

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

**27 MAYIS DARBESİNDEN 12 MART MUHTIRASINA
TÜRK BASININDA
ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK
(1960-1971)**

Burak GÜLER

DOKTORA TEZİ

Ankara, 2023

27 MAYIS DARBESİNDEN 12 MART MUHTIRASINA
TÜRK BASININDA
ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK
(1960-1971)

Burak GÜLER

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Burak GÜLER tarafından hazırlanan “27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Türk Basınında Atatürk ve Atatürkçülük (1960-1971)” başlıklı bu çalışma, 16 Ocak 2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı için Öngördüğü doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatma ACUN (Başkan)

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Prof. Dr. Hakan UZUN

Prof. Dr. Necdet AYSAL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

[Öğrencinin Adı SOYADI]

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Mustafa YILMAZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Burak GÜLER

ÖZET

GÜLER, Burak. 27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Türk Basınında Atatürk ve Atatürkçülük (1960-1971), Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışma, 1960-1971 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan yazılı basın örnekleri üzerinden Atatürk ve Atatürkçülük konulu köşe yazılarını incelemeyi hedefler. Bu kapsamda tez çalışmasının kavramsal çerçevesini ve köklerini sunan bir girişle beraber ilk bölümde 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen önceki birkaç yılda yaşanan hadiseler anlatılmıştır. Bu bölümün içeriğinde iktidar ve muhalefetin temel konulara bakışlarındaki farklılıklar ve gerginlikleri meydana getiren başlıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Tezin ikinci bölümünde 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türk basınının genel görünümü, darbeye mahalli ve ulusal çapta yaklaşım tarzı ile darbe sonrası yapılan yargılamalara ilişkin açıklamaları ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise bu tez çalışmasının yazılı basın arşivine ait incelemelerin yer aldığı kısımdır. Atatürk ve Atatürkçülük bağlamında yapılan ideoloji benzetmeleri, siyasi yelpazede Atatürk ve Atatürkçülüğü bir yere konumlandırma girişimleri bu bölümde aktarılmıştır. Dördüncü ve son bölümde dönemin kapanışını yapan 12 Mart Muhtırasının Türk basınındaki yankılarına bakılarak, tez çalışması bir sonuç ile tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Atatürk, Atatürkçülük, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, Türk Basını, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları, Gazetecilik, Köşe Yazarları, Ulusal Gazeteler,

ABSTRACT

GÜLER, Burak. *Atatürk and Kemalism in the Turkish Press from the May 27 Coup to the March 12 Memorandum (1960-1971)*, Doctoral Thesis, Ankara, 2023.

This study aims to analyze the columns about Atatürk and Kemalism through the examples of the printed media published in Turkey between the era of 1960-1971. In this context, together with an introduction that presents the conceptual framework and roots of the thesis work, the events that took place in the few years just before the May 27, 1960 coup are explained in the first chapter. In the content of this section, the differences in the views of the government and the opposition on basic issues and the titles that create tensions have been tried to be explained. In the second part of the thesis, the general view of the Turkish press after the May 27, 1960 coup, the local and national approach to the coup, and its explanations about the proceedings after the coup were discussed. The third part is the part where the examinations of the written press archive of this thesis work. Ideology analogies made in the context of Atatürk and Kemalism, attempts to position Atatürk and Kemalism in the political spectrum are presented in this section. In the fourth and last chapter, the thesis study was completed with a conclusion by looking at the echoes of the 12 March Memorandum, which closed the aforementioned period, in the Turkish press.

Keywords

Atatürk, Kemalism, 27 May Coup, 12 March Note, Turkish Press, Atatürk's Principles, Journalism, Columnists, National Newspapers,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: 27 MAYIS 1960 ÖNCESİNE GENEL BAKIŞ	17
1.1. Darbeye Giden Süreçte İktidar ve Muhalefet İlişkileri	17
1.1.1. Demokrasi Tartışmaları	21
1.1.2. Laiklik Tartışmaları	33
1.1.3. Dış Politikaya Bakış	39
1.1.3. Devletçilik Tartışmaları	46
1.2. Siyasi ve Toplumsal Kutuplaşma	56
1.2.1. Siyasi Liderlerin Yurt Gezileri ve TBMM’de Tahkikat.....	60
1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesine Doğru Atatürk ve Atatürkçülük.....	68
II. BÖLÜM: 1960-1971 YILLARI ARASINDA TÜRK BASINI	76
2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesinden Sonra Basının Genel Durumu	76
2.1.1. Milli Birlik Komitesi Bağlamında Ordu – Basın İlişkileri.....	83
2.1.2. 1962 Tedbirler Kanunu ve 27 Mayıs 1960’ın Nefsi Müdafaası.....	94

2.2. 1961 Anayasasında Basın Rejimi	99
2.3. Türk Yazılı Basınının 27 Mayıs 1960 Darbesine Yaklaşımı.....	103
2.3.1. Mahalli Basında 27 Mayıs 1960 Darbesinin Yankıları	111
2.4. Yassıda Yargılamalarının Türk Basınına Yansımaları	147
III. BÖLÜM: 27 MAYIS 1960 DARBESİNDEN SONRA YAZILI BASINDA ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK.....	154
3.1. Türk Basınında İdeoloji Tartışmaları	154
3.2. Yazılı Basında Atatürk ve Atatürkçülük Hakkında Görüşler	177
3.2.1. Basına Göre Atatürk ve Atatürkçülüğün Solda Konumlandırılışı.....	189
3.2.2. Basına Göre Atatürk ve Atatürkçülüğün Sağda Konumlandırılışı	213
3.2.3. Mukaddesatçılara Göre Atatürk ve Atatürkçülük.....	240
3.2.4. Gençlik Hareketleri İçerisinde Tanımlanan Atatürk ve Atatürkçülük.....	255
IV. BÖLÜM: 12 MART 1971 MUHTIRASINDA YAZILI BASIN	268
4.1. 12 Mart Muhtırası Öncesindeki Gelişmelerin Türk Basınına Yansıması	268
4.2. 12 Mart Muhtırasının Türk Basınına Etkisi.....	278
4.3. Türk Yazılı Basınının 12 Mart 1971 Muhtırasına Yaklaşımı.....	285
SONUÇ.....	293
KAYNAKÇA	302
EK 1. KÖŞE YAZISI ÖRNEKLERİ	359
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	371
ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	373

KISALTMALAR

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AP	Adalet Partisi
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	Bakınız
BİK	Basın İlan Kurumu
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Dev-Genç	Devrimci Gençlik Federasyonu
DÖB	Devrimci Öğrenci Birliği
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
HP	Hürriyet Partisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü(leri)

MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
YTP	Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının içeriğini 27 Mayıs 1960 darbesinden 12 Mart 1971 muhtırasına kadar geçen sürede Türk yazılı basını tarafından ele alınan Atatürk ve Atatürkçülük konulu yazılar oluşturur. Bu çalışma Türkiye’de yazılı basının ordu müdahaleleriyle gelen demokrasiyi meşrulaştırmak ya da eleştirmek için Atatürk ve Atatürkçülüğü nasıl tasvir ettiğini anlamak üzerine kurulmuştur. Buradan hareketle yazılı basının 27 Mayıs 1960’da gerçekleşen darbenin hemen öncesinden başlayarak 12 Mart 1971’de verilen muhtıranın hemen sonrasına kadar uzanan süreç için araştırmaya dönemsel bir sınırlama getirilmiştir.

Türk yazılı basınında Atatürk ve Atatürkçülük, 1980 darbesi ve sonrasındaki kırılmalar bağlamında daha önce araştırma konusu olmuştur. Buna göre ordunun siyasete müdahil olmasına Türkiye’de yazılı basının müdahalelere bakışı Atatürkçü olduğu yönündedir. Kurulan askeri yönetimlerin tutumları ise Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet’e geçişi sağlayan Atatürk dönemine benzetilmektedir. Bu müdahalelerin geçmişteki örnekleri olan 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırası ile ilgili mezkûr dönemde yazılanlar, Atatürk ve Atatürkçülüğe yaklaşımı kavramak bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye’de ordu 1960 ve 1971 yıllarında siyasete bir darbe ve bir muhtıra yoluyla müdahil olmuştur. Bu müdahalelerin arka planına bakıldığında kökleri II. Meşrutiyet’e kadar inen ordu-siyaset ilişkileri ile karşılaşılır. Zira o dönemde edinilen tecrübeler Türkiye’nin muasırlaşma arayışında benimsediği siyasi alışkanlıklara bir temel oluşturmaktadır. Bu bakımdan muhalefetteyken özgürlükçü, iktidardayken sertleşen siyasi tansiyonun ordu müdahaleleriyle düşürüldüğü görülmektedir. Cumhuriyet döneminde benzer gerekçelerin olduğu kanaatiyle ordu, Atatürk ve Atatürkçülük şemsiyesi altında farklı müdahale metotlarını kullanmıştır. Evrensel olarak demokrasilerde dördüncü kuvvet olması beklenen yazılı basın ise askeri müdahalelere gerekçe doğuran siyasi hayatı sorunlu görerek askeri müdahalelere destek vermiştir. Bu bakımdan Türkiye’de yazılı basının konuya getirdiği yaklaşımlar ilgi geçici bulunmaktadır. Türkiye’de modernleşmenin iz düşümü olduğuna inanılan Atatürkçülük tartışmaları günlük siyasetin yanında ayrı bir tartışma sahası açarak bugün de üzerine çokça yorum getirilen Atatürk ve Atatürkçülük gündemini meydana getirmiştir.

Böylelikle 1960'lı yıllarda yazılı basının ele aldığı Atatürk ve Atatürkçülük konuları darbe-demokrasi ikileminde değerlendirilmesi gereken nadide bir arşivi ortaya çıkartmıştır.

Bu tez çalışmasında Türk yazılı basınının iktidar ve muhalefetin sesi olan yayınlara ek olarak ulusal çapta yayın yapan diğer gazetelere de yer verilmiştir. Böylelikle Atatürk ve Atatürkçülük hakkında söylenenler ve söylem farklılıkları ortaya konmuştur. Ayrıca okur sayısı yüksek olan veya iktidar – muhalefet kaynaklarından nemalanan mahalli basının 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine bakış açısı da ele alınmıştır. Bunun sonucunda yerelde ve genelde yazılı basının görüş farklılıkları sorgulanmıştır.

Bu çalışma bir arşiv incelemesine dayandığı için uzun bir araştırma, inceleme ve yazım sürecinin ardından ortaya çıkmıştır. İncelenen malzemenin derli toplu bir arşiv haline dönüştürülmesi için benimle beraber mesai yapmak zorunda kalan kişiler oldu. Böyle bir araştırmanın başlatılması ve tamamlanması için öne çıkararak cesaret verenlere teşekkür ederim. Tez çalışması üzerindeki düşünceler henüz olgunlaşmamışken bir basın arşivini taramak işi oldukça meşakkatli bir süreçten geçmeyi gerektirmekteydi. Bu sürecin her aşamasında benden maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen değerli aileme ve eşime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Diğer taraftan bu tez çalışmasının pek çok görünmez kahramanı vardır. Mezkûr yıllarda yazdıklarıyla tarihe bir iz bırakmış olanlara Türk demokrasisi ve yazılı basını adına bir teşekkür borcu bu vesileyle ödenmiş olacaktır.

Bu çalışma çeşitli aşamalardan geçerken sürekli istişarelerde bulunduğum, görüşlerinden ve tecrübelerinden faydalandığım Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi ve görevlisi kadrosuna, çalışanlarına yardımlarından dolayı müteşekkirim.

Yalnızca bu çalışmanın meydana getirilmesinde değil, hayatımın her evresinde bana yön vermeye devam eden üç büyük çınarla karşılaştım. Bunlardan birincisi benliğimi şekillendiren Mustafa Kemal ATATÜRK'tür. Bütün Milli Mücadele kahramanlarıyla beraber Cumhuriyet'i bizlere armağan ettiği için minnettarım. İkincisi ise gölgesinde olgunlaştığım babam, Mehmet GÜLER'dir. Son olarak düşünce dünyamı derinleştirerek bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr.

Mustafa YILMAZ. Üzerimdeki hakkı asla sözlerle ödenemez. İcraat ile ispat etmek lazım.

Ayrıca bu tez çalışmasının her aşamasında bana vakit ayırarak, çalışmanın bir sonuca varmasında önemli bir paya sahip olan kıymetli jüri üyeleri Prof. Dr. Fatma ACUN, Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ, Prof. Dr. Hakan UZUN ve kıymetli hocamız Prof. Dr. Necdet AYSAL'a teşekkürlerimi sunarım. Bilimin ışığında verdiğiniz her bir öğüt altın değerindeydi.

GİRİŞ

Türk siyasetinde Atatürk ve Atatürkçülüğe başvurmanın savunulan görüşlere meşruiyet kazandırdığı söylenir. Bu vesileyle Atatürk ve Atatürkçülük kimi zaman siyasi gündemin ana konusu olurken kimi zaman da gündemin içinde yer alan bir parçayı teşkil eder. Türkiye’de kısa aralıklarla değişen siyasi atmosferin de Atatürk ve Atatürkçülüğün gündemde kalmasına katkı yaptığı belirtilmelidir. Bundan dolayı sık sık değişen ülke gündeminin farklı nitelikleri olan Atatürk ve Atatürkçülük tanımlarını ortaya çıkardığı görülmüştür. Farklı algılanışın bir sonucu olarak, birbirini izleyen dönemler arasında tüm kesimler tarafından kabul görmüş bir Atatürk tasviri bulunmadığı gibi müşterek bir Atatürkçülük tanımından da söz edilmesi güçtür. Bunun önde gelen örneklerinden birini Türk siyaseti açısından önemli siyasi kırılmaların yaşandığı 1960’lı yıllar oluşturur. Mezkûr dönemin Atatürk portrelerinin siyasi atmosfere göre şekillendiği gözlenir. Atatürkçülüğün ise aynı doğrultuda seyreden ideolojik tartışmaların içine sokulduğu Türk basınında yer alan yazılardan anlaşılmaktadır.

Hikmet Özdemir’in ifadesiyle “1961 Demokrasisi”, Türkiye’nin ne Batılı demokrasilere ne de diğer otoriter yönetimlere benzeyen eşsiz deneyimlerini barındırır.¹ Ordu, 1960’lı yılların başında ve sonunda olağandışı bir güç olarak siyasete karışmış, dilediğinde siyasi ortamı yeniden biçimlendirebileceğini 27 Mayıs ve 12 Mart tarihlerindeki iki müdahaleyle kanıtlamıştır. Bu tartışmalı demokrasi anlayışı içinde gelişen olaylarda Atatürk ve Atatürkçülüğün farklı yorum ve açıklamalarına rastlanmaktadır. Yazılı basın 1960’lı yıllar boyunca yer verdiği açıklamalar günümüze kadar süregelen tartışmalara bir kaynak oluşturduğu için Atatürk ve Atatürkçülük hakkında söylenenlerin tarihsel değeri artmaktadır.²

İlk izlenimlerimizde 1960’lı yıllarda Atatürk ve Atatürkçülük algısının 27 Mayıs 1960 darbesiyle şekillendiği kanaatine varılmaktadır. Bununla birlikte Türk basınının bu algının oluşmasına yazdıklarıyla zemin hazırladığı düşünülmektedir. Yazılanların pek

¹ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Sina Akşin (Ed.), Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997 s.192.

² 2016 yılında Lale Şıvgın tarafından hazırlanan doktora tezini incelediğimizde 12 Eylül basınının Atatürk ve Atatürkçülüğü ele alış biçimindeki tutarsızlıkları sürdürdüğünü görmekteyiz. Bkz. Ayşe Lale Şıvgın, **12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. 313-333.

çoğunda 27 Mayıs tarihindeki askeri müdahale; inkılap hareketine yeniden dönüşün tesisi, haki renk giyenlerin yaptığı ilerici, özgürlükçü, Atatürkçü bir hareket, sivil toplumu geliştiren bir ihtilal veya devrim olarak yorumlanmıştır.³ Aksine düşünenler ise dışlanmıştır.⁴ Yazılı basında yer alanlardan belki en ilgi çekici olanı Akşam gazetesinin meclis çalışmalarının başladığını bildiren 7 Ocak 1961 günü “*II. Cumhuriyet’in Temeli Atıldı*” manşetiyle baskıya çıkmasıdır.⁵ Bu çerçevede 1960’lı yıllar boyunca; darbe-demokrasi, ordu, iktidar - muhalefet ilişkileri ve siyasi gelişmelerde Atatürk ve Atatürkçülüğün yer alması bakımından yazılı basın değerlendirmeleri önemlidir.

27 Mayıs darbesinin hemen öncesindeki günler ve darbenin ilk birkaç gününe ait manşetlere göz atıldığında tarafını belirlemeye çalışarak tercihini ordunun yaptığı müdahaleden yana kullanan bir yazılı basın fark edilecektir.⁶ Hamit Pehlivanlı tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçları aynı tutumun mahalli basında da geçerli olduğunu belgelemektedir.⁷ Darbeyi yapanlar da 27 Mayıs 1960’daki müdahaleyi 12 Mart ve 12 Eylül askeri müdahalelerinden ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Milli Birlik Komitesi’nin eskki üyelerinden Haydar Tunçkanat, 27 Mayıs’tan sonra meydana gelen müdahalelerin Atatürk düşmanlarının baskısı altında gerçekleştiğini belirtir. 12 Mart ve 12 Eylül’de Atatürk devrimleri ve ilkelerinden taviz verildiğini söyleyerek ülkenin 1960’lı yıllardan daha geriye götürüldüğünü vurgular.⁸ Bu süreci içeren değerlendirmelerde 27 Mayıs ruhuna değinildiği görülecek bu yolla da diğer askeri müdahalelerin Atatürk ve Atatürkçülüğü özünden kopararak farklı yönere götürdüğünü ifade eden metinlere rastlanacaktır. Aydınlar ve yazılı basın aracılığıyla topluma sirayet eden her değişik görüş ve yaklaşımlardaki yanlılık tarihsel gerçeklerin sığ biçimde anlatımından kaynaklı olarak Atatürk ve Atatürkçülük hakkındaki yorum farkını beslemeye devam eder.

³ Bu konuda derlenmiş çeşitli makaleler için bkz. Orhan Erkanlı, “27 Mayıs Devrimi ve Hedefleri”, **Ulus**, 27 Mayıs, 1965, s. 1.; İsmet Giritli, “27 Mayıs”, **Milliyet**, 27 Mayıs, 1965, s. 2.; Falih Rıfkı Atay, “27 Mayıs”, **Dünya**, 27 Mayıs, 1963, s. 1.; Nadir Nadi, “27 Mayısın Hedefi”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs, 1965, s. 1. Halil Soyuer, “27 Mayıs Yaşayacaktır”, **Medeniyet**, 28 Mayıs, 1969, s. 3.

⁴ İrfan Neziroğlu, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 19.

⁵ **Akşam**, 7 Ocak, 1961, s. 1.

⁶ Ankara Ticaret Odası (Yay.Haz.), **Unutulan Manşetler**, ATO Yayınları, Ankara, 2007, s. 158-169.

⁷ Hamit Pehlivanlı, “1960 Darbesinin Yerel Basındaki Yansımaları”, **Türk Basın Tarihi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 3, Ankara, 2018, s.1594.

⁸ Haydar Tunçkanat, “30. Yıldönümünde 27 Mayıs 1960 Devrimine Bakış” **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Maya Matbaacılık, Ankara, Cilt 14, Sayı 119, 1990, s.14.

Evrensel bağlamda yazılı basın; kişileri, olguları ve olayları hitap ettiği kesimlerin penceresinden görerek söylediklerine dayanak bulur. Buradan hareketle Türk basınında Atatürk ve Atatürkçülüğün farklı yönleriyle ele alınmasının sıradan bir durum olduğu izlenimi oluşabilir. 1960'lı yılların basınında Atatürk'ü devlet adamı, öğretmen, milli kahraman, ulu önder, asker gibi gösteren çeşitli tanımlara rastlamak mümkündür. Değişen siyasi atmosfer sebebiyle Türk siyasetinin sağında veya solunda yaşatılan farklı Atatürkçülük tanımlarından bahsedilebilir. Oysaki 1960'lı yıllarda yazılı basındaki yorum farkı "*kimin Atatürk'ü? hangi Atatürk?, hangi Atatürkçülük?...* " gibi soruları beraberinde getirmektedir. Atatürk ve Cumhuriyet'in kurucu değerlerinin siyasallaştırılarak tartışılmasına yol açan bu durumun toplumun tarih bilinci açısından da bir sorun teşkil ettiği düşünülmektedir.⁹ Türk basınındaki tartışmalarda aynı yorum farkının bugün de sürüyor olması, Atatürk ve Atatürkçülüğün mahiyetinin halen farklı yaklaşımlara göre anlaşıldığının bir göstergesi sayılabilir.

Bu tez çalışması her ne kadar 27 Mayıs askeri müdahalesinin şekillendirdiği on yılı aşkın süreye odaklansa da, yazılı basında Atatürk ve Atatürkçülük geçmişten gelen müstakil bir tartışma sahasına sahiptir. Bunu 1960'lı yılların yazılı basınında yer alan tartışmaların önceki dönemlere yaptığı göndermelerden anlıyoruz. Göndermelerin genel seyrine bakıldığında Türk inkılabına bağlılığın ve Atatürkçülüğün 1960'lı yılların ilk yarısı boyunca daha önde olduğu söylenebilir. Türk inkılabı, köşe yazarları tarafından milli birlik ve modernleşmenin teminatı olarak gösterilmektedir. 27 Mayıs'ın yıl dönümlerinde aynı konular işlenerek bu tarihin bir bayram haftası olduğu dile getirilmektedir.

Türk basınında siyasi tarihimize geçen vakaları, kavramları ve kişileri ele alırken önceki dönemlere gidilerek geçmişe ait belleğin yeniden canlandırılması şu iki temele bağlanabilir. Bunlardan birincisi yazılı basının Osmanlı'dan itibaren modernleşme sürecine yaptığı tesir olabilir. Basının, ilk müstakil gazetelerden beri otoriter siyasal sistemler yerine farklı alternatiflerin denenmesi yönünde teşvik edici olduğu

⁹ Belirttiğimiz soruların çarpıtılmış kavramlara ve benzetmelere yol açtığını tespit eden eserlerden biri Asım Aslan'a aittir. Bu eserde başta yazılı basın olmak üzere, diğer yayınların meydana getirdiği farklı tanımlardan çarpıcı örnekler sıralanmıştır. Bkz. Asım Aslan, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1973.

savunulmaktadır.¹⁰ Atatürk'ün bunu doğrulayan sözleri bulunmaktadır. 1922 yılında meclisin üçüncü içtimali buluşmasında “*Matbuat milletin sada-yı umumisidir. Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu gıdayı fikri vermekte, hülasa bir milletin hedef-i saadet olan istikamet-i müştarekede yürüngini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir.*” şeklinde seslenen Atatürk, medeniyet kaynaklarından biri olarak gördüğü yazılı basının ayrıcalıklı yerine işaret eder.¹¹ Cumhuriyetin ilanından çok partili hayata kadar altı yüz elli gazete ve bin yüz yirmi beş mecmua yayın hayatına başlamıştır.¹² Kimi neşriyatın ömrü kısa olsa da yazarlar ve yazılanlar bakımından değerli bulunmaktadır. Öte yandan Metin Heper ve Tanel Demirel'in birlikte açıkladığı gibi Türkiye’de basın, siyasi hayatın ikinci gücüdür. Bu güç hassas zamanlarda tansiyonu yükselterek ihtiyatlı yönetimlerin işlerini karıştırabilmiştir.¹³ İkincisi ise Levent Köker'in “*modernleşme teorisiyle Kemalizm/Atatürkçülük anlayışını aynı iz-düşümde...*” değerlendiren tespitidir.¹⁴ Öyle anlaşılmaktadır ki her iki temellendirmenin merkezinde bulunan modernleşme süreci Atatürk ve Atatürkçülüğün algılanış biçiminde belirleyicidir. Bu sebeple Türkiye tarihi ile ilgilenen araştırmacıların modernleşmenin ivme kazandığı evreleri gözden geçirerek bir değerlendirme yapması yararlı olacaktır. Modernleşme süreci boyunca elde edilen tecrübelerin Cumhuriyet yıllarına yansımaları bu yolla anlamlı bir tablo oluşturacaktır.

Siyasi tarihimizde, üzerine göndermeler yapılan pek çok vakanın II. Meşrutiyet yıllarında oluşan fikir hareketleriyle birlikte, siyasal tutum ve davranışlardan tevarüs ettiği düşünülür. Halil İncelik’a göre Atatürk kuşağını ve onun düşüncelerini anlamanın yolu bu dönemi iyi kavramaktan geçer.¹⁵ Tarık Zafer Tunaya'nın “*siyasi laboratuvarımız...*” benzetmesini yaptığı bu dönem, ulus devlete geçiş sürecinde kazanılan siyasal kültürü ve kısa süreli deneyimleri barındırır. Bu bağlamda 1908’de başlayan süreçle, Cumhuriyet’in ilanından sonra kurulan yeni düzen arasında fikir

¹⁰ Server İskit, **Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s. 130.

¹¹ Demecin devamı için bkz. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 1, 1961, s. 231.

¹² Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s. 220-230.

¹³ Metin Heper - Tanel Demirel, “The Press and Democracy in Turkey”, **Turkey: Identity, Democracy, Politics**, Sylvia Kedourie (Ed.), London, Frank Cass Publishers, 1998, s.122.

¹⁴ Levent Köker, “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 106.

¹⁵ Halil İncelik, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s.57.

cereyanlarının oluşması ve idare şekillerinin test edilmesi bakımından benzerlikler bulunduğu söylenir.¹⁶ Bu benzerliklerden biri muhalefetteyken yenilikçiliğin savunulması, iktidara gelindiğinde ise bu erkin sağladığı gücü korumak için otoriter uygulamalara başvurulmasıdır. Bu noktada yazılı basın ve düşünce dünyamızı çeşitleyen aydınlar; tutumu sertleşen iktidara karşı alternatif siyasi düşüncenin yayılmasında öncü, ordu da bu düşüncenin iktidara taşınmasında etkili bir araç olarak görülmüştür. Ordunun millet adına siyasete müdahil olması ise darbe kavramından çok Atatürkçü çizgide gelişen devrim-ihtilal algısını doğurmuştur.¹⁷

Geçmişle bağlantıyı oluşturan bir başka unsur yönetim sistemimizle ilgilidir. II. Meşrutiyet'e farklı kuramsal açılardan yaklaşmak mümkün olmakla birlikte, Aykut Kansu'nun Batı'daki örnekleri andıran "*liberal demokratik*" görünümlü bir yönetimle otoriter devletin yer değiştirmesi fikrinden yararlanılabilir. Kansu'ya göre Cumhuriyet'in önünü açan koşullar burada oluşmuştur. Bu bağlamda Atatürk döneminde inşa edilen rejim ve inkılaplar 1908'den bu yana yaşanan siyasi hareketlenmenin son halkası olarak görülür.¹⁸ Bundan böyle Atatürk toplumun gözünde daimi bir yol gösterici olmuş, ortaya koyduğu ilkeler ve Türk inkılabı da devletin modernleşmesini sağlayan temel dayanaklar haline gelmiştir.¹⁹ 1937 yılında yapılan anayasal düzenlemelerle birlikte 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni hükümler bu dayanakları oluşturan inkılapları güvence altına almayı amaçlamıştır. 1961 Anayasasının 153. maddesi; önceki yıllarda kabulü gerçekleştirilen inkılapları tek tek sıralar. Anayasanın diğer hükümleri hakkında, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laik niteliğini koruma amacının anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağına ve yorumlanamayacağına hükmeder. Böylelikle Türkiye'de modernleşmeyi inkılaplarla bütünleştiren kalıcı bir devlet politikası kurulduğuna anayasa üzerinden temel bir referans noktası kurulmuş olur. Genel anlamıyla Türkiye'nin modern siyasal ve toplumsal hayata dair ideallerini

¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Arba Yayınları, İstanbul, 1996, s.97.

¹⁷ Taha Parla, "Türkiye'de Anayasa ve Meşrutiyet", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.45-53.

¹⁸ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 4.

¹⁹ Hasan Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.151-153.

tarif eden bu devlet politikasını gözetmek ise Atatürkçülük ismiyle anılmaya başlanmıştır.

Şimdiye kadar ele aldığımız Atatürk ve Atatürkçülük; yazılı basının yönlendirici gücüyle birlikte seyri değişen, Cumhuriyet tarihindeki siyasi kırılmalardan etkilenen ve siyasi atmosferi meşrulaştırması beklenen bir kavrama işaret eder. Ancak tüm bunlar 1960'lara varan süreç ve sonrasındaki seyrin aydınlatılması açısından yeterli gelmez. Mevcut tespitlere dayanarak, bu kavramın yazılı basın gibi entelektüelleri barındıran camialar ve devlet eliti için ne ifade ettiğini sorgulamakta fayda vardır. Metin Heper'in anlatımından 1945-1960 arasında devletin üst kademelerinde görevli elitlerin Atatürk'ün reformlarının muhafaza edilmesini Türkiye'de demokratik yaşam biçiminin yerleşmesine tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Onlara göre devletin ilerleyişi kendi koydukları "*Atatürkçü reçetelere*" uygun olmalıdır.²⁰ Bu yaklaşım İnönü dönemiyle birlikte yazılı basından hayli eleştiri almış, bugün dahi bitmeyen Atatürk tartışmalarının arkasında önemli bir iz bırakmıştır. Hemen burada belirtmeliyiz ki Atatürk ve Atatürkçülük tartışmaları siyaseten Demokrat Parti'den kalan bir miras olmayabilir. Bu meselenin en azından İnönü dönemiyle de ilişkili olduğu fikri benimsenmelidir.

Yine Metin Heper'in açıklamaları ışığında, Atatürk sonrası dönemi kontrol eden bürokratik aklın rasyonaliteye dayalı bilimsel bir toplumsal gelişme öngördüğü anlaşılmaktadır. Bu tavrın bir sonucu olarak toplumun düşünce yapısıyla ayrı yoldan giden elitlerin Atatürkçülüğü kolayca kavranabilir bir dünya görüşü olmaktan çıkardığı ve kapalı bir ideolojiye dönüştürmeye çalıştığı yine burada açıklanmaktadır.²¹ Muhtemelen İnönü döneminde siyasi muhalefetin kısa zamanda örgütlenmesi ve yazılı basından destek görerek iktidara gelişi böyle bir zeminde gerçekleşmiştir.

Esasında 1960'lı yılların yazılı basınında Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili her dokunuşun yukarıda belirttiğimiz yol ayrımından kaynaklandığı söylenebilir. Yazılı basın ise bu hesaplaşmaların entelektüel tarafı olmakla birlikte, elitlerden yana olduğu veya olmadığı tartışmalar içine girilmiştir. Murat Belge bu yaklaşımı açıklarken döneme ruhunu veren anayasadaki toplumcu ve eşitlikçi yansımanın Türkiye'de uzun zamandır

²⁰ Metin Heper, **Türkiye'de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2006, s.106.

²¹ Heper, **aynı eser**, s.105.

sessiz kalan sosyalist harekete kendini ifade etme fırsatı verdiğini söyler.²² Şüphe yok ki 1961 Anayasası'nın getirdiği özgür ortam bu fikirlerin tartışılmasını kolay bir hale getirmiştir.

27 Mayıs darbesinden sonra yazılı basının hedefine ilk olarak DP iktidarları ve oy verenleri girmiştir. Türk basının bu noktada DP'ye karşı olanların sözcüsüymüş gibi davrandığı söylenebilir. Elitlerin ve entelektüellerin gözünde toplumda ayrışma yaşanmış ve milli benliğin kaybolması gibi büyük bir badire atlatılmıştır. Sorunların tek müsebbibi olarak da DP'nin yöneticileri gösterilmiştir. Bu sırada yazılı basında çıkan tartışmaların duygusal yönünün ağır bastığını belirtmek gereklidir. 27 Mayıs ruhunun tüm yaraları saracağı düşüncesiyle, Hürriyet gazetesi 9 Haziran'daki baskısında darbenin bir milat olarak yeni bir devir başlattığını belirtir. 27 Mayıs ile birlikte DP'nin zarar verdiği iktisadi ve içtimai hayatın büyük bir hızla ve azimle tamir edileceğine dair güven duyulduğu tekrarlanır.²³ Aynı gazetenin başka bir sayısında, köşe yazarlarından Tahsin Öztin'in sözleri toplumsal ayrışmayı sert bir üslupla şu şekilde yansıtır;

“Bir kâbusu 27 Mayısla söküp atmış oluyoruz. Milli bünyemizde bir sosyal kanserleşme olarak vasıflandırabileceğimiz bu illet köye kadar inen parti. Bize öyle bir köy yarattı ki, Allah'ın huzurunda bile bölündük, imamın arkasına koyduğumuz bir tahta perde ile yarımız sağda, yarımız solda ibadet ettik. O, bizden değildir! -Ahrette bile aramıza almayız! diye köylü mezarlığı bile yarıya bölündü.”²⁴

Yazılı basının ikinci planda girdiği tartışmalar tanzim ve tasfiye şeklinde kendini gösterir. Esasen Cumhuriyet Halk Partisi'ni yakından ilgilendiren bu mesele, CHP'nin Atatürk'ten sonra ayrı bir yola saparak Atatürkçülüğü de tavizlere terk ettiğini dile getirir. Bu görüşlerin temellendirildiği tezler sayesinde öyle anlıyoruz ki CHP'de yaşanan değişim – dönüşüm yalnızca 27 Mayıs 1960 darbesinin sonuçlarından biri değildir. İsmet İnönü dönemiyle birlikte Atatürkçülüğün değişim geçirdiğini savunan

²² Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar)” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, .s 1955.

²³ **Hürriyet**, 9 Haziran, 1960, s.1.

²⁴ Tahsin Öztin, “Köye Kadar İnen Parti” **Hürriyet**, 20 Haziran, 1960, s. 3.

veya restorasyonlarla devam ettiğini belirten farklı söylemler bulunmaktadır.²⁵ 1960'lı yıllarda malumun ilamı CHP'nin "*Ortanın Solu*" siyasetine girişiyle pekiştirilmiştir. Yazılı basının oldukça ilgisini çeken yeni tür siyasi açılımlar konumuz bakımından tek kıymetli sonuç üretmektedir. Bu da yazılı basın tarafından her seferinde yeniden Atatürk ve Atatürkçülük inşa etme gerekliliğidir. Savunulara uygun bir tanım benimsenmedikçe yeni siyasi söylemler iç çekişmelere dönerek aynı kısır döngüyü sürdürmektedir.

Çok geçmeden "*Ortanın solu Moskova yolu*" sloganıyla başlayan yeni bir kutuplaşma evresi, 1970'li yıllara girerken Atatürk ve Atatürkçülüğü siyasal ideolojilerin Türkiye'deki çekişmesine teslim etmiş gibidir.²⁶ Siyasal çekişmelerin ürettiği ideolojik Atatürkçülük ve eskisinden daha az anılmaya başlanan Atatürk'ten duyulan rahatsızlık belki en çok *Yön* ve *Forum* tarafından açıkça dillendirilmiştir. *Yön* ve *Forum*'un yazılarının genel görünümünde 27 Mayıs'ın özlenen Atatürkçülüğü geri getirmediğine sıklıkla vurgu yapılır. Bu vurgulara en çok Doğan Avcıoğlu'nun makalelerinde rastlıyoruz.²⁷ "*Gerçek Atatürkçülük*", "*İnsan Atatürk*" yorumları benzeri düşünce çevrelerinden Türk gençliğine ulaştırılmaya çalışılır. Onların safında Türk inkılabı henüz başarıya ulaşmamıştır. Bu nedenle Atatürkçülük devriminin sürdürülmesi esastır.²⁸ Yazılı basının sağ ve İslami değerlerini önceleyen kesimine de konu olan bu yaklaşımlar *Yöncüler* deyimiyile bir bütün şeklinde anılmıştır. Bu tabir ile yönü sol siyasi cenaha dahil olanlar vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu neşriyatın yaymayı amaçladığı Atatürkçülük fikrine karşı olanların; gençliğin Sol siyasi fikirlerle zehirlendiği, gerçek Atatürk'ün bu yolda olmadığı, Atatürkçülüğün Türkiye'de sol siyaseti cesaretlendirerek ülkeyi kargaşaya sürüklediği şeklinde fikirlerini beyan ettiği bilinir.²⁹ Ayrıca karşıt görüşün söyleminde Atatürk, Mustafa Kemal ismiyle anılır.

²⁵ Söz konusu söylemlerin bir değerlendirmesi için bkz. Haydar Seçkin Çelik, **İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. 2.

²⁶ Cavit Orhan Tütengil, **Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.117-121.

²⁷ Bir örnek için bkz. Doğan Avcıoğlu, "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", **Yön Dergisi**, sayı 85, 1964, s. 3.

²⁸ Yönün ilk manifestolarından biri olan 1962 tarihli nüshasındaki metinleri incelemek için bkz. **Yön Dergisi**, Kasım, s. 49, 1962.

²⁹ Bu bağlamda sağ siyaseti tatbik ederek Sol siyasi söylemlere muhalefet eden isimlerin zikredilmesi gerekir. Orhan Seyfi Orhon başı çeken isimlerden birisidir. Burhan Felek de bu cenahta değerlendirilebilir. Ahmet Kabaklı, Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek gibi isimler de bu cenahta sayılabilir. Burada ismini zikrettiğimiz kişiler üzerine genel çerçevenin anlaşılması için şu tez çalışması

İslami vurgular söylemlerde öne çıkar. Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadeleye ilişkin hatıralar daha çok dillendirilirken, 27 Mayıs'ın milletin imanında derin bir yara açtığı her fırsatta tekrar edilir.

Üçüncü olarak sayabileceğimiz başka bir tartışma sahası yazılı basının kendi içinde baş göstermiştir. Esasen ilk iki mücadelenin ardından ortaya çıkan bu tartışma sahasında, farklı ideolojilere sahip yazılı basın Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden yeni bir çatışmanın içine girmiş gibidir. Günümüzde de sık sık başvurulan “*Gardrop Atatürkçülüğü*” yakıştırmasının bu vesileyle doğduğu söylenebilir. Doğan Avcıoğlu'na göre bu söz, Türk siyasetindeki dar yelpazenin farklı noktalarında yer alan mevcut siyasi söylemlerin Atatürkçülük karşısındaki yetersizliğine olumsuz bir gönderme niteliğindedir.³⁰

Yazılı basın tarafından Atatürkçülüğün topluma bir hayat felsefesi şeklinde sunulması, onun tüm idealleri karşılayacak bir ideoloji olup olmadığını sorunsallaştırmaktadır. Meselenin bu yönü tarihsel sürecin olağan sonucu şeklinde özetlenecek olursa öyle sanıyoruz ki sığ bir kanaate hükmedilmiş olacaktır. Zira Atatürkçülüğün ideoloji kalıplarına oturtulması henüz Atatürk hayattayken başlayan bir eğilim olarak karşımıza çıkar. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu eğilimlerin meydana getirdiği tartışmalar sonradan oluşan darbe karşıtlığıyla birlikte daha görünür bir hal almıştır. Ancak Atatürk'ün de yeni bir ideoloji yaratma fikrine olumsuz baktığı bilinmektedir. Sıkça atıf yapılan “...*donar kalırız*” sözleriyle kendisinin baş ideolog, Atatürkçülüğün ise köklü ideolojiler gibi sistemli bir düşünce bütünü oluşturmaya dair ihtimalleri engellemek istediği Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından dile getirilmektedir.³¹ Öyle görünmektedir ki Şeref Aykut, Saffet Engin ya da Tekinalp gibi isimlerin “-izm”leştirici çalışmaları ile *Kadro* veya *Yön* gibi sistemli neşriyatların yer verdiği düşünceler mevcut tartışmaların arka planını beslemekten öteye geçmemiştir.

Neşriyatın bir kısmını ihtiva eden sanat ve edebiyat mecmualarının önemi de yadsınamaz. Her ne kadar bu camianın kaleminden her sayıda Atatürk ve Atatürkçülük

görülebilir bkz. Ertuğrul Meşe, **Türkiye’de Mukaddesatçı Anti- Kemalizm (1945 – 1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2022, s. 182-324.

³⁰ Doğan Avcıoğlu, “1965 yılında Atatürkçülük”, **Atatürkçülük Nedir?**, İleri Yayınları, İstanbul, 2003, s. 112-113.

³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.144.

yazılmasa da Türk kültürünü diri tutmak için inkılabını yaşatmanın önemine inanmışlıkları vardır. Hele ki *Varlık* gibi neşriyatın her sene Kasım ayı baskıları yalnızca Atatürk'e olan hasreti anlatır.

Buna mukabil bir de Şevket Süreyya Aydemir'in yaptığı gibi olaylarla olguların içine Atatürk ve Atatürkçülük katıldığı için tenkitte bulunanlar vardır. Olup bitenin ardında sürekli olarak Atatürk'ü arayarak veya olan biteni Atatürkçülükle imtihan ederek ana hadiselerin gölgelendiğinden bahsederler. Şevket Süreyya Aydemir bu tutumu "*Kelime Atatürkçülüğü*" sözüyle yerer.³² Cemil Meriç'in gazetecilik geçmişini topladığı "*Jurnal*"de de aynı durum "*Atatürk miti*" benzetmesiyle eleştirilir.³³ Yine de Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili eleştirel çözümlenelerde Şevket Süreyya Aydemir'in farklı bir kapı açtığını belirtmek gereklidir. *İhtilalin Mantığı* adlı eserinde yer verdiği "*Atatürk'e Dönüş?*" başlığı dört başı mamur bir eleştirel söyleme sahip olmanın ötesinde 1960'lılarda bu konuya bakışın umumi özetini verecek kadar yeterli görülebilir. 27 Mayıs'ın gölgesindeyken artık Atatürkçülük hususunda idealle gerçeğin arasına aşilamaz bir duvar örüldüğünü kabullenmek cüretkâr bir girişim değil midir?

Öte yandan bu meselenin gölgede kalan parçalarından birkaçını daha burada zikrederek o yılların tutkulu Atatürkçülüğünün nereden doğduğunu tasdiklemek faydalı olacaktır. 27 Mayıs 1960 bir hürriyet hareketi olarak cereyan ettikten sonra bu davayı sahiplenen üç geniş kümeden söz edebiliriz; basın camiası, aydınlar ve şüphesiz orta üst mevkilerdeki subaylar takımı. Bundan evvel hem yaptıkları anayasalar hem de tepeden inmece dar düşünce çerçevesinden ötürü Atatürkçülüğün kalıplaşmasında payı olan bu zümreye yer yer değinmiştik. Yazılı basının ise Atatürkçülüğü içinde bulunduğu şeraiti gözeterik kimi zaman işine geldiği gibi tasvir edişinden bahsetmiştik. Oysaki subaylar takımının bunlardan bir yönüyle ayrıldığına inanılır. Onların Türk ordusundaki hiyerarşide yoğurulmuş Atatürkçülüğünün; olaylara, şartlara ve olgulara göre değışmesi mümkün müdür? 1960'lı yılların başı ve sonu bizlere gösteriyor ki değışken bir tutum sergilemeleri pek de mümkün değildir. Fakat bu süreçte meydana gelenler kendi içinde çelişkili açıklamalara her daim gebedir. 27 Mayıs 1960'da darbeyi devrimleştirmek, devrimi yapanları darbeye devirmeye çalışmak, hiçbirini sonuç vermiyorsa huzursuz

³² Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 369-371.

³³ Cemil Meriç *Jurnal*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 108.

politikadan şikâyetçi olarak siyaseti tanzim ve tasfiyeye kalkışmak herhalde ordunun en çetrefilli açmazlarından biri olsa gerekir.

Her nasılsa başarılı ya da başarısız bütün girişimler 27 Mayıs'a üst anlamlar yüklemiştir. Darbe miydi yoksa devrim mi tartışmaları şöyle dursun, tartışılmayan tek öge 27 Mayıs'ın Atatürkçü ruhudur. Bu vesileyle darbenin ya da devrimin merkezinden uzak olan subayların hislerinde Atatürkçülüğün dışavurumu açık seçik görünür. Bu yüzden ne Dündar Seyhan'ın "*Gölgedeki Adam*"ını ne Adnan Çelikoğlu'nun *Bir Darbeci Subayın Anıları*"nı ne de Emin Arat'ın "*Kemalizm*" isimli eserini pratikte birbirinden ayıran hiçbir bir fark yoktur. Ortak yönleri ise Atatürk'e olan bağlılıklarından dolayı devletin gerçek sahibi olduklarına dair fikirlere adanmışlıklarıdır. Bu manevi tutkuları yüzünden, Yasemin Doğaner'in de belirttiği gibi "*bir nevi İttihatçı zihniyet*" bekaya yön vermeye daima meyil eder.³⁴

Edindiğimiz izlenimlere göre yazılı basın elinde Atatürk ve Atatürkçülüğün tasviri, değişen siyasi atmosfere göre her dönem farklı bir formda ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra tarihsel sürecin oluşturduğu Atatürk ve Atatürkçülük, yeniden yorumlanan halleriyle sürekli bir çelişki içinde yaşamaya devam etmiştir. Atatürk sonrası dönem, farklı Atatürkçülük anlayışlarının birbirini suçlamasına tanıklık etmiştir. Hatta 1970'lere girerken Atatürk'ün tarihteki yerinin inkârı bile gündeme gelmiştir. Bu bakımdan Atatürk'ün vefatına kadar olan dönem ile devamında gelişen tarihsel sürecin ikiye ayrıldığı söylenebilir. 27 Mayıs 1960 darbesinin de Atatürk dönemine yeniden dönüş arzusuyla yapıldığı da dikkate alınır 1960'lıların çerçevesini oluşturan Atatürk ve Atatürkçülük; en çok yara aldığı düşünülen İnönü'nün CHP'sindeki siyasal teori ikilemini, Menderes Atatürkçülüğündeki sömürü ve taviz iddialarını, askeri müdahaleleri meşrulaştırması beklenen Atatürkçülüğe ideolojik bakışı içerir. Birinci bölümde 27 Mayıs darbesi öncesindeki yakın tarihi 1957'den itibaren inceleyerek bu çerçeveye bir arka plan inşa etmiş olacağız.

Mevcut bulgular ışığında 1957 erken seçimlerinin 27 Mayıs'ı hazırlayan ortamın motivasyonunu toplamada etkili olduğunu görürüz. Bu tarihteki genel seçimlerden hükümet programının kabulüne kadar yaşananların siyasi partiler nazarında toplumsal

³⁴ Yasemin Doğaner, "*İhtilalin Mantığı*", Mete K. Kaynar (Yay. Haz.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 102.

tabana kadar yayılan bir farkındalık meydana getirmesi muhtemelen seçimlerin en değerli sonucudur. Oluşan farkındalıkla birlikte siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın cepheleşmeyi beraberinde getirdiğinden bahsedebiliriz. Hiç değilse 27 Mayıs'ın savunularından biri olan “*kardeş kavgasını bitirmek*” iddiasının söz konusu ayrışmaya atfen dile getirilen olayların TBMM'den dışarı taşarak topluma yayıldığını gösteren örneklerle bu dönemde karşılaşıyoruz.

Cepheleşmenin üç kolunu meydana getiren siyaset – toplum ve ordunun ayrı saflarda birikim yaptığını söylemek yerinde olacaktır. Böyle bir ayrıma gitmemizdeki asıl nedene baktığımızda Atatürkçülüğü algılayış ve tatbik edilmiş biçimlerine göre her birinin yıllardır farklı kaynaklardan beslenmesi emsal gösterilebilir. Buna göre rejimin bekçisi olarak kabul edilen Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürkçülüğün yegâne koruyucusu olarak bilinmiştir. Siyasette ise sahiplenilmesi bir ayrıcalık sayılan Atatürk ve Atatürkçülükle karşılaşıyoruz. Toplum da bu minvalde ayrışarak cepheleşmeye hız vermiştir. Oysaki cepheleşmenin içten içe gelişen baskın bir özelliğinin bulunduğu burada belirtilmelidir. TSK bünyesindeki hareketlenmenin 1957'den çok önce başladığı ifade edilir. TSK mensuplarının sosyal statülerinin düşürüldüğü, liyakatli olmayan askerlerin terfi ettirildiği ve Atatürkçülüğün yıpratıldığı gerekçesiyle mezkûr dönemin iktidarı DP'ye karşı muhalif tavır aldığı söylenir.³⁵ Siyaset sahnesinde de pek farklı bir görünüm yoktur. Atatürk'ten yadigar kaldığına inanılan CHP ile ters düşenlerin Atatürkçülükle de ters düştüğü düşünülmüştür. Bu nedenle siyasi ve toplumsal kutuplaşmada liderlerin konumu, söyledikleri ve davranışları öne çıkar.

TBMM oturumlarındaki tutanaklar incelendiğinde Menderes ve DP'lilerin İnönü'nün CHP'si üzerinde sürekli geçmişe öykünen bir mağduriyeti tekrar eden etkin bir söylem üstünlüğü kurduğu görülecektir. Seçim saatinde meydanlara inildiği zaman da bu durum değişmemiştir. Nitekim 27 Mayıs 1960 tarihi yaklaşırken seçim sahasına çıkan liderlerin söz düellolarını son ana kadar sürdürmesinden dolayı kutuplaşmayı körüklediğinden bahsedilebilir. Bu söylem öylesine güçlü bir algı kurmuştur ki meydanlarda DP'nin sürdürdüğü mağduriyet söyleminin neye ve kime karşı bir alternatif olarak iktidara geldiğini, neden mağdur edildiğini kamuoyunun gözünde halen

³⁵ DP-Ordu ilişkilerini özetleyen yaklaşımlar için bkz. Ferit Salim Sanlı, **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 17-19.

sorgulatmaya devam etmektedir. Ayrıca liderlerin yurt gezileri esnasında yaşanan şiddet olaylarından gerekli dersler çıkarılmamış olacak ki, partilerin karşılıklı ithamları sonucunda cepheleşmenin siyasi baskı aracına dönüşmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Vatan Cephesini kuran DP'nin, muhalefeti toplumsal tabanından kopararak siyaset dışı bırakacak girişimleri 27 Mayıs'a giden süreci kanımızca hızlandırmıştır. Nitekim DP'li yıllar boyunca yaşananlar 1924 Anayasasının iktidara tanıdığı geniş yetkilerin doğrudan bir yansıması olmalıdır. Radyo ve yazılı basın ise bu dönemde kutuplaşmayı sağlayan bir araç olarak iktidar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.³⁶ Bu yüzden siyasi mücadelenin iktidar elinde tekelleşmesiyle başladığı yere geri dönüş olarak değerlendirebilecek keskin bir dönüm noktası saptanmalıdır. Bu bağlamda 27 Mayıs'a giden yolda TBMM Tahkikat Komisyonu'nun 18 Nisan 1960 tarihinde kurulması siyasi ve toplumsal birikimlerin dışavurumu noktasında son hamle sayılır.

Kaynakların Değerlendirilmesi

Çalışmamızın esas kaynağı Türk basını tarafından neşredilen gazetelerdir. Bunun yanı sıra araştırma dönemi içinde kalan siyasi mecmualardan da kaynak olarak yararlanılmıştır. "27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Türk Basınında Atatürk ve Atatürkçülük" adlı bu çalışmanın oluşturulmasında tarih, siyaset, uluslararası ilişkiler ve iletişim, literatürünün yanı sıra üniversite kütüphanelerinde bulunan Türk inkılap tarihi konulu doktora tezlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne ait olan kütüphanede mevcut olan kaynaklar ile Gazeteciler Cemiyeti yayınları gazetelere ilişkin künyelerin tespiti ve sınıflandırılmasında önemli katkı sağlamıştır. Araştırma sürecinde eski gazete nüshalarının yer aldığı Beyazıt Kütüphanesi, Milli Kütüphane mikro film arşivi ve araştırma döneminde basımı

³⁶ Dönemin iktidarı DP'nin kitle iletişim araçlarından yazılı basın ve radyo ile kurduğu ilişkiler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönüyle ele alınabilir. Bu ilişkilerin olumsuz yönünden bahsedilirken 1954 sonrasında kendi kontrolünde bulunan bir yazılı basın meydana getirmeye çalışması ve 1957'den itibaren baskın biçimde radyonun bir güdümlenme aracı olarak kullanılmasına değinilir. Detaylı incelemeler için bkz. Mustafa Tokmak, **Basın- İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 181.

bulunan ve halen basımı devam eden *Cumhuriyet*, *Milliyet* gazetelerinin dijital arşivlerinden yararlanılmıştır.

Bu tez çalışmasına konu olan araştırma döneminin sınırlarını 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası belirlemiştir. Türk siyasi hayatına etki eden bu iki askeri müdahalenin arasında kalan dönem için Türk yazılı basınında yer alan Atatürk ve Atatürkçülük içerikli başyazılar, köşe yazıları ve doğrudan bu konuya değinen haber metinlerinin içerikleri incelenmiştir. Buradan hareketle ortaya çıkan sorunsalın öncül meselelerini de ele almak için yazılı basın tahlilleri 1957 yılına kadar indirilerek Türkiye’de yapılan genel seçimler, bu çalışmada yapılan incelemeler adına milat kabul edilmiştir. İşbu tez çalışmasının araştırma kaynaklarını teşkil eden yazılı basın kaynakları 1950’li yılları da kapsayacak şekilde genişletilmiş, gerekli yerlerde literatürün desteklenmesi veya farklı görüşlerin sunulması için açıklamalarda yer verilmiştir.

Yazılı basının akademik araştırmalara malzeme olması ile ilgili belirgin bir yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre evrensel olarak gazetelerin haber yaymak maksadıyla siyasi gelişmeleri değerlendirmesi temel çerçeve olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanında yer alan dördüncü güç kavramıyla beraber anılmaktadır.³⁷

Müstakil yazılı basının siyasi haber yayma işlevine bağlı olarak Türkiye’deki serüveni ise 1860 yılına dayanmaktadır. Devletle bağı olmayan ilk Türk gazetesi Şinasi ve Ağâh Efendi tarafından 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval* adıyla çıkartılmıştır.³⁸ Bundan önceki tarihlerde ise devlet eli ile resmi gazete niteliğindeki *Takvim-i Vekayi* 1831’de bastırılmıştır. Devletten maddi destek alan *Ceride-i Havadis* 1840’da yayın hayatına başlamıştır.³⁹ Bu gelişmelerin ardından Türkiye’de yazılı basının kurumsallaşmaya yönelik ilk adımını ise 1908 yılında Matbuat Cemiyeti’nin kuruluşu

³⁷ İrfan Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Korkmaz Alemdar (Der.), TÜSES, İstanbul, 1999, s. 33-37.; Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, **A.Ü.S.B.F.D.**, Ankara, 2002, s. 66.; Kayıhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, Merter Matbaası, 1990, s. 99.

³⁸ Mithat Sertoğlu, “Türkiye’de İlk Resmi, İlk Özel ve İlk Müstakil Gazete”, **Hürriyet**, 5 Ekim, 1965, s. 10.

³⁹ Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Aralık, 1999, s. 8,9.

temsil eder.⁴⁰ Böylelikle Türk basının unsurları olan gazeteler, mecmualar ve yazarları için sistemli bir faaliyet alanı olarak öz denetim süreci başlamış sayılır.

Çalışmamızın esas kaynağı olan Türk yazılı basınının Atatürk ve Atatürkçülük bağlamında incelemesi için öncelikle konu tasnifi yapılmıştır. Kaynaklardan yapılan seçimler için ana konunun Atatürk veya Atatürkçülük ya da her ikisini birden kapsayan bir içeriğe doğrudan sahip olması ana prensip kabul edilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar neşriyatın savunduğu dünya görüşüne göre sınıflandırılarak ilgili içeriklerin sunumunda kullanılmıştır. Bu çerçevede metodolojik yaklaşımımız 1960'lı yıllar içinde Atatürk ve Atatürkçülüğü sağ, sol ve mukaddesatçı bakışa göre üç temel noktadan sunmaya çalışır. Bunların haricinde döneme etki eden dış faktörler de değerlendirmeye alınarak alternatif düşüncenin Türkiye'deki yansıması olan gençlik hareketlerini inceleme başlıkları arasında aktarır. Atatürk ve Atatürkçülük hakkında görüşlerin bulunduğu yazılı basın taramalarının çatısını ise Türk basınında ideoloji tartışmalarının yer aldığı metinler oluşturur.

1960'lı yıllarda basın özgürlüğünün önceki yıllara göre artmış olması, söylemde ve fikirlerin ifade edilmesinde serbestliğin bulunması araştırmamıza konu olan Atatürk ve Atatürkçülüğe dair bulguları çoğaltmaktadır. Bu bağlamda 1960'lı yılların sol, merkez ve sağ siyaseti temsil eden gazetelerindeki ana tartışmaların çalışmaya yansıtılması amaçlanmıştır. Araştırma dönemine ilişkin tahlillerin süreklilik arz etmesi için yazılı basın kaynaklarının seçiminde 27 Mayıs 1960 öncesinde yayın hayatına başlamış olmaları ve darbe sonrasında da basımlarının devam etmesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası ile ilgili köşe yazılarındaki yorumlar, darbe ve muhtıra ile ilgili görüşler birer kaynak olarak neşriyatın gözünden aktarılmıştır.

Yazılı basın kaynaklarının tez çalışması içindeki kullanımında ortaya konulan görüşler her bir yazarın ifade ettiği biçimde cümle başlangıcından bitimine kadar alıntılanarak aktarılmıştır. Bu vesileyle yazarların sunduğu ana temanın bütünlüğünün korunması hedeflenmiştir.

⁴⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 337-338.

Mukayese tahlillerinin tutarlılığı için tez çalışmasında kullanılan gazeteler ve mecmualar sağ ve sol siyaset temelli iki küme etrafında ayrıştırılmıştır. Bu görüşleri dengeleyen fakat herhangi bir siyasi görüşe meyiletmeyen neşriyat ise üçüncü bir cenah olarak çalışmada yer almıştır. Bu bağlamda Türk basını içinde faaliyet gösteren ve ülke genelinde dağıtımı bulunan; *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Akşam* gazeteleri doğrudan sol siyasi görüşlere yer verdiği için seçilmiştir. Hem sağ hem de mukaddesatçı görüşlere yer verdiklerinden dolayı *Son Havadis*, *Adalet*, *Tercüman* gazeteleri kullanılmıştır. Herhangi bir siyasi görüşe bağlı olmayan neşriyat için *Dünya* ve *Milliyet* gazetelerindeki tespitlere değinilmiştir. Ayrıca bu tez çalışmasının diğer alt başlıklarında faydalanılan mahalli basın kaynakları da mevcuttur. Bu çerçevede 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin yerel yansımalarını gözlemlemek için siyasi liderlerin memleketlerinde basılan, okur oranı yüksek gazeteler ve bölgesel gazeteler tercih edilmiştir. Bu gazetelerin bir diğer özelliği ise iktidar veya muhalefet kaynaklarından beslenmiş olmalarıdır. Mecmualardan ise *Akis*, *Yön*, *Devrim*, *Ant* isimli yayınlar seçilerek alternatif düşüncenin Atatürk ve Atatürkçülük özelindeki bakış açılarının sunulması amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ÖNCESİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Darbeye Giden Süreçte İktidar-Muhalefet İlişkileri

Bilindiği gibi CHP'nin ülkeyi II. Dünya Savaşı'nın dışında tutma çabalarının ortaya ağır iktisadi koşullar çıkarttığı söylenir.⁴¹ Ağır iktisadi koşulların tek parti iktidarına karşı oluşan muhalefete önemli ölçüde katkı sağladığı belirtilir. Bu muhalefetin tek parti iktidarı karşısında belirgin bir görünümü olmayan, söylemlerinde serbest teşebbüsü öven, İslami değerleri öne çıkartan bir yapısı bulunduğu değerlendirilmektedir. DP tam teşekkül lü bir siyasi parti hüviyetine girerek köylere inene kadar, Atatürklü yılların ardından, CHP'yi karşısına alan ilk muhalefet Milli Kalkınma Partisi etrafında toplanır. Ancak DP kadar etkili bir tutum ortaya konulamamıştır. DP ile birlikte; 1931 Matbuat Kanunu, Toprak Reformu ve CHP'nin devletçilik politikalarına yönelik sert eleştiriler çoğalır. Basın ve DP bu konulara eğildikçe CHP'yi değişiklikler yapmaya teşvik etmiştir.⁴² Bu nedenle diğer muhalif oluşumlar göz ardı edilirken, DP Türk siyasi hayatında çok partili hayatın başlaması adına kilometre taşlarından biri olarak anılır.

Diğer taraftan siyasal alanda gerçek bir muhalefetin teşekkülü için İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem Batı hem de Doğu dünyasında gelişen dış etkenlerin CHP'nin kontrolündeki tek parti iktidarına bir fırsat sağladığı söylenir. Bu temellendirmeye 1 Kasım 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı sıfatıyla meclisin açılış konuşmasını yapan İsmet İnönü'nün, ülkede tek eksiğin CHP karşısında muhalefet edecek bir parti bulunmayışına

⁴¹ CHP'nin ülke ekonomisinin II. Dünya Savaşı'ndan etkilenmemesi için 1940 yılında çıkarttığı Milli Korunma Kanunu, tek parti iktidarına devletçilik politikalarını tümüyle uygulama imkânı sunmuştur. Bu kanun piyasa mallarının fiyatlarını hükümet eliyle belirleme, üretim ve maliyetleri kontrol etme yetkisini kanunla birlikte kurulan komisyona bırakmıştır. Bu kanunun özel teşebbüsü engellediği görüşünde birleşenler tek parti iktidarının devletçilik politikaları üzerinden bir muhalefet meydana getirecek uygun zemini bulmuştur. Dönemin iktisat politikalarını gözlemlemek için bkz. Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 99-100.

⁴² Feroz Ahmad, **The Making of Modern Turkey**, New York, Routledge, 1993, s. 106.; Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 21.; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (Çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 208.; Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, May Yayınları, 1974, s.251-255.

değindiği konuşması örnek gösterilmektedir. İsmet İnönü, muhalefet partisinin ihtiyaca göre ortaya çıkararak demokrasiyi pekiştireceğini ifade eder.⁴³

İdris Küçükömer'e göre DP, "*Yeniçeri, esnaf, ulema birliğinden gelen Doğucu, İslamcı ve Halk cephesine mensup*" geleneğin sembolüdür. Bunun karşısında da CHP; "*Batıcı, laik, bürokratik geleneğin*" temsilcisi olmuştur.⁴⁴ Feroz Ahmad ise Türk siyasetini ikiye bölen bu ayrımın ilk zamanlarda ideolojik bir farklılığı ortaya koymaktan çok mezkûr dönemin politikalarında liberal ve devletçi olarak ayrışmasından oluştuğunu ifade eder.⁴⁵ Samed Ağaoğlu'nun Celal Bayar'dan aktardıklarına göre aralarındaki temel fark demokrasinin algılanışıyla ilgili bir çatışmadan belli olur. Buna göre "*Türkiye'de demokrasi kayıtsız, şartsız milletindir ve millet bunu bizzat kullanır*" ilkesi DP'nin gücünü halktan alan dünya görüşünü şekillendirirken, CHP'nin kurumlara dayalı "*yumuşak halk hâkimiyeti*" anlayışı aralarına mesafe koymuştur.⁴⁶ Bu noktada tüm taraflar için demokrasinin oy veren çoğunluk için mi yoksa çoğulculuk prensibi için mi tercih edildiği her zaman muğlak sözlerin arasında kalmış gibidir.

Türk basınının demokratik muhalefetin doğuşuna ilişkin şu iki değerlendirmesi kayda değer olabilir. Birincisi ve daha vurgulu söz edileni CHP'den ayrılan isimlerin İnönü'ye bağlı kişilerden oluşudur. Bu vesileyle demokrasiye geçişin kontrollü bir süreci içerdiği düşünülerek övülmüştür. İkincisi ve daha seyrek ifade edileni ise demokrasiye doğru atılan adımların neleri beraberinde getirdiğiyle ilgili sözlerden ibarettir. DP'nin temsil ettiği muhalefet, parti programında CHP'den farklı bir sav ortaya koymadığı için Türk basınında kimse siyasal teoriyi meydana getirdiğine inanılan Atatürk'e ve Atatürkçülüğe dair yaklaşımını sorgulamaya gerek görmemiştir.

DP'nin parti programının ilan edildiği 8 Ocak 1946'da gazeteler bu programı yayımladılar. Pek çoğunda yalnızca parti programına birinci sayfada yer verilirken iç sayfalarda bu partinin kuruluşunun demokrasi açısından hayırlı işlere vesile olacağı belirtiliyordu.⁴⁷

⁴³ Hakkı Uyar, *Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998, s.138.

⁴⁴ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s.82.

⁴⁵ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.133-135.

⁴⁶ Samed Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.60.

⁴⁷ Bazı örnekleri için bkz. *Vatan*, 8 Ocak 1946, s.1.; *Ulus*, 8 Ocak, 1946, s.1.; *Akşam*, 8 Ocak, 1946, s.1.

DP'nin seçimlerden galip çıkarak ilk hükümetini kurduğu 1950-1954 arası yıllar, liberal politikaların uygulanması nedeniyle tüm kesimlere geçici bir rahatlama evresi yaşattığı hep söylenir. Yazılı basın bile uzun zamandır talep ettiği özgürlüklere DP'nin vadettiği yeni yasayı çıkartmasıyla kavuşmuştu. İktidar ve muhalefetin yer değiştirdiği bu dönemde CHP, DP tarafından yöneltilen eleştirilerin ana hedefi oldu. Devlet imkânlarını parti yararına kullanmak ve muhalefete baskı kurmak gibi geçmişe giden suçlamalara 1950'li yıllar boyunca maruz kaldı. Bu konuda yazılı basının desteğini de alan DP; özgürlükçü, yenilikçi, halkçı ve demokrasiden yana olduğunu her fırsatta dile getirerek iktidarının ilk yıllarında CHP'nin kurduğu bürokratik düzeni de değiştirecek gücü toplamıştı. Her ne var ki 1949 yılında TSK'nın denetiminin Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasına kadar, ordunun CHP'nin askeri bürokratik uzantılarından biri olduğunu unutmamalıyım.

1954 genel seçimleriyle başlayan DP'nin ikinci iktidar döneminde otoritesini sağlamlaştırma eğilimine girdiği söylenmektedir. DP'nin alınan oyların dağılımı bakımından yüzde ellinin üzerine çıkarak rüştünü ispat ettiği dile getirilir. DP'nin bu özgüvenle birlikte partiyi eleştiren Türk basını ve bürokrasi kadrolarıyla ile çetin bir kavga başlattığı ileri sürülür. Böyle bir mücadele ortamının doğuşu DP'nin iktidardayken hissettiği güvensizlik hissine bağlanmaktadır. Milli şef unvanlı İnönü'ye karşı Adnan Menderes'in iktidarı korumak zorunda olması, CHP'nin bürokrasi içindeki etkin rolü, silahlı kuvvetlerin içindeki komite hareketleri ve yazılı basının liberal iktisadi politikalarındaki başarısızlığı öne çıkarmasıyla beliren kaygının DP'yi otoriter davranmaya sürüklediği ifade edilir. DP'nin özgüvenini yükselten faktörler ise halka yakın duruşundan ve kırsal kesimlerdekilerin beklentilerini yerine getiren bir başbakana sahip olmasından geçer. Bunun bilinciyle DP lideri Adnan Menderes'in her seçim döneminde popülist söylemleri tatbik ettiği iddia edilir.

DP, kuruluşundan bu yana Anadolu'nun her bucağında örgütlenmeye önem vermiştir. DP'nin görünümü, Anadolu'nun kırsal bölgeleri ve büyük kentler bağlamında her yerde taraftarları bulunan bir kitle partisine benzetilebilir. İkinci genel seçim zaferinde oylarını yükselterek tekrar iktidara gelişi partinin örgütlenmedeki başarısının bir örneğidir. Buna karşılık İnönü'nün CHP'si entelektüellerin ve bürokratların görev aldığı kadro partisi hüviyetindedir. Söylemleri bakımından kentlilerin sosyal hayatlarını ilgilendiren dar bir kitleye hitap etmiştir. CHP'yi halktan uzak gören DP, bu yolla

iktidarını güçlendirmek için ihtiyaç duyduğu kitleye erişmekte zorluk çekmediğini düşünüyoruz.

27 Mayıs'a giden süreçte DP'nin kitleleri siyasal açıdan harekete geçirişindeki üslup iktidar muhalefet ilişkileri bakımından belirleyici niteliktedir. Özellikle 1957'deki seçimlerle başlayan gergin ortamda kullanılan siyasal dil bozulan kamusal düzenin yansımalarını göstermesi bakımından anlamlı bulunmaktadır. Bu kapsamda DP'nin yalnızca CHP'ye değil basına ve diğer muhalif partilere kısıtlayıcı tedbirlerle yaklaşması, iktidardayken siyasete katılan tüm kesimlerin dünya görüşüne karşı bir parti izlenimini uyandırmıştır.

Buna karşılık CHP'nin muhalefette geçen on yılının özeti İsmet İnönü'nün 1950 seçimlerinin hemen ardından yayımladığı bildiriye kodlanmış gibidir: "*Vatanımızda dirlik, düzenliğin muhafazası ve vatanın bütünlüğünün korunması bizim için bütün parti mülahazalarının ve siyaset cereyanlarının üstündedir*".⁴⁸ 27 Mayıs 1960'a kadar CHP'nin siyasal duruşunda belirgin bir değişimin veya gevşemenin gözlemlendiğini söylemek güçtür. Gerek meclis oturumlarında gerekse basın üzerinden yürütülen söz düellolarında CHP sınırları çizen, DP ise o sınırlar içinde hareket etmesi beklenen parti konumunda bulunmuştur. Özellikle 1957'den itibaren DP iktidarının denetlenmesi için verilen soru önergelerinin etkili bir araç olduğu görülür.⁴⁹ Bu bakımdan CHP'nin her alanda ihtiyatlı, DP iktidarının ise Türk siyaseti açısından acemi olduğuna dair genel bir inanış vardır.

1957'den 27 Mayıs 1960'a uzanan süreçte iktidar muhalefet ilişkileri bakımından DP - CHP gerilimlerinin bir başka adresi şöyle bir düşüncenin içine oturtulabilir. CHP, 1957 yılı ile birlikte kesintisiz çok partili demokrasi deneyimini on yıla çıkartmış demektir. Bunun yedi yılı ise TBMM içerisinde muhalefet yaparak geçmiştir. Bu açıdan kazanılan deneyim eşsiz olarak nitelendirilmelidir. Ancak Milli Mücadele yıllarını da kapsayarak kırk yıla yaklaşan siyasal tarihin bedeli muhalefete düşmek olunca, bu sonucun İnönü'nün CHP'si tarafından ne derece kabullenildiği tartışmaya açık bir meseledir.

⁴⁸ Cumhuriyet, 24 Mayıs, 1950, s.3.

⁴⁹ Ana muhalefet partisi CHP'nin 27 Ekim 1957'den 1958 yılının ortalarına kadar dokuz aylık süreçte altmış soru önergesi verdiği söylenir. Bkz. Mustafa Albayrak, **Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s. 517.

Öte yandan CHP'nin siyasal sistem içinde kendisine atfedilen özerk konumunun ilişkilerin seyrinde bazı sıkıntıları beraberinde getirdiğinden bahsedilebilir. DP'nin son iktidar döneminin; TBMM'yi kalabalık bir mahkeme salonu, DP'yi sanık, CHP'yi ise tarihin tanığıymış gibi gösteren açılış oturumlarının mahiyeti ayrı bir önem taşır. XI. Dönem milletvekilleri 1957'den 1960 yılına kadar, üç yasama yılında toplam 239 meclis birleşimi için bir araya gelmiştir. Bu oturumların kararlarını hazırlayan, oylamaya sunan, sonuca bağlayan ve en üst mercide Cumhurbaşkanlığı olarak onayan makamlar DP'den çıkan kişilerden teşekkül olduğundan iktidarın çoğunlukçu yapısı siyasi muhalefeti bir nebze gölgelemiştir. TBMM'ye ait zabıt cerideleri dikkatle incelendiğinde henüz ilk oturumdan itibaren muhalefetin usul yönüyle yeni meclisin ve hükümetin teşekkül sürecine itirazlarda bulunduğu görülecektir. Bunlardan belki de en kıymetli olanı CHP'nin çok partili hayatın başlangıcına atıfta bulunarak tarafsızlığı sağlayan teamüllerin DP tarafından tek tek kaldırıldığı eleştirisidir.⁵⁰ Adnan Menderes tarafından hükümet programının oylamaya sunulduğu zaman da aynı eleştirilerin sürdüğü anlaşılmaktadır.⁵¹

27 Mayıs'a varan süreçte iktidarın her alanda hâkimiyeti genişlerken bu karşılık durağanlaşan muhalefetin kaderini şüphesiz 1957 genel seçimlerinin sonucu belirlemiştir. Seçim sonuçları bir bakıma uzun süredir siyasi teamüllere sığınan, iktidara karşı suskun kalan, kendisine yöneltilen eleştirilerin sosyal boyutunu kavramaktan yoksun kalmış muhalefetin yeniden dirilişi niteliğindedir. Bu vakitten sonra demokrasi hem iktidar hem de muhalefet için gücü eline almak için bir araç olmaktan çıkacak, özü itibarıyla 27 Mayıs'ın gerekçelerinin temelini oluşturacaktır.

1.1.1. Demokrasi Tartışmaları

Türkiye'de demokrasi olgusundan bahsederken eskiden beri dar ve geniş anlamda iki yöne meyleden bir seyir akla gelir. Dar anlamda demokrasi II. Meşrutiyet'ten beri Batılı devlet idaresine uygun biçimde siyasi ve sosyal hakların kullanılması şeklinde kendini gösterirken, geniş anlamda demokrasi güçlü veya tehlikeli bulunan ögelere karşı bir mücadelenin tarihini meydana getirmiştir denilebilir.

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1.11.1957, s. 6,7.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 4.12.1957, s. 65.

İktidar – muhalefet ilişkileri bağlamında demokrasiyi sorunlu bir başlık haline getirerek ülkeyi 27 Mayıs'a götüren sebepler yine aynı dar ve geniş anlamların içinde aranabilir. Şüphesiz DP'nin tek parti iktidarına muhalif bir kadroyla yola çıkarak iktidara geliş süreci ilerleyişin sembollerinden biri olarak kabul edilir. Tek parti iktidarının buna rıza göstererek siyasi ve sosyal hakların kullanılmasındaki engelleri kaldıran girişimleri aynı düzeyde takdir görmektedir. Ancak bu gelişmelere 27 Mayıs 1960'dan geriye bakılırsa on yılda oluşan demokrasi algısının nasıl bir idealin üzerine oturduğunu sorgulatmaktadır.

DP'nin son döneminde, iç politika tutumuna dair anlatılanlar partinin iktidarı korumak uğruna demokrasiyi unutarak muhafazakârlaştığını iddia eden temel bir yargı ortaya koyar. Demokrasinin iktidar tarafından algılanmasında çoğulculuktan çoğunluğa evirilen bir yaşamının olduğu, bunun doğal bir sonucu olarak muhalefetin daha az duyulduğu ve otoriterleşen bir atmosferin yaşandığı muhtemelen doğrudur. Bununla beraber halkın nazarında bu tavrın kabul görerek seçimler yoluyla iktidarın değiştirilmemiş olmasında ideolojik kutuplaşma eğilimlerinin de payı büyük olmalıdır. Bu mesele bir açıdan laiklik tartışmalarının kaynağına inerken bir başka açıdan Türkiye'de siyasi partilerin Atatürkçülükten saptığını düşündüren bir ortamın portresini çizmektedir. Bir başka yaklaşım ise anayasanın çok partili yıllarda da devletin aygıtları ile iktidarı bütünleştirebilen nitelikte kanunlar içerdiğini gözler önüne serer.

Her koşulda çok partili yılların demokrasi filizlerinin bir kısıtlama - serbestleştirme ikilemiyle yeşerdiğini belirtmek gerekir. Zira bundan toplumun her kesimi ve siyasi partiler aynı zamanda etkilenmiş görünmektedir. Toplumun siyasete katılımı bağlamında muhalefetle iktidarı birbirine düşüren gelişmelerin 1950 seçimlerindeki vaatlere dayandığı hatırlanırsa toplumun neden DP'den hoşnut olduklarını açıklamaya çalışalım.

Kuşkusuz toplumu cezbeden vaatlerin başını tek parti iktidarının özgürlükleri kısıtlayan uygulamalarının kaldırılacağı bildirilmesi başı çeker. Bu çerçevede yeni bir basın kanunu, özel teşebbüse dayalı yeni iktisadi model kurulması ve din konusunun yeniden tartışmaya açılması ayrı bir yer tutar. Bunlar yalnızca yeni iktidarın propagandasını güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda tek parti bürokrasisinin bir dönem için görmezden geldiği toplumsal taleplerin hızla karşılanması anlamını taşır.

Bu pencereden bakıldığında iktidarın el değiştirmesiyle birlikte yeni iktidarın ilk faaliyetlerinin liberal ve toplumu rahatlattığı izlenimini uyandırmaktadır. Buna karşın DP'nin geçmişle bir hesaplaşmaya girmiş olması en azından darbe öncesine kadar yeteri kadar sorgulanmamıştır. Hatta demokrasi kılıfının altında İnönü'nün CHP'si ile ötekileştirici bir mücadeleye girildiğinin bile ne kadar farkında olduğu sorgulanmalıdır. Zira aynı toplumun fertleri on yıl boyunca iktidarda tuttıkları DP bu sefer bir darbeyle ortadan kaldırılınca aynı tarihi hürriyet bayramı olarak alkışlayacaktır.

Tek parti iktidarı boyunca demokrasinin toplu halde halk idaresinin sürdürülmesine işaret eden deliller bulunur. Meclis ise bu delillerin yükünü teşkil eder. Ancak bu yapının içindeki tek parti ve bürokratik silsilenin ülkeyi temsili bir demokratik yaşama doğru götürmesi muhtemelen pek üstüne düşülmemiş bir kabullenmenin sonucudur. Bu kabullenmeyi oluşturabilecek durumları şu şekilde sıralayalım. Birincisi, II. Dünya Savaşı tek parti iktidarını yeniden milli birliğin koruyucusu konumuna taşıması, savaş konusunda tecrübeli kadronun toplumsal rızaya ulaşmasını kolaylaştırmış olmalıdır. İkincisi ise tek partinin anayasa ve teamüllere uyarak siyasi hayatı sürdürüyor olmasıdır. Bu bakımdan seçimler ve makamlar gibi genel hususlar en azından teoride korunmuş ve pratikte yaşamaya devam etmiştir. Esasen uygulamada bulunan demokrasi tek partili parlamentonun sınırlarını aşmadığı için genel ihtiyacın CHP'nin kurultaylarında çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda 1947 kurultayında laiklik gibi temel konularda bazı taleplerin karşılanması maksadıyla yeni yorumlara girilmiş olması demokrasi özelinde değil, Atatürkçülük özelinde yeni tartışmalar getirmiştir.

İktidarın el değiştirmesinden sonra ötekileştirmenin iki ayağının olduğu söylenebilir. Yazılı basın üzerinden “*Atatürk ve devrimler elden gidiyor, memlekette irtica var, gericiler hortladı...*” minvalindeki söylemlerle DP'nin itham edilmesi bunlardan birincisidir.⁵² Bu çerçevedeki algı 1960'lı yıllarda da değişmemiştir. Hatta bazı zamanlarda yapılan kanun çalışmaları takdir görerek yazılı basın tarafından DP'li yılların irticai faaliyetler bakımından getirdiği sorunlar Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden eleştirilmiştir.⁵³ DP'ye göre bu sözlere sığınanlar önceleri dinsiz, daha

⁵² Mehmet Ali Gökberk, “Gericilik ve İlericilik”, **Son Havadis**, 22 Temmuz, 1962, s. 2.

⁵³ Bir örnek için bkz. Şükrü Saraçoğlu, “Din Suçları ve Teokratik Devlet”, **Vatan**, 22 Temmuz, 1966, s. 2.

sonraları muhtemelen toplumun gözünde daha küçük düşürücü bir düşman olan komünist benzetmesiyle addedilmiştir. Hiç değilse, Demokrasiyi Koruma Kanunu çıkartan DP iktidarı, bundan böyle bitmeyecek bir dava olan komünist – sol – CHP üçlemesinin bir arada anılmasını kolaylaştırmıştır. Burada CHP'nin sol siyasete yaptığı açıklamaların katkısı da unutulmamalıdır.

Bir diğer vakada ise Millet Partisi'nin kapatılmasına varan sürece dikkat çekilmelidir. DP iktidarının Atatürkçülüğü aşındırdığı söylenen bir dönemde MP'nin “*dini esaslara dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet*” olduğu gerekçesiyle⁵⁴ kapatılması hem yazılı basını o an tatmin edecek bir sonuç üretmiş hem de CHP'nin elinde bulunan Atatürkçülüğün tekeline kırmış denilebilir. Böylelikle muhalefetteki CHP, siyasal sistemin yalnızlaşmaya ittiği bir aktör konumuna geçmiştir. Buna 1954 seçimlerine gidilirken yeniden düzenlenen seçim sistemini de eklemek gerekir. Bu vesileyle muhalefet dar çerçevede CHP'nin dışına taşmayacak şekilde küçük partilerin doğuşu veya farklı görüşlerin demokratik temsili alenen engellenmiş gibidir.

İktidar ve muhalefet arasındaki örtülü demokrasi kavgasında şüphesiz Atatürk'ün CHP'den ayrıştırılması ayrı bir yer işgal eder. Atatürk'ün mirasının tartışılmasına kadar gidecek bu işin sonunda CHP'ye ait taşınmazların ve maddi kaynakların mı yoksa CHP'nin mi siyaseten tasfiye edileceğinin sorgulandığı taze bir döneme girilecektir. Daha olumsuz olanı ise TBMM bu sürecin mahkemesi olmaktan kurutulamayacaktır.⁵⁵ Belki de ilk açık seçik demokrasi tartışmalarının buradan doğarak kavgaya dönüşmüş olması muhtemeldir. Aralık 1953'te bu konuyla ilgili bir yasa tasarısının mecliste görüşülmek için komisyona sunulması üzerine söz almak isteyen İsmet İnönü'nün gelinen noktanın “*Cumhuriyet'in itibarına kastetmek*” olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Ayrıca hukuk dışı bir rejime gidildiğini sözlerine ekleyen İnönü, CHP'nin sorgusuz bir biçimde mahkûm edilmek istendiğini söylemiştir. TBMM'de iki grubun arasında çıkan söz dalaşı ve sataşmalar üzerine demokrasi kavgası meclisi terk etmeye kadar varabilmiştir. Bunun bir benzerine 27 Mayıs'ın hemen öncesinde, 18 Nisan Tahkikat komisyonu ile ilgili tasarının verilmesinde bir kez daha rastlanacaktır.

⁵⁴ Ahmad Feroz- Bedia Tugay Feroz, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s.118.

⁵⁵ Tasarının TBMM'de kabul edilerek yasalaştırıldığı tebliğ için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 8584, 16 Aralık 1953, s 7773.

⁵⁶ **Ulus**, 15 Aralık, 1953, s. 1.

Her şeye rağmen CHP'nin muhalefetteyken benimsediği yaklaşım da ilgi çekicidir. DP'nin karşı çıktıklarını ya da değiştirmeye çalıştıklarını savunmanın siyasi zeminin dışına taşan bir muhalefet olup olmadığı sorgulanmaya muhtaçtır. Bu açıdan CHP'nin yazılı basına yansıyan demokrasi kavgasını siyaset teorisi geliştirmek yerine, diğer küçük muhalif partileri kollayarak, iktidara karşı olan basını yanında tutarak ve çeşitli sosyal grupları harekete geçirerek sürdürmeyi tercih ettiği söylenebilir. Öte yandan böyle bir siyasi atmosferin doğuşuna vesile olan temel çıkış noktasının anayasal düzen olduğu da belirtilmelidir. CHP, DP'nin iktidardayken yerleştirdiği seçim sistemine bağlı çoğunluk anlayışını değiştirmeye yönelmediği için aritmetiğe dayalı Türk demokrasisi iktidara ihtiyaç duyduğu her işi gerçekleştirmek için sınırsız bir meşruiyet vermiştir.⁵⁷ Bir bakıma 1924 Anayasasının iktidara tanıdığı geniş yürütme yetkileri muhalefetin yaşam alanını giderek kısıtlayacak her türlü tedbiri uygulama imkânını vermiştir.

Her seçim döneminden sonra DP'nin meclis grubundaki aritmetik çoğunluk muhalefete tanıdığı birkaç söz hakkı dışında savunma fırsatı vermeden geçmişte çok eleştirdiği otoriter tutumu körüklemiştir. Toplumdaki farklı ögelerin de bu tavır ve tutumlardan nasıplendiği gözlemlenmektedir. Başta tarım bölgeleri olmak üzere, sanayi ve hammadde üretimi yapılan vilayetlerdeki işçi örgütlenmelerinin 1957'den sonra mazeret bildirmeden kapatıldığı görülmektedir. Hayat pahalılığı, enflasyon, grev hakkı gibi kritik iktisadi eleştirilerin yazılı basında sık sık dile getirilmesinin ardından *5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*'a aykırı olduğu düşünülen örgütler, konfederasyonları da dâhil olmak üzere kapatılmıştır.⁵⁸ Bunlar arasında Çukurova, Sakarya ve Bursa gibi önemli üretim merkezleri de yer alır.

DP'nin antidemokratik uygulamalara başvurarak CHP'yi köşe sıkıştırdığı söylenen bir başka mecra ise TBMM'dir. 1957'deki seçimlerden sonra, yeniden aritmetik çoğunluk kullanılarak meclis iç tüzüğünde kritik bir değişiklik yapıldığı bilinmektedir. Değişiklikle birlikte milletvekillerinin oturumlara katılmasının veya vekilliklerinin düşürülmesinin önü açılarak kürsünün ifade özgürlüğü için bir engel inşa edilmiştir. Meclisin çalışma düzenini sağlamak amacıyla kademeli uygulanması gereken cezalar TBMM'yi, Cumhurbaşkanı, Riyaset Başkanını veya vekillerini,

⁵⁷ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 323.

⁵⁸ Kanun metni hakkında bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 6542, 26 Şubat, 1947, s. 11929- 11931.

hükümeti ve üyelerini ya da birkaçını eleştirmenin dahi suç kapsamına alındığı bir hükme bağlanmıştır.⁵⁹ Zira bu değişiklik hükümeti eleştirilmekten korunurken, aynı söz hakkının kullanımında muhalefete atfen söylenenler için bir cezai tanımı yapılmamıştır. Her nasılsa CHP'nin kürsüden de susturulabilecek bir duruma getirilmesinin partinin parlamentodaki muhalefetten feragat ederek halkla organik bağlar kuran yakınlaşmayı sağladığı söylenmektedir.⁶⁰

İktidar muhalefet ilişkileri bağlamında siyasi partilerin konumu ve durumu 1957 seçimleriyle yeniden değişmişti. 27 Mayıs 1960 Darbesinden önceki son genel seçimlerle birlikte DP üçüncü kez iktidara gelmiş oldu. 1954 yılında yapılan genel seçimlerde ülkenin neredeyse tamamında diğer partilerden daha fazla oy olarak yüzde ellinin üzerinde oy toplayan DP, 1957 seçimlerinde iç Anadolu bölgesinde gerileme yaşadı. Ancak bu gerileme DP'nin siyasal hayatı kontrol etme yeteneğine etki etmedi. DP, TBMM'de 424 sandalye ile ana muhalefet partisi CHP'den iki kat daha fazla milletvekili ile temsil hakkı kazandı. 1957 yılında yapılan erken seçimlerde 12 milyon seçmen bulunmaktaydı. 9.230.814 kişi seçime katılım sağlamıştır. Oyların 4.403.190'ını alan DP iktidar olmuştur. Öte yandan bu seçimde DP, tek başına oy çoğunluğunu yakalayamamıştır. Muhalefetin toplam oyu DP'nin oyundan 384.567 daha fazladır. Hatta DP ile CHP arasındaki toplam oy farkı sadece 635.147 idi. Fakat seçim sisteminden dolayı DP muhalefetten neredeyse üç kat daha fazla sandalye kazanmıştır. Ortaya çıkan temsil sorunundan dolayı 1960'daki darbeden önce en önemli tartışma başlıklarından birinin genel seçimlerle başladığı düşünülebilir.

1957 yılında yapılan bu seçim öncekilerden farklı bir özelliğiyle öne çıkmaktaydı. DP, kendisine karşı oluşan muhalefet ittifakını erken seçimle bertaraf etmeyi başarmış görünmekteydi. 1954 genel seçimlerinden sonra DP'nin iktidarı güçlendirme çalışmalarının anti-demokratik uygulamalara dönüşmesinden dolayı hem parti içinde hem diğer siyasi partilerde muhalefetin iktidara karşı gruplaşmasını sağladı.⁶¹ Seçim kanununda iktidar lehine yapılan düzenlemeler, memuriyette, yargıda ve üniversitelerde keyfi işten çıkarılma ile birlikte bu personellerin tasfiyesi anlamına gelen emekliliğin önünü açan yasalar muhalefetin güçlenmesini sağladı.⁶² Buna ek

⁵⁹ Değişiklik tebliği için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 9800, 6 Ocak, 1958, s. 1829.

⁶⁰ Hikmet Bila, **CHP Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 327.

⁶¹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.198.

⁶² Mehmet Ali Birand, **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul, 1991, s.75.

olarak yazılı basına uygulanan yaptırımlarla birlikte basın camiasının duayenlerine verilen cezalar 1957 genel seçimlerinde muhalefetin toplam oyunun DP'yi geçmesinde önemli bir isteklendirme oluşturdu.

Henüz seçime girmeden DP'nin kurucularından Fuat Köprülü'nün istifası şüphesiz önemli bir siyasi gelişme olarak kayda geçmiştir. DP'nin iktidar yıllarında parti programını terk ederek otoriterleştiğini savunan Köprülü, demokrasiye inanan herkesi Menderes hükümetini yıkmak için güç birliğine davet etmiştir.⁶³ Buna karşın DP'nin erken seçimlere yönelik politikası ve kampanyası giderek artan iktisadi sıkıntının geçici çözümlerinden oluşmuştur. Anadolu'da gövde gösterisine dönüşen açılışlarla birlikte köylü ve çiftçinin tarım kaynaklı borçları silinerek kırsal bölgelerde seçmeni etkileme yoluna gittiği söylenebilir. DP, seçim kampanyasına ülkenin büyümesi ve gelişmesine atfen "*Nurlu Ufuklara Doğru!*" sloganıyla başlamıştır.⁶⁴ Celal Bayar'ın Taksim mitinginde söylediği "... *Türkiye otuz yıl sonra küçük bir Amerika olacaktır...*" sözüyle örtüşen bu kampanya görkemli açık hava toplantılarına dönüşmüştür.⁶⁵

Erken yapılan genel seçim sonuçlarının belli olmasından sonra 11. Dönem TBMM'nin 1 Kasım 1957 tarihli ilk buluşmasına Ali Fuat Cebesoy başkanlık etmiştir.⁶⁶ Celal Bayar beşinci kez hükümet kurma görevini Adnan Menderes'e verirken, DP'nin parti içi grup toplantısında yaptığı sonuçlara ilişkin değerlendirme toplantıları bundan sonra izlenecek siyasetin belirleyicisi olmuştur. Büyük şehirlerde dile getirilen hayat pahalılığı, üniversitelerden DP'ye yükselen tepki, ordu içindeki huzursuzluk, artan nüfusla birlikte beliren yeni iktisadi sorunlar, yazılı basının DP'ye karşı olumsuz tutumu gibi konularda çözüm üretilmesi için düzenlemelere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim DP'nin bu alanlara yönelerek yaptığı düzenlemelerde takındığı sert tutum 1960 yılında meydana gelen askeri darbe sürecine hız kazandırmış gibi görünmektedir.⁶⁷

⁶³ Feroz Ahmad - Bedia Tugay Feroz, **a.g.e.** s.75.

⁶⁴ Bugünlerde bile etkisini sürdüren bu sloganın halkı ferahlatma mahiyeti taşıdığı düşünülür. Bunun karşısında CHP'nin seçim dönemlerinde ürettiği sloganların yokluk çağrışımı yaptığı söylenir. Bir değerlendirme için bkz. Mahmut Övür, "Seçimler ve Sloganlar", **Sabah**, 13 Mayıs, 2018, s.7.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 21 Ekim, 1957, s.1.

⁶⁶ 11. Dönem meclis kayıtlarına göre 602 üyesi bulunan TBMM'de 172 milletvekiliyle en çok hukukçular milletvekilliği almıştır. 84 tüccar ve 76 çiftçi ile 27 asker ve 20 basın mensubu veya aydının da vekil olarak seçildiği mecliste yalnızca 3 eski diplomat vekillik alabilmiştir. Detaylı meslek grupları dağılımı için bkz. **Cumhuriyet**, 7 Kasım, 1957, s.1.

⁶⁷ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 511-514.

1957 seçimleriyle birlikte DP üçüncü kez iktidara gelmesine rağmen hükümetin kurulması bir aydan fazla sürmüştür. Kasım Gülek bu kadar uzun süre hükümet kurulamamasını “*Cumhuriyet tarihinin en uzun süren siyasi buhranı*” olarak nitelendirir.⁶⁸ Yeni kabinenin atanması ve parti içi görev dağılımlarında, seçim öncesinde başlayan parti içi tartışmanın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Adnan Menderes bazı milletvekillerinin kendi seçim bölgelerinde aday yoklamasını geçmelerine karşın liste dışı bırakmıştır. Bundan dolayı DP hem tecrübeli siyasetçilerini kaybetmiş hem de bu seçim bölgelerinde oy kaybına uğramıştır.⁶⁹ Nihayetinde 133 red oyuna karşılık 403 kabul oyu ile birlikte hükümet güvenoyu almıştır.⁷⁰ Önceki iki hükümet kabinelerinin bir karışımı olan yeni kabine ile bakanlar kurulu atamaları yapılmıştır. Fakat 424 sandalye ile mecliste hükümet kurma görevini alan DP, güven oylamasında kendi vekillerinden tam sayıda oy çıkartamamıştır.

1957 genel seçimleri sonrasında CHP'nin geçmiş seçimlere nazaran daha güçlü bir konuma geldiği aşikârdır. Esasen DP ve ana muhalefeti temsilen CHP arasındaki bölünmüşlük daha görünür bir konuma gelmiştir. Henüz genel seçimin resmi sonuçları belli olmadan oy verme işlemi esnasında devlet radyosunun DP lehinde sonuçlar açıklıyor olması, sandıklarla ilgili şaibe iddiaları CHP'ye gönül verenlerle DP seçmenleri arasında tansiyonu yükseltecek olaylara sahne olmuştur. Bu olayların vahim olanlarından birisi Gaziantep'te meydana gelmiştir. Metin Toker'in *Demokrasiden Darbeye* isimli eserinde yer verdiği bilgilere göre 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı sırasında DP merkezi ve belediyenin taşlanması yaralananlar olmuştur. Polis ve askerinin müdahalesiyle olaylar bastırılmıştır. Gaziantep'te şehrin üzerinde uçan jetlerden sonra CHP Gaziantep milletvekili İhsan Göğüş ve partililer tutuklanmıştır. Valilik şehirde olağanüstü hal ilan etmiştir. Mahkeme kararıyla bu olaylar hakkında haber yapılması yasaklanmıştır.⁷¹ Cumhuriyet gazetesinin bir gün sonraki basımında İnönü'nün Menderes'e telgraflar çekerek tahrıkların durdurulmasını, bir milletin ordusunun kendi evladına silah doğrultmamasını talep ettiği yazılmıştır.⁷² İlerleyen günlerde DP de suçlamalara başvurarak CHP'nin ülke genelinde fesat çıkartmak

⁶⁸ *Cumhuriyet*, 23 Kasım, 1957, s.1.

⁶⁹ Liste dışı kalan milletvekili adaylarıyla ilgili haberler için bkz. *Cumhuriyet*, 9 Ekim, 1957, s.1.

⁷⁰ Ayrıntılı tutanaklar için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1957, s.121-122.

⁷¹ Metin Toker, *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.16-20.

⁷² *Cumhuriyet*, 30 Ekim, 1957, s.1.

istediğini bildiren söylemlerde bulunmuştur.⁷³ CHP'nin seçim sonuçlarını hazmedemeyerek sonuçlarla ortaya çıkan milli iradeye saygısızlık yaptığını söyleyen devlet bakanı Emin Kalafat, halkı isyana sevk eden CHP'nin kanuna aykırı hareket ettiğini savunarak kargaşayı körükleyen CHP'lilerin tutuklanacağını beyan etmiştir.⁷⁴

TBMM'nin ilk oturumundan sonra muhalefet partilerinin yayınladığı tebliğler 1957 genel seçimleri sonrasında ortaya çıkan istikrarsızlığın bir portresini çizmektedir. Muhalefette yer alan siyasi partilerin iktidara yönelttiği eleştirilerde şu ortak görüş öne çıkar: Türk siyasal sistemi iktidarın tekeline bağlı değildir. Tek parti iktidarında yaşanan otoriter tavır toplum tarafından reddedilmiştir. Muhalefetin toplam oyu tek başına iktidardan fazladır. Bu yüzden iktidar diğer seçmen taleplerini de dikkate almak zorunda bırakılacaktır. Vatandaş iradesini tek parti idaresine gidişi durdurmak yönünde göstermiştir. Bundan sonra demokratikleşme hız kazanmalı, iktisadi sorunlar çözüme kavuşmalı ve kalkınma yoluna girmek gerekmektedir.⁷⁵

27 Mayıs 1960 olan darbeye kadar siyasal hayatın giderek gerginleşeceğini gösteren emareler genel seçimlerin ardından yazılı basında sürekli yer bulmuştur. İktidar partisi DP'nin gelecekte nasıl bir politika izleyerek ülkede baş gösteren sorunlara eğileceği ise bir muamma olarak bırakılmıştır. Bu sebeple ortaya çıkan rivayetlere itibar edenlerin sayısı da buna bağlı olarak artmıştır. Gazetelerde yankı bulan rivayetlerden birisi Nadir Nadi'nin kaleme aldığı Propaganda Bakanlığı'nın kurulacağına ilişkin yazıdır. Bu bakanlık kanalıyla basın hürriyetlerinin kısıtlanacağı ve meclis görüşmelerinin dışarı aktarılmasına yasaklar getirileceği, muhalefetin hareket alanının daraltılacağı öngörülmüştür.⁷⁶ Nitekim hürriyetlerin suiistimaline ilişkin ivedi düzenlemeler yapılacağına dair sözler Başbakan Menderes tarafından parti programında okunmuştur. Aynı gün Ankara'da sıkıyönetime benzer girişimler olmuş, tanklar ve askeri birlikler meydanlara yerleştirilmiştir.

DP adına hükümet programını okuyan Adnan Menderes'in sözlerine "*Partimize göre vatan ve millete mevcut şartlar ve imkânlar dâhilinde en faydalı şekilde hizmet*

⁷³ Zafer, 1 Kasım, 1957, s.1.

⁷⁴ Zafer, 4 Kasım, 1957, s.1.

⁷⁵ CHP, CMP ve HP meclisteki ilk oturumun ardından yayınladıkları bildiriler gazetelerde yer bulmuştur. Bildirilerde iktidarın tek parti arzusunun vatandaşlar tarafından geri çevrildiği belirtilmektedir. Devamı için bkz. **Cumhuriyet**, 4 Kasım, 1957, s.1; **Cumhuriyet**, 5 Kasım, 1957 s.1.

⁷⁶ Nadir, Nadi, "Bir Büyük Sorun", **Cumhuriyet**, 13 Kasım, 1957.

edebilmeyi derpiş eden bu esaslarda mühim bir değişiklik elbette bahis mevzuu olamaz.” diyerek başlaması gelecekte uygulanacak politikalarda köklü bir değişim içine girilmeyeceğinin en belirgin işareti olsa gerekir. Adnan Menderes’in 1950 yılında duyurulan ilk programındaki ilkelere sadık kalınacağını belirterek liberal politikaların tatbikine devam edileceği anlaşılmıştır.⁷⁷ Bu hususta taviz verilmeyeceği sıkça iktidar taraftarı basın tarafından dile getirilmiştir. Hükümetin işleyişini durdurmayı amaçlayan muhalif girişimlere karşı sessiz kalınmayacağını gösteren haberler yazılı basında yer bulmuştur. İktidarın alacağı tedbirleri bir ön hazırlık niteliğinde duyuran Zafer gazetesi, gerekli görülürse muhalefetin oynadığı oyunu bozarak memleketi huzura kavuşturmak için sistemli ve devamlı tahrik üretenlerden kurtulmak adına her türlü tedbire başvurulacağını yazmıştır.⁷⁸ Çok geçmeden hükümet tahkikatlara başlayarak ana muhalefetin üzerine baskıcı tedbirlerle gidilmiştir. CHP’nin resmi kayıt defterlerine el konulmuş, muhalif milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, meclis iç tüzüğünde değişiklikler yapılmış, bazı üst kademe bürokratların yerleri değiştirilmiştir.

Genel çehresine bakıldığında hükümetin ülkede dirliği sağlamak için aldığı sert tedbirlere dair eleştirilerin siyasal sistemdeki tekelleşmeye odaklandığı görülür. DP’nin meclis içinde de siyasi faaliyetleri kısıtlayıcı girişimlerde bulunması ihtilal sözlerinin daha yüksek sesle duyulmasına ortam hazırladığı söylenebilir. Bu aşamada muhalefet bozulan iktisadi düzeni tenkit ettiği kadar anti-demokratik uygulamalardan şikâyetçi olmuştur. İktidar ise 1950 genel seçimlerinden önce CHP’nin savunularını tekrar gündeme getirerek halkın isyana teşvik edildiğini, huzurun bozulmak istendiğini, türlü ihtilal metotlarına başvurulduğunu söyler.

Türkiye’nin komşularından Irak’ta meydana gelen kanlı ihtilal, iktisadi istikrar tedbirleri gereğince yapılan zamlar, kur ayarlaması eğiliminin artması ve yazılı basının hayat pahalılığını konu eden eleştirileri hükümeti derin bir açmaza soktuğu ihtimallerini kuvvetlendirir. Amerikan dış politikasına endeksli siyaset anlayışının Türk hükümetini uluslararası politikada yalnız bıraktığı da iddialardan biri olabilir. Avrupa’dan Türkiye’ye gönderilen dış yardımların durmasıyla birlikte hükümet tarafından yayımlanan 4 Ağustos istikrar kararları ülkede resmen iktisadi buhranın yaşandığını tasdik eder nitelikte bir belge sayılabilir. Türk lirası da bu dönem içerisinde değer

⁷⁷ İrfan Neziroğlu – Tuncer Yılmaz (Yay. Haz.) **a.g.e.**, s.1200-1203.

⁷⁸ **Zafer**, 6 Kasım, 1957, s.1.

kaybetti ve değeri düşürüldü. Bunun sonucunda Türkiye Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na bir istikrar programı sunuldu ve programa bağlı kalınacağı taahhüt edildi. Bunun karşılığında Batılı ülkelerden kredi talebinde bulunuldu.⁷⁹

DP'nin tüm iktidar yıllarında muhalefetin eleştirilerini dindirmek için uyguladığı muhalefete muhalif çizgideki tutum, demokrasinin nimetlerinin siyasi hayata ne kadar yansıdığını düşündüren bir durumdur. Öte yandan iktidarın politikalarında demokrasi üzerine temel bir yanlışı aranacaksa belki tarihe geçmiş olan şu iki yaklaşımından bahsedilmesi zaruridir. Bunlardan birincisini daha evvel komünizme karşı mücadele ile açıklamıştık. İkincisi ise 1957 seçimleriyle birlikte gündeme giren manevi asayiş meselesidir. Her ikisinde de muğlak düşmanlar yaratılmış, muhalefetin DP'yi devirmek için kanun dışı yollardan ilerlediği varsayılmıştır.

İnönü, vatandaşın seçim kaderinin sonuçlara yansıtılmadığı gerekçesiyle birlikte, halen CHP'nin oy sahtekârlığıyla suçlanması üzerine, Türkiye'de 1954'ten beri yürürlükte olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini hatırlatan bir konuşmasında;

“Bizi, muhalefeti günlerden beri ihtilâl metotları takip etmekle itham ediyorlar... Bu isnat, hakikatlerin tam tersine çevrilmesidir. Bugünkü seçim ıstırapı ve umumi ıstırap sakın isliyorsa, bu yalnız ve münhasıran muhalefetin vatanseverliği ve her ne pahasına olursa olsun vatandaşı taşkınlık hevesinden alıkoymak istemesi ile mümkün oluyor.

Bir memlekette ihtilâl nasıl olur?... Evrensel Beyanname, Önsözünde istinat ettiği düsturları sayar. Bunlardan biri su hükümdür: İnsanın istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için, insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması esaslı bir zarurettir... Bu şartlar sarsılınca

⁷⁹ Her nasılsa 4 Ağustos iktisadi istikrar kararları olarak bilinen programın uygulamaya konulmasından kısa bir zaman sonra hükümetin bu zaruri değişikliğe CHP'nin de iştirak etmesi gerektiğine dair meclis oturumlarında konuşmalar yaptığı görülür. Gereçeklere değinirken birlikte verilecek bir mücadelenin zarureti açıklanmaya çalışılır. Bir oturum örneği için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, XI, C.7, TBMM Matbaası, Ankara, 21.11.1959, s. 359-365.

*vatanda huzur kalmaz. Ve bu huzur, tanklarla ve ağır toplarla tesis olunamaz.*⁸⁰

sözlerini sarf ederek yakın gelecekte çok konuşulacak olan meselelere adeta not düşmüştür. Sözlerinin devamında ana hatlarıyla muhalefet olarak hangi demokratik ortamı özlediklerini de sıralamıştır. Buna göre CHP'nin seçim beyannamesinde de bahsi geçen hür basın ve radyo, serbest üniversite, sendikal hayat ve tarafsız bir idare ve seçimi sağlamak için yalnızca genel hukuk çerçevesinde tavır almayı sürdürecekleri bildirilmiştir.⁸¹ Bu konuşmanın bir başka önemi ise kuşkusuz ucu bucağı belli bir muhalif değerlendirmenin TBMM'nin huzurunda tenkit diliyle son kez yapılıyor oluşudur. İsmet İnönü, bundan sonra benzer dildeki bir tenkidi 27 Mayıs öncesinde tekrarladıysa da bu demokrasi kavgasının sonu halkın meydanlara indiği bir ortamda bitecektir.

DP'lilerin muhalefetin tenkitlerinden yaptıkları çıkarımların ise oldukça ters bir istikamette seyrettiği görülür. O günlerde hükümetin himayesinde olan Zafer gazetesine konuşan milletvekilleri, 1957'deki seçimlerin hâlihazırda muhalefetin zorlamasıyla yapıldığını iddia etmektedir. CHP'nin neticeden memnun olmayınca sandık memurlarını tehdit ve vatandaşı galeyana getirmek suretiyle yasal yollardan kazanamadığı iktidarı gasp ederek ele geçirmek istediğini söylerler. Seçim sırasında yaşanan olayların müsebbibi olarak muhalefetin iktidarı zorlamaları hedef gösterilir.⁸²

27 Mayıs'tan sonra iktidarın yeniden CHP'ye geçişi, darbeyle organik bağlara sahip olduğunu düşündürür. Oysaki bu geçiş döneminde siyasi ve sosyal hayatı sürdürme ideali sunmaya muktedir tek örgütlü siyasi topluluktur. Bunu parti kurultaylarında ortaya konan gündemlerden anlıyoruz. Bu sebeple darbe öncesinde, henüz ana muhalefetken yapılan çalışmaların parti politikalarını yenilemek üzerine kurulduğunu yorumluyoruz. Buradan elde edilecek çıkarım ise CHP'nin yeni dönemin iktidarı için alternatifsiz kalmasının sürpriz olmadığıdır. Dönemin aydın zümresinin de yazdıklarıyla katkıda bulunduğu ana muhalefet sosyal demokrat modele geçişin temellerini darbe öncesindeki onördüncü kurultayında örmüş gibidir. Bu çerçevede kurultayın açıkladığı "*ilk hedefler beyannamesi*" ile ilgili birkaç söz söylenmelidir.

⁸⁰ İrfan Neziroğlu – Tuncer Yılmaz (Yay. Haz.), **Hükümetler – Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C.2, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 1232.

⁸¹ **Milliyet**, 12 Ekim, 1957, s.1, 3.

⁸² **Zafer**, 19 Kasım, 1957, s.1.

CHP'nin on dördüncü kurultayında ele alınan beyannamenin ilan edildiği günler, demokrasi dışına çıkılmaması için her türlü ittifakın işlevselliğiyle değerlendirildiği bir zaman dilimidir. Beyannamenin özünde demokrasinin tekrar tesisi için izlenmesi gereken yollar, açmazlar için çözüm önerileri ve bir dizi zihniyet değişimini içerir. Buna göre öne çıkan başlıklar şunlardır:

“Partizan idare anayasayla önlenmelidir. İkinci bir Meclis kurulmalıdır. Seçimlerde emniyet sağlanmalıdır. Anayasaya aykırı kanunların temizlenmesi için Anayasa Mahkemesi kurulmalıdır. Görülen lüzum üzerine emekliye sevk edilen hâkimler meselesi çözülmelidir. Memurların hakları emniyet altında tutulmalıdır. Türk basını cezai, mali ve idari baskı altındadır. İspat hakkı tanınmalı ve basın dördüncü kuvvet olmalıdır. Üniversite muhtariyeti Anayasa teminatına kavuşmalıdır. Anayasaya sosyal ihtiyaç ve zaruretler konmalıdır. Yüksek iktisat şurası kurulmalıdır.”⁸³

Bu taleplerde yer alan maddeler çok geçmeden darbe sonrası siyasi ve sosyal hayata yansıtılacak olan yeni demokratik düzenin anahtarı olacaktır.

1957 genel seçimlerini de içermek üzere DP'nin iktidardayken bile muhalefetini sürdürdüğü muhalif kadrolar, 27 Mayıs'a kadar demokratik ve eşitlikçi beklentilerini en az üç buçuk yıl süre ile tekrarlamıştır. Yazılı basının da bu sesin kamuoyu tarafından duyulmasında önemli payı vardır. 27 Mayıs'a doğru uzlaşma ortamının iktidar tarafından tamamen ortadan kaldırıldığı hatırlanacak olursa, muhalefetin ayakta kalmasını sağlayan esas değerler demokrasinin mağdurdan yana eşitliği bozan tilsiminden kaynaklanmış olmalıdır.

1.1.2. Laiklik Tartışmaları

Tarihin, Türk siyasi hayatı açısından en azından 1908'de Meşrutî idarenin yeniden ilan edilmesiyle beraber ilerlemeci bir evreye sevk ettiği Türk toplumu yarı teokratik bir düzen içinde yaşamaktaydı. Bu vakte kadar Türklerin coğrafi sınırlarla

⁸³ Kurultayın ilk gününde duyurulan taleplerin bir örneğini okumak için bkz. **Milliyet**, 13 Ocak, 1959, s.5.

komşu olduğu Batı ilerlemeye dair dönüşümünü tamamlamış, devlet idaresinde siyasi bütünlüğünü sağlamıştı. Diğer bir yandan böyle bir ihtiyacın gerekliliği siyasi hayata katılmak, mülk edinmek, tüccarlık yapmak veya yazılı basın kurumunu inşa etmek gibi temel başlıklar dışında neredeyse hiç sorgulanmış sayılmazdı. Osmanlı devrinin kapanışına kadar Türk – İslam âlimlerinin izinde görece dışa kapalı bir bilgi dünyası Türklerin düşünce yapısını şekillendirmede etkili oldu.

Ümmetten millete geçerken Türkiye'nin ilk amaçlarından biri kurulacak olan yeni düzene dogmatik öğeleri taşımamak olduğu düşünülebilirdi. Zira pozitivist düşünce Türklerde aydın zümresine hâkim olurken Batı'dan birey ve topluma dair devşirilen örneklerde mukaddesatçılıkla devletin kaynaşmış olan yönleri törpülenmekteydi. Bu saikde bir akım olarak laisizm, ezelden beri kendisini ümmetin bir parçası biçiminde görmeye alışmış Türk toplumuna sosyal hayatında yeni bir pencere araladı. Her şeyden önce devlet olgusuna yüzyıllardır yüklenen mukaddesatçı semboller millet kavramının dışına taşındı. Zerrin Kurtoğlu'nun da ifade ettiği gibi yeni bir devlet inşa etme projesindeki egemenliğin meşrulaştırıcısı artık din değildi. Buradan hareketle bir ölçüde bu zihniyetin görünürlüğü çok partili hayatın başlangıcına kadar kaybolmuş oldu.⁸⁴

Laiklik kapsamında ilk uygulamalar geçmişte İslam dininin temsili ile alakalı müesseselerin ve makamların kaldırılmasını içermekteydi. Buna göre Cumhuriyet'in ilanından önce, 1922 yılında saltanat, daha sonra 1924 yılında hilafet makamı ile bağlar koparılmıştı. 1928'de Anayasadan da düşen din teması, 1937'deki kanun teklifi ile birlikte kurumsal kimliğini tümüyle devletin denetimine sokacaktı.⁸⁵ Her ne var ki bu düzenlemeler uhrevi hayata ilişkin toplumsal değerleri silmek amacını taşıyor, yalnızca devlet idaresinde dinsel öğelerin yerinin olmadığını vurguluyordu. Ancak uygulama aşamasında bu konuyla ilgili gerekçelerin halka ne derece açıklandığı tartışmalı bir mevzu olmaktan da kurtulamıyordu. Bu vesileyle toplumda manevi duyguları diğer her tutkusundan önce gelen kimseler uygun ortam buldukça bu başlık altında bir muhalefet zemini oluşturdu.

⁸⁴ Zerrin Kurtoğlu, "Devlet Aklı ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 618-620.

⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, V, C.16, TBMM Matbaası, Ankara, 1937, s.1.

Henüz çok partili siyasi hayatın özü anlaşılmeden ülke genelinde popüler bir söylem oluşturan demokrasi mefhumu irtica-devrim tartışmalarını beraberinde getirmekteydi. Bunun ana kaynağını anlamak için iki siyasi örgütlenmenin hangi tabandan beslendiğini anlamak önemlidir. DP gücünü doğrudan çevre olarak işaret edebileceğimiz taşradan toplarken, CHP merkezde konumlanmış, bürokrasiye karışmış şehirlinin temsiline eğilmektedir. Dolayısıyla DP'nin iktidara gelişinin ardından bir süredir hayata geçmekte olan reformlar dini öğeleri de demokrasi kadar popüler bir konu haline çoktan getirmişti. Bizce henüz tek parti iktidarının yerleştirmeye çalıştığı ferdi ilerlemenin kazanımları dahi ayan beyan ortaya çıkmamışken, toplumu hep bir arada geleneksel yaşamlarına döndürmesinden endişe edilen gericilik mevzusu laiklik tartışmaları altında böyle ilk sıraya oturmuş oldu. DP iktidardaki gücünü artırdıkça bu endişeleri kimi zaman görmezden gelerek CHP'ye karşı yürüttüğü karşıtlığın temel argümanı olarak kullanıldı. Yazılı basın ise bu argümanı geliştirebilecek uygun bir sahaydı. Nitekim DP'nin iktidarı ele alışından itibaren iyi ilişkiler kurarak başlattığı ılıman ortam tek parti iktidarındayken basın hayatını idame ettirenleri DP saflarında milletvekilliği mertebesine yükseltmekteydi. Nadir Nadi gibi isimler bu koşula uyan eşsiz bir örnekti. DP'nin iktidarı kullanma biçimini eleştirenler ise özellikle darbeye doğru giden süreçte sert tedbirlerden nasiplenmekteydi. DP'nin karşısında olmasalar bile DP'ye taraf olmayanlar din teması üzerinden halkın gözünde dinsizlikle suçlandıkları komünistlikle itham edilmekteydi.

Yazılı basın 1950'li yıllarda meydana gelen toplumsal kargaşalarda olayları körüklediği gerekçesiyle iktidarın gözünde hep suçlu addedilmekteydi. Olayları çıkartanlar da haberini yapanlar da komünist olarak yaftalanmıştır.⁸⁶ Özellikle 6-7 Eylül olayları olarak anılan vakadan sonra İsmet İnönü'ye ve CHP'nin gazetesi *Ulus*'a karşı yasaklamalar artmıştır.⁸⁷ Ayrıca Halil Şimşek'in hazırladığı doktora tez çalışmasından öyle anlaşılmaktadır ki Cumhuriyet tarihinde azınlıklarla münasebetler açısından derin

⁸⁶ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.112.

⁸⁷ 6-7 Eylül olayları 1955 yılında meydana gelmiştir. Atatürk'ün Selanik'te bulunan evinin yakıldığı haberleri halkın galeyanyla sonuçlanır. Kargaşa ortamından dolayı İstanbul ve İzmir'deki Rumlara ait mülkler yağmalanmıştır. Olaylar büyüyünce sıkıyönetim ilan edilir. Kargaşa ortamında İzmir'deki Yunan Konsolosluğu ve fuar alanındaki Yunanistan standı da talan edilmiştir. Olaylardan bir hafta sonra, *Ulus* gazetesinde İsmet İnönü'nün "Çetin bir imtihan" başlıklı yazısı yayımlanmış ve sansür edilmiştir. *Ulus* gazetesi süresiz kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 9.

bir yara açan bu olay ile “ülkede büyük bir otorite boşluğunun” bulunduğu görülmüştür.⁸⁸

27 Mayıs 1960 darbesine giden yolda basın kanununa eklenen iki ilave madde ile ceza almış gazetelerin ve gazetecilerin mesleki faaliyetleri durdurulmuştur. Ayrıca matbaa gelirleri olarak kayda geçen Basın İlan Kurumu’ndan alınan ilan paraları ve kâğıt masrafları yargı erkiyle uygulanan baskı ve caydırıcılığın bir diğer halkasıdır. CHP’nin tek parti iktidarında da görülen benzer uygulamalar DP iktidarları boyunca yalnızca kendi tekelindeki gazetelere imtiyaz tanımıştır. Bu bilgiler ışığında Türkiye’de İslami basının DP’nin iktidara gelişiyle birlikte uykudan uyanışına dikkat çekmekte yarar vardır. DP, İslami basını diğerlerinden ayrı tutmuş mudur? Meselenin bu yönü daima tarihsel sorgulamalara açık kalacaktır. Ancak 1950 seçimlerinden itibaren İslami yayınların CHP’yi muhalefette görmekten hoşnut olduğunu gösteren yazılar yayımlaması bir ferahlama evresinin varlığını ispatlamaktadır. Bir örnek teşkil etmesi bakımından İslami basının güçlü seslerinden *Sebilürreşad* 1950 seçimlerini “*imanlı ve imansızın ayrılacağı büyük imtihan*” olarak nitelemesi bu savunuyu ortaya koyanlara bir destek sunar.⁸⁹ Adnan Menderes’in çeşitli hitabetlerinde ve basına verdiği demeçlerde “*millete mal olmuş ve olmamış devrimler*”⁹⁰ ifadesiyle bir ayrıma gitmesi, din ve vicdan hürriyeti üzerinden politikaların öncelikli olarak ele alınması şüphe yok ki İslami basının DP’ye yakın duruşunda etkili bir rol oynamıştır. Atatürkçülüğe dair üstü kapalı tenkit yazıları da İslami basın tarafından mecmualarda ve gazetelerde gündeme girmeye başlamıştır. Hatta darbe öncesi son zamanlarda bile devrimlere yönelik sıkı eleştirilerin yapıldığını belgeleyen ve karşı propagandayı güçlendirmeyi amaçladığını gösteren örnekler mevcuttur.⁹¹ *Hür Adam*’ın yayımladığı başyazılar ve CHP’ye karşı sert bir üslup kullanarak kaleme aldığı laiklik konuları sebebiyle cesur eleştirilerin en tepesinde olduğu söylenebilir.⁹²

⁸⁸ Halil Şimşek, **Lozan’ın Getirdiği Statü ve Türkiye’de Azınlıkların Durumu**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s. 382-385.

⁸⁹ **Sebilürreşad**, C. 2, Sayı 27, s. 28.

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs, 1950, s.1.

⁹¹ Bu bağlamda *Hür adam* gazetesi 27 Mayıs darbesi öncesinde bir cemaate ait külliyyatı basılı halde dağıtmış, seçim sathında aleni biçimde DP adına oy talebinde bulunan yazılar yayımlamıştır. Bir örnek için bkz. **Hür Adam**, 22 Aralık, 1959, s.1.

⁹² Haftada iki defa neşredilerek siyasi değerlendirmeler sunan gazete hakkında Nur cemaatine yakın olduğu bildirilmektedir. *Hür Adam* 27 Mayıs darbesine kadar on yıl aralıksız yayın hayatını sürdürmüştür. Betül Yalçın, **Türkiye’de İslamcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak (1960-1980)**,

1950’li yıllarla birlikte Türk yazılı basınının bir parçasını oluşturan bu grubun odağında iki mesele vardır. Bunlardan birincisi inkılapları Batı dünyasının Türk-İslam kültürünü yıkma girişimi olarak göstermek, böylelikle Atatürk ve Atatürkçülük üzerine kurulan tenkitlerin haklılığını ispatlamaktır. Laiklik tartışmalarının bir yönü buradan doğmuş ve beslenmiştir.⁹³ Henüz 1950’li yıllara girilmemişken laiklik mefhumu İslami görüşte Türklerin ibadetle alakasını kesen bir olgu, CHP’nin gözünde irticaya karşı bir kilit, DP için de bireyin vicdan özgürlüğüne hitap eden tavize açık bir konu olarak görülmüştür. Nitekim Şaban Sitembölükbaşı’nın araştırmalarına göre, DP İslami kanadın geliştirmek istediği ihtiyaçlara toplumsal taleplerde ve söylemlerde aşırıya kaçılmadıkça icraatlarıyla olumlu yanıt veriyordu.⁹⁴ İslami basının ikinci yayın politikası ise ilmi İslam dünyasını yeniden tanıtmaya görevini üstlenmektir. Bu vesileyle teknik anlatımı zayıf, milliyetçi söylemle harmanlanmış, bilgi vermekten çok bireyin vicdanen uhrevi hislerini geliştiren neşriyatta çoğalma oldu.⁹⁵

Siyaset kurumunda yeni bir muhalif oluşumun baş göstermesiyle DP’ye karşı geniş katılımlı bir muhalif güç birliği cephesi kurulmuş oldu. Önce Köylü Partisi CMP ile birleşmiş, daha sonra Hürriyet Partisi CHP’ye katılmıştı. Adnan Menderes, seçimlerden beri fiilen hayatta olan bu ittifakın CHP’nin 14. Kurultayında ilk hedefler beyanı ile ilan edilmesine “*Haçlı İttifakı*” yakıştırmasıyla karşılık vermiştir.⁹⁶

Esasında toplumda her kesimin laiklik üzerine hassasiyetini oluşturan iki temel direk olduğundan bahsedilebilir. Her ikisi de toplumun manevi hayatını yakından ilgilendiren dinin vecibelerinin yerine getirilmesiyle ilgilidir. Bunlardan ezanın yeniden Arapça okunması meselesi ve Kuran’ın tercümesi yerine yeniden asıl dilinde kullanılabilmesi zaman içinde yeniden kanıksanmış görünmektedir. Öte yandan bu kanıksamanın neler getirdiği ise daha kıymetli bir laiklik tartışmasını beslemektedir. Toplumun manevi ihtiyaçlarının da giderilmesi gerektiğinin farkına varan muhalefetin bu alana bir açılım gerçekleştirdiği söylenebilir. Kökten dinciliğe Kökten laiklikle

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021, s.

⁹³ Yavuz Abadan, “Meclisteki Hadise”, **Ulus**, 6 Şubat 1949.

⁹⁴ Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkışafı (1950-1960)**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 106.

⁹⁵ İslami basına dâhil olan otuz kadar yayının 1945 yılından sonra türemeye başladığı görülmektedir. Bu grubun asıl rahatlatma dönemi olarak DP’nin iktidara gelişi gösterilmektedir. Yazara göre sürekli okur sayısı bilinmemekle birlikte, on binlik okuyucu kitlesine hitap eden İslami gazete ve mecmualar basılmıştır. Şaban Sitembölükbaşı, **a.g.e.**, s. 184-186.

⁹⁶ Eroğul, **age.**, s.227.

yaklaşmanın çözüm olmadığı fark edilmesiyle birlikte siyasi partiler toplumun geleneksel yapıda kalan kesimlerine yaklaşmayı tercih etmiştir. Bunu bir fırsat olarak gören ve kendi lehine çevirebilen ilk parti şüphesiz DP'dir. 1946-1950 arasındaki demokrasi arayışının bu konu üzerine verilebilecek vaatlerin sayısını çoğalttığı düşünülebilir. Nitekim her seçim döneminde CHP'yi halkın huzurunda küçük düşürmenin iki aracı vardır: tek partili yılları eleştirmek ve dindarlarla barışık siyasetin devam edeceğini garanti etmek. 1956 yılında Adnan Menderes'in Konya'da yaptığı miting bunun eşsiz örneklerinden biridir.⁹⁷ Özellikle, DP'nin Vatan Cephesini kurmasıyla birlikte ocaklarının açılışına taassup erbaplarının davet edilmesi, onların önderliğinde tekbir ve dua seslerinin yükselmesi bir başka örnek olarak verilebilir. *Ulus* ve *Cumhuriyet* gazeteleri 1957 yılından itibaren bu konuya dikkat çekerek muhtelif zamanlarda yer vermiştir.

DP'nin tarikatlarla olan dolaylı bağlantıları ise sürekli gündeme gelen bir diğer örnektir. Laiklik üzerine tartışmalar, iktidar ve muhalefet ilişkilerinde her iki cephenin de birbirini ayrı dünyalarda gördüğü en derin ayrışma noktalarından biri olabilir. Laiklik özelinde, 1957 yılından itibaren TBMM bünyesinde süregelen üç tip laiklik konulu tartışmanın varlığından bahsedilebilir. Bunlar Mukaddesatı koruma kanunu çıkartılması için DP'li milletvekilleri tarafından kürsüden yapılan kulislere dir. Her ne kadar mukaddesata sahip çıkmanın değerli bir vazife olduğu yönünde konuşmalar yapılmışsa da muhalefet sıralarından hiçbir destek görmemiştir. Konu ile ilgili sunulan yasa teklifinde CHP milletvekillerinden yalnızca bir oy verildiği görülmektedir.⁹⁸

Kısa zaman sonra DP'nin mukaddesatçılık politikası cemaatlerin takdirini kazanmış olacak ki, aynı kadronun çalışmalarıyla Türk Ceza Kanunu'nun 175. Maddesi değiştirilmek istenmiştir. Yapılacak değişiklikle birlikte Atatürk ve Atatürkçülüğe sığınmak suretiyle laikliği kullanarak dini değerleri rencide etmeye girişenler ağır ceza yaptırımlarıyla karşı karşıya bırakılacaktır. Bu yasa teklifi oy çokluğuyla reddedilmesine karşın muhalefete yüklenen dinsizlik tanımının halk nazarında kabul ettirilmesi için yeni bir propaganda malzemesi ortaya çıkmıştır.

⁹⁷ Muhalefete yakın duran bazı gazetelerde Başbakan Menderes'in açıklamalarının endişe ile karşılandığı manşetlere girmiştir. Bir örnek için bkz. **Vatan**, 9 Ocak, 1956, s.1.

⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XI, C.2, TBMM Matbaası, Ankara, 17.02.1958, s. 112-114.

Laiklik üzerine sonuncu tartışma ise bu inkılabla ilişkin anayasal düzenlemelerle laikliğin anayasadan çıkarılması teklifidir. 1937’den bu yana Anayasanın devletin işleyişinin usul ve esaslarını tarif ettiğine inanılan ikinci maddesi 1959 yılında verilen bir kanun teklifiyle kaldırılması istenmiştir.⁹⁹ Teklif edilen şudur: “*Teşkilatı Esasiye kurallarından Layıklık ve altı ok çıkarılacak yerine Türkiye eyaletlere ayrılmış bir İslam devletidir*” hükmü konulacaktır.¹⁰⁰ Bu teklif yalnızca TBMM komisyonunda onaya sunulmuş, oylamaya ise açılmamıştır. Ancak yazılı basından farklı zamanlarda yoğun bir eleştiri aldığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Sonuç olarak 1957-1960 arasında meydana gelen laiklik tartışmaları genellikle ya İslam’a hakaret ya da devlete hakaret olarak algılanan bir tartışma ortamı kurduğuna şüphe yoktur. Anayasanın laik devlet düzenine göre işlevsellik kazanmasından ötürü bu dönemde rejimle ilgili her yeni açılım dini sebeplere dayandırılmıştır. Muhalefetin dünya görüşüne yer eden din olgusunda bir çeşit engelleyici, sınırlandırıcı çerçeve bulunmaktadır. Tartışmalarda siyasal sistemin ihtiyaçları ile toplumun ihtiyaçları arasındaki farkın ne kadar sezilebildiği halen sorgulanmaktadır.

1.1.3. Dış Politikaya Bakış

27 Mayıs 1960’da darbeye kapanan on yılın iktidarında dış politikaya bakışlar yalnızca iktidarın dış dünyaya dönük siyasi yaklaşımlarından ibaret değildir. Bunu yalnızca dış dünyayla kurulan ilişkiler bağlamında görmek bir bakıma sınırlı bir bakışın yansıtılması anlamını taşıyabilir. Her nasılsa böyle bir bakışı tasvir etmek İnönü dönemi dış politikasının birikimlerinden yoksun olacak, eleştirilerin konumlandırılmasında yanlılık ortaya çıkaracaktır.

Esasen dış politikada Atatürk dönemi ve milli şef dönemi dış politikalarındaki uyumu sürdüren DP dönemi, uluslararası sistemdeki ideoloji açmazlarından doğan ince ayrımlar dışında bir farklılık meydana getirmemiş gibidir.

⁹⁹ Verilen bu kanun teklifinin İslami basında heyecan yarattığı görülmektedir bkz. **Sebilürreşad**, C. 12, Sayı 290, s. 236.; **Hür Adam**, No. 11, 28 Ağustos, 1959, s. 1. ; **Hilal**, Cilt 1, No. 11, 1959, s. 22.

¹⁰⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1996, İstanbul, s. 189.

¹⁰¹ İki tenkit yazısı örneği için bkz. **Vatan**, 4 Ekim 1959, s. 2.; **Ulus**, 17 Kasım, 1959, s. 5.

Türkiye'nin Atatürk sonrası dönemde yüzleşmek zorunda kaldığı dış politik ortamda II. Dünya Savaşı koşullarında şekillenen yeni bir dış politika düsturu benimsemeye itildiği söylenebilir. Böylece 1950'li yıllardan itibaren yönü hâlihazırda Batıya dönük Türkiye'nin dış ilişkileri bağlamında Batıya daha fazla bağlanan bir reel politik inşası gerçekleşmiştir. Bu bakımdan dış politikadaki tutum iktidar muhalefet ilişkilerini şeklen belirleyici olmaya sevk eden bir araç olmuş, dost – düşman ayrımı yapmayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu çerçevede ülkenin yüz çevirdiği yön Türk inkılabının da beslendiği Batı medeniyeti olarak bir defa daha tescillenmiştir.

Soğuk savaş, uluslararası sistemdeki devletleri bir kampa dâhil olmaya itmesinden ötürü Batı'yı merkeze alan bir ülke olarak Türkiye'yi de Sovyet ideolojisinin etkisinden uzaklaştırmıştır. Bunun en belirgin özelliği ise iç siyasette entelektüel kesimler tarafından komünist propaganda başlığı altında Sovyetlerin dışlanmaya çalışılmasıdır. Tanel Demirel'in ifadesiyle bu dışlama pratiğinin gözle görülür en kritik hasarı demokrasisini yeni işletmeye başlamış bir devlet için farklı ses ve renklerin, DP'li yıllarda diğerlerine oranla daha baskın bir ses olan "*Türk-İslam olgusu tarafından bir mikrop benzetmesiyle*" yok edilmesidir.¹⁰² Bundan ötürü toplum düzeyinde eşitlikçi bir ruh taşıdığı varsayılan sol siyaset henüz ne olduğu tam olarak anlayışlamadan kötü bir ün kazanmıştır. Yerine manevî değerlerin yüceltmeye başlandığı, mukaddesata ehemmiyet veren, sağ siyasi pratikler hız kazanmıştır. Metin Toker'in de içeride varlığı aranan komünist düşmana ilişkin şu alıntısı değerlidir. Toker'in aktardıklarına göre Türkiye'nin başına gelen bütün olumsuzlukların baş sorumlusu komünist ideoloji olarak ilan edilmiştir. İktidar ve iktidarın yanında yer alan basın tarafından hükümeti eleştiren herkes komünist olarak nitelendirilmekteydi. Bu hareketlerin kaynağı ise İsmet İnönü olarak gösterilmekteydi. "*Komünist sözü özellikle ABD heyetinin bulunduğu ortamlarda söylenmekte ve durum Amerika herkese yardım ediyor, bize etmiyor. Çünkü bizden emin bulunuyor, Türkiye'nin komünist olması gibi bir tehlikeye inanmıyor. Hâlbuki biraz pirelense, bakınız bize de nasıl önem verecektir...*" şeklinde pragmatik bir düşünce seviyesine indirgenmiştir.¹⁰³

¹⁰² Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 169.

¹⁰³ Metin Toker, **Demokrasiden ...**, s. 60.

1950’li yıllar boyunca etkinliğini sürdüren bu bakışa göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gerilimli tablonun tek sorumlusu Sovyetler Birliği ve ondan yayılan komünizmden başka bir şey olmadığı söylenir. Haluk Ülman’ın tespitlerine göre Soğuk Savaş boyunca Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik tatbik ettiği dış politika “*korkulu düşman*” algısını pekiştirmeye devam etmiştir.¹⁰⁴ Falih Rıfkı Atay’ın bu konu hakkında daha rasyonel bir sunumu mevcuttur. *Dünya* gazetesindeki köşesinde;

*“Türkiye’de rejimi yıkmak isteyen iç komünist tehlikesi ile Sovyetler Birliği - Türkiye ilişkileri meselesini birbirinden ayırmışızdır. Bu bakımdan ne ideoloji kölesi sol, ne de akılsız sağ gibi düşünüyoruz. Ama bu yakınlığı ve dostluğu hiç bir tâviz karşılığı sağlamak istemeyiz...”*¹⁰⁵

sözleriyle Atatürk dönemi dış politikasındaki reelpolitike bir göndermede bulunur. Selim Deringil ise dönemin reelpolitigini incelediği *Denge Oyunu* isimli çalışmasında şu görüşlere yer verir:

*“Bu politikada fazla etik veya moral bir kaygı yoktur... İnönü ve kadrosunun tek bildikleri bu savaşı Türkiye’nin değil Avrupa’nın kendi çelişkileriyle yarattığıydı. Bu bir veri kabul edildi ve savaşın dışında kalmak için azami çaba harcandı. En küçük hata Atatürk devrinin bütün kazanımlarını yıkabilirdi. Türkiye’nin başarısı savaşın ilk gününden itibaren saldırıya savaşla cevap vereceğini bütün taraflara beyan etmesi ve bu konuda inandırıcı olmasıdır.”*¹⁰⁶

Nitekim İnönü ve Menemencioğlu tarafından oluşturulmuş bu senaryonun arkasında savaşın tüm taraflarına Türkiye’nin özel konumu hatırlatan mesajlar yatmaktadır. Bu vesileyle her birinin öznel çıkarları için kabul gören ve Türkiye’yi tarafsız kalmakta haklı gösteren rasyonel bir denge muhasebesi ortaya çıkartmıştır. Buradan hareketle savaşın tehlikesini her an hissederek hazırda bekleyen ordunun teyakkuz hali bir müddet daha uzamıştır.

¹⁰⁴ Haluk Ülman, “NATO ve Türkiye”, *AÜSBF Dergisi*, C. 4, s. 22, AÜSBF Matbaası, Ankara, 1967: s. 148.

¹⁰⁵ Falih Rıfkı Atay, “Sovyetler Birliği ve Türkiye”, *Akşam*, 26 Kasım, 1966, s. 7.

¹⁰⁶ Selim Deringil, *Denge Oyunu: II. Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.271-273

Türkiye’de iktidarın iş başına gelir gelmez dış politika hayatımıza ilişkin yüzleşmek zorunda kaldığı iki mesele su yüzüne çıkmıştır. Birincisi DP’nin demokratik hayatı kontrol etmekte bulduğu kolaylığın dış politikada aynı süreçlerden geçmediği gerçeğidir. Önceleri sivil bürokrasiye rüşünü ispat etmek zorunda kalan DP, bir de askeri bürokrasinin kadrolarıyla birlikte uyum içinde çalışmanın formülünü aramak durumunda kalmıştır. Zira denge politikasının matematiği gerektiğinde savaş halini zaruri kılacaktır. O günlerin hatırdaki kalan gazete sayfalarına bakıldığında manşetleri süsleyen demokrasi haberlerinin hemen üstünde dış politika birinci gündemdir. Haberlerde DP’nin gelişmelere ilişkin değerlendirmelerinden çok komutanların dış politik olaylara ilişkin faaliyetleri konu edilmektedir.¹⁰⁷ Kore’de patlak veren krize müdahale bu kapsamda hem Batıdaki konumu sağlamlaştıran hem de Türk ordusunun ciddiyetini bir kez daha ispatlayan rasyonel bakışın terk edilmediğinin bir ispatıdır. Keza fotoğraflarda ordu komutanlarının siyasi figürlerden daha fazla yer işgal ettiği görülmektedir. Bundan sonraki süreçte ordu-DP ikilisinin kaynaşmasını sağlayacak etkenler Kuzey Atlantik Paktı ile birlikte gelişmiş, Kore’ye asker gönderilmesi kararıyla birlikte DP’nin popülerliğini bir anda yükseltmiştir.

Ana hatlarıyla dönemin yükselen dış politikası Türkiye’ye Batı dünyası içinde daha aktif bir rol alacağını teminat altına alan göreceli serbestliğin kapılarını açmıştır. Söz konusu serbest hareket imkânının II. Dünya Savaşı boyunca yürütülen denge dış politikasından miras kalan kazanımlar olduğu dikkate alındığında; Batıda rol model olan A.B.D. ile her alanda kaynaşılması, geleceği belirsizliklerle dolu Almanya ve İtalya’dan uzaklaşılması, Sovyetlerin ideolojik yayılma tehlikelerinden uzaklaşılması temel başlıkları oluşturmuştur. Öte yandan bu dönemin Türk dış politikası, Avrupa’nın potansiyel gücünü kaybettikten sonra Ortadoğu ve Asya’dan sömürge zihniyetine dayalı ideolojik bağlamda da çekilmesiyle birlikte kendine yeni bir cephe daha açarak “Üçüncü Dünya” ile yeniden ilişkiler kurma fırsatını bulmuştur.

Türkiye açısından göreceli serbestliğin yaşandığı dış politika ajandasının ilk gündemi ideolojidir. Soğuk Savaş atmosferinde ideolojilerin ikiye ayırdığı çift kutuplu bir uluslararası sistem belirlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler olmak üzere iki kutba bölünen dünyada Batının hegemonyası kırılmamış fakat bundan böyle A.B.D., ideolojik düşmanı Sovyetlerle birlikte yükselişe geçmiştir. İdeolojilerin çarpıştığı yeni

¹⁰⁷ Kore’ye asker gönderme kararıyla ilgili bir örnek için bkz. **Cumhuriyet**, 25 Temmuz, 1950, s.1.

ortamda güvenlik politikalarının kıymeti medeni ilerlemenin de önüne geçmiş gibidir. Bu yüzden dönemin dış politikasında doktrinler ülkelerin siyasi tutum ve davranışlarında belirleyici olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisine rağmen fiilen savaş dışı kalmayı başaran Türkiye, Kore krizinin patlak vermesiyle resmen askerleriyle birlikte bir savaşın içine dâhil olmuştur. Kendi topraklarından uzakta, Asya kıtasının bir ucunda bulunan Kore'nin işgaline karşı Batının yanında yer alarak aktif rol alınmasıyla birlikte yeni uluslararası düzenin ittifaklar ve yardımlardan geçtiğini idrak etmekte geç kalmadığı söylenmelidir. Birçoğuna göre DP iktidarında Kore'ye asker gönderme kararının alınması ve muhalefetin bu kararı ivedilikle dolaylı destek vermelerindeki temel amaç Batının en caydırıcı güvenlik iştiraki olan NATO'ya girmek arzusunu taşıdığı söylenmiştir.¹⁰⁸ NATO'nun asıl önemi ise yalnızca askeri savunma örgütü gibi kurulmamış olmasıdır. Örgüte üye ülkeler arasında askeri, siyasi işbirliği ve istikrarı gözetken kurum, Batı blokundaki ülkelerin güvenliğini sağlama ve geliştirme işlevi de görmüştür. Bundan ötürü 1950'li yıllarda DP'nin dış politikası, Batı bloku içinde finansal ve askeri yardımlaşma temalarının pragmatik çerçevede araçsallaştırıldığı bir zihniyet ile örülmüştür.

Döneme damga vuran olaylara eğilmekten ziyade iktidar ve muhalefetin uyuşmaz görüldüğü koşulları belirlemek niyetiyle de şunları söylenebilir. Muhalefetteki CHP'nin dış politika anlayışı birbirini bütünleyen üç veya dört başlıkta öne çıkar. Bunlardan birincisi CHP'nin DP'yi dış politikanın uygulanışında yöntem bakımından eleştirmesidir. Özellikle İnönü DP'nin dış politika yapımında hayalperest bir tavırla ilerlediğini savunur. Çeşitli söylevlerinde Menderes ve kabinelerinin bu hırs yüzünden Batıyı fazlaca meşgul ettiğini düşünür. Bu yüzden CHP sözcüleri DP hükümetlerinin klasik dış politika anlayışını pro-aktif şekilde tanımlarlar. Bundan dolayı dış politik hamlelerin genellikle usul yönünden hatalı olduğunu vurgularlar.¹⁰⁹ Çoğu zaman Cumhurbaşkanı Bayar ve Adnan Menderes arasındaki ikili ve kapalı görüşmelerin ardından alınan kararların mecliste tartışılması bile gündeme gelmeden uygulandığını belirtirler. Bu yönüyle geçmişteki tecrübelerle sahip olan devlet aklının dış politikaya

¹⁰⁸ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1983, s. 262.; Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Cilt I, Ankara, 1977, s. 240.; İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 110.

¹⁰⁹ Bu çerçevede İnönü'nün görüşleri için bkz. **Ulus**, 29 Ekim, 1951, s.1.

dâhil edilmemesinden yakınır. Üçüncü başlıkta iktidarın tek taraflı karar alma süreçleri oluşturmasından dolayı dış politikanın milli bir kimliğe sahip olmasından çok DP'nin kimliğini yansıttığını savunurlar. Daha muğlak bir görünümle dördüncü savunuları ise Türkiye'nin Batıya veya Doğuya yaslanmaktan sakınan denge politikasının terk edildiğine olan kuvvetli inanışlarıdır. Özellikle ABD'nin askeri bürokrasiyle içli dışlı olan hükümet organlarının hür irade ile karar alma yeteneğini kaybettiğini düşünürler. Bu konuda yükselen eleştiriler köşe yazılarına 1960'lı yıllardaki krizlerden sonra yansımaktadır. Bir örnek teşkil etmesi sebebiyle Ali Sirmen'in düzenli olarak ele aldığı dış siyaset köşe yazılarında şöyle bir içeriğe rastlanmaktadır:

Atatürk'ün dış politikasının temeli, savaş süresince olduğu gibi savaş sonrası da «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» fikrine dayanmış ve ana düşünceden sapma olmadan yürütülmüştür... Biz ise böyle bir dış politikadan nereye geldik? Atlantik ötesinde bir devlet komşularımıza saldırmak üzere topraklarımızda üsler kurmuş. Bu üslerde değil söz sahibi olmak içine Bakanlarımızın dahi girmesi yasak. Sanki bir zamanlar emperyalistlerle savaşan biz değilmiş gibi, günümüzün en saldırgan ülkelerinin sözünden dışarı çıkamıyoruz. Kendi ordularımızı yabancıların izni olmadan kullanamıyoruz... Bir uluslararası anlaşmazlıkta tezimizi destekleyecek yeter sayıda devlet bulamıyoruz. İşin daha kötüsü, bu konuda en ufak tenkitlere dahi tahammül edemiyoruz. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusunun yürüttüğü bağımsız ulusal dış politikayı savunanlara aşın solcu, kökü dışarda, Moskova ajanı gibi sıfatlar yakıştırıyoruz. Amerika'ya körü körüne bağlı olmayalım dendiği zaman yani Ruslara esir mi olalım diyoruz. Sözün kısası bağımsız bir dış politika yürütülebileceğini aklımız almıyor. Nereden Nereye?¹¹⁰

Zürcher'e göre iktidar ve muhalefet arasındaki temel farklılık devlet aklını uzunca bir süre temsil eden askeri kanadın DP içindeki sayıca azlığıdır.¹¹¹ Heper'e göre

¹¹⁰ Ali Sirmen, "Atatürk'ün Dış Politikası", **Akşam**, 10 Kasım, 1964, s. 2.

¹¹¹ Erik, Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.321.

DP bu aklın dünya görüşüne karşı durarak bir “*tutunum*” meydana getirmiştir.¹¹² Tanel Demirel de benzer bir noktaya temas ederek DP’li olmanın doğuştan CHP’ye karşı durmak temelinde kurulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında CHP’nin içinde yaşadığına inanılan devlet aklına karşı durma iddiasının DP kimliğinin çıkış noktasını oluşturduğunu söylemektedir. Demirel’in anlatımına göre DP eliti geçmişinde devletin bürokratik kademelerini görmemiş olan, enerjik kitlelerden oluşmaktadır. Buna karşılık CHP eliti geçmişinde askerlik ya da memurluk yapmış bir kitleyi temsil eder. Bundan dolayı “*temkinli olmak*” onlar için bir yaşam biçimidir.¹¹³ Feroz Ahmad’a göre DP iktisadi temelleri Batı normlarından doğan bir partiydi. Bu nedenle DP ekonomiyi gündeminin ilk sırasında tutarken buradan edineceği kazanımları bürokratik kesimlerin engellemesine hiçbir zaman izin veremezdi.¹¹⁴ Şüphesiz iktidarın tek başına oynamak istediği dış politika alanı Mümtaz Soysal’a göre çoktan tabu olmaktan çıkmıştı. DP’nin izlediği siyaset tarzı sebebiyle dış dünyadaki olaylar “*yeni heyecan fırtınaları yaratmaktaydı.*”¹¹⁵

Türkiye’nin içinde bulunduğu bölgesel krizler ve darbelerde söz konusu uyuşmazlığın ne derece etkili olabileceği görülmüştü. 1957’de patlak veren Suriye krizi, hemen ardından gelen yılda Irak’ta yönetimin cunta tarafından devrilmesi, Lübnan ve Ürdün’e müdahale için ABD’den sürekli izin istenmesi hükümetin dış politikada heyecanlı ve giderek komşularına karşı çekingen günler geçirmesine sebep olan gelişmelerdir. Üstelik bunlar olurken Sovyetlerin notaları da peşi sıra gelmekteydi. Dönemin genel mülahazasında stresli bir dış politika yaşamı sürdürüldüğü iddiaları ağır basar. 1960’lı yıllara devreden bu yapının ise hemen terk edilemediği gazetelerde işlenen bir konudur. Buna karşın Türk dış politikasının temel düsturunun korunduğu vurgulanır. Esat Siyavuşgil’in bu çerçevede tespiti şu çerçeveyi sunar:

Vakit vakit gazetelerimizin sütunları arasında çıkmak fırsatını bulmuş bir iki satırlık haberlerden, bazau radyoda okunup geçildiği halde gazetelerimize aksetmeyen bazı havadislerden anlıyoruz ki hariciyemiz boş oturmuyor ve Atatürk'ün «yurtta sulh cihanda sulh»

¹¹² Metin Heper, **a.g.e.**, s. 175.

¹¹³ Tanel Demirel, **a.g.e.**, s. 126.

¹¹⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 139.

¹¹⁵ Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 222.

düsturuna paralel yönde iş görüyor. Bilhassa komşularımızla olan münasebetlerin normal düzene girmekte olduğuna dair türlü belirtilerle karşılaşılıyor. Mânâsını hiçbir zaman iyice anlayamadığımız kendi kabuğuna büzülme ve mahiyeti ne olursa olsun, her uzatılan eli görmemezlikten gelme siyaseti yerine, müsavi şartlarla anlaşma zemini arama ve dostluklar kurma politikası işlemeğe başlamış bulunuyor. Buna sevinmemek imkânsızdır. Bu, hiç şüphe yok, Atatürk devri politikasına bir dönüşür.¹¹⁶

Bununla beraber dış politikasının hassas konu başlıklarından biri olan Kıbrıs meselesi çatışmaya doğru evrilen bir birikim meydana getirmiştir. Oysaki Fahir Armaoğlu'nun aktardığı bilgilere göre CHP'nin tek parti iktidarından devralınan dış politikada Kıbrıs bir gündem maddesi bile değildir.¹¹⁷ Bundan böyle dış politika yalnız Batıcı değil, Batı ile yeniden bir mücadele sahasının içine girmiş sayılabilirdi. Adada İngiliz hâkimiyetinin bulunması sebebiyle DP'nin ilk zamanlarda çekingen kaldığı Kıbrıs konusu zaman içinde CHP'nin sunduğu tezleri işlemeye devam etmiştir. Dış politikada mükemmel bir uyum görülmesi de en azından Kıbrıs konusu hükümetin meclis önünde hesap vermek zorunda hissederek işbirliğini önemseydiği ana konulardan biri haline gelmişti. 1960'lı yıllarda ise temel çatışma konusu olarak farklı görüşler yazılı basına kadar inmiştir.¹¹⁸ Genel çerçevede Atatürk dönemi dış politikasının çizdiği esasların dışına çıkmayan DP dönemi iç siyasetin etkisinde kaldığı münferit meseleler dışında farklı bir bakış ortaya koymuş değildir. Söz konusu milli güvenlik alanında tehdit oluşturduğu düşünülen ince ayırım ideolojik çerçeveden görülmüş dış politikaya doğrudan bir etki meydana getirmemiştir.

1.1.4. Devletçilik Tartışmaları

Türkiye'de iktisadi devletçiliğin temel siyaset halini aldığı II. Dünya Savaşı yılları, toplam ve fert başına milli gelirin artışı bakımından yokluk söylemiyle özdeşleşmiştir. Sanayileşme açısından da bu yıllar boyunca bir ilerleme kaydedilmediği belirtilir. Bundan dolayı 1950'li yıllar boyunca DP'li siyaset adamlarının temel

¹¹⁶ Esat Siyavuşgil, "Hariciyemiz", **Haber**, 3 Haziran, 1966, s. 2.

¹¹⁷ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954–1960: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İncelemeler)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.18.

¹¹⁸ 1960'lı yıllarda da Kıbrıs konusunda siyasi aktörlerin bir uzlaşma içinde olmadığını bazı köşe yazılarından okuyabilmekteyiz. Bir örnek için bkz. **Akşam**, 20 Mayıs, 1965, s7.

eleştirilerinden biri tek parti iktidarının uyguladığı iktisadi kalkınmacı devletçilik modelidir. Bu konu neredeyse tüm seçimlerde bir gündem kurarken, meclis içindeki söylevlerde CHP ile DP'nin arasının biraz daha açılmasını tetiklediği düşünülebilir.

İlker Parasız'ın eserinde ele aldığı verilere ışığında Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tespitlerine göre 1938-1950 arasında gayri safi milli hasıla %0,6 büyürken nüfus %1,5 büyüme göstermiş, arada etkisi doğrudan hissedilmeyen %1 e yakın bir fark meydana gelmiştir. Bu fark sanayileşmede %3'ü geçerek devlet ekonomisinin ve kalkınmanın seyrinde kötü bir emareyi temsil etmiştir. Sanayinin ana geçim kaynağını oluşturan tarımsal büyüme ise %1 gerilemiştir. Kırsal – şehir dengesinde Türkiye'nin en az %75'ini temsil eden köylü – kasabalı hayatının bu durumdan en fazla olumsuz etkiyi üzerine çektiğini söylemek gerekir. Nihayetinde bu dönemin tarım politikası demek Türkiye'nin sahip olduğu ihracatın %80'i demektir.¹¹⁹

1958'den 1960'a doğru gidilirken, TBMM'nin yeni yasama yılı açılışında bir kez daha iktisadi konularda tek parti uygulamalarını eleştiren Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın muhalefet sıralarında ne alkışlanan ne takdir gören konuşması ikili ilişkilerin de ne kadar kötüleştiğinin bir göstergesi sayılabilir.¹²⁰ Cumhurbaşkanı sıfatına pek de uygun düşmeyerek Bayar'ın yaptığı konuşmada DP'nin son sekiz yılda uyguladığı iktisadi ve siyasi politikayı başarı addederken muhalefete ait görüşlerden hiç bahsetmemesi, tarif ettiği dış politikada bile devletçiliği yererek Batıdan gelecek mali yardımlara bel bağlanmış bir portreyi desteklediğini ifade etmesi ana muhalefet partisi CHP'nin tepkisini çekmiştir.

Darbe öncesi yakın tarihe daha yakından bakarak iktidar muhalefet ilişkilerinde iktisadi meselelerin nasıl belirleyici bir unsur olarak öne çıktığı literatürde bazı ana başlıklarla sunulmaktadır. Buna göre askeri müdahaleler ülkelerin yalnızca siyasi hayatlarındaki yönelimlerle doğrudan ilişkili bir tasarruf olmayabilir. Bu bağlamda iktisadi tutarsızlıkların da askeri müdahalelere önemli bir motivasyon kaynağı oluşturduğu güncel örnekler mevcuttur. Orta ve Güney Amerika'da yer alan, siyasi rejimlerinde sosyalist bir düzeni tatbik eden ülkelerde tekrar eden askeri müdahaleler

¹¹⁹ İlker Parasız; **Türkiye Ekonomisi: 1923'ten günümüze İktisat ve istikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 103.

¹²⁰ Cumhurbaşkanı Celal Bayar konuşmasını bitirdikten sonra kürsüden inerken yalnızca DP'lilerin bulunduğu sol sıraların teveccüh gösterdiği kayıtlara geçmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1.11.1958, s. 14.

iktisadi düzenin kötülüğünü ortaya koyan bazı izlenimler sunmaktadır. Bu çerçevede 27 Mayıs 1960 darbesi çok fazla siyasi etkene bağlanmakla birlikte, eski devlet adamı ve gazetecilerden İsmail Cem'in de altını çizdiği gibi DP'nin son iktidarı olan 1957'den sonra ortaya çıkan enflasyonist iktisadi tablonun darbe gerekçelerinden birini teşkil ettiğine işaret etmektedir.¹²¹

Türkiye'de 1950 genel seçimlerinin DP'yi iktidara taşırken, Türkiye ekonomisini iktidarda geçen on yılın ardından popülist politikaların sonuçları ile yüzleştireceği yeni bir yola soktuğu söylenmektedir. DP'nin iktisada bakışı liberal ekonominin amaçları doğrultusunda devletçiliğin yeniden düzenlenmesi anlamına gelen; özel teşebbüsün ekonominin öncü gücü haline getirilmesini, bürokrasinin ve devlet tekellerinin iktisadi hayattan çekilmesini, daha önce kurulmuş olan kamu iktisadi girişimlerinin özel teşebbüse devredilmesini içerir. Bu doğrultuda devletin etkin iktisadi yönlendirici olarak geri plana çekilmesi başlamış, serbest piyasa ekonomisine geçişin yolu "*korumacı devleti yatırım devletine dönüştürerek*" açılmıştır.¹²²

Henüz siyasi ve iktisadi olgunluğun her yönden tartışmaya açık olduğu bir dönemde DP'nin liderlik ettiği dönüşüme uluslararası sistemin getirdiği zorlamalar dâhil edilmelidir. Dünyada yenilgiye uğrayan parti-devlet bütünleşmeleri II. Dünya Savaşı sonunda yerini Batı tipi demokrasilere devretmeye başlar. Bu değişim CHP'nin Türk siyasi sistemini çok partili hayata götürmesiyle aynı döneme denk gelir. Aynı zaman diliminde Türkiye'nin Batı merkezli iktisadi sisteme girişini sağlayacak olan Hiltz, Barker Thornburg Raporları hazırlanarak 1948-1951 yılları arasında Türk hükümetlerine sunulmuştur. Türkiye adına DP, yabancı uzmanların hazırladığı yol haritalarına doğrudan riayet etmese de dış yardımların ülkeye girişini keşfetmede, yatırımların yönünü belirlemede ve halka sunulduğunda hepsinden feyz aldığı yadsınamaz bir gerçektir.¹²³

Hiç şüphe taşımıyoruz ki Türkiye'nin uluslararası sisteme ayak uydurma sürecinde Batı'nın güçlü sermayesi ve medeniyet değerleri DP'nin davranış modelini de şekillendirmiş gibidir. 1950'li yıllar boyunca devletin geçirdiği iktisadi dönüşüm

¹²¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınevi, İstanbul, 1998, s.366.

¹²² İlkay Sunay, "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 8. İstanbul, 1998, s. 2082.

¹²³ Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998, s. 5-11.

kredilere, yatırımlara ve yardımlara bağımlı hazır sermaye gücünün siyasetin rotasını belirlemede ne kadar etkili olabileceğini en azından seçim meydanlarında ve seçim afişlerinde göstermiştir.¹²⁴ DP'nin ilk iki dönemi esas alındığında Metin Toker'ın "*altın yıllar*" benzetmesiyle bütünleşen geniş halk kitlelerine iktisadi yollardan ulaşılması bu tezleri doğrular niteliktedir.¹²⁵ Öyleyse DP'nin liberal iktisadi politikayı tatbik etmesi neden eleştirilmektedir? Bu soruya verilecek her yanıtı DP'nin ilk programının içinde aramak gerekir.

Demokrat Parti'nin iktisat konusunda ilk programına bakıldığında, ihtiyaç duyulmadıkça planlama ve tanzim düsturunun dışarıda tutulduğu görülecektir. Programın dört maddeyle ifade edilen iktisadi bakışları şunlardır:

- a) *Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kar görmediği için girişemeyeceği, fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; özellikle ana sanayi ve büyük enerji santrallerini kurmak; bugün olduğu gibi demir yolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek.*
- b) *Milletin gelecek nesillere de şamil, daimi menfaatler bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak.*
- c) *Devlet girişeceği iktisadi işlerde, kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydı ile milli ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyaçlarının karşılanması gayretleri ile hareket eder.*
- d) *Devlet işletmeleri ile benzeri özel işletmeler hiçbir suretle birbirlerinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır.*¹²⁶

Neresinden bakılırsa bakılsın aşırı görünmeyen bu maddeler kalkınmaya önem veren milli iktisat şuuru ile de ters düşmemekteydi. Fakat ince çizgilerle tek parti döneminden

¹²⁴ ABD'nin kapitalist iktisadi görüşünü tasvir eden geleneksel figürlerinden *Sam Amca* yı taklit eden bir seçim afişinde Adnan Menderes'in aynı pozu verdiği görülür. Bkz. **EK. 1.**

¹²⁵ Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.270-274.

¹²⁶ Memduh Yaşa, **İktisat ve Maliye Politikası**, Nur Ofset, İstanbul, 1982, s.24.

ayrılan görüş farklılıkları, DP'nin müdahaleci devletçiliğe geçit vermeyeceğini yine bu maddelerle tekrar etmektedir. Korkut Boratav bu farklılığın teorik yönünü şu şekilde ifade ediyor. “Devletçilik eğer liberalizm karşıtı olarak tanımlanırsa, bu durumda devletçilik, bir iktisat siyaseti kavramı olan müdahalecilik ile eşanlamli görünmektedir.”¹²⁷ Ancak DP'nin iktisadi ilkelerini açıkladığı ilk yıllarında Türkiye'nin Atatürk devletçiliği ile belli bir noktaya eriştiği gözden kaçırılmamalıdır. Burada müdahaleciliğin daha çok siyasi ideolojilerle bir arada anılabileceği izlenimi uyanmaktadır.

Öte yandan iktisadi hayatta görülen devletçilik Mümtaz Turhan'a göre; “modern bir millet olma, milli bir kültüre kavuşabilme ve demokratik bir düzen içinde gelişerek ekonomik geleceğini kazanabilme imkânlarını hazırlamak üzere devletin yüklenebileceği görevlerin bütünüdür”.¹²⁸ Afet İnan da devletçiliği “Türk milletinin ekonomik bağımsızlığını sağlayarak, milleti yabancı fabrika mallarına müşteri olmaktan kurtarıp, yurdun hammaddelerini değerinden az bir fiyatla satıp, onları çok daha pahalı bir fiyatla tekrar geri almaktan kurtarmak” şeklinde açıklar.¹²⁹ Buradan hareketle devletin iktisadi alana girişinin bağımsız kalkınma amacıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak II. Dünya Savaşı boyunca kıt ölçekte üretim-imalatla ilerlenmesi DP döneminde sıklıkla eleştirilmiştir.¹³⁰ DP'nin bu sebeple uluslararası sistem destekli sermaye ile öncelikli olarak sanayi yatırımlarına yöneldiği görülmektedir. 1957 yılında sanayi alanındaki tüm faaliyetlerin ve yatırımların sürmesi için bir Bakanlık teşekkül edilmesi de DP döneminde yapılan icraatlardan biridir.¹³¹

On yıllık DP iktidarlarının iktisadi başarısı sorgulandığında ortaya koyulan ilkelerle uyum içinde ilerleyen bir anlayışın var olmadığı yıllık bütçelerde verilen açıklardan anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Konsolide Bütçe Dengesi

(Milyon TL)

¹²⁷ Korkut Boratav, “Türkiye’de Devletçilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 412

¹²⁸ Mümtaz Turhan, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, Şehir Matbaası, İstanbul, 1965, s. 53.

¹²⁹ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 1. Sanayi Planı (1933)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s.25.

¹³⁰ Bu eleştirilerden birinde Şevket Süreyya Aydemir DP’nin kat ettiği hızlı ilerlemeye değinir. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950-1964)*, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 153.

¹³¹ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Yay: Haz.), *50 Yılda Türk Sanayii*, Ankara 1973, s. 15.

Yıllar	Konsolide Bütçe Dengesi
1950	-114 Milyon TL
1951	57 Milyon TL
1952	64 Milyon TL
1953	-29 Milyon TL
1954	-118 Milyon TL
1955	-53 Milyon TL
1956	-138 Milyon TL
1957	-39 Milyon TL
1958	17 Milyon TL
1959	107 Milyon TL
1960	-40 Milyon TL

On yıl içinde gerek bütçedeki denge gerekse bütçede kontrollü büyüme bakımından salt anlamda sınıfsal veya milli iktisat değerlendirmeleri bizi hiçbir çözülemeye götürmez. Buna karşın yıl bazında bir inceleme yapılacak olursa DP'nin sadece ilk birkaç yılda halka refah dönemi yaşattığı anlaşılacaktır.¹³² Bütçe dengesinin korunamamasındaki bir diğer faktör ise DP'nin öngördüğü gibi bir özel teşebbüs anlayışının Türk toplumu içinden çıkamamış olmasıdır. Bu yüzden hükümetin pek çok alanda yatırımları teşvik etmek veya hazine harcamalarıyla desteklemek durumunda kaldığı söylenir.¹³³

Refah ortamının sürdürülememesi DP'nin iktisadi devletçiliği her fırsatta küçümsemesine bağlanmaktadır. Sermayeden güç olarak uygulanan politikalar tek parti döneminden beri etkili bir başka güç olan bürokratik denetimi devre dışı bırakmıştır. “Her mahalleden bir milyoner çıkacak” diyen DP, devletle toplum arasına bir de sermaye sahiplerini koyarak, yeni liberal düzende bilerek veya bilmeyerek iktidarlarının neredeyse hiçbir evresinde iyi geçinemediği bürokrasi yerine yeni bir güç ilişkisi

¹³² Kalkınma Bakanlığı (Yay. Haz.) **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler** (1950-2014), 2015, S. 140.

¹³³ Yakup Kepenek, “Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 1771.

kurulmasına öncülük ettiği varsayılabilir. Bunlar dikkate alındığında DP'nin iktisat politikalarından esas beklenti olan halkın çıkarını kollamak, tekelliliği yok etmek ve milli kaynakların en iyi şekilde kullanılmasına yardım etmenin vaatlerden ileri gitmediği ifade edilmelidir. Şerafettin Turan'ın aktardıklarına göre DP aceleci iktisadi politikalarının kötü yönünü göstermemek için hayat pahalılığına işaret eden karaborsa ve vurgunculuğu her zaman gölgelemeyi tercih etmiştir. Başbakan Menderes, 1958 yılı bütçe görüşmelerinde halkın 1948'deki gibi ekmek almak için değil, başka şeyler almak için kuyruklarda beklemesini “*bahtiyarlık*” olarak değerlendirebilmiştir. Aynı yıl temel tüketim maddelerine, gıdaya ve ulaşım %100'ün üzerinde yapılan zamlar kötüye gidişin önemli göstergeleri haline geldiğini gösterir.¹³⁴

Çok geçmeden ülkede baş gösteren iktisadi sorunların Birleşmiş Milletler Örgütü'nün istatistiklerine yansıdığı görülmektedir. O yıl hayat pahalılığının Brezilya'dan sonra en fazla yükseldiği ikinci ülke olan Türkiye, dış kredilere bağımlı hale geleceği Uluslararası Para Fonu-IMF ile masaya oturmak zorunda kalmıştır.

On yılda üç kez seçim kazanan DP'nin iktidarda kaldığı yıllar boyunca iktisadi istikrarı tutturamamasının neticesinde *4 Ağustos Kararları* veya *İstikrar Programı* olarak bilinen kararnameler hazırlanmıştır. Böylelikle 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen öncesinde hem Türk Lirasının değer kaybını gösteren hem de enflasyonun varlığını kabul eden bir program “*prim sistemi*” adı altında resmen ilan edilmiştir.¹³⁵

İstikrar programı DP hükümetinin IMF ile enflasyona sebep olan borçların yapılandırılmasından oluşuyordu. Altı temel başlıkta özetlenebilecek olan programda devalüasyon, dış borçların geçici süreyle ertelenmesi, para politikalarının yeniden düzenlenmesi, dış ticaretin serbest bırakılması, kamu iktisadi teşebbüslerindeki fiyatların serbest ekonomiye uyarlanması yer almaktaydı. DP'nin kabul ettiği şartlar nereden bakılırsa bakılırsın zor şartlar altında kazanılmış tüm milli varlıkları yabancı denetime sokmuş oldu.

İktisadi gelişmeler ışığında böylesine kötü gidişin fark edilememesi veya durdurulamamasın arkasında tarihsel açıdan henüz olgunlaşmamış çok partili hayatın meclis muhalefeti yoluyla bir denetim mekanizması oluşturamadığını belirtmeliyiz.

¹³⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1950-1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 153-158.

¹³⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI, C.4, TBMM Matbaası, Ankara, 21.8.1958, s. 840.

Oysaki kötü gidiş 1954 yılından itibaren bütçe görüşmelerine yansımıştır. Buna karşın DP'nin karşısındaki muhalefetin çözüm için ortak bir arayış içine girmediğini de hatırlarız. İktisadi meselelerin daha çok seçim dönemlerinde tartışılmasından ötürü popülist yaklaşımların ağır bastığının altını çizmeliyiz. Buna bir örnek olarak DP'li yıllarda devalüasyon fiilen yaşansa da resmen kayıtlara hiç girmemesini delil gösterebiliriz.¹³⁶

27 Mayıs 1960 darbesinin iktisadi gerekçelerinden biri olduğuna inanılan bir başka gösterge ise DP'nin gelir dağılımında adaletsiz olduğuna hükmedilmesidir. DP iktidarlarında iktisadi büyümeye dair açık seçik bir siyasal teori ortaya konulmadığı için uygulamalara bakılarak müdahaleci devletçilikten serbest piyasa ekonomisine geçildiği varsayımı sürdürülmektedir. Bu koşullar altında iktisadi büyüme ve kalkınma hep bir arada değerlendirilmiştir. DP'nin altın yıllarında plansız hızlı büyüme kalkınmayı da hızlandırmıştır. Bu nedenle toplumun gelir düzeyinde bir iyileşme olduğu iddia edilebilir. Yeni iş sahalarının açılması ve yabancı yatırımların ülkeye girmesi geçici bir rahatlama evresi yaratmıştır.¹³⁷ Fakat Tarım ve sanayide başlayan canlanmanın kamu ücretlilerinin hayatında ise tersine bir etki yaparak gelir düzeylerinin giderek azalmasına neden olduğu söylenmektedir. Darbeye giden süreçte bozulan iktisadi düzenin orduyu da yüksek oranda etkileyerek DP'ye karşı tutum sergilemesinde hayat pahalılığına yenik düşen maaşları örnek gösterilmiştir.¹³⁸ Ancak bu koşulun toplumun geneline oranla gerçekten bir etki oluşturup oluşturmadığı ise kesin değildir.

Neticede DP döneminin plansız, dış yardımlara ve yatırımlara bağımlı iktisadi teşebbüsleri liberal ekonomiyi dönemin temel karakteristiği haline getirdiği 1960'lı yıllarda en çok işlenen konulardan biridir. Ancak çokça söylenenin aksine DP'nin sakındığı müdahalecilik, *4 Ağustos Kararlarından* sonra yegâne çözüm metodu olarak görülmüş gibidir. Devlete ait fabrikalar kar etmediği gerekçesiyle satışa çıkarılırken hükümetin kontrolündeki KİTlerin sayısı artmıştır. 1957'ye kadar güçlü bir biçimde sermayeyi savunan DP, piyasa ekonomisi oluşturulamadığı için yalnızca kırsalda destek gördüğü küçük sermaye sahiplerini memnun edebilmiştir. 1950 yılında toplam

¹³⁶ Atilla Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2001, s.96

¹³⁷ DP dönemindeki yatırım kaynaklarının genel değerlendirmesi için bkz. Abdullah Tarım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 67, No. 2, Ankara, 2012, s. 176-187.

¹³⁸ Fahri Belen, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 35.

yatırımların %57'si özel sektör tarafından yapıldığı bilinmektedir. 1959'a gelindiğinde ise özel sektörün yatırımlardaki payı %38'e kadar gerilemiştir.¹³⁹ Rakamlara göre yapılan değerlendirmelerin belki en çarpıcı olanı *İstikrar Programı* ile Türkiye'ye resmen kabul ettirilen kredi ve yapılandırılmış borçlar tutarıdır. IMF ile imzalanan anlaşmada ertelenen dış borçlar 420 milyon dolar, verilen yeni kredi miktarı ise 395 milyon dolardır. Aynı tarihte bir Amerikan Dolarının değeri en az üç kat artarak 2.80 Türk Lirasından 9 Türk Lirasına çıkartılmıştır. Ancak bunun resmi ilanı DP'li yıllarda değil, 27 Mayıs'tan sonra MBK yönetimindeyken yapılmıştır.¹⁴⁰

İktidar-muhalefet ilişkilerinin bir ayağını oluşturan iktisadi meselelerde şu yansımaların altı çizilirse 27 Mayıs darbesinin gerekçeleri muhtemelen anlamlı bir yola girer. Milli kalkınma odaklı devletçilikten serbest piyasaya geçişin onuncu senesinde, yapılan kredi anlaşmalarıyla ortaya çıkan borç yükü bundan böyle Türkiye'nin tüm hükümetlerinin iktisadi alanda kabullenmesi gereken bir olgu olarak yerleşmiştir. Bu saikde 1960'lı yıllarda özellikle Atatürkçülüğü sola konumlandırarak milli iktisat prensiplerini savunan köşe yazılarındaki eleştiri kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu çerçevede İlhan Selçuk'un Amerikan sanayi ve sermayesine bağımlılığı yerdiği bir yazıda şunlar söylenmektedir:

“Türkiye’de bir toprak ağası kalkar bir broşür hazırlar, Türkiye’nin bütün ilerici ve reformcu güçlerini komünistlikle itham eder, Amerikan uyduluğunu ve uşaklığını göklere çıkarır, Atatürk’ün «İstiklâl» ilkesine yüzde yüz ihanetin bu kara belgesi ordunun subaylarına ve assubaylarına yetkili kişilerin kanallarından dağıtılır. Hepimize yetecek kadar acı bir gerçektir bu! Bu bir garip hikâyedir.. Teknik Üniversite kürsülerinden Yıldız Harb Akademisine kadar Max Ball kanunu reklâmı yapılır, Söke’deki çiftlikten Türk Ordusuna broşür dağıtılır ve sonra Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Amerika ile imzalanmış 54 ikili anlaşmadan 24’ünün metni olmadığını açıklar. Çağlayangil’in dün A.P. Grupunda söylediğine göre, bu 24 ikili anlaşmanın metni Dışişleri arşivlerinde

¹³⁹ Nazif Kuyucuklu, *Türkiye İktisadı*, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s. 198.

¹⁴⁰ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s. 509.

bulunmadığı için suretleri Amerika'dan istenmiştir... Yazık, yazık. Cumhuriyet devleti devlet olalı bu kadar çözülmemiştir; Mustafa Kemal dirilip de aramıza katılsa bu durumda ilk yapacağı iş yeniden Samsun'a çıkmak olurdu."¹⁴¹

1950-1960 dönemi tüketici kesiminde ihtiyaç geliştiren ve talep yaratan bir sınıf meydana getirerek karaborsayı kaçınılmaz hale getirmiştir.¹⁴² Sadi Irmak'ın *Cumhuriyet* gazetesinde bu konuya siyaseten tarafsız bakarak açıklık getirmeye çalıştığı ve çözüm önerilerini sıraladığı, geçmişle bir muhasebeyi ele alan köşe yazısı şunları ifade etmektedir:

*Dikkate lâyıktır ki bu yeni şuura dünyâda ilk erenlerin başında Atatürk gelmektedir. Dünyada komünizmle liberal kapitalizmin en şiddetli savaşı olurken O, yeni devlet ülküsünü şöyle ilân etmişti: «sınıfsız, imtiyazsız bir millet». Elbette bu çalışanla çalıştırana aynı katogoride saymak anlamına gelmez. Fakat toplumu sınıfsızlaştırma yani zümre imtiyazlarını kaldırma, şans eşitliği yaratma ülküsünü dile getiriyordu. Atatürk hasıl o zaman için ütöpik gibi görünen anti-emperyalizmi fikir ve aksiyon olarak bayraklaştırmışsa yeni devlet anlayışıyla da dünyaya önderlik etmiştir... Devlet, devlet elile adam zengin, etme yolundan dikkatle kaçınmak zorundadır. Bu da mevzuatla ve onların gereği gibi uygulanması ile pekâlâ sağlanabilir. Türk devletçiliğinde böyle hallerin zaman zaman görüldüğü inkâr olunamazsa da bu, rekabetin ve murakabenin zayıf olmasından, müteşebbis sayısının azlığından ve devletin tecrübesizliğinden ileri gelmiştir. Yani sistemin kendisinden doğmamıştır, Bunun çaresi liberal kapitalizme, reform aleyhtarlığına yani sağa dönmek değildir. Fakat sola, yani sınıf mücadelesi metotlarına başvurmak da değildir. Çare mevzuatımızı ıslâh etmek ve gerekli denetimi sağlamaktır. Basının Özgürlüğü bu bakımdan da vazgeçilemez bir unsurdur.*¹⁴³

¹⁴¹ İlhan Selçuk, "Yeniden Samsun'a Çıkmak", *Cumhuriyet*, 1 Nisan, 1967, s. 2.

¹⁴² Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 112.

¹⁴³ Sadi Irmak, "Sınıf Kavgası mı? Sosyal Devlet mi?", *Cumhuriyet*, 29 Nisan, 1967, s. 2.

Kırsal - Şehir dengesi de bu durumdan etkilenmiştir. Bundan önce toprağını terk etmeyen çiftçi özel teşebbüsün keşfiyle birlikte üreticilikten tüccarlığa geçen yeni bir sosyal sınıfın gelişmesine öncülük etmiştir. Buna karşın Cumhurbaşkanı Bayar tarafından DP'nin iktisadi politikaları her yönüyle savunulmaya devam etmiştir. Öyle ki, 1959 yılı meclis açılış konuşmasında tarım, sanayi ve sosyal hayat gibi alanlarda alt yapı faaliyetlerinin geliştirildiği rakamlarla tek tek ifade edilerek işlerin görüldüğü gibi kötü gitmediği vurgulanmak istenmiştir.¹⁴⁴

Bu konuşmalardan mezkûr dönemdeki altyapı yatırımlarının belli bir plan dâhilinde yapılıp yapılmadığına ilişkin net bir yargıya ulaşmak zordur. Zira Cumhurbaşkanı Bayar aynı konuşmasında artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasını ve çalışma hayatına katılmalarını henüz aşılmamış bir engel olarak gösterir. Bununla birlikte klasik devletçilikten farklı bir mekanizmayla ekonomiyi yürüten DP'nin dışa bağımlı bir ekonomik düzene geçtiği 27 Mayıs 1960'a giden süreçte tüm ekonominin aldığı halin özeti niteliğindedir.

1.2. Siyasi ve Toplumsal Kutuplaşma

Türkiye'de 1957 yılı yaşanırken ülkenin gündemi iki konuya odaklanmaktaydı. Birincisi demokrasinin düzene girmesi için manevi asayişin tesisi mevzusuydu. İktidarın gözünde toplumun bir bölümü manevi yoksunluk içinde iktidara saldırıyordu. İkincisi ise muhalefetin dilinden düşmeyen insan hakları konusuydu. Muhalefet, toplu bir biçimde iktidarın baskısına dayalı bir rejim yaşandığını belirtmekle kalmıyor, Lord Acton'un meşhur sözünü akıllara getiren "*Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlak yozlaştırır...*" minvalinde bir an önce hükümetin değişmesinin gerektiğini, keyfi idare anlayışının dizginlenmesi için mevcut siyasi düzenin yeniden ele alınmasının şart olduğunu vurguluyordu.

Siyaset sahnesinde "*İlk Hedefler*" beyanı muhalefetin toplu beklentilerini sıralayan talepler olarak öne çıkmaktaydı. Çoğu sosyal ve hukuk devletinin güçlendirilmesine ilişkin olan maddeler başlıca; yazılı basın üzerindeki tahakkümü kaldırmayı, şahıs hürriyetinin hukuk yoluyla güvenceye alınmasını, yasama organı olan TBMM dışında bir meclis daha kurulmasını, adil bir seçim ortamı için yeni kanun

¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1.11.1959, s. 8-12.

hazırlanmasını, anayasal mevzular için bir mahkeme tertip edilmesini ve yargı yolunun son merci olarak yüksek hâkimler kurulunun kurulmasını istiyordu. Böylece pek çoğu iktidarın tekeline girmiş bulunan güçler ve siyasallaştığı iddia edilen makamlar bağımsız kurumlara dağıtılmış olacaktı. Denetlenmesi için yeni yasalar da hazır bulunacaktı. Muhalefetin sesi basın vasıtasıyla yeniden toplumla buluşabilecek ve düşüncenin ifade edilmesinden dolayı hapsedilmenin önüne geçilebilecekti. Fakat iktidar partisi DP tarafından bu taleplerin mahiyeti büyük bir ihtimalle akıl bir değerlendirmeye alınmamış olacak ki iktidarın yalnızca yeniden genel seçim taleplerini dikkate alarak diğerlerine karşı tepki göstermekteydi. Belki de sonu darbeye bitecek uzun soluklu siyasi ve toplumsal kriz böyle gelmişti.

DP, bu talep ve beklentilerin toplumda yekûn bir karşılığının olmadığını da düşünerek, muhalefetin erken seçim taleplerini henüz kendi iktidar kadrosunun da hazır olmadığı bir zamanda kabul etti. İktisat gibi doğrudan halkın gelir düzeyini etkileyen konularda başarısız politikalar sürdürüldüğü konuşulurken sonuçları bakımından hazmedilemeyen bu ani seçim atmosferi DP'nin söyleminde geride bıraktığı yıllardan daha farklı bir ton oluşturmuştu.

Nitekim DP yeniden iktidara geldikten bir yıl sonra, muhalefete bakış açısındaki olumsuz tutumu 11 Aralık 1958 tarihindeki bir bildiriyle ilan etmekteydi. 27 Mayıs 1960'ın bir yıl kadar gerisine gidildiğinde, toplumda açıkça tartışılmayan ancak siyasilerin ana gündemine yerleşmiş olan “*demokratik hükümeti devirmeye çalışmak*” eylemi, fiilen bozulan düzenin tamir edilemeyeceğine dair ilk işaretlerini vermiş gibiydi.¹⁴⁵

27 Mayıs ile ilgili pek çok dolaylı siyasi etkenin üzerinde sıkça duruluyor olsa da, darbenin psikolojik boyutları da mutlaka diğerleri kadar kıymetli olmalıdır. Sonuçta 27 Mayıs 1960'ın yargılamalarında, yargılanan yalnızca bir siyasi partinin kadroları ile sınırlı kalmamıştır. Bununla beraber bir zihniyetin de mahkûm edildiği söylenmektedir. Bu zihniyetin uzun süredir muhalefette olmasına rağmen parti-devlet bütünleşmesinin alışkanlıklarını terk etmediğini muhalefet ediş tutumuyla gösteren CHP ile on yıl süren çekişmeli bir iktidar deneyimi yaşadığı belirtilmelidir.

¹⁴⁵ Feroz Ahmad - Bedia Tugay Feroz, **a.g.e.** s.183.

Siyasi kutuplaşmanın merkezinde bulunan TBMM'nin rolünü de burada irdeleyelim. Uzunca bir süre karşılıklı ithamlara sahne olan meclis kürsüsünden düzenli olarak iki farklı ses duyuluyordu. Zabıt ceridelerinde sıkça karşılaştığımız alkışlar mecliste her zaman sayıca üstün bulunan DP'lilerin Başbakan Menderes'e olan tutkusunu gösterirken, İnönü kimi zaman yuhalanıyor veya diğer CHP'liler söz almak istediğinde TBMM sıralarından tek partili yılları hatırlatan sözler ve gürültüler yükseliyordu. Karşılıklı tepkilerin bu denli tutkulu gösterilmesinde hiç şüphe yok ki İsmet İnönü'nün DP'lilerin tecrübesiz olduğunu ima eden söylemlerinin bir payı olmalıydı. CHP'nin muhalefet düsturunu inceleyen Kürşat Gökçaya'ya göre bu tutumlar muhalefetin öz niteliklerinin kavranmamış olmasından kaynaklanıyordu.¹⁴⁶ Meclis oturumları memleketin salahiyetini ilgilendiren temennilerle kapatılmak yerine karşılıklı atışmaların yaşandığı sözlerle son buluyordu. Bundan dolayı iktidar ve muhalefetin husumeti meclis komisyonlarında da araştırılmaya başlandı. Başkanlık divanın da hararetli tartışmalar esnasında otum cezası vermekten kaçınmadığı muhalefetin tutum ve davranışları komisyonların raporlarına kadar inince, vakti geldiğinde tahkikatlardan bir darbe doğacağı ihtimalleri dillendirilmeye başlandı. Hiç şüphesiz *Şiddet Tedbirlerini Tespit Komisyonu* denilen kurul da böyle bir amaca hizmet etmiş bulundu. Siyaseten muhalefetin nasıl susturulacağına ilişkin yol haritası ilk olarak meclisin çatısı altında çizilmiş oluyordu.¹⁴⁷ Mevcut yasalar her ne kadar siyaset kurumunun ve toplumsal ihtiyaçların amacına hizmet etmese de iktidarın gücünü mutlak düzeyde tutmaya yetiyordu. Bu yüzden 1961 Anayasası yürürlüğe girene kadar adil ve demokratik rekabet bağlamında Türkiye'de siyasi partilerin faaliyetlerini sorunsuzca yürütebilmesi için sistemli bir değişim sürecinin yaşanmadığı görülür.

DP'nin bir siyasi parti olarak ortaya çıktığı dönemde, Kürşat Gökçaya'nın şu tespitine eğilmek gerekir. Bu süreçler yaşanırken halen tek-parti rejiminin temellerini oluşturan 1924 Anayasası hükümleri geçerlidir, Bundan dolayı aynı anayasa metinlerinin CHP muhalefeti üzerindeki tahakkümün kaynaklarından birini oluşturduğu kolaylıkla söylenebilir.¹⁴⁸ İktidar, geçici bir çözüm olarak muhalefetin TBMM bünyesinde durdurulmasını başarmış olsa da toplumun gözünde İnönü'nün saygınlığı

¹⁴⁶ Kürşat Gökçaya, **Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti (1950-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1993, s. 103.

¹⁴⁷ Metin Toker, **Demokrasiden ...**, s. 196.

¹⁴⁸ Kürşat Gökçaya, **a.g.e.** s. 84.

yeniden yükselişe geçmişti. Oysaki uzunca bir süre CHP'nin muhalefet tavrı görece suskun ve içine kapanık görünmekteydi. Kurultaylar arasında gidip gelen parti bir cemiyet görünümünden kurtulamadığı izlenimi daha kuvvetliydi. Muhalefete düşmenin gerekliliklerinden biri sayılan kadro ve politika revizyonu gerçekleştirilememişti. Bundan dolayı da geniş halk kitlelerine neyi değiştirmek istediğini anlatmakta zorlandığı hep düşünölmekteydi.

Toplumsal itibar bağlamında CHP'nin siyasi kimliği bir parti mi yoksa bir cemiyet mi tartışmasını beraberinde getirir. Zira CHP'nin geçmişten gelen alternatifsizlik hissiyatı ve parti-devlet bütünleşmesinde elde ettiği sayısal üstünlüğü en büyük sorunlarından biriymiş gibidir. Bu yüzden partinin muhalefet olarak sayısal çoğunluk ile çoğulculuk arasında uzun süre bocaladığı görülür. DP yükselişe geçerken CHP'nin tabandan gelen talepleri doğru okuma ve zamanında politika geliştirme reflekslerinin işlemediğine tanık olunur. Esasen ibadet, eğitim, ferdi iktisadi girişimler gibi şahısları doğrudan ilgilendiren konularda CHP'nin sürekli kaybeden tarafta bulunur. Buna karşılık söz konusu sahalarda DP'nin başarılı bir icraat sürecinden geçtiğini belirtmek gerekir. Özellikle taşraya neredeyse tümüyle hâkim olan DP, CHP'nin inkılaplar yoluyla başaramadığı yatırımlarının toplayıcısı olmuştur. CHP, bir bakıma gücünü halktan alan bir parti olmak yerine gücünü kurduğu devletten alan siyasi parti imajını hiç silememiş gibidir.

Hiç kuşku yok ki siyasi ve toplumsal kutuplaşma yalnızca içeride yaşanan gelişmelerin bir sonucu değildi. Aynı süreçte Ortadoğu coğrafyasında bir dizi askeri darbe meydana geldi. Bu gelişmeler iktidarı hayli huzursuz etmiş olacak ki Adnan Menderes liderliğindeki DP heyeti bir yurt gezisindeyken öğrendiği Irak'taki darbeyi sert bir dille eleştirmektedir. Üstelik DP aynı korkuyla birden çok yüzleşmiş bir partiydi. DP, iktidarı devraldığı günden beri CHP'nin lideri İnönü'yü askerle işbirliği içinde görmekteydi. İsmet İnönü'nün de belirli zamanlarda ordunun kudretine atfen söyledikleri askeri kadronun CHP'yle gönül bağlarını hiç koparmadığı izlenimini vermekteydi. Bu, bir bakıma 1908'den beri süregelen vesayeti anımsatır nitelikteydi.

1957 yılında genel seçimlerden hemen sonra patlak veren dokuz subay olayı da DP'nin askeri vesayetle ilgili kaygılarını güçlendirecek kadar ciddi görölmekteydi. Basın yasakları nedeniyle kamuoyu bu konudan geç haberdar olsa da DP'lilerin genel

kanısına göre biri emekli olmak üzere dokuz rütbeli subayın hedefi hükümeti İnönü'ye teslim etmekte.¹⁴⁹ Yazılı basın yalnızca hükümet kanadından gelen resmi açıklamayı bir ay kadar sonra duyurabilmişti. Ana sayfalardan yayınlanan açıklamalarda konuya dair tek bir yorum bulunmuyordu.¹⁵⁰

Böylelikle DP iktidarının üzerine hariciyeden yeni bir tehdit cephesi açılmış kadar oldu. Bu vakitten sonra, biraz da muhalefetin gerisinde kalarak toplumla işbirliği kurma sürecine de girildi. Oysaki birkaç yıldır muhalefet irili ufaklı tüm siyasi kadrolarla birlikte DP'nin karşısında arzuladığı güç birliğini meydana getirmişti. DP'de buna karşılık olarak muhalefetin halka doğrudan şikâyet edilebileceği bir örgütlenme meydana getirmek istedi. Adına *Vatan Cephesi* denildi.¹⁵¹ DP, Vatan Cephesini ülke çapında teşkilatlandırmaya özen göstermişti. Her gün bu cepheye katılanların adları gazetelerde yazdırılır, radyoda ilan edilirdi. CHP'nin başını çektiği Milli Muhalefet Cephesine karşısındaki Vatan Cephesi CHP'yi Türk siyasetinden tasfiye etmek için girişilen ilk toplumsal hareket olarak görülebilirdi.

1.2.1. Siyasi Liderlerin Yurt Gezileri ve TBMM'de Tahkikat

DP'nin 1958'de, CHP'nin de İsmet İnönü önderliğinde kırk altı milletvekiliyle 1959 yılında yaptığı Ege gezileri birkaç yönüyle siyasi tarihimize geçmiştir. Kuşkusuz bunların başında iktidar ve muhalefetin birbiri hakkında artık siyasete tutunma güçlerinin kalmadığına inandırarak yeniden halktan meşruiyet çıkarma arayışları gelir.

Adnan Menderes ve İsmet İnönü'nün, partilileriyle beraber farklı zamanlarda yurt gezilerine çıktığı belirtilmelidir. Sina Akşin'e göre İnönü'nün gerçekleştirdiği yurt gezileri kendi planı dahilinde yürümemiştir. İnönü, karşılaştığı bürokratik veya partizan engellemeler sebebiyle ilden ile geçmek yerine kimi zamanlarda bir bölgeyi ziyaret ettikten sonra gezileri kesintiye uğramıştır.¹⁵² Ancak 1959 yılındaki seyahatlerde CHP'nin ilk kez partiye uzun zamandır seçim kazandırmayan bölgelerden başladığını

¹⁴⁹ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs: İhtilali ve Sebepleri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul,1966, s.118.

¹⁵⁰ Darbe girişiminin ifşa edilmesine ilişkin haberler 17 Ocak tarihli gazetelerin ana sayfasından ulaşılabilir. Birkaç örnek için bkz. **Tercüman**, 17 Ocak, 1958, s.1. **Hürriyet**, 17, Ocak, 1958, s.1.

¹⁵¹ Hakkı Uyar, **Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, İzmir, 2001, s. 24,25.

¹⁵² Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Cilt 2, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 1997, s132-133.

sözlerimize eklemeliyiz. Oysaki İnönü, kendine has seçim stratejisinde her zaman memleketi Malatya ve Doğu illerine ziyaretlerinde öncelik vermiştir.

Öte yandan Ege, yıllardır DP'nin seçimleri önde bitirdiği bölgelerden biri olmanın dışında, Adnan Menderes'in memleketiydi. Fakat İnönü de bu bölgeye yabancı bir siyasi figür değildi. Bu nedenle Ege turunun ilk durağı olarak Büyük Taarruz sırasında Yunan komutanının İnönü tarafından esir alındığı Uşak vilayeti seçilmişti.

Ege bölgesinde bir yıl kadar önce toplumsal cepheleşmeyle başlayan sürtüşme esasen şiddete varan olayların yaşandığı bir çehreye ilk kez girmiyordu. Ayrıca CHP açısından iktidarın siyasi baskıya dönüşen tedbirlerinin yükselişe geçtiği bu gezilerde, kolluk kuvvetleri ve sivil bürokrasinin kullanılması da bir ilk sayılmazdı. Bu yüzden ne kolluk kuvvetlerinin ne de bürokratların İsmet İnönü ve beraberindekileri selamlayanların önünü kesmek istemesi sürpriz bir gelişme olarak yorumlanamazdı.¹⁵³ Nitekim bu süreçte sık sık benzer girişimler yaşanacaktı. Buna karşın bürokratların polis ve asker gücüyle birlikte CHP heyetinin rotasını değiştirmeye çalışması muhtemel şiddet olaylarının önüne geçmek için yapılmış olabilir miydi? Metin Toker bu konu hakkında tüm engellemelerin bilinçli bir biçimde yapıldığını Yassıada yargılamalarını delil göstererek yapıyor;

“Menderes ve Gedik, başta Bakan Muzaffer Kurbanoğlu olmak üzere birçok DP milletvekilini Ege'ye gönderdiler ve İsmet Paşanın geçtiği yerlerde düşmanlıkla karşılaşmasının hazırlıklarını yaptırtdılar. DP'li kalabalıklar oluşturdular, onlara görevler verdiler. Uşak'taki sarhoşlar, İzmir'de Demokrat İzmir'i yakanlar ve Topkapı'da yol kesenler, sonradan Yassıada'da sabit olacaktır ki hep DP ileri gelenlerinin teşvikleriyle harekete geçmişlerdir.”

diyerek olaylara bir açıklama getiriyordu.¹⁵⁴

Tasvir edilen manzara sonrası Uşak vilayetinden geçen CHP heyetinin başı İnönü'ye bir taş atıldığı söylenir. CHP heyetinin Uşak tren garından ayrıldığı sırada, Ali

¹⁵³ Cumhuriyet, 1 Mayıs, 1959, s. 1.

¹⁵⁴ Metin Toker, Demokrasiden ..., s. 230.

Fuat Başgil'in anlatımıyla çapı ve ağırlığı bile mesele edilmeyecek bir taşın İnönü'nün başına isabet etmesiyle ortamın hepten gerildiği anlaşılır.¹⁵⁵ Buna ek olarak İnönü Manisa'ya vardktan sonra taş hadisesinin “*hayatına kastedilmiş bir komplo*” olduğunu açıklamasıyla birlikte iş biraz mizaha biraz da ciddi bir inatlaşmaya doğru kaymıştır.¹⁵⁶

Manisa'dan sonra İzmir'e hareket eden CHP heyeti partililer tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Ancak valilik talimatıyla siyasi gösteri ve toplantılara bir yasak getirildiği haberi partililere iletildi. Bundan başka, CHP'nin gezisine ilişkin haberlere de basın yasakları getirilerek sansür uygulamaları devreye girmişti. 3 Mayıs 1959 günü gazetelerin olayları yazdıkları haberlerin sütunları boş basılmıştı. Yayın yasaklarını bildiren gazeteler de toplatılmıştı. Demokrat İzmir gazetesi ve basıldığı matbaa yasakların sembolik mağduru oldu. Gazete saldırıya uğradı.¹⁵⁷

Bir gazetenin olayların kurbanı olmasından sonra ikinci vaka İnönü'nün evinin civarında İstanbul'da yaşanacaktı. 4 Mayıs 1959 günü evinden aracıyla hareket eden İsmet İnönü'nün aracı bir grup kalabalık tarafından sarılmıştı. Bazılarının araca saldırdığı esnada tesadüfen orada bulunduğu bildirilen süvari Binbaşı Turhan Bayraktar bir grup askerle birlikte kanlı bir olayın gerçekleşmesine engel olmaktadır.¹⁵⁸

CHP'nin Ege çıkartması dokuzuncu gününde şiddet olaylarının tırmanmasıyla sonlanmış ve İnönü Ankara'ya dönmüştü. İktidarın hadiseleri değerlendirdiği grup toplantısında ya İnönü'nün ya da CHP'nin Türk siyasetinin dışına atılmasına yönelik bir öneri oluştuğu görülmektedir. Grup toplantısında Bazı DP'liler CHP'yi “*memlekete muzır bir müessese telakki ederek kapatmak yoluna gidilmesinin*” tek çözüm olduğunu dile getiriyordu.¹⁵⁹ Bu düşüncenin DP'nin iktidarı tek başı sürdürmeleri için kurulmuş bir plan olduğuna inanan CHP'liler de 11 Mayıs 1959'da çıkan olaylardan dolayı Başbakan Menderes'in hadiselerdeki payının soruşturulması için önerge verdiler. DP meclis grubu CHP'ye karşı, 15 Mayıs günü bir bildiri yayımlayarak CHP'nin vatandaşları birbirine düşürdüğü, TBMM'nin manevi şahsını tahrip ettiği, meclis çalışmalarını felce uğratmakta olduğu, meclis ve riyaset makamına fiili tecavüz halinde olduğu ifade edilmekteydi. Bir bakıma bu tebliğ DP'nin 1957 yılında meclis iç

¹⁵⁵ Ali Fuat Başgil, **a.g.e.**, s.118.

¹⁵⁶ Yusuf Ziya Ortaç, “Bir Taş-Bir Taş”, **Akbaba**, 14 Mayıs, 1959, s. 4.

¹⁵⁷ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 257.

¹⁵⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 227.

¹⁵⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 526.

tüzüğünde yaptığı düzenlemelere ilişkin uyarı niteliği taşıdığını hatırlamak gerekir. Buna göre TBMM'nin huzurunu bozan veya hükümeti eleştirenler kolay yoldan parlamentodan tasfiye edilebilecekti.

Eylül 1959'a gelindiğinde henüz birkaç ay önce Ege bölgesinde yaşanan hadiselerin bu kez Çanakkale'de meydana geldiği bildirilmekteydi. Genel Sekreter Kasım Gülek ve beraberindeki CHP'lilerin canına kastedildiği iddiaları gündeme geldi.¹⁶⁰ Olayı soruşturmak için gönderilen CHP heyetindeki vekillerden ikisi halkı şiddete tahrik gerekçesiyle Çanakkale'de gözaltına alındı.¹⁶¹

Son olarak, Konya ve Akdeniz seyahatlerinde Menderes'in İnönü'yü kitlelere şikâyet etmesiyle, CHP'nin Nisan 1960'da Kayseri'de yapmayı planladığı kongre dönüm noktası oldu. Şüphesiz son bir yılın duygusal birikimi CHP'nin her kadrosunda bunu gösteriyordu.

İnönü'nün Kayseri'ye giderken yeniden bürokratik engellerle karşılaşması üzerine sanki muhalefetin liderinin inatçı karakterinin üzerine gidilmekteydi. İsmet İnönü Kayseri'den geçerken tüm yolları askeri barikatlarla kapatılmıştı. Aynı barikatlar yine askerler tarafından sükûnetle de kaldırılmıştı.

Olayların psikolojik faktörleri ışığında şöyle bir değerlendirmeye gidilmesi de faydalı olacaktır. DP'nin kendi bürokratik elitlerinin partizan duygularla bir tür engellemeye girişmesi olasılıklar dâhilindedir. Fakat TSK'nın alt ve orta tabaksına mensup komuta kademesinin doğrudan doğruya bu duygusal emirleri yerine getirmek için görünüşte bir hazırlık tertip edip, özünde İnönü'nün geçtiği güzergâhlarda güvenliğe dikkat etmiş olması daha muhtemel bir sonuç üretecektir. Zira olayların mağduru durumunda bulunan İnönü geziler sırasında bu durumu fark etmiştir. Toker ile paylaştığı anılarından birinde, oluşan kutuplaşmadan sonra kendisini ziyarete gelenlerin;

"Geliyorlar, olanlardan üzüntülerini söylüyorlar. Gözlerinin yaşlandığını, hırs içinde olduklarını fark ediyorum. Biraz cesaret versem, beraber ihtilal yapmayı teklif edecekler. Laflı değiştiriyorum, işi şakaya vuruyorum. Ödüm patlıyor, bana bir

¹⁶⁰ Fikret Bila, a.g.e., 319.

¹⁶¹ Zafer, 26 Eylül, 1959, s.1.

sır söyleyecekler diye. Zira, söyleyecekleri sırrın ne olduğunu biliyorum ...”

dediklerini aktaracaktır.¹⁶²

Bu duygusal ortamın içinde hem iktidarın hem de muhalefetin yaşananların bir tarafa fatura edilebilmesi için tahkikata yönelik taleplerinin olduğu bilinmelidir. Nitekim tahkikat taleplerine karşılık hükümetin isteğiyle 18 Nisan tarihinde kurulan komisyon caydırıcı kararlar aldığı için siyasi tarihimizde kalıcı bir iz bırakmıştır.

DP, CHP'nin yürüttüğü siyasi faaliyetlerin mahiyetinin denetlenmesi amacıyla 18 Nisan 1960 tarihinde tahkikat komisyonu kurulması talebinde bulunarak meclise bir öneri sunmuştur. Bu öneride CHP'nin alenen iktidarı değiştirmek için ordu ve yazılı basınla iş birliği içinde olduğu söylenmekte, her türlü kardeş kavgasını mubah görerek iktidarı devirmek istediği ifade edilmiştir. Bunun karşısında TBMM göreve davet edilerek kendi partililerini silahlandırmak suretiyle halka karşı kışkırttığı söylenen CHP'nin, neşriyatı kullanarak komünist propaganda da bulunduğu, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrip ettiği söylenmiştir. Bu vesileyle CHP tarafından memleketin siyasi, sosyal ve iktisadi hayatı tehlikeye düşürüldüğü beyan edilmiştir.¹⁶³ Doğacak kötü sonuçların önüne geçilmesi için 15 kişilik bir tahkikat komisyonu tertip edilmesi istenmiştir. Bu komisyona araştırma ve karar alma bakımından geniş yetkiler verilmesi talep edilmiştir.

Yazılı basının komisyona ilişkin ilk tepkileri DP'nin ülkenin siyasi kaderini tehlikeye attığını belirtir. Yazıların kaleme alınışı bakımından doğrudan iktidarın başındakilere seslenen ifadelerle dolu olduğuna şüphe yoktur.¹⁶⁴

18 Nisan 1960 tarihli tahkikat komisyonu ülkede her türlü siyasi faaliyeti durdurabilecek ve meclis dışında çalışabilme özgürlüğüne sahip olacaktır. Tahkikat Komisyonu önergede sunulan tüm yetkileri ilk iki tebliğiyle kullanmıştır. Önce bütün siyasi partilerin toplantıları durdurulmuş daha sonra komisyonun görev ve yetkileri ile ilgili her türlü haber, mütalaa, vesika veya yazının yayımlanması yasaklanmıştır.

¹⁶² Metin Tokar, **Demokrasiden...**, s. 234.

¹⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XI, C.13, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.190-192.

¹⁶⁴ Komisyonun üstleneceği siyasi rolün muhalefeti tümüyle ortadan kaldıracağı düşüncesiyle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun on yıllık tarihçeyi ele alan yazısı ilgi çekicidir. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Olağanüstü*", **Ulus**, 16 Nisan, 1960.; Nadir Nadi, "*Çifte Mektup*", **Cumhuriyet**, 17 Nisan, 1960.

27 Mayıs 1960 darbesinden bir ay önce tam da bu komisyonun kurulduğu gün İsmet İnönü'nün meclis oturumunda söylediği bir sözün iktidarla muhalefet arasındaki bağları tümüyle kopardığı söylenir. İnönü'nün "...*şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam.*" diyerek ülkeyi yeniden demokratik düzene sokmak için orduyu göreve davet ettiği düşünülür.¹⁶⁵ Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini genişletmek üzere DP'li dört vekil tarafından 25 Nisan tarihinde yeni bir önerge daha verilerek yalnızca DP'lilerin bulunduğu meclis oturumunda kanun teklifi verildiği de bilinmektedir.¹⁶⁶ Bir hafta gibi kısa bir sürede iki defa mutlak siyasi güce erişmek için TBMM'deki iktidar yetkilerinin kullanılması gergin atmosferin genel özeti niteliğindedir.

Darbeye giden yolda iktidar-muhalefet arasındaki çekişmenin bir güç mücadelesi olarak görülmesi büyük ihtimalle kusurlu olacaktır. Nihayetinde tahkikatın yönü doğrudan muhalefete ilişkin faaliyetlerin araştırılması ve gerekli hallerde cezalandırılmasını kapsamaktadır. CHP grubunun yaptığı istişare toplantılarının ardından İnönü'nün son açıklamaları şöyledir:

*"Serbest iradesi ile iktidarda kalamayacaklarını anlayan DP başları iktidardan düşme korkusu içindedirler. Eşit, serbest ve dürüst seçimleri göze alamayan DP başları şimdi demokratik nizama vatandaş hak ve hürriyetlerine açıktan kastederek tam bir baskı ve tedhiş idaresi kurma yoluna girmişlerdir... Yıllardan beri safha safha kurulmak istenen baskı idaresinin bu son adımı da atıldığı takdirde fiili bir rejim değişikliği yapılmış ve anayasa nizamı tamamen yıkılmış olacaktır. Açık hakikat sudur: Artık mücadele partiler arası mücadele olmaktan çıkmıştır. Bu mücadele Türk Milleti ile onun haklarını kaybetmeye çalışan bir avuç insan arasındadır."*¹⁶⁷

Komisyon kurulmasının ardından darbeye kadar yazılı basında yeni bir değerlendirme yapılmadığı görülür. Büyük olasılıkla Tahkikat Komisyon'unun

¹⁶⁵ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, Ali Rıza Cihan (Der.), C.1., TBMM Yayın Kurulu, Ankara, 1992, s. 295-300.

¹⁶⁶ Zafer, 26 Nisan, 1960, s.1.

¹⁶⁷ Neredeyse tüm yazılı basında yer alan demecin bir örneği için bkz. Milliyet, 27 Nisan, 1960, s.1

çalışmaya başlamasıyla birlikte yazılı basında kısa süreli ancak etkili bir sansür devreye girmiş gibidir. Arada gelişen yeni olaylarla ilgili bilgiler iktidara yakın gazete haberlerinden öğrenilebilmektedir. Şüphesiz bunlardan en önemlisi *Zafer*'in Komisyon yetkilerinin oylandığı oturumla ilgili verdiği içerikler olsa gerekir. Gazetenin birinci sayfasında İnönü'nün konuşmasında bulunan sözlerin devlet memurlarını rencide etmesinden ötürü zabıtlardan çıkartıldığı kaydedilmiştir. İnönü bu konuşmada şu ifadeleri de kullanır: “...*Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar, artık bir mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Bizim görüşümüz farklıdır: Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milleti'nden daha az haysiyetli değildir.*”¹⁶⁸ Çıkan tartışmalar üzerine on iki oturum cezası alan İnönü salondan çıkartılmıştır. Ertesi günkü oturumda on iki CHP'li vekil daha çeşitli sürelerde oturuma katılmama cezası almıştır.¹⁶⁹ Aradan on seneyi aşkın bir süre geçtikten sonra DP'nin iktidar yıllarını muhasebe eden bir mülakatta Celal Bayar'ın görüşlerinde farklılıklar oluşmadığını gösterecektir. Mülakat üzerine sorulan sorularda DP ile CHP arasındaki husumetin hiç bitmediği izlenimi hâkimdir.¹⁷⁰

Bu vesileyle önce Ankara'da başlayan kargaşanın İstanbul'a sıçrayarak öğrenci-üniversite protestolarına dönüşmesi tahkikat komisyonunu harekete geçiren diğer olayların toplumsal yönünü gösterir. Bunun üzerine her iki ilde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Tahkikat komisyonu bir tebliğ daha yayınlarak gelişen olaylarla ilgili; hükümet ve askeri idareciler dışında haber, görüş, fıkra ve yazıların yayınlanmasını yasaklamıştır.¹⁷¹ Sıkıyönetim kurallarına uymayanlara silahla karşılık verileceği yönünde tebliğler birbirini izlemiştir. Darbeye doğru yakın süreçte alınan tüm tedbirler olayları dindirmede gibi daha farklı hadiselerin yaşandığı bilinmektedir. Bunlardan hatırdaki kalanı Ankara'da “*ayın 5'inde saat 5'te*” parolasıyla Kızılay meydanında buluşma sonrası yapılan gösterilerdir. Başbakan Menderes radyoda ve gazeteye verdiği demeçlerde partisine ve kendisine yöneltilen tehdit ve suçlamaların demokrasiyi anlamayan bir avuç insan olduğunu savunmuştur. Menderes bu konuşmalarında milli iradenin hiçe sayılarak yok edilmek istendiğine değinmiştir. Eskişehir'de yaptığı son

¹⁶⁸ Sabahat Erdemir (Der.), **Muhalefette İsmet İnönü**, İstanbul, 1962, s. 96.

¹⁶⁹ **Zafer**, 28 Nisan, 1960, s.1.

¹⁷⁰ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s. 299-303.

¹⁷¹ **Zafer**, 30 Nisan, 1960, s.1.

mitingde iktidara gelmenin tek yolunun seçilmek olduğunu vurgulamış, tahkikat yoluyla kanunsuz baskı uygulamak gibi bir niyetlerinin olmadığını söylemiştir.

Darbeye giden süreçte iktidar ve muhalefetin demokrasiyi korumak gayesinde olduğunu her fırsatta dile getirmesi manidardır. Fakat son bir yılda siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın geldiği noktaya bakılırsa bu uğurda iktidarın başvurduğu yasaklayıcı ve sansürleyici tedbirlerin demokrasilerde yer alıp almadığını tartışmaya açar. Bir tespit olarak; tahkikatla sıkıyönetime gidilmesinin, siyasi muhalefetin faaliyetlerinin durdurulmasının, basın da sansür yoluyla susturulmasının çoğulcu demokrasi ile örtüşmediği aşikârdır. Bununla beraber iktidarın girdiği yasakçı tavır tek partili yıllara yöneltilen eleştirilerin tekrüründen başka bir şey midir? Tüm ihtimaller dâhilinde muhalefetteyken özgürlükçü, iktidardayken özgürlükleri kısıtlayıcı anlayışın burada da kendini gösterdiği söylenebilir. Böylelikle iktidarın yasama erkindeki üstünlüğünü kullanarak tahkikatlara başvurmasının tek bir geçerli kanıtla bağlandığı savunulabilir; o da muhalefetin siyaseten yıldırlması için anayasal mekanizmalarının araçsallaştırılması olmalıdır. Bu yüzden mezkûr devrin siyasi tartışmaları içinde komisyon faaliyetlerinin kanun nizamına uygunluğu çokça tartışılmıştır.¹⁷² Hâlbuki TBMM'nin çalışmaları arasında kuracağı komisyonlar vasıtasıyla her türlü konuda araştırma ve bulguları ortaya çıkartma gibi görevler geçmişten beri bulunmuştur. Burada irdelenmesi gereken ise TBMM komisyon çalışma esasları sayesinde yasama- yürütme ve yargının iktidarı mutlak otorite haline getiriyor olmasıdır.

Tahkikatlara ilişkin bizim de yer verdiğimiz siyasi yorumlarda konunun liberal demokrasi ile ne kadar örtüştüğüne de kısaca değinmek lazımdır. Nihayetinde her fırsatta neşriyata liberal demokrasiden yana olduklarını beyan eden bir iktidar kadrosu ile liberal demokrasiden hızla uzaklaşıldığını savunan bir muhalefet liderinin karşı karşıya gelişi her yerde anlatılmaktadır. Taraflardan biri iktidar erkinin otoriterleşmesindeki maksadın milli iradenin menfaatlerinin korunması şeklinde açıklarken diğer taraf otoriter görünen her yeni her adımla birlikte milli iradenin mağdur edildiğini savunmuştur.

Tüm bunlar bir aydan biraz daha kısa sürede olup biterken TSK'nın darbeden bir hafta önce, 21 Mayıs günü Atatürk bulvarında Harp Okulu öğrencilerini yürütmesi

¹⁷² Muhtelif bazı görüşler için bkz. **Ulus**, 27 Nisan, 1960.; **Milliyet**, 27 Nisan, 1960.

muhtemelen iki taraf için de şaşkınlık yaratmamıştır. 27 Mayıs sabahı iktidar ve muhalefet çekişmesi askeri darbeyle birlikte resmen sona erdirilirken Türk demokrasi tarihinde darbelere dair yeni bir başlık açılacaktır. Bu düellonun sonunda 27 Mayıs 1960 darbesinin faturası yalnızca DP'ye çıkartılırken, sonuçları bakımından CHP'yi de parti devlet bütünleşmesindeki klasik yapısının dışına taşıyacaktı.

1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesine Doğru Atatürk ve Atatürkçülük

Türkleri modern dünyanın dışında bırakan müesseseleri kaldırarak yerine bu milletin muasırlaşmasını sağlayacak yeni müesseseleri kuran hareketin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası değildir. O, yalnızca geri de bıraktığı eserlerle değil atıye dönük koyduğu hedefler sayesinde şükranla hatırlanan bir tarihin lideri haline gelmiştir. Bu nedenle her devrin siyasi liderleri kabiliyetleri bakımından Atatürk'ün yolunda olup olmadıklarıyla sorgulanır. Atatürk ile siyasi liderlerin liyakati, Atatürkçülük ile de siyasi tavır ve davranışlarındaki tutarlılığın sınanması kanıksanmış bir olgudur.

Bir istisna olarak İsmet İnönü, Atatürk'ün yaşayan siyasi mirası bağlamında bu sorgulamalardan siyasi hayatı boyunca görece muaf kalmıştır.¹⁷³ Bununla birlikte DP'nin lideri Adnan Menderes'in de Atatürk yolundan doğan bir siyasi lider olduğundan hep bahsedilir. Atatürk'ün 1931 yılında Aydın'a yaptığı bir ziyaret esnasında tanıştığı söylenen Menderes'in; genç ve memleket ahvaliyle alakadar bir kimlik taşıdığına değinilir. Öte yandan Adnan Menderes'in ilk siyasi faaliyetlerinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının Aydın il örgütüne katılmasıyla birlikte başladığı söylenir.¹⁷⁴ Ancak partinin siyasi faaliyetlerinin sonlandırılmasının ardından CHP'ye geçerek siyasi yaşamını on beş yıl boyunca burada devam ettirdiği bilinmektedir.

27 Mayıs 1960'a varan süreç her iki siyasi liderin çekişmesine sahne olurken, DP'nin iktidardayken uyguladığı politikaların Atatürk ve Atatürkçülüğü aşındırdığı ifade edilir. Buna karşın söz konusu aşınmanın DP'nin siyaset yapma tarzıyla bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı da aynı mertebeye değerli olmalıdır. Nihayetinde DP

¹⁷³ İsmet İnönü, Atatürk'ün vefatından sonra CHP'nin ilk olağanüstü kurultayında (26 Aralık 1938) değişmez şef sıfatıyla seçilmiştir. Atatürk ebedi şef olarak anılmaya devam edecektir. Bu konu ile ilgili bilgiler için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 169-171.

¹⁷⁴ Osman Okyar- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1999, s.190.

aynı çatı altında CHP'nin karşısında yer almayı tercih eden bütün kesimleri bir araya getirerek daha geniş bir kitleye hitap etmiştir. Bu yüzden 1960'lı yıllara kadar DP'nin bir iktidar partisinden daha çok CHP'nin zıttı yönündeki politik saha izlenimi verdiği söylenebilir. Buradan hareketle kendi varlığını CHP gibi ülkenin veya milletin varoluş felsefesiyle bağdaştırmayan DP'nin, parti programları gibi yazılı belgelerin dışında ayrı bir gündeminin bulunduğu düşünülebilir.

Nitekim Atatürk ve Atatürkçülük bağlamında DP ile CHP'yi karşı karşıya getiren noktalar ya milli şefin üzerinde toplanır ya da tek parti iktidarına göndermeler yapar. Bu çerçevede DP'nin ne Atatürk'ü ne de Atatürkçülüğü doğrudan reddettiği söylenebilir. Ancak DP iktidarları boyunca Atatürk ve Atatürkçülüğün algılanışı ve uygulanışı bakımından CHP'den farklı bir yorumunun bulunduğu altı çizilmelidir. DP'nin bu tutumu kuramsal bir çerçeveye oturtulmak istenirse değişim sürecinin hangi çizgide seyrettiğini anlamamıza toplumsal belleğin yeniden inşasına ait yaklaşımlar olanak tanıyabilir.

Bu konudaki en temel varsayım bireylerin olan biteni toplumsal hadiseler sayesinde anlamlandırabildiğini ifade eder. Fransız sosyolog Maurice Halbwachs tarafından sistematikleştirilen yeniden inşa süreci geçmişin zihinlerde var olduğu şekliyle kalmadığını, bir yerden başlayarak yeniden yapılandırıldığını savunur. Sosyal çevrenin bireydeki belleğin şekillenmesini sağlayan bir uyarıcı olarak gündelik hadiselerde yer aldığı belirtilir.¹⁷⁵ Bu savunu etrafında diğer çağdaş yaklaşımlar da toplumsal belleğin yeniden inşasının hatırlama ve unutmayla bir arada yürüyen olgular meydana getirdiğini vurgular. Bundan dolayı ortaya koyulan örnekler bir siyasi iktidarın yaptıklarından ziyade sistematik olarak neleri yapmayı amaçladığı şeklinde değerlendirilebilir.

Tevfik Çavdar'a göre tek parti iktidarına karşı başlayan muhalefet DP döneminde kendini ifade edecek ortamı bulmuştur.¹⁷⁶ Tevfik Çavdar bu konu hakkında "*Kemalist reformlardan ve özellikle laiklik operasyonlarından tedirgin olan gelenekçi ve dinci çevrelerin varlığı ve büyük toprak sahipleri*" diyerek Atatürkçülüğün DP

¹⁷⁵ Maurice Halbwachs, **Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri**, Heretik Yayınevi, Ankara, 2016, s. 13.

¹⁷⁶ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Kitapevi, Ankara, 2004, s. 15.

döneminde sürdürülmesini engelleyen kesimler olduğunu ileri sürer.¹⁷⁷ Türkiye’de siyasal sistemin varlığı Atatürkçülükle birlikte tarihsel ve sosyolojik gelişmelerin oluşturduğu Türk İnkılabının başarıya ulaşmasına bağlandığı için siyasal sistemin DP iktidarlarının İnkılap yolundan saptığı gerekçesiyle muhalefetle yaşanan çekişmeden tıkanıldığı varsayılabilir.

1935 yılındaki dördüncü CHP kurultayında alınan kararlarla birlikte Türkiye’de siyasal sistemin işleyişi Atatürkçülüğün kontrolüne bırakıldığı bilinir. Burada alınan kararlara göre Atatürkçülük mezkûr sistemin kuruluşuna vesile olan düşünceler değil, geleceği de aydınlatan ana çizgilerdir. Bundan böyle Türkiye’de siyaset kurumunun izleyeceği yoldur. Aynı kurultayda parti-devlet bütünleşmesi de gerçekleştiği için bir bakıma bu yolun bekçisi de CHP’den başkası değildir.

Tekin Alp’in 1936 tarihli *Kemalizm* adlı eserinde değindiği gibi *Atatürkçülük kendine has nitelikleriyle diğer beynelmilel düşünce sistemlerinden farklı olan birbirine bağlı fikirlerin bütünüdür.*¹⁷⁸ İnönü’nün çok partili hayata geçiş denemelerinde ve DP’nin müstakil bir siyasi parti olarak kabul görmesinde Atatürkçülüğe ilişkin görüşlerin koşulsuz savunulacağına inanılması şüphesiz etkili olmuştur. İnönü’nün çeşitli anılarında DP’ye bu konuda güven duyduğu anlaşılmaktadır. Bunun için Abdi İpekçi ile olan bir mülakatında *“Beni çok partili hayata sevk eden sebeplerden birisi de, yapılan icraatın, Cumhuriyetin ne dereceye kadar memlekete mal olduğunu tecrübe etmek ihtiyacı idi. Bu ancak çok partili rejime, serbest hayata girdikten sonra belli olabilirdi. Bunun için Atatürk zamanında tecrübeler yaptık.”* ifadelerini kullanması manidardır.¹⁷⁹ Cihad Baban’ın görüşlerine ise DP ile başlayan sürecin Atatürkçülüğü koruyamadığı kanaati yansımıştır.¹⁸⁰ Nitekim Adnan Menderes’in henüz çok taze bir Başbakan olarak yaptığı konuşmalarda *“seçim beyannamemizde yazıldığı üzere millete mal olmuş inkılaplarımızı mahfuz tutacağız”* sözüyle Atatürkçülüğün parçalanacağı,¹⁸¹ en başta laiklik ilkesinin toplumun dini ihtiyaçlarını giderecek yönde yeniden

¹⁷⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 337.

¹⁷⁸ Tekin Alp, *Kemalizm*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1936,

¹⁷⁹ Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk’ü Anlatıyor*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 34.

¹⁸⁰ Cihad Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1970, s. 30.

¹⁸¹ Adnan Menderes’in millete mal olmuş inkılaplar ve olmamış olanlar ayırımına gitmesi bu algıyı oluşturan sebeplerin başında gelir. İlgili demeci için bkz. Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)*, C.1. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, No.19, 1998, s.386-387.

düzenleneceği algısı uyanmıştır.¹⁸² Öte yandan 1947 senesinde CHP'nin de buna benzer bir açılımı denediğini söylemekte fayda vardır.

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre DP iktidarının ilk günlerinden itibaren inkılabı bakışın korumaya ve geliştirmeye odaklı olmadığı bilakis değiştirmeye yöneleceğine inanılmıştı. Nitekim inkılabın tadilatıyla her türlü irticai taassup erbabı Atatürk'ün kurduğu düzeni geçmişte olduğu gibi yıkmaya teşebbüs edebilirdi.¹⁸³

Büyük olasılıkla DP'nin Atatürkçülükle ilgili ilk imtihanı ezanın yeniden Arapça okutulmasıyla başlamıştır. Kemal Karpat'a göre bundan sonra laiklik temelinde Atatürkçülüğü aşındıran girişimlere tanık olunur.¹⁸⁴ Zaten devletçi ikameyi ilk elden tatbik etmeyeceğini parti programına alan DP bundan sonra mecliste Atatürk ve Atatürkçülükle ilgili pek çok soru önergesi ve tartışmaya yanıt vermek durumunda bırakılmıştır. Bu noktada DP'nin her tartışmayı ortadan kaldıracak nitelikte bir hareket tarzının olduğunu söylenmelidir. Bu vesileyle İnönü ve CHP'nin kamuoyu önünde siyasi kimliği eritilerek DP'nin Atatürk'ün mirasına sahip çıktığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle CHP'den farklı bir zemine oturtulan Atatürk algısı ve Atatürkçülük anlayışının inşa edildiği görülmektedir.

DP'nin on yıla varan iktidarı boyunca CHP'ye göre konumlandırılmış olan Atatürk ve Atatürkçülüğün birinci evrede zayıflatılması ile toplumsal hafızadan atılması söz konusudur. İkinci evrede ise iktidarın bu konuyu yeniden şekillendirerek DP'nin evinde yükselen yeni bir toplumsal hafıza bulunduğu iddia edilebilir. Paul Ricoeur'un da ele aldığı kuramsal çerçeveye bütünleşen bu bakış açısı 1960'lı yıllara girerken ilk halinden farklı koşullarda yaşatılmakta olan Atatürk ve Atatürkçülüğün varlığını bizlere gösterir. Ricoeur'un sıklıkla sözünü ettiği gibi, CHP'nin sahiplendiği kimlik anılarla doludur. DP'nin iktidarı vasıtasıyla inşa ettiği ise anıların üzerine kurulan nesnel imgelerle yoğurulmuştur.¹⁸⁵

DP'nin Anıtkabir inşaatı ve arazisinin tahsisi ile Atatürk'ün resmi vasiyetine ilişkin iddialarda defalarca TBMM'de yaşanan tartışmaları ustaca dindirdiği tutanaklara geçen kayıtlardan okunmaktadır. Bazı milletvekillerinin soru önergelerine duyarsız

¹⁸² Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.9.

¹⁸³ **Ulus**, 3 Temmuz 1950. s.1

¹⁸⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 234.

¹⁸⁵ Paul Ricoeur, **Hafıza, Tarih, Unutuş**, Metis Yayınevi, 2012, s. 63-74.

kalınsa da pek çoğunda Atatürk ve İnönü'nün CHP'si arasına kalın bir duvar örülmeye çalışıldığı kayıtlardan anlaşılacaktır.¹⁸⁶ Bu bakımdan Carl Schmitt'in aynı teori etrafındaki “*dost ve düşman*” yaklaşımı da destekleyici bir görüşü ortaya koyar. Hafızanın zamana göre yeniden biçimlendirilmesinde Atatürk ve Atatürkçülük konusunda sergilenen tutumun CHP – DP ikilisinin dost - düşman konumundan düşman – dost konumuna geçtiği savunulabilir. Nitekim bu karşılıklı yer değiştirme hareketi 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte yeniden şekillenerek ilk haline restore edilecektir.

Buna karşın Atatürk'ün resmi vasiyetine yönelik sahiplenme ile ilgili tartışma yalnızca bu döneme hapsolmuş bir olgu değildir. 1965 genel seçimlerinden sonra AP içinde yeniden dirildiği düşünülen DP tutumu benzer girişimleri meydana getirmiştir. Vasiyetnamede yer alan İş Bankası hisseleri ile ilgili temsil yetkisi mevzuu yazılı basında tekrar gündeme girmiştir. Gazetelerde vasiyetin açık hali etraflıca tahlil edilerek CHP'nin esasen Atatürk adına İş Bankası idare kurullarında söz söyleme ve rey kullanma yetkisinin olmadığı ispat edilmeye çalışılacaktır. *Adalet* isimli gazetede bir 19 Mayıs anma gününde şu satırların yayımlanması ilk bakışta dikkat çekmektedir:

*“Her fırsatta ATATÜRK'Ü istismarı kendi çıkarma en uygun yol bilen Cumhuriyet Halk Partisinin, Rahmetli Büyük Atatürk'ün İş Bankasına ait hisse senetlerinin de bu güne kadar CHP- tarafından haksız olarak kullanıldığı ve bu çıkarıcı zümrenin İş Bankası nezdinde Atatürk'ü usûlsüz olarak temsil ettiği gerçeği ortaya çıkmış ve bu husus dâva konusu olmuştur...”*¹⁸⁷

27 Mayıs 1960 sürecinde siyasi faaliyetlerin özellikle 1957 seçimlerinden sonra tahkik edildiği en yaygın anlatımlardan birini oluşturmaktadır. İktidar – muhalefet ilişkileri bağlamında karşılıklı suçlamaların en ağır biçimde yaşandığı bu döneme siyasi akımların aşırılıkları damga vurur. Tartışmaların başlangıcının ise DP milletvekili Bahadır Dülger'in meclis kürsüsünden verdiği beyanatlarla başladığı anlaşılmaktadır. Bahadır Dülger'in Türkiye'de komünizmi yayma fikrinin “*CHP'nin gayri meşru çocuğu*” olduğunu bildirmesi üzerine tartışmalar alevlenir. DP'nin de çok samimi

¹⁸⁶ Bu tutanaklardan Atatürk'ün vasiyeti ile ilgili olan kısımda İnönü'nün çocukları için devlet hazinesinden ödeme yapılıp yapılmadığı sorulmaktadır. **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi** (Dönem IX), C. 1, B. 3, s.237, 246, 313.

¹⁸⁷ “CHP Atatürk'ün Vasiyetini İstismar Etmiş”, **Adalet**, 19 Mayıs, 1966, s.5.

yaklaşmadığı bürokrasinin komünizmi yaymak için kilit kadrolara yerleştirildiği belirtilmiştir.¹⁸⁸

DP'nin ikinci hükümet döneminde etkili olan ideolojik tartışmalar hükümet programına aynen yansımıştır. Adnan Menderes'in sunduğu programın her türlü irticai ve komünist akımlara karşı alınacak tedbirler konusuna eğildiği görülmektedir. Adnan Menderes sunuşunda tedbirlerin niteliğini belirtirken “*Kökü dışarıda olan teşkilatın faaliyetini fikir hürriyeti çerçevesi içinde mütalaa etmek ve müsamaha ile karşılamak bizim için mümkün değildir. Bir çete halinde ve gizli teşkilat olarak muhayyel bir istilanın öncülüğü vazifesini görmeğe yeltenenlere karşı kanuni tedbirlerimiz daima şiddetli olacaktır...*” ifadelerini kullanmıştır. İrticai faaliyetlere ilişkin görüşlerinde “*Din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensiplerinden addetmekteyiz... Ne dindarların ne de kendini dinle alakalı görmeyenlerin birbirlerini karşılıklı olarak baskı altına almalarına ve bu suretle vatandaşların zümreleşip iki karargah haline gelmelerine asla müsaade etmemek icabeder...*”¹⁸⁹ demesine karşın en yoğun eleştirilerin bu noktada toplanacağı hatırlanmalıdır. Kırşehir’de Atatürk büstünün parçalanmasının yazılı basında yer bulması üzerine, DP’nin kamuoyunda dile getirilen iddiaları en başından beri reddettiği görülür.¹⁹⁰ Atatürk büstlerinin yıkılmasına ilişkin hadiselerde çoğunlukla gençlerin tertip ettiği *Atatürk Devrimlerini Koruma* mitinglerinin etkili olduğu düşünülür. TBMM’de yankı bulan mitingler DP tarafından eleştirilerek, hadiseler devrimlerin sağlam bir düşünceye dayandırılmamasına bağlanmıştır.¹⁹¹

DP’nin de Atatürkçülüğün ülkede yer etmesine yardımcı olacak hiçbir gerçekçi girişiminin olmadığını örnekleyen davranışları vardır. Verilen soru önermeleri, kanun teklifleri ve reddedilen ithamlar dikkate alındığında Menderes hükümetlerinin İnönü’yü siyaseten zor duruma düşürmek için Atatürkçülüğü kullandığı muhtemel sonuçlardan birini doğurmaktadır.¹⁹² 1957 genel seçimleri sonrasında da ne parti programında ne de hükümet çalışmalarında Atatürk ve Atatürkçülüğün yaygınlaştırılmasıyla ilgili bir faaliyete rastlanmamıştır. Buna karşın CHP’nin Atatürk yolundan ayrılarak gizli

¹⁸⁸ A.g.t.d. s. 284.

¹⁸⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (Dönem IX), C. 6, B. 58, s. 61.

¹⁹⁰ *Zafer*, 5 Mart, 1951, s. 1.

¹⁹¹ A.g.t.d. s. 97.

¹⁹² Ahmad Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s.70.

komünist faaliyetler içine girdiği, halkı kin ve düşmanlığa sevk ettiği Başbakan Menderes'in ağzından birkaç kez manşetlere taşınmıştır.

DP'ye oy verenlerin büyük çoğunluğunun taşralı olduğu hiçbir zaman unutulmamıştır. Bu sebeple onların manevi değerlerine uygun bir Atatürk ve Atatürkçülük inşa edilmeye çalışıldığı varsayılabilir. Atatürk, salt bir simgeye indirgenmiş, yalnızca TBMM kürsüsündeki söylemlerden oluşan bir Atatürkçülük anlayışı meydana getirilmiştir. Atatürk aleyhinde işlenen suçlara ilişkin özel bir yasa çıkartılması ve Anıtkabir'in tamamlanması ise DP'nin şeklen tatbik ettiği Atatürkçülüğe iyi bir örnektir. Bunun ötesinde, girilen her tartışma ile Atatürkçülüğe laiklik üzerinden farklı yorumlar getirilmiştir. En başta CHP'nin kabul ettiği laikliğe karşı bir tutum sergilenecek şekilde taşrada *dini kurtaran parti* algısının oluşması dönemin başlıca tarikatlarını rahat ettirecek şekilde sağlanmıştır.¹⁹³

Her nasılsa DP iktidarları Atatürkçülüğe gösterilmeyen hassasiyeti Atatürk için büyük çapta korumuştur denilebilir. İlk iktidar yıllarında parti programında yer almasa da, ilerleyen zamanlarda belirgin bir Atatürk çerçevesi oluşturulmuştur. Tunaya'nın aktardıklarına göre, DP'nin ilk parti programında Atatürkçülükle ilgili olarak bazı ilkelere yer verilmiştir. Atatürk'ün yeri veya Cumhuriyet içerisindeki konumuna ilişkin hiçbir açıklama yoktur.¹⁹⁴ Her yıl 10 Kasım anmalarında matem havası kadar, Atatürk'e duyulan saygının derinliği yazılı basına konu olmuştur.¹⁹⁵ Bu örneklerle 1950 yılından itibaren başlanabilir. Ancak 1954 sonrası arşivler incelendiğinde, Atatürk ile ilgili yer alan 10 Kasım haberlerinde Atatürk'ün son yıllarındaki yaşamına ve çektiği sağlık sorunlarına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Anıtkabir'in ziyarete açılmasıyla birlikte tüm anma törenleri sembolik bir hale getirilerek devlet erkânının tam katılım gösterdiği törenler yapılmıştır.¹⁹⁶

Bir devir kapanırken hadiselerin ortaya çıkardığı Atatürk ve Atatürkçülük, iktidar ve muhalefetin gösterdiği tutumlar bağlamında net bir farklılığı sunduğu

¹⁹³ Süleyman Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 218.

¹⁹⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 662-664.

¹⁹⁵ Çeşitli örnekler için bkz. Akşam, Vatan, Cumhuriyet, Yeni Sabah, Milliyet, Zafer gibi çok okunan gazetelerin 1955-1959 arası ilk sayfaları görülebilir.

¹⁹⁶ Yağmur Tatar, **Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar**, Erciyes Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 98.

söylenbilir. Buna göre on yıllık bir süreç dolarken hiç şüphesiz bu konunun dönüm noktası sayılabilecek olay DP'nin inkılapları yer etmiş ve yer etmemiş olarak iki ayrı sınıfa koymasındır. Bu çerçevede muhalefet gözünde tavizkar olmakla itham edilen iktidarın Atatürkçülük hakkında samimi olmayan bir tavırla Türk siyasetine yaklaştığı temel bir argüman halini almıştır. Bu çerçevede şüphesiz laiklik temel tartışma zemini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan 1924 Anayasasının iktidara tanıdığı geniş yürütme yetkilerini kullanmaktan çekinmeyen DP'nin muhalefeti bir kertede görünmez kılması hâlihazırda zayıflamakta olan demokrasinin Türkiye'deki temel sorunlarını açığa çıkartmıştır. Bu bakımdan muhalefetteyken özgürlükçü iktidardayken kısıtlayıcı bir görünüme bürünen yönetimlerin diğer seslere karşı tahammül eşliğinin düşük olduğunu göstermiştir. Bunun yansımaları en çok 1954 sonrasında doğrudan yazılı basın üzerinde görünür hale gelmiştir. 1957 genel seçimlerinin ardından ise siyasi muhalefeti iktidar karşısında toplumsal örgütlenmeye itmiş gibidir.

Bu meseleyle ilişkili olarak ekseriyetle suskun kalmak durumunda kalan muhalefetin Atatürkçülük konusunda üslup ve usul bakımından tenkitlere yoğunlaşması iktidarın Atatürk ve Atatürkçülük hakkında muhalefete yönelttiği samimiyetsizlik ithamlarını haklı bir yere konumlandırmış olmalıdır. Buradan hareketle muhalefet, Atatürk'ün mirasına ortak olan, Atatürk'ün gölgesi altında bu ana kaynaktan beslenen, buna rağmen halktan uzak kalmış bir siyasi kadro olarak gösterilmiştir. Tek parti iktidarı ve Milli Şef döneminde yaşanan gelişmeler de buna birer delil teşkil etmiştir.

2. BÖLÜM

1960-1971 YILLARI ARASINDA TÜRK BASINI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesinden Sonra Basının Genel Durumu

Batı medeniyetini takip etme çabasında olan Türk demokrasisi açısından askeri müdahalelerin haklı görülerek yazılı basından destek bulması izahı güç bir mevzu olmalıdır. Türk basınındaki bu tutum medeniyet değerlerine ulaşma yolunda tersine atılan adımlar izlenimi verse de darbe-demokrasi gelgitlerindeki güç dengesinin hangi yöne kaydığı yazılı basının hareket alanını belirlemektedir. Buna göre Türkiye'nin, Batılılaşmanın hız kazandığı II. Meşrutiyet'ten bu yana müstakil bağımsız basın faaliyetleri bağlamında gelişmesi olumlu bir ivmelenme olarak tanımlanmışsa da 1960'lı yıllarla beraber karşı karşıya kaldığı darbe ve muhtıra sebebiyle gerçek anlamda askeri müdahalelere bakışı zaman içinde ortaya çıkmış sayılır.

Türkiye'de yazılı basının Batılılaşmaya yön veren aktörlerden biri olduğu farklı akademik disiplinler tarafından dile getirilir. Diğerleri ise ordu ve siyaset kurumu olarak tasvir edilir. Belirli dönemlerde bu aktörlerden birinin öne çıkarak modernleşme sürecine kılavuzluk ettiği öne sürülür. Türk siyasetine çok partili hayatın egemen olmasıyla birlikte siyaset kurumunun diğer aktörlerle çatışmalı bir ilişki kurduğu düşünülür. Muhalefetteyken özgürlükçü iktidardayken baskıcı yönetim geleneğinin değişmemesinden ötürü yazılı basının siyaset kurumuna itibar etmeyerek orduya daha yakın durmayı tercih ettiği ise farklı şekillerde dile getirilir. Esasen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyaset sahnesinde taşıdığı anlam ve önemden dolayı yazılı basının ordu müdahalelerini eleştirmek yerine otoritesini kabul ettiğini söylemek yerinde olur. 27 Mayıs darbesinde görev alan askerlerden Orhan Erkanlı'nın, "*Türkiye'de işçi, köylü ve bir de asker sınıfı vardır ve bu sınıfın bel kemiğini subaylar teşkil eder...*" sözü ordunun sosyal bir sınıf olarak Türk toplumu içindeki paydaşlardan biri olduğunu vurgular.¹⁹⁷ Türkiye'de silahlı kuvvetlerin yeri ve konumuna ilişkin bir başka yaklaşımda ise subayların sivil toplumun içinde sürekli var olarak Atatürk ilkeleri ve inkılâpları ile

¹⁹⁷ Orhan Erkanlı, 27 Mayıs hareketinde görev alan bir Kurmay Binbaşısıdır. Ondörtlerin MBK'dan tasfiyesiyle birlikte İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 376.

Atatürkçülük düşüncesini korumakla görevli olduğunu belirtir.¹⁹⁸ Buradan anlaşılacağı gibi; Türk ordusu rejimin bekçisi, Cumhuriyet'in ise itibarlı sembollerinden biri olarak görülür. Bundan dolayı Türk basınının siyasette işlerin yolunda gitmediği zamanlarda ordu müdahalelerine açık kapı bıraktığı zamanlar vardır. Bu bakımdan Türk basınının siyaset kurumuna duyduğu güven ile TSK'ya yüklediği anlamlar bakımından açık bir fark vardır.

İlk müstakil gazetelerden beri siyaset kurumu ve ordunun meydana getirdiği olağanüstü koşulların basının durumunda belirleyici olduğu savunulabilir. Mezîr dönemlerin basınlarının farklı adlarla anılması da buradan kaynaklanıyor olmalıdır. Tanzimat basını, Milli Mücadele Dönemi basını, 27 Mayıs ve 12 Eylül basınları çok bilinen örneklerden bazılarıdır. Her nasılsa Türk siyasetindeki otoriterleşme - yumuşama - otoriterleşme döngüsünün basının durumunu kötüleştirerek, elde edilen kazanımları kaybetmesine neden olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁹ Alpay Kabacalı'nın tespitine göre *yazılı basının üzerinde bulunan egemen bir güç, düşüncüyü ifade iradesini ortadan kaldırabilir. Esasen böyle bir koşulun belirmesi özgürlüklerin kullanılmasının denetimi demektir.*²⁰⁰ Neticede yazılı basının durumunu etkileyen olağanüstü haller ya basının mülkiyet yapısını değiştirmiş ya da mesleki ilkeleri değişime sürüklemiştir. 27 Mayıs darbesinden sonra da benzer durumların yaşanarak, ordu tarafından yazılı basına yeni bir rota çizdiği görülmektedir.

27 Mayıs 1960'da yaşanan askeri müdahale 1961'de yapılan genel seçimlerin ardından yeniden demokrasiye dönülmesiyle sona erer. MBK çok kısa bir sürede Türkiye'de sosyal, siyasal ve iktisadi düzeni etkileyen köklü değişiklikleri hayata geçirmiştir. Yeni bir anayasa hazırlanması tartışmasız bunların başında gelmektedir. Aslında hem darbenin oluşumu hem de kısa sürede hâkimiyetin sağlanması bakımından olağanüstü bir durum oluşturması ve meşruluğu tartışma konusu edilmemiştir. Zira darbenin dayanağı Ordu Hizmet Kanunu'nun 34. maddesindeki "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak*" olarak ilan edilmiştir. Gerekçe olarak 28 Mayıs

¹⁹⁸ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs – 12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 114.

¹⁹⁹ Türkiye'de basın mensuplarının ortak kanaati otoriterleşme eğilimleri arttıkça yazılı basında özgürlüklerin kısıtlandığı yönündedir. İki farklı döneme atfen şu örnekler incelenebilir. Mehmet Nuri İnuğur, **Basın Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 318.; Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 123.

²⁰⁰ Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s. 9.

sabahi yayınlanan raporda iktidarların meşruluğunun yalnız seçimlerle gelmek olmadığı, iktidarda kalınan süre boyunca hukuk ve anayasaya bağlı olunması gösterilmiştir. Anayasa faaliyetlerini ise sivillerin oluşturduğu bir komisyon üstlenmiştir.

Bu kısa süreçte MBK'nın Türk siyasetinde bıraktığı izlerin halen bahsi geçmektedir. Ayrıca yakın tarihe bakıştaki hakikatler, üzerinden zaman geçtikçe farklı duyguların eşliğinde şekil almayı sürdürmektedir.²⁰¹ Dolayısıyla Türk basınının mezkûr dönemdeki durumuna ilişkin yeni görüşlerin doğduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri olan Nebil Özgentürk'ün çalışmasında gazeteci Taha Akyol'un bir anlatısına yer verilmektedir. Taha Akyol'un darbenin ardından yaklaşık elli yıl sonra yaptığı değerlendirmede yazılı basının darbeyi alkışlamasına ilişkin “*utanç verici*” ifadesi kullanılmıştır.²⁰² Buna göre gazeteler ordunun müdahalesini desteklemiş midir? Bunu anlamak için yalnızca gazete sayfalarına bakmak yeterli midir? 27 Mayıs darbesinden sonra yazılı basının durumunu belirlerken bu konuya bir açıklık getirilmesi gerekmektedir.

27 Mayıs darbesinin öncesindeki ve hemen sonrasındaki gelişmelere Orhan Koloğlu'nun *gazete kültürü* değerlendirmesinden yola çıkılarak bakılırsa yazılı basın tek başına bir darbenin ana gündemini kuracak altyapıya sahip olduğunu iddia etmek zordur. Fakat Koloğlu'na göre gazete kültürü; “*farklı kesimlere hitap edebilmek için anlatımda basit, bilimsellikten uzak ve özetleyicidir. Bu kültür kamuoyunda zihniyet oluşturmaya yönelmektedir.*”²⁰³ Bu çerçevede yazılı basının ancak 27 Mayıs darbesinin gerekçelerine uygun motivasyonu sağladığından söz edilebilir. Öte yandan John Tosh farklı bir bakış açısı ortaya koyar. Tosh'a göre basın, *belli bir zaman dilimi içinde en geniş tabanlı etkiyi yaratabilen, siyasi ve toplumsal görüşleri kayıt altına alabilen*

²⁰¹ Bu noktada belirtmeliyiz ki olayların etkisi dinmeden yapılan ilk yorumlarla zaman içinde yapılanlar birbiri arasında çelişkiler taşır. Tarih ve yakın dönem tarihi arasındaki anlatım farkından kaynaklanan bu durumun 27 Mayıs darbesiyle ilgili anlatımlara da yansıdığını düşünüyoruz. Bu meselenin teorik çerçeveden ele alınışı için bkz. Fatma Acun, “Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, Sayı 42, 1998, s. 723.

²⁰² Nebil Özgentürk, **Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi, Türk Basını**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008, s.30.

²⁰³ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s. 19.

*birinci elden matbu kaynaktır.*²⁰⁴ Buradan hareketle Türk basının darbeye giden yolda yeterli miktarda kanıt oluşturacak gündemi kayda geçtiği belirtilebilir.

Yine de yazılı basının 27 Mayıs darbesinin mimarlarından biri olduğunu iddia etmek güçtür. Ancak 6-7 Eylül olaylarından sonraki süreçte, siyasetle basın ilişkilerinin, 1950 Basın Kanunu ile verilen özgürlüklerin bir hata olduğunu ifade etmesiyle iyiden iyiye bozulduğu doğrudur.²⁰⁵ 18 Nisan 1960 tarihli Tahkikat Komisyonu kararları ise geride kalan üç-dört yılda DP iktidarlarının basınla girdiği mücadelenin bir sonucudur. Basın yasaklarından dolayı yazılı basının darbeyi çağrıştıracak açık ifadelerinin o günlerde gazetelere yazılamayacağı da hatırdadır.

Aynı doğrultuda darbe öncesinde emekliliğe hazırlanan Orgeneral Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı'na gönderdiği muhtıra mektubu ancak Haziran 1960'da gazetelerde yer bulabilmiştir. Buna rağmen 27 Mayıs darbesinde basının kusuru bulunduğunu savunan toplu bir görüş mevcuttur. Enver Durmuş'un Mithat Perinden alıntılandığı satırlarda Türk basınının darbeyi yapanlara yol gösterici olduğunu şu sözlerle anlatılmaktadır: “27 Mayıs basını, Menderes dönemine bir tepki olarak hırsla, DP yönetimi aleyhine ve ihtilâl lehine yazılar yazmaya başladı. 27 Mayıs basınında yer alan bu iddiaların asılsızlığı da anlaşılmıştı ama iş işten geçmişti...”²⁰⁶ Şüphe yok ki DP'lilerin hatıralarındaki duygusal anlar yazılı basın üzerinden dışa vurulmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hatıralarında da benzer izlere rastlamak mümkündür. Türkiye'de basının Moskova'dan aldığı talimatlarla hareket ettiğini, olayları önceden haberleştirerek toplumu etkilediğini vurgular.²⁰⁷

Türk basınının 27 Mayıs darbesinin yaşadığı günlerdeki şartlarını 5680 sayılı Basın Kanunu'nu tayin etmektedir. Bu kanunun DP'nin iktidara geliş sürecinde yazılı basından destek görmesi sebebiyle bir armağan niteliğinde çıkartıldığı bilinir. 15 Temmuz 1950'de TBMM'ye tasarısı kabul edilmiş, seçimlerden iki ay sonra 24

²⁰⁴ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, Özden Arıkan (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.38-40.

²⁰⁵ Emin Karakuş, **Kırk Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**. Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.311.

²⁰⁶ Enver Durmuş, **Yassıada'dan İmralı'ya**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s.266.

²⁰⁷ Celal Bayar, **Bir Darbenin Anatomisi: 27 Mayıs İhtilali**, Emre Yayınları, İstanbul, 1991, s.100.

Temmuz günü yasa yürürlüğe girmiştir.²⁰⁸ Fakat on yıl içerisinde DP hükümetlerinin yaptığı değişikliklerle aynı yasa yazılı basını sert bir denetim altına sokmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşın kısıtlamaların tersine işleyerek DP aleyhindeki birikimi kuvvetlendirdiği görüşünde birleşilir.²⁰⁹ Darbe sonrasında MBK'nın ilk icraatlarından biri bu kanunun el alınması olmuştur. 12 Ekim 1960'da MBK'nın aldığı kararlar sonrasında basının ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümleri tümünden kaldırılmıştır.²¹⁰ Hemen ardından gazetecilerle ilgili meslek ilkelerini iyileştiren çalışmalar tamamlanmıştır. Son olarak anayasa çalışmalarında yazılı basına geniş haklar sunulması sağlanmıştır. 12 Mart 1971'deki muhtıraya kadar bu haklar yazılı basın tarafından sonuna kadar kullanılmıştır.

27 Mayıs 1960 itibariyle yirmi altı gazetecinin basında işlenen suçlar kapsamında tutuklandığı öğrenilmiştir. Tutuklamalarda Pulliam Davaları olarak bilinen hadisenin payı olduğu söylenmiştir.²¹¹ DP'liler itibarlarının zedelendiği fikriyle; gazetelerin kapatılması, gazetecilerin sorumsuz davranmalarından ötürü tutuklanmaları, hiç olmazsa sansürü kullanarak aleyhte haber yapılmasını her yönden yasaklamıştır. Darbenin hemen sonrasında yazılı basının DP'lilere tepki göstermesinin başlıca nedenlerinden birisi budur.

1950 Basın Kanunu'ndan 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni hükümlerin uygulanmasına geçilene kadar adından çok söz edilmeyen ancak yazılı basının iktisadi ve sosyal şartlarını değiştiren düzenlemeler de yapılmıştır. Bunların başında Basın İlan Kurumu'nun kurulması gelir.

Basın İlan Kurumu MBK'nın bir icraatı olarak hayata geçmiştir. Halen faaliyetlerine devam etmektedir. BİK'in, DP iktidarlarıyla ortaya çıkan *besleme basın* söylemine bir tepki olarak kurulduğu basın camiasında sürekli dile getirilmiştir.²¹² Nitekim DP kendi iktidarının propagandasını yapmak için neşriyata yönelik iki

²⁰⁸ Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Yay. Haz.), **Türk Basın Yayın Mevzuatı**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara: 1977, s. 12, 13.

²⁰⁹ Emre Kongar, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 165.

²¹⁰ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 206.

²¹¹ Amerikalı bir gazetecinin Menderes hükümeti ile görüşmeler yapmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmesi ve ülkesine dönüşünde kaleme aldığı eleştirel yazının yurt içinde bulduğu yankı hükümeti sert bir tedbir almaya itmiştir. Yazılı basını tam olarak etki altına alma girişimi olarak yorumlanan tutuklamalar Eugien Pulliam'la ilgili olduğu için bu isimle anılmaktadır.

²¹² Bu söylemin 1950'li yılların hemen başında kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bkz. Nihat Erim, "Beslemenin Tarifi", **Ulus**, 24 Şubat, 1953 s.3.

girişimde bulunmuştur. Bunlardan birincisi Güneş Matbaacılık işletmesi diğeri ise Neşriyat Anonim Şirketi'nin kurulmasıdır. Daha sonra bu iki işletme 1957 yılında tek çatı altında birleştirilmiştir.²¹³ BİK'ten önce resmi ilan gelirlerinin gazetelere dağıtımında okuyucu sayısı esas alınmıştır. Gelir dağıtımlarında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren özel teşebbüs mantığında hareket edilerek hükümetlerin verdiği imtiyazlar kullandırılmıştır. Bu konuda çokça yazılanların aksine DP'nin doğrudan resmi ilan ve reklam parası dağıtımını yapması gibi bir uygulama bulunmamaktadır. MBK, BİK'in kuruluşuna öncülük ederek imtiyazlı gelir dağıtımını millileştirene kadar Türkiye Basın Birliği Resmi İlanlar Limited Ortaklığı bu işi yürütmüştür. Her nasılsa güçlü DP iktidarları imtiyazların hangi yönde kullanılacağına etki edebilmiştir. Bu kapsamda ilan gelirleri pay edilirken DP'nin yayın organı olarak bilinenler birinci öncelikte, iktidara destek verenler ikinci öncelikte, muhalifler ise üçüncü sırada ilan-reklam gelirinden yararlanmıştır. *Ulus* gazetesi ise 1958'in sonlarından itibaren resmi ilandan hiç pay alamamıştır.²¹⁴

Devlet eliyle matbaalara kâğıt dağıtımını yapılması ve devletin örtülü ödeneğinden yardımda bulunulması yazılı basın durumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Hıfzı Topuz'un verdiği rakamlar ve bilgilere göre bazı hükümet yanlısı gazeteciler maaşa bağlanmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ismi bilinenler arasındadır. Örtülü ödenekten en çok payı ise DP'yi destekleyen mahalli basının aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Yeni Cephe ve Yeni Asır gazeteleri toplamda aldıkları 100.000 TL ile mezkûr dönemde yardımlardan en fazla yararlanan gazetelerdir. Peyami Safa ve yayınlarının da bu yardımlardan yararlandığı ortaya çıkmaktadır.²¹⁵ MBK'nın göreve başlamasıyla birlikte bu yardımların tamamı kesilmiştir.

MBK'nın Türk basının durumuna ilişkin yaptığı düzenlemelerle DP döneminde kısıtlanmış olan hürriyetleri esas aldığı görülmektedir. Aynı süreçte ele alınan kurumsallaşma faaliyetlerinin ise yazılı basındaki sermayenin etkinliğini değiştirdiği söylenmelidir. Buna bir tepki olarak dönemin meşhur gazeteleri üç gün sürecek olan boykotuyla tarihe geçmiştir denilebilir.

²¹³ Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 144.

²¹⁴ Korkmaz Alemdar, **aynı eser**, s. 208.

²¹⁵ Yardım miktarlarını gösteren çetele için bkz. Hıfzı Topuz, **aynı eser**, s192.

DP'li yılları da buna dâhil edecek olursak Türkiye'de basın 1960'lılara kadar kendi camiası dışında bir sermayenin himayesine doğrudan girip girmediği tartışmaya açık gibidir. Genellikle gazetecilerden veya yalnızca neşriyatla uğraşanlardan oluşan mülkiyet veya imtiyaz hakkı sahipleri aynı anda gazetenin başyazarlık görevini de yerine getirmiştir. 1957'den sonra başlayan iktisadi krizlerden etkilenerek pek çoğunun basın dışı sermayeye direnemediği bilinmektedir. Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet*'i, Ahmet Emin Yalman'ın kurduğu *Vatan*, Ali Naci Karacan'ın uzun soluklu *Milliyet* gazetesi, Sedat Simavi'nin büyük ustalıkla yönettiği *Hürriyet*, Falih Rıfkı Atay'ın yaşayan gazetesi *Dünya* ve Feniklerin *Zafer*'i krizlere karşı ayakta kalabilen en nadide örnekler arasında gösterilebilir. Buna karşın *Akşam*, *Tercüman*, *Günaydın (Tan)*, *Yeni İstanbul* gibi gazetelerin çeşitli iş çevrelerinden gelen yatırımları alarak yoluna devam ettiği söylenir.

27 Mayıs darbesi öncesinde iktidara muhalif ya da tarafsız bir tutum izleyen gazetelerin gündeminde siyasi gerginlik ortamı ve iktisadi krizler vardır. *Milliyet*'in, *Ulus*'un, *Hürriyet*'in, *Vatan*'ın, *Cumhuriyet*'in bu yönde bir yayın politikası olduğu iyi bilinir. MBK'dan sonraki tutumlarında köklü bir değişme olmamıştır. DP, basının gözünde hala suçludur. Bu minvalde yayın yapan neşriyat, ordunun neden siyasete müdahil olduğunu halka anlatmasında etkili bir araç olmuştur. İrfan Neziroğlu 27 Mayıs darbesinin yönünü “*demokrasiyi sekteye uğratan bir hareket olmaktan ziyade, müdahalenin kime karşı yapıldığı...*” sözüyle açıklar.²¹⁶ Ancak yazılı basının darbenin meşrulaştırılmasında nasıl bir rol oynadığıyla ilgili alternatif araştırmalara da başvurulmalıdır. Kanaatimizce gazetelerde DP'lilerle darbeyi özdeşleştiren haberlerin iletişim disiplini içerisinde analizlerinin yapılması verimli sonuçlar ortaya çıkartacaktır. Haberlere ilişkin metinler her ne kadar yalın bir anlatım portresi çizse de, haberlere ait görseller ayrıca incelenip değerlendirildiğinde bu tarihi hadisenin yeniden inşa edilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

MBK'nın hayata geçirdiği basın meslek ilkeleri ile ilgili düzenlemeler sayesinde yanlış yayınlara yol verecek kadar serbestliğin tanınmadığı fark edilecektir. Bu nedenle aradan belli bir süre geçip, siyasi tartışmalar yeniden alevlenmeden DP'lilerle ilgili maksatlı yaralayıcı ifadeler rastlanmamaktadır. Ayrıca bu ilkeler kurumsallaşma

²¹⁶ İrfan Neziroğlu, a.g.e., 20.

faaliyetleriyle birlikte bir özdenetimi de beraberinde getirmiştir. İsmi çok fazla zikredilmese de 24 Temmuz 1960'da kurulan Basın Şeref Divanı sorumsuz yayın politikalarını denetleyerek engellenmesi için kurulmuştur. Şeref Divanı'nın kuruluşuna Gazeteciler Cemiyeti ile İstanbul'da bulunan Gazeteciler Sendikası vesile olmuştur. Toplamda yüz otuz iki üyeden oluşan kurul; İstanbul, Ankara, İzmir, Anadolu basın kuruluşları ve haber ajanslarından gönderilen farklı sayıdaki temsilcilerden bir araya getirilmesiyle tavsiye niteliğinde kararlar devreye sokmuştur.²¹⁷

Neticede 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar MBK tarafından yazılı basına çeki düzen verildiği savunulabilir. Darbe sonrasında Türk basınının hem kurumsal açıdan hem de hukuki altyapı bakımından eksikleri giderilerek göreceli bir rahatlama evresine girdiği söylenebilir. Bununla beraber basın kurumunun bağımsız bir erk olarak işleyişi bakımından askeri idarenin oluşturduğu bu altyapıda tümüyle özgür olduğunu iddia etmek zordur. Zira darbenin gerekçelerini haksız gören bir kesim olsa bile MBK'nın kontrolü elinde bulundurduğu süre boyunca yazılı basında bunu savunan yoktur.

Basının mülkiyet yapısında başlayan değişimle birlikte bundan böyle gazetenin, gazetecinin ve gazete sahibinin teknik ayrıma tabi tutulacağı anlaşılmıştır. Bununla birlikte iki güç dengesi arasında bir mücadelenin varlığı da gözlenmektedir. Ancak MBK'nın hazırladığı kararnameler dikkate alındığında genel eğilimin özgürlük ortamında işleyen bir basın rejimi kurma yönünde olduğu iddia dlebilir. Bu çerçevede Türkiye'de yazılı basını tahakküm altına sokan ispat hakkı, basında cürüm yoluyla işlenen suçların MBK tarafından kaldırılması olumlu gelişmelerin yaşandığına bir delil sayılabilir. 1961 Anayasası ile gelen bireysel hak ve ifade özgürlükleri ise MBK'nın faaliyetlerini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

2.1.1. Milli Birlik Komitesi Bağlamında Ordu – Basın İlişkileri

Demokrasi tecrübesi henüz olgunlaşmamış ülkeler siyasi ve sosyal açmazlara düştüklerinde iktisadi sorunlar, adalet ve eşitsizlikler ana gündemi belirlemektedir. Buradan doğan istikrarsız ortamlarla beraber askeri müdahalelerle karşı karşıya kalındığı da gözlemlenmektedir. Bu müdahaleler kimi zaman sivil hayata bir darbe

²¹⁷ Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.78.

olarak anılırken kimi zaman da askerlerin toplu uyarılarını bildiren muhtıra biçimine bürünür. Hatta müdahaleler kimi zaman sivillerden destek görerek ihtilallerle de bağdaştırılır. Kendine münhasır kimliğiyle Türkiye'nin 1960'lı yılları buna bir örnektir. Türk siyasi tarihi, ordunun siyasi ve sosyal hayattaki rolünü reddetmeyen ancak bu varlığından hoşnut olmadığını zımni bir şekilde gösteren olaylardan geçmiştir. Bu çerçevede 27 Mayıs darbesinin beraberinde getirdiği yeni düzen ile 1961 Anayasasının kabulüne kadar geçen sürede yaşananlar buna bir örnek oluşturur.

Üzerinden atmış yıla yakın bir zaman dilimi geçmiş olmasına rağmen Türkiye'de 27 Mayıs 1960 günü yaşanan hadisenin bir darbe mi yoksa bir devrim mi olduğu meselesi sonuçları kadar çok tartışılmaktadır. Öyle sanıyoruz ki farklı yönlere giden tartışmaların ortaya çıkışında toplumun sivil-asker ilişkilerine bakış açısı başrolü oynar. Yazılı basın ise bu kanaati kamuoyu kurmak yoluyla pekiştirir.

Türkiye'de orduya atfedilen önemden ötürü 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen müdahalenin yazılı basının geneli tarafından olumlu karşılandığı görülür. Nihayetinde askerin kudretini kabullenmiş bir tutumla orduya bakış açısında sahipsizlik bulduğu aşikârdır. Nihayetinde 27 Mayıs'ı Atatürk'e dönüş için yaptığını söyleyen Milli Birlik Komitesi'ne karşı yazılı basının olan biteni destekleyerek halka aktarmak dışında başka bir seçeneğinin bulunduğunu iddia etmek zordur. Farklı bir söyleyişle Türk basını MBK idaresi altında emir – komuta zinciriyle işleyen bir çarkın propaganda aracı olmak dışında bir seçeneği kalmamıştır.

Genel haliyle Batılı demokrasilerin ordunun siyasete müdahil olmasına olumsuz baktığı bilinir. Doğrudan veya dolaylı müdahalelerin işleyen bir demokratik düzeni aksattığı düşünülür. Çünkü darbe veya devrim kültürü Batı'da daha evvelden tecrübe edilmiş bir hakikattir. En azından yakın tarihte Avrupa'nın bazı yerinde yaşanan başarılı ya da başarısız girişimler bunu örneklemektedir. Soğuk savaş henüz tazeyken Avrupa'da baş gösteren kamplaşmadan ötürü en başta Balkan ülkeleri olmak üzere bir dizi iktidar devrilerek yerlerine ideolojik kurulların getirildiği hatırlanmalıdır. Bu çerçevede Soğuk Savaş yıllarında Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Fransa, İtalya, Portekiz ve Polonya darbelere tanık olmuştur. Bu süreçte Bulgaristan, Yunanistan ve İspanya'da başarısız girişimler yaşandığını da belirtmek gerekir. Aynı tarihlerde ise Türkiye hem çok partili hayata kalıcı bir adım atmış hem de uzun vadeli politikalarda

Batı eksenine dâhil olmuştur. Hatta 27 Mayıs darbesini yapan MBK'nın da aksi yönde bir siyaset izlediğini söylemek güçtür. Bu yüzden 27 Mayıs ortamı iki tarafın da durumdan memnun olduğu bir çıkar uyuşmasının ürünü gibi görünmektedir. Bir bakıma Batının Balkan ve Kuzeyde kalan toprakları Doğudaki Sovyetlerin ideolojisine teslim olmak üzereyken Türkiye ideolojik bir tehlike olarak gördüğü bu yayılmayı Atatürkçülüğü yeniden önceleyerek engellemiş sayılabilir.

Türkiye'de son zamanlarda sivil siyasetin rayına oturduğu gerekçesiyle siyasal sisteme askerinin vesayet etmesinin sonlandığı kanaati yaygındır. Buna bağlı olarak kuvvet komutanlarının yazılı basındaki görünürlüğü geri planda kalmış gibidir. Bugünden geriye doğru gidildiğinde yakın dönemde karşımıza çıkan müdahaleler hem basın önünde hem mahkemeler huzurunda kınanmaktadır. Son olarak görülen 12 Eylül davaları bu yolda bir içtihat oluşturulmuştur. Bundan böyle askerinin siyasete müdahil olarak siyasi faaliyetlerin sonlandırılması darbe olarak anılmaya başlanmıştır. 12 Mart muhtırası da dâhil olmak üzere askerler tarafından verilen tenkit bildirimleri aynı çemberin içine alınmaktadır. Fakat 27 Mayıs 1960'daki müdahale ile ilgili aynı tutumun veya kararlılığın oluşup oluşmadığıyla ilgili değişken kanaatlerin bulunduğunu söylemek gerekir.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki 27 Mayıs tarihinde devrim olarak da anılan darbenin kendini sunuş şekli, meşru müdafaa sebeplerine ait delilleri gösterişi ve nerede bu sunumu gerçekleştirdiği sivil asker ilişkileri bakımından ayrı bir yere oturur. Hikmet Özdemir'in kendi ifadesiyle "*ideolojisi, kurumları ve uygulamalarıyla Üçüncü Dünyada tipik bir örnek oluşturan...*" Türkiye'nin, ne zaman ve hangi sebeplerle askerinin siyasal rejime yön verme arzusuna rıza gösterdiği net olarak bilinmemektedir.²¹⁸ Bu bağlamda ne 1950'de CHP'den farklı bir siyasi partinin iktidara gelişi ne de 1960'da ordunun aynı iktidarı düşürmesi devrim ifadesinin kavramsal kalıplarına sığdırılabilir.

Her ne var ki 1923'ten sonra ülkenin yeni jeopolitik konumu milli güvenlik kaidelerinde belirleyiciliğini iyiden iyiye hissettirmiştir. Atatürk döneminden başlayarak toprak bütünlüğünün korunması adına askerinin rolünün iç siyasetin karar alma

²¹⁸ Hikmet Özdemir'e göre askerinin siyasal sisteme doğrudan nüfuz etmeye başlamasıyla ilgili muhtemel tarihlerden biri II. Dünya Savaşına rasgelmektedir. Detayları için bkz. Hikmet Özdemir, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker Üzerine Bir İnceleme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.25.

basamaklarında olağan dışı yüceltilmesine sebep olduğu düşünülebilir. 1960'dan sonra askeri vesayetin aynı yoldan giderek güçlenmeye devam ettiği her zaman dillendirilir.

Türkiye'de askeri vesayetin yükselişiyle alakalı ordunun neden siyasete ilgi duyduğunu ve nasıl kontrol ettiğini açıklamaya yarayacak teorik bir çerçeve sunmak mümkündür. Fakat Batıdan doğan bu kuramsal bakış Türkiye özelinde sivil hükümetlerin politika yapış tarzına göre ya sınırlı bir cevap üretir ya da hükümetlerin istikrarına göre aniden geçerliliğini yitirmiş görünebilir. Zira ortaya konan tahlillerde siyasal sistemin daima siviller tarafından idare edildiği bir varsayım olarak kuramın merkezine yerleştirilmiştir. Türkiye'de ise ordunun yönetimi ele geçirdiği dönemlerde askerlerin önemli mevkilerde görev almaya başladığı bilinmelidir.

Çok partili seçimlerin yapıldığı 1950'den bu yana askerler 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleriyle iki defa doğrudan hükümet kurmuştur. Verdikleri muhtıralar yoluyla oluşan dolaylı müdahaleleri ile 12 Mart döneminde hükümeti istifa ettirmeyi başarmıştır. Bunların haricinde 27 Aralık 1979, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007'de muhtıralar vererek en az üç defa daha hükümetlerin işleyişine müdahil olmuştur. Bu çerçevede başta Huntington'un liberal yaklaşımı olan askeri profesyonelleşme yoluyla kontrol²¹⁹ ve Nordlinger'in aynı düşünceden yola çıkarak ürettiği korporatist çözümlenin²²⁰ sivil-asker ilişkileri bağlamında ülkemizdeki geçerliliğini en baştan yitirdiği söylenmelidir. Her iki yaklaşım da ordunun kendi etki dairesinde uzmanlaştırılması gerektiğini varsayarken, rütbelilerin bürokratik konumu ve milli güvenlik meselesindeki baskın duruşları yeterince hesaba katılmış değildir. Bugünden geriye giderek soğuk savaş ikliminin ülkemizde gösterdiği etkinin askeri vesayetle eşgüdümlü yükselip düştüğü hatırlanacak olursa sivil asker ilişkilerinde dengesiz bir seyre sahip olduğunun altı çizilmelidir.

Janowitz'in ortaya koyduğu kuramsal çerçeve ise diğerlerinden şu yönüyle ayrı tutulacaktır. Janowitz, ordunun her durumda siyasetin bir parçası olmaya devam edeceğini söyler. Onları bütünüyle sivil siyasetten dışlamak yerine bürokratik ağı genişletilmiş bir toplumda sivil-asker bürokrasisini oluşturmanın akıllıca bir çözüm

²¹⁹ Samuel Huntington, "Armed Forces and Democracy: Reforming Civil - Military Relations", **Journal of Democracy**, John Hopkins University Press, Cilt 6, Sayı 4, 1995, s.9-17.

²²⁰ Eric Nordlinger, **Soldiers in Politics: Military Coups And Governments**, Prentice Hall, New Jersey, 1977, s. 50.

olacağını düşünür.²²¹ Bu durumda ordu mensupları birer devlet memuru haline gelerek emir komuta hareketini terk edecek, bürokratik hiyerarşinin gerekliliklerini yerine getirmeye başlayacaktır. Ancak Janowitz'e göre ordunun tümüyle kontrol edilebilir bir güç haline gelmesi için demokratik işleyişin de sorunlarından arındırılması gereklidir. İç siyasette düzeni oturmamış toplumlar müdahalelerle daha fazla yüzleşecek, subaylar siyasetle daha yakından ilgilenme imkânı bulacaktır. Bir bakıma Türkiye'nin neredeyse her on yılda bir karşılaştığı durum bu minvalde cereyan etmektedir. Buna rağmen Batı temelli teorilerin Türkiye'de bir geçerlilik üretememesinin asıl sebebi tarihsel gelişimimizdeki farklardan gelmektedir. 1876'dan beri yaşadığımız dönüşümün içinde ordu, modernleşmeye yön veren öncülerden biridir.

Her şeyden önce, Türkiye'de ordunun günlük hayatın bir parçası olarak kurgulandığı söylenebilir. Yalnızca çeşitli belleten ifadelerle değil, tarihsel büyüklüğü de sürekli pozitif algıyı besler. Toplumun kimi değer yargılarında “*her Türk asker doğar, peygamber ocağında vatani için gerekirse ölür..., her evlat bir gün Atatürk'ün asker üniformasından giyerek erkek olur..., her Harbiyeli bir gün Cumhurbaşkanı olmanın hayalini kurar...*” ve daha niceleri yaşatılmaya devam eder. Milli eğitim ders kitaplarında Cumhuriyet'in kurucu önder Atatürk ve silah arkadaşlarının armağanı olduğu ifade edilir. Çevremizi saran pek çok anıtta ve heykelde kurtuluş öyküsünün nakşedildiğini biliriz. Şu veya bu sebep aranmaksızın tarihte Türkler denilince akla önce ordu-millet olgusu gelir. Bundan dolayı sivil hayatla sınırları muğlaklaşmış bir kurumdan bahsedilmelidir.²²² Her ne kadar 1960'lı yıllara kadar ordu mensuplarının sivil hayattaki rolü kısmen azalmış sayılsa da bu olguya dayalı zihniyetin siyaset icra ederken 1908'den bu yana askeri kıyafetleri değiştirmekten daha kuvvetli olduğuna değinilmelidir.²²³

Basın kurumunun Türkiye'de yerleşik bir kültüre kavuşmuş olan ordu-millet olgusunun dışında hareket etmesi beklenemez. Zira bizde basın fiilen Batıda

²²¹ Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**, Free Press, New York, 1971, s. 104-125.

²²² Ayşegül Altınay, “Tabulaşan Ordu – Yok Sayılan Militarizm”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1248-1253.

²²³ Burada yalnızca Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte Atatürk'le aynı kaderi paylaşan ordu mensuplarını kastetmiyoruz. İçine 1980'li yılları da alan geniş bir zaman aralığında bir olgu olarak askerlerin kurucu güç haline gelmelerini ve daha sonra iktidarı üstlenmelerine vurgu yapmayı amaçlıyoruz. 1960'lı yıllarda da on dört MBK üyesinin Cumhuriyet Senatosu'na kendilerini tabi üye olarak seçtiklerini görüyoruz. Bkz. Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 239.

olduğundan farklı temeller üzerine kurulmuştur. Bağımsızlığı tartışmaya açık, statükodan beslenen ve halkın düşüncelerine hilaf düşebilen bir karakter gösterir. Bu yüzden gerçekleşen müdahalelerinin meşruiyetini sivil hayatın bütününe yaymak için etkili bir araç görevi görmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de darbeler ve muhtıralar tarihi sivil – asker ilişkilerini de yansıtan ve örnekleyen Türk basın tarihinin bir kısmını oluşturur. Fakat Süleyman İrvan’a göre yazılı basının hem 1960 hem de 1980 gibi iki büyük hadiseye verdiği destekler otoriter medya kuramlarının bakış açısıyla açıklanamayacak öz nitelikler içermektedir. Bu doğrultuda gazetelerin sivil – asker ilişkilerinde kendilerini nereye konumlandıklarını daha iyi anlamak gerekmektedir.²²⁴ Nilgün Gürkan Pazarcı bu konu üzerine Türkiye’de yazılı basının kamuoyunu yansıtmaktan ziyade kamuoyunu belli hedeflere yönlendirme görevi üstlendiğini belirtir. “*Osmanlı’dan bugüne kendini Batılılaşmanın ve modernleşmenin toplumsal ajanı olarak gören basın, kitleleri aydınlatmayı ve vatani kurtarmayı bir görev bilmiştir.*” Bundan dolayı Türkiye’de basın kendini devletin merkezinde görür. Cumhuriyet’i kuran kadro ile aynı tarihsel süreçten geçtikleri için Kemalizm’in etrafında rejime sahip çıktığını savunan yöneticileri hep haklı bulmuştur. Her nasılsa bu anlayış demokrasinin üzerinde kısıtlayıcı bir vesayet kuruluşuna iyi bir ortam oluşturur.²²⁵ Bunun aksini düşünenler de yok değildir. Ruşen Çakır’a göre bu camianın Türk – İslam sentezinden yetişenler en çok 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki dönemde itirazlarını dile getirebilmişlerdir.²²⁶ Yazılı basında ordunun toplumun psikolojisini siyaset kurumundan daha çok gözettiğine olan inanç yüzünden aralarında baba-oğul gibi organik bir ilişki beslendiği gözlemlenir.

Ordunun sahip olduğu dil ile topluma hitap eden dil arasında bir uçurum vardır. 27 Mayıs sonrasında MBK’nın darbenin haklılığını ortaya koymak için yazılı basının gücünden yararlandığı anlaşılmaktadır. Dönemin sakin bir değerlendirmesine başvurulduğunda ordu-basın ilişkilerinde ilk temasların bu çerçevede geliştiği *Ak Devrim* adlı kitabın içeriğiyle kanıtlanabilir.

²²⁴ Süleyman İrvan, “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 13, Ocak, 2012, s.76.

²²⁵ Nilgün Gürkan Pazarcı, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.67-68.

²²⁶ Ruşen Çakır, “İslami Medyanın Bağımsızlaşma ve Diğerlerine Benzeme Süreci”, (Ed. Doğan Tılıç), **Türkiye’de Gazetecilik**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, İstanbul, 2001, s. 282-291.

Ak Devrim, 27 Mayıs 1960 darbesiyle aynı yıl içerisinde Başbakanlık tarafından bastırılmış bir eser olma özelliği taşır.²²⁷ İçeriği darbe öncesi son bir ay ve darbe sonrası bir ay olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İkinci bölüm Türk basınının darbeye ilişkin tanımları, duyguları ve bundan sonra izlenecek yolun neler olduğunu anlatan köşe yazıları alıntılarından ve MBK'nın lideri Cemal Gürsel'in basın toplantılarından oluşmaktadır. Ayrıca dış basının darbeyi olumlu bir hareket olarak gösteren değerlendirmeleri de yine bu bölümde yer alır. Oysaki genel kanı Batı mefhumunun darbelerin karşısında yer almak gibi bir kültüre sahip olduğudur. Önsözde yer verilen ifadelerle 27 Mayıs'ta girilen hareketin bir hükümet darbesi olmadığı, olsa olsa hak ve hürriyetlerin yeniden kazanılması için yapılan milli bir ihtilal olduğu vurgulanır.

Yeri gelmişken MBK tarafından Yassıada yargılamaları öncesinde hazırlanan ve Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından basılan *Yassıada Broşürü* isimli yayına da değinilmelidir. On yaprak ve yirmi sayfadan oluşan bu çalışma basına bakış açısının yansıtıldığı bazı eşsiz öğeler içermektedir. Çoğunlukla fotoğraflar ve birkaç alt metinden oluşan sayfalarda

MBK'nın basınla kurduğu ilişkiler yalnızca onun diline ihtiyaç duymasıyla sınırlandırılmayacak başka örnekler barındırmaktadır. Bunların başında resmi ağızdan tebliğlerin bildirilmesi gelir. Dönemin *Resmi Gazete* nüshaları basınla nasıl bir ilişki düzeni içine girileceğine işaret etmektedir. 30 Mayıs tarihli nüshanın 21 numaralı tebliği MBK'nın lideri Cemal Gürsel'in ağzından şu ifadeleri dikte eder:

“1 — Yeni idare büyük Türk milletinden ve dünya efkârından hiç bir şeyi gizlememek azim ve kararındadır. Hakikatleri olduğu gibi bütün açıklığı ile ifadeden asla çekinmemektedir. Muhterem halkımız bunu böyle bilmeli bizim tebliğlerimizden başka maksatlı propaganda yayınlarına kanmamalıdır. Bu yayınların maksatlı olup olmadığı saydığım ve güvendiğim muhterem basının iz'an ve takdirlerine bırakırım.

Buna rağmen bazı basın mensuplarının ne gibi haberleri neşredebileceklerinde tereddüde düştükleri öğrenilmiştir.

²²⁷ Kitabın künyesi için bkz. **Ak Devrim**, T.C. Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara, 1960.

Aşağıda gösterilen haberlerin neşri serbesttir:

- a) *Basın toplantısında söylenen hususlar.*
- b) *Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının halkın nazarından en ufak bir nokta gizlemeksizin yaptığı bilumum yayınlar.*
- c) *Yabancı devletler neşriyatından maksatlı olmayan yayınların neşri hiç bir kayıt ve şarta tabi olmaksızın serbesttir.*

2 — *Harekâtla ilgili resim ve telefoto ile eski ve yeni siyasi şahsiyetleri ima suretiyle de olsa alâkadar eden karikatürlerin ikinci bir tebliğe kadar neşredilmemesini rica ederim.”*

Buna göre MBK'nın Türk basınla arasında aşırı kısıtlamaya dayanmayan, hoşgörünün güdüleceği bir ilişki başlatıldığı varsayılabilir. Öteki taraftan MBK'nın siyaset üstü bir otorite olarak fikir ve ifadenin sınırlarını kendisinin belirlediğine dikkat edilmelidir. Aynı nüshadaki 22 numaralı tebliğde MBK'nın basına yüklediği anlamın çözümlenmesini kolaylaştıran şu ifadeler kıymetlidir:

“Türk Demokrasisinin gelişmesinde kalemleriyle hiç bir zaman mücadeleden çekinmedikleri için Anayasaya aykırı kanunlar yolu ile tevkif edilmiş bulunan kıymetli basın mensupları 28 Mayıs 1960 günü saat 03.00 de tahliye edileceklerdir.

Aynı kanunlara göre hakkında takibat yapılmakta olanların takibatı iptal edilecek mahkemede olanların da sorgu ve tahkikatlarına devam edilmiyerek serbest bırakılacaklardır.”²²⁸

Böylelikle Türk basını için DP iktidarlarının son zamanlarında yaşanan buhran dönemi sona ermiş olacaktır. Aynı gün yazılı basında atılan bazı manşetler şudur; *Cumhuriyet* “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı”, *Tercüman* “Kansız Olarak Ordu İdareyi Eline Aldı. Kısa Zaman Sonra Seçime Gidilecek”, *Hürriyet* “Türk Ordusu Vazife Başında”, *Milliyet* “İdare Orduda”... Türk

²²⁸ **Resmi Gazete**, Sayı 10515, 30 Mayıs, 1960. s. 1451.

basını, 27 Mayıs 1960 darbesinin meşruluğunu kaybetmiş DP'ye karşı yapıldığı kanısını taşıdığı için demokrasinin kesintiye uğratılmasıyla ilgili görüşlerin üzerinde durmamıştır. Yalnızca Akşam gazetesi buna bir istisna oluşturur. Gazetenin Ekim 1960'da yeni anayasa çalışmalarıyla ilgili yayımladığı kısa bir değerlendirme yazısı vardır. Burada yazılı basın artık eski kanun altında işlemediğini belirtilir. Kısa zaman sonra MBK ile yeni basın yasa tasarılarının görüşülmeye başlanacağı aktarılarak MBK'nın doğrudan işbirliği içinde yeni bir yasa yapma hazırlığında olduğuna değinilir.²²⁹ Oysaki MBK'nın yönetime el koymasıyla birlikte 1950'den bu yana çok sayıda değişikliğe uğramış olan basın kanununun yerine ceza kanunu hükümlerinin uygulanacağı tebliğ edilmiştir.

Kasım ayı boyunca gazetelerde MBK ile birlikte hazırlanan yeni yasa tasarısı gündemden güne konuşulur. Gündemden yer alanlardan masada üç temel konunun görüşüldüğünü anlıyoruz. Bunlar yeni basın kanunu, basın ilan kurumu ve fikir işçileri kanunudur.

MBK lideri Cemal Gürsel ile birlikte Basın-Yayın ve Turizm Vekili sıfatıyla Zühtü Turan'ın "*Hür bir basın yaratılması için gerekli mevzuat oluşturulmalıdır...*" demeçlerinin ardından ilk iş olarak DP döneminde basına getirilen yasakların kaldırılması sağlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle 12 Ekim 1960'da, 6334 ve 6732 sayılı neşir yoluyla işlenen suçları kapsayan kanunların kaldırıldığı ilan edilmiştir.²³⁰ Kaldırılan yasalarla birlikte yazılı basına bundan böyle keyfi bir tutuklama yapılmayacağına teminatı verilmek istendiği düşünülebilir. Ceza kanununda yapılan tadilatın nedeni de burada aranmalıdır. Bu kanunun ifade özgürlüğünü kısıtlayan 143. maddesindeki hükümleri ortadan kaldırılmıştır.²³¹ Ancak MBK'nın yönetimi sürdürdüğü bir yıllık zaman içinde Aziz Nesin ve İhsan ada gibi isimlerin aşırı düşünceleri neşrettiği gerekçesiyle tutuklu yargılandığı bilinir.²³²

1 Aralık 1960'da gazetelere ve gazetecilere Türk Ceza Kanunu kapsamında ispat hakkı tanınmasıyla birlikte 1950 Basın Kanunu'nun vaat ettiği anlayışa yakın bir

²²⁹ Akşam, 7 Ekim, 1960, s.1.

²³⁰ Resmi Gazete, Sayı 10627, 28 Nisan, 1960.

²³¹ Resmi Gazete, Sayı 10672, 12 Kasım, 1960.

²³² Hıfzı Topuz, a.g.e., s.215.

ortam oluşturulmuştur.²³³ Bu düzenlemenin aynı zamanda tekzip geleneğinin pekişmesine de katkıda bulunduğu unutulmamalıdır. Her ne var ki MBK ile basın temsilcilerinin katıldığı toplantılardan çıkan sonuçların ne derece memnun edici olduğu muammadır. Basına yansıyan ilk izlenimlerde yeni yasalara göre uygulanması muhtemel maddi yaptırımlara her kesimin ılımlı bakmadığı anlaşılmaktadır.²³⁴

Tüm camianın üzerinde mutabakat sağladığı hususların başında Basın İlan Kurumu gelir. Besleme basın tabirinin kaynağı olduğuna inanılan ilan parası meselesi özerk bir kurumun kuruluşuyla sonlandırılıyor olacaktır.

MBK dolaylı yollardan gazetecilik meslek ilkelerini yücelten girişimlerde de bulunmuştur. Bunların başında 5953 sayılı Fikir İşçileri Kanunu gelir. Gazeteciler bu yolla düzenli bir gelire kavuşmuş, kıdem hakkı, ikramiyeler ve ödenekler, izinler ilgili bir dizi hakka sahip olur.²³⁵ Dolaylı gelişmeler basın kurumunu sosyal haklar bakımından geliştirdiği için 10 Ocak 1961 tarihi Çalışan Gazeteciler Bayramı olarak ilan edilmiştir. Diğer taraftan gazete sahipleri için bu düzenlemelerin olumlu karşılandığını söylenemez. Esasında MBK döneminde üç gün gazetelerin basılmaması meselesi budur. *Milliyet, Akşam, Hürriyet, Cumhuriyet, Dünya, Vatan, Tercüman, Yeni Sabah ve Yeni İstanbul* sahiplerinin kararıyla baskılarını üç gün süreyle durmuştur.

Tüm bunlara karşın MBK'nın basınla kurduğu ilişkilerde dikte etme yöntemini terk etmediği açıktır. Hiyerarşik iletişim düzenine riayet edilmiştir. Cemal Gürsel'in basınla buluşmaları ile MBK tarafından yapılan resmi açıklamalar birbirinden ayrı bir tonda seyretmiştir.

DP'lilerin yargılandığı Yassıada mahkemeleri ve idam kararlarının infaz edildiği zaman dilimlerinde yazılı basının takındığı tavır ise düşündürücüdür. Alpay Kabacalı'nın sunduğu belgeye göre Yassıada yargılamalarıyla ilgili MBK tarafından bir öndenetim-otosansür uygulaması başlatılmıştır.²³⁶ Buna karşın darbenin ilk gününden

²³³ Bu kanun değişikliğiyle birlikte MBK'nın farklı bir duruş sergilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Buna göre atfedilmiş suçlar ispat edildiği takdirde davaların düşeceği, edilemediği durumlarda ise cezaların yarı oranda artırılacağı hükmü yer almıştır. Bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 10672, 5 Aralık, 1960.

²³⁴ Cumhuriyet gazetesinin görüşmelerin başladığı ilk andan itibaren muhalefetinin olduğu görülmektedir. Bkz. 12 – 16 **Cumhuriyet**, Kasım, 1960; **Cumhuriyet**, 1 Aralık, 1960, s.1

²³⁵ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 347.

²³⁶ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 189.

itibaren neşriyatın akliselim davranmasını arzulayan Cemal Gürsel'in Yassıada yargılamalarına doğru ortaya çıkan manzaradan hoşnut olmadığı görülür.

İnfaz kararlarına ait görsellerin gazetelere basılması mesleki etik değerlerinin henüz olgunlaşmadığını bizlere göstermektedir. Bununla beraber Yassıada'da görülen davaların meşhur lakaplarla anılıyor olmasının yazılı basında alaycı bir söylem doğmasına sebep olduğu söylenebilir. Köpek davası, Alman hizmetçi, Bebek davası, Zimmet ve irtikâp, Gayrimeşru şirket ortaklıkları ve İstimlak başlıklı davalarda dönemin devrik Cumhurbaşkanı ve DP'nin kabine heyetine alaycı göndermeler yapıldığı gözden kaçmamaktadır.

Bu nedenle MBK'nın sağladığı imkânların kötüye kullanılabileceği düşüncesiyle demokrasiye yeniden geçiş evresinde yazılı basınla bir mutabakat belgesi oluşturulduğu bilinir. Yazılı basının ve siyasi partilerin yer aldığı geniş katılımlı bir toplantı tertip edilerek Cemal Gürsel başkanlığında şu ortak kararlar açıklanmıştır.

- *Bundan böyle genel seçimlerde dini propaganda yapılmayacaktır,*
- *DP'lilerin yargılandığı Yassıada kararları tartışma konusu yapılmayacaktır,*
- *MBK'nın aldığı tedbirler tartışma konusu yapılmayacaktır.*
- *Atatürk devrimleri tartışma konusu yapılmayacaktır.*

Bu kararlar gazeteler aracılığıyla halka ilan edilmiştir. Toplantı kararlarının Türk basını için bağlayıcı olduğunu belgelemek için siyasi partiler mutabakatının aynısı olan *Türk Basın Andlaşması* imzalanmıştır. Anadolu ve İstanbul gazetelerinin bir araya geldiği toplantıda, milli menfaatlere aykırı yayın politikalarının engellenmesi istenmiştir. Neziroğlu'na göre toplumu temsil eden tüm kesimlerin katılımıyla imzalanan bu mutabakat metni, Türk basınının 27 Mayıs 1960'dan itibaren askerlerin düzeni yeniden tesis etmek adına yaptığı işlerin eleştirmesini yalnızca geciktirilmiştir.²³⁷

²³⁷ Neziroğlu, **a.g.e.**, s. 113.

2.2.2. 1962 Tedbirler Kanunu ve 27 Mayıs 1960'ın Nefsi Müdafaaası

Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun veya diğer tabiriyle Tedbirler Kanunu, Talat Aydemir'in başarısız darbe teşebbüsünün üzerinden bir ay geçtikten sonra hükümet ve diğer siyasi partilerin katılımıyla hazırlanan yasadır. Özü itibarıyla 27 Mayıs hareketini her yönüyle eleştiriye kapatarak müdafaa etmeyi amaçlar.

27 Mayıs 1960'da MBK yönetime el koyarken çok beklemeden yeni bir anayasa ile birlikte yönetimin siyasi partilere devredileceğini açıklamıştı.²³⁸ Ayrıca bu geçişi idare etmesi için 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı yasa ile kurucu bir meclis teşekkül edilmişti. Bu meclis demokrasiye yeniden dönüşün yol haritasını işletmekle mükellef kılındı. Bununla birlikte bu meclis, meslek temsilcileri ve darbe öncesi Türk siyasi hayatında yer alan partilerin temsilcilerini de içermekteydi. Her ne var ki 27 Mayıs sonrasında DP bu oluşumun içinde yoktu. Bir bakıma darbeye devrilmiş iktidara oy veren kesimlerin temsili de bu vesileyle yok olmuştu. Böylelikle yeni anayasanın yapımında, seçim kanununun düzenlenmesinde ve diğer temsil işlerinde eski ana muhalefet CHP sayıca üstün duruma gelmişti.²³⁹

Çalışmaların mahiyeti hakkında MBK'nın hazırladığı bildirimler her gün yazılı basında noktasına virgüline dokunulmadan yayımlanmaktaydı. 9 Temmuz 1961'de yeni anayasa halka bir referandumla sunulmuş, ardından %62'lik bir oranda kabul görerek yürürlüğe girmişti. Referandumdan iki ay sonra, 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde İsmet İnönü'ye Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetini kurma görevi verildi. Koalisyon ise halk tarafından DP'nin yerini doldurduğuna inanılan ve parti lideri dışında tanınmış pek fazla siması bulunmayan AP ile beraber kurulmuştu.²⁴⁰

Sivil hayata geri dönüşün metotları her kesimi tatmin etmemiş olacak ki TSK içerisindeki cunta zaten tedirgin duran siyasi ortamı 22 Şubat 1962'deki başarısız bir

²³⁸ *Cumhuriyet*, 15 Eylül, 1961, s. 1.

²³⁹ Fatih Tuğluoğlu, "1961 Anayasa Referandumunu ve DP Tabanı", *Akademik Bakış Dergisi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, Cilt 12, Sayı 24, 2019, s. 137.

²⁴⁰ İlk kerte AP'nin katıldığı birinci genel seçim tecrübesine mahsus halkın hangi politik ilkelere inandığıyla neden oy verdiğini birbirinden ayırmak gereklidir. Burada belirtmek istediğimiz CHP'ye oy vermek istemeyen kesimlerin muhtemel siyasi rakiplerine oylarını paylaşmasıdır. Bu konu hakkında genel bilgi sahibi olmak için bkz. Yüksel Taşkın, "Türkiye'de Sağcılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.463.

darbe teşebbüsünden sonra tümüyle endişeye sevk etmiş oldu. Bu vakadan sonra benzer hadiseler yaşanmaması için devrik hükümete ait dönemleri hatırlatanların ve övenlerin cezalandırılması için alınacak tedbirleri içeren bir kanun teklifi hazırlanmıştı.

Tedbirler Kanunu, zihniyet bağlamında 1931 Matbuat Kanununun ortaya çıkış sebeplerinden çok farklı bir yerde durmadığı için ifade özgürlüğü meselesi yazılı basın ara ara gündeme getirdiği konulardan biri olacaktı. Ne büyük tesadüftür ki 1931’de Matbuat Kanunu hazırlanırken İsmet İnönü yine Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı sıfatını taşımaktaydı. Hülasa o günlerin şeraitinde 5 Temmuz 1931 tarihli meclis oturumu neşriyatın meydana getirdiği rejim tehlikesini görüşerek hükümetten ivedilikle bu yayınları yapanların yeni bir matbuat kanunu çerçevesinde cezalandırılmasını istemekteydi.²⁴¹ İsmet İnönü’nün 5 Temmuz günü yapılan oturuma cevabı yirmi gün sonra oldu. İnönü meclise hitaben yaptığı konuşmada hükümetin matbuatta beliren tehlikeyi gördüğünü bu vesileyle devlet reisi Atatürk, Türk ordusu, diğer kolluk kuvvetleri ve Cumhuriyet rejimini yok etmeye girişen zevat ve maksatlarının malum olduğunu bildiriyordu. Zararlı şahısların Bab-ı Ali’ye karışmak suretiyle bu hususlar üzerinde aleyhte “*propaganda*” yaptığını söyleyen İsmet İnönü, mezkûr yasaların buna bir müeyyide koymakta yetersiz kaldığını dile getirmişti.²⁴²

İnönü döneminde 108, DP döneminde ise toplam 151 yayın Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanmıştı.²⁴³ Aradan otuz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen hükümetler yazılı basın hakkında benzer kaygıları taşımaya devam ettiğinden ifade hürriyeti budanarak 27 Mayıs 1960’a ulaştı. MBK idaresi altında yazılı basına iade-i itibarı geri verilirken yine de nelerin düşünüleceğine karar veren bir üst kurul vardı. Yazılı basın bu kaidelere büyük ölçüde uymuştu. Ancak üslubunda geçmişten bu yana pek bir değişiklik de yoktu. Karşılıklı ithamlarla başlayan yazılar hiçbir zaman fikir teatisine çıkmadığı gibi “*Ben senin cemaziyülevvelini bilirim...*” sözyle başlayan kalem kavgaları ya bir gazete ya da bir yazarın dünya görüşünü karalamaya çalışırdı.²⁴⁴

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, III, C.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.3-43.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, IV, C.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.374, 375.

²⁴³ Mustafa Yılmaz - Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.18-21.

²⁴⁴ Matbuat Kanununun çıkarılma nedenleriyle ilgili genel bilgiye ulaşmak için bkz. Nurşen Mazıtcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Sayı 5, Ankara, 1996, s.142-152.

Diğer taraftan bu tartışmalar içinde Türk ordusuna, 27 Mayıs ruhuna, Cumhuriyet rejimine veya hükümete sütunlarından laf edenler veya tahriklere meyleden neşriyat var mıydı? Evet, kısmen böyle tartışmalara girenler vardı. Bu tasarının altında yalnızca ordu subaylarından olan Talat Aydemir'in darbe teşebbüsü iddiasıyla doldurulamayacak hadiseler de yatmaktaydı.

1962'de hükümetin zaruri bir hal görerek matbuatın hürriyet dairesini kısma niyeti büyük ihtimalle yazılı basının eleştirebileceği her mühim meselede rejimin salahiyeti için tehlike görülmekteydi. Zira 27 Mayıs darbesine yakın bir zamanda, kökü 1959'dan kalma Peyami Safa – Aziz Nesin – Çetin Altan – Necip Fazıl Kısakürek – Bedii Faik atışmaları bu camiayı gazetelerle beraber gerici- ilerici olarak neredeyse ikiye bölmeyi başarabilmişti.²⁴⁵

Nihayetinde kimi yayınların sermayesi doğrudan veya dolaylı yollarla siyasi partilere aitti. Gazetelere ve yazarlara maddi kaynak sağlamak yoluyla günlük neşriyatın desteklenmesi yazılı basında çıkar ilişkilerini kuvvetlendirmiş olabilirdi. Kimilerinin varlıklarını izah etme yolu ise yalnızca ideolojik bir heves gibi görülmekteydi. Bu sebeple doğrudan siyasi partilerin görüşleriyle ters düşebilmektelerdi. Pek az sayıda neşriyat objektif bir duruşu olduğunu beyan edebilmişti. Bu yüzden Batıdaki örnekleri gibi kamu adına denetleyici bir mekanizma kurmak yerine çoğu zaman şahsi ve maddi çıkarlarına göre yazmak gibi bir alışkanlıktan hiç vazgeçmiş değillerdi. Bundan dolayı topyekûn hareket etmeyi beceremeyen yazılı basın, Türkiye'de sivil veya askeri iktidarların tahakkümünden kolay kolay kurtulamamıştır. Basın hürriyetinin bizdeki inişli çıkışlı seyrinin nedenleri biraz da burada aranmalıdır.

Nadir görülen örneklerden biri olarak Tedbirler Kanunuyla ilgili faaliyetler basın camiasının beş büyük meslek temsilcisini tek masada toplamayı başarmıştı. Bu buluşmadan sonra yasa tasarısıyla alakalı ortak bir duyuru yapıldı. Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası, Günlük Siyasi Gazete Sendikası ve Türkiye Gazeteciler Sendikası Federasyonu 27 Mayıs ruhunun korunmasının gerekliliğine inandıklarını ancak bu manada kısıtlayıcı tedbirlere başvurulmasının yersiz olduğunu açıklamıştı. *Tercüman*'ın "*Basın Hürriyeti*

²⁴⁵ Emin Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, Gendaş, İstanbul, 1994, s. 231-279.

Kalkarken” başlıklı yazısı İsmet İnönü’ye açık bir eleştiri getiriyor, yasanın DP döneminde basına uygulanan zulmü geri getireceği söyleniyordu.²⁴⁶

Yasanın basındaki yankılarına bakıldığında akliselim davranmakla politik bir duruş ortaya koymak arasında gidip gelen iki farklı tavır doğduğu anlaşılmaktaydı. Falih Rıfkı Atay *Dünya*’daki köşesinde “*Mütetabbib teşhislerinden kaçınalım... 1946’dan beri 17 yıl kaybettik... bir ihtilale uğradık, bir yenisine daha uğramak üzereydik... aklımızı başımıza alalım...*” ifadeleriyle yazısına başlarken Atatürk dönemi prensiplerinden şaşmamak gerektiğini vurgulamaktaydı.²⁴⁷ *Yeni İstanbul*’un başmuharriri Gökhan Evliyagil niyetini saklamayanlardandı. Yasa tasarısının görüşüleceği gün yayımlanan başyazıda alenen bu yasaya muhalif olduklarını anlatmaktaydı. Evliyagil’e göre 27 Mayıs inkılabının ilk tebliğleriyle bu yasa tasarısına benzeyen sonraki tebliğler arasında “*siyasi farklar*” vardı.²⁴⁸ *Hürriyet* gazetesi belki de darbe teşebbüsünün bıraktığı etkiyle henüz Tedbirler Kanunu ile ilgili hiçbir görüş ortaya koymamıştı. Cumhuriyet gazetesi 8 Mart günü ne karikatüre ne de bir yazıya benzeyen içerikle bu konuya katılarak Atatürk ilkelerine olan bağlılıklarını vurgulamaktaydı.²⁴⁹ *Vatan*’da İhsan Ada imzalı bir köşe yazısında çıkarılan yasa hakkında “*Kapalı Rejime Giden Yol*” başlığı kullanılmıştı.²⁵⁰ Aynı gazetede yazan Alp Kuran, memleketin sosyal sorunları çözülmediğinden ve siyasi partilerin içinde DP zihniyetinin yaşamasına müsaade edildiğinden bir kısım askerlerin siyasete müdahale etmek zorunda kaldıklarını söyleyerek yakın tarihteki olayların bir tahlilini yapmaktaydı.²⁵¹ Bu kanunu “*Huzur Kanunu*” olarak gören Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Ulus* gazetesindeki yazısında başvekil İnönü’nün bu konularda tecrübeli bir devlet adamı olduğunu söylerken Türkiye’nin başıboş tartışmalarla çok şey kaybedebileceğini belirtmekteydi.²⁵²

Tedbirler Kanunu 5 Mart 1962 yılında kabul edildi. Bundan böyle Türkiye’de devlet aklı ile yazılı basın arasındaki temel münasebetler bu yasaya göre belirlenecekti. MBK, Atatürkçü bir tutumla dönemin en çağdaş anayasalarından birinin meydana

²⁴⁶ “Basın Hürriyeti Kalkarken”, *Tercüman*, 4 Mart, 1962, s.1

²⁴⁷ Falih Rıfkı Atay, “Teşhis İyi Konmalıdır”, *Dünya*, 26 Şubat, 1962, s.1.

²⁴⁸ Gökhan Evliyagil, “Niçin Bu Kanuna Muhalifim”, *Yeni İstanbul*, 4 Mart, 1962, s.1.

²⁴⁹ *Cumhuriyet*, 8 Mart, 1962, s.1.

²⁵⁰ İhsan Ada, “Kapalı Rejime Giden Yol”, *Vatan*, 4 Mart, 1962, s. 2.

²⁵¹ Alp Kuran, “Türkiye’de Demokrasinin Geleceği”, *Vatan*, 2 Mart 1962, s.3.

²⁵² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Türkiye’nin Sahibi”, *Ulus*, 5 Mart 1962, s. 1.

geldiğine inanırken, görev ve yetkilerini devrettiği ilk meclisin ise “*Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun*”u kabul etmesi 27 Mayıs 1960’ın nefsi müdafaa refleksinden başka bir şey olmasa gerekirdi.

Bu kanunun 1. Maddesinin A bendi şu metinlerle başlar:

*“Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla de tesbit edilen Demokrat Parti iktidarına karşı direnme hakkını kullanarak, normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla, Türk Milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimini, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa matûfiyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanlar...”*²⁵³

Görüldüğü üzere bu yasa neşriyatı hedef alır. Dokuz farklı maddede açıklanan hükümlere uyulmaması halinde Türk Ceza Kanunu’nun müeyyideleri yerine getireceğini belirtir. Kanun teklifinin yasalaştığı gün meclis görüşmelerinde, hükümetin yazılı basını tahakküm altında tutacağı ardı ardına yapılan konuşmalardan anlaşılmaktadır.

Tedbirler Kanunu 3 Mart 1962 tarihinde TBMM’ye geldiğinde aleyhte ilk sözü AP almıştır. AP adına konuşan Balıkesir vekili Gökhan Evliyaoğlu bu kanun teklifinin 27 Mayıs inkılabının hürriyet anlayışına aykırı olduğunu vurgular. Daha sonra CHP Ordu vekili Ferda Güley söz alarak Türk ordusunun 27 Mayıs’ın meşruiyetinin korunması hususunda oldukça hassas bir tutumunun olduğunu beyan eder. Kanun teklifine ilişkin eleştirileri yanıtlamak ve gerekçesini sunmak için Başbakan İsmet İnönü kürsüye çıkarak şu konuşmayı yapacaktır;

“Memlekette iki türlü tehlike vardır. Birisi 27 Mayıs’ın meşruiyeti üzerinde girişilen tarizler ile ordunun her gün türlü şekilde tahrik ve tecavüze maruz bırakılması, öteki demokratik rejim, bizim memlekete gelmez, mutlakiyet rejim, dikta rejimi bu memlekete götürür,

²⁵³ **Resmi Gazete**, 7 Mart, 1962, s. 6838.

*yolundaki tahrikler. Bu ikisini de önlemek lazımdır. Bunları önlemek bugün alacağınız tedbirlerle mümkün olacaktır.”*²⁵⁴

İsmet İnönü konuşmasını bitirirken bu teklif yasalaştıktan sonra ordunun artık siyasetle uğraşmasına gerek kalmadan TBMM'nin dirlik ve düzeni kurmakla ilgileneceğini söyler. Daha sonra söz alan Yeni Türkiye Partisi lideri Osman Bölükbaşı Türkiye'de hürriyetlerin sınırsız olmadığını açıklayarak tasarının gerekliliğine vurgu yapacaktır. Liderlerden son sözü söylemek AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya düşer. AP lideri yaptığı konuşmada komünistlerin gizli nümayişlerine karşı böyle bir önlem almanın zaruri olduğu kanaati taşıdıklarını anlatacaktır. Çok geçmeden Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de bu kanunun geçici olduğunu bildiren bir demeçte bulunacaktır. Ne var ki Tedbirler Kanunu 1969 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Gerek bu yasa teklifinin meclise sunulduğu gerekse TBMM'de yapılan görüşmeler her yönüyle yazılı basını hedef alan bir gelişme yaşandığını ortaya koyar.

Şüphe yok ki bu yasa basın camiasını etki altına alamadı. Kimilerine göre kanun havada kalmıştı.²⁵⁵ Yeni anayasanın sosyal yansımaları yüzünden siyasette uzun zamandır dillendirilen yeni yol arayışları da meydana çıkmıştı. Ayrıca şunu da gözden kaçırmayalım: 1960'lı yıllar yazılı basının geçmiş ve gelecek nesli arasındaki farkın iyiden iyiye açılmaya başladığı ilk kırılma zamanlarıydı. Bir devir değişirken gazeteciler arasındaki kuşak çatışması bu yıllarla birlikte zirveye ulaştı.

Sonuç olarak tedbirler almak suretiyle yasaklanan konuların hemen hemen hepsi yazılı basında tartışmaya açılmıştı. Haliyle Türk ordusu ve Türk milleti tarafından 27 Mayıs 1960'ta özlemle geri getirildiği söylenen Atatürkçülük bu tartışmaların içinde kendi yolundan çıkmış sayılırdı.

2.2. 1961 Anayasasında Basın Rejimi

1961 Anayasası 9 Temmuz 1961'de halk oylamasının ardından kabul edilmiştir. Bu vesileyle zaman içerisinde değişime uğrayarak ilk haline benzemeyen 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni anayasa Türkiye'de demokrasinin oturması

²⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, LII, C.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1962, s.41.

²⁵⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere...**, s. 236.

için toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte, fikir hürriyetlerini serbest bırakan özgür söz söyleme hakkını savunan ayrıcalıklar tanımıştır. Kuvvetler ayrımına dayanan sosyal devlet, hukuk devleti ve refah devleti ilkelerine uygun demokratik devlet düzeni benimsenmiştir.

Yeni anayasanın her yönüyle çağdaş bir düzen getireceği hazırlıkların tamamlanması aşamasında yazılı basına yansır. Evvela İsmet İnönü'nün "*Gerçek Demokrasiyi Teminat Altına Alacak*" ifadesi bulunmaktadır.²⁵⁶ Daha sonraları Cemal Gürsel'in yeni anayasa hakkında "*Fevkalade övünülecek eser...*" dediği hatırlanmaktadır.²⁵⁷ Ardından yapılan halkoylamasında %62 ile evet sonucunun çıkmasının yazılı basını hareketlendirdiği kanısına varılmaktadır. Hürriyet sonucu okuyucularına, "*Türk milleti asaletini gösterdi...*" başlığıyla duyururken, Tercüman oylama sonucunun CHP, CKMP ve YTP tarafından da benimsendiği söyleyerek, Milliyet gazetesi hayır oylarının nereye gideceğiyle ilgili bir tespitte bulunarak baskısını yapmıştır.

1961 Anayasası'nda basın kurumu, "*Basın ve Yayınla İlgili Hükümler*" başlığı altında tanımlanmıştır. Basın rejimini belirleyen tüm prensipler burada aranmalıdır. Bununla birlikte MBK'nın yeni anayasanın kabulünden önce Türk basının temel sorunları olarak masada duran; mesleki örgütlenme, basın camiasının hürriyeti meselesi, iktisadi koşullarına ilişkin iyileştirmeleri önceden tamamladığı hatırlanmalıdır.

Toplam dört madde altında basın kuruluşlarının işleyişi, suçlar ve basın hürriyeti konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tüm hükümlerin temel dayanağında 1961 Anayasası'nın ruhu olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin izleri vardır. Basınla ilgili hükümlerin ana hatlarıyla birlikte değerlendireceğimiz başlıkları şu şekilde sıralanmıştır:

- *Madde 22- Basın hürdür; sansür edilemez*
- *Madde 23- Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve mali teminat şartına bağlanamaz.*

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 17 Mart, 1961, s.1.

²⁵⁷ *Tercüman*, 31 Mart 1961, s.1.

- *Madde 25- Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.*
- *Madde 27- Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.*

Yazılı basını yeniden özgürlüklere kavuşturan maddeler içinde basın rejiminin temelini teşkil eden “*Basın hürdür, sansür edilemez*” evrensel ilkesi aynen korunmuştur. Diğer maddeler ise DP’nin gazetelere, gazetecilere ve gazete sahiplerine getirdiği engellerin artık geçerli olmadığı yönünde bir vurgu yapmaktadır. Ayrıca basın kuruluşlarının suç işleme ehliyetinin olmadığı belirtilerek basın suçlarının gerçek kişilere atfedilebileceğine dair net bir anlayış ortaya konulmuş olması dikkatleri çeker. Böylelikle gazetelerin keyfi idarelerin elinde kapatılmasının önü kesilmiş olacaktır. Anayasada yer alan maddeler ışığında yazılı basının 1960’lı yılların hemen başında çağdaş normlara dayalı liberal basın rejimine kavuştuğu savunulabilir.

Liberal basın rejiminin on sekizinci yüzyılla birlikte meydana gelen devrimler sonunda ortaya çıktığı düşünülür. Fikir hürriyetini önceleyen yaklaşımından ötürü basının siyasi iktidarların tekâmülünde kalmasını reddeder. Fakat basın faaliyetlerinin beyana dayalı olmasını vurgular. İktidarın icraatlarını eleştirmek basının temel görevi olmakla birlikte, eleştirilerin kurumsal kimliklerin yıpratılması anlamı taşımadığı görüşünde birleşilir.²⁵⁸ DP’nin ilk iktidar döneminde buna benzer bir uygulamaya 1950 Basın Kanunu ile geçilmiştir. Fakat sonraki DP iktidarlarının 1954’ten itibaren hakları kısıtlaması sebebiyle liberal basın rejiminden ödün verildiği bilinmektedir.

Daha önce ispat hakkı bulunmadığı için DP iktidarıyla ters düşen gazetecilerin ömrünü mahkeme koridorlarında geçirdiğini ifade eden anılar vardır. 1961 Anayasası tekzip ve ispatla ilgili yenilikleri içerdiği için yazılı basına kendi görüşlerini delillendirmek suretiyle savunma hakkı tanır. Orhan Koloğlu 1961 Anayasası’nın getirdiği çoğulcu ortamın etkisiyle basın suçlarını içeren yargılamaların bir önceki

²⁵⁸ Dennis Mcquail, **Mass Communication Theories: An Introduction**, London, Sage Press, 1983, 94.

döneme göre yarısı oranda azaldığını belirtmektedir.²⁵⁹ 1961 Anayasası'ndaki basınla ilgili maddelerin verdiği ilk izlenimler evrensel düzeyde bir basın kurumu öngörüldüğünü gösterir.

Bunların haricinde kök salmış sorunlardan birisi de sansürdür. DP döneminde basına karşı caydırıcı bir nitelikte uygulandığı anımsanmaktadır. 1961'den sonra da sansürün etkili bir güç olarak hükümetlerce kullanıldığını gösteren işaretler bulunmaktadır. Sansüre uğrayan yayınların tahlilinde ideolojik propaganda ve etnik ayrımcılığın öne çıktığı görülür.²⁶⁰ Buna mukabil İnkılâplara ve rejime muhalefet etmek, hükümeti okuyucu önünde rencide etmek, yasak veya sinkaflı sözcükler kullanmak, Türk dilini doğru kullanmamak basın suçu kabul edilerek kapatma, toplatma ve maddi cezalara dönüşmüştür.

Savaşlar, sıkıyönetim dönemleri, seçimler gibi toplumda kargaşa ortamı çıkartabilecek zamanlarda bu cezaların sayısında önemli artışlar gözlemlenmiştir. DP döneminde vuku bulan 6-7 Eylül olayları buna en iyi örneği teşkil etmektedir. Öte yandan yaptırımların önce sansürle denetlendiği için fikir hürriyetlerinin bundan yüksek oranda etkilendiği belirtilebilir. Bundan dolayı siyasi ideolojiler ile ilgili görüş beyan edilmesi Türkiye'de basınının temel sorunlarından biri haline gelebilmiştir.²⁶¹ Aynı basın rejiminin çok geçmeden yazılı basının fikir hürriyetlerini sonuna kadar kullandığı geniş bir yelpaze oluşturduğundan bahsedilebilir. Bundan böyle Türkiye'de temsil edilen her siyasi görüşün kendi yayını, hiç değilse çok okunan yazarları ve gazeteleri olacaktır. 1935 Matbuat Kongresi'nden bu yana yekvücut olması beklenen yazılı basın sağ ve sol ölçekte farklı kimliklere ayrılacağı özgürlük ortamını bulacaktır. Ahmet Oktay'ın söylediğine göre bu ortamdan en çok yararlanan kesim uzun zamandır baskı

²⁵⁹ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 133.

²⁶⁰ Cumhuriyet döneminde sansürün ayrıntılı bir değerlendirmesi için Mustafa Yılmaz – Yasemin Doğaner'in Mustafa Yılmaz - Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007. künyeli eseri incelenebilir. 1961-1973 arası sansür uygulamaları için ayrıca bkz. Mustafa Yılmaz – Yasemin Doğaner, "1961 – 1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararıyla Yasaklanan Yayınlar" , **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, Sayı 37-38, Mayıs – Kasım, 2006, s. 247-299.

²⁶¹ Yazarın belirttiklerine göre hükümetlerin hassasiyet geliştirdikleri nokta her zaman Komünist propaganda üzerine yoğunlaşmıştır. Uğur Mumcu, **Gazetecilik**, Um:ag, Ankara, 1998, s. 21.

altında tutulduğu savunulan sol görüşler olacaktır. 1961 Anayasası'nın getirdiği çok seslik onlara basın yoluyla sesini duyurabileceği yeni bir alan açacaktır.²⁶²

2.3. Türk Yazılı Basınının 27 Mayıs 1960 Darbesine Yaklaşımı

Demokratik ortamlarda serbest düşüncenin yayılmasını sağlayan basının bir toplumun gelişmişlik düzeyini belirlemede ölçüt olduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayı demokratik olduğu varsayılan toplumlarda basın kurumu; siyasal iktidarın kararlarını denetleyebilen, yasama yürütme ve yargı erklerinin hemen yanında yer alan dördüncü güç olarak yerini almaktadır.²⁶³

Diğer taraftan basın, kamunun ne hakkında düşüneceğine yön veren devletin ideolojik bir aygıtı olarak da anılmaktadır. Althusser'e göre devletin kamusal ve özel alanda etkinliğini-ideolojisini tanımlamak için kullandığı çerçeve iki türlü oluşur. Bunlardan birincisi baskı unsuru olarak devlet, ikincisi ise bireyin etki alanına giren ideolojik devlettir. Althusser'in tezine göre tüm medya organları ikinci grupta yer alarak devletin varlığını bireye kabullendirmeye çalışır.²⁶⁴ Bu yolla kamunun bilgi sahibi olması sağlanır. Fakat usul ve esasta işleyen basın birbirinden ayrı iki farklı görüntü ortaya koyar. Yazılı basının her daim tarafsızlık içinde olması beklenirken, bu kurumun da bireyler gibi farklı düşünen özgün bir iradesi bulunmaktadır. Özellikle Türk basını bu görüşlerin çeşitliliği ve yoğunluğu bakımından hassas dönemlerle öne çıkmaktadır.

27 Mayıs darbesinde kayda geçenler kadar darbe sonrasında yazılı basının bu olağanüstü durumu nasıl gördüğü tarihsel açıdan önemli olmalıdır. DP'li yıllarda oluşan muhalif birikimin darbe sonrasında hemen bir tepki yığına ve patlamaya dönüştüğü kanısı yaygındır. Bunu savunan görüşler haksız sayılmaz. Ancak kısa vadede yazılı basının yaklaşımı çözümlenmedikçe uzun vadedeki yansımaları inceleyen tarih çalışmaları yanıltıcı bir sonuca sahip olacaktır.

Bununla beraber darbe sonrası süreçte MBK'nın yazılı basına ne söyleyeceği ile ilgili açık bir yargısının bulunduğu önceki bölümlerde ele alınmıştır. Öyleyse yazılı

²⁶² Ahmet Oktay, **Toplumsal Değişme ve Basın**, Kelepir Yayınları, İstanbul, 1987, s.59.

²⁶³ İrfan Erdoğan, **a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁴ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Alp Tümertekin (Çev.), İthaki Yayınları, İstanbul, 2019, s. 34.

basın MBK'nın sözcülüğünü mü yapmıştır? Öyle sanıyoruz ki bu sorunun tek cevabı olmayacaktır. Nitekim ordunun otoritesini kabullenmiş olan basının bu çerçevede olaylara yaklaşarak ön sayfalarında farklı, iç sayfalarında farklı açıklamalara yer verdiği düşünülmektedir. Burada asıl önemli olan yazılı basının darbeyi değerlendiriş biçimidir. İlk bir aya yaklaşan süreçte yazılı basının Atatürk ve Atatürkçülükle ilgili yorumlar yaptığı anlaşılmaktadır. Günlük gazetelerde yazılanların sakin değerlendirmeler yapmaktan ziyade sevinçle bir hürriyet bayramı havası oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Örneklerine geçmeden önce belirtmekte fayda vardır. Yazılarda dikkat çeken hadiseler arasında gençlikle darbenin bütünleştirilmiş olması bulunmaktadır. Yazarların artık “*düşük*” diye nitelendirdikleri DP hükümetine oy verenlerle bağları koparma yoluna gideceği ortadadır. 1960'lı yıllar boyunca gazetelerin hitap edeceği yeni okuyucu kitlesi onlar olacaktır. 30 Mayıs tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir karikatür bu ayrımı şu şekilde ortaya koymaktadır:

Şekil 1.

27 Mayıs darbesinin farklı açılardan değerlendirilmesinde çok okunan bazı gazetelerin dünya görüşlerini yansıttıkları başyazılarının burada sunulması şüphesiz en kıymetli işlerden biri olacaktır. Cumhuriyet'in darbeden sonraki ilk üç gün boyunca Nadir Nadi tarafından yazılan başyazıları “*Büyük Türk Ordusuna Desteğimiz*”, “*Ne Mutlu Sana*” ve “*Bardağı Taşırın Damla*” başlıklarıyla çıkmıştır. Nadi bu yazılarında ordunun giriştiği kutsal işin DP'nin zulmünü dindiren son hamle olduğunu vurgular.

Nadir Nadi, çoğunluğu hukukçu olan DP'lilerin tahkikatla kalkıştıkları baskı rejimine geçişin kendi sonları olduğunu neden anlayamadıklarını sorgular.²⁶⁵ Hürriyet'in isimsiz başyazısında “*sıkılan kahpe kurşunlarla şehit olanların, uğrunda öldükleri ideal, bugün Tanrıya şükürler olsun tahakkuk etmiştir.*” sözleri yer alır.²⁶⁶ Yazının devamında Atatürk dönemine duyulan özlem tekrarlanır. Darbe öncesinde olaylara tepkisiz kalmayan Milliyet gazetesinin darbe sonrasında başyazı yayımlanmamış olması merak uyandırmaktadır. Tercüman Haldun Taner'in kaleminden “*Sonuç değil, Başlangıç*” isimli bir makale yayımlamıştır. Başyazıda yer verilen sözlerden darbenin millete mal olmuş bir başkaldırı olduğu şu şekilde açıklanır: “*Türk Milleti böyledir işte. Kös dinler görünür. Boynu bükük sanılır. Ama ayrıntı kabardı mı da uyuşukluğundan birden silkinip, bütün o baskıyı, o zorba kuvvetleri coşkun bir sele kapılmış süprüntü küfeleri gibi önüne katıp götürür.*”²⁶⁷ Aynı tarihte Ahmet Emin Yalman imzalı başyazı Vatan gazetesinde “*Allah'ın bugünü de varmış!*” başlığını taşır. Gazetelerin müşterek duygu ve düşüncelerinin ilk izlenimlerinde orduya Atatürk'ten sonraki kurtarıcı gözüyle bakılmaktadır.

Yazılı basına yalnızca ilk sayfalarından bakıldığında 27 Mayıs'la ilgili haberlerin ortak bir dili barındırdığı fikri sabit olmaktadır. Fakat sözcükler üzerindeki ince ayrıntılar darbeye olan yaklaşımın ne kadar olumlu olduğunu ortaya koyacak delillere sahiptir. Buna göre ilk günkü sayfalarda meclisin feshedilmesi ve yeni anayasa ile ilgili çalışmaların başlanması hemen her gazetede benzer başlıklarla sunulduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında verilen diğer haberlerde ise orduya atfedilen değerler sıralanmaktadır. Cumhuriyet'in ilk günkü manşetlerinden birinde “*Türkiye'nin kahraman Silahlı Kuvvetlerimiz tarafından idaresinin ikinci günündeyiz*” ifadelerine yer verildiği dikkat çeker. Durumun içselleştirilmesi diğer belli başlı gazetelere aynen yansır. Ana sayfaların geri kalan bölümlerinde Tahkikat Komisyonunun getirdiği yasaklarla birlikte son bir ayda gerçek haberciliğin neden yapılamadığı anlatılır. Haberlerin alt metinlerinde yurdun her yanında tam bir huzur havasının hüküm sürdüğü, halkın sokağa çıkma yasağına rağmen davullu zurnalı kutlamalar yapıldığı aktarılır.

²⁶⁵ Cumhuriyet, 28 Mayıs, 1960, s.1; Cumhuriyet, 29 Mayıs, 1960, s.1. Cumhuriyet, 30 Mayıs, 1960, s.1.

²⁶⁶ Hürriyet, 28 Mayıs, 1960, s.1

²⁶⁷ Tercüman, 28 Mayıs, 1960, s.1.

İlk günün haberlerinde darbenin lideri Cemal Gürsel'in de halka takdim edildiği unutulmamalıdır. Çoğunluğu resimli olan bu içeriklerde “*Diktatör olmayacağım*”, *En kısa sürede demokrasiye dönelecek*” sözleri öne çıkartılır.

Daha az yer kaplamakla birlikte ilk günün haberleri arasında tutuklanan DP’li siyasetçiler de yer almıştır. Bunların içinde en çarpıcı olanı Adnan Menderes ile ilgili yapılan sunumlardır. Haber içeriklerinde DP’lilerin isimlerinin yanı sıra kabineyi oluşturan heyetten bazı kişilerin resimleri paylaşılmıştır.²⁶⁸

İkinci gün haberleri yeni teşekkül eden hükümeti konu almaktadır. Resmi Gazetede yayımlanan tebliğle aynı içerik gazeteler tarafından takdim edilerek kabine üyeleri ve ne işlerle meşgul oldukları yazılmıştır. Bir ayrıntı olması bakımından MBK tarafından kurulan hükümetin içinde sivillerin çoğunlukta olması başlıklara taşınmıştır. “*Yeni Kabinede 3 asker, 14 sivil var*”, “*Tarafsız Şahsiyetlerden Bir Kabine Kuruldu*”, “*Kabine kuruldu, bütün yurttta normal hayat başladı*” gibi duyurularla MBK’nın çehresi sivilleştirilmiştir.²⁶⁹

Aynı günkü birinci sayfalarda hükümet haberleri ile DP’lilere ayrılan yerin denk olduğu göze çarpar. İlk gün neredeyse tüm alanı kaplayan devrim-ihtilal çizgisindeki haberler ikinci günden itibaren DP ile girişilecek olan hesaplaşmanın ilk izlerini taşır. Adnan Menderes’in tutuklanma sürecine ilişkin sansasyonel dille verilen haberler, DP’lileri ikinci günden itibaren sabık ve düşük sıfatlarıyla anmaya başlamıştır. Yazılı basın, nezarete tutulan DP’lilerin psikolojik halleriyle ilgili tahliller yaparak partinin önemli isimlerinin birbirine düştüğünü aktarmıştır.

Üçüncü günün haberleri ise ilk iki günden daha farklı bir içerikle basılmıştır. Üçüncü günün ana sayfalarında 30 Mayıs tarihli tüm MBK tebliğlerinin demokrasi ile ilişkili başlıkları ele alınmıştır. Yurdun kısa sürede özlenen demokrasiye yeni bir anayasayla döneceğini savunan görüşler, artık basının ve vatandaşların gerçek özgürlüğü tatmakta gecikmeyeceğini yazmıştır. O günlerde Türkiye’ye gelen İran Şahının darbe hükümetinin meşrulaştırılmasında kullanıldığını söylemek gereklidir. Darbe, inkılap sözleriyle anılarak Şah Pehlevi’nin bu harekete destek verdiği

²⁶⁸ Bazı örnekler için bkz. **Yeni Sabah**, 28 Mayıs, 1960, s.1.; **Yeni İstanbul**, 28 Mayıs, 1960, s.1.; **Dünya**, 28 Mayıs, 1960, s.1.

²⁶⁹ Bazı örnekler için bkz. **Akşam**, 30 Mayıs, 1960, s.1.; **Ulus**, 30 Mayıs, 1960, s.1.

bildirilmektedir. Benzer şekilde aynı gün haberlerinde Kıbrıslı Türklerin ve bazı İslam ülkelerinin darbenin meşruluğunu kabul ederek MBK'nın kurduğu hükümeti tanıdığını açıklamaktadır.

Üçüncü günün diğer haberlerinde darbeden önceki son bir ay ile açık bir hesaplaşmanın başlatıldığı “*Vesikalar açıklanacak*” başlıklarından anlaşılmaktadır. Karanlık günler olarak adlandırılan komisyon yasaklarının halktan gizlediği gerçeklerin duyurulacağı haber yapılmıştır. Bu haberlerde Atatürk ve Atatürkçülükle ilk kez Milliyet gazetesi tarafından aleni bir ifade kullanıldığı görülmektedir. DP'nin Atatürk ilkelerini terk ederek anayasayı ihlal ettiğini bildirilmektedir. DP'lilere ayrılan üçüncü gün haberleri Adnan Menderes üzerinden çaresizlik hissini okuyucuyla buluşturur. Menderes'in Kütahya dolaylarında tutulduğu yere vurgu yapılarak 1946'da aynı yerden milletvekili olarak seçilişine göndermeler yapılmaktadır.

Darbenin iç sayfalarda bulunduğu yankılar ilk sayfadaki gibi resmi ve genelleyici nitelikte değildir. Köşe yazarlarının konuya gösterdiği yaklaşımlarda 27 Mayıs darbesinin Atatürk ve inkılapçılıkla özdeşleştirilmesi ağır basmaktadır. Müşerref Hekimoğlu'nun *Akşam*'daki köşesinde darbenin kansız ve ivedilikle demokrasi yönünde sonuçlanması Atatürk'e layık bulunur. Duygusal bir metinle seslenen Hekimoğlu, yarım kalan inkılabın Atatürkçü askerler tarafından tamamlanacağını söyler.²⁷⁰ *Akşam*'ın bir başka köşesinde Bedrettin Ülgen'in aynı sözleri tekrarladığı görülür. 27 Mayıs, Türk tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. *Türkiye'yi geliştirecek başlangıç hamleleri bu hareketle tahakkuk edecektir. Türk milleti, daha önce inkılapları gerçekleştiren Türk ordusunun yeni bir başarısı ile karşı karşıyadır* ifadeleri yer alır. Ahmet Çitilci imzalı yazı “*Atatürk'ün izindeyiz*” başlığını taşır. Kısa metin içeriğinde Atatürk'ün “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” sözüne atıfta bulunulur.

Cumhuriyet'in olağan şartlar içinde köşe yazıları Atatürk sevgisini tekrar eden satırlarla doludur. Bunlardan en derli toplu halde ilk günlerde yayımlananı Aydemir Balkan'ın *Ata'nın İntikamı* başlıklı yazısıdır. “*Benim inkılaplarımı anlıyanlar, korumasını da bilirler*” sözünü temellendiren satırlarda Türk gençliğinin Ata'sının intikamını aldığını belirtir.²⁷¹ Bir diğer yazıda Hasan Ali Yücel aynı temayı

²⁷⁰ Müşerref Hekimoğlu, “Ne Mutlu Sana Atam!”, *Akşam*, 28 Mayıs, 1960, s.3.

²⁷¹ Aydemir Balkan, “Ata'nın İntikamı”, *Cumhuriyet*, 11 Haziran, 1960, s.3.

işlemektedir. 27 Mayıs yazara göre hürriyet, ordu ve Atatürk'ün ayrılmaz bir üçlü oluşunun ispatı demektir.²⁷²

Ulus gazetesindeki yazılar Cumhuriyet gazetesindeki gibi 27 Mayıs'ın Atatürk inkılabının bir eseri olduğunu tasdiklemektedir. Cihad Baban'ın darbeden sonraki ilk köşe yazısında ordudan *Atatürk neslinin evlatları* şeklinde bahsedilir.²⁷³ Aynı gazetenin 10 Haziran baskısında Afet İnan'ın aktardıkları önemlidir. “*Türk Gençliği Atatürk'e Cevap Verdi*” başlığını taşıyan yazıda, Anıtkabir üzerinden bir içselleştirme ortaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Anıtkabir'de bulunan on kulenin isimlerini tek tek sayan İnan, ilk kulenin hürriyet son kulenin ise neden inkılap olduğuna değinmektedir. Son kule üzerinden inkılabın en kudretli vasfının daima ileriye gitmek olduğunu söylemektedir.²⁷⁴ Aynı gazetede Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazısı da hürriyet temalı bir içeriğe sahiptir. 27 Mayıs devriminde hayatını kaybedenlerin artık Atatürk'le aynı merteye sahip olduğu ifade edilmektedir. Ulus'ta yazısı yayımlanan Ceyhun Atıf Kansu'nun yazdıkları da duygu yüklüdür. Hayatını kaybedenlerin Atatürk yolunda canlarını verdiği satırlara yansır.

Bu yazıların içinde çerçevesi iyi çizilmiş eleştirel bir yazı Falih Rıfkı Atay'a aittir. *Dünya* gazetesinde çıkan yazı 27 Mayısla birlikte yeni bir Atatürk devrinin başlaması gerektiğini belirtir. Yedi maddede DP'nin işlediği suçları sıralayan Atay, bir gün bir başyazısında “*Atatürk tekin değildir*” başlığını kullandığını, çok zaman geçmeden Atatürk'ün milli felaket mesulleri diye bahsettiği DP'lileri çarptığını söyler.²⁷⁵ Falih Rıfkı Atay'ın on dokuz Haziran tarihli yazısı doğrudan Atatürkçülüğü işlemektedir. Bu yazıda DP'nin laiklik üzerinden oluşturduğu din sömürüsü konu olarak işlenir. Menderes'in Atatürk'ün gölgesinde yaşayan bir siyasi kimliği olduğunu, bunu üzerinden atmak için Kuva-i Milliye hareketinin bile her defasında küçümsendiğini açıklar. Dünya'da yazan Bedii Faik de o dönem olan biteni Atatürkçülerin yapmış olduğu bir hareket olarak yorumlar.

27 Mayıs darbesinden sonra Milliyet'te yazan Çetin Altan'ın kalem ustalığı burada kendini gösterir. Darbeden sonraki gün Atatürk'e yeniden dönüşün tarihe

²⁷² Hasan Ali Yücel, “Niçin Atatürk”, *Cumhuriyet*, 12 Haziran, 1960, s. 3.

²⁷³ Cihad Baban, “İnkılabı Muvaffakiyete Ulaştırmak İçin”, *Ulus*, 29 Mayıs, 1960, s.4.

²⁷⁴ Afet İnan, “Türk Gençliği Atatürk'e Cevap Verdi”, *Ulus*, 10 Haziran, 1960, s.4.

²⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, “Dünden Geriye Bakarken”, *Dünya*, 30 Mayıs, 1960, s.,1.

gececek izler bıraktığını söyleyen Altan, DP iktidarlarında Atatürk'ten bahsetmenin bile zor bir iş olduğunun altını çizer. 27 Mayıs'ın Atatürk'ün arkasından akseden manevi direktifi ile yapıldığını ekleyerek DP'nin gidişiyle birlikte *beyefendiler saltanatının* bittiğini müjdelir.²⁷⁶

Vatan gazetesinin köşe yazılarında darbenin Atatürkçülükle ilişkilendirilmesi diğerlerinden farklı değildir. Gençlerin ne büyük işler başardığını belirten köşe yazılarında Milli Mücadeleden bu yana çekilen çilenin boşa olmadığı dile getirilir. Bunların içinde Ahmet Emin Yalman'ın serinkanlı değerlendirmelerini ele alan yazısı önemlidir. 27 Mayıs'ın askeri ve milli yönüyle önemini vurgulamak niyetinde olan Yalman'ın, girişilen hareketin Atatürk ve silah arkadaşlarının açtığı yolda gerçekleştiğini belirtir. Müdahaleye katılanların vatansever insanlardan oluştuğu söylenir.²⁷⁷

Görüldüğü üzere 27 Mayıs darbesinin yazılı basında bulduğu karşılık Atatürk çizgisinde bir devrim niteliğindedir. Geçmişte kalan on yılın aynı çember içinde bulunan eleştirileri ilk birkaç haftada yukarıda belirttiğimiz sözlerle dile getirilmiştir. 1965 yılının hemen başlarında *Ulus* gazetesinde yazan Ahmet Karahan'ın olan bitene dair değerlendirmeleri şu şekildedir:

“27 Mayıs 1960 dan evvelki devrede siyasi iktidarı elinde bulunduran Demokrat Parti husumet andı ile malûl bir teşkilâta dayanarak yalnız ve yalnız seçim stratejisi ile devleti idareye çalışırken, muhalefette bulunan C. H. Partisi, modern devlet felsefesi ve sorumluluk duygusuna aykırı olan seçim stratejisi ile devletin idare edilemeyeceği fikrini iktidara kabul ettirmek istiyordu. Zira C. H. Partisi reaksiyon metodunun ve seçim stratejisinin bir iktidarı diktatoryaya götüreceğine inanıyordu. Vatandaşların çok iyi hatırlayacakları üzere C. H. Partisinin bütün uyarmalarına rağmen iktidar yavaş yavaş cehalete ve kaba kuvvete dayanan bir parti diktatoryası kurmaya başladı. Her geçen gün vatandaşın adalet ve güvenlik duyguları yıkılmış, millet iki ayrı kampa bölünmüş, nihayet

²⁷⁶ Çetin Altan, “Bugün Canım Yazı Yazmak İstiyor”, *Milliyet*, 28 Mayıs, 1960, s.3.

²⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “Askeri Şerefimiz ve Milli İtibarımız”, *Vatan*, 28 Mayıs, 1960, s.1-3.

vatandaşın şerefi ve haysiyeti ile beraber malı, canı ve namusu tehlikeye düşmüştü, Anayasa ve hukuk dışı davranışlarıyla meşruiyetini kaybetmekte olan iktidara karşı vatandaş direnme hakkını kullanmaya başlamıştı. 27 Mayıs 1960 sabahı yeni bir güneş doğdu. Bu, Atatürk'ün yeniden doğuşuydu. Bu, hürriyet ve güvenlik güneşiydi."²⁷⁸

Bir başka uzun vadeli değerlendirmede ise şu ifadeler dikkat çeker;

*"27 Mayıs, her bakımdan tutarlı olmasa da, siyasi bir programdan yoksun bulunsa da Atatürkçü asker, sivil, aydın zümrenin DP'nin temsil ettiği anti Kemalist karşı devrim direnişidir 27 Mayıs. Kötüye gidişi hiç değilse bir süre için durdurmuş ve toplumumuzdaki devrimci birikime bir ölçüye kadar açığa çıkma ve gelişme olanağı sağlamıştır."*²⁷⁹

Yazıların Atatürk ve Atatürkçülük haricindeki yekûn bir bölümü ise bundan sonra devlet mekanizmasının nasıl işleyeceğini konu edinmiştir. Mezkûr tarihin MBK üyelerinden, darbenin sözcüsü Alparslan Türkeş'in dünya görüşü umdesinde kurulan *Öncü* bu haberlerin en kolay erişilebildiği kaynaklardandır.²⁸⁰ Bu yazılarda darbenin lideri Cemal Gürsel'in isminin nadiren kullanıldığı görülür. Bunun yerine hızla bir hükümet kurulacağından bahsedilerek demokrasiye dönüşün yakın bir tarihte olacağı açıklanır. Aynı doğrultuda ordu ile ilgili içeriklerde askerin siyasete müdahil oluşunun eleştirileri dile getirilmez. Bu bakımdan basının demokrasiye dair samimiyeti de sorguya açıktır. Tüm birikimler dikkate alındığında Türkiye'de yazılı basın sağlam bir fikre dayandığını iddia etmek zordur. 1931 tarihli Matbuat Kanunu'ndan bu yana genel olarak iktidarın tahakkümünde bulunmuştur.²⁸¹ Bundan dolayı kılıcı elinde tutanın eleştirilmesini beklemek yalnızca ideallerin savunulması olurdu. Nitekim aynı kılıcın gölgesinde ne DP'ye oy veren seçmenler ne de demokrasinin gerçek anlamda yayılması için çaba sarf edenler olup bitenin faturası üzerine gerçekten toplu bir ses çıkarmış

²⁷⁸ Ahmet Karahan, "İsmet Paşa'dan Ürgüplü'ye", *Ulus*, s. 12 Mart, 1965, s. 2.

²⁷⁹ *Akşam*, 11 Aralık, 1964, s. 4.

²⁸⁰ "Yolumuz", *Öncü*, 26 Ağustos, 1960, s. 1.

²⁸¹ Bu görüşü destekleyen bir açıklama için bkz. Necmettin Sadak, "Söz ve Yazı Hürriyeti Asla Tahdit Edilemez Amma...", *Akşam*, 12 Ağustos 1946, s. 3.

değillerdi. Bir bakıma yazılı basınının da onay verdiği darbe ortamında toplumun verimli olmasından söz edilmezdi.

Öyle sanıyoruz ki temsili demokrasinin ülkeyi bir arada tutan değerleri iyi koruduğuna inanılarak tepeden aşağı doğru kurgulanmış olan siyasi hayat aydınlara ve topluma olan biteni kabullenmeyi öğretmişti. Siyaset kurumunu yücelten bu davranış biçimi aydınlara ve toplumun gerçek bir demokratik hayatın tesisi için nasıl ve ne kadar mücadele edilmesi gerektiğini ise öğretmiş denilemezdi.

2.3.1. Mahalli Basında 27 Mayıs 1960 Darbesinin Yankıları

Terminolojik bağlamda mahalli basın; sunduğu içerikle kısıtlı bir coğrafyanın insanlarına hitap eden günlük veya süreli baskısı yapılan neşriyatı kapsar. Aynı zamanda mahalli basın; demokrasi kültürünün yerleşmesine aracılık eden, yeni yazar ve düşünce adamının yetişmesi için kullanılan bir okuldur.²⁸²

Türkiye’de çok sayıda mahalli gazete bulunmasına rağmen yerel topluluk tarafından yeterince ilgi görüp görmediği muallaktır. Bu nedenle mahalli basının verimliliği hakkında şüpheler vardır. Öte yandan mahalli basında istihdam edilenlerin mesleki fayda ve beklentileri de bu alanın güçlenmesinin önündeki engellerden birini oluşturur. Son yıllarda mahalli basın az sayıda okuyucu kitlesi olan, seçim dönemlerinde tanıtım maksadıyla değer gören, siyasi partilerin ve bölgenin ileri gelenlerinin reklam ödenekleriyle ayakta kalmaya çalışan neşriyat olarak hatırlanmaktadır. Bu nedenle tirajlarını daimi bir sorun olarak görürler. Her koşulda mahalli basının tarafsızlık ilkesinin zedelendiği izlenimi oluşmaktadır.

Mahalli basının etkinliğiyle ilgili tartışmalar şöyle dursun, olaylar hakkında yörenin insanının nabzını tutması bakımından halen önemli bulunur. Bir bakıma ülkede ulusal basının henüz sezemediği meseleler mahalli basında önceden manşet olmuştur. Bundan dolayı kahir ekseriyetle önemsenmeyen bir mesele mahallelerde yeni hadiseler doğuracak kadar kıymetli görülür.

²⁸² Mustafa Arslan, **Ne Haber**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2010, s.34.

Türk basın tarihine dönüp baktığımızda zengin sayılabilecek sayıda mahalli gazete çıktığına şahitlik ederiz. Bizdeki basın 1960'lı yıllara kadar tanzim edildiğinde sayıları otuzu bulmayan ulusal gazetenin iki yüz kadar mahalli yayınlara bir bütünlük oluşturduğu anlaşılır.²⁸³ Bu yüzden 27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgili olarak ulusal basının sunduğu görüşler kadar mahalli basının söylediklerini de tamamlayıcı sayıyoruz. Böylelikle 27 Mayıs 1960'la ilgili konuşulanlara toplu bir bakış meydana getirilmiş olacak, ülkenin dört bir yanında darbenin nasıl karşılandığı tanıtılmaya çalışılacaktır.

Mahalli basının bütününe ele alan bir araştırmanın içinde bulunmasak da bu neşriyatın bulunduğu dar coğrafyaların dünya görüşünü ve geleneksel tutumunu yansıtmak gibi bir huyu olduğu söylenir. Hülasa Egelilerin, Trakyalıların, Karadenizlilerin veya diğer yörelerin belli bir konu hakkında ne düşündüğünü anlamak için her bir şehrin bütün gazetelerini taramak zahmetli bir yol olabilir. Bunun yerine yerelde itibarı yüksek gazeteleri tercih etmek de bir yöntem meydana getirmektedir. Bizim gözden geçirdiğimiz gazetelerin ortak özelliği DP döneminde yayın hayatlarının kısa duraksamalarla veya uzun süreli devam etmesidir.

Öte yandan mahalli basın DP'li yıllara göre tasnif edildiğinde gazetelerin ortak adlar taşıdığı görülecektir. Pek çoğunun sloganında ya da isminde “*Demokrat*” ibaresi yer alır. Kimilerinde şehrin adı “*Ses*” veya “*Posta*” sözcüğüyle bir arada kullanılmıştır. Bu gazetelerin demokrat hüviyetli olanları DP döneminde iktidara yakın duranlardır. Diğerleri ise yöresel kalkınma, yatırımlar ve sosyal hizmetler gibi başlıklara yönelerek muhalefete daha yakın görünen görüşler sunmuşlardır.

Çalışmanın bu safhasında farklı yörelerdeki algıyı gösterebilmek için önce siyasi liderlerin memleketlerindeki gazeteler incelenmiştir. Bu sırayı Doğu ve Güneydoğu bölgeleri izler. Akdeniz ve Karadeniz'deki gazetelerden sonra Marmara bölgesinin mahalli gazetelerinden iktidara muhalif olanlar ve destek verenler incelenmiştir. Son olarak 27 Mayıs darbesinin hakikate erdiği İç Anadolu'nun neşriyatına değinilmiştir. Bu vesileyle Türkiye'nin şehirleşme ve nüfus dağılımı ölçeğinde Anadolu coğrafyasına yayılmış olan mahalli basının 27 Mayıs darbesinden önceki ve sonraki durumları gazetelerin yayın hayatlarından kesitler verilerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

²⁸³ Bu yayınların bilgilerine TBMM Süreli Yayınlar Kataloğundan ulaşmak mümkündür.

Türk siyasetine ilgi duyan her kesim Adnan Menderes'in memleketinin Aydın olduğunu bilir. 1950'li yıllarda alametifarikası bir başvekil çıkartmak olan bu şehrin mahalli basını, hemen her baskısında yetiştirdiği siyasi liderin kendi topraklarına yaptığı yatırımları manşetlerine taşımıştır. Adnan Menderes'e duyulan ilgiden ötürü ahalinin umumi siyasi atmosferi mahalli gazetelerden takip edebildiği görülür. *Aydın* ve *Hür Aydın* gazetesi ajans haberlerine de yer vererek memleketin gündemini okuyucuya nakleder.

27 Mayıs 1960'tan önce mahalli basın tutucu bir biçimde DP taraftarlığının Vatan Cephesiyle alakalı malumatlarla birlikte yükselişe geçtiği görülecektir. Her iki gazetenin de 1959 nüshalarında Aydın'ın merkez ilçeleri ve önemli kasabalarında kimlerin “*Vatan Cephesine muhalefet cephesinden istifa etmek suretiyle*” katıldığı bildirilmektedir.²⁸⁴

Diğer taraftan mahalli basının DP'nin muhalefetle ters düştüğü ilk konularda pek müsamahalı olmadığı söylenebilir. Örneğin bu konulardan biri Atatürk olunca tartışmalı gündemde Menderes'e ve partisine pek prim tanınmış değildir. Atatürk'ün vasiyeti ve CHP'nin malları üzerine süregelen atışmalarda DP'nin memlekete zulüm ettiği bu gazetelerden de söylenir. *Aydın*'ın 1953 yılına ait bazı nüshalarında köylünün para biriktirerek her ay CHP'ye bağış yapmaya başladığı belirtilir.²⁸⁵ Her ne var ki ilerleyen yıllarda aynı gazeteler vilayetlerine gelen yatırımlardan pek hoşnut olmuş olacaklar ki hem istihdamın hem de ticaretin iyileşmesiyle başvekil olan hemşerilerini takdir etmekten geri durmamışlardır.

Aydın basınının 1957 sonrası baskılarında hangi maksatla olduğunu bilemediğimiz ancak bir tahmin yürütebildiğimiz darbe ve ihtilal haberlerine rastlarız. Pek çoğu dış politika kaynaklı haberler olmakla birlikte, mahalli gazetelerin bu hareketlenmelerin bize sirayet etmek gibi bir durumunun olup olmadığını sorguladığını görürüz.²⁸⁶

²⁸⁴ Bir örnek ilan için bkz. **Hür Aydın**, 24 Kasım, 1959, s.1.

²⁸⁵ Gazetenin genel tutumunu gösteren bir örnek için bkz. “Demokrasiye Meşum Darbe”, **Aydın**, 11 Aralık, 1953, s.1.

²⁸⁶ Bkz. “Dünyada İhtilal Havası Esiyor”, **Hür Aydın**, 28 Mayıs, 1958, s.1.

Bununla birlikte Aydın basınında DP'nin popülerliğini sürdürmesine vesile olan bir başka meselenin ise yörenin önemli şahsiyetlerinin ve bir takım partililerin DP yönetimine dolaylı iştirakleri, tarım kooperatifi, meslek odaları ve birlik seçimlerinde kazanan kişiler olmasına bağlayabiliriz. Bu şahısların DP'li ilan edilmeleri gazetelerin 27 Mayıs 1960 öncesinde DP'ye yakın bir çizgide yazdıklarını belgeler.²⁸⁷ Bu suretle şehirde iktidara destek veren neşriyatın sesi daha çok duyulur. Cumhuriyet'in ilk gazetelerinden biri olan ve armasında CHP'nin altı okunu taşıyan *Aydın* gazetesi ise vilayet genelinde hüküm süren ayrışmanın neticesinde 1959'un arifesinde kapanmıştır. Geriye yalnızca DP'yi desteklediği belli olan çok az sayıda nüshasına ulaşılabilen bol kamu ilanlarıyla ve reklamlarla basılan *Hür Aydın* ve *Kıroba*'dan başkası kalmamıştır.

27 Mayıs 1960 tarihli gazeteler daha evvelden baskıya girmiş olacak ki henüz askeri müdahale Aydın'daki gazetelerde haber olmamıştır. MBK tarafından yapılan askeri idare görevlendirme ve tebliğ haberlerinin ilk duyurularıyla ancak Mayıs ayının son gününde karşılaşırız. Mahalli basının Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kutlaması ve askeri idarenin atadığı görevlilerin listeleri dışında bir şey bulamayız.

1 Haziran 1960'da yeni valinin davetiyle bir araya gelen yerel gazetecilerin ise ağız değiştiklerine şahit oluruz. Daha birkaç hafta öncesinde DP'li olmakla övünen demokrat *Hür Aydın*'ı "*Aydın'da Halk Gazeteleri Kapışıyor!*" diye manşet atarken, başyazı minvalindeki bir açıklamada "...halk sabık hükümet mensuplarının akılları durduran zulüm ve suiistimallerini okumak için gazete bayii önlerinde kuyruk olmaktadır..." ifadelerini söylerken buluruz.²⁸⁸ Aynı gazetenin İsmet İnönü ve yerel CHP idarecilerinin sıhhati hakkında duyduğu memnuniyetin değişen ağıza iyi bir örnek olduğunu belirtebiliriz.²⁸⁹ "*İkinci Cumhuriyetin Derin Manası*" başlıklı köşe yazısının da bir hayli devrik iktidar karşıtı sözlerle kaleme alındığının altını çizebiliriz.²⁹⁰ Hükümetten ilan parası alarak ayakta kaldığı tahmin edilen *Kıroba*'nın darbenin hemen

²⁸⁷ Örneğin tarım birliği ve Ticaret Odası başkanlık seçiminin galibi için "*DP Kazandı*" başlığı ile baskı yapılmıştır. Bkz. *Hür Aydın*, 19 Eylül, 1959, s.1.; *Hür Aydın*, 24 Kasım, 1959, s.1.

²⁸⁸ *Hür Aydın*, 3 Haziran, 1960, s.1.

²⁸⁹ *Hür Aydın*, 29 Mayıs, 1960, s.1.

²⁹⁰ Şevket Bilgin, "*İkinci Cumhuriyetin Derin Manası*", *Hür Aydın*, 3 Haziran, 1960, s.1.

sonrasında kaza ve köylere kadar gazeteyi ulaştırma çabalarını askeri valinin yüz yüze yaptığı mülakatın telkinlerine bağlayabiliriz.²⁹¹

Nedendir bilinmez mahalli basının siyasetin tepesinde yaşanan rekabeti yansıtan portreleri vardır. Aydın ve İzmir vilayetleri arasında böyle bir çekişmeye mahalli basın üzerinden tanık oluruz. Aydın'daki gazeteler belli bir siyasi karaktere kavuşana kadar İzmir'in gazetelerinden *Demokrat İzmir* 1950'li yılların başında DP'nin sesini yöreye en gür duyuran neşriyatın başında yer alır.²⁹² Gazetenin bu tutumu demokrat siyasi görüşün halka yayılmasından öte bir görünüme de sahiptir. 1955 yılına kadar uzanan nüshalarda yer yer belediye başkanı Rauf Onursal'la karşılıklı yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiştir.²⁹³ Gazetenin bu tartışmaların içindeyken giderek DP'den uzaklaştığı ve DP'nin yeterince demokrat bir çizgeye oturamadığı gerekçesiyle muhalif bir tavır ortaya koymaya başladığı görülür.²⁹⁴ Aralık 1955 tarihli bir başyazıda gazetenin dünya görüşünün DP'den ve CHP'den ayrıldığı ilan edilir.²⁹⁵ Dahası, Adnan Menderes'in siyaseten kabiliyetsiz olduğu vurgulanarak verdiği her vaadin 1945'den bu yana “siyasi sakız” olduğu belirtilir.²⁹⁶

Önceleri Egeli bir başbakan çıkartmanın gururuyla, demokrat çizgide özgürce yazabildiğini iddia eden Demokrat İzmir'in Menderes'e yönelik politik eleştirisinin şüphesiz bir bedeli çıkmıştır. Gazetenin 1957 sonuna kadar hükümetle ters düştüğü on farklı yazıdan ötürü yazarlarına ve ticari şahsiyetine toplam otuz beş yıllık hapse tekabül eden davalar açılmıştı. Gazete, bunları 10 – 17 Aralık tarihleri arasında bir hafta boyunca ilan etti. Ayrıca gazetenin sahibi Adnan Düvenci'nin, Vatan Partisi'nin kapatılmasıyla ilgili bildiriye bulunmak ve Adnan Menderes'i küçük düşürmek suçlamasından yirmi altı yıl hapsi istenmekteydi. *Demokrat İzmir*' e açılan davalar beş ay içinde beraatla sonuçlandı. Ziya Hanhan imzalı bir köşe yazısında bu davaların

²⁹¹ Gazete bu görüşmenin ardından ana sayfasından bir duyuru yayımlayarak Milli Birlik Başkanlığı kararınca her baskısının halka ulaştırılacağına dair teminat verdiğini aktarmaktadır. Bkz. **Kıroba**, 3 Haziran, 1960, s. 1.

²⁹² Demokrat İzmir'in tutkulu DP taraftarlığına bir örnek bulmak için yerel idarecilerin sert bir dille eleştirildiği 1 Mart tarihli baskısına bakılabilir. **Demokrat İzmir**, 1 Mart, 1952, s.1.

²⁹³ Demokrat İzmir'in mürekkep ve ithal kâğıt konusunda iktidardan yararlandığı iddiaları bulunmaktadır. Bir örnek için bkz. **Demokrat İzmir**, 27 Nisan, 1955, s.3.

²⁹⁴ Hürrem Kubat, “Değişmesi Lazım”, **Demokrat İzmir**, 14 Ocak, 1955, s. 3.

²⁹⁵ “Bir Daha Açıklayalım...”, **Demokrat İzmir**, 18, Aralık, 1955, s.1.

²⁹⁶ “Bir Şey Değişmiyor”, **Demokrat İzmir**, 8 Aralık, 1955, s.1.

haksızlığına dikkat çekilip “*bu köprüyü kimseye Dayı demeden geçeceğiz.*” deniyordu.²⁹⁷

Mahalli basındaki muhalif tutumu nedeniyle eşine az rastlanır nitelikte olan *Demokrat İzmir*’in 27 Mayıs 1960 öncesinde yayımladığı “*Niçin Muhalifiz*” başlıklı on bir sayılı yazı dizisi Türk basın tarihi açısından kıymetlidir. Gazetenin iktidarı ve zaman zaman muhalefeti eleştirdiği yazıların haricinde doğrudan basın camiasıyla alakalı konular ve yasaklar hakkındaki görüşleri bu yazı dizisi içinde yer alır.²⁹⁸ Çok geçmeden birbiri ardına yeni davalar eklenerek gazete adeta adliyeden basılmaya başlanacaktır. Hatta bu konuda *Demokrat İzmir*’in eleştirel bir dil kullandığı düşünülerek savcılık makamı tarafından ayrı bir dava açıldığına rastlanmaktadır.²⁹⁹

1959’dan sonra gazetenin Tahkikat Komisyonu kararlarıyla yoğun aralıklarla 29 Mayıs 1960’a kadar baskısının durdurulduğu bilinir. 27 Mayıs darbesinden önceki birkaç haftanın nüshalarında Uşak olayları ve İsmet İnönü’nün Egedeki gezisi sırasında taşlanması eleştirilmiştir. Ardından gazetenin halkı tahrikte bulunduğu gerekçesiyle kapatılması için bir karar çıkar. Belki de yazılı basın açısından yaralayıcı hadiselerden biri de gazete matbaasının bu haberlerden sonra bir grup partili tarafından yağmalanacak olmasıdır. Nitekim bu vukuat 27 Mayıs’tan sonra Yassıda yargılamalarının bir ayağını oluşturmaya kadar varacaktır. Oysaki *Demokrat İzmir*’in kendi beyanatıyla Ege’den demokrat bir başvekil çıkmış olması her zaman hoş karşılanıyordu. 1961 yılında olayların yıldönümüne atfen kaleme alınmış bir yazıda ise Adnan Menderes hakkında “*O nankör alabildiğine haris ve canavar ruhlu bir insandı...*” deniliyordu.³⁰⁰

29 Mayıs 1960 sabahı yeniden basılmaya başlanan gazetenin manşeti “*Kahraman Ordumuzun Müdahalesi Zaruri İdi*”. *Demokrat İzmir*’in başyazısı “*Nasıl Tutuldular*” başlığının altında devrilen hükümet ve DP’lilerle alakalı satirik mısralarla donatılmıştı.³⁰¹ Gazetenin 27 Mayıs hareketinden sonra Aydın vilayetinin ahvalini de sunmaya çalıştığını görürüz. Bir yandan askeri idarenin faaliyetleri ve gazetelerin

²⁹⁷ Ziya Hanhan, “Dağ Sporu”, *Demokrat İzmir*, 8 Nisan, 1958, s.3.

²⁹⁸ “Niçin Muhalifiz”, *Demokrat İzmir*, 28 Nisan – 9 Mayıs, 1958, s.1.

²⁹⁹ “Türk Mahkemelerine İtimadımız Tamdır”, *Demokrat İzmir*, 7 Kasım, 1958, s.1.

³⁰⁰ “Meş’um Gün”, *Demokrat İzmir*, 2 Mayıs 1961, s.1.

³⁰¹ “Nasıl Tutuldular”, *Demokrat İzmir*, 29 Mayıs 1960, s. 1.

yeniden basılması takdir edilirken diğer yandan da halkın ordunun yönetime el koymasından duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini okuruz. Bunlardan Kuşadası gençliğiyle ilgili bir haber oldukça ilgi çekicidir. Gençler tarafından kendi kanlarının akıtılması suretiyle bir Türk Bayrağı yapıldığı haberini veren Demokrat İzmir gazetesi, bayrağın MBK lideri Cemal Gürsel'e gönderilmek üzere yola çıktığını bildirir.³⁰² Askeri darbeden sonra Aydın'a giderek Menderes'in çiftliğindeki çalışanlarla görüşen *Demokrat İzmir*, devrik başbakanın kendi çalışanları tarafından eleştirildiği birkaç makale daha kayda geçirir.³⁰³ Bunlardan biri de Menderes'in hemşerilikten çıkarılmasıyla ilgilidir.³⁰⁴ Darbe öncesi tüm sayılarını bulamamış olsak da diğer İzmir mahalli basınının 27 Mayıs 1960'da ordunun müdahalesini coşkuyla karşıladığını buradan aktaralım.³⁰⁵

Gazetesinin ismiyle siyasi görüşü örtüşen mahalli basınımıza bir başka örnek ise İsmet İnönü'nün memleketi Malatya'da bulunmaktadır. DP ile birlikte Adnan Menderes Ege'den nasıl göründüyse ve 27 Mayıs 1960'dan sonra nasıl kötülendiyse bu zuhurun aynısı Doğuya doğru ilerledikçe devam eder.

Cumhuriyetin ilanından bugünlere yaklaşık yüz mahalli gazetesi bulunan Malatya'nın en eski gazetesi şehrin adıyla 1924' yılında basılmaya başlanır.³⁰⁶ Gazetelerin sayısı 1950'li yıllarla birlikte giderek artar. Tek parti iktidarındayken günlük siyaset, edebiyat, imar ve inkılabaya dayalı yayın politikaları bulunan gazetelerin DP'nin iktidara gelişiyle birlikte bu çizgiden saparak tarafsız bir dille yazdıkları görülür.³⁰⁷ Dönemin en çok talep gören gazetelerinden *Gayret*, *Demokrat Malatya* ile birlikte DP'nin vilayetteki savunuculuğunu üstlenir. İlçelerde daha çok okunan *Yeni Malatya Postası* ise CHP'ye yakın tutumunu bozmadan sürdürür.

Malatya basınında partililiğin esas tarihi 27 Mayıs darbesinden çok öncelere gider. İktidar-muhalefet zıtlaşmasının belirgin olarak başladığı 1955 mahalli idareler

³⁰² Kuşadası Gençliğinin Asil Hareketi", *Demokrat İzmir*, 4 Haziran, 1960, s.3.

³⁰³ "Çakırbeyli Çiftliğinde Arama Yapıldı", *Demokrat İzmir*, 3 Haziran, 1960, s.2.

³⁰⁴ *Demokrat İzmir*, 4 Temmuz, 1960, s.3.

³⁰⁵ 27 Mayıs hareketinden sonra ilan edilen bayram kutlamalarıyla ilgili haberlerin bazı örnekleri için bkz. "Aydın'da Ordumuza Tezahürat", *Ege Ekspres*, 1 Haziran, 1960, s. 1. ; "Hürriyet Şenlikleri", *Yeni Asır*, 5 Haziran, 1960, s.3.; Aydın'da Bayram Havası", *Demokrat Ege*, 4 Haziran, 1960, s.3.

³⁰⁶ Salih San (Yay. Haz), *Kalkınan Malatya*, San Yayınevi, Malatya, 1955, s.26.

³⁰⁷ Nezir Kızılkaya, *Manşetlerle Malatya*, Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Malatya, 2015, s.59-67.

seçimiyle ilgili haberlerde yazılı basının ikiye bölündüğü görülecektir. Bu tarihte CHP'nin mahalli seçimleri boykot etme kararı her ilin ana gündemi haline gelmiştir. CHP'li yerel siyasetçiler boykot sebebiyle bağımsız olarak seçimlere katılır. Müstakil adayların belediye meclisini kazandıklarını iddia etmelerine rağmen hem mahalli basında hem de seçim kurulunda DP'li adayların kazandığının açıklanması asgari iki ay sürecek olan fevranı başlatır.

Bu süreç bir bakıma 1950'den bu yana arkasına iktidarın kuvvetini alan mahalli basınla İnönü'den vazgeçmeyen bir gazete ve ahali arasındaki çekişmeden ibarettir.³⁰⁸ Nitekim DP'nin Malatya'daki siyasi yatırımı Celal Bayar'ın şehre yaptığı ilk ziyaretle 1949 yılında başlar.³⁰⁹ İl ve ilçe teşkilatlanmaları sırasında siyasetçilerin halka buluşmasıyla doruklara çıkar. Henüz yeni iktidar olmuşken DP'lilerin köy ve kasaba gezilerinde coşkuyla karşılandığı, demokrasi isteyen geniş halk kitlelerinin sokaklara döküldüğü yazılır.³¹⁰ Buna rağmen DP Malatya'da İnönü ismini sokaklardan, coğrafi alanlardan ve kamu binalarından kaldırmak dışında istediğini hiçbir zaman bulamamıştır.³¹¹

Hemşericiliğin bir sonucu mudur pek bilinmez, DP'nin vilayet genelinde yürüttüğü İnönü karşıtı politika ilk yerel seçimlerde geri tepmiştir. Sonuç değişmez. Belediye encümenliği CHP'nin elindedir. Muhtemelen 1954'de toprakları Malatya ve Adıyaman olmak üzere ikiye bölen hükümet kararı bile vilayet genelinde bu denli kötü siyasi sonuçlar vermemiştir. Bu nedenle 1955 mahalli idare seçimleriyle birlikte DP'nin lehinde yazan gazetelerin dilinde sertleşme başladığı anlaşılacaktır. CHP'den ayrı olarak seçime katılanların müstakil adaylığı "*CHP'nin siyasi oyunu*" şeklinde nitelenir.³¹² *Gayret* gazetesinin müstakil aday olan hemşerilerini kötüleyerek "*onların Malatyalıdan sayılmaması*" gerektiğini belirten yazıları da bir o kadar hayret vericidir.³¹³ Muhalefet kanadına yakın gazetelerin daha itidalli davrandıkları da belirtilmelidir. *Yeni Malatya*

³⁰⁸ *Gayret* ve *Demokrat Malatya* gibi gazetelerin bu olaya ilişkin ilk manşetleri incelenirse seçim sonuçlarını partici bir bakışla ele aldıkları görülecektir. Örnekler için bkz. **Gayret**, 15 Kasım, 1955, s.1. ; **Demokrat Malatya**, 17 Kasım, 1955, s.1.; **Yeni Malatya Postası**, 6 Ocak, 1956, s.1.

³⁰⁹ "Celal Bayar'ın Nutku", **Yeni Malatya**, 29 Ekim, 1949, s.2.

³¹⁰ **Yeni Malatya**, 16 Ocak, 1950, s.1.

³¹¹ Gazetede Malatya genelinde kaldırılması teklif edilen isimleri sıralanmıştır. Bkz. **Yeni Malatya**, 20 Ocak, 1951, s.1.; Ayrıca Altan Öymen'in eserinde Malatya Belediye Başkanının İnönü'nün resmini odasında bulundurduğu gerekçesiyle görevden azledilmesine sebep olan bir anı aktarılmaktadır. Altan Öymen, **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 66.

³¹² **Demokrat Malatya**, 15 Kasım, 1955, s.1.

³¹³ **Gayret**, 9 Kasım, 1955, s.1.

Postası'nın “*Vatandaşın aklıyla alay etmeyin...*” sözleriyle başlayan yazısında müstakillerin hiçbir suretle CHP'den destek görmediği açıklanmaya çalışılır.³¹⁴ Ankara'ya kadar taşınan bu mevzunun sonucunda yaklaşık iki ay sonra Yüksek Seçim Kurulu kararıyla yerel seçimin kazananı olarak müstakillerin isimleri açıklanır. Mahalli basının mağrur galibinin manşetinde “*Hak ve Adalet Tecelli Etti*” yazmaktadır.³¹⁵

Vatan Cephesi kurulduktan sonra mahalli basının görünümü bu vilayette de değişmez. Gazete sayfaları bundan böyle saf değiştiren vatandaşların isimleriyle donatılmıştır.³¹⁶ Vilayette hemen her sülalenin topluca Vatan Cephesine kaydolduğu aktarılır. Hele ki Malatya gibi seçmen sayısı az bulunan, İsmet İnönü'yü Türk siyasetine armağan etmiş bir şehirde böylesine yüksek miktarda bir geçiş olmasının imkânı var mıdır? *Gayret* gazetesine göre Malatya'da tek tük muhtarlıklar dışında DP'ye muhalif kimse kalmamıştır. Onlar da en kısa zamanda kazanılacaktır.³¹⁷ *Demokrat Malatya*'da her fırsatta DP'ye il genelinde büyük bir itimat beslendiğini yineler. Memleket genelinde çıkan olaylara ilişkin CHP'nin tahriklerinin bulunduğu savunulur.³¹⁸ Darbeye çeyrek kala, DP'den yana durmayı tercih eden gazeteler halen 14 Mayıs 1950'de kazanılan seçimin yıl dönümünü kutlamakla meşguldür.

Vahim hadiselerle 27 Mayıs'ın ayak sesleri gelirken Malatya'da *Adımlar* isminde demokrasi ve düşünceye önem verdiğini belirten yeni bir gazete kurulmuştur. Gazete, Nisan ayında Adnan Menderes'in şehre yapacağı ziyareti konu ederek “*Başvekilimizin Malatya'mıza beklenen ziyareti faydalı sonuçlar verecektir*” temennisinde bulunur.³¹⁹ Her seçimin arifesinde olduğu gibi Malatya'nın mahalli basınında umumi hava DP'nin sonraki seçimleri rahat kazanacağına işaret eder. CHP teşkilatlarının çöküntü içinde olduğunu söyler.³²⁰

Ahval böyle tasvir edilirken 27 Mayıs 1960'dan sonra gazeteler o azimli DP tarafgirliğini unuttur. Mesela DP'nin vilayetteki sesi sayılan *Demokrat Malatya*'nın

³¹⁴ *Yeni Malatya Postası*, 11 Kasım, 1955, s.1.

³¹⁵ *Yeni Malatya Postası*, 29 Aralık, 1955, s.1.

³¹⁶ Bir örnek için bkz. *Demokrat Malatya*, 8 Ocak, 1959, s.1.

³¹⁷ *Gayret*, 7 Şubat, 1959, s.1.

³¹⁸ *Demokrat Malatya*, 4 Nisan, 1958, s.1.

³¹⁹ *Adımlar*, 21 Mart, 1960, s.1.

³²⁰ Bir örnek için bkz. *Demokrat Malatya*, 2 Şubat, 1960, s.1.

darbeden sonraki ilk baskılarında MBK'ya hürmetlerini sunan satırlarla doludur.³²¹ Malatya'da herkesin “özgürlük havasını içine çeke çeke dolaştığı” aktarılır. Şehirde idareyi eline alan askeri valinin inkılabı kurtardığı için makamına şükranlar sunulur.

Askeri müdahaleden sonra mahalli basında konuşulmayan konulardan biri de İsmet İnönü'dür. Haberlerde CHP'ye de rastlamak mümkün değildir. 1961'e kadar gazete sayfalarının ön yüzü yalnızca askeri idarenin icraatlarına ayrılmıştır. Bu haberlerin hepsinde faaliyetler takdirle karşılanır.³²²

25 Ekim 1960 tarihli sayfalar Malatya basın tarihi açısından en kıymetlisi olsa gerekir. Cemal Gürsel ticaret reisi ile birlikte Malatya'yı ziyarete gelmiştir. MBK başkanı Gürsel İnönü'nün adını geçirmeden Malatyalılara seslenerek darbenin neden yapıldığını izah etmiştir.³²³ 27 Mayıs'tan sonraki tarihlerde mahalli basında baş gösteren tutukluk hali bu yüzden düşündürücüdür. Kendi içlerinden memlekete doğal bir siyasi lider armağan etmelerine rağmen Malatya basınının İnönü'ye mesafeli olduğu sezilir. 1950'li yıllar boyunca İnönü hakkında muhalefet lideri dışında başka bir ifade kullanılmaz. Darbeden sonra da yazılı basında ismi gündeme gelmez.

Memleketin en doğusuna gidildiğinde mahalli basının ulusal basını hem haber hem de dünya görüşü bakımından taklit etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Van'da yayımlanmaya başlanan *Van Postası* tarafsız yayın politikasıyla yola çıkmış mahalli gazetelerden biri olarak Anadolu Ajansı'nın vilayete iletmiş haberleri konu alır. Bunların haricinde ekseriyetle iki veya dört sayfalık gazete içeriklerinin doldurulmasına ulusal basında çıkan haberler eşlik eder. Öte yandan bu vilayette mazisi seksen üç yıla uzanan bir gazete daha bulunmaktadır. Önceleri ismi *Yeni Yurd* olan gazete daha sonra *Vansesi* ismini almıştır.³²⁴ *Yeni Yurd* kendini Şarkın halk gazetesi olarak tanıtırken “*Yolumuz*” başlıklı ilk başyazısında Atatürk'e doğru yürüdüklerini söyler. Cumhuriyet'in ilanından bugüne halen ayakta olduğu için basın camiasında adından söz ettirir. Van'daki gazetelerin 27 Mayıs döneminde Atatürk hususunda duyarlı

³²¹ **Demokrat Malatya**, 1 Haziran, 1960, s.1.

³²² **Demokrat Malatya**, 6 Haziran, 1960, s.1.

³²³ **Güneş**, 25 Ekim, 1960 s.1,2.

³²⁴ Kaya Kayaçelebi, **Doğunun Yıldızı Van**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1999, s. 233.

davrandıkları ifade edilmelidir. Milli bayramlar ve yas günlerinde her iki gazetenin de ilk sayfaları Atatürk'e bahşedilmiştir.³²⁵

Esasen vilayette yayın yapan gazetelerin doğrudan siyasi maksatla yerel gündemi görmek yerine şehrin kalkınma mefhumuna öncelik verdiği kolaylıkla söylenebilir. DP'li yıllarda her ne kadar iktidarın yakından takip edildiği izlenimi ortaya çıksa da bu ilginin esas kaynağı şehre ziyarette bulunan devlet büyüklerinden alınacak sözler ve verilen vaatlerdir.

Diğer taraftan şehirde hakikatli bir DP taraftarlığı hiç yeşermemiş olabilir. Parti teşkilatının seçim ve kongreleri dışında gazetelerde DP'nin Van iliyle ilgili bir iştiraki görünmemektedir. Buna karşın 1953 yılında teşkilat örgütlenmesiyle ilgili bazı mahalli haberlerde eğer DP'den istifa edenler olursa bunlara üçer yıl hapis ceza edileceği söylenmektedir. Van Postası bu haberi işlerken “*hayret ve teessürle*” karşılandığını belirtir. Buna rağmen il ve ilçe teşkilatlarının teşkil edileceği dönemde kimsenin organizasyona katılmadığı aktarılmaktadır.³²⁶ Gazeteye göre DP, tek parti iktidarından kalma işlerle övünmektedir.³²⁷ Yine bir başka nüshada aynı gazete diktatörlerin bile başarılı imar faaliyetleri ve kalkınma girişimlerinin olduğundan bahseder. Adnan Menderes hükümetinde bu azmin olmadığını söyler.³²⁸ *Van Postası*'nın Adnan Menderes'in CHP aleyhinde beyanlarda bulunmasına tepkili olan bir duruşu olduğu açıktır. Memleket genel seçimlere doğru giderken DP, Atatürk dönemi devrimlerini çığnemekle suçlanmaktadır.³²⁹ Aynı minvalde CHP'yi bağımsızlıkla özdeşleştiren gazete DP'nin Amerikancı duruşunu yermektedir.³³⁰

Öyle görünmektedir ki gazetenin politik tahlilleri Van'ın kültürel geçmişiyle ilgili belli bir endişeye işaret eder. Şehir yoğun şekilde kırsal kesimde yaşayanlardan müteşekkildir. Gazeteye göre şehirde şimdilik sağlam görünen inkılap karakterinin eğer dikkat edilmezse yıkılacağı kaygısı hâkimdir. Bu saikde sıklıkla CHP – DP

³²⁵ 10 Kasım anmalarıyla ilgili bir örnek için bkz. **Vansesi**, 10 Kasım, 1949, s.1-2.

³²⁶ **Van Postası**, 11-13 Temmuz, 1953, s.1.

³²⁷ **Van Postası**, 30 Temmuz, 1953, s.2.

³²⁸ **Van Postası**, 18 Ağustos, 1953, s.1.

³²⁹ **Van Postası**, 22 Aralık, 1953, s.1.

³³⁰ **Van Postası**, 16 Mart, 1954, s.1.

karşılaştırması yapıldığı göze çarpar. *Van Postası* başyazı niteliğindeki değerlendirmelerinde CHP'nin milleti sömürgeci kurtardığını daima vurgular.³³¹

Her nasılsa DP'lilerin şehre yaptığı ziyaretlerde *Van Postası* gazetesinin daha usturuplu ve umut vaat eden söylemlere girdiği görülmektedir. Adnan Menderes'in ikinci kabineyi kurduktan sonra Van'a gelişinden ve şehrin bekleyen işleriyle ilgilenilmesinden son derece memnun olduğu ifade edilir.³³² Gazetenin 1957 seçim sonuçlarını değerlendirirken de DP'yi tebrik eden cümleleri manidar bulunabilir.³³³ Nitekim o seçimde Van'ı beş vekille CHP kazanarak galip gelmiştir.

Öte yandan Van basınında DP'nin hürmet görmesi siyaseten gazetelerin bir yöne meyiletmesiyle açıklanamayabilir. Mahalli basının Ankara ile kurulan temasları da yakından takip ettiği iyi bilinmelidir.³³⁴ Yazılı basında DP 'ye duyulan ilk yakınlık öyle sanıyoruz ki Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı sıfatıyla 1950 yılında şehre yapacağı ilk ziyaretle birlikte başlar.³³⁵ 1952'de Ethem Menderes'in ziyaretiyle iyiden iyiye belirginleşir. Mahalli bir gazetenin aynı gün ikinci baskı yaparak haberleri tez elden yetiştirme gayretine girmesi nadir görülen bir gelişmedir.³³⁶ Adnan Menderes'in genel seçimlerde yapacağı ziyaret bile seçimden iki ay önce *Vansesi*'nin tek gündemi haline gelmiştir.³³⁷ Gazete günlerce başvekilin yapacağı bu siyasi ziyaret sayesinde yakın tarihte yıkılmış, viran düşmüş şehrin gelişebilmesi ve kalkınması için ihtiyaç duyduğu yardıma kavuşulacağına inanır. 1960'luların ilk aylarında da durum aynıdır. Menderes'in şehrin imar, fabrika, okul, içme suyu gibi temel sorunlarına çözüm bulacağına kanaat etmiş bir basın vardır. Bu nedenle CHP'nin hükümeti tenkit eden sözleri eleştirilir.³³⁸

Ülkenin en doğusunda bulunan vilayetlerden biri olmasından ötürü Van vilayetinin memleket meselelerini aynı anda idrak etmediği gazetelerin 27 Mayıs 1960 tarihli nüshalarında daha net görülecektir. Uzun seneler DP'den yegâne beklentisi şehrin kalkınması olan halk ülkede bir darbe olduğunu ancak birkaç gün sonra fark

³³¹ Bir örnek için bkz. *Van Postası*, 9 Nisan, 1954, s.1.

³³² *Van Postası*, 25 Eylül, 1954, s.1.

³³³ *Van Postası*, 31 Ekim, 1957, s.1.

³³⁴ Bir örnek için bkz. *Vansesi*, 30 Temmuz, 1948, s.2.

³³⁵ *Vansesi*, 10 Ekim, 1950, s.1.

³³⁶ *Vansesi*, 11 Ekim, 1952, s.1.

³³⁷ *Vansesi*, 14 Nisan, 1954, s.1-3.

³³⁸ *Vansesi*, 20 Şubat, 1960, s. 3.

edecektir.³³⁹ 27 Mayıs günü çıkan ilk gazetede birkaç sütun halinde verilen haber dışında 27 Mayısla ilgili bir bilgiye rastlanmaz.³⁴⁰ 27 Mayıs'ı birkaç gün sonra “*Milli İnkılap*” olarak ilan eden gazete, harekât sonrasında demokrasinin tümüyle yerleşmiş olduğunu iddia ederek gençlik ve ordunun duruma hâkim olduğunu belirtir.³⁴¹ Türkiye’de yazılı basının iktidardaki güce dönük ikinci bir yüzünün olduğuna dair pek çok kanıt ortaya konulabilir. *Vansesi* gazetesinde buna benzer bir hadise darbeden bir hafta sonra cereyan etmiştir. DP hakkında tıpkı diğerlerinin yaptığı gibi eleştiri furyası başlamış, devrik yöneticiler hakkında “*inkılaplara karşı girişilen yıkıcı hareketleri bile hoş görme niyetinde oldukları*” söylenmiştir. “*Bu felaketten memleketi kurtaracak tek kuvvet vardı: Türk Ordusu... kahraman ordu kendisine terettüp eden tarihi vazifeyi başararak*” idareyi eline almıştı.³⁴²

DP iktidarında bu coğrafyanın gazetelerin neşredilmesine vesile oluşu bir bakıma olumlu bir gelişme olabilirdi. Ancak Erzurum gibi pek çok vilayette basılan mahalli gazeteler düşünce ve günlük siyasi iktisadi haberleri iktidarın dünya görüşünden vermeyi tercih ettiler. *Demokrat Erzurum*, *Doğu Ekspres*, *Demokrat Doğu* gibi ajans haberleri nakleden şehir gazeteleri 27 Mayıs 1960 darbesine yenik düşenlerden oldu. 1950’den sonra başlayan yaygın serüvenleri 27 Mayıs’tan sonraki hafta kapanarak artık mazi olmuştu.

Mahalli basının halen iktidarın yardım ve desteğine ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Muhtemelen hem 1950’lerin başında ilk çok partili seçimlere giderken hem de 1950’li yıllar biterken mahalli gazetelerin sayısındaki artışın nedeni budur. Pek çoğu da kuruluş gerekçesini açıklarken şehrin sorunlarını gazete vasıtasıyla dile getirdiklerini ve idarecilerin yapmakta olduğu umumi işlerin takibini yürüttüklerini belirtir. Ancak bu meselenin bir de diğer yüzü vardır. Şimdiye kadar incelenen örnekler göstermektedir ki gazetelerin isimleri siyasi görüşleriyle aynı paralelde seyretmiştir. Urfa’nın *Demokrat Türkiye* gazetesi de bunlardan biridir. DP’nin son döneminde kurulan gazete şehre yapılan yatırımlar için DP’ye duyduğu ilgiyi gizlememiştir. Buna karşın 27 Mayıs darbesinden sonra MBK’ya karşı ihtimamlı bir dil kullanmaya gayret ettiği fark

³³⁹ *Vansesi*, 31 Mayıs, 1960, s.1.

³⁴⁰ *Vansesi*, 27 Mayıs, 1960, s.1.

³⁴¹ *Vansesi*, 2 Haziran, 1960, s.1.

³⁴² *Vansesi*, 3 Haziran, 1960, s.1.

edilecektir. Gazetenin darbeden bir hafta sonra çıkan ilk nüshasında vilayette idareyi eline alan Tuğgeneral Celal Erikan'ın ağzından DP hakkında tahrike girenlerin ve fısıltı gazetesini yayanların cezalandırılacağı beyan edilmektedir. Gazetenin askeri idareyi takdir ederek Tuğgeneral ile ilk buluşmadan sonra şahsının demokratik idareden yana olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca *Demokrat Türkiye*'nin sahibinin Cemal Gürsel'e çektiği tebrik telgrafı da gazetenin baş sayfasında yer almıştır.³⁴³

Bu yörenin bir başka gazetesi *Demokrat Mardin*'dir. İsminden de anlaşılacağı gibi 27 Mayıs öncesinde DP'nin yerel yayın organı gibi çalışmış, darbe sonrasında ise yayın politikasında değişikliğe gitmiştir. Darbeden bir gün sonra yayımlanan ilk baskında diğer örneklerde olduğu gibi sade bir anlatımla MBK'nın yönetimi eline aldığını söyleyen gazete DP hakkında herhangi bir yoruma yer vermemiştir.³⁴⁴ 27 Mayıs'ı izleyen ilk birkaç gün gazetenin MBK'nın teşekkülü hakkında yine yorumsuz bilgilere ve atamalara dair bilgiler verdiği gözlemlenmektedir. 27 Mayısla ilgili kutlamaların geniş yer kapladığı nüshalarda ise göze çarpan başkaca ayrıntılar vardır. Demokrat Mardin hürriyet bayramının Nusaybin'de çok coşkulu kutlandığını iki sayfa boyunca aktarmıştır. Halkın kutlamalarına sınırın Suriye tarafında yaşayan köylülerin de davul ve zurnalarla eşlik ettiği duyurulmuştur.³⁴⁵

Güneydoğu'dan Akdeniz'e doğru uzandıkça mahalli basının 27 Mayıs izlencesinde bir değişme görülmez. Birkaç muhalif gazetenin darbe öncesinde basın yasaklarından ötürü kapatılmış olması bölgeyi tek sesli bir yapıya taşımış sayılır. Şerafettin Turan'ın aktardıklarına göre sıkıyönetimin ilanıyla birlikte *Yeni Adana*, *Türksözü*, *Mersin Son Haber* ve *Antalya* gazetelerinin basımı halkı kargaşaya sevk ettikleri bahanesiyle durdurulmuştur.³⁴⁶ Diğerlerine göre daha içerideki bir coğrafyada yer alan Maraş yerel basınında ise DP'nin hâkim olduğu bir basın anlayışı vardır. 27 Mayıs darbesine doğru CHP aleyhtarlığı revaçtayken, darbe sonunda DP'ye karşı duran bir tutum öne çıkar.

Devrin mahalli gazetesi *Demokrasiye Hizmet Maraş* 27 Mayıs'a kadar DP tarafındaki yayın politikasından hiç ayrılmamış gibidir. Bölgenin diğer vilayetlerinde

³⁴³ “Kalplerimiz itimat ve ümitle dolu olarak ayrıldık”, *Demokrat Türkiye*, 2 Haziran, 1960, s.1.

³⁴⁴ *Demokrat Mardin*, 28 Mayıs, 1960, s.1.

³⁴⁵ *Demokrat Mardin*, 14 Haziran, 1960, s.2.

³⁴⁶ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.202.

olduğu gibi CHP’den yoğun istifa bilgileri Vatan Cephesine yoğun katılımlar şeklinde sunulmuştur.³⁴⁷ Gazetede 1960 Mart ve Nisan aylarında ahaliden tanınmış simaların istifa mektuplarına yer verildiği görülür. *Demokrasiye Hizmet Maraş*’ın ülke gündeminden derleyerek sunduğu haberlere eklediği dikkat çekici yorumlar da vardır. Ekseriyetle İsmet İnönü’nün memleket sathındaki hitabetleri eleştirilerek yeniden seçim istenmesinin ardında “*yeni buhranlar*” çıkartmak olduğu belirtilir.³⁴⁸ Hatta bu yazıların günâşırı tekrar edilerek şahsileştirilmiş bir dille İsmet İnönü’nün 1946 ve 1950 yıllarındaki seçimlere alenen gölge düşüren kişi olduğu söylenir.

27 Mayıs 1960 günü *Demokrasiye Hizmet Maraş* gazetesinin ana sayfası diğer DP yanlısı mahalli basında olduğu gibi yalnızca darbe haberini duyurmakla yetinir. Gece yarısı yönetime el koyan MBK haberi ve ilk tebliğler dışında gazetede başka bir konuya rastlamak mümkün değildir.³⁴⁹ Darbeden sonraki hafta gazetenin Maraş’ta bulunan DP’li yerel idarecilere söz hakkı vermiş olması kayda değer bulunabilir. Partililerin sözlerine göre DP idarecileri “*kötü ve şahsi menfaatleri*” uğruna demokrasiyi hiçe saymıştır. DP’nin il sorumlusu Enver Kadioğlu’nun basın bildirisinde de 27 Mayıs inkılabına biat etmenin “*vatanperverlik meselesi*” olduğu tebliğ edilmektedir.³⁵⁰ Türk ordusunun yönetime el koymasının sürpriz olmadığı açıklanmaktadır.³⁵¹ Bu defa İsmet İnönü’nün 27 Mayıs hareketiyle ilgili açıklamalarına yorum getirmeyen gazete Maraş halkı ve CHP teşkilatına yapılan itidal çağrısını inkılabın başarıya ulaşması için önemli bulduğunu belirtmiştir.³⁵²

Temmuz 1960’da *Demokrasiye Hizmet Maraş* gazetesinin “*inkılab hükümeti*” yakıştırmasıyla MBK’nın faaliyetlerine ilişkin birtakım açıklayıcı girişimlerinin olması darbe öncesi ve sonrasında değişen yayın politikasına en iyi örneklerden biri olabilir. Ahali arasında manevi inkılabın yapılması suretiyle ezanın yeniden Türkçe okutulması, Kur’an kurslarının kapatılması gibi kararlar alındığına dair bilgilerin yalan olduğu günlerce baş sayfalardan anlatılmıştır.³⁵³ MBK’nın Maraş’a atamış olduğu vali İhsan

³⁴⁷ Bir örnek için bkz. **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 20 Ocak, 1960, s.1.

³⁴⁸ “Dürüst Seçim İstiyormuş”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 15 Nisan, 1960, s.1.

³⁴⁹ **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 27 Mayıs, 1960, s.1-3.

³⁵⁰ Kadioğlu’nun Mektubu”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 1 Haziran, 1960, s.1.

³⁵¹ **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 3 Haziran, 1960, s.1.

³⁵² **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 1 Haziran, 1960, s.1.

³⁵³ Bazı örnekler için bkz. **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 27-31 Temmuz, 1960, s.1.

Atınç 3 Ağustos günü gazetelerden bir bildiri yayınlamıştır. Şehrin kırsalına ve köylüsüne hitaben bildiride şu sözler yer alır:

“Köylümüzün İslam dinine bağlılıklarından siyasi emelleri için istifade etmeye başladılar. Hayatlarında kibleye yüzünü dönmeyenler, utanmadan sıkılmadan namaz kıldılar. Yine onlar Hilton’da kadın oynattılar, iftar sofrası veriyoruz dediler; camilere halı hediye ediyoruz dediler fakat parasını vakıflara ödettiler...”³⁵⁴

Bütün nüshalarına ulaşmasak da vilayet genelinde başka gazetelerin de olduğu unutulmamalıdır. Darbe sonrasına ilişkin bazı sayılarını inceleyebildiğimiz *Maraş’ın Sesi* gazetesi bunlardan biridir. Gazetenin darbeden sonra MBK ve tebliğlerle meşgul olmak yerine DP ile ilgili eleştirilere daha çok yer verdiği görülmektedir. 29 Mayıs baskısında Maraşlı DP yöneticilerinin bir kısmının Malatya’da terk edilmesi haberi şüphesiz ilgi çekicidir.³⁵⁵ Aynı gün gazetenin 27 Mayıs hareketini apolitik olarak değerlendirmiş olması diğer mahalli gazetelerde pek rastlanmayan bir durum olarak göze çarpar.

Karadeniz Bölgesinde 27 Mayıs’ın mahalli basına yansımaları diğer yörelerden görece farklı olduğu söylenebilir. Doğu ve Güneydoğu’nun gazeteleri kalkınma ve bölgesel yatırımları hep en önde tutmuşken bu saikde DP taraftarlığı veya aleyhtarlığı oldukça belirgin ilerlemiştir. Nihayetinde 27 Mayıs darbesinin tümünü ortak bir dile bağlayarak aynı hizada yayınlar yapmaya sevk etmesi de şaşırtıcı değildir. Karadeniz yöresinde ise gazetelerin geçmişlerinin yerel siyasi görüşlerde belirleyici olduğu anlaşılır. Kimi yayınların 1950’den sonra başlamış olması iktidara dolaylı bağlılıklarıyla ilgili hisler ortaya koyar. Bundan dolayı demokratlık avam bir tartışma halini almış gibidir. Bu durum en çok Karadeniz’in orta yörelerinde kendini gösterir.

Öte yandan Karadeniz’de neredeyse Cumhuriyet rejimiyle aynı yaşlarda olan neşriyatın bulunması bu yöreye ayrı bir değer katar. Her nasılsa siyasi rekabetten ötürü gazetecilikle particilik arasında gidip gelen aynı manzaralar buradaki gazetelere de sirayet etmiştir. Son tahlilde 27 Mayıs öncesi ve sonrasında bu yörenin gazeteleri savundukları görüşlerin ani değişiminden dolayı birbiriyle çelişen portreler oluşturur.

³⁵⁴ Vali Atınç’ın Beyanati”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 3 Ağustos, 1960, s.1.

³⁵⁵ **Maraş’ın Sesi**, 29 Mayıs, 1960, s.1.

Bölgenin ileri gelen vilayetlerinden Trabzon DP'li yıllarda neşriyatın asgari sayıda yayıldığı illerden biridir. *Halk* ve *Yeni Yol* gibi Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kurulan iki eski gazetenin dışında 1950'li yıllarda yeni çıkan gazete sayısı beşten azdır.³⁵⁶ Genel görünümde yörenin iki farklı görüşleri *Yeni Yol* ve *Halk* arasında cereyan eder. DP'nin iktidara taşındığı ilk günlerde bu heyecanı yansıtan gazete oyların sayımı ve sonuçların ilanı esnasında CHP'nin karşıt olduğunu vurgular.³⁵⁷ İktidar değişiminin ardından ise *Yeni Yol*'un diğer siyasi görüşlere de pek yer vermediği anlaşılır. Belediye seçimlerinden sonra bir hadise hakkında gazetede şu başlık yer alır: "*C.H.P. ile Millet Partisi Birleştiler, Millet Partisi Mensupları Müezziniimizi Dövdüler ve Gazetemizi Yırtıp Attular.*"³⁵⁸

1957 genel seçimlerinde ortaya çıkan manzara da geçmişi aratmaz. İki gazete arasındaki rekabet değişikliğe uğramadan sürer. Bununla birlikte *Halk* gazetesinin bu seçimlerde DP ile ilgili ortaya attığı bazı iddialar geniş bir gündem oluşturmuştur. Doğu Karadeniz yöresinde DP'li idarecilerin karıştığı yolsuzluk söylentileri, kamu iştiraklerindeki ticari gelirlerin zapt edilmesi, yardım mallarının DP'ye üye olanlara dağıtılması gibi mevzular *Halk* gazetesinde yer almıştır.³⁵⁹ Küçük kooperatif ve birliklerle ilgili olan söylentiler dışında Kızılay derneğine ait yardım malzemelerinin iktidar partisi yararına kullanılması mevzusu *Yeni Yol* tarafından muhatap alınmamıştır. Bunun yerine *Yeni Yol*'da bir anlık söylem değişimi başladığı izlenimleri uyanmaktadır.

Öyle görülmektedir ki Trabzon ve çevresinde CHP'nin güç topladığı 1957 seçimleri mahalli basını da DP'ye karşı durmaya teşvik etmişti. Gazetenin eylül ayı boyunca yer verdiği görüşlerde muhalefetin meydana getirdiği birlikteliğin DP'yi düşüreceği kanaati hâkimdir. Seçimlere birkaç hafta kalmışken gazetede şu başlıklara rastlamak mümkündür: "*Demokrat Parti'de Çözüntü Başladı.*"³⁶⁰ "*Demokrat Parti*

³⁵⁶ Bu neşriyatın isimleri şunlardır: Doğu, Hâkimiyet, Hizmet, Ses. Bkz. Hikmet Aksoy, **Trabzon Basını Gazeteler, Gazeteciler**, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 1998, s. 11.

³⁵⁷ 1950 seçimlerine dair bazı örnekler için bkz. "DP'nin Seçimi Önde Göttürdüğü Anlaşıyor", **Yeni Yol**, 16 Mayıs, 1950, s.1.; "DP Artvin'de Kazandı", **Yeni Yol**, 16 Mayıs, 1950, s.1.; "Akçaabat'ın Sefil Halinin Mesulü Eski İktidardır", **Yeni Yol**, 26 Temmuz, 1950, s.2.; "Trabzon Gençliği Sol Cereyanlara Karşı Hislerini Bir Daha Belirtti", **Yeni Yol**, 31 Temmuz, 1950, s.1.

³⁵⁸ **Yeni Yol**, 2 Eylül, 1950, s.1.

³⁵⁹ "Kızılay Demokrat Parti'nin Bir Kolu Değildir", **Halk**, 2 Eylül, 1957, s.2.

³⁶⁰ **Yeni Yol**, 10 Eylül, 1957, s.1.

Akçaabat Teşkilâtı da Çöküyor. Demokrat Parti Of Teşkilatında İstifalar Başladı.”³⁶¹

Bu başlıklara ek olarak Halk gazetesi de 17 Eylül de iki sayfayı bu meseleye ayırarak iktidarın çok sesliliği kısıtlayıcı kanunlar yaptıktan sonra itibar kaybettiğini söylemekteydi.³⁶² Ayrıca genel seçimler arifesinde Trabzon valisinin merkez teşkilata tayin edilmesi hususunda *Halk* gazetesi DP’ye biat etmemesi üzerine gönderildiği yorumunu yapıyordu.³⁶³

27 Mayıs hareketini Doğu Karadeniz mahalli basını diğer yörelerden farklı olarak algılamamıştır. Tebliğ ve bildirimler *Halk* ve *Yeni Yol*’da muntazam biçimde yayımlanır. Öte yandan şehrin iki önemli gazetesinin de 27 Mayıs’tan önce DP’ye muhalif bir yayın anlayışında bulunması 27 Mayıs’tan sonra gazeteleri değişim içine sokmamıştır. Buna ek olarak eski DP’li gazetelerden *Yeni Yol*’un 27 Mayıs darbesinden sonra devrik hükümeti daha sert eleştirdiği görülür.³⁶⁴

Yörenin orta kısımlarında kalan vilayetlerde çıkan gazetelerin 1950 seçimlerine dair değerlendirmeleri de önemlidir. 1950’de DP Kastamonu’da bütün vekillikleri kazanmıştır. Bunun üzerine yeni iktidarın sempatisiyle başlayan bir süreçten bahsedilmelidir. Kastamonu şehrinde çıkan gazeteler bu tarihin seçim sonuçlarını “*demokrasinin zaferi*” olarak niteler.³⁶⁵ 1957’deki seçimlerden sonra da aynı eğilim sürer. Hatta CHP’nin 14. Kurultayı ve çıkan kararların ardından *Yeni Kastamonu* isimindeki bir mahalli gazete bunu “*hadsizlik*” olarak ilan eder.³⁶⁶

Diğer yandan Vatan Cephesi ile alakalı haberlerin kimi gazetelerde övünerek anlatıldığına şahit olunur.³⁶⁷ Ancak Kastamonu’da yerel habercilikten ziyade ulusal haberlerin yakından takip edildiği görülecektir. Bu yüzden vilayette DP’nin bir siyasi ağırlığı olmasına karşın Karadeniz ölçeğinde gözlemlenen hararetli ortam buraya yansımamış gibidir. Bu yüzden 27 Mayıs darbesinden sonra gazetelerin basmakalıp

³⁶¹ *Yeni Yol*, 12 Eylül, 1957, s.1.

³⁶² “Bütün Memlekette Demokrat Parti Prestij Kaybetti”, *Halk*, 17 Eylül, 1957, s.1-2.

³⁶³ “Seçim Tazyiki Başladı”, *Halk*, 23 Eylül, 1957, s.1.

³⁶⁴ Bazı örnekleri için bkz. *Yeni Yol*, 10 Haziran, 1960, s.1.; “Sabıkların Gemileri Varmış”, *Yeni Yol*, 16 Haziran, 1960, s.2., “Milletçe Girişilen Asil Hareket”, *Yeni Yol*, 18 Haziran, 1960, s.1.; DP’nin Milis Teşkilatına Ait Planı Açıklandı”, *Yeni Yol*, 27 Haziran, 1960, s.1.; “Demokrat Parti’nin Feshi”, *Yeni Yol*, 18 Temmuz, 1960, s.1

³⁶⁵ *Mücadele*, 18 Mayıs, 1950, s.1.; *Doğrusöz*, 17 Mayıs, 1950, s.1.

³⁶⁶ “İlk Hedefler Beyannamesi”, *Yeni Kastamonu*, 19 Ocak, 1959, s.1.

³⁶⁷ *Doğrusöz*, 1 Ocak, 1959, s.1.

haberleri sürdürmeye devam ettiği söylenebilir. 28 Mayıs 1960 tarihli mahalli gazeteler Anadolu Ajansı tarafından sağlanan içeriklerle basılmıştır.³⁶⁸

Kastamonu'ya komşu Karadeniz illerinden Amasya'da ise mahalli basın tutumu çok daha farklıdır. Vilayetteki neşriyatın mahalli meselelerden evvel umumi siyasi gelişmelere getirdiği yorumlar göze çarpar. Bu yörenin gazeteleri arasında eski-yeni neşriyat tartışmalarının çok sık yaşandığı anlatılmaktadır. DP öncesinde kurulan gazetelerle DP iktidara geldikten sonra kurulanlar arasında resmi ilan ve kâğıt sorunu yüzünden kayırmacılık yapıldığına dair iddiaların gazete sayfalarına taşındığı söylenir.³⁶⁹

Şehirde, yaşı Cumhuriyet rejimiyle beraber olan iki gazete vardır. Bunlar *Emel* ve *Hakikat* gazeteleri olarak bilinir. Yaşadıkları maddi güçlükler ve matbaa ile ilgili sorunlardan olsa gerek bu gazetelerin tüm nüshalarını topluca incelemek mümkün değildir. Bununla birlikte vilayetin diğer gazeteleri arasında *Yeşilyurt*, *Amasya*, *Amasya Postası*, *Yeşilirmak*, *Demokrat Amasya* yer alır. Bu neşriyat DP'nin iktidara geliş sürecinde veya hemen ardından kurulmuş, pek çoğu haftada bir veya iki kez sırayla baskı yapmıştır. Bu yüzden siyasi tablonun işlenmesi gecikse de mahalli gazetelerin sayıca bolluğu sayesinde haber ve yorum çeşitliliğinin yükseldiği söylenebilir.

Amasya basınında *Yeşilyurt* mutlak suretle ayrı bir yere konumlandırılmalıdır. Diğer gazetelerden farklı olarak kurucusu DP il temsilcisi olması hasebiyle siyasi olaylara tepkiler daha fazladır. Gazetenin baş sayfaları dikkatle incelendiğinde hemen her sayıda bir tekzip yayımlandığı görülecektir. Tekzip sebepleri ekseriyetle siyasi iddialarla beraber anılmakla birlikte çoğu vilayet genelinde gazetenin yer verdiği haber ve yorumlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Gazetenin "*Balyoz*" başlığını taşıyan başyazı köşesinde CHP ile ilgili ithamlar yer alır.

Amasya'nın eski gazetelerinden *Emel* ve *Hakikat* 'in de yayınları DP tarafgirliğini gösterir. Nitekim bu gazetelere yazar kadrosunu *Yeşilyurt* üstlenmiş gibidir. Karşı cenahın gazetesi olarak da *Amasya* gazetesinin çıkarılmış olması

³⁶⁸ "Ordu Yönetime El Koydu", *Yeni Kastamonu*, 27 Mayıs, 1960, s.1; "Türk Silahlı Kuvvetleri İdareye El Koydu", *Doğrusöz*, 28.05.1960, s.1.

³⁶⁹ Nazan Kahraman, *Amasya Basınında Erken Tarihli Bir Gazete Birleşmesi Örneği: Sabah*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Gümüşhane, Cilt 7, Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı, 2019, s. 1622.

muhtemeldir.³⁷⁰ 1950 seçimlerinde DP-CHP arasındaki iktidar yarışının nabzını tutan bu gazetelerin birbirlerine karşı sert üslupla yazdıkları gözlemlenebilir.³⁷¹ Mahalli gazetelerde yaşanan bu tartışmaya daha sonra *Demokrat Amasya* gazetesinin de müdahil olduğu görülür. 1954 yılından itibaren bu gazete umumi haberlerle bezenmiş olsa da bir sütunda yöresel siyasi görüşlerini nakleder. Gazetenin “*Tortu*” isimli köşesinin CHP’yi eleştirmek için kullanıldığına hiç şüphe yoktur.³⁷² Ayrıca *Demokrat Amasya*’nın iktidar partisinden öğrenilen imar, tarım ve ticaret haberlerini aktardığı görülür. Her seçim döneminde gazetenin esas misyonu bu yönde ilerleyerek diğer gazetelerdeki gibi mahalli polemiklere girmeden DP’lilerin Amasya’ya yapmayı planladığı işleri konu alır.³⁷³

Öte yandan DP’li yıllarda iktidardan yana duran gazetelerin şehrin çehresinde yenilik yapılması için hummalı bir ajanda tutulduğu düşünülmektedir. 1957 genel seçimlerinde gazetelerin DP’yi övdüğü köşe yazılarında tek parti iktidarındaki haliyle yeni durumu sık sık karşılaştırılmıştır. Önceleri ana yol, su hattı, ticaret hanları, spor tesisleri gibi ihtiyaçlar yeterince karşılanmadığı için DP tarafındaki gazetelerin şimdiki idarecilere müteşekkir olduğu belirtilir.³⁷⁴

27 Mayıs’a doğru gazetelerde hakikatli bir CHP karşıtlığı içinde olunmaması da şaşırtıcıdır. Buna mani olan durum ise şehir genelinde muhalefetin görüşlerine ve faaliyetlerine yer veren köklü bir basın teşekkülünün bulunmamasıdır. Bu yüzden 27 Mayıs 1960’a kadar aşırı tenkit havası sezilmez. Örneğin 1958’de vilayette yapılan DP kongresi haberleri ve yorumları bile diğer pek çok yörenin aksine şaşaaadan uzaktır.³⁷⁵

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte DP’ye taraf tutmuş gazetelerin sırayla kapanması diğer yörelerde doğrudan görülmüş bir olay değildir. Bu nedenle 1950’li yıllarda tutkulu iktidar taraftarı olan bu gazetelerin nasıl bir değişime girdiği

³⁷⁰ Bu gazetenin baş sayfasında DP’den çözüntüler isminde bir sütun bulunur. Burada her hafta partiden istifa edenler başlığıyla şahıs isimleri zikredilmiştir. Bir örnek için bkz. **Amasya**, 14 Mart, 1950, s.1.

³⁷¹ Bir örnek için Yeşilyurt gazetesinin Aralık 1950’de yayımladığı seçim değerlendirme yazıları okunabilir. Bkz: Adnan Büyüksirin, “CHP’nin Günahları”, **Yeşilyurt**, 2 Aralık, 1950, s.6.

³⁷² Bir örnek için bkz., “CHP’nin Günahları”, **Demokrat Amasya**, 16 Mart, 1954, s.1.

³⁷³ Örneğin şehrin genelinde yapılacak olan ağaçlandırma faaliyetleri için gazetenin en az iki ay aynı konuya sayfalarında yer verdiği görülür. Bkz. **Demokrat Amasya**, 11 Mart, 1955, s. 4.

³⁷⁴ Bazı örnekler için bkz. “Şehir yenilendi”, **Yeşilyurt**, 30 Ocak, 1957, s.2.; “Yeni İskan Kanunu”, **Demokrat Amasya**, 20 Nisan, 1957, s.1. “Gençlik için Spor Mühimdir, Stad Yapılıyor”, **Yeşilirmak**, 29 Ocak, 1957, s.1.; “Yollara Parke Döşenecek”, **Demokrat Amasya**, 24 Ağustos, 1959, s.1.

³⁷⁵ “Demokrat Parti’nin İlimiz Teşkilatındaki Tebeddülü”, 10 Mayıs, **Emel**, 1958, s.1.

gözlenemez. Milli Kütüphane envanterinde kayıtlı bulunan mahalli gazete nüshalarının farklı gazete isimleri altında 1962 yılından itibaren devam ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca TBMM süreli yayınlar katalogunda da bu gazetelerin 27 Mayıs 1960'dan sonra devam edip etmediğine dair bir kayıt yoktur. Genel tahliliyle DP'nin aktif siyaset yaptığı Karadeniz yöresinde mahalli basının iktidara olan desteği ve ilgisi 1957 genel seçimlerinden sonra düşüş seyrine girmiştir. Parti içi yerel siyasi çekişmeler de bunda rol sahibidir. Mahalli neşriyatın maddi kaynak bulma sorunuyla birlikte iktidarın ilçe teşkilatlarında ve belediyelerinde meydana gelen istikrarsız ortam yörenin gazetelerinin yayın hayatını sekteye uğratmış gibidir. Ayakta kalmayı başaranlar ise hâlihazırda muhalif çizgiye eriştikleri için ilan ve reklam gibi iktidarın kaynaklarından nemalanmış gibi değildir.

Mahalli basının köklü örneklerinden bir diğeri Marmara yöresindeki Kocaeli vilayetidir. Sanayi, tarım ve işçi kesiminin memleketinde kayda değer üç mahalli gazeteden bahsedilmesi mümkündür. Bunların *Türk Yolu*, *Hür Ses* ve *Demokrat Kocaeli* gazeteleri olduğu söylenir.³⁷⁶

Türk Yolu hakkında yapılan incelemelere göre gazetenin Cumhuriyet'ten önce 1920'li yıllarda yayın hayatına başladığı iddia edilir. 1950'ye kadar sloganı "*Cumhuriyetçi Halkçı*" gazetedir.³⁷⁷ Şüphe yok ki yayın politikasında kesintisiz olarak CHP'nin umumi ve yerel siyasetini tatbik ve takdir etmiştir.

Hür Söz gazetesi ise 1952 tarihli bir başyazısında çıkış amacını ve dünya görüşünü doğuştan tüm siyasi partilere muhalif demokrat gazete olarak tanımlamıştır.³⁷⁸ Yazıda yer alan belli tarihlerden 1950 genel seçimlerinden iki yıl evvel kurulduğu anlaşılmaktadır. Zamanla bu gazete bir tarafa meyledecek, Türk Yolu'nun rakibi konumuna geçecek ve DP'nin politikalarına kıymet verdiğini gösterecektir. *Hür Söz*'ün 1950 seçimlerinden sonra yazılı basının DP ile birlikte ifade hürriyetine kavuştuğunu belirtmesi bu birlikteliğin bir sembolüdür.³⁷⁹ Esasında seçim arifesinde İsmet İnönü'yü de hedef alan bir başyazı bundan böyle baskıcılığa geçit vermeyeceklerini beyan eder.³⁸⁰

³⁷⁶ Sedat Şimşek, **Kocaeli Basın Tarihi**, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2007, s. 59.

³⁷⁷ Sedat Şimşek, aynı eser, s.104.

³⁷⁸ Selahattin Telser, "Gazetemiz Dört Yaşına Girdi", **Hür Söz**, 21 Eylül, 1952, s.1.

³⁷⁹ "Susmak Yok", **Hür Ses**, 12 Aralık, 1950, s.2.

³⁸⁰ "İnönü", **Hür Ses**, 10 Mayıs, 1950, s.2.

Demokrat Kocaeli'nin ise bir parti gazetesi olacağı aşikârdır. İlk sayısında DP'nin yayın organı *Zafer*'in başmuharriri Mümtaz Faik Fenik'in bir yazısı başyazı sütununda yer almaktadır. Fenik 'in yeni çıkan gazeteye çizdiği yol şu şekilde açıklanmaktadır:

*"...Bugün memleketin maddi ve manevi çehresi değişmiştir, çünkü kimse artık siyasi kanaatlerinden dolayı takibe uğramıyor, yarın için ümitsizliğe düşmüyor. Memleketin her tarafında geniş bir hürriyet havası esmekte her vatandaş bu hava ile ciğerlerini doldurmaktadır. Eskilerin baldırı çıplaklar, kara kalabalık, başı kasketliler diye hor gördükleri büyük köylü kitlesi maddi huzura kavuşmuş, köylü okul inşası için angaryadan kurtulmuştur. Memleketin her tarafında elle tutulur gözle görülür bir refah meyveli bir nebat gibi fişkırmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki: Bir milletin kendi mukadderatını kendi eline almasında büyük fayda vardır. İşte bunu Demokrat Partinin köklü ve imanlı çalışmaları meydana getirmiştir. Bugün bu gazeteyi çıkarırlar Kocaeli gibi memleket güzidelerinin ve vatanperverlerinin bol olduğu yerde demokratik inkılabı elbette daha çok yerleştirmeye çalışacaklardır."*³⁸¹

Her ne kadar bu gazete popülerliğini DP'nin iktidar yıllarında kazanmış da 27 Mayıs darbesinden sonra itibar görmeyerek 1962 yılında faaliyetlerini durdurmuştur.

Görüldüğü gibi Kocaeli gazetelerinde DP'ye daha fazla yer düşmüş, icraatları daha çok övülmüştür. 1953 - 1954 yılında vilayet genelinde çıkan haberler bir bakıma DP ile yerel basın arasındaki ilişkiyi daha iyi örnekler. 1954 itibarıyla Kocaeli'yle bağlı Adapazarı'nın il olacağı nihayete ermiştir.³⁸² Tıpkı Kırşehir ve Malatya illerinde olduğu gibi bunun siyasi bir ceza mı yoksa büyük ilçeler için bir ödül mü olduğu bu dönemde Kocaeli basınında en çok tartışılan meselelerden biridir.

Adapazarı'nın il yapılacağı vaadi Kocaeli ahalisinin ilk bakışta dikkatini çekmese iktidar partisi gazetesi hüviyetinde olan Demokrat Kocaeli'nin bu konuyu

³⁸¹ Mümtaz Faik Fenik, "Kocaeli'nde Yeni Bir Işık", **Demokrat Kocaeli**, 20 Mart 1952, s.1

³⁸² **Türk Yolu**, 23 Haziran Ocak, 1954, s.1.; **Demokrat Kocaeli**, 13 Ocak, 1954, s.1.; **Hür Söz**, 21 Haziran, Ocak 1955, s.1.

1953 yılında gündemine aldığı anlaşılır.³⁸³ Ne ilginçtir ki şehrin bölünme haberlerine ilk yorum ise olumlu yöndedir. *Hür Söz* gazetesinde yazan Mustafa Doğan Kocaeli'nden ayrılan ilçelerle beraber Adapazarı'nın il yapılmasını “*sırttan inen ağır bir küfe*”ye benzetecektir.³⁸⁴ Gazetenin başyazısında yer alan görüşler de bu yöndedir. Adapazarı'nın il yapılma sürecinin hızlı bir biçimde çözülmesi talep edilmiştir.³⁸⁵

Bu süreçte esamesi CHP'liler tarafından iyi bilinen *Türk Yolu*'nun umumi politikayla daha yakından ilgilendiği hissedilecektir. Gazetenin ajans haberlerine daha çok yer vererek yörede yapılan siyasete prim vermemesi düşündürücüdür.³⁸⁶ Bir Bakıma CHP vekili Nihat Erim'in ezelden beri Kocaeli milletvekili oluşunun bunda bir payı vardır. Hatta kentin ikiye bölünmesine dair düşünceler bile genel seçimlere ilişkin değerlendirmeler kadar yer tutmuş değildir. Oysaki vilayetin bölünmesiyle birlikte geçmişte CHP'ye ait olan iki belediye de Adapazarı'na devrolmuştur. Şehrin nüfusu da neredeyse yarısı oranında azalarak iki yüz elli bin seçmen civarına inmiştir. *Türk Yolu* bu dönemde Hürriyet isminde yeni bir parti kurulması, yazılı basına karşı iktidarın tutumu, ispat hakkı tartışmaları ve seçim kanunu ve sonuçları gibi meselelere daha çok eğilmiştir.³⁸⁷ 1957'de seçime giderken CHP'li adayların *Türk Yolu*'na nakledilen konuşmaları da çoğunlukla vilayet dışı konulardır. Vekil adayları daha çok iktidar muhalefet ilişkileriyle ilgili beyanatlar vermiştir.³⁸⁸

Kentteki karşı cenahın gazetelerinde ise ters yönde bir eleştiri getirilmesi sıradan görülmelidir. Örneğin *Hür Söz*'e göre “*ispat hakkı hakaret hakkı*” demektir.³⁸⁹ *Hür Söz* gazetesi başyazı minvalindeki bir açıklamayla CHP'nin tuttuğu yolun iktidarı devirmeye niyet ettiğini belirterek Kocaeli'nde buna müsaade edecek kimsenin kalmadığı söylenir.³⁹⁰ Hatta bu söylemin 1957 seçimlerinde rakibini ciddiye almayan bir tutumla *Demokrat Kocaeli* tarafından ifade edilmesi sürpriz değildir.³⁹¹ Gazetenin iddialarına göre ahali matbaaya gelerek CHP'nin muhalefet cephesini birleştirme

³⁸³ “Başvekil Sakarya'da Şeker Fabrikasını Gezecek” **Demokrat Kocaeli**, 13 Ekim, 1953, s.1.

³⁸⁴ Mustafa Doğan, “Sakarya Vilayeti”, **Hür Söz**, 7 Aralık 1953, s.1.

³⁸⁵ Selahattin Telser, “Sakarya Vilayeti İçin Acele Edilmelidir”, **Hür Söz**, 10 Aralık 1953, s.1.

³⁸⁶ Gazetenin yayın politikasını özetleyen bir bildiri için bkz. **Türk Yolu**, 9 Haziran, 1956, s.1.

³⁸⁷ Örnek bir değerlendirme metni için bkz. Cihan Borçbakan, “35'lerden sonra 19'lar”, **Türk Yolu**, 3 Aralık, 1955, s. 2.

³⁸⁸ Vekil adaylarından Nihat Erim, Fuat Sirmen gibi isimlerin konuşmalarından bazı örnekler için bkz. **Türk Yolu**, 17-19 Ekim, 1957, s.1.

³⁸⁹ **Hür Söz**, 11 Ekim, 1957, s.1.

³⁹⁰ Selahattin Telser, “İktidar ve Muhalefet Münasebetleri”, **Hür Söz**, 29 Eylül 1956, s.1.

³⁹¹ “Birleşmeye Dair”, **Demokrat Kocaeli**, 24 Ağustos, 1957, s.1.

çabalarına akıl sır erdiremediklerini söylemektedir.³⁹² 1957 genel seçimlerinin ittifaklarla değil de partiler bazında girileceğinin belli olması üzerine Demokrat Kocaeli'nin değerlendirmesi manidar gelebilir:

*“Esasında işbirliğinin bozulmasının sebebi CHP'dir. Şeflik sisteminden bir türlü kurtulamayan bu parti kendisini diğer muhalif partilerden üstün tutmuş ve neticede bu sakat düşüncenin kurbanı olmuştur. Şimdi diğer parti ileri gelenleri bunun vebalini CHP'ye yüklemektedirler. Böylelikle bütün siyasi partiler er meydanında ayrı ayrı karşılaşacaklardır. Bu hareketleri Demokrat Parti'nin işini tamamen kolaylaştıracaktır.”*³⁹³

27 Mayıs 1960'dan önceki hadiselerde mahalli basının son kez bir düelloya giriştiği görülür. Uşak olaylarından sonra *Türk Yolu*'nda “Uşak'ta Yere Düşen Kan” başlığı dikkat çeker.³⁹⁴ DP'nin vilayetteki yayın organı olayların büyümesini “CHP'nin çıkardığı anarşi” olarak niteler.³⁹⁵ Tahkikat faaliyetlerinin başlayacağını haberleri şehre ulaşınca Demokrat Kocaeli yeniden CHP'nin geçmişte izlediği politikaları ele alarak “Sahte hürriyetin peşindedirler...” sözünü eder.³⁹⁶

Kocaeli'nde, 27 Mayıs'a sebebiyet veren hadiselerin bulduğu yankılar ile diğer yöreleri bir arada görmemek gerekir. Hem ulaşan haberlerin üzerinden geçen zaman dikkate alındığında hem de olayları aktaran muharrirlerin duygusallığı yeniden düşünüldüğünde değerlendirmelerin insani yönü her zaman beklenen sonucu vermemiştir. Particilik ve mahalli gazetecilik de bir arada yürütüldüğü için 27 Mayıs öncesinde sakin bir değerlendirmenin basın camiası tarafından getirildiğini söylemek güçtür. Bunun aksine *Türk Yolu*'nda Mehmet Yüce'nin 6 Nisan 1960 tarihinde yayımladığı yazı diğer tarafgir gözlemlerden sıyrılmış gibidir. Yazar gidişata bakarak muhalefetin elindeki tek gücün eleştiri getirmek bu yolla iktidarı denetlemek olduğunu ifade eder. Uşak ve Kayseri'deki vukuatları ise “*eleştiriye tahammülsüzlük*” olarak niteler. Bu hususta iktidarın yapması gerekenlerin başında muhalefetin söylediklerine

³⁹² **Demokrat Kocaeli**, 29 Ağustos 1957, s.1.

³⁹³ Süreyya Sofuoğlu, “İşbirliği Suya Düşükten Sonra”, **Demokrat Kocaeli**, 24 Eylül, 1957, s.1.

³⁹⁴ Mehmet Yüce, “Uşakta Yere Düşen Kan”, **Türk Yolu**, 9 Mayıs, 1959, s.1.

³⁹⁵ “Demokrasiyi Yaşatmak”, **Demokrat Kocaeli**, 17 Mayıs 1959, s.1.

³⁹⁶ “Devlette Parti”, **Demokrat Kocaeli**, 19 Eylül 1959, s.1.

kulak vererek kötüye gidişi durdurmak için muhalefetin söylediklerinin susturtulması yerine dinlenmesi gerektiğini öğütler.³⁹⁷

28 Mayıs 1960 sabahı çıkan bütün mahalli gazetelerde malum olan ilan edilir. Gazetelerin baş sayfaları “*Bütün Yurtta Ordu İdareyi Ele Aldı*” ve “*Türk Silahlı Kuvvetleri İdareyi Ele Aldı*” manşetleri yer alır.³⁹⁸ MBK’nın gönderdiği tebliğler de sırasıyla yayımlanmıştır.

27 Mayıs’a dair ilk başyazıda *Türk Yolu*, “*Siyasete atılmadan önce cebinde iki kuruş parası olan ancak sonrasında milyonlarca lira kazananlar artık bunun hesabını millete verecektir...*” değerlendirmesinde bulunur.³⁹⁹ *Demokrat Kocaeli* ve *Hür Söz*’de ise rutin yayımlanan tebliğler ve MBK’nın basın demeçleri dışında hiçbir içerik yoktur.

Marmara yöresinin siyaseten ters düşen mahalli gazetelerine başka bir örnek Bursa’dan gösterilebilir. Yazılanlar ve gazetelerin yayın politikaları bağlamında iki ayrı dünyadan haber veriyorlar gibidir. Bir gazetede çıkan haberin diğerinde tek satır bahsine rastlanmaz. Yörede CHP’yi destekleyen *Yeni Ant*⁴⁰⁰ gazetesinin rekabetini *Hâkimiyet Milletindir* üstlenir. Esasen sonradan bu ismi alan *Hâkimiyet Milletindir* gazetesi, Bursa’da bir araya gelerek sermayesini ve basımevlerini birleştiren *Doğru* ve *Bursa Hâkimiyet* gazetelerinin devamı niteliğindedir.⁴⁰¹

Her ikisi de içerik bakımından sığdır. Yorum ve değerlendirmelerden kaçınan gazeteler hüviyetindedir. Buna karşın başyazıları vasıtasıyla söz düellosu etmişlerdir. Sayfalarından daha çok umumi siyasi haberlerini halka duyurarak iktidar muhalefet arasındaki çekişmenin bir benzerini sürdürmüşlerdir. Fakat 28 Mayıs 1960 günü nüshaları keskin bir dönüşün yaşandığını belgeler niteliktedir.

Hâlihazırda muhalif kimliğini hiç kaybetmeyen *Yeni Ant* 1960 yılı başlarken yayımladığı başyazısında “*Günaydın 1960*” başlığı göze çarpar. Uzunca bir metin içinde

³⁹⁷ Mehmet Yüce, “Adalet Düsturumuz Olmalıdır” *Türk Yolu*, 6 Nisan, 1960, s.1.

³⁹⁸ *Demokrat Kocaeli*, 28 Mayıs 1960, s.1; *Hür Söz*, 28 Mayıs 1960, s.1.; *Türk Yolu*, 28 Mayıs, 1960, s.1.

³⁹⁹ Mehmet Yüce, “Hesap Vermek”, *Türk Yolu*, 1 Haziran, 1960, s.1.

⁴⁰⁰ Bu gazete tek parti iktidarında çıkan *Ant* gazetesinin devamı niteliğindedir. 1955 yılına kadar aynı isimle basılmaya devam etmiştir.

⁴⁰¹ *Hâkimiyet Milletindir*, 1 Ocak, 1950, s.1.

bundan sonraki günlerde muhalefetin insani yaşama dair beklentileri sıralanmıştır.⁴⁰² Aynı gün on bir yaşına girdiğini duyuran *Hâkimiyet Milletindir*, başyazısında “*Acısıyla tatlısıyla 11 yıl geçti. Bugüne kadar ne söylediysek doğrudur...*” diyerek gazetenin savunduğu iktidar yanlısı politikalarda henüz bir değişme olmadığını gösterir.⁴⁰³

1960 yılının Ocak ayında yapılan CHP kongresi, her iki gazete tarafından vilayet genelinde İnönü - Menderes zıtlaşması olarak gösterilmiştir. Yeni Ant’ın 11 Ocak günü baş sayfası İnönü’nün iktidar eleştirilerine dair beyanatlarına ayrılmışken, bir gün sonra *Hâkimiyet Milletindir* gazetesi Adnan Menderes’in tüm iddialara cevap verdiği bildirilir.⁴⁰⁴ Bununla birlikte *Hâkimiyet Milletindir* gazetesinin tansiyonu kimi zaman yükselttiği söylenebilir. 8 Şubat 1960 tarihli bir yazıda “*İnönü Türk milletine Düşmandır*” başlıklı bir yazı nakledilmiştir.⁴⁰⁵

27 Mayıs 1960’tan hemen önce *Yeni Ant* tahkikat haberlerini “*CHP Hakkında Tahkikat*” başlığıyla vermiştir.⁴⁰⁶ Ardından gazetenin neşredilmesinin durdurulacağına dair bir söylenti başlayınca 19 Nisan günü ilk sayfada ne CHP faaliyetlerine ne de iktidar partisi DP’nin eleştirine yer verilmemiştir. Bunun yerine Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ve İstiklal Marşı iri puntolarla tam sayfa basılarak gazete kapatma kararına tepkileri gösterilmiş gibidir.⁴⁰⁷ Bir köşe yazısında vilayetteki duyarlı DP’lilere seslenen *Yeni Ant* yazarı Sadrettin Çanga, 1946’da başlatılan mücadelenin amacından saptığını, bundan böyle yaşanacaklara bir dur demenin vaktinin geldiğini söylemektedir.⁴⁰⁸

Hâkimiyet Milletindir gazetesinin 27 Mayıs darbesinin arifesindeyken ticarete iyileşme ve hayat pahalılığında gerileme olduğu iddialarına daha sıkı tutunduğu görünür. Adeta bir seçim propagandası gibi görünen ifadeler ve başlıklarda DP’nin ilk yıllarında takdir toplayan iyi iktidarını sürdürdüğü söylenir.⁴⁰⁹

⁴⁰² *Yeni Ant*, 1 Ocak, 1960, s.1.

⁴⁰³ *Hâkimiyet Milletindir*, 1 Ocak, 1960, s.1.

⁴⁰⁴ *Yeni Ant*, 11 Ocak, 1960 s.1.; “Başvekilimiz İnönü’ye Cevabını Verdi”, *Hâkimiyet Milletindir*, 12 Ocak, 1960, s.1.

⁴⁰⁵ *Hâkimiyet Milletindir*, 8 Şubat, 1960, s.1.

⁴⁰⁶ *Yeni Ant*, 13 Nisan, 1960 s.1.

⁴⁰⁷ *Yeni Ant*, 19 Nisan, 1960 s.1.

⁴⁰⁸ Sadrettin Çanga, “DP’lilere Açık Mektup”, *Yeni Ant*, 19 Nisan, 1960 s.2.

⁴⁰⁹ Bazı örnekler için bkz. “Fiyatlarda Bir Düşme Oldu,” *Hâkimiyet Milletindir*, 7 Mart, 1960, s.2.; Demokrat Parti’de İlkbahar Devam Ediyor”, *Hâkimiyet Milletindir*, 20 Mart, 1960, s.1.; Bu yıl 180bin Tondan Fazla Krom Satılacak”, *Hâkimiyet Milletindir*, 1 Nisan, 1960, s.1.; Başvekil Bugün İran’a Gidiyor”, *Hâkimiyet Milletindir*, 27 Nisan, 1960, s.1.

Bursa'da Mayıs ayının başında enstitü öğrencilerinin harekete geçmesiyle birlikte *Hâkimiyet Milletindir* gazetesinin bu olayları görmezden geldiği anlaşılır. Yeni Ant'ta anlatılan ifadeler diğer gazetede hiç bahsedilmemiştir.⁴¹⁰ Devamında gerçekleşen Ankara Kızılay meydanındaki protestolarda Menderes'in sevgi gösterileri arasında kalabalıkların arasından geçtiği dile getirilmektedir.⁴¹¹ Oysaki Türk siyasi tarihine "555K" parolasıyla geçen bu hadise *Hâkimiyet Milletindir* gazetesinin aktardıklarından çok farklı bir yönde cereyan etmiştir. O günlere Menderes'in yanında tanıklık eden baş kalem Ercüment Yavuzalp'in Bursa'daki DP neşriyatının aksini iddia etmektedir.⁴¹²

27 Mayıs günü *Hâkimiyet Milletindir* Adnan Menderes'in Konya vilayetine yapacağı ziyareti neşretmiştir.⁴¹³ 28 Mayıs günü neredeyse bir aydır kapıları Tahkikat encümeni kararıyla mühürlenmiş olan *Yeni Ant* hükümet darbesini en görkemli duyuran mahalli gazetelerden biridir. 27 Mayıs tarihindeki hareketi yazılarla ifade etmek yerine Türkiye haritası üzerine yerleştirilmiş Atatürk portresi altında yazan "*Türk Ordusu Dün İdareyi Eline Aldı*" başlığıyla vermeyi tercih etmiştir. Gazetenin 9 Mayıs'tan bu yana süresiz kapalı tutulduğunu anlatan birkaç yazı haricinde yer alan "*Türkiye 27 Mayıs Demokrasi Bayramının Heyecanı İçinde*" başlığı ile baş ve iç sayfa bezenmiştir.⁴¹⁴

Hâkimiyet Milletindir gazetesinin 28 Mayıs 1960 tarihli nüshası diğer iktidar yanlısı mahalli basında da görüldüğü gibi cansız bir tebliğ gazetesi görünümündedir. Memleket idaresinin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne geçtiğinin ilan edilmesi dışında dikkat çeken bir değerlendirme bulunmaz.⁴¹⁵ Her ne var ki bundan sonraki haberlerde hangi gazetenin geçmişte DP'ye muhalif olduğu pek anlaşılmaz. *Hâkimiyet Milletindir* 'in MBK idaresine yaptığı şükran göndermelerinin haricinde DP'yi karalama kampanyasında Yeni Ant ile adeta yarış içinde olduğu görülür. Ekseriyetle 1960 Haziran ayı boyunca kaleme alınan yazılarda DP'nin yıllardır demokrasiden çok uzak davranan bir iktidar olduğu anlatılır.⁴¹⁶

⁴¹⁰ *Yeni Ant*, 3 Mayıs, 1960 s.1.

⁴¹¹ *Hâkimiyet Milletindir*, 27 Nisan, 1960, s.1.

⁴¹² Ercüment Yavuzalp, *Menderes'le Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.45.

⁴¹³ "Başvekilimiz Konya'ya Gidecek", *Hâkimiyet Milletindir*, 27 Mayıs, 1960, s.1.

⁴¹⁴ *Yeni Ant*, 28 Mayıs, 1960 s.1,2.

⁴¹⁵ *Hâkimiyet Milletindir*, 28 Mayıs, 1960, s.1.

⁴¹⁶ Bazı örnekler için bkz. *Hâkimiyet Milletindir*, 1-4 Haziran, 1960, s.1.

Herhalde Türk basın tarihi açısından 1960'lı yıllara kadar Konya gibi hareketli bir mahalli basın pek az sayıda vilayete nasip olmuştur.⁴¹⁷ Bir bakıma İzmir Anadolu'da matbaanın ilk kullanıldığı yerlerden biri olarak her devirde bu açığı kapatmıştır. İncelemesi yapılan mezkûr dönemde İstanbul ve Ankara neşriyatı ulusal basına doğrudan kaynak teşkil ettiği için bu kapsamın dışında bir yerde durmaktadır. Konya vilayeti azımsanmayacak sayıda neşriyata ev sahipliği yaptığı için olayların yöresel ölçekte nasıl değişime girdiğinin önemi artmaktadır.

Konya vilayetiyle ilgili mahalli basın kaynakları incelendiğinde 27 Mayıs 1960'dan sonra yayın hayatına devam eden gazete sayısında bir azalma yaşandığı görülür. *Yeni Konya*, *Yeni Meram*, *Öz Demokrat Konya*, *Işık Gazetesi* ve *Zaman* gazetesinin döneme renk katan yayınlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu gazetelerden *Yeni Konya* vilayetin en kıymetli neşriyatı olarak anılır. 1949 tarihinden itibaren günlük gazete olarak basılmıştır. Edebiyat ve tarih ilaveleri de verdiği için fikir yayıncılığı niteliklerini öne çıkmaktadır. *Yeni Meram* gazetesi ise 1950'den itibaren günlük olarak yayımlanmıştır. Konya'nın civar ilçeleri ve çevre vilayetlerine kadar baskıları ulaşmıştır. *Öz Demokrat Konya* gazetesi 1957 seçimleriyle beraber yayına başlamış, 27 Mayıs'tan sonra 1960 yılında kapanmıştır. *Işık* 1958'den itibaren günlük olarak basılmış ve 1964 yılının sonunda yayını durdurmuştur.

Konya mahalli basını fikri yönüyle gelişmiş görünse de DP'li yıllarda iktidarın yerel icraatlarını sorgulayan bir yapıya sahip olduğu söylenemez. Aksine siyasette tansiyon arttıkça yörede DP'den yana karşılığını bulan bir basın anlayışı vardır. Bu nedenle gazetelerin tek taraflı tutumu siyasi liderlerin yurt gezileriyle birlikte en yüksek noktaya çıkmış gibidir. Başta *Yeni Konya* olmak üzere *Yeni Meram* ve *Işık* gazetelerinin sıklıkla Menderes'in lehinde haberler derlediği görülür. Aynı düzende CHP ve İsmet İnönü aleyhinde haberler ise yaygındır. Mutlaka bunda DP'li Konya milletvekillerinin de payı olacaktır. Bilhassa Himmet Ölçmen isimindeki vekilin kimi zaman Menderes hakkında sarf ettiği övgü dolu sözler muhtemelen gazetelerce de mübalağa ile anlatılmıştır. Örneğin Adnan Menderes ve kabine üyelerini taşıyan uçağın düşmesiyle ilgili makûs olayda Himmet Ölçmen "...bu milletin başında Peygamberin, Allah'ın

⁴¹⁷ Konya basını ve tarihçesi hakkında genel bilgiye erişmek için bkz. Mehmet Önder, "Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Döneminde Basın", **Milli Mücadeleden Günümüze Konya** (1915-1965), C.1, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Arı Ofset Matbaacılık, Konya, 1999, s.21-33.

tain ettiği bir lider var bu da Menderes'tir.” sözleriyle bir demeç vermiştir. Konya mahalli basını ise bu konuşmanın arkasından bir feveran ile uçağın düşme sebebi İnönü ile alakalıymış gibi CHP'ye yüklenmeyi seçmiştir.⁴¹⁸

27 Mayıs 1960'a giderken Konya mahalli basınının yöredeki mütedeyyin kimselere değer atfettiği görülür. *Yeni Konya* vilayette bulunan İmam Hatip okuluna özel bir ekle birlikte dağıtılarak 1959'dan 27 Mayıs 1960'a kadar yöresel haberlerde gazetenin gençliğe ve köylü ahaliye yönelişi öne çıkar. Bir bakıma gazete Türk-İslam sentezine uygun, şehrin kültürel dokusuyla da uyumlu bir yayın çizgisine kavuşur. Buna karşın siyasi içerik bakımından tek yönlü ilerleyişi düşündürücüdür. DP – CHP çekişmesinin gazetede yansımaları yer yer sert eleştirilerden oluşur. Ulusal basında da yer bulan haber ve yorumlara paralel olarak İnönü ve CHP'nin DP'yi gericilikle suçlamasının ispat edilemeyen beyhude bir dava olduğu vurgulanır. Bir başka örnek ise Adnan Menderes'e gazetenin duyduğu sevgi ve sadakattir. Liderlerin Anadolu vilayetlerine yaptığı gezilerde Menderes'in yüzbinleri bulan kalabalıklar tarafından karşılandığı anlatılır.⁴¹⁹ Nitekim Menderes'in kabinesiyle birlikte yapmayı planladığı Konya ziyareti de siyasi bir manada yorumlanmış, bütün ahalinin sabırsızlıkla bağrına basmaya hazır olduğu aktarılmıştır.⁴²⁰

Yeni Meram gazetesi de sıkı bir Menderes taraftarıdır. Konu aldığı haberlerin ekseriyetle *Yeni Konya* gazetesindekilerle aynı olduğu ilk bakışta anlaşılır. Bununla birlikte *Yeni Meram*'ın eleştirel dili bir nebze daha sert bulunabilir. Şehirde CHP teşkilatlarının faaliyetlerine memleketin demokrasi üzerine kurulu olduğu vurgulanır. Henüz TBMM bünyesinde tahkikatlar teşekkül etmemişken Mart ayında gazetenin tedirgin bir tutum aldığı izlenir. 27 Mayıs'a giderken, Mart ayının son haftalarında bazı yazıların darbeye ilgili söylentileri dikkate aldığı görülecektir. Gazetenin bu fısıltılar hakkında halkın ihtilale teşvik edildiği iddialarını gündeme getirmesi manidardır. 24 Mart tarihli bir yazıda “*Dokunulmazlığın zırhına bürünerek alabildiğine konuşan*

⁴¹⁸ **Yeni Konya**, 9 Mart, 1959, s.1.

⁴¹⁹ Bazı örnekler için şu nüshalar gözden geçirilebilir. **Yeni Konya**, 4 Ocak 1960, s.1.; **Yeni Konya**, 8 Ocak, 1960, s.1.; **Yeni Konya**, 31 Ocak, 1960, s.1.

⁴²⁰ “Başvekil Yakında Konya'ya Geliyor!”, **Yeni Konya**, 25 Ocak, 1960, s.1.

muhaliflerimiz, hamamda şarkı söyler gibidirler ve yalnız kendileri, kendi seslerine inanıyorlar” ifadeleriyle şehrin CHP’li vekilleri eleştirilir.⁴²¹

Işık gazetesi de DP’den yana tavır koyanlardandır. 27 Mayıs öncesindeki nüshalarında DP’li vekillerin ve partililerin konuşmalarıyla bezenmiş sayfalara rastlanır. Şehirden siyaset haberlerinin daha az yer tuttuğu gazetede meclis haberleri ve darbeye doğru yaklaştıkça Tahkikat Komisyonu faaliyetleri yer alır.

Diğer taraftan 1960 tarihi Konya basınında bir kutlama yılıdır. Bahsi geçen mahalli gazetelerin pek çoğu 1950’de yapılan seçimlerle birlikte yayın hayatına başlamıştır. Bu yüzden ahde vefa ile DP yönündeki tutkunluklarının artmış olması sıradan bir hadise olarak karşılanmalıdır. Fakat 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yaşadıkları dönüşüm dikkate alınacak olursa belki de böyle bir mahalli basın örneği hiç meydana çıkmamış olabilir. 27 Mayıs hareketinden sonra Türk ordusunu yücelten bilindik haberlerin yerini çok geçmeden serzenişler alacaktır.

Darbenin ilk günü basılan nüshalarda Adnan Menderes’in Eskişehir’den sonra Konya’ya geleceği ilan edilmektedir. *Öz Demokrat Konya* “*Konya Müstesna Bir Gün Yaşıyor. Bugün Milletimizin Gözbebeği Büyük Menderes’i Sevinç Ve Heyecanla Bağrımıza Basıyoruz.*” ile uzun bir manşet kullanmıştır.⁴²² *Yeni Konya* “*Başvekilimiz Bugün Şehrimizde...*” başlığını kullanmıştır.⁴²³ *Yeni Meram*’da “*Aziz Başvekilimiz Bugün Konya’yı Şerefliendirecek*” yazmaktadır.⁴²⁴ Yalnızca *Işık* gazetesinin 27 Mayıs tarihli nüshasında darbenin gerçekleştiği duyurulmuştur.⁴²⁵ Bir gün sonra ise bütün gazetelerde Türk ordusunun yönetime el koymasına ilan edilmiş olacaktır. Bütün gazetelerin 28 Mayıs tarihli nüshalarında teşekkür eden MBK ve tebliğler yayımlanır.

En hızlı ağız değiştirenlerin *Öz Demokrat Konya* ve *Işık* gazeteleri olduğuna şüphe yoktur. Cemal Gürsel’in Ethem Menderes’e yazdığı mektupla ilgili bilgiler ilk olarak *Öz Demokrat Konya* tarafından yayımlanır.⁴²⁶ Bundan sonra *Işık* gazetesinin “*Sabık İktidarın Yarıda Kalan Tertibi*” sunuşuyla verdiği İstanbul haberleri tümüyle

⁴²¹ *Yeni Meram*, 24 Mart, 1960, s.1;

⁴²² *Öz Demokrat Konya*, 27 Mayıs, 1960, s.1.

⁴²³ *Yeni Konya*, 27 Mayıs, 1960, s.1.

⁴²⁴ *Yeni Meram*, 27 Mayıs, 1960, s.1;

⁴²⁵ *Işık*, 27 Mayıs, 1960, s.1.

⁴²⁶ *Öz Demokrat Konya*, 30 Mayıs, 1960, s.1.

devrik hükümeti hedef alır.⁴²⁷ Yeni Konya ve Yeni Meram da sırayla bu kervana katılacaklardır. 27 Mayıs'ın üzerinden geçen birkaç günün ardından Konyalı gençlerin Türk ordusuna olan şükran ve hürmetleri her iki gazetede yazılır.⁴²⁸ Muhtemelen DP'ye yönelik en keskin dönüşlerden biri *Yeni Konya* gazetesinde yaşanmıştır. Haziran ayının ilk günü nüshasında 27 Mayıs 1960'ta gözünü koltuk hırsı bürüyenlere, Türk milletinin hürriyet duygularıyla oynayanlara büyük bir ders verildiği yazılmıştır.⁴²⁹ Dahası, gazetenin DP ilk başkaldıran hemşerilerden iki zatın kendi sütunlarında yazmaya başlayacağı duyurulmaktadır. Rıdvan Bülbül adındaki bir yerel gazetecinin köşesinde şu başlık ilgi çekicidir: “*Susturulmuş Kalemim ve Yeni Konya'nın Yaşı*”. Köşe yazısında DP'nin bu gazeteciye susturmak için dava ettiği, diktatör zorbalığıyla gazetecilik yapmaktan el çektirildiği aktarılmaktadır. Yeniden köşesine kavuştuğunu söyleyen yazar, bundan böyle Konya'da dönen kirli işleri açıklayacağını söyler.⁴³⁰

Yeni Konya gazetesindeki ilginç dönüşlere örnek çoktur. Bunlardan biri gazetenin 13 yıl boyunca iktidarların baskı ve tehditlerine rağmen başarılı bir siyasi duruşu olduğunun ifade edilmesidir. Gazetenin şimdiye kadar doğruluktan hiç sapmadığını, bundan sonraki saadet günlerinde de hiç ayrılmayacağını söyleyen köşe yazısı henüz birkaç ay önce tek taraflı yayın politikası bulunan neşriyat bakımından manidar bulunmalıdır.⁴³¹

Ali Doğan Sinangil imzalı bir baş sayfa yazısında yapılan değerlendirme ile gazetenin yayın politikasının tümüyle değiştiği okuyucuya ilan edilir. Yazar; 27 Mayıs'tan bu yana birçok gerçeğin öğrenildiğini, yapılan ihtilalin manevi kıymetini iyi anladıklarını, pek çoğunun içinde yaşayan şüphelerin artık sona erdiğini vurgular. Bu vesileyle de DP döneminde yurdun her yönden düzensizliği, kötü yolda kullanılması, boşuna harcamalar olduğu dile getirilir.⁴³²

27 Mayıs'tan birkaç ay sonra çıkmaya başlayan *Zaman* dünya görüşünü duyururken darbeden önce “*DP'ye kafa tutan gençler*” tarafından kurulmuştur

⁴²⁷ *Işık*, 30 Mayıs, 1960, s.1.

⁴²⁸ *Yeni Meram*, 31 Mayıs, 1960, s.1.

⁴²⁹ *Yeni Konya*, 1 Haziran, 1960, s.1.

⁴³⁰ Rıdvan Bülbül, “Susturulmuş Kalemim ve Yeni Konya'nın Yaşı”, *Yeni Konya*, 1 Haziran 1960, s.4.

⁴³¹ Atilla Gücüyener, “Çifte Sevinç”, *Yeni Konya*, 1 Haziran, 1960, s.4.

⁴³² Ali Doğan Sinangil, “İlk Hamle”, *Yeni Konya*, 9 Haziran, 1960, s.1.

ifadelerini kullanır.⁴³³ 28 Ağustos tarihli başyazısında CHP'den övgülerle söz edilir. Diğer Konya basınıyla husumetli olduğu anlaşılan gazete kadrosunun Konya'da yayın yapan gazeteleri dürüst davranmamakla itham etmesi de ilginçtir.⁴³⁴

Mahalli basında 27 Mayıs 1960'ın getirdiği değişim İç Anadolu'nun başka bir vilayeti Eskişehir ile bitmelidir. DP için on yılı bulan iktidarın bitiş yeri manasına gelen Eskişehir'de Adnan Menderes son gezisini yapmaktadır. Bu vakte kadar incelediğimiz mahalli gazetelerin 27 Mayıs darbesi öncesi attığı son başlıklar bu vilayette yüzbinler tarafından sevgi gösterileriyle karşılanan başvekili anlatmaktadır. Atılan son başlıklar ise Menderes'in 28 Mayıs günü Konya'ya geçeceğini ilan eder.

Eskişehir'in yazılı basını tipik Anadolu örneklerinden biridir. Şehirde çıkan gazeteler yörenin Batı ucunda yaşayan halka hitap eder. Halen aynı sahiplikten geldiğini düşündüğümüz *Sakarya* bu vilayetin en değerli basın kuruluşlarından biridir. Çok partili hayatın meclis içinde filizlenmeye başladığı 1946'dan bu yana yayındadır.⁴³⁵ Neredeyse 1954 seçimlerine kadar DP'nin izlediği siyaseti destekler görünümde olan bu gazete daha sonra taraf değiştirerek muhalif kimliğe bürünmüştür.

1950'den sonra şehirde çıkan gazete sayısında az sayıda bir artış olduğu söylenebilir. Bunlardan biri olan *İstikbal* 1950'den itibaren DP iktidarını desteklemiş gibidir. Üslup akımından daha sert olan *Mihrak* aynı dönemde yayına başlamış ve doğrudan CHP karşıtı olan bir gazete olarak yayın hayatına devam etmiştir.⁴³⁶

14 Mayıs 1950 günü yapılan genel seçimlerde bütün vekillikleri kazanan DP hakkında çıkan ilk gazete haberinde *Sakarya*'nın sakin bir dil ile CHP'nin "27 yıl süren tarihi görevini yerine getirdiği" söylenir.⁴³⁷ CHP'nin muhalefete düşerek DP'nin iktidara gelişi hakkında demokrasinin gereğinin yerine getirilmesi haricinde keskin bir

⁴³³ *Zaman*, 26 Ağustos, 1960, s.1

⁴³⁴ "Neler Oldu?" *Zaman*, 28 Ağustos, 1960, s.1.

⁴³⁵ Turhan Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basın Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1988, s. 38.

⁴³⁶ Yılmaz Karaca, *Eskişehir Basın Tarihi*, Eskişehir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eskişehir, 2002, s.18.

⁴³⁷ "Seçim Nssıl Geçti", *Sakarya*, 17 Mayıs, 1950, s.1.

söylem de yoktur. *Sakarya*'nın yerel seçimlerle ilgili verdiği bilgilerle birlikte şehirde DP'nin yerel idari yönetimlere de hâkim olmaya başladığı belli olur.⁴³⁸

Vilayette yeni mahalli yayın organlarının iktidar saflarına katılımıyla 1954 genel seçimleri hakkında yazılanların DP lehine ağırlık kazanması şüphesiz normal bir gelişme olmalıdır. 1950'de yayın hayatına geçen *İstikbal*'in bu seçimdeki değerlendirmelerine göre Türkiye'de CHP çöküşe geçmiş, yalnızca üç ilde tam liste galip gelebilmiştir. Gazete esasen İsmet İnönü olmasa Malatya ve Kars'ta CHP'nin bir varlık gösteremeyeceğini söyleyerek, memleketin ekseriyetle demokratları seçtiğini söylemiştir.⁴³⁹

Eskişehir'de *İstikbal*'in DP'ye gösterdiği teveccühü destekleyenlerden bir diğeri *Mihrak* gazetesidir. Gazetenin kendine yüklediği temel görevin CHP'ye her politika başlığında karşı çıkmak ve geçmişten gelen olaylarda İsmet İnönü'yü sorumlu göstermek olduğu anlaşılır. 1950 DP seçim propagandasının en kuvvetli savunucularından biri olmasının yanı sıra gazetede siyasi hadiselerin İslami yorumlarına rastlanır.⁴⁴⁰

Öte yandan şehrin günlük mahalli gazetelerinden *Sakarya* 1953 yılından itibaren hem Atatürk hakkında hem de yazılı basın hakkında süregelen umumi tartışmalara bir taraf olarak DP'ye yüzünü çevirmişti. Birkaç yıl yeni bir partinin Türk siyasetine girişi vesilesiyle DP'ye destek verse de sonraki yıllarda şehrin köklü muhalif görüşleri bu gazetede neşredilecekti. Nitekim 1954 yılı, *İstikbal* ve *Sakarya* arasında siyasi görüşlerin çarpıştırıldığı bir meydan gibiydi. *İstikbal*'in Eskişehir ve ilçelerinde yaşayan çok sayıdaki göçmenleri ve Genç Demokratlar Derneği çatısı altında toplamayı istediği yerli gençleri sahiplenmesi⁴⁴¹, umumi politikada Devletçilik politikalarının terk

⁴³⁸ “Muhtar Seçimleri”, *Sakarya*, 19 Temmuz, 1950, s.1. ; “Belediye Seçimi”, *Sakarya*, 09.Eylül,1950, s.1.

⁴³⁹ “DP'nin Büyük Zaferi”, *İstikbal*, 06 Mayıs, 1954 s.1.

⁴⁴⁰ Gazetenin 1950 genel seçimleriyle alakalı CHP ve İsmet İnönü'ye yönelik eleştirilerine bazı örnekler için bkz. “Ya Hafız”, *Mihrak*, 7 Haziran, 1950, s.1.; “Din Hürriyetlerimizin Bizlere Bahsettiği”, *Mihrak*, 23 Haziran, 1950, s.1.

⁴⁴¹ “Genç Demokratlar Teşkilatı”, *İstikbal*, 25 Şubat, 1954, s.1.

edilmesi, Atatürk'ün mirası ve CHP'nin siyaset dışı bırakılması meselesi gibi temel başlıklar Sakarya'ya göre demokrasinin ve Türklüğün kurban gitmesi demektir.⁴⁴²

Her iki gazete iktidarın izlediği politikalar hakkında farklı tartışmalar başlattılar. Ancak 1955 yılında iki zıt kutbun görüşleri arasında bir kaynaşma da olmuştu. DP kongresi esnasında, *İstikbal* delegelerin reylerini kullanırken sözünden sapmış görünen DP'lilere bir ceza vermeyi hesap ettiğini belirtiyordu. Partiden ayrılacakların muhalefette dahi yer alacak kimseler olmadığı söyleniyordu.⁴⁴³ *Sakarya*'nın ise daha evvelden delegelere muhalefete geçmeleri yönünde telkinleri olduğu görüldü.⁴⁴⁴ Ancak bu kaynaşma oldukça kısa süreli ilerledi. *İstikbal* yeni kabinenin teşekkül etmesiyle birlikte iktidarın gazetesi olarak Adnan Menderes'in siyasi hayatını öven yayınlar yapmaya devam etti.

Eskişehir, iktidar-muhalefet ilişkilerindeki gerginliğin toplumsal kargaşaya dönüştüğü vilayetlere komşu illerden biridir. Bu yüzden siyasi liderlerin başlattığı yurt gezilerinden mahalli basının gelişmelerden yoğun biçimde etkilendiği söylenebilir.⁴⁴⁵ Uşak, Çanakkale ve Kayseri'deki hadiselerle tepki gösteren *Sakarya*'nın aksine *İstikbal* gazetesi bu olayları geç görmeyi ya da partinin ağzından bir cevap vermeyi deneyecektir.⁴⁴⁶

Hiç şüphe yok ki mahalli basında 27 Mayıs öncesinde atılmış en ilginç başlıklardan biri *Sakarya* gazetesindedir. Meydana gelen hadiselerle ilgili 7 Nisan 1960 tarihinde genel bir değerlendirmeye giden gazete "*halkla TSK'nın karşı karşıya getirilmek istendiğine*" dair bir görüş bildirir.⁴⁴⁷ Aynı gün Osmanlı dönemine atıfta bulunarak "*Sultan Aziz Tahttan Nasıl İndirildi*" konulu bir tefrikaya başlanacağı

⁴⁴² Bazı ilgi çekici örnekler için bkz. "Şehrimize On İki Bin Göçmen Geldi", *Sakarya* 2 Temmuz, 1951, s.1.; "Atatürk'ün Eseri Yıkılmaz", *Sakarya*, 11 Aralık, 1953, s.1.; "Demokrasi Rejimi Tehlikede", *Sakarya*, 16 Aralık, 1953, s.2.; "Millet DP'den Ümidini Kesti", *Sakarya*, 19 Aralık, 1953, s.1. "Halk Partisine Yardım İçin", *Sakarya*, 21 Aralık, 1953, s.1.; "Basın Hürriyeti Ölüyor", *Sakarya*, 17.Şubat, 1954, s.1.; "Petrol Kanunu Tasarısı Memlekete Değil Sermayedara Kazandıracak", *Sakarya*, 2 Şubat, 1954, s.1.; "Batı Trakya Türklüğü Mahvoluyor", *Sakarya*, 20 Ocak, 1954, s.2.; "Böyle Demokrasi Olmaz", *Sakarya*, 20 Mayıs, 1954, s.1.

⁴⁴³ "Ondokuzlar ve Düşüncelerimiz", *İstikbal* 16 Kasım, 1955, s.1.

⁴⁴⁴ "Muhallifler Birleşiniz", *Sakarya*, 19 Kasım, 1955, s.1.

⁴⁴⁵ "İç Politikada Mücadele Şiddetlenmeye Başladı", *İstikbal*, 17.Ekim, 1959, s.3.; "İnönü DP Kayseri Kalesini de Fethedecek", *Sakarya* 2 Nisan, 1960, s.1.; "Dün Kayserililerin Gönlüne Taht Kuran Büyük Adam", *Sakarya*, 4 Nisan, 1960, s.1.

⁴⁴⁶ "Uşak DP'lilerinin Çirkin Tertipleri", *Sakarya*, 2 Mayıs, 1959, s.1; "DP Meclis Grubunun Tebliği", *İstikbal*, 8 Mayıs, 1959, s.1.

⁴⁴⁷ "Ordunun Şerefli Mensupları", *Sakarya*, 7 Nisan, 1960, s.1.

söylenir.⁴⁴⁸ *İstikbal* gazetesinin ise Nisan'dan itibaren Tahkikat encümeninin kurulmasıyla birlikte yalnızca partiden gelen haberleri neşrettiği görülecektir.⁴⁴⁹ Gazete'nin 27 Mayıs darbesinden önceki son haberi Adnan Menderes'in şehre yapacağı ziyaretten ve görkemli hazırlıklardan ibarettir.⁴⁵⁰

Darbenin yapılacağı son hafta Sakarya gazetesi de muhalif yayınlar listesinde bulunduğu için Tahkikat encümeni tarafından basımı durdurulmuştur. 28 Mayıs günü bütün gazeteler yeniden basıma geçerken aynı haberi duyuracaktır: “*Memlekette Ordu Yönetimi Eline Aldı*”. Bunun ardına darbenin radyodan okunan metni iliştiliriliyor ve hemen altında ise İsmet İnönü'nün sağlık durumu hakkında olumlu bilgi veriliyordu.⁴⁵¹

On yıl boyunca DP iktidarının sesi olan *İstikbal* gazetesi ilk defa DP hakkında olumsuz bir haberi baş sayfasında işliyordu. Henüz üç beş gün önce DP'lilerin Eskişehir'e yapacağı ziyaretin coşkusu sunmakla meşgul olan gazete bu defa “*Menderes Nasıl Yakalandı*” diyerek devrik başvekilin Kütahya'da tevkif edilmesini naklediyordu.⁴⁵² Ertesi gün çıkan baskısında ise yöredeki halkı takdir eden gazete, Eskişehir'in esasen Türk ordusu ve Türk inkılabına ne kadar düşkün olduğuyula övünüyordu.⁴⁵³

Mahalli basın kaynaklarına bakıldığında on yılın siyasi serüveninin sonuna Eskişehir'de gelen iktidar partisi DP hakkında şu tespitler ortaya çıkar. Mahalli basın tek parti iktidarından çok partiye geçişle birlikte bir canlanma evresi yaşamıştı. Sayıca çoğalan gazetelerin öncelikli hedefi yurttan haberler verme gayesini taşırdı. Buna mukabil az sayıdaki yöresel gazete dışında cemiyetin sahiplendiği bir gazete de hiç olmamış denilebilirdi. Mahalli basın resmi ilan gibi iktidara bağlı kaynaklarla ayakta kalabilmişti. Bunun doğal bir sonucu olarak iktidar veya muhalefete yakınlıklarına göre sermayesi güçlü olan yayınlar diğerlerine göre uzun ömürlü olmuştu. 27 Mayıs 1960'da meydana gelen darbe ise sermayesi siyasi partilere bağlı olan pek çok mahalli gazetenin basın hayatına son vermesine sebep oldu.

⁴⁴⁸ “Sakarya İki Yeni Tefrikaya Başlıyor”, **Sakarya**, 7 Nisan, 1960, s.1.

⁴⁴⁹ “Bütün Parti Kongreleri ve Her Türü Siyasi Toplantılar Durduruldu”, **İstikbal**, 20 Nisan, 1960, s.1.; İstanbul'da Vuku Bulan Hadiseler Neşredilmeyecek”, **İstikbal**, 29 Nisan, 1960, s.1.

⁴⁵⁰ “Başvekilimiz Şehrimizi Şereflendirdiler”, **İstikbal**, 26 Mayıs, 1960, s.1.

⁴⁵¹ “Türk Silahlı Kuvvetler Kumandanlığından Bildirilmiştir”, **Sakarya**, 28 Mayıs, 1960, s.1.

⁴⁵² “Menderes Nasıl Yakalandı”, **İstikbal**, 1 Haziran, 1960, s.1.

⁴⁵³ “Bütün Eskişehirliilerin Asil Tezahürü”, **İstikbal**, 2 Haziran, 1960, s.2.

27 Mayıs darbesi adına Türk basını açısından sunulabilecek en önemli argüman ise mahalli ve milli basın arasında hiçbir fark bulunmadığıdır. Ülke genelinde yayın yapan neşriyat darbeden ne kadar etkilendiyse mahalli basına da yansıyan sonuçlar bir farklılık ortaya çıkartmamıştır. Darbe öncesinde mahalli basının finansmanını sağlayan iktidarın düşmüş olmasından ötürü kısa zaman içinde pek çoğunun yayın hayatı sona ermiştir.

Bununla beraber mahalli basının ekseriyetle darbe öncesinde ortaya koyduğu iktidar yanlısı tutum yalnızca finans kaynaklarına iktidar vasıtasıyla erişmesinden doğmamıştır. Bölgesel açıdan birbirine benzer dokulara sahip olduğu gözlemlenen mahalli basın; aidiyet hissi, inanç farklılığı, tarihsel ve yerel sorunlar gibi özel koşullar üzerinden bir ayırdım sunmamaktadır. Buna karşın tıpkı milli basında da görüldüğü gibi yayın hayatını sürdürebilmek için siyaset kurumu ile yakın bir ilişki kurmak durumunda kalmıştır. Darbenin hemen sonrasında ağız değiştirerek müdahaleyi desteklemesi de buradan kaynaklanmaktadır.

Başta matbaa, kâğıt ve dağıtım işleri olmak üzere siyasi partilerin gazetelere sunduğu imkânlar olmasa memlekette cereyan eden umumi haberlerin uzak yerleşkelere vaktinde ulaşması pek mümkün olamazdı. Bu yüzden haberlerin geniş çerçevede bir değerlendirmesi yapıldığında 27 Mayıs darbesi Doğu vilayetlerinin gazetelerinde inkılap ruhunu daha derinden yansıtmıştır. Zira bundan böyle haberin kaynağı doğrudan askeri idaredir. Batıdakiler ise bu işe yorum katarak devrik iktidar partisi hakkında vakit kaybetmeden bir eleştiri furyası başlatmış gibidir. Şüphesiz İstanbul, Ankara ve İzmir gibi basın camiasının önde gelen illerine yakınlık ve haberi ilk elden takip etmek bu çevrede öbekleşen mahalli gazetelere darbeye destek veren farklı bakışlar sunma imkânı getirmiştir.

Bu kapsamda ne kadar farklı türde ve farklı vilayetteki mahalli neşriyat incelenirse incelensin sonuç değişmez. Hamit Pehlivanlı'nın Türk basın tarihi tebliğinde dile getirdiği gibi bizdeki kalemler hem iktidara muhalif hem iktidar yanlısı yayınlarıyla yalnızca milli düzeyde değil mahalli düzeyde de 27 Mayıs darbesine “*alkış tutabilmişti*”. Bu tutum yazılı basın açısından tutarlı bir hareket olmasa da o gücün

karşısında aksi bir durum beklenemezdi.⁴⁵⁴ Darbenin hemen sonrasında milli ve mahalli basın arasındaki söylem uyumluluğu ile bir fark olmadığı görülebilmektedir.

2.4. Yassıada Yargılamalarının Türk Basınına Yansımaları

27 Mayıs 1960'dan önce DP iktidarlarının üzerinde baskı kurduğu kurumların başında gelen yazılı basın MBK idaresi altında göreceli bir serbestlikten yararlanarak geçmişin muhasebesini yapma imkânı bulmuştu. 27 Mayıs darbesinin ardından on yıllık icraatlar hakkında etraflı bir kampanya başlatıldı. 27 Mayıs 1960 hareketini de yücelten kalemler DP'lilerin yargılanmaya başlayacağı Ekim ayına kadar özgürlük ve hürriyet kavramlarının üzerinde fazlasıyla durdu.

Gazeteler Yassıada'da yargılanacak kişiler hakkında açılan iddianameleri tıpkı MBK'nın yayımlattığı bildirimler gibi yorumsuz olarak sayfalarına taşımaktaydı. Fakat köşe yazıları henüz hüküm giymemiş devrik iktidarın temsilcileri hakkında kamu vicdanının mahkemelerini hâlihazırda kurmuştu.

Dava konusu olaylar çarpıcı içeriklere sahip olsa da, 14 Ekim 1960 günü başlayıp 15 Eylül 1961'e kadar neredeyse bir yıl süren yargılamalarda en fazla görüşülen konular iktidarın Anayasa'yı ihlal suçlamaları ve toplum düzenini bozan siyasi kararları olmuştu. Orhan Erkanlı'ya göre "*mahiyeti siyasi olsun veya olmasın...*" bu yargılamalar halk üzerinde şüphe götürmemeliydi.⁴⁵⁵ Bununla birlikte MBK'nın mahkeme başlamadan evvelki görüşü Cemal Gürsel'in ağzından darbeden hemen sonraki ilk günlerde şöyle duyuruldu: "*Biz suçlu olduklarına inanıyoruz...*"⁴⁵⁶ Toplamda iki yüz otuz celseden az olmamak kaydıyla devrik iktidar DP tümünde suçlu bulundu.⁴⁵⁷ Bu yargılamalara ilişkin tutanaklar da TSK film idaresinin sağladığı görsellerle birlikte yayımlanabiliyordu. Görünüşte her şey sivil idarenin usulüne göre sürdürülüyormuş gibi gelse de MBK'nın her bir detayı askeri kurallara göre belirlediği gazetelere yansıyan haberlerden anlaşılıyordu. Buna göre Yargılamaları takip edecek kişilerin oturacağı yerden başlayarak Yassıada'ya giderken bineceği vapura, koltuk numarasına kadar her ince ayrıntı tek tek önceden planlanarak tatbikatları da askeri okul

⁴⁵⁴ Hamit Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.1595.

⁴⁵⁵ Orhan Erkanlı, **a.g.e.**, s. 120.

⁴⁵⁶ **Akşam**, 1 Haziran, 1960, s.1.

⁴⁵⁷ Tarık Güryay, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 396.

öğrencileri tarafından yapılmıştı.⁴⁵⁸ Mahkemenin işleyeceği usul de bu ayrıntılı bildirimlerde yer bulmaktaydı.⁴⁵⁹ Adaya giden gazeteciler de bizzat MBK Genel Sekreteri tarafından neleri yazmaları gerektiği hususunda aydınlatılmıştı. Muammer Yaşar'ın not defterinden aktardığı bir anıya göre göre:

“Orhan Erkanlı vapurun içinde bizi topladı. Bir konuşma yaptı. “Varılan netice müşterek... Arzumuz işbirliğinin sonuna kadar devamıdır. Tenkitleriniz haklı veya haksız olabilir. Tenkit sizin vazifeniz, tahammül bizim vazifemizdir. Duruşmaları gazeteci gözü ile değil, Milli Birlikçi gözü ile görmenizi rica ediyoruz... Türk basınına güveniyoruz... 14 Ekim’de başlayacak olan hadise, 27 Mayıs günü yapılmayan hadisedir... Yapılan işleri incelerken geriye değil ileriye bakalım. Nizam ve intizama riayet etmeyen o gün adadan uzaklaştırılacaktır. Mahkeme safahatını halkı heyecanlandırarak şekilde manşetlerle vermek vatanseverlik olmayacaktır...”

sözleri mezkur zamanın askeri kararlılığını vurguladığı kadar askerlerin heyecanını da yansıtmaktadır.⁴⁶⁰ Şüphesiz satırlar arasında dikkat çekici notlardan biri ordunun hiçbir zorbalığa meyletme girişiminde bulunmadığıdır. Ayrıca yazılı basına verilen telkinlerle askeri vesayetin en baştan hissettirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.⁴⁶¹ Buna tezat düşen açıklamalar da basına yansımıştır. 3 Ekim tarihli gazete nüshalarında nadiren görülen yorum ve değerlendirmelerden birinde MBK üyesi İrfan Solmazer'in sözlerine yer verilmiştir. Sanki Adalet Divanı yargılamaların sonucunu hükmen bildirmiş gibi, *“Menderes asılacak...”* demesi, gazetecilerin de bunun üzerine bu kararın halkta bir tepkiye neden olup olmayacağı sormasıyla, asil ihtilalin kanlı bir hale gelebileceği ihtimali söylenmiştir.⁴⁶²

Duruşmaların başlangıcına ilişkin tüm basında Yassıada mahkemeleriyle ilgili avukatlar tarafından dile getirilen şikâyetler yer almıştır. Sanık sıralarından tutukluluk hallerini ilgilendiren şu talepler gündeme gelmiştir; sanık avukatları Yassıada'ya ulaşım sağlamanın zorluğundan bahsederek, sanıklarla görüşmelerinin sağlanabilmesi için ek

⁴⁵⁸ Yassıada'ya seyahat planlarını içeren birkaç örnek için bkz. **Cumhuriyet**, 6 Ekim, 1960, s.1.

⁴⁵⁹ **Dünya**, 8 Ekim, 1960, s.1.

⁴⁶⁰ Muammer Yaşar, **Acılı Günler**, Tekin Yayın, İstanbul, 1987, s. 75.

⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, 13 Kasım, 1960, s.1.

⁴⁶² Söyleşiden bir örnek için bkz. **Hürriyet**, 3 Ekim, 1960, s.1.

ulaşım seferi istemiştir. Buna mukabil sanık avukatları mvekilleriyle yeterli süre mülakat yapamadıklarını dile getirmiştir. Aradan yükselen bazı seslerde gizliliğın ihlal edildiğı dile getirilmektedir. Sanıklarla avukatların görüşmesi esnasında nöbetçi askerlerin bulunduğu belirtilerek gizliliğın kalmadığına dair sözler sarf edilmiştir. O esnada mektuplaşmanın da yapılamadığı söylenmektedir. Bundan dolayı sanıkların yakınlarıyla iletişim kuramamalarından yakındıkları belirtilmiştir. Sanıklardan bazılarının ülke gündemini takip etme talebiyle neşriyata erişmek istedikleri görülmektedir. Bunun yanısıra “*düşük*” sıfatıyla orada yargılanmakta olan DP’li milletvekillerinden bazılarının Bakanlar, Reisicumhur ve Başvekilin tecrit edilmelerine itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. Yargılamalara başkanlık eden Salim Başol’un taleplerin ekseriyetle “*ceza ve tevkif evlerinin disiplini ve inzibatıyla alakalı*” olması hasebiyle Yüksek Adalet Divanı’nın yargı hakkını nerede kullanacağı hususunun kanunen MBK’ya bağlı olduğunu bildirdiğı görülür.

İlk duruşmalarda dile getirilenlerin halk nazarında huzursuzluk yaratmaması için MBK’nın Yassıada’ya kurdurttuğu garnizon vasıtasıyla bir film tertip ettiğı bilinir. Film devrik DP’lilerin günlük hayatını anlatmaktadır. Gazetelerde de tanıtılan bu film sokaklarda afişe edilerek “*Düşükler Yassıada’da Hesap Veriyor*” sözüyle duyurulmaya çalışılmıştır. Celal Bayar ve diğer DP’lilerin anılarından ansızın bir kurguyla ekildiğı öğrenilen bu film için küçük düşürüldükleri anlatılmaktadır.⁴⁶³ Davut Dursun’a göre o günlerde yazılı basının da bir kısmı filme tepkiyle bakmaktaydı. Bu gerekçeyle “*Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman Vatan ve Yeni Sabah 12 Ekim 1960 günü baskıya verdikleri tabletlerde bu uygulamayı protesto ettiklerini bildiren bir metin yayımladılar.*”⁴⁶⁴ Bununla beraber yazılı basının kanundışı gördüğü bu uygulama Yassıada’nın harcamalarını karşılamak üzere yapılıyordu.

Yassıada’dan ilk fotoğraflar 10 Ekim tarihli gazetelerde yayımlanmıştı. Tarihe geçen o anlardan biri Adnan Menderes’in terini silerken çekilmiş resmiydi. Dşklerin adadaki günlük hayatını gösteren diğer resimler de bulunmasına rağmen en ilgi çekiciler şüphesiz mahkeme salonları, devrik Başbakan ve ünlü siyasi simalara ait olan karelerdi. Menderes’in bitap halini gösteren bir fotoğrafa Hürriyet’te şu yorumlar eklenmişti:

⁴⁶³ Mehmet Ali Birand, **a.g.e.**, s. 231-232.

⁴⁶⁴ Davut Dursun, **Ertesi Gün: Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s. 78.

“Terliyor, ama sıcaktan değil:1950 yılının 14 Mayısında iktidara gelmişlerdi... Gürültülü, patırtılı bir gelişti bu... Millete müstesna vaatlerde bulunmuşlar, büyük laflar etmişler, aydın ve mutlu bir istikbalden bahsetmişlerdi... Fakat onlar vadettikleri her şeyin tam tersini yapmaya başlamışlardı... Resimde, 27 Mayıs'a kadar, kendini bu vatan ve bu topraklar için son derece lüzumlu adam zanneden ve Türkiye gibi bir memlekette diktatörcülük oynamaya heveslenen düşük Menderes, Yüksek Soruşturma Kuruluna bağlı 5 numaralı Tali Komisyon üyelerine Yassıada'da ifade verirken görülüyor... Yalnız ifade vermiyor, terliyor aynı zamanda... Hem de buram buram...”⁴⁶⁵

Gazetenin ilk güne ilişkin haberi de bundan farklı değildi. İlk sayfada kurulan mahkeme tarihi sıfatına sokularak, sanıkların hakim karşısında dizilmiş fotoğrafının altında;

“Sanki bir ‘sır’muş üzerlerindeki, dokunur dokunmaz dökülmüş. Bir yaldızmış solmuş bozulmuş. Hepsi öyle bir hüviyete bürünmüşler ki, Menderes bir hasta ihtiyar. Sorgu mevkiinden sandalyesine güç yürüyor. Gözleri ürkek, yanakları sarkmış, mimikleri endişeli, her haliyle suçluluğun korkusu içinde. Bu ibretli ve korkunç. Bayar, sahte sükûneti ile daha da korkunç. Kulağı işitmiyor ifadesi karışık, perişan, çaresiz. Yardımcı yalvarmaya hazır. Fatin Rüştü Zorlu duygusuz. Teyfik İleri sıtmalı. Hasan Polatkan renksiz. Nedim Ökmen şaşkın. Refik Koraltan boş bir çuval. Samet Ağaoğlu kurnaz. Bunlar mıydı 27 Mayıs'tan evvelkiler?”

ifadeleri bulunuyordu.⁴⁶⁶ *Milliyet* gazetesindeki haberde Bayar ve Menderes arasında gergin bir hava olduğu vurgulanıyordu.⁴⁶⁷ *Akşam*, yoruma girmeden Menderes'in çaresiz haller içinde serzenişte bulunduğunu söylüyordu.⁴⁶⁸ *Cumhuriyet* gazetesinde de bir değerlendirme yazısı vardı. Menderes'in mahkemenin huzurunda dile getirdiği şikâyetleri üzerine “*Ne Yaptılar, Nasıldılar?*” başlıklı tarihi muhasebelerle dolu bir yazı kaleme alınmıştı. Yazının tamamında Menderes'in başbakan iken kürsülerden yaptığı

⁴⁶⁵ *Hürriyet*, 10 Ekim, 1960.

⁴⁶⁶ *Hürriyet*, 15 Ekim, 1960, s.1.

⁴⁶⁷ *Milliyet*, 15 Ekim, 1960, s.1,6.

⁴⁶⁸ *Akşam*, 15 Ekim, 1960, s.1.

konuşmalar hatırlatılıyor, on yıl boyunca durmadan konuştuğu ancak “*hâkimlerin karşısında adeta içi saman doldurulmuş bir adam gibi suskunlaştığı*” ifade ediliyordu.⁴⁶⁹ Oysaki aynı basının değerli isimleri sayılabilecek kalemler DP’lilerin iktidara gelişinden sonra halkın iradesiyle, halktan uzaklaşmış iktidara karşı yeni bir alternatif doğduğunu müjdeliyordu.⁴⁷⁰

Sanıklara atılı suçlamalar da gazetelerde duyurulmuştu. Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından derlenen konu başlıkları değerlendirmeye alındığında DP’nin iktidar olarak seçilmeden önce verdiği vaatlere riayet etmediği dile getirilmekteydi. Bununla birlikte, CHP’nin mallarının hazineye devredilmesi mevzusu, partizanlık yaparak halkı birbirine düşürmek, Celal Bayar’ın husumet uğruna Kırşehir’i ilçeye düşürmesi, Seçim Kanunu üzerinde tadilata gidilmesi, muhalefet ve basın üzerinde mutlak tahakküm kurulması, tahkikatlarla muhalefetin hürriyetlerden mahrum edilmesi diğer ana başlıklar olarak öne çıkmaktaydı. Öte yandan gazeteler Yassıada yargılamalarının tarihi nitelikte, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir muhakemeye sahne olacağını bildiriyordu. Bu kapsamda sanık DP’liler için devrik bir çete, davacılar için Türk milleti söylemi kullanılmaya başlandı.

Duruşma günlerini aktaran yazılar ilk günkü hararetinden kurtulduktan sonra basınla DP’liler arasında kişisel hesaplaşmaya dönüldüğü izlenimini verir. Geçmiş on yılda bir şekilde fikir mağduru olan kalemler o heybetli DP’li günlerden eser kalmadığını anlatır. Muhtemelen Falih Rıfkı Atay’a ait olan *Dünya* gazetesinin bir başyazısında mahkemenin görmekte olduğu yolsuzluk davalarında Adnan Menderes’in doğrudan sorumlu ve her birinden haberdar olduğu bildirilir.⁴⁷¹

Duruşmalar sürerken yazılı basında gündeme girmeyen konulardan biri CHP ve İsmet İnönü’dür. Her ne kadar birkaç günlük tartışmaya konu edilmiş olsa da İsmet İnönü’nün mahkemeye tanık sıfatıyla katılıp katılmayacağı merak uyandırmıştır. Buna karşın gazetelerin baştan beri yargılamaları devrik iktidar DP ve Türk milleti arasında tutma gayretiyle diğer siyasi liderler ve partilere ilişkin görüşler haberlere konu

⁴⁶⁹ *Cumhuriyet*, 15 Ekim, 1960, s.1

⁴⁷⁰ Basın camiasının en sakin değerlendirmelerinden birini daha sonra DP’nin yayın organı olarak çalışacak olan Zafer gazetesinin verdiği görülecektir. Bkz. Mümtaz Faik Fenik “Halk Niçin DP’yi Tercih Etti?”, *Zafer*, 19 Mayıs, 1950, s. 1.; Nadir Nadi’nin CHP’yi eleştirdiği köşe yazısı için bkz. Nadir Nadi, “O Günün Manası”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs, 1950, s.1.; Muhtemelen en ağır ifadelerden biri “*babadan kalma çiflik*” söylemiyle Sedat Simavi’nin kaleminden çıkmış olmalıdır. Bkz. Sedat Simavi, “Değişen Nöbet”, *Hürriyet*, 21 Mayıs, 1950, s.1.

⁴⁷¹ *Dünya*, 20 Ekim, 1960, s.1.

edilmemiştir. Öte yandan ne parti sözcülerinin ne de liderlerin de yargılamalarla ilgili bir söz sarf ettiği görülemez. Bir bakıma darbenin yazılı basındaki yansımaları siyaset hayatına da doğrudan etki etmiştir. Zira siyasi yasaklar böyle bir ortamın oluşmasına engel teşkil etmiştir.

Anayasaya aykırı bulunan siyasi, yolsuzluk suçlamaları dışında haksız rant elde etme, zimmete para geçirme ve etik dışı hayat sürme konulu davalar da gazetelerin dikkatinden kaçmamıştır. Özellikle özel tahsisli ödenekten yapılan harcamalarla ilgili Adnan Menderes, Celal Bayar ve Bakanlar heyeti basın tarafından doğrudan suçlu ilan edilmiştir.⁴⁷²

Mahkemenin verdiği kararların siyasi sonuçları ise ancak yeniden demokrasiye dönüşün başladığı seçimlerle birlikte görülmüştür. Daha sonra DP'nin Türk siyasetinden arındırılmadığı gerekçesiyle ordu ile siyasi partiler arasında yeni gerginlikler doğmuştur. Ayrıca yargılamaların başlangıcındaki siyasi atmosferin kararlar açıklandıktan sonra yumuşadığı gözlemlenebilir. 1961 yılında ilk koalisyonu kuran CHP'nin çıkardığı af yasasıyla bir kısım Yassıada mahkûmunun salıverilmesine öncülük edilmiştir. Ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de bu gündemi sürdürerek infazlara verdirtmesi DP'den yana duran ancak sessizliğini koruyan kesimleri yeniden siyasete dönüş için cesaretlendirmiştir. Celal Bayar sağlık sorunları sebebiyle 1964 yılının sonlarına doğru serbest kalmıştır. 1966'da AP tarafından çıkarılan ikinci af yasasıyla da DP'li hükümlülerin kamusal hakları iade edilmiştir. Bundan sonra Anayasanın 68. maddesinde yeniden bir düzenleme yapılarak 1969 yılından itibaren Yassıada'da yargılanan bütün DP'lilerin siyasî hakları geri verilmiştir.

Bu bakımdan mahkemenin İstiklal Mahkemelerinden bir farkı var mıdır? Her tarihi olay kendi içerisinde değerlendirilmeye mahkûm olsa da hukuki bağlamda savunmaya yer verilmemesi, peşin hükümlerle şahıs gözetmeksizin karar verilmesi, uluslararası hukuk ve yargılamalara, normalara uyulmaması gibi kıstaslarla da değerlendirilmelidir. Basın açısından verilen sınava bakıldığında ise yazılanlar bakımından mahkeme gündemine tarafgirlikle meylederek Türk siyasetine iyi bir iz bırakmadığı söylenebilir. Türkiye'deki seçkinin durumu sebebiyle Türk basını iyi bir sınav vermemiş gibidir.

⁴⁷² Birkaç örnek için gazetelerin ilk sayfalarına bkz. **Hürriyet**, 24 Ekim, 1960.; **Cumhuriyet**, 28 Ekim, 1960. **Dünya**, 28 Ekim, 1960.

Bununla beraber ordu siyaset ilişkileri bakımından Yassıada yargılamalarının ortaya çıkardığı tablonun seçimle iktidara gelmiş bir kadronun seçmenlerini de yok saydığı söylenebilir. Bu durum bir bakıma millete ait olan milli egemenlik kavramının askeri müdahaleler açısından sorunsallaşmasına sebebiyet vermektedir. Çok partili siyasi hayatla beraber Türk siyasetine yer etmeye başlayan demokrasi kazanımları 27 Mayıs ve Yassıada yargılamalarıyla beraber gerilemiş sayılabilir. Zira darbenin ardından oluşan yönetim askeri düzenin iradesinde gerçekleşmiştir. Yargılamalar da bütünüyle askeri iradenin tahakkümünde cereyan etmiştir. Yazılı basın da bu sürece destek vererek yalnızca bu tahakkümün altında kalmamış aynı zamanda olağan dışı bir irade olan askeri yönetimin denetimine girmiştir.

Her ne var ki darbe döneminde Türk basının kullandığı ifadeler de bir bakıma sorun teşkil etmektedir. Ordunun yönetime el koymasını kaçınılmaz bir gereklilik gibi göstermesinin yanısıra DP iktidarını devirebilecek bir zinde kuvvet motivasyonunun kurulmasına eşlik etmiştir. Darbe sonrasında da siyaset kurumunun işlevsizliğine eğilerek çözümü ordunun kudretine sevk etmesi, sistemli olarak Türk gençliğinin rejimin bekçisi olduğunu bildirmesi görüşlerinde bir yanlılık olduğunu göstermiştir. Nitekim bu yanlılık 1960'lı yıllarda toplumsal tabana hızla yayılan bir cesareti de beraberinde getirecektir. Daha ilk günden alkış tutulan darbe ve verilen cezalar sonucunda milli bir bayrama dönüşmesi beklenen hadiseler zinciri çok geçmeden etkisini yitirecektir. Hiç şüphe yok ki bu yargılama serüvenin bilançosunda Türkiye'de geniş bir seçmen kitlesinin de mağlup ilan edilmesi vardır. Bu bakımdan demokrasi adına sessiz bir çoğunluğun kenetlenmesine vesile olunduğu dikkatten kaçmamalıdır. Bu sayede AP ilk günden bu çoğunluğun teveccühünü kazanmış olmalıdır.

3. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİNDEN SONRA YAZILI BASINDA ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK

3.1. Türk Basımında İdeoloji Tartışmaları

Günümüz Türkiye'sinde 1960'lı yıllara tanıklık edenlerin bugünden geriye bakarak ortaya koyduğu değerlendirmelerin pek azında 27 Mayıs'ın Hürriyet Bayramı olarak kutlandığı günlere dair aynı heyecan ve tutkunun yaşatıldığı söylenmelidir. Hatta geçmişe dair menfi bir bakış öne çıkarken söylemlerde bir mağduriyet barındıran izler vardır.

Muhtemeldir ki tarihin tanıklar ve belgeler yerine değişen koşullara göre yeniden yorumlanması zihinlerde farazi bir gerçeklik kurmuştur. Meselenin aslından koparak doğan farklı kavrayışlar sebebiyle o yılların hararetli atmosferinden etkilenenler şimdiki ortamı olduğu gibi savunmak veya yermek şeklinde gelişigüzel bir ideolojik söylemin içine düşerler. Tanıl Bora'ya göre Türk siyasetindeki halef selef ilişkileri de bu çizgide seyrederek birbirlerine karşı besledikleri olumsuz bakışlarında samimidirler.⁴⁷³ Bu yüzden siyasi tarihimizde her dönemin derin bir kırılmaya sahne olduğu düşünülür. Evvelki zamanların kazanımları yok sayılarak topluma sunulanlar açısından pratikle ideallerin hiçbir zaman kavuşmadığı irrasyonel yönler politika sahnesinde öne çıkar. Bu tutum Mannheim'in tarif ettiği ideoloji ve ütopyanın “*yanlış bilinç*” kavramına oldukça temas eder.⁴⁷⁴ Nitekim iki askeri müdahalenin gölgesinde geçen 1960'lı yılların farklı tonlardaki savunuları, kendine münhasır özellikleriyle tam olarak arafta kalmış bir ideoloji tartışmasının portresini oluşturur.

1970'li yıllara girerken neredeyse elli yılı geride bırakan Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tartışmaları, zihinlerden çıkmayan haliyle ne siyasal sistemin temel direği sayılan Atatürk ve Atatürkçülüğü bir yere konumlandırabilmiştir ne de müşterek bir tarif ile konumuna dair sarih atıflar geliştirmiştir. Bu sorunsalın beşiğinde

⁴⁷³ Tanıl Bora, **Türkiye'nin Linç Rejimi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

⁴⁷⁴ Bilgi sosyolojisi kuramcılarında Mannheim'in ideoloji anlatısında iktidarın kimde olduğu ve iktidarın sürdürülmesi için hangi yolun tercih edildiği önemlidir. Mannheim'e göre bu gücü eline alanlar kendi iktidarını korumak ve güçlendirmek için ideoloji olarak kendi doğrularını irrasyonel biçimde topluma sunar. Gerçeklikten kopuk yapısından ötürü ideolojiler kimi zaman yanlış bir bilinç meydana getirir. Detaylar için bkz. Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev.) Mehmet Okyayuz, Epos Yayıncılık, Ankara, 2002, s.99.

üzerine yüklenen tüm anlamlarla beraber; şahısların hatırında kalan yılların şekillendirdiği, olayların etkisinde şekillenen veya gündelik tartışmalarda kullanılan zımni tanımlardan öteye geçmeyen farklı yaklaşımlar doğmuştur. Bu nedenle bugün üzerinden altmış yıl geçmesine rağmen Atatürk ve Atatürkçülükle ilgili mezkûr muhasebelerin halen kapatılmamış olması hiç şaşırtıcı değildir.

Bu çerçevede yeri gelmişken şu bahislere değinirsek Türk basını açısından bundan sonra ele alınan tartışmaları kavramak bakımından açıklayıcı olur. Öyleyse 1960'lı yıllar ışığında Atatürk ve Atatürkçülüğü basının gündemine taşıyan ilk hadise nedir? Bu sorunun mütemadiyen tek bir yanıtının olduğu düşünülürse, 27 Mayıs'a giden yolda iktidarın sertleşmesi ve 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması bir süreklilik içerisinde mihenk taşı kabul edilmelidir. Bu vesileyle askeri idarenin sığındığı gerekçelerde Atatürk'ün izinde - Atatürkçülüğü korumak adına yapıldığını ispat eden vurguların geçmesi olağan karşılanmalıdır.

Akabinde, Atatürk ve Atatürkçülüğü basının gündeminde tutmaya devam eden hadise nedir? Şuna hiç şüphe yok ki yazılı basına göre siyasal sistemin Atatürk ve Atatürkçülüğü merkeze almayan yerlerde inşa edilmeye çalışıldığı durumlar ahaliyi müşterek bir ülkü altında bir araya getirmesi beklenen idealleri barındırmaya müsait olmamıştır. Ecvet Güresin'e göre "*hangi vakid Kemalist değerler hedef alınsa Türkiye'de yeni soyut tehlikeler ve efsaneler yaratılır.*"⁴⁷⁵

Bu saikde *Yarın* gazetesi bir başyazısında "*aşırı uç*" kavramına değinir. Aşırılıklarda dolu dünya görüşüne sahip olanların mücadele alanının "*parlamento dışı bir softalık*" meydana getirdiğini ifade eder.⁴⁷⁶ Bunun sonucunda hem siyasetin toplumsal tabanında hem de siyaset sahnesinde ilerici- gerici biçiminde tasnif edilmiş iki farklı toplum tipi ve bu iki cenahın basın önünde Atatürk ve Atatürkçülüğü kavrayış bakımından çatışması konu olmaktadır. Bu konu hakkında bir çözümleme sunan *Vatan* gazetesinde şu satırlar kullanılmıştır:

"İlerici her devrede belirli bir anlayışa göre toplumun gidiş yönünü değiştirmek, değişen dünya düzenine uymak için gerekli saydığı yeniliklerin savunuculuğunu yapan, bunların toplumda kökleşmesini sağlıyandır. Gerici ise, çağa göre şekli ve muhtevası değişen belirli kurumlardaki yenileşme isteklerine karşı koyandır... 27 Mayıs'tan

⁴⁷⁵ Ecvet Güresin, "Yaratılan Çatışmalar", **Cumhuriyet**, 11 Nisan, 1966, s. 1.

⁴⁷⁶ **Yarın**, 24 Ocak, 1968, s.1.

sonra gelen nisbî fikir hürriyeti havası içinde ise Batı kurumlarını yerleştirebilme için gerekli toplumsal ve ekonomik değişme olanca açıklığı ile günlük basına dökülmüştür. Pek sınırlı da olsa ilerici aydın bir kadro Atatürk devrimlerinin üst yapıyı değiştirmek yanında yöneldiği altyapıyı da değiştirme çabasını daha da ileri götürmek istemektedir.”⁴⁷⁷

Falih Rıfki Atay’a göre “Kemalizm’i sağ-sol ikilemine sokan tartışmalar” esasında Atatürkçülüğü Türkiye’nin tarihinden uzaklaştırmaktadır.⁴⁷⁸ Bu meseleye dair eleştirel bir bakış 27 Mayıs subaylarından olan, 1960’lı yıllarda korgeneral rütbesine kadar çıkarak 1969 yılında kadrosuzluktan emekli olan Faruk Güventürk’ün bir köşe yazısında vardır. Güventürk Atatürk ve Atatürkçülüğü şu daire içinde tanımlar:

“Gerçek Atatürkçülük nedir? Bugün gerek gericiler ve gerekse kömünistler darda kaldıkça, başlan sıkıştıkça Atatürk’e iltica etmekte ve O’nun tertemiz billûr gibi berrak millî prensiplerini istismar ederek kendilerini Atatürkçü göstermekte, ya da iddia etmektedirler. Bu melun unsurlar kendi çıkarlarıncı Atatürk’ün sözlerini ve cümlelerini maualândırmakta, tefsir etmekte ve bunları esas tutarak gûya hareketlerine, bir mesnet bulma yolunda çaba göstermektedirler. Oysaki Atatürkçülük hiç bir zaman bunların anladığı manâda değildir. Atatürk prensiplerine biz genellikle (KEMALİZM İLKELEİRİ) demekteyiz. Kemalizm prensipleri de kuvvetli bir milliyetçilik, kuvvetli bir vatanseverlik; layiklik, millî birlik ve beraberlik, medeniyet ve ilim, kuvvetli bir aile bağı, insiyatif karma ekonomi çalışma misak-ı millîsi, ahlâk, fazilet her çeşit emperyalizme karşı durarak vatanın, hürriyet ve istiklâlini korumak. Yurtta Sulh, cesaret ve şahsî teşebbüs sahibi olmak demektir. Bu prensiplere kısaca göz attığımız takdirde, aşın solaklarla aşırı salakların bütün çırpınmalarına rağmen Atatürk onların iddia ettikleri şekilde düşünmemiş ve herhangi bir fikir beyan etmemiştir...”⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Gülten Kazgan, “İlerici Gericiler ve Çatışması ve Toplumsal Evrim”, **Vatan**, 10 Eylül, 1962, s. 3.

⁴⁷⁸ Falih Rıfki Atay, “İki Uçurum Ortasında”, **Dünya**, 22 Mart, 1966, s. 1.

⁴⁷⁹ Faruk Güventürk, “29 Yıl Sonra Atatürk İnkılaplarına Bakış”, **Tasvir**, 19 Mayıs, 1968, s. 5.

Bunların haricinde, iç dinamiklerden bağımsız hareket eden mezkûr dönemin yeni kuşağı gençlerden de söz edilmelidir. Yazılı basının alternatif gündem niteliğinde bu nesil ile temas kurduğu noktalarda Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili meselelerin çok bilindik, çok tartışılan öğelerinden uzak olan ideolojik tartışmalara girilmektedir. Bu minvalde bir çerçeve çizmeye çalışılacak olursa yazılı basında Atatürk ve Atatürkçülük dairesinin içinde; ordu, siyaset ve 1960'lı yılların genç kuşağından oluşan aktörler kümesi dikkatlerden kaçmayacaktır. Siyaset blogunun içinde ise Türkiye'de farklı dünya görüşlerini barındıran sağ, sol ve mukaddesatçılardan oluşan kesimler yer alır.

Sözünü ettiğimiz aktörlerin Atatürk ve Atatürkçülüğü yorumlayış biçimine göre sistemde egemen oldukları evrelerdeki yapıyı da sunmakta yarar vardır. Zira ordunun inşa etmeye çalıştığı düzende Atatürk ve Atatürkçülük merkeze konumlandırılmıştır. Bunu hem 1960'lı yılların hem açılışında hem kapanışında iki defa görmekteyiz. Arada kalan sivil siyaset evresinde ise Atatürk ve Atatürkçülüğün merkezdeki konumundan geri plana giderek, bu olgudan güç alan ancak organik bağları bulunmayan düşünce sistemleriyle örtüştürülmeye çalışıldığı görülür. Gençlik olaylarını meydana getiren son evrede ise siyaset kurumunun tekrar çöküşe geçişiyle beraber alternatif siyasi düşüncenin yükselişe geçişine tanık olunur. Gençlik hareketleri diye adlandırdığımız bu safha öyle yeknesak bir oluşum değildir. Kendi içerisinde anti tezlerini barındıran, uçlarda var olmaya çalışan gruplaşmalar söz konusudur. Bu açıdan Atatürk ve Atatürkçülük merkezin dışında kalmış sayılır. Yazılı basın ise kendi köşelerinden yaptığı çağrılar ile onları bir tarafa yöneltmeye çalışır. Bu bağlamda *Ulus*'un şu yazısını bir örnek teşkil etmesi için burada sunalım.

“...Memleketi karanlık günlere sürükleyen bir zihniyete karşı gören ve düşünen her yükseköğrenim gencinin ulusal bilinç etrafında toplanıp direnme savaşıydı... Bu savaş: Ulu önderimiz Atatürk'ün devrim ve ilkelerini savunmaları ile gerçeklere kurşun sıkanların savaşıydı.”⁴⁸⁰

Türk basınının çoğunluğu için her bir evrenin miadını doldurması genel olarak Atatürk ve Atatürkçülük için merkezden uzaklaşma olarak algılanır. Bu mevzu bir çeşit kopuşa işaret etse de yazılı basının daha ufak bir kısmı için bu değişim - dönüşüm Türkiye'nin modernleşme serüvenindeki ilerlemeden başka bir şey değildir. 1960'lı

⁴⁸⁰ “Gücümüzü Atatürk'ün Direktifinden Alıyoruz”, *Ulus*, 29 Nisan, 1966, s.7.

yıllar henüz yeni bir döneme devretmeden birbirini izleyen her evrede Atatürk ve Atatürkçülük açısından yapılan değerlendirmelerde yeni dirençlerin oluştuğu görülecektir.

Son dönemde, TBMM’de kurulan bir araştırma komisyonu çalışmalarının neticesinde ülkemizde demokrasiyi kesintiye uğratan darbeler ve muhtıralara karşı katı bir tavır takınıldığına şahit olmaktadır.⁴⁸¹ Böylelikle Türkiye’de ordu - sivil ilişkileri yeni bir boyut kazanırken, buradan feyz alarak 1960’lı yılları eleştiren bugünkü basınımızda mezkûr dönemin zihniyetinin mi yoksa aktörlerinin mi tartışıldığı açıkça belli olmayan tutarsız yaklaşımların yeniden alevlendiğini görürüz. Bu vesileyle belirtmelidir ki yazılı basının değerlendirmeleri her zaman açık seçik bir sonuca kavuşmaz. Nitekim Türk basınında konu edilen ideolojilere dair derli toplu bir tahlile varmak da güçtür. Zira Türk basının genel tutumu iktidarın yanında duran seçkin bir duruştur. Ayrıca basının kendine ait bir ajandaya sahip olmasından ötürü paylaştığı görüşler kimi zaman tarih çizgisinden sapmış görünümündedir. Buna karşın bir bekçi misali Türkiye’de siyasal sistemdeki oynamaları yakından gözetler ve bir mevzu hakkında tenkitleriyle geniş bir bakış açısı ortaya koyar.

Burada ele almaya çalıştıklarımız ise Atatürk ve Atatürkçülüğün ideolojiler bağlamında nasıl sunulduğuna odaklanır. Buna ek olarak yeri geldiğinde Atatürkçülükle yoğurulan temel bir mesele varsa bunu da yazılı basındaki mukayeselerle aktarmaya çalışır. Bu bağlamda yazılı basının 27 Mayıs darbesi sonrasında yeniden inşa edilen sisteme; başta CHP olmak üzere, siyasi partilerin katkıları, liderlerin söylemleri, anayasal çerçeve ve önemli dış politik gelişmelerin hangi ideolojik söylemleri kazandırdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Zira herhangi bir tabana oturmadığı iddiasını taşıyan bu görüşler eninde sonunda yeniden Atatürk ve Atatürkçülükle yolunu kesiştirme gayretine girerek 12 Mart 1971 muhtırasının hedefinden sakınmaya çalışacaktır.

1960ların yazılı basını hakkında Hikmet Özdemir’in gözlemlerine başvuracak olursak birbiriyle çatışan iki ana tez olduğu vurgulanmaktadır. Birinci tezi savunanlara

⁴⁸¹ Türkiye’de siyasal sistemin neredeyse her on yılda bir dönemsel değişime uğradığı sıklıkla gündeme getirilen bir konudur. Bu bakış tümüyle sakat olmamakla birlikte her değişiminin sonucunda yasama, yürütme ve yargı erklerinden birinin kısa aralıklarla öne çıktığına şahit oluruz. Son dönemde bu eğilim yeniden tek partili bir iktidarın hâkim olduğu yasama ve yürütme erki lehinde geliştiği için örfî idarenin etki alanının geriletilmesi söz konusudur. Her nasılsa bu geriletme faaliyetlerinden arada kalan süreç de nasiplenmiş gibidir. Detayları için bkz. **TBMM Araştırma Komisyonu Raporu**, 24. Dönem, Yasama Yılı 3, Cilt 1, 2012, s. 263- 461.

göre Türkiye'nin toplum yapısı Batılı bir demokrasinin işlemesine müsait değildir. Bundan dolayı iktisadi ve sosyal sorunların çözümü için "... *Batıcı siyasî modellere körü körüne bağlı olunmamalıdır*" görüşüne sarılmışlardır. Genellikle sol düşünce hareketlerinin temel çıkış noktası olan bu yaklaşım 1960ları "*cici demokrasi*" olarak adlandırmıştır. İkinciler ise Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmek için köklü reformlara ihtiyaç olmadığını kanıtlamaya çabalamıştır. İlk bakışta milliyetçi, muhafazakâr ve içinde bir miktar İslami öğeleri barındıran bu çevreye göre "*1950-1960 tecrübesi tesadüfi unsurların araya girmesiyle soysuzlaşmıştır. Yeni demokrasiye, o zamanki adıyla ikinci Cumhuriyete güvenle bakmak gereklidir.*"⁴⁸² Buna mukabil genel çerçevede ortaya konan farklılıklar teoride geçerli olsa da 1960'larda ideolojilere bakışları çözümlenmek adına yetersiz kalmaktadır. Her şeyden önce bu devrin mimarının yalnızca sivil toplum ve siyasi partiler olmadığı unutulmamalıdır. 1960'lı yıllar sürerken zaman zaman söylemlerinde sertleşen yazılı basın, 27 Mayıs 1960 günü olanların kime ve neye karşı yapıldığını hatırlatmaktadır. Fikret Ekinci, bir yazısında şu sözlere başvurur:

*"Alçakları ve 27 Mayıs intikamcılarını Atatürk düşmanlarını, devrim kincilerini, kaynağı meçhul gelirlerle beslenen, milisleri, toptan cumhuriyet suikastçılarını, biz 26, Mayıs günü başımızı ortaya koyarak tepelemeye and içtik."*⁴⁸³

27 Mayıs 1960 darbesini yapan MBK'nın çizdiği daire içerisinde o yıllar Atatürkçülüğün restorasyonu olarak anılmıştır. En azından yazılı basının bu yaklaşımı bir hakikat olarak 27 Mayıs 1960 darbesinin gerekçeleri üzerinden koşulsuz savunduğu bir dönem yaşanmıştır. 1960ların ikinci yarısından itibaren ise yazılı basının ana gündemi temel hak ve hürriyetlere kaymıştır. Hıfzı Topuz'un söylediklerine göre iktidar partisi AP'nin bir yasa tasarısı hazırlayarak memlekette aşırı sol düşünceye karşı mücadele edeceği yazılı basında duyulunca ideolojilere dair esas kriz burada yaşanmıştır.⁴⁸⁴

Diğer taraftan MBK'nın 1960'lı yılların başlangıcında Türk siyasetini nasıl kavradığına dair muammalar vardır. Zira kendi içerisindeki bölünmelerden bir fikir birliği kurulamamış olduğu anımsanmaktadır. Buna karşın yönetimde kaldıkları süre

⁴⁸² Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 212.

⁴⁸³ Fikret Ekinci, "Ortak Temel", **Ulus**, 18 Mayıs, 1966, s. 3.

⁴⁸⁴ Hıfzı Topuz, **100 Soruda...**, s. 222.

boyunca neye karşı oldukları açıktır. 27 Mayıs tarihi yurdun her yerinde bir bayram havasına dönüştükten sonra, DP'nin Türk siyasetinde bıraktığı izlere dair demeçler veren MBK üyeleri inkılapların silinmesinden duyduğu hicabı her fırsatta vurgular. Komite üyesi Alparslan Türkeş'in darbeden birkaç ay sonra "*Atatürk İnkılâplarının din, kıyafet ve en mühimi zihniyet sahasında*" gerilediğini belirtmesi, ezanın Türkçe yerine Arapça okunarak bu ihanetin en başından beri sürdüğünü dile getirmesi MBK'nın seçmen teveccühünü görmezden gelerek geçmişe dair ayrı bir taraf olduğunun göstergesi sayılabilir.⁴⁸⁵

27 Mayıs darbesinin lideri Cemal Gürsel, ordunun uzun zamandır olan bitene tahammül ettikten sonra artık sessiz kalmama kararını "*Atatürk'ün kapanmak üzere olan yolunu açmak...*" sözleriyle açıklar.⁴⁸⁶ Esasen ordunun yalnızca DP'ye öfke duymadığı, bu ortamı besleyen diğer aktörlerin de az çok sorumluluk taşıdığı yakın gelecekte MBK'nın takınacağı sert tavırdan anlaşılır.

MBK'nın, hazırlattığı geçici anayasayla egemenlik hakkını millet adına kullanma yetkisini kendi üzerine alması bir bakıma kurucu meclis yıllarına doğru atılan kuvvetli bir adımdır. Hatta yargı erkinin adında bile düzenleme yapılarak "*İnkılap Mahkemeleri*" ismini üzerine almıştır. Metin Toker MBK'nın bütün erkleri kendi üzerinde toplama girişimini doğrudan CHP'yi hedefe koymak olarak açıklar. MBK'nın 32 no.lu tebliğinde "*Milli İnkılâp hareketini kendi partilerine mal ederek vatandaşlar arasında propaganda yapmakta ve diğer parti mensupları üzerinde baskıya yeltenmekte*" olanları konu etmesi 27 Mayıs 1960'da Atatürkçülüğü korumak adına kazanıldığı düşünülen zafere kimsenin ortak edilmeyeceğinin bir belgesi olarak yorumlanır.⁴⁸⁷ Aynı şekilde 27 Mayıs'ın; hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine yapılmadığının zikredilmesi de ilgi çekicidir. MBK'ya göre devrimin esas maksadı köylü ve işçinin demokrasiye kavuşmasıdır. Hak ve hürriyetlerin teminatının bir an evvel geri verilmesi niyetinde oldukları vurgulanır. Yerli sermayeye dayalı iktisadi kalkınmanın amaçlandığı belirtilir. Batı ittifakından da kopulmadığının daha ilk andan itibaren ilan edilmesi MBK'nın tipik bir siyasi parti programına sahip olduğunun apaçık

⁴⁸⁵ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz, 1960, s.1.

⁴⁸⁶ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs, 1960, s.1.

⁴⁸⁷ Metin Toker, *Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 84.

bir delili değil midir? Bu program, Atatürk ilkelerine gösterilen bağlılıkla da ete kemiğe bürünerek bir kimlik kazanmış olur.

MBK'nın apolitik görünen ideolojisinde siyasi yol haritasını belirleyen ilk adım yasama yoluyla atılmıştır. Darbeden sonraki altı ay içerisinde bir kurucu meclis meydana getirilerek 6 Ocak 1961'de "*Temsilciler Meclisi*" faaliyetine başlamıştır.⁴⁸⁸ Bununla birlikte ordu mensuplarının bu meclise iştirak etmesiyle ordunun Türk siyasetinin gündemini yakından takip etmesinin önündeki hukuki engeller kalkmıştır. Daha sonra bu kurul bir üst yapı halini alarak 1980'e kadar Türk parlamenter sisteminde ikili meclisin bir kanadını oluşturmuştur.

Başta Türk ordusu olmak üzere, toplumun diğer öğelerinin de temsil edildiği bir sistem meydana getirilmesine nasıl bakılmıştır? İkili meclise geçildikten sonra, 7 Ocak 1961 sabahı Türkiye'de yazılı basın bu yapıyı bir toplumsal mutabakat olarak kabul edip "*İkinci Cumhuriyetin İlanı*" başlıklarını atmıştır.⁴⁸⁹ 1960'lı yılların ortalarına kadar bu kavrama zaman zaman atıflar da yapılmıştır. Yeni İstanbul'da çıkan bir köşe yazısında şu ifadelerle rastlanır:

*"Ucuz şöhret zamanımıza kadar geldi. Bir kahramanlar komitesi Atatürk'ün kurduğunu bile tasfiye eder bir lisan ve davranış liâta ve cesaretinden çekinmedi. İkinci Cumhuriyet, bu ucuz alış verişin Türk tarihine girecek ibretli bir tâbiridir. Ders almayı bilmedikçe tarihin ibretleri tekerrür edip duracaktır."*⁴⁹⁰

Öyle görünüyor ki bu mutabakata dair ideolojik olduğu düşünülen bütün yaklaşımların yine Atatürk ve Atatürkçülük ile kurulan ilişkiye göre bir imtihan arayışı vardır. Bu bağlamda Atatürk ve Atatürkçülüğün *İkinci Cumhuriyet* ekseninde iki şekil aldığı anlaşılmaktadır. Mümtaz Soysal bunlardan birincisinin Atatürkçülüğü tekrar siyasal sistemin yapı taşı haline getirmek istediğini söylerken, ikincisinde ise bu yaklaşımın geri planda kaldığını belirtir.⁴⁹¹

Ekseriyetle yeni anayasa çalışmalarının savunusunda görülen bu ayırdımın ikincisi üzerine yoğunlaşarak anayasa komisyonuna yöneltmiş somut eleştiriler mevcuttur. Komisyona başkanlık eden Enver Ziya Karal'ın ilk eleştiriler üzerine

⁴⁸⁸ **Resmi Gazete**, sayı 10682, 16 Aralık, 1960.

⁴⁸⁹ Kurucu meclisin faaliyete başlamasından sonra Türk basınının manşetlerinde ikinci Cumhuriyetin ilan edildiği yazılmıştır. Bir örnek için bkz. **Akşam**, 7 Ocak, 1961 s.1.

⁴⁹⁰ **Yeni İstanbul**, 6 Ekim, 1966, s. 4.

⁴⁹¹ Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 226, 251.

“Atatürk İnkılâplarını ele alarak onlara gerçek değerinin” verildiğini söylemesi belli ki yeterli bulunmaz.⁴⁹² Devam eden oturumlarda bu tartışma gündemde kalmış ve 1961 yılında yeniden demokrasiye dönülürken en çok konuşulan konu halini almıştır. Temsilcilerin yer aldığı mecliste, siyasi partiler tarafından devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik prensiplerinin yapılan çalışmalarda tam manasıyla açıklanmadığı ifade edilir.⁴⁹³ Çalışmaları yürüten komisyon adına bir izahat veren Muammer Aksoy, Atatürkçülüğün anayasal metinlerde tam olarak vurgulanmadığına dair sözlere “Acaba biz sosyal devlet esasını Anayasa projesinde ilân etmekle inkılâbın prensiplerinden ayrılmış mı bulunuyoruz? Hatta ona sırt mı çeviriyoruz?” cevabını vererek, eleştirilerini sunanlar kadar Atatürk yolunda olduklarını anlatmaya çalışmıştır.⁴⁹⁴ Muammer Aksoy, o günleri de içine alarak 1960’lı yılların gelişmelerini değerlendirdiği *Atatürk ve Tam Bağımsızlık* isimli çalışmasında ise bu konudaki samimiyetini tekrar vurgular. 1965’den başlayarak ülkenin Batı merkezli bir düzenin içine çekildiği düşüncesiyle Atatürk dönemi Türkiye’inde vücut bulan, iktisadi yönden kalkınmacı ve bağımsız modelin vatandaşların kurtuluşu için tek yol olduğunu anlatır. O dönemde yazılı basın bağımsızlığını yitirmekte olan Türkiye’nin farkında olduğunu söyler. Duyarlı kalemlerin ülkeye nüfuz etmeye başlayan olaylar ve hareketleri kayda geçtiğini kaynaklarını belirterek aktarır.⁴⁹⁵ Bu dönemin kaygılarından birinin bağımsızlık meselesi olduğu yazılı basındaki kaynaklardan da anlaşılmaktadır. İlhami Soysal’ın genel seçimler sonrasında kaleme aldığı yazıda içeriği örtüşen bir konuya rastlanmaktadır. Buna göre yazıda şu kanaate varılmaktadır;

“... Son yıllarda Türkiye’de politika atmosferi tam bir «kör dövüşü» atmosferidir. Bunun içindir ki politik hayatımız, parlâmentosundan basınına ve mahalle kahvesine kadar tam bir kaos içindedir... Atatürk’ün öncülüğünde kurulmuş Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye’si ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar uzanan Türkiye arasında, ekonomik siyasî bağımsızlık bakımından bazı önemli farkların ortaya çıktığına dair bir görüş vardır. Özellikle muhalefet

⁴⁹² **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, 34. Birleşim, 30 Mart, 1961, s. 366.

⁴⁹³ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, 36. Birleşim, 3 Nisan, 1961, s. 457- 467.

⁴⁹⁴ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, 37. Birleşim, 4 Nisan, 1961, s. 521.

⁴⁹⁵ Muammer Aksoy, *Atatürk ve Tam Bağımsızlık*, Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Yorum Matbaası, Ankara, 2014, s. 16-18.

ve aydın çevreler, Türkiye'nin ekonomik bir kurtuluş savaşı vermek sorunda olduğunu söylemektedirler... ”⁴⁹⁶

Aynı kaygıyla oluşturulmuş bir başka yazı ise Cevdet Perin'in kaleminden şu şekilde açıklanmıştır:

“İstiklâl Savaşı ve Kurtuluştan sonraki İnkılâplar hep, olayların peşinden sürüklenen değil, onlara hâkim olmasını bilen usta bir kurmayın, üç dört hamle sonra oynayacağı taşı bile tesadüfe bırakmayan gerçek bir liderin ve onu izleyen inanmış bir kadronun, eseridir. Onlar en karanlık günlerde bile kaderini ellerinde tuttukları insanları aydınlığa ulaştırmayı bu sayede başarmışlardır... ”⁴⁹⁷

1960'lı yılların hemen başında, yeni dönemin karakteri henüz belirginleşmeden evvel Kemal Karpat'ın *Cumhuriyet* gazetesinde “*İkinci Cumhuriyet mi Atatürk Cumhuriyeti mi?*” başlığıyla çıkan yazısının içeriği de manidardır. Karpat'a göre Cumhuriyet'i var eden altı ilkeden herhangi birinin ötekinin gerisine düşmesi kabul edilemez bir gelişme olarak yorumlanmaktadır.

“Devrim ilkeleri, tarihimizde ilk olarak geçmişten ders alarak geleceği düzenleme yolunu tutmuştur. Öz düşüncemizin malı olarak meydana gelmişler ve Cumhuriyetimize dünyada eşi olmayan bir kimlik vermişlerdir. ”⁴⁹⁸

İsmet Giritli'nin de İkinci Cumhuriyet kavramına bir yakıştırması bulunmaktadır. Yazar *Milliyet* gazetesindeki köşe yazısında şu görüşleri paylaşır;

“Yeni Anayasa ve 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerle beliren iktidarın memleketimizde kanaatimizce «İkinci Cumhuriyet» hükümetini teşkil ettiği bir gerçektir; «Cumhuriyet ilelebet payidar olacaktık diyen Büyük Atatürk, bu sözleri ile, memleketimizde Birincisine nazaran daha değişik siyasî ve sosyal bünyede yeni bir Cumhuriyetin kurulamayacağını değil, bu memlekette saltanatın ve şahsî dikta rejiminin hiç bir zaman hortlatılamayacağını ifade etmek istemiştir. Görülüyor ki 27 Mayıs Hareketi, sosyal ve millî bir

⁴⁹⁶ İlhami Soysal, “Türkiye Bağımsız mıdır?”, *Akşam*, 19 Mayıs, 1966, s.5.

⁴⁹⁷ Cevdet Perin, “Niçin Bu Çıkmaza Girdik”, *Milliyet*, 25 Mayıs, 1966, s.2.

⁴⁹⁸ Kemal Karpat, “İkinci Cumhuriyet mi Atatürk Cumhuriyeti mi?”, *Cumhuriyet*, 27 Temmuz, 1960, s.3.

müessese olmaktan çıkarak, şahsî bir nüfuz ve ihtiras aleti haline girmiş bir teşekküle son vermiştir... ”⁴⁹⁹

Bu kısa geçiş döneminin havasına dair yazılı basının genel görüşlerini kapsayan ifadelerden birini de Nadir Nadi dile getirir. “...Atatürk Devrimi'nin temel prensiplerini yok saymaktan çekinmeyen gericiler elinde Birinci Cumhuriyet yok sayılmıştır. İkinci Cumhuriyeti kurarken daha dikkatli olunmalıdır.”⁵⁰⁰ Bu çerçevede sunabileceğimiz bir başka delil ise Bahri Savcı'nın “Demokrasiye Veda Çizgisi” isimli köşe yazısıdır. Bu yazı kaleme alındığında 27 Mayıs 1960 darbesinin üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen yazılı basının temsilcilerinin sistemi dikkatle izleyen tavrı bir kenara bırakılmamıştır. Bu bağlamda yazar şu noktalara değinir:

“Mustafa Kemal'den, 27 Mayıs ihtilâli ile onun 1961 anayasasından sonra, artık, sağ eğilimli bir otoritaryanizme imkân yok sanılırdı. Çünkü sanılırdı ki, Mustafa Kemal, 27 Mayıs, onun anayasası, hem toplumsal yapı ile onun üzerindeki toplumsal ilişkiler dünyasını böyle bir diktatoryaya elverişli unsurlardan temizleme formasyonlarına girişmiştir, Hem de düşünce seviyemizi, böyle bir diktatoryanın dayanağı olan düşünce unsurlarından daha yukarı bir seviyeye çıkarmıştır... Türkiye'de ordu demokrasi emrindedir... ve öyle olmak zorundadır... Tarihsel akışa aykırı akımlara hiçbir kişi ve kurum gibi Türk ordusu da araç olamaz. Başka deyimle; uğrunda Mustafa Kemal'lerin ve O'nun devamı olan reformcu aydınlara bunca çaba gösterdiği demokrasiye, kesin bir veda, çizgisinin bir merhalesine mi girmek üzereyiz? Yoksa Koca Reşit Paşalardan beri açılmış olan demokrasileşme akımının önündeki bu akının yakalamaya kavuşamamış bazı küçük engeller ile mi karşı karşıyayız?”⁵⁰¹

Bir başka pencereden bakıldığında Hikmet Özdemir'in “1961 Demokrasisi” tanımında da bu eşsiz kimliğe yapılan vurgu yoğundur. Hikmet Özdemir'in ifadeleri Türkiye'de geniş ideolojilerin yerini aldığı söylenen Atatürkçülüğün geri planda kaldığına işaret eder. Yazara göre Türkiye'de 1960'lı yıllar özgür düşüncenin altın çağı olmuştur. Geçmişte meşruluk mücadelesi vermektен ötürü kendini gösterememiş olan

⁴⁹⁹ İsmet Giritli, “Birinci Cumhuriyet mi? İkinci Cumhuriyet mi?”, **Milliyet**, 8 Ağustos, 1964, s. 2.

⁵⁰⁰ Nadir Nadi, “II. Cumhuriyet'i Kurarken”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1961, s.1.

⁵⁰¹ Bahri Savcı, “Demokrasiye Veda Çizgisi”, **Cumhuriyet**, 31 Ocak, 1967, s.2.

alternatif düşünce ilk defa bu yıllarda kendini ifade etme şansı bulur. Siyasetin tek aktörü yalnızca siyasi partiler değildir. Ordu, meslek grupları, yazılı basın, çıkar grupları da Türk siyasetinin merkezine dâhil olmuştur. Siyaset sahnesinde ise çok sesli görünmesine karşın tek partili rejimin devamına vesile olan CHP ve DP'ye yeni alternatifler doğmuştur. Bundan böyle ne CHP'de Atatürk döneminin ruhu kalmıştır ne de dönemin yeni siyasi aktörü AP, DP gibi liberal politikaların katı savunucusudur.⁵⁰² Fakat yazılı basındaki savunulara bakıldığında “*CHP, ulusuna bağımsızlık içinde daimi bir hayat temin etmek ülküsü etrafında Atatürk ile birlikte bu örgütlenmenin şuurlu ve bilimsel sentezinden doğmuştur.*”⁵⁰³

Öte yandan Kemal Karpat'ın dönemin sonuçları üzerine yaptığı bir başka tahlilde 1960'ların alternatif düşünceye kapı aralamasını teyit ettiği görülür. Yazara göre siyasi tarihimize bakarak milli değerleri var ettiğine inanılan ulvi politikada “*mutlak doğru ve yanlış ikilisinden başka bir yol olmadığı*” fikri 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yıkılmış sayılır. Her ne var ki 15 Ekim 1961 genel seçim sonuçlarına göre ortaya çıkan tablo *Akis*'de yapılan değerlendirmeye göre ne getireceği muallak olan bir dönemin yeniden açıldığını savunur.⁵⁰⁴ Bu saikde Atatürkçülükle beraber Türk toplumunun hayatına giren “*modern, laik, milli ve devletçi öğeler*” 1946'dan bu yana, yeni anlamlar kazanmıştır. Bu yolla yeni fikirler topluma nüfuz etmeye başlamıştır.⁵⁰⁵ Karpat'ın bu söylemi 1960'ların yazılı basın açısından değerlendirmeleri göreceli bir sonuca varıracaktır.

Şüphesiz 1965 genel seçimlerine kadar süren koalisyonlu yıllarda 1961 Anayasasının öngördüğü idealler dışında var olan mutlak bir ideolojik yansımanın bulunduğunu iddia etmek güçtür. Yazılı basından da, ne ordu kanadından ne de “*müfrit*” olarak anılan uç siyasi görüşlerden aksi hareketler gelmemesi için telkinler yapıldığı görülür. Ahmed Emin Yalman'ın kaleme aldığı bir başyazıda şu ifadeler dikkat çeker:

*Siyasî hayatımızdaki son istidatlar iyidir ve gittikçe düzelecektir.
Hak ve hürriyetle nizam ve disiplini bir hizaya getirmenin ve hukuk devleti rejimini ebedî kılmanın yolu üzerindediriz. Müfritlerin ayrı bir grup teşkil etmeleri, hareketlerinin mes'ûîyetiini apaçık*

⁵⁰² Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 191.

⁵⁰³ Ahmet Karahan, “CHP'nin Doğuşu”, **Ulus**, 20 Temmuz, 1962, s. 2.

⁵⁰⁴ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis** 1 Kasım, 1961, s.4.

⁵⁰⁵ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.145-150.

*yüklenmeleri, renklerini belli etmeleri ve partileri rahat bırakmaları, memleket için hayırlı olacaktır. Bu şartlar içinde macera aramak ve Atatürk'ün hayatı boyunca ortaya koyduğu örneği hiçe saymak; Silâhlı Kuvvetlerin herhangi bir mensubu için bundan sonra hatıra bile gelmemelidir. Politika âleminde ifratı ve ihtirası temsil edenler de, devlet düzenine karşı gelmenin ve esaslı bir ıslahat hareketini geciktirmenin kendilerine de, memlekete de felâket getireceğini kavramalıdır.*⁵⁰⁶

Bu çerçevede Ahmed Emin Yalman'ın başyazılarında karşılaşılabilecek bir diğer hassas eleştiri noktası Alparslan Türkeş'in şahsına yönelmiştir. Yalman, MBK üyesi olan Türkeş'i 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında DP'nin siyasi mirasına sahip çıkmakla itham etmiştir. Bu yazılardan birinde Türkeş için şu sözler dile getirilir:

*"... dalia 27 Mayıs inkılâbının ilk günlerinde buna kendi şahsı hesabına sahip çıkmağa, Ortadoğu tipi bir askerî diktatör kesilmeğe, ırkçılık ve Turancılık iddiaları ile bir totaliterlik ve Nazilik çığır açmağa yeltenen Türkcş'in, Yeni İstanbul gazetesinde çıkan hâtraları ve meydan okumaları esaslı tedbir gerektirmektedir. Türkeş'in temsil ettiği Milliyetçiler Derneği 1952'de Demokrat Parti İktidarı tarafından memleketin selameti bakımından zararlı görülmüş, kanuni yollardan ilga edilmiştir..."*⁵⁰⁷

Öte yandan 27 Mayıs 1960 darbesinin bir sonucu olarak Atatürkçülüğün yeniden revaçta olmasının dışında CHP'nin ideolojik bir açılım elde etme yönünde bazı adımlar attığı bilinmektedir. İsmet İnönü'nün 1962 yılında CHP'nin İstanbul İl kongresinde "*En küçük teşkilâtımıza kadar partinin her topluluğunda ana istikametlerde düşünme ve yeni istikametleri yoklama teşebbüslerinde bulunmak lazımdır. ...Bu vasıf CHP'nin karakteristik vasfıdır.*" nutkuyla tamamladığı konuşması muhtemelen bunun en somut ve reforma yönelik örneklerinden birini teşkil eder.⁵⁰⁸ Bu arayışın "*ortanın solu*" kavramıyla beraber halka kadar ineceği kanaati hâsıl olunca 1960'lı yıllar için başarılı bir girişim sayılması şaşkıncı olmaz. Fakat *Cumhuriyet* gazetesinde dahi bu meselenin

⁵⁰⁶ Ahmed Emin Yalman, "Macera: Baş Düşman", **Hür Vatan**, 14 Mart, 1962, s. 1.

⁵⁰⁷ Ahmed Emin Yalman, "Macera İstemiyoruz", **Hür Vatan**, 22 Şubat, 1962, s. 1.

⁵⁰⁸ CHP Araştırma ve Yayın Bürosu, **C.H.P. Bünyesindeki Gelişmeler**, Rüzgârlı Matbaası, Ankara, 1962, s. 7.

aslı tam manasıyla aydınlatılmadığı düşünülerek ideolojik olduğu düşünülen bir tartışmanın içine atılmıştır. Bu politik tutumu eleştiren muhalifler işaret edilerek, ortanın solu hakkındaki temel algı “*yeni politikanın Kemalizm’e karşı bir söylem, Ortanın Solu politikasının da Atatürk’le alakası olmayan üstü örtük bir sosyalizm olduğu*” çıkarımına varılmıştır.⁵⁰⁹ Bunun siyasi bir sonucu olarak CHP’de ideolojik bir ayrışma yaşanmış, ortanın solu fikrine muhalefet edenler “*Yolumuz Atatürk’ün Gösterdiği Yoldur*” sloganıyla Güven Partisi altında muhtemel yeri Türk siyasetinin ortasına tekabül eden bir noktada yeniden toplanmıştır.⁵¹⁰ Her ne var ki siyaseten farklı bir yöne gideceğini beyan eden bu sürgünün tutunduğu dal onu bir “*zadegân partisi*”, tuttuğu yolu da “*tavizlerle dolu sahte bir Atatürkçülük*” olarak adlandırmıştır.⁵¹¹ Yeni partinin politikasını milletvekillerinden Bekir Tünay şu sözlerle ifade eder:

*“Biz de, milleti köle haline getirmek isteyen solculara karşı davranışı Atatürk Milliyetçiliğinin apaçık belgesidir. Bu gün zinde kuvvetlerin büyük bir kısmını, bilimsel ve bilinçli davranışları ile sol macera heveslilerinin karşısında toplayabilmesi yapılan ve yapılacak olan hizmetlerin en büyüğü olarak nitelendirilebilir. Azgın sol maceracıları şimdi, Güven Partisinin tutumu karşısında telâş içindedirler.”*⁵¹²

Yeni oluşumun dış dünya görüşünü dönemin milletvekillerinden Süreyya Koç şu sözlerle tarif eder:

*“Büyük Atatürk’ün işaret ettiği ve yarım asırdan beri milletçe uyguladığımız ve yaşayışımızın baş unsuru haline getirdiğimiz hür ve uygar Batı ile birlikte, şartlan eşit ve ortak olan bir millî güvenlik politikasını esas kabûl ediyoruz.”*⁵¹³

Buna karşın CHP’den koparak Türk siyasetinde yeni bir yelpaze açan Güven Partisi hakkında bir değerlendirme yapan bir *Yön* yazısı şu satırlarla başlar ve kapanışında şu noktalara değinir:

AP adlı muhafazakâr McCarthy partisinin karşısında, Filipin tahterevallisinin öteki ucuna oturmaya heveslenen Islahatçı

⁵⁰⁹ “Hangi Yol”, **Cumhuriyet**, 23 Aralık, 1966, s.1.

⁵¹⁰ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 321.

⁵¹¹ Yurdakul Fincancı, “Güven Partisi tutuculuğunu programıyla ispatlıyor”, **Ulus**, 18 Mayıs, 1967, s. 2.

⁵¹² Bekir Tünay, “Ve Güven Partisi”, **Yeni Tanin**, 29 Mart, 1968, s. 3.

⁵¹³ Süreyya Koç, “Milli Güvenliğimizin Sağlanması”, **Yeni Tanin**, 10 Mart, 1968, s. 2.

McCarthy Partisi... Türkiye'yi bir komünizm macerasına sürüklemek için çalışanlar telâşa düştü diye çalım sattı. Yerli ve yabancı sermayeye ve mütegalibeye «güven» verme partisinin bir de Atatürkçülük iddiası vardır: «Atatürk sol kelimesinin de, sosyalizmin de ne olduğunu elbette biliyordu. Bildiği için de hayatının sonuna kadar bunları benimsememişti.»... Bunlar reformcu gibi görünecekler, (Atatürkçüyüm) diyecekler, fakat asla düzenin değiştirilmesi hareketine katılmayacaklardır. Hâlbuki (ortanın solundayım) demek, sözde ve dilde reformculuğa paydos demektir. Bunu anladıkları gün, bizden ayrıldılar». Şimdi bir süre önce «Komünizme yapılacak en büyük yardım» saydıkları McCarthy'cilikle, güven toplamaya çalışmaktadırlar.»⁵¹⁴

Öte yandan ideolojik sapmaların bir başka sonucu olarak Türkiye İşçi Partisi doğmuştur. TİP'in Atatürk devrimleri ve 27 Mayıs Anayasası'nın öngördüğü sosyal devlet ilkesine koşulsuz bağlı olduğu söylemi onu merkeze oturan bir kimliğe ilişirmişse de CHP'nin artık tek başına kapsamadığı işçi sınıfı üzerine sendikal propagandalar geliştirilerek bu alanda boş bırakılan yer doldurulmuştur.⁵¹⁵ 1965 – 1969 yılları arasında TİP milletvekili olan edebiyatçı köşe yazarlarından Çetin Altan bir yazısında bu dokuyu Türkiye'nin o yıllarda varlığından bile habersiz olduğu Atatürk'ün Batılılaşma içinde açıkladığı refah ve hümanizma anlayışına bağlar. Atatürk'ü de mezkûr dönemde yükselmeye başlayan aşırı sol liderlere benzetir.⁵¹⁶ Akabinde bu yazıya başyazısıyla cevap veren Havadis şunları söyler:

“Atatürk batılı uygarlığı kabul etmemizi istedi ya. O halde, ne olmalıdır bu batı çizgisi... Batılılaşmak diye, Atatürk ve bizler dinimizi dilimizi, tarihimizi ve an'anelerimizi değiştirmek mi istemekteyiz? Ne münasebet... Halk uyanmıştır... Halk özlenen refahın ve kalkınma çabalan sonunun, Moskova işçi sitelerindeki hayat seviyesinden değil, batıdaki refah standardından geçtiğini

⁵¹⁴ Bahsi geçen McCarthyizm Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkıp güçlü etkisini 1960'lı yıllara kadar sürdüren komünizm kuşkuculuğunu ifade etmektedir. Bir akım olarak ismini ABD senatörü Joseph McCarthy'den almaktadır. Kimi yerlerde Kızıl tehlike olarak da anılmaktadır. Diğer ifadeler için bkz. **Yön Dergisi**, 19 Mayıs, 1967, s.4.

⁵¹⁵ Sadun Aren, **TİP Olayı 1961–1971**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.32.

⁵¹⁶ Çetin Altan, “Bir Başka Ölçüdür Bu”, **Akşam**, 18 Mayıs, 1965, s. 2.

anlamıştır. Halk kendisinden sonra gelecek olan çocuklarının ve torunlarının, cemiyeti bir sosyalist îtilâl ile herkesi fakir kaldıktan sonra kurulacak düzene terk etmek istememektedir. Halk bu ölçü ve çizgiyi iyi kavramıştır... ”⁵¹⁷

Buradan hareketle ideolojik eksende bir yol arayan ülkenin rotası on yılı aşkın bir süre boyunca ilk bakışta yeni ancak fikirleri bağlamında pek de yeni sayılmayan oluşumlara sahne olduğu söylenebilir. Bu gruplaşmalar bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleştirilmesi adına ileri yönde bir adım olarak sayılır. Fikir gazeteciliği yapanlara göre ise demokrasiyi mevcut Cumhuriyet rejimine yerleştirmek olarak algılanmıştır. Hiç değilse bu meşakkatli süreç, fikir yazılarında bahsi geçen Atatürkçülüğün yeniden sistemin merkezine getirilmesi için önemli bir adım sayılmıştır. Bu çerçevede İlhan Selçuk'un gazete hayatı dışında yazılarını yayımladığı *Yön* mecmuasında şu tarafsız satırları manalıdır:

“Bazı kimseler bu milletin hayatında Atatürk ihtilalinin getirdiği fikirlere artık yer olmayacağını, zira Atatürk ihtilâlinin bir geçiş safhası olduğunu İddia ediyorlar. Bunlara göre Atatürk ilkelerine dönüş neredeyse bir siyasî irtica sayılacak. Bu baştan sona yanlıştır. Eğer bu milletin hayatında Atatürk devri bir rüya değilse, Türkiye muhakkak Atatürk devrimlerinin gösterdiği rotaya girecektir. Çünkü Atatürk ihtilâli geçip gitmiş bir tarh safhası değildir. İstikbale uzanan ileri fikirlerin, icra kuvvetini kazandığı bir devirdir.”⁵¹⁸

Türk basınının siyasi partilerin tatbik ettiği yolu anlama gayretinden ötürü 1965 genel seçimleriyle AP iktidarı tek başına devralana kadar ideolojiler bağlamında esaslı bir tartışmayla pek karşılaşılmaz. Ancak Bülent Tanör iktidarın AP'ye geçişini “*ortanın sağ*” bağlamında diğerlerine karşı gerçek bir rakip olarak tanımlar.⁵¹⁹ Ümit Cizre ise AP için 1965 ve 1969 seçimlerinde aldığı yüksek oylara rağmen partinin iktidarda kaldığı yıllarda ordunun etkisini yakından hissettiğini söyler. Bunun başlıca sebebini “*27 Mayıs devrimine muhalefet etmek, dini siyasete alet etmek, gericilik hareketlerini görmezden gelmek, DP'lilerin siyasi affı meselesi ve seçim kanununda AP'ye menfaat*

⁵¹⁷ Havadis, 19 Mayıs, 1965, s.1.

⁵¹⁸ İlhan Selçuk, “Zor Ama Keyifli Mücadele”, *Yön Dergisi*, 15 Ağustos, 1962, s.7.

⁵¹⁹ Bülent Tanör, *a.g.e.*, s. 339.

sağlayacak şekilde değişikliğe gidilmesi” olarak açıklar.⁵²⁰ Ne gariptir ki mukaddesatçı basında AP ilk başlarda bir umut olarak görülmesine rağmen sonradan bu algı olumsuz yönde ilerler. Bununla birlikte eğer AP hakkında bir iddia doğrulanacaksa muhtemelen bu Tanel Demirel’in ele aldığı parti ideolojisinde DP ile kurulan organik bağlar olacaktır. Tanel Demirel’e göre her ikisi de 1945 sonrası CHP karşıtlığını yürüten kadrolardan ve fikirlerinden beslenmiştir.⁵²¹ Bu tonda düşünenlere bir örnek olarak 1965 seçimlerine kadar kısa süreliğine AP genel başkan yardımcılığı da yapan Osman Turan’ın *Yeni İstanbul*’daki köşe yazıları bu çerçevede iyi irdelenmelidir.⁵²²

AP iktidar olduktan sonra gözlemlenen sertleşme neticesinde yazılı basından eleştiriler almıştır. Bunlardan biri de siyasal sisteme yeniden tek siyasi partinin iktidar olarak yerleşmiş olmasıdır. Bundan dolayı *İkinci Cumhuriyetin* yüklendiği özel anlamı sürekli olarak tartışmaya açmıştır. Türk basınından yükselen seslere bakıldığında ise AP’nin bu tarz şikâyetlerden hoşlanmadığı pek açıktır. Bahri Savcı’nın *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı bir köşe yazısında klasik bir basın eleştirisinden öteye geçerek AP’ye bu konu hakkında bir tarih dersi vermeye çalıştığı anlaşılır. Yazarın 1924 ve 1961 Anayasalarındaki Cumhuriyet kavramının karakterlerini kıyaslaması bilindik bir yazım taktiği olsa da yeni dönemin ana temasındaki farklılıkları belirtirken sosyal devlet anlayışına değinilmesi zihniyetteki değişime işaret eder. Bunun dışında kalan laik, halkçı ve hürriyetçi yapının kurumlarıyla beraber aynen korunduğu açıklanmaktadır. AP ise bu köşe yazısı boyunca 27 Mayıs devriminin ruhunu kasten yok sayarak İkinci Cumhuriyet fikrini sulandıran parti olarak suçlanmaktadır.⁵²³

Her nasılsa Türkiye’de siyasetin çeşitlenmesi esnasında görülen düşünsel dağılma ulvi politika yapımına da yansımış görünmektedir. Farklı fikirler ışığında Atatürk dönemi dış politikasından göreceli ayrılış yazılı basında en az siyasi partilerin ideolojik açılımları kadar ilgi çekmiştir.⁵²⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında Batının demokrasiyle birlikte yükselişi, yeniden kurulan dünya düzeninin bu kavram üzerine inşa edildiği düşünsel mücadele evresi

⁵²⁰ Ümit Cizre Sakalhoğlu, **Ap-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.62.

⁵²¹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.79.

⁵²² Yazarın bir örnek köşe yazısı için bkz. Osman Turan, “Solcular, CHP, Kaos”, **Yeni İstanbul**, 27 Haziran, 1966, s.8-10.

⁵²³ Bahri Savcı, “İkinci Cumhuriyet ve Zor Yolu”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül, 1966, s. 2.

⁵²⁴ Melek Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.7.

olarak bilinir. Bu saikde kapsadığı her zıt düşünceyi soğuk savaş teriminin içine alır. Francis Fukuyama'ya göre dünyayı kamplaştıran bu siyasetin muhtemeldir ki en büyük hasarlarını Türkiye gibi kırılğan fay hatlarında yaşayan ülkeler görmüş olmalıdır.⁵²⁵ Oysaki bir NATO üyesi olarak Türkiye Batı ittifakına hem askeri hem de medeni değerler bakımından bağlanmıştır.

Bir cepheye dâhil olmak gayesi, onun kimliğini çözümlmek ve bu düsturda kendi kimliğine uygunluğunu test etmek bizim basınımızda aşırı bir ilgi doğurmuştur. Stuart Soroka, yazılı basının böyle bir uzmanlaşma göstermesini seçkinlerin kamuoyunu şekillendirme arzusuna bağlar.⁵²⁶ Nitekim burada başlı başına bir mevzu yatar. Türkiye'de yazılı basının bağımsızlığı bir kenarda dursun, iktidara ve muhalefete olan yakınlığı her zaman fikirlerinin özgünlüğü bağlamında belirleyici olmuştur. 1960'lı yıllarda ise yazılı basınımızın böyle bir tutum sergilemeyerek Batı ve Doğunun ideolojileriyle ayrı, Batı ittifakı ile ayrı bir ilişki kurma çabasının bulunduğu unutulmamalıdır. Reelpolitiğin doğası gereği güvenlik kaygısının yükseldiği buhranlı zamanlarda farkındalık yaratarak devletin geleceğine yön çizme arzusu toplumu aydınlatma görevinin önüne geçmiş gibidir. Dolayısıyla mezkûr zamanların gazete sayfaları karıştırıldığında; politik dış haberlerin, yazı dizilerinin, köşe yazılarının, bürokrat görüşlerini aktaran yazıların ve bilumum aydınlara ait seyahatnamelerin iç politikadaki gündeme baskın gelerek Türkiye'de ideolojik tartışmaların başını çekmesi sürpriz sayılmamalıdır. William Hale bu başlıkların öne çıkışını 27 Mayıs 1960 sonrasında tek parti iktidarının sabit politikalarından sapmış olan çok sesli ortama bağlamaktadır. Bundan dolayı “*yeni siyasi yapı ve kamuoyundaki özgürlükçü ortam, Türk dış politikasını sorgulanabilir ve eleştiriye açık kılmıştır.*”⁵²⁷ Şimdilerde faal bir gazete olmayan *Radikal*'de yazan Gündüz Aktan ise bu alışkanlığı kendi köşesinde şu sözlerle eleştirir:

“Batı'da kuşkusuz aykırı fikirler dâhil her türlü fikrin ifade edildiği gazete ve dergiler var. Ama geniş toplum kesimlerine hitap eden büyük gazeteler ulusal çıkar denen kavram içine giren dış politikayı

⁵²⁵ Bu çerçevede Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* isimli çalışması dikkate alınmalıdır. Dünyayı Doğu Batı şeklinde iki kutba ayıran teorilere ek olarak bu belirgin ayrımın arasına sıkışan ülkelere ait hassas ülkeler fay hatlarındakiler şeklinde gruplanmıştır. Bu ülkelerin sosyal ve siyasi bakımdan kırılğan olduğu aktarılmaktadır.

⁵²⁶ Stuart Soroka, “Media, Public Opinion, and Foreign Policy“, **The International Journal of Press/Politics**, New York, Sage Journals, Cilt 8, Sayı 1, 2003, s. 27.

⁵²⁷ William Hale, **Turkish Foreign Policy**, Frank Cass, London, 2000, s.147.

savunurlar... Bu açıdan, bizim basına bakıldığında, özellikle büyük basım-yayım organlarındaki daha çok eski solcu yeni liberal yazarların, dış politika sorunlarımızla ilgili olarak Batı basınının benzer organlarında yazarlarla mukayese edilemeyecek kadar bağımsız görüşler belirttikleri görülüyor. Tabiatıyla bu bağımsızlık mevcut politikaları kıyasıya eleştirmek şeklinde tecelli ediyor... AB üyeliği ve Kıbrıs sorunu gibi çeşitli çıkarlar arasında denge siyaseti gibi son derece zor bir işi bir nefeste yapıyorlar. Filistin gibi son derece kaygan zeminli bir konuyu normatif ya da ahlaki boyuta indiriveriyorlar... ”⁵²⁸

Öyle sanıyoruz ki Cemil Meriç’in “*Bu Ülke*” isimli eserinde bahsi geçen “*ifritler*” de Türkiye’de ideolojilerden bağımsız düşünemeyen kalemlere keskin bir eleştiri daha getirir. Yazara göre;

“Sol-sağ... Çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla herhangi bir ilgisi olmayan iki yabancı. Sol’un halk vicdanında yarattığı tedailer: casusluk, darağaçları, Moskova; Sağ’ın, müphem, sevimsiz, sinsî bir iki hayal. Hıristiyan Avrupa’nın bu habîs kelimelerinden bize ne? Bu maskeli haydutları hafızalarımızdan kovmak ve kendi gerçeğimizi kendi kelimelerimizle anlayıp anlatmak, her namuslu yazarın vicdan borcu.”⁵²⁹

olarak ifade edilir. Tarih 1964’e geldiğinde Kıbrıs konusunda net bir tutum sergilemekte geciktiği düşünülen siyasiler yazılı basın tarafından bu saikde eleştirilmiştir. Örneğin *Hürriyet* gazetesinde yazan Cüneyt Arcayürek “*Uyanın Beyler Uyanın!*” başlıklı makalesinde Türk hükümetinin Kıbrıs’ta yaşanan krizle ilgili diplomatik girişimleri zamanında yapmamakla suçlanır.⁵³⁰ Aynı günlerde *Ulus*’ta bu serzenişe verilen cevap “*hükümete güven*” olarak yansımıştır.⁵³¹ Her halükarda yazılı basınımızda Kıbrıs meselesiyle alakalı haber ve köşe yazılarındaki “*tutarsız üslup, Türk kamuoyunun Kıbrıs’taki çatışmalar nedeniyle duyduğu öfkeyi Yunan ve Rum karşıtlığı üzerinde yükselen milliyetçi tepkiye dönüştürmüştür.*”⁵³² Nitekim 1950’li yıllar buna benzer bir

⁵²⁸ Gündüz Aktan, “Basın ve Dış Politika”, **Radikal**, 4 Nisan, 2002, s.3.

⁵²⁹ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 83.

⁵³⁰ Cüneyt Arcayürek, “Uyanın Beyler Uyanın!”, **Hürriyet**, 23 Aralık, 1963, s.3.

⁵³¹ “Sükûnetimizi Koruyalım”, **Ulus**, 27 Aralık, 1963, s.4.

⁵³² Hülya Demir, Rıdvan Akar, **İstanbul’un Son Sürgünleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.13.

olaya tanık olmuştur. Aynı tepki 6 – 7 Eylül olaylarında da tecrübe edildiği için Türkiye'nin azınlıklara karşı kötü bir sicile sahip olduğu algısı hakimdir. Ayrıca “*Türk'ten Türk'e ticaret*” ve “*Batı Trakya Türklerinin Durumu*” kalıp başlıklarını içeren köşe yazılarının kaynağı da doğrudan Kıbrıs krizinin bir sonucu olduğu izlenimlerini uyandırır. Ancak krizin kritik seviyede seyretmesinden ötürü fazla hatırdan kalmamış bir başka yan mesele olarak karşımıza çıkar.⁵³³ Bu tartışmalar içerisinde konunun kimi yerde dış politik meselelerden saparak mübadele önerilerine dönüştüğüne tanık olunur. *Tercüman* gibi milliyetçi duyguları öne alan gazetelerde “*Türkiye’de yaşayan Rumlarla Kıbrıslı Türklerin mübadelesi*” tartışılır.⁵³⁴ Bütün bunların sonucunda basında yer bulan köşe yazılarındaki genel çerçeve vatandaşlık bağına bakılmaksızın tüm Yunanlıları ve Rumları Helen olarak kodlamıştır. Yazılı basına göre Türkler ve Helenler arasında tarihsel bir düşmanlık bulunduğu dair iptidai bir söylem gündeme hâkim olmuştur.⁵³⁵ Oysaki bu dönemde Batı tefekkürüne de yazılı basının kuvvetli bir yönelişi vardır. Hem medeniyeti tanıma, hem medeniyete ulaşma bağlamında değerlendirilebilecek bu yazılar bir şekilde Türk-Helen çatışmasından dolayı ironi meydana getirmiştir.⁵³⁶

Öyleyse 1960lar için bir tespite varılacaksa Türkiye’de geniş ideolojilerin tatbik edilmesi esnasında Atatürk dönemi politikalarından farklı bir yola girildiği söylenmelidir. Çok sesli yaklaşımlar Türkiye gibi bir ülkede yazılı basın eliyle siyasal sistemin bir sorunu haline gelebilmektedir. Mesela rejimin buhranlı günlerinde Ergun Göze'nin kendi köşesinde İnönü'nün “*ben ortada bir rejim buhranı görmüyorum*” söylemi üzerine “*ben de ortada bir rejim görmüyorum*” sözleri bu minvalde önemsenmelidir.⁵³⁷ Göze'ye göre bizdeki partilerin tek maksadı birinin kaçırdığı seçmeni diğerinin kapma mücadelesinden öteye geçmemiş gibidir. Bundan dolayı partilerin her biri diğerinin tamamlayıcısı olmaktan başka bir şey olmadığı dile getirilir. *Kim*'in 1968 yılına dair bir siyasi değerlendirme yazısında şu satırlara yer verilmektedir:

“ *Bugün için,.. Her şeyden önce şunu belirtmek mümkün bizce:
«Sol» ve «Sağ»ın sıkıcı taassuplarından kurtulmak!
Bu ne demektir? Türkiye'nin «aşırı» ve «sosyal ve beşerî maliyeti
yüksek», çözüm yolları aramadan önce, kendi geleneklerine uygun*

⁵³³ Bir örnek için bkz. “Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hâkim?”, *Ulus*, 20 Mart, 1964, s.3.

⁵³⁴ Kadircan Kafılı, “Neler Olabilir?”, *Tercüman*, 06 Mart, 1964, s.2.;

⁵³⁵ Bizans Patriği”, *Tercüman*, 20 Nisan, 1964, s.3.

⁵³⁶ “Türk-Yunan Münasebetleri”, *Ulus*, 22 Mart, 1964, s.3.

⁵³⁷ Ergun Göze, “Partiler Yelpazesi”, *Tercüman*, 5 Haziran, 1970, s. 5.

bir reformasyon devrine sıkı sıkıya sarılması gereklidir. Bu gelenek Türkiye'nin Mustafa Kemal önderliğinde başardığı devrimcilik geleneğidir... Türkiye, iktisaden az gelişmişliğinden çok siyaseten az gelişmiştir. Başta «az gelişmiş» politikacıları olmak üzere bu böyledir.”⁵³⁸

Mezkûr dönemin kıymetli değerlendirmelerinden birini ise Vecihi Ünal kaleme almış gibidir. Yazarın kendi köşesindeki “*Siyasi Partiler*” başlıklı yazısında temelde ideolojik bir zemine oturmaktan uzak olan partilere yapılan göndermeler ayrı bir anlam taşımaktadır. Yazara göre bizim siyasi partilerimiz dünyadaki örneklerine hiç benzemezler. Temsili parlamenter demokrasilerde siyasi partiler merkez ve doktrin partileri olmak üzere ikiye ayrılır. Birinciler sınıf gözetmeksizin geniş halk kütlelerine hitap ederler. Doktrin partileri ise bunun tam tersidir. “*Bizim merkez partilerimiz de, doktrin partilerimiz de bu esasa uymamışlardır. Partilerin programları, aşağı yukarı, birbirinin kopyasından ibarettir. Siyasi partileri birbirinden ayıran inanç, fikir ve kanaat ayrılıklarının ne olduğu belli bile değildir... Bizdeki siyasi partilerin adları bile gariptir... Programları gibi, renksiz ve manasızdır.*”⁵³⁹ Oysaki o yılların CHP’sini ortanın solu siyasetini açıklamaya çalıştığı yöntemlerden ötürü diğerlerinden ayrı tutmak gerekir.

Halk, CHP’de değişen dünya görüşünün nereye baktığını yazılı basın üzerinden etraflı bir açıklama dâhilinde 29 Temmuz 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinden öğrenmiş sayılır. İsmet İnönü, seçime üç aydan daha az bir vakit kala, gazeteye verdiği demeçle birlikte partisinin muhafazakârlığı karşısına alan bir düzene geçtiğini beyan eder.⁵⁴⁰ Bülent Ecevit ise yeni siyaset tarzını “*halk egemenliğine dayalı devlet de olmalıdır, özel mülkiyet ve özel teşebbüsler de.*” sözleriyle tanıtır.⁵⁴¹ Ecevit’in yaptığı bir başka tanımlamada ise siyasi yelpazenin diğer temsilcileri ayrı yerlere konumlandırılır. Bunlar “*aşırı sağ, ortanın sağ, orta, ortanın solu ve aşırı soldur.*”⁵⁴² Tanıl Bora ve Aybars Yanık bu konumlandırmanın ideolojik çözümlemesini ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Altmışları siyasi düşünce yönünden ele alan muhasebelerde hep sol uyanış vurgulanır. Aslında bu dönem aynı zamanda İslamcılığın da

⁵³⁸ Ünsal Oskay, *Asya Örnekleri ve Türkiye’nin Devrimcilik Geleneği*, **Kim**, 23 Aralık, 1968, s.12-16.

⁵³⁹ Vecihi Ünal, “*Siyasi Partiler*”, **Babıali’de Sabah**, 16 Mayıs, 1967, s.2.

⁵⁴⁰ **Milliyet**, 29 Temmuz, 1965, s.1.

⁵⁴¹ Bülent Ecevit, **Bu Düzen Değişmelidir**, Ulusal Basımevi, İstanbul, 1968, s.155.

⁵⁴² Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1-11.

uyanişına, ayrıca ölkücü-milliyetçi ideolojinin oluşumuna sahne olmuştur - sağdaki bu gelişme, milliyetçi-muhafazakâr topağın çözölme sürecine bağıdır. Ayrıca kuşkusuz bir Kürt uyanışından söz etmek gerekir. Neticede altmışlı yıllar Türkiye'de siyasi ideolojilerin hızla ayrıştığı, kutuplaştığı, bu esnada yeniden yapılandığı bir dönemdir.”⁵⁴³

Belki bu ayrışma sebebiyle 1960larda alternatif düşüncenin rotası toplumsal tabanı oturmuş olan partilerle buluşmamış olabilir. Farklı bir söyleyişle, mevcut iki köklü siyasi gelenek alternatif düşünceleri kapsayacak kadar detaylı bir siyaset düzenine hiç sahip olmamış sayılır. *Devrim* gibi uç görüşlere sahip bir mecmuada yazan Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'de uygulanan parlamenter sistemi kötüleyerek “Parlamentoculuk, Anglosakson çıkarlarına uygun düşen bir politik sistemdir. Bu yolda yalnız değıllerdir. Türkiye'de tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorlar, parlamentoculuğun şampiyonluğunu yapmaktadırlar...” demesi ancak böyle bir sebepten kaynaklanmış olabilir.⁵⁴⁴ Aynı basın organının orduyu göreve çağırmasına da bu sebeple şaşırılmaması gerekir.⁵⁴⁵ Nitekim 1961 Anayasasının kabulüyle birlikte yeniden demokrasiye dönüş esnasında CHP'de gözle görülür bir değışiklik olmadan iktidarın geri kazanılması alternatif düşünce tarafından takdir görmemiştir. Bunu darbenin Atatürkçü hüviyetine bağlayanlardan ötürü 27 Mayıs 1960 darbesi bir hadise olarak yazılı basında olumlu bir yer edinmiştir.

Dönemin alternatif düşünceleri bağlamında görülen en ideal tahlil yegâne değıişimlerin solda yer alıp, sosyal eşitliğe yöneldiklerini ve hümanizmaya vurgulamalarıdır. Buna rağmen yazılı basın CHP'yi bu sınıflandırmanın dışında tutarak 1960'lı yıllardaki varlığının esas varoluş hikâyesinin gölgesinde kaldığını belirtir. Partiye yöneltilen ideolojik eleştiriler muhtemelen buradan doğarak Atatürk'ün partisi ile arasına mesafe konmaktadır. Bu noktada alternatif düşünce tarafından dile

⁵⁴³ Aybars Yanık – Tanıl Bora, “Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı”, (Yay. Haz.) Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 275.

⁵⁴⁴ **Devrim**, 18 Kasım, 1969 s. 1.

⁵⁴⁵ **Devrim**, 8 Eylül, 1970 s. 2.

getirilenler daima Atatürk dönemine ve Atatürk'ün karakterine birer atıf niteliğindedir.⁵⁴⁶

1970'li yıllara girilirken, yazılı basında Atatürk ve Atatürkçülük üzerine konuşan kesimlerin mezkûr döneme dair yeniden diriliş gözüyle bakanların 27 Mayıs darbesinin yarattığı olumlu havaya rağmen yılgınlık içeren sözler sarf ettiği gözlemlenir. Ülkenin genel ahvali hakkında “*gelişmiş ülkeler metoduyla ayakta kalmaya çalışan az gelişmiş*” bir görünümde olduğu ifade edilir.⁵⁴⁷ *Hürriyet* gazetesindeki bir köşe yazısında Ecvet Güresin de şunları söyler: “*İnsanlarının birbiriyle kucaklaştığı, özgürlük düzeninde çağdaş uygarlığa yürüyen bir Türkiye’yi hayal ediyorduk 27 Mayıs’tan sonra. Oysa şimdi 1960’lardan çok gerideyiz ve korkunç bir hızla daha da gerilere-doğru gidiyoruz...*”⁵⁴⁸ Buna bağlı olarak gelişen, Türk siyasi hayatı için mezkûr dönemde ithal bir kavram sayılan “*parlamento dışı muhalefet*” yaklaşımının yazılı basın tarafından meşru bir hak düzeyinde kabul görmesine değinilmelidir. Bu bağlamda yazılı basının kanaati “*şekil itibarıyla bir hükümet koalisyonu söz konusu olmamakla beraber, parlamento dışı muhalefet hareketinin sözcüleri bütünü itibarıyla parlamentonun tutucular hâkimiyetinde bulunduğunu, genellikle Türk muhalefetinin üzerinde birleştiği reformcu hamlelere yabancı kalacağını, teşkil tarzı bakımından bunları gerçekleştiremeyeceğini*” söyler. Bu açıdan meselenin aslına inildiğinde mevcut parlamenter yapının “*Türkiye’de vuku bulan politik hareketler, sosyal ve iktisadi gerilimler, bunların önümüzdeki yıllarda getireceği sert ve sivri problemleri*” çözebilecek kudretinin olmadığı düşünülmektedir. Bu durumda itibarı azalmış bir parlamentonun hareket kabiliyeti tükenmişse o tarihin Avrupa’daki örnekleri gibi “*bir dışarı ortam*” çözüm için sorumluluk alacak güce sahip olacaktır.⁵⁴⁹

Sonuç olarak yazılı basının yönelttiği eleştiriler neticesinde dönemin siyasi parti liderlerinin ve programlarının Atatürkçülükten uzaklaşıldığı gerekçesiyle sürekli olarak paylanması her zaman ilgi çekici olacaktır. Hiç şüphe yok ki İsmet İnönü bu çerçevede en çok eleştirilen isim olarak öne çıkmaktadır. Karakterinin Atatürk ile kıyaslanması bir

⁵⁴⁶ Bir örnek için şu yazı dizisi incelenebilir: Safa Güner, “İnsancıl ve Barışçıl Dünya için Atatürkçülük”, **Yeni Gün**, 8 Aralık, 1968, s. 2.

⁵⁴⁷ Çetin Altan, “Az Gelişmiş Partilerle Gelişme Olur mu?”, **Akşam**, 15 Eylül, 1969, s.2.

⁵⁴⁸ Ecvet Güresin, “Cemal Aga”, **Hürriyet**, 14 Eylül, 1969, s.1.

⁵⁴⁹ Nihat Türel, “Parlamento Dışı Muhalefet”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım, 1969, s.2.

yana, parti içindeki rolü fazlaca sorgulanmıştır.⁵⁵⁰ Diğer taraftan aynı yazılı basın, istikrarsızlığın arttığı ve darbe söylentilerinin dolaştığı 1970 yılında yeniden İsmet İnönü'ye dönerek, tekerrür edecek hadiselerden kurtuluşun reçetesini almaya çalışmıştır.⁵⁵¹ Bu çerçevede İnönü'nün 12 Mart muhtırasından tam bir yıl evvel dönemin bilançosunu ortaya koymaya çalıştığı şu demeci hatırlanmalıdır:

*"Sorumluluk anlayışının bu kadar pervasız işlediği bir ortamın bulunacağı memleket yeryüzünde pek azdır. Bunun vebali Adalet Partisi'nin üzerinde kalacaktır. Daha önce söylediğim gibi AP onuncu senesini geçiriyor. Daha geçirmedir. Onuncu yıllar bizim demokratik hayatımızda kolay geçmiyor. Çok dikkatli davranarak geçirmek lazımdır..."*⁵⁵²

3.2. Yazılı Basında Atatürk ve Atatürkçülük Hakkında Görüşler

Siyaset bilimi profesörlüğü ve gazeteci kimliğiyle bilinen yazar Toktamış Ateş Atatürkçülük hakkında "*Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önderi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, bir tür doktrin ve ideoloji olarak değerlendirilen, ancak kuramsal temellerden çok uygulamalara bakılarak ortaya konulmaya çabalanan görüş ve davranışlarına verilen genel isimdir.*" tanımını yapar.⁵⁵³ Bu yaklaşımdan yola çıkarak Türk yazılı basınındaki tanımlamaların da bir doğru veya yanlışla hükmetmediğini burada söylemek gerekir. Zira yazılı basının kalemleri için Atatürk ve Atatürkçülük; olaylar karşısında farklı bakış açılarını sergiledikleri, ideoloji kapsamında gördükleri Sağ veya Sol dünya görüşüyle beraber, bunlara ait kavramları dışlamayı amaçladıkları, bunun yerine kendi dünya görüşlerine yatkın olan açıklamalarla ideallerini tarif etmeye çalıştıkları sözlerden oluşur. Tarık Zafer Tunaya,

⁵⁵⁰ Özellikle Ortanın Solu açılımında parti liderliğini Ecevit'e kaptırdığını düşünenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Seçilmiş bazı örnekler ve eleştirilerin genel çehresi için bkz. "CHP ve lideri", **Adalet**, 16 Mayıs, 1967, s. 2.; Tefik Karasapan, "İsmet Paşanın Son Kampanyası", **Zafer**, 18 Mayıs, 1967, s. 5.; Mehmet Dinçer, "On Yıllık Rötar", **Yeni Tanin**, 4 Haziran, 1970, s. 2.

⁵⁵¹ Bu tarz içeriklerde İnönü'nün anayasayı örfi idarenin önüne koyan görüşlerine rastlarız. Bazıları için bkz. Abdullah Uraz, "Ya İstikrar Ya Seçim", **Son Havadis**, 4 Haziran, 1970, s. 7.; "İhtilal Söylentileri ve Aranan Formül", **Yeni Gün**, 4 Haziran, 1970, s. 5.; Hikmet Bil, "Olup Bitenlerin İçyüzü", **Yeni Gazete**, 4 Haziran, 1970, s. 2.

⁵⁵² "İsmet Paşa İkazlarda Bulundu" **Cumhuriyet**, 13 Mart, 1970, s.1.

⁵⁵³ Toktamış Ateş, "Atatürkçülük Bir İdeoloji midir?", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 91.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanıyken yeni öğretim yılı açılış konuşmasında “Atatürkçülük komünizmi de emperyalizmi de reddeden ideolojik bir istiklaldir. Size öğüdüm şu: Birbirinizi, anlamlarını henüz bilmediğiniz terimlerle itham etmeyiniz.” ifadesine başvurur.⁵⁵⁴ İlhan Selçuk da bir değerlendirmesinde Atatürk için şunları söyler:

*“Atatürk milliyetçi idi. Çünkü emperyalizme karşı savaşmıştı. Çünkü İktisadî istiklâl savaşında sömürgeciliğin liberalizmini değil, milliyetçiliğin devletçiliğini benimsemişti. Çünkü halkçı idi. Çünkü devrimci idi. Çünkü «imtiyazsız sınıfsız» bir millet idealinin peşinde idi.”*⁵⁵⁵

Yazar bir başka yazısında ise Atatürkçülüğün tarifinde şunları öne çıkarır:

Birleşik Devletler: — Seni komünist tehlikesinden kurtarmak için geldim.

Sovyetler İse: —Seni kapitalistlerden korumak için imdadına koştum.

*diye himaye altında kendini güvenli sayan küçük uluslara müdahale etmektedir. Millî bağımsızlığım bir büyük devletin himayesinde teminatlı sayanlara bu davranışlar birer ders olmalıdır. Atatürkçüler istiklâl ilkesinin sigortasını yabancı bir devletin koruyucu şemsiyesinde değil, ulusan kendi öz gücünde arıyanlardır.”*⁵⁵⁶

Bu nedenle tanımsal bir bütünlük veya tekil bir tanımdan bahsetmek yerine başka kümelerin genel sınırlarını dışarıda bırakan söylemler görülür. Ancak kimilerinin tasvirlerinde Atatürk ilkeleri ve inkılaplardan oluşan prensiplerin salt anlatımlarda bütünleştirildiğini görürüz.

Otuz sekizinci hükümetin Başbakanı Sadi Irmak 1960’lı yıllarda,
“Atatürkçülük bir sistemdir. Her sistem gibi bir bütündür. O bütünde her halka öteki halkaların ışığında ele alınabilir. Onun milliyetçiliğini halkçılıktan, halkçılığını milliyetçilikten, devrimciliğini devletçilikten ve özgürlükçülükten çözüp sökmeye

⁵⁵⁴ Tarık Zafer Tunaya, “Atatürkçülüğün Bugünkü Halkaları”, **Demokrat İzmir**, 6 Kasım, 1968, s. 1.

⁵⁵⁵ İlhan Selçuk, “1962’de Türk Milliyetçiliği”, **Yön Dergisi**, 6 Haziran, 1962, s.7:

⁵⁵⁶ İlhan Selçuk, “Çekoslovak Dramından Alınacak Dersler...”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs, 1969, s.2:

imkân yoktur. O bir denge sentezidir. Ekstremleri önleyen, fakat hür fikrin cevelanma geniş alan bırakan tam mânası ile sosyal karakterli bir doktrindir... ”⁵⁵⁷ ifadesini kullanır.

Füruzan Tekil’in *Zafer*’deki köşesinde Atatürk dönemi hariciye vekili Tefik Rüştü Aras ile yaptığı bir mülakatta Aras şu sözleri sarf eder:

Kemalizm, her şeyden önce bir metottur. Bu metot ile Türkiye’nin büyüklüğü, medeniliği, huzuru ve refahı sağlanır. Millet adına Büyük Millet Meclisi her şeye hâkimdir. Yalnız teşriî kuvvet olarak değil icra organı olarak da B. Millet Meclisi çalışır. Bu, esas teşkilât bakımından orijinaldir, benzersizdir. Millî hakimiyet prensibine dayanan bir usuldür. Bu tarafı ile Mustafa Kemal, klâsik usuller dışında bir metot getirmiştir. Bu, Kemalizm’dir. Fakat Kemalizm, bununla kalmaz. Kemalizm, sosyal inkılaplar, ekonomik kalkınma yoludur. Daha sonra, kıyafet kanunu/ harf inkılabı getirilmiştir.”⁵⁵⁸

Yeri gelmişken burada nadiren rastlanan bütüncül bir yaklaşıma da yer verebiliriz. Bu bağlamda “*Atatürk Halkçıydı...*” diyen Behzat Ay, sözlerinin devamında şunları söyler:

“O’nun ilkelerini de bütün halinde düşünmeliyiz. Tek tek ilkeler anlamını yitirir. O’nun ilkeleri bir bütünün parçaları gibidir. Devletçiliği düşünürken mutlaka bunun yanında, için de halkçılığı da düşünmek gerekir. Ve hemen zaman kaybetmeden lâikliği, devrimciliği ve diğerlerini içiçe bütün olarak. Yoksa ilkesinin birini benimser, diğerlerini unutursak, kolsuz, ayaksız, vücutlar gibi bir dünya görüşüne sahip oluruz.”⁵⁵⁹

Her nasılsa bu pratik söyleme denk düşen her türlü görüş teorik çerçeveyi genel geçer ideolojiler karşısında açıkta bırakır. Buna ek olarak bir taassup kaynağı olarak görülen mukaddesatçılık karşısında Necdet Evliyagil gibi düşünenlerin başvurduğu tepkisel bakışlar Atatürk ve Atatürkçülüğün laiklikle temas eden yönlerini öne çıkartırken diğer kavramsal sınırlarını keşfetmeyi zorlaştırır. Evliyagil, 1970’li yıllara doğru yükselişe geçen mukaddesatçılık fikrine karşı şu muğlak ifadeyi kullanır: “*Ata’nın etrafında, engin ülküsünün derinliklerine kadar İnerek, devrimlerine karşı gelenlere direnerek;*

⁵⁵⁷ Sadi Irmak, “Atatürkçülük Büyük Bir Sistemdir”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül, 1968, s.7.

⁵⁵⁸ Füruzan Tekil, “Kemalizm”, **Zafer**, 11 Mayıs, 1963, s.1.

⁵⁵⁹ Behzat Ay, “Atatürk Halkçıydı...”, **Öncü**, 12 Kasım, 1962, s. 2.

samimiyetle birbirimize kenetlenmezsek o zaman arada bul Türkiye'yi...”⁵⁶⁰ Bahri Savcı'ya göre bu olgunun adı, oluşumu ve etki alanı şu sözlerle ortaya konulur;

*“Dinin hurafeleşip sosyal ve siyasal yaşayışın her yönünü hu hurafeleşmiş sultanı ile kapsadığı çağdan beri Türkiye’de irtica vardır. Bu irtica, yeniliklerinin başladığı ve kendi toplumumuza bir sosyal ilerleme yönü olarak sunduğu zamandan beri de «yeniliklere karşı hareket», «yenilik getiren ihtilallere bir karşı ihtilal» olarak kendini devam ettirmiştir... Şimdi de, devrimci akımın tereddütü sayesinde, bizzat devrimcileri elleri veya müsamahalaları ile Atatürk’e ve 27 Mayıs’a karşı olarak yaşama-hakki kazanıp, onların kuyusunu kazmakla meşguldür.”*⁵⁶¹

Tarık Zafer Tunaya'ya göre, yayılması hız kazanmış olan taassubun önüne geçecek olan güç “devamlı devrimdir”. Devrimlere devamlılık veren gücün temelinde ise “Atatürkçü laiklik politikası” bulunur.⁵⁶² *Tasvir* gazetesi yazarlarından Şahap Gensoy'un kaleminde bu mevzu şu şekilde savunulur:

*“Türkiye’de son günlerde Atatürk ve inkılapları din ve vicdan hürriyeti ile karıştırılmaktadır. Bugün teokrasinin özlemine çeken, Atatürk’e ve inkılâplarına karşı çıkmak isteyen bir takım zavallılar, ne dünyadan ne de kendi varlıklarından haberdardırlar. Ne var ki, hortlamak istidadını gösteren bu karanlık zihniyet ve emeller, Atatürk rejiminin teminatı olan, müesseselerinin sağlamlığı önünde, her defasında olduğu gibi yine’ hüsrana uğramaya mahkûmdur.”*⁵⁶³

Ege bölgesinin en eski neşriyatlarından *Demokrat İzmir* gazetesinin yazarı Sadun Tanju da 1970’li yıllara geçerken Atatürk ve Atatürkçülüğün o dönemki durumunu iktidarın uygulamaları üzerinden şöyle tasvir eder:

“Bugünkü ortam. Devrimin bilinçsizce hoşgörüsü altında gelişmeğe başlamış ve Adalet Partisi tarafından bugünkü kıvamına getirilmiştir. Bugün, 1950-1960 arasındaki kara yobaz hareketinden

⁵⁶⁰ Necdet Evliyagil, “Ölümsüz Atatürk”, *Ajanstürk Mecmuası*, 1 Kasım, 1963, s. 4.

⁵⁶¹ Bahri Savcı, “Devrimciler Yanılıyor”, *Yeni Gün*, 4 Ocak, 1969, s. 2.

⁵⁶² Tarık Zafer Tunaya, “Hükümet Dini Kontrol Altına Almalıdır”, *Ulus*, 4 Ocak, 1969, s.7.

⁵⁶³ Şahap Gensoy, “Türkiye ve Gericiler”, *Tasvir*, 5 Kasım, 1968, s.1.

daha yoğun, daha plânlı bir hıyanetin içindeyiz. O dönemde Cumhuriyetin temellerine bu derece cüretli kundaklar sokulmaz, devrimci güçlere böylesine açık tecavüzler yapılmazdı. Hava Harp Okulundaki genç subaylara «komünist» diyebilecek yürek hiç birinde bulunmazdı. Anayasaya, Anayasa Mahkemesine, hâkime, profesöre, muhalefete, subaya, Atatürkçüyüm, devrimciyim diyen herkese «hain» damgasını vurabilmek bunların harcı değildi. Bu cesareti, ucuz atlattıkları 27 Mayıs'tan buluyorlar ve -ne yazık ki- devleti yönetmek görevini taşıyan bir siyasî teşekkülden görüyorlar. O siyasiler ki, çok yakın geçmişten ders almasını bilemezler.”⁵⁶⁴

Bununla beraber 12 Mart muhtırasından önceki son genel seçimlere doğru ilerlerken, tepkisel tutumun bazı ikazlarında ordunun yeniden siyaset sahnesine davet edildiği örnekler de barındırır. Bu durumu anayasa penceresinden değerlendirmeye alan İsmet Giritli, 1969 yılında *Yeni İstanbul* ve *Adalet* gazetelerinde 1924 ve 1961 Anayasalarının karşılaştırmalı analizini yapan “*devrik Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın DP’li yıllarda istismar ettikleri kanunlara bugün sahip çıkmasının*” manasız olduğunu ayrı bir yazı dizisi ile cevaplandırır.⁵⁶⁵ Hikmet Bil’in bir köşe yazısında geçen şu satırlar Türk basın tarihi açısından belki ayrı bir yerde yeniden tahlil edilmeye de muhtaçtır. Hikmet Bil, mezkur dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’in AP İzmir il kongresinde yaptığı tarihi konuşmadan bir alıntı vererek kudretini millete dayandırmayan hiçbir gücün rejim içinde var olamayacağını ifade eder. Devamında ise ;

“Şurası bir gerçektir ki, belki yakın Türk tarihinin hiçbir devrinde bugünkü kadar Atatürk düşmanlığı su yüzüne çıkarılmış değildir.; Bu akımın haklı tepkisi önce basında sonra gençlikte ve nihayet 27 Mayıs arifelerinde olduğu gibi orduda da artık elle tutulur hale gelmiştir. Ancak ne var ki böyle bir fırsat vermeyecek olan ordu, Türkiye’de önce teokratik bir düzene karşı olacaktır... Türk ordusu Türkiye’de komünist bir düzene de gün gibi aşikâr olarak inanabiliriz ki, gene fırsat vermez. Fakat 27 Mayıs’tan sonra Atatürk ilkelerine sadık kalınacağı inancıyla hazırlanan demokratik bir Anayasa düzeninde gene Atatürk düşmanlığının hem de memleketin

⁵⁶⁴ Sadun Tanju, “Asıl Suçlu Yobazdan Önce AP’dir”, **Demokrat İzmir**, 6 Kasım, 1968, s.2.

⁵⁶⁵ İsmet Giritli, “Bayar’ın Anayasa Tahlili”, **Milliyet**, 8 Temmuz, 1969, s.2.

tarihinde hiç bir suretle görülmemiş bir şekilde, gemi azya aldığı görmüş olan bir ordunun bu sefer kendine nasıl bir yol seçebileceği elbette ki şimdiden zihinleri işgale değer bir nitelik gösterebilir.”⁵⁶⁶

İfadeleri kullanılır. Bu minvaldeki yazıların ortaya çıkışına sebebiyet veren olaylar dizisi İstanbul Deniz Harp Okulu subay taburundaki 25 kadar öğrencinin yayımladığı aşırı solu övdüğü düşünülen, NATO ve irtica karşıtı olduğu söylenen bildiri ile başladığı yazılı basında zikredilir. Bildiriye 27 Mayıs Milli Devrim Derneğinin sahip çıkması üzerine sağ ve mukaddesatçı basında bu konu eleştirildiği belirtilir.⁵⁶⁷ Ordunun siyasete müdahil olma arzusunu yeren sözlerin düşünce özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden hükümet tebligatlarına müteakip, tartışmanın zemini Atatürkçülüğe kaymaya başlar. 27 Mayıs darbesinden sonra, 1965 genel seçimleriyle beraber siyasete dönerek CKMP’ye giren Alparslan Türkeş’in olan biten hadiseler üzerine değerlendirmesi;

“Komünizmin adı ilerencilik, Komünizme karşı direnişin adı da gericilik oldu... Memleketimizin çözüm bekleyen asıl derdi, biran önce ilimde ve teknikte, sanayide en yüksek düzeye çıkmaktır. Toplum içinde ahlaka dayanan bir adalet ve güvenlik düzeni kurmaktır. Gerek Tarım ve gerekse sanayi alanlarında hızla üretimi çoğaltacak çabalara girmektedir” demecidir.⁵⁶⁸

27 Mayıs darbesi sonrasında Kurucu Meclis mensuplarından olan Şinasi Özdenlioğlu’nun tarifi de öyle sanıyoruz ki tepkisel bakışın en verimli örneklerinden birini şu ifadelerle sunmaktadır:

“Atatürk’e sığınmak; O’nu sevmek ve anlamak değildir. Biz, Atatürk’e, sırasız, zamansız övgüler dizmekle oyalanıyoruz. Oysa O’nun bunlardan hiç birisine ihtiyacı yok. Bu, yapmacık, sahte ve kof bir Atatürkçülüktür. Gerçek Atatürkçülük; her türlü gösterişin, güürültünün ve nutukların uzağında hizmet ve savaşıla olur.”⁵⁶⁹

Bir başka tepkisel bakış için Güven Partisi milletvekillerinden Bekir Tünay’ın açıklamasına bakılabilir. Tünay’a göre

⁵⁶⁶ Hikmet Bil, “Türkiye Nereye Gidiyor”, **Yeni Gazete**, 6 Kasım, 1968, s.2.

⁵⁶⁷ “Nato ve Dine Karşı Propaganda Yapılıyor”, **Adalet**, 7 Kasım, 1968, s. 7.

⁵⁶⁸ **Bugün**, 9 Kasım, 1968, s.1.

⁵⁶⁹ Şinasi Özdenlioğlu, “Atatürk’ü Devam Ettirmek”, **Ajanstürk Mecmuası**, 1 Mart, 1966, s. 9.

“ATATÜRK, sayılamayacak kadar çok yönü olan büyük insan. İster büyük insanlar Tarihi yapsın. İster büyük insanları tarih yaratsın. Bu düşüncemin tek istisnası Büyük Atatürk'tür.

ATATÜRK; ne tarih yapmak için çıkmıştır yola ne de tarih; «O'nu ben yaşattım.» diyebilecek durumda.. Önce bu gerçek nokta üzerinde anlayış birliğine varmak gerek. Yoksa Atatürk'ü anlamak zor. Atatürk'ü biliyorum, anlıyorum diyen, bilsin ki kendini aldatıyor. Tarihe mal olmuş belgeleri bilelim. «Atatürkçüyüm!» demek kolay... Atatürkçü; Atatürk'ü her davaya karıştıran adam değildir. Kendi sinsi maksadına alet etmeğe çalışan insan da Atatürkçü olamaz. Önce şunu bilelim, Atatürkçülük dalavera, yalan-dolanla bağdaşamaz. Atatürkçülükte içtenlik egemendir. Atatürk'ü her maksada alet etmek O'nu asla bilmemek ve anlamamaktır.”⁵⁷⁰

Atatürk tarafından ortaya konulmuş çerçeve daha çok modernleşme bağlamında Türk inkılabını kapsadığından –izm(ler) olarak bildiğimiz sistemli düşüncelerin Atatürk ve Atatürkçülüğü zoraki çözümlemelerle kendilerine bağlamaya çalıştığı kora kor savunucuları ve belirgin izleri doğmaktadır.

Bu çerçevede Oğuz Kazım Atok'un “*Atatürkçülüğün Düşmanları*” isimli köşe yazısı iyi bir tahlil sunmaktadır. Yazara göre beş ana başlıkta Atatürkçülüğe düşman kaynaklar şu şekilde sıralanır: “*saltanatın, hilâfetin tutkunları, 31 Mart artığı yobazlar*” diye ifade ettiği kesimler ilk sırada yer almaktadır. İkinci kesimde, “*ilerlemeyi, kalkınmayı muhafazakâr bir açıdan değerlendiren, yarım yamalak kültür kırıntısıyla Türkçülük, koyu milliyetçilik...*” cereyanına kapılanlar vardır. Üçüncü grup ise “*Atatürk'ün kurduğu devrimci bir parti CHP'nin, tüm Atatürkçü hamlelerine kökten karşı koymayı amaç edinenler*” yer alır. Dördüncü kesimde ise “*din elden gidiyor, komünistler kapımızı çalıyor diyerek en ufak bir kıpırtıya bile tahammülleri olmayan fırsatçılar*” vardır. Sonuncusu ise “*Türkiye'yi biraz daha geri kalmaya, çökertmeye çalışan ve bunun için dc içerde büyük bir Atatürk düşmanlığı yaratmaya savaşan dış düşman güçleri*” yer almaktadır.⁵⁷¹ Bu yazının ilk eleştirisi Atok'un sınıf arkadaşı Fuat Uluç tarafından *Bayrak* mecmuasında şu şekilde yapılmıştır:

⁵⁷⁰ Bekir Tünay, “Atatürkçü Kim”, *Ajanstürk Mecmuası*, 1 Mart, 1968, s. 8.

⁵⁷¹ Oğuz Kazım Atok, *Atatürkçülüğün Düşmanları*, *Ulus*, 17 Ağustos, 1962, s.2.

“Görülüyor ki sayın sınıf arkadaşım Halk Partisinin dışında kalan bütün politik çevreleri ve taraftarlarını bir çırpıda itham edivermiş. Yani, otuz milyonun yüzde yetmiş beşini.. Yaptığı iş, mübalağalı bir insafsızlık olmasa, korkunç bir rakam bu... Bereket versin ki ne ölçüsü doğru, ne teşhisinde isabet var.”⁵⁷²

1960-1971 dönemi ise 1960 Anayasasının tanıdığı serbestlikle beraber tıpkı II. Meşrutiyetteki gibi fikirlerin hızla yazıya dönüştüğü bir altın çağ gibi karşımıza çıkmaktadır. Her ne var ki düşünceler daha geniş bir zeminde ifade edildikçe anlatımdaki karmaşıklık da aynı çizgide artmış izlenimini uyandırmaktadır. Buna sebep olan birkaç etmeni burada zikredebiliriz. Nadiren Atatürk hakkında yazılar sunan *Tasvir*'in yazar kadrosundan Burhan Sadık Yalçın'ın söylediği gibi sosyal ve siyasi hayatta Atatürk ile bağ kurmanın sağladığı avantajlar olmalıdır.⁵⁷³ Fakat ilk ve en kıymetlisi ise günlük basılı neşriyatın genel alışkanlıklarının dışına çıkarak siyasal öğretileri halka sunma çabası ayrı bir yere koyulmalıdır. Örneğin İbrahim Cüceoğlu'nun yeni anayasa faaliyetleri ile ilgili düşüncelerini açıklarken konunun Atatürk ve Atatürkçülük nezdinde emperyalizm karşıtı bir söyleme dönüşmesi bu tarz emareleri çoğaltmaktadır.⁵⁷⁴ Buna bir destek olarak İlhan Selçuk'un *Cumhuriyet* gazetesindeki “*Pencere*” isimli köşesinde yazdıklarından bir seçki yapılacak olsa bu minvalde verilebilecek örnekler yüzlerce olur.⁵⁷⁵ Ekseriyetle Çetin Altan'ın köşe yazılarında da bu tutku görülür. 1970'li yıllar yaklaşırken Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 19 Mayıs 1969 tarihli köşe yazısı da “*emperyalizmin manda kültürüne karşı çıkararak Türk halkından bir Atatürk figürünün tarihi bir karakter olarak*” yükseldiğini belirtir.⁵⁷⁶

AP iktidarındaki Türk hükümetinin, *Adalet* gazetesine göre “*samimi ve realist bir görüşün, ihtiyacın, mantığın eseri*” olarak tanımladığı Türk - Amerikan dostluğunu⁵⁷⁷ açıkladığı askeri desteğindeki Vietnam'a insani yardım kararı almasından sonra emperyalizm karşıtı söylemlerin Atatürk ve Atatürkçülükle hemen örtüştürüldüğü anlaşılır.⁵⁷⁸ Hatta kimi zaman benzer hisler taşıyan başyazılara da rastlamak olağan

⁵⁷² Fuat Uluç, “Atatürkçülük ve Halk Partisi”, **Bayrak Mecmuası**, 19 Eylül, 1962, s.17.

⁵⁷³ Burhan Sadık Yalçın, “Atatürk ve Palavracılık”, **Tasvir**, 10 Mart, 1963, s.4.

⁵⁷⁴ Bkz. İbrahim Cüceoğlu, “Batıdaki Gelişme Karşısında Türkiye”, **Ulus**, 8 Eylül, 1963, s.4.

⁵⁷⁵ Yalnızca bir örneği gözlemek için bkz. İlhan Selçuk” Satılmışlara Değil Milli Kurtuluş Cephesine Yardım Etmeliyiz”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat, 1968, s.2.

⁵⁷⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Atatürk'ün Tarihi Misyonu”, **Yeni Tanin**, 19 Mayıs, 1969, s.2.

⁵⁷⁷ Turgut Gür, “Türk Amerikan Dostluğu ve Basınımız”, **Adalet**, 9 Ocak, 1970, s.7.

⁵⁷⁸ Çetin Altan, “Niye Şaşırıyorsunuz”, **Akşam**, 13 Şubat, 1968, s.2.

görülür. Vatan gazetesinin 1968 yılının başında yayımladığı bir yazıda şu satırlar bulunur:

*“Çağdaş düşüncenin, çağdaş yöntemlerin çok gerisinde kalışımız Anadohi'nun emperyalist kuvvetler tarafından istilâsını hazırladı. Mustafa Kemal mucizesi kurtardı bizi. Geri kalmışlığımızın nedenleri bu mucizenin arından eleştirilmeye başlandı. Atatürk devrimleri, bu eleştirmenin sonucunda çağdaş uygarlık düzeyine varmamız için gerekli yöntemlerin tümüdür.”*⁵⁷⁹

Cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık eden isimlerden Ahmet Hamdi Başar'ın Barış Dünyası isimli mecmuada kaleme aldığı bir yazıda da aynı izler bulunur.⁵⁸⁰ 1961 Anayasası'nın hazırlanması esnasında komisyon sözcüsü olan ve 12 Mart 1971 muhtırasından sonra tutuklanan Muammer Aksoy ile yapılan 10 Kasım Atatürk'ü anma günü mülakatında DP ve AP'nin izlediği Batı eksenli politikaları eleştiren şu satırlar göze çarpmaktadır:

“10 Kasımda hepimize düşen görev, geriye dönüp bakarak dürüst ve samimi surette nerede bulunduğumuzu tespit etmektir... Belirtmek zorundayız ki diğer milletlerin ulaştıkları maddi ve manevi seviye ile Türk toplumu arasındaki mesafe kapanmamakta, aksine açılmaktadır... Türk halkının derdine deva olacak köklü ve temelli her reform Moskova yolu gevelemeleri ve tekerlemeleriyle tohumunda yok edilmeye çalışılmaktadır. Oysa bütün bu reformlar Atatürk ilkelerinin ve Anayasa'nın uygulanmasından başka şeyler değildir... Bir süredir siyasal, iktisadi ve kültürel bağımsızlığımız bazı kanunları tatbikatla ağır surette gölgelenmiş hatta baltalanmıştır. En acısı bu duruma göz yummak memleketseverlik, gerçekleri belirtmek ise vatana ihanet olarak yutturulmak istenmektedir... Her şeye rağmen gerçek Atatürkçülerin görevlerini yerine getireceklerine inanıyoruz. Yoksa bizim günahımız da Atatürk'ü açıkça reddeden veya sözde ondan imiş gibi görünüp onun

⁵⁷⁹ Vatan, 4 Ocak, 1968, s.1.

⁵⁸⁰ Ahmet Hamdi Başar, “İkinci Kurtuluş Savaşı”, Barış Dünyası, 1 Aralık, 1963, s. 19-23.

*bütün eserlerini, prensip ve ilkelerini, devrimlerini inkâr eden aldatmacı Atatürkçüler kadar büyük olur.”*⁵⁸¹

Cavit Orhan Tütengil’e ait “*Atatürk ve Üçüncü Dünya*” isimli bir köşe yazısında da benzer bir tutumdan bahsedilebilir. Köşe yazısı “*mazlum milletler*” hakkında bir Türkiye kıyaslaması yaparken Atatürk hakkında şu görüşleri paylaşarak sonlanmaktadır: “*Atatürk istilâcı düşmana, başka bir deyişle emperyalizme ve kapitalizme karşı Türkiye’nin açtığı, çığırından Afrika ve Asya uluslarının da mutlaka geçeceklerini yürekte inanıyordu.*”⁵⁸² Bu inanç en azından mazlum milletler için keşfedilmesi gereken bir formül olarak yazılı basında Halkçılık temasını öne çıkartan bir dille de savunulur.⁵⁸³

Kimi zaman Afganistan, Pakistan ve Hindistan’dan yazılı basına demeç veren, yazı gönderen veya mülakat yapan mühim şahısların görüşleri de yayımlanınca bu sahadaki ilgi sıcak kalmış gibidir. Bu yazılarda Türk inkılabı ve Atatürk’ün lider karakteri övüldüğü için yer verilen ifadeler bir bakıma kıymetlidir. Örneğin Pakistanlı Tuğgeneral Ahmed Gulizar’ın Türkiye’de Kültür Devrimi isimli sempozyumda yaptığı konuşma metnini yayımlayan *Dünya* gazetesi şu sözleri öne çıkartmıştır:

“Pakistan halkının içten gelen duygularına tercüman olmam gerekirse tenakuza düşmeden Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk gençliğinin olduğu kadar Pakistan gençliğinin de kahramanı olduğu ve olmaya devam ettiğini söylemek-isterim.

-Bir Türk Generali üniformasıyla Atatürk’ün fotoğrafı halâ evlerde ve umumi yerlerde görülebilir ve o mücadelenin hatıraları kendi kuvvetlerimizin yiğitlik destanları gibi hafızalarımızda yaşamaktadır.

-Atatürk bu kuvvetli ve eğilmez irâdeyi miras olarak almış ve bu şahsında Türk halkının hürriyeti için duyduğu devamlı iştiağın sembolü haline gelmiştir.

⁵⁸¹ Muammer Aksoy, “Atatürk”, **Forum**, 1 Aralık, 1964, s.19.

⁵⁸² Cavit Orhan Tütengil, “Atatürk ve Üçüncü Dünya”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim, 1963, s. 7.

⁵⁸³ Bkz. Rahmi Kumaş, “Atatürk Ulusculuğu”, **Ulus**, 29 Mart, 1969, s.2.

-Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen kültür devrimi yine Onun liderliğiyle başarılan askeri ve siyasî devrimlerden sonra yer alan ikinci devrimdir... ”⁵⁸⁴

Bir başka yazıda ise Hindistan'ın en kalabalık eyaletlerinden olan, demografik yapısında Hinduların başı çektiği Uttar Pradeş bölgesinin *Daily Jagran* gazetesi Atatürk'ün laiklik üzerine yaptığı çalışmaları konu eder. Leyla Çamlıbel de bu gazetenin yazdıklarını *Söz* mecmuasındaki köşesinde şu tercümeyle yayımlar:

“Türkiye eşit Atatürk'tür ve Atatürk eşit Türkiye'dir. O büyük adamın laiklik çağrısı ülkemize bir evliya ışığı gibi yol gösterdi... Daha ilkokulda iken sınıf kitaplarımızda Kemal Paşa isimli bir bahis vardı... Kitabımız diyordu ki O büyük bir liderdi: Asya ve ülkesi için üç büyük şey yaptı:

- 1) Allah'ı Mollaların huzurundan kurtardı.*
- 2) Kadını peçenin karanlığından kurtardı.*
- 3) Milletini ırk ve din ayrıntularından kurtardı ve laiklik çağrısında bulundu.*

Değil mi ki laiklik çağrısı insancıl bir çağrıdır, insanlığın insanlığa seslenişidir, ulusal çağruların ötesinde, dar sınırları aşan, mezhep ve tarikatlara göre değer biçmeyen insanı insan olarak terazinin kefesinde tartan hümanist bir düşünceye dayanan bir çağrıdır. Atatürk laiklik çağrısını yaptığı zaman, biz Hintliler dinî doğmaların esiriydik. Atatürk'ün laiklik çağrısına uyduk, bir evliyanın çağrısı imiş gibi, bir politik çağrısı gibi değil... ”⁵⁸⁵

Bunun sonucunda Türk basın tarihinin sayfaları Atatürk'ün ağzından aktarımlar yapan, şahsiyetini öven ve doktriner açıklamaların bolluğu bakımından zengin kabul edilebilecek bir arşiv sunar. Yine İbrahim Cüceoğlu'nun “*Türk Toplumunu ve İlkeleri*” başlıklı bir başka yazısına bakıldığında ortaya konulan görüşlerin açıklanması için kaynakça oluşturulduğu görülecektir.⁵⁸⁶

Tutarlılık bakımından zayıf olsalar da bu durum pek çok açıklamanın eninde sonunda Atatürk ve Atatürkçülükle ilişkilendirildiği gerçeğini değiştirmez. Sadece bir

⁵⁸⁴ *Dünya*, 25 Şubat, 1968, s.7.

⁵⁸⁵ Leyla Çamlıbel, “Atatürk'ün laiklik çağrısı”, *Söz*, 27 Eylül, 1968, s. 5.

⁵⁸⁶ Bkz, İbrahim Cüceoğlu, “Türk Toplumunu ve İlkeleri”, *Ulus*, 10 Eylül, 1963, s.4.

farklılık olarak eski yıllara nazaran daha az zikredilen Atatürk ismi, daha az öykünülen Atatürkçülük ifadesi çeşitli neşriyatın O'na ve düşünce sistematığına ilgi duymadığı anlamına gelmemelidir. Zira Atatürk ve Atatürkçülük, Türkiye'nin içte ve dışta açmaza düştüğü veya yeni bir döngüye girdiği her temel konuda anahtar rolü üstlenmeye devam etmiştir.

Denilebilir ki Atatürk ve Atatürkçülük, Türkiye'deki her siyasi görüş için, her siyaset ve devlet adamı için, her siyasi partinin dünya görüşü için iyi bir sınamaya tahtasıdır. Öte yandan karşıt görüşlerin varlığını ispatta kullandığı bir varoluş imtihanıdır. Bu çerçevede Falih Rıfkı Atay şu sözlerle bir tespite yönelir:

“Bizde sağ, aşırı solun başlıca kuvvetidir. Türkiye’yi komünistlikten alıkoyabilecek tek şey, onun Atatürkçülük yolunda gelişmekte olduğu inancını Türk aydınlarına verebilmektir. Atatürkçülük düşmanları sözde komünistliği önlemek için millî ve dinî taassup silâhına sarılmışlardır. Onlara göre devrimler de komünistliktir. Komünistlik, Atatürkçülüğü yıpratmak için bir bahanedir ibarettir!

Kurnaz sol bu sağ akımdan faydalanmaktadır. Atatürkçülük ikisinin arasına sıkışıp kalmıştır. Solun Atatürkçülüğü bir yalan, bir madrabazlıktır. Sağ ise Atatürk devrimlerini ilk «tahrip»| amacı olarak almıştır.”⁵⁸⁷

Mezkûr dönemin tarafsız gazetelerinden *Dünya*'nın yazarı Necdet Kurdakul gelgitli yaklaşımları “Kördögüşü” başlığını attığı bir yazısında şöyle açıklar:

“Anayasa’yı, kimi soldan, kimi sağdan okur. Bunun gibi, Atatürk’ü, kimi sol kolundan kendisine, kimi de, sağ kolundan faşizme çekmeye çalışır... Ama bugün görülen manzara şudur ki, Anayasa, her renge deva gibi gösterilmektedir... Bana kalırsa, iktidara sağ veya sol eğilimli bir parti geldiğinde, kendi felsefesine göre tefsir edebileceği bir Anayasa, temel kanunluktan çıkmış demektir. Ve bunun meydana getireceği bunalımı bu memleket sittin sene çeker!...”⁵⁸⁸

Sayısı on bini geçen arşiv bulgularının içinde doğrudan Atatürk ve Atatürkçülüğü konu edinmiş olanlara geniş bir çerçeveden bakıldığında şu ön tespitlere

⁵⁸⁷ Falih Rıfkı Atay, “Bir Gericilik Toplantısı”, *Dünya*, 30 Mart, 1968, s.1.

⁵⁸⁸ Necdet Kurdakul, “Kördögüşü”, *Dünya*, 5 Haziran, 1970, s. 2.

inilerek detaylarına gidilebilir. 27 Mayıs 1960 Darbesinden CHP’li koalisyon hükümetlerine kadar geçen sürede Atatürk ve Atatürkçülük yazılı basın için bir ham madde niteliğindedir. Yeniden iç siyasete dönüş ve dış politika krizlerinin hâkim olduğu yıllarla birlikte bu maddenin giderek ana gündemin gerisine düştüğü söylenebilir. 1965 genel seçimlerinden sonra yeniden ivmelenen Atatürk ve Atatürkçülüğün bu defa iktidar – muhalefet çekişmelerinin malzemesi olduğu düşünülebilir. Ancak 1968 - 1971 arasında öyle bir keskin dönemeç vardır ki tıpkı 1957-1960 arasındaki içerik yoğunluğunu anımsatır. İşte bu kısa tarih aralığında geçen hadiseler ışığında darbe gerginliği yaşanırken yazılı basın yüzünü yeniden veciz ifadelerle Atatürk ve Atatürkçülüğe dönmüş gibidir.

27 Mayıs 1960 darbesinin tecrübesinden kaynaklanıyor olsa gerek, 1970’li yılların arifesindeki köşe yazılarında Atatürkçülüğün; laiklik, milli eğitim, Türk dili gibi nadide öğeleri diğerlerinden daha fazla konu edilmiştir. Hiç değilse laiklik bunların arasında en çok konuşulan ara başlılardan birisidir. Geriye kalan hemen her bulguda bir savunun Atatürk ve Atatürkçülüğe göre yorumlanması dikkat çekmektedir.

Hiç şüphe yok ki herkesin zihninde yer etmiş bir Atatürk algısı ve sosyal yaşayışına göre kavradığı Atatürkçülük vardır. Bu kalıpların dışına çıkmama isteği ise Cumhuriyetin yüzüncü yılı yaklaşırken halen hangi Atatürk ve hangi Atatürkçülük sorularını sordurtmaya devam etmektedir. Bundan dolayı bir bütün olarak konunun kapsanmasının imkânsızlığını önden kabul etmekle birlikte, burada sarih ifadelerle bezenmiş köşe yazılarını işlemek temel hedef olarak sunulmaktadır.

3.2.1. Basına Göre Atatürk ve Atatürkçülüğün Solda Konumlandırılışı

Esasen Türk siyasetinin soluna yol gösterici olarak Atatürk’ü ve yol haritası olarak Türk devrimini koyma düşüncesi 1960’lı yıllara göre pek yeni sayılmayan bir yazar- kitle hareketinden başka bir şey değildir. Hatta bu pencerenin Atatürk henüz hayatta iken açıldığı ve devrimlerle beraber doruk noktasına ulaştığı da söylenebilir. Bu yılları takiben basılan *Kadro*, *Aydınlık* gibi öncül neşriyattaki derli toplu görüşler, ardından gelen *Yön*, *Kim*, *Anadolu*, *Devrim*, *Geçit* gibi daha radikal tutumda olanları doğrudan etkilemiş sayılabilir.

Belki bu yüzden yazılı basının Atatürk ve Atatürkçülüğü Sol siyasetteki konumlandırma başarısı diğer –izm(lere) ait açıklamalardan daha tatmin edici bulunur. 1960’lıların yazar kadrolarında alenen zikredilmese de bu çizgiye denk düşen bakışlara “*Sol Kemalizm*” ismi verilmektedir.⁵⁸⁹ 1960’lı yıllarda Atatürkçülüğün yeniden yorumu olarak tanımlayabileceğimiz bu hareketin en belirgin iki özelliği ise devrimlerden ziyade ülkede hüküm süren her sosyal ve politik olgunun iktisadi kalkınma özelinde devletçilik ve mutlak bağımsızlık prensipleri çerçevesinde milliyetçiliğin farklı açılardan değerlendirmesini sunmak istemesidir. Yıldız Sertel’e göre bu yorum 27 Mayıs hareketini gerçekleştirip siyasal sistemi kontrol edenlerin “*Kemalizm’in burjuva devrimini tamamlayacak nitelikte güdümlü kapitalizmle kalkınma akımının*” kendi belirledikleri siyaset adamları tarafından gerçekleştirilmesi fikridir.⁵⁹⁰

Bu bağlamda Falih Rıfkı Atay’ın şu tanımını hatırlayalım: “*Atatürkçülüğün ilk hedefi Türk toplumunu Batı medeniyeti toplumlarının içine katmaktı. Milliyetçiliği Batı milliyetçiliği idi... Atatürkçülük kapitalist ve liberal dünyanın solunda bir hareketti. Bu dünyanın dışındaki devletleştirmeci sosyalistlikle bir ilişkisi yoktu.*”⁵⁹¹ Bu nedenle dönemin köşe yazıları herhangi bir gündeme saplanıp kalmadan kendi savunduğu düşünceleri benimsetmek amacıyla bir anda alevlenen “*Yön*” tartışmaları başlatıp aniden “*Devrim*” yolunu değiştirmiş gibilerdir.⁵⁹² Burada Doğan Avcıoğlu’nun yön verici etkisine değinmekte yarar vardır. 1962 yılındaki bir yazısında İsmet İnönü hükümetinin kötü ahvale bir çözüm üretmeyeceği kanaatinde, “*Menderes’in en azından halka ümit verdiğini*” ifade eden yazıları dönüşlerin ne denli sert olabileceğinin bir göstergesidir.⁵⁹³ Buradan hareketle 27 Mayıs darbesinin en önemli kazanımını laiklik ekseninde gören Avcıoğlu, yine İnönü hükümetinin bu konuda devrimi sürdürmek yerine gereksiz işlerle meşgul olduğunu söyler. Sosyal adaleti topluma indirmek için orduyu yeniden göreve davet eder.⁵⁹⁴ Laiklik konusu muhtemelen bu tartışmaların temelinden hiç gitmemiştir. Ekseriyetle AP iktidarının zayıf halkası olarak düşünülmüş ve girilen tartışmalarla

⁵⁸⁹ Faruk Alpaya, “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 477.

⁵⁹⁰ Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s.187.

⁵⁹¹ Falih Rıfkı Atay, “Atatürkçülük Ne idi?”, **Dünya**, 19 Ağustos, 1965, s.1.

⁵⁹² Yazarın burada ifade ettiği Yön ile Devrim bir düşünce mecmuası olarak yayın hayatına başlayan neşriyatın fikir gazetesine geçiş aşamasıdır. Bu süreçte temel savunuyu oluşturan konular Atatürk ve Atatürkçülükten farklılaşarak sosyalist bir mücadele hüviyetini kazanmıştır. Bkz. İlhan Selçuk, “Kemalist Bildiri”, **Cumhuriyet**, s. 21 Ekim, 1969, s.2.

⁵⁹³ Doğan Avcıoğlu, “Ümitsizlik”, **Yön Dergisi**, 4 Ekim, 1962, s.4.

⁵⁹⁴ Doğan Avcıoğlu, “Rejim Buhranı”, **Yön Dergisi**, 7 Kasım, 1962, s.3.

beraber hem sağ görüşün hem de mukaddesatçıların Atatürkçülüğe karşı sergiledikleri tavrın “*Cumhuriyet suikastçılığı*” olduğunu iddia etmiştir. Bu mevzu Mümtaz Soysal tarafından da adeta “*Vahdettin’in, İngilizleri memnun edebilmek için Mustafa Kemal’in üzerine softa ordularını göndermesinin Türkiye’de yeniden tekerrür etmesi*” olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁵

Söz konusu değişken fikirlerde sol ve sağ görüşlerin örtüştürülmek istendiği noktalar da mevcuttur. *Ulus*’ta yayımlanan şu satırlar bir tarafa meyletmeden bir konunun özüne dair yapılmış ender tespitlerden biridir:

*“Çağımız buhranlarına karşı vatanın bütünlüğünü, devletin istiklâl ve milletin saadet ve refahım korumak için imparatorluk devrinde 150 yıl devam eden mücadelelerin ve araştırmaların eseridir. İstiklâl Savaşı bu inançla kazanıldı, Cumhuriyet bu inançla kuruldu. Atatürk Devrimleri bu inançla yapıldı. Çok partili siyasî ve sosyal demokrasiye bu inançla geçildi. 27 Mayıs Devrimi bu inançla yapıldı. Nihayet 1961 sonrası buhranlarına bu inançla karşı konuldu.”*⁵⁹⁶

27 Mayıs darbesinin Atatürk devrimlerine dönüş olarak kabul gördüğü *Yön* ’de yayımlanan şu görüş de ilgi çekicidir:

“27 Mayıs üstüne döktürülen incileri görüyorsunuz. Büyük fedakârlıklar bedeli elde ettiğimiz bu sonucu özünden ve tarihi gelişiminden ayırmak isteyenler var... 27 Mayıs Devriminin özünden çok şeyler yitirdiğimiz ortada. Bayramı tek taraflı kutlamaktayız. Çünkü «Vatan batarken düşmanla ticarî ilişkiler kuranlar» la vatan kurtaranlar arasındaki çekişme bitmemiştir. Yeniden 1919’ı yaşadığımızı söyleyenler haklıdır. Bugün baş meselemiz, yeniden, Türkiye’nin bağımsızlığıdır. Dönmüş dolanmış bu noktaya yeniden getirilmişiz. Ulusal bağımsızlık savaşmasının, bu dönemde öncülüğünü, tarih Türk sosyalistlerine verdi. Ulusal bağımsızlık

⁵⁹⁵ Mümtaz Soysal, “Komprador Dinciliği”, *Yön Dergisi*, 4 Şubat, 1966, s.3.

⁵⁹⁶ Ahmet Karahan, “10 Ekime Doğru”, *Ulus*, 15 Haziran, 1965, s.7.

*savaşmasında yavaş yavaş «Millî Türk sağı» da uyanmak üzeredir.*⁵⁹⁷

Bunun üzerine inşa edilmiş nadir görüşlerin aksine doğrudan dışlayıcı söylemlere daha sık rastlanır. İlhami Soysal'ın Ankara'da *Akşam* gazetesinin haber sorumlusuyken kaçırılıp darp edilmesine sebep olan hadisede şu sözlerinin etkili olduğu dile getirilir:

«Solcular, gerçek milliyetçiler» diyoruz. Açıkça ifade edelim ki, sağcıların milliyetçiliğine sağın milliliğine inanmıyoruz ve böylelerini gayri milli buluyoruz. Sağı din açısından alırsanız, sağcı, şeriatçıdır. Mukaddesatçıdır, Muhafazakâr ve bağınazdır.... Ekonomik açıdan alırsanız sağcı kapitalisttir. Şeriatçılık ümmetçiliğe dayandığı milleti reddettiği için gayri millidir. Türk milleti yok, İslâm Ümmeti vardır, Şeriatçıya »öre. Kapitalistlik ekonomik emperyalizm için, askeri emperyalizme de yol açtığı ve işbirlikçi olduğundan beynelmilelci ve gayri millidir.»⁵⁹⁸

CHP muhalefet sıralarına geçtikten sonra Atatürk ve Atatürkçülüğün yazılı basın tarafından solda bir yerde tarif edilmesinde muhtemelen *Ulus* gazetesindeki köşe yazılarının etkisi büyüktür. CHP'nin de dünya görüşünü yansıttığı bilinen gazete, Atatürk'ü “*ortanın solundan, ortaya çekmeye gayret göstermenin Atatürkçülüğe en büyük ihanet*” olduğunu belirten bir yazısı vardır.⁵⁹⁹ İsmet İnönü'nün ortanın soluna dair yaptığı yorumlar ise ekseriyetle uzun zamandır özlem duyulan “*iktisadi ve kültürel kurtuluş savaşının en mühim safhası*” olarak açıklanmıştır.⁶⁰⁰ Partinin Sivas vekili Mustafa Palaoğlu'nun grup toplantısında sarf ettiği şu sözler ise ortak bir kanaate hükmetmesi açısından kıymetli görülebilir: Palaoğlu'na göre Atatürkçülüğü statik bir kavram haline dönüştürenler ve donmuş bir ideoloji gibi algılayanlar yanılığ içindedir. Ortanın solu fikri de “*altı okun imkânsızlığından değil dinamikliğinden doğmuştur.*” Bu bakımdan bu yeni dünya görüşüne geçiş hareketleri özde yapılmış köklü bir değişiklik değil Atatürkçü politikanın aslıdır.⁶⁰¹

⁵⁹⁷ Mehmed Kemal, “Millî Türk Sağı”, *Yön Dergisi*, 27 Mayıs, 1966, s.6

⁵⁹⁸ İlhami Soysal, “Serin Kanlılıkla”, *Akşam*, 5 Mayıs, 1963, s.4.

⁵⁹⁹ Nurbaki, “Ortanın Solu”, *Ulus*, 24 Kasım, 1965, s.2.

⁶⁰⁰ *Ulus*, 12 Aralık, 1965, s.1.

⁶⁰¹ *Cumhuriyet*, 12 Aralık, 1965, s.7.

27 Mayıs 1960'ın evveliyatında Atatürkçülük izlenimlerinin kurultaylardaki nutuklara hapsoldüğü söylenebilir. 1960 sonrasında ise inişli çıkışlı seyrinin CHP'nin geçirdiği kadro dönüşümü ve parti siyasetindeki değişime bağlanması daha makul bir yaklaşım olacaktır. 1961 genel seçimlerinden sonra çoğunluk partisi olma vasfının elden gitmesine müteakabil halen birinci parti olma hüviyetini elinde bulundurmaktadır. 1965 genel seçimlerinde bu vasfını da yitirene kadar, parti siyasetinde ciddi bir aşınma olmadan demokrasi söylemlerine sıkı sıkıya tutunmaktan başka bir yol açamayan CHP, en köklü değişimini “*Ortanın Solu*” ile gerçekleştirmiştir. CHP'nin 43. kuruluş yılında Türk siyasetiyle tanıştırdığı bu yeni söylemin ilk ve öncü değerlendirmelerinden birine İbrahim Cüceoğlu'nun “*Türk Toplumunu, Sosyal Devlet ve İlkeler*” üçlemesi halinde *Ulus*'ta yayımlanan yazı dizisinde rastlamak mümkündür.⁶⁰² Yeni bir söylemle yola çıkan CHP'deki hareketlenme bir çeşit parti içi dönüşüm olarak görülmekte, karşı cenah tarafından ise ideolojik buhran olarak ifade edilmektedir. Yeri gelmişken bu buhranın ana kaynağını tahlil eden Fahir Giritlioğlu'nun köşe yazısına değinmekte yarar vardır. Yazara göre 1960'lı yıllar itibarıyla,

“Bu şekil isnatların mazisi yarım asra yaklaşır ve Millî Mücadele tarihimizin ilk yıllarına kadar uzanır. O tarihte (BOLŞEVİKLİK) deyimi ile adlandırılan, bu tarzdaki bir isnadın yapıldığına fena bir tesadüf eseri olarak, Büyük Atatürk'ün Samsuna ayak basışınının tam birinci yıldönümünde şahit olmaktayız... Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından kaleme alınıp, mümkün olan her yere gönderilen 19 Mayıs 1920 tarihli beyanname Komünizmin geniş bir tanımını yapar. Ahlâk, din, mülkiyet, nikâh gibi kutsal müesseseleri ayaklar altına alan bir rejim olarak anlatılır.” Bu beyannameden bir yıl sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın daha tesirli olan beyannamesine şahit olmaktayız... Bu suretle. Damat Ferit Paşa, kısmen de Padişah Vahdettin ağzından olmak, suretiyle, Milli Mücadele hareketini, bir Bolşeviklik yani komünistlik hareketi olarak vasıflandırmıştır...⁶⁰³

⁶⁰² İbrahim Cüceoğlu, “Türk Toplumunu ve İlkeler”, *Ulus*, 10 Eylül, 1966, s. 4. ; İbrahim Cüceoğlu, “İlkeler Işığında Devlet Görüşü”, *Ulus*, 11 Eylül, 1966, s. 4. ; İbrahim Cüceoğlu, “Sosyal Devlet”, *Ulus*, 12 Eylül, 1966, s. 4.

⁶⁰³ Fahir Giritlioğlu, “Siyasi Tarihimizde Komünistlik Töhmetsi”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran, 1966, s. 2.

Sıg bir bakışa sığınarak seçimlerin kaybedilmesinin getirdiği hüsrarla yeni bir program meydana getirme çalışmalarının Atatürk'ün yolundan çıkmak olarak izah edilmesi de ilginçtir. Daha çarpıcı olan ise yönü Sol siyasette tayin edilmiş partinin eski kadrolarına yeni simaların geleceğinin işaret edilmesidir. *Ulus* gazetesinde rastlanabilecek ilk söylemler “*Ortanın Solu siyasetinin kültürü ve karakter terbiyesi çok yüksek ve fazilet mücadelesi yapabilecek bir kadro gerekmektedir.*” sözlerinden ötürü parti içi tasfiye intibasını akla getirir. Bundan böyle partinin kimliği ortanın solunda, yeni kadroları ise “*reformcu solda*” yer alacak denilmektedir. Fakat bu dönüşümün yönünü tarif eden gazete, yaşanan değişimi “*Atatürk devri politikalarına kati bir dönüş*” olarak addetmektedir.⁶⁰⁴ Tarhan Erdem'in bu konuya dair ilginç bir tespiti bulunmaktadır. Erdem'e göre “*Devrimci*” kadroların bir şekilde CHP'yi karşısına almak yerine parti içinde siyaset yapmayı kabullenmiş olmaları önemli bir husustur. Bu çerçevede İsmet Giritli'nin “*Sosyalizm mi? Kemalizm mi?*” başlıklı yazısına değinmekte yarar vardır. Yazar'a göre

*“Aşırı Sol, haksız bir takım hücum ve yakıştırmalarla, belirsiz bir sosyalizme karşı CHP 'deki Kemalist Hareketin lideri Feyzioğlu'nu yıpratmağa çalışır ve bazı sözde tarafsız ve hatta partili kimseler bu haksız ve insafsız kampanyaya farkında olarak veya modaya uyarak katılır... Hasımlarının kendisini şahsî iktidar mücadelesi yapmakla suçladıkları Feyzioğlu partinin tuttuğu sol yolun hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: Evet, Sosyalizmin bir çeşidi değil, pek çok çeşidi vardır. Fakat CHP bunlardan hiç biri değildir. Batıdaki sosyalistler, basmakalıp ideolojilerden sıyrılıp akıllıca ve çağdaş iktisadî bilimine doğru geldikçe, bize yaklaşıyorlar. Bizim onlara özenmemiz Atatürkçülüğe, kendi tarihimize ve geleneklerimize sığmaz. Onlar Atatürk'ün bilimci ve akılcı yoluna gelirken biz kendimizi terk edip ters yöne gidemeyiz...”*⁶⁰⁵

Bu bakış açısına göre İsmet İnönü'nün tarih sahnesindeki rolü kısmen korunmuş kısmen de yok olmuştur. Öte yandan parti içinden çıkan yeni “*Kemalist*” lider söylemiyle beraber, bir bakıma İnönü'yü siyaseten huzursuz etmeden, etrafından dolaşacak bir öne

⁶⁰⁴ Ahmet Karahan, “CHP Programında Hürriyet ve Eşitlik”, *Ulus*, 13 Kasım, 1966, s. 2.

⁶⁰⁵ İsmet Giritli, “Sosyalizm mi? Kemalizm mi?”, *Dünya*, 31 Mart, 1967, s.2.

çıkma formülü Atatürkçülükle buluşmuş olur. Dış basının gözüyle Türkiye'deki Atatürkçülük üzerine bir değerlendirme yapan İngiliz *The Times* gazetesinin görüşleri lider ve liderin beslendiği yol hakkında şu basit soruyla yaşanan atmosferi tarif eder: “Eğer Atatürk devrimleri işliyorsa, neden İnönü tarafından yönetilen partisi C.H.P. harpten beri hiç seçim kazanamıyor? İslâm ve gerici hisleri birleştiren hangi bağlar, şimdi iktidarda bulunan Adalet Partisi tarafından çekiliyor?”⁶⁰⁶ *Yeni Gazete* isimli yayında dış basından derlenen bir başka yazıda ise şu sonuca varılarak İnönü'nün toplumsal teveccühü kaybetme sebepleri rasyonel bir ifadeyle sıralanmaktadır:

*“Yaşlı bir devlet adamı ve Atatürk'ün büyük günleri ile bugün arasında canlı bir halka olan İnönü'nün yurt içinde reformları ihmal etmesi, Rusya ile flörte kalkması ve sınırları belirsiz bir sol siyaset lehine boş bir takım çıkışlar yapması en nihayetinde İnönü 'süz bir siyaset hayatının gerçekliğini Türklere kabul ettirdi...”*⁶⁰⁷

Buna mukabil parti içi bunalıma giden 8'ler hareketi ve bu harekete yönelen tepkiler eninde sonunda İsmet İnönü açısından otoritesinin sorgulanması anlamına gelen örnekleri gösterir.⁶⁰⁸ 1960'lı yıllar boyunca parti politikalarında Atatürkçülükten taviz verildiği düşüncesiyle su yüzüne çıkan istifa veya yıpratma söylentileri buradan kaynaklandığı bildirilmektedir.⁶⁰⁹ Cihad Baban'ın 8'ler hareketiyle beraber bir tercih yoluna gidildiğini bildiren yazısında şu noktalar aydınlatılmaktadır:

“-Atatürk veya Karl Marks, ikisinden birini seçecekler. Yani 28 Nisan'daki Kurultay, ortanın solunu teyit ederse Karl Marks, sekizlerin tutumunu tasvip edecek olursa Atatürk'ü tercih etmiş olacak. -Demek ki, sınıf mücadelesini istemeyen, onun insan tabiatından gelen tepkilerini önlemek için sosyal adalet tedbirleri arayan Bülent Ecevit Marksist, aynı şeyleri isteyen Feyzioğlu veya Fatay Atatürkçü. Demek ki, Atatürkçü bir hüviyeti taşıyacağından hiç

⁶⁰⁶ **Akşam**, 16 Mayıs, 1967, s. 7.

⁶⁰⁷ “Ordu Demirel'in Tutumunu Benimsiyor”, **Yeni Gazete**, 31 Ocak, 1967, s.7.

⁶⁰⁸ Mavi Kitap adıyla basılan bir broşür ile parti meclisine mezkûr yönetimini lav edilmesi gerektiğini bildirilen bir neşriyat gönderilmiştir. Bkz. **Yeni İstanbul**, 29 Mart, 1967, s.7.

⁶⁰⁹ Örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun istifa konusu Atatürkçülükten taviz verildiği iddialarını gazeteler üzerinden doğrular. Bazı örnekler için bkz. **Cumhuriyet**, 15 Ekim, 1962, s.1.; **Milliyet**, 15 Ekim, 1962, s.1.

şüphe etmediğimiz yeni anayasanın içindeki toprak reformunu benimseyen Bülent Ecevit ve onunla beraber bu partide onun safında yer almış olanlar Marksist, bu anayasanın hazırlanmasında emeği geçmiş Emin Paksit ve toprak reformu kanununu hazırlayan Turan Şahin Atatürkçü. Demek ki, Atatürk devrimlerine bu kuvvetiyle hayatiyet vermek isteyen ortanın solcuları Marksist, o devrimlerin savunuculuğunu yapan ve yapmış olan sekizler Atatürkçü...

-Türkiye de demokratik düzenin yerleşmesi ve işlemesi yolunda büyük çabalar sarfeden ve karma ekonomiyi kendisine amaç bilen İnönü Marksist, devletçi, halkçı, karma ekonominin taraftarı olduğu siyasi hayatta isim yaptığından beri malûm olan Feyzioğlu ve arkadaşları Atatürkçü...

-Bugün aynı ilkelere hayatiyet vermiş olmak mı Halk Partisini Atatürkçülükten uzaklaştırıp Marksizme yamamaktadır? ”⁶¹⁰

Ayrıca bu gerginliğin tırmanışını yalnızca salt seçim sonuçlarına bağlamak bir hata olacaktır. Zira aynı zaman dilimindeyken, CHP’de genel sekreter konumuna gelen Bülent Ecevit’in yürüttüğü ortanın solu hareketine dair açıklamaları tabandaki ayrışmanın nasıl görüldüğüne dair bir emsal oluşturur. Buna göre;

“CHP, hem Adalet Partisi'ne oy verenlerden hem de Cumhuriyet Halk Partisi'ne veya demokrasiye küsenlerden oy almaya çalışsın diye düşünenler olabilir. Fakat bu düşünceye uygun, tutarlı ve başarılı bir politika izlenemez. Çünkü AP'ye giden oylardan çelmek için izlenecek tutum ile küsen oyları kazanmak için izlenecek tutum, birbirinden yüz seksen derecede ayırdır. Birincisi için izlenecek tutum, tavizci olacaktır: Atatürkçülükten taviz verecektir. Devrimcilikten, laiklikten taviz verecektir. 27 Mayıs'ı kötüleyecektir. Halkı kurtarmaya değil, halkı aldatmaya çalışacaktır.”⁶¹¹

⁶¹⁰ Cihad Baban, Kurultay Öncesi Durumun Tahlili”, Ulus, 25 Nisan, 1967, s.7.

⁶¹¹ Kemal Anadol, **Filmi Geriye Sarınca**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.135.

Bülent Ecevit parti genel sekreterliğini aldıktan sonra bu kavramların sola konumlandırılmasına yönelik eleştirel söylemler Ecevit'in şahsına daha çok yönelmiştir.

Zafer gazetesinin başyazısında şu görüşlere yer verilir:

Okuyunuz da, «Atatürk'ün kurduğu parti» diye seçim afişlerinde kendini tanıtan muhalefet partisinin, bu «sosyalist değilim» diyemiyen genel sekreterin elinde nereye sürüklenmek istediğini görünüz. Okuyunuz da isminin altına «Kurucusu: Kemal Atatürk» yazılan Ulus gazetesinin hangi doktrine âlet edilmek isteğini anlayınız... Ecevit şöyle demiş: «Ortanın Solu» Türkiye'de ilk defa, bir doktrin haline getiriliyor. Onu kat'î değil «esnek» bir doktrin haline getirmeliyiz. Marksizmin en büyük zaafı fazla kesin olması idi. Sosyalizm başlangıçta belirli iken bugün belirsiz hale geldi... Şimdi Ecevit ve arkadaşlarının ve onları destekleyen solcu yazarların memlekette neyi yıkmak istediklerini daha iyi anlıyoruz. Manevî kuvveti çökertmek ve toplumun inançlarını değiştirme çabası içinde olduklarının itirafıdır bu sözler...»⁶¹²

Politika isimli gazetenin genel değerlendirme yaptığı bir başyazısında İnönü – Ecevit arasındaki liderlik için verilen mücadele ele alınan konulardan biridir. Başyazıda Bülent Ecevit'in Atatürkçülük şemsiyesi altında ortanın solu-İnönü çekişmesi başlattığı bildirilir.⁶¹³

Kemal Anadol'a göre 1969 genel seçimleri ile beraber gün yüzüne çıkan parti içi güç mücadelesinin resmi netleşerek “grup-genel merkez çekişmesi” ön plana çıkmıştır. Atatürkçülüğün geri planda kaldığını söyleyerek partiden kopanların yerini dolduran Nihat Erim, Kemal Satır gibi isimler Ecevit'i Atatürk yolunu terk etmekle suçladıkları yeni bir sayfa açılmıştır. Ecevit de, "Atatürk sağ olsaydı kendi devrimlerinden daha ileri giderdi. Altyapı devrimlerine yetişemedi. O devrimleri de biz yapacağız" savunusuyla uzun süredir yazılı basının tahliliyle meşgul olduğu “devrim, ama nasıl?” sorularının yanıtını da vermiş sayılır.⁶¹⁴ Falih Rıfkı Atay'ın da parti içi denge – mücadelesi ile öne

⁶¹² “CHP İçindeki Doktrin Çatışması”, *Zafer*, 31 Ocak, 1968, s.1.

⁶¹³ *Politika*, 11 Aralık, 1967, s.1.

⁶¹⁴ *aynı eser*, 151.

çıkmayı başaran Ecevit politikalarına karşı olumsuz bakışını şu sözlerle ifade ettiği bilinir:

*“Ecevit’in yeni bir kültürsüzlük ve züppelik marifeti: Tek parti devrine sırt çevirmek! Babasını anasını inkâr etmek gibi bir şey... Atatürk’ün tek parti devri olmasaydı Arap yazısı yerine Latin yazısı alınabilir mi idi? Atatürk’ün tek parti devri olmasaydı Türk kadını hekim, yargıç, mühendis ve hür insan olabilir mi idi?”*⁶¹⁵

Atay, Atatürk’ün ortaya koyduğu her fikrin orijinalliğine ve içinde bulunduğu şartlara dikkat çektiği bir başka yazısında Ecevit’e şu sözlerle yüklenir:

*“İnsan ağzını açmadan önce hiç olmazsa kendi partizan gazetesini okur. Hem Atatürk düşmanlığının C.H.P.’nin başında ne işi var? Atatürk bir taklidci ha. CHP’nin kökünden sarstığı tevhid-i tedrisatı ve bir din devletini dünya devletine çevirmeyi kimden taklid etmiştir? ... Demek Tanzimat’tan bu yana tek orijinal Ecevit!”*⁶¹⁶

Son Havadis gazetesinde yazan Tekin Erer’in “Atatürk’ün Halk Partisi ve Ecevit’in CHP’si!” başlıklı yazısı da eleştirel bakışı pekiştiren örneklerle bezelidir. Halk arasında bir zümre ayrımı gözetmeyen Atatürk’ten sonra, hem İnönü’nün hem de Ecevit’in TİP’in aksiyonerliğini de yanlarına alarak, ortanın solu fikrinden güç alan partinin önce ideolojik olarak sola kaydığı ardından da yalnızca işçi sınıfına dayanan bir düzen kurmak istediği belirtilir.⁶¹⁷ Bu yüzden 1969 seçimlerinden sonra meclis içindeki etkinliği geri planda kalan TİP için, yazılı basının etkili bir savunma sahası haline geldiği söylenebilir. Mezkûr ortamdan hoşnut olmayan eski TİP vekillerinden Çetin Altan “Taş” isimli köşesinde ironik bir eleştiri yazıyı kaleme alır. Altan’a göre CHP’nin savunduğu ve AP’nin kolladığı “demokrasi avantacılıktır. Bu düzende kimse kimsenin çıkarına göz dikmemelidir. Adam tütünden 20 milyon kazanmış. Allah versin herkes kazansın. Demir tüccarı yirmi milyon kazanmış, kazanacak elbette. Demokrasi kazanç demektir...” Çetin Altan bu yazısında Atatürkçü anlayıştan nasıl sapıldığını ifade etmek için şunları da hatırlatır:

⁶¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Pazar Konuşması”, *Dünya*, 24 Ağustos, 1969, s. 2.

⁶¹⁶ Falih Rıfkı Atay, “Ecevit’in Üniversitelerde İş Ne?”, *Dünya*, 3 Haziran, 1970, s. 7.

⁶¹⁷ Tekin Erer, “Atatürk’ün Halk Partisi ve Ecevit’in CHP’si!”, *Son Havadis*, 16 Ağustos, 1969, s. 3.

“Demokrasi halkın halk için halk tarafından yönetimi demektir. Atatürk de buna inanmış, Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir demişti. Atatürk mülke düşman değildi. Atatürk ta o zamandan beri Amerikalıların Türkiye’de üsler kurması veya yabancı kumpanya komisyoncularının aziz milletimizi halk için halk tarafından yönetmesini isterdi... Demokrasiye aykırı olduğu için dernekleri kapatıyoruz. Demokrasiye aykırı kitapları yasaklıyoruz. Bu düzeni beğenmeyenleri de içeri tikiyoruz. Demokrasinin böylesi kolay bulunmaz. Atatürk’ün dediği oldu. Türkiye çağdaş uygarlık düzenine ulaştı. Buna da en çok kertenkelelerle salyangozlar şaştı.”⁶¹⁸

Çetin Altan ile aynı doğrultuda ancak daha umutsuz bir bakışla seçim sonuçlarına dair bir değerlendirme yazısı kaleme alan Oktay Akbal da, gelinen noktada siyasal sistemin “*biçimsel bir demokrasiye*” hükmettiğini ifade eder. Atatürk’ün söylediğini iddia ettiği “*Biz bize benzeriz demokrasiden*” çözüm beklemenin bir anlamı kalmadığını söyler.⁶¹⁹ Falih Rıfki Atay, bu görüşün giderek pekiştiğini 1969 genel seçim sonuçlarıyla ilgili tahlillerinde sunar. Bununla beraber Atay’ın CHP’ye karşı tutumunun TİP parti programını da kapsadığı gerekçesiyle daha fazla sertleştirdiği görülür. Atay’a göre “*başında İnönü bulunan ve Atatürk devrinden beri bağlı olduğu eski C.H.P.’nin halktan uzaklaşarak Demirperde arkası rejimine benzer bir kimliğe*” büründüğünü belirtir. Bundan böyle Türk siyasal sisteminde “*Atatürkçülüğe sıkı sıkıya bağlı olduğu bilinen*” tek parti Güven’dir.⁶²⁰

Parti içi muhalefetle başlayıp yeni bir siyasi parti ile noktalanın sürecin önderlerinden Turhan Feyzioğlu kopuşun sebebini şöyle ifade eder:

“Güven Partisi kurucuları eski partilerinden fikir savaşı vererek ayrıldılar. Ortanın solu deyiminin Atatürkçülüğe ve milliyetçiliğe sığmayan bir takım davranışlara şemsiye vazifesi görmemesi için,

⁶¹⁸ Çetin Altan, “Demokrasi Üstüne Nutuk”, **Akşam**, 7 Temmuz, 1969, s.2.

⁶¹⁹ Oktay Akbal, “Olacak Olan Olur”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim, 1969, s. 2.

⁶²⁰ Falih Rıfki Atay, “Yerinde Bir Tasfiye”, **Dünya**, 21 Ekim, 1969, s. 1.

*/buna sınır çizmeye çalışılır. Memlekette ve parti içinde demokrasiyi savundular.*⁶²¹

Her ne var ki Tarhan Erdem bu tutumun asıl amacını şu cümleyle açıklar: “*Talat Aydemir’in darbe macerasıyla başlayıp 1972 parti kurultayına kadar süren Ortanın Solu mücadelesinin ortak yanı, her türlü araç kullanılarak partinin İnönü ve ekibinden arındırılmasıdır. Atatürk Devrimleri ve Kemalizm burada bir araç olarak kullanılmıştır*”.⁶²² Buna karşın yazılı basının eski kalemleri Cumhuriyet’in ilk yıllarını anımsatarak İsmet İnönü’nün halen Atatürk’ün yaşayan mirasçısı olduğunu vurgular.⁶²³ Vasfi Raşit Sevig’in Ulus’ta yayımlanan bir yazı dizisinde şu satırlara rastlanmaktadır:

*“Atatürk hiç şüphesiz ki millî egemenliğin dâhi mimarıdır. Fakat onun plânım kuvveden, yani zihindeki tasavvur halinden fiile çıkarmakta İnönü en birinci ve tek yardımcı olmuştur... Atatürk’ün heykellerini kırmalarına ve İnönü’ ye Allahsız diyenlere şaşmıyorum. Fakat vatanın büyük aydınlarından bir General, profesör ve hekim olan bir zatın ona Allahsız diyebilmesine hayret ediyorum. İnönü büyük Allah’ı siyaset lâğımlarına indirmeyecek kadar hakseverdir...”*⁶²⁴

Usta kalemlerden biri olan Oktay Akbal ise şu tespitte bulunmaktadır:

“Hep yazarım öteden beri CHP de, AP de kırk yamalı bohça halinden kurtulmalıydılar diye... İçinde herkesin yer aldığı «yığın» partileri ortadan kalkmalıydı bugüne dek. Merkez partisi, orta yol partisi bence Anayasa partisidir. Anayasamızın olduğu gibi uygulanması bu partinin tek amacı, tek programıdır. Anayasa’yı sağdan veya soldan zorlayanlar, daha solcu veya daha sağcı bir kişiliğe, bir anlama ulaştırmak isteyenlere karşı Anayasa düzenini sürdürmek, bu «merkez» in başlıca işidir. Türk politika ortamında sağlam, milliyetçi,

⁶²¹ Turhan Feyzioglu, “Güven Partisinin Cevabı”, **Milliyet**, 21 Ağustos, 1967, s.1.

⁶²² Tarhan Erdem, “CHP’de Parti İçi Mücadele Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 450.

⁶²³ Selahattin Hakkı Esatoğlu, “ve Balıkesir!”, **Ulus**, 14 Mayıs, 1965, s. 1.

⁶²⁴ Vasfi Raşit Sevig, “Siyaset ve Ötesi”, **Ulus**, 12 Temmuz, 1966, s.2.

Atatürkçü, uygarlıktan, sosyal adaletten yana tutumu, eylemi olmalıdır.”⁶²⁵

Bu minvalde düşünenlerden bir başka kalem ise Fikret Ekinci'dir. Sosyal adalet, gelir eşitsizliği, sınıf farklılıkları meseleleri gibi toplum içinde çokça tartışmanın çıktığı günlerde *Ulus*'taki bir yazısında 1950 seçimlerinden başlayarak bir muhasebe yapan yazar “*eklektik bir parti olan CHP'nin Ortanın Solu politikasına bir günde gelmediğini, Atatürk devrimcilerini küstüre küstüre bu kimlikten sıyrılmak gerektiğini geç kavradığını*” belirtir.⁶²⁶ Bir başka tecrübeli kalem Necdet Kurdakul *Dünya*'daki köşesinde şu sözleriyle eleştirilerini sıralar:

“Günün modası bu Halktan yana olmak!

Kırk yıllık parti bile şimdi halktan yana bir parti olarak, kendisini milletin gözlerine sokmaya çalışmaktadır. Demekki halkçılık ilkesine rağmen bu parti 1966 yılına kadar halktan yana bir politika gütmemiş... Atatürk devrimlerini bu memlekette layıkıyla uygulayacak bu halkı siyasi ve iktisadi hürriyetler içerisinde insanlığına kavuşturacak kafalar, kendi içinden çıkan kafalar olacaktır. Nefesleri viski, volka salem kokan mirasyedilerin, paşazadelerin, ağa çocuklarının frenk züppelikleriyle Atatürk devrimleri hayatiyet kazanamaz.”⁶²⁷

Esasen bu bakışın öncülü CHP'li koalisyon yıllarının sonuna doğru gündeme giren bir tartışmadan oluşur. İktisadi kalkınma ile kalkınmadan elde edilecek her türlü hasılanın inkılabı yönlendirilmesi İlhan Selçuk gibi yazarları etkilemiş görünmektedir. İlhan Selçuk bir köşe yazısında şu sözleri sarf etmektedir:

Şimdi Atatürkçüler için tek çıkar yol kalmıştır: Eğer halkı, şehirlisiyle ve köylüsüyle, işçisiyle ve esnafıyla kazanmak istiyorlarsa, Atatürkçülüğü halkçılık ilkesiyle ele almak zorundadırlar. Artık şapkayı, yeni yazıyı, layikliği ağzında çiğneyen bir tepeden inme zorlamanın Türkiye'de şansı yoktur. Zaten her

⁶²⁵ Oktay Akbal, “Yelpaze Kuruluyor”, **Cumhuriyet**, s. 14 Nisan, 1967, s. 2.

⁶²⁶ Fikret Ekinci, “CHP'de Kesinlik Var”, **Ulus**, 26 Eylül, 1967, s.3.

⁶²⁷ Necdet Kurdakul, “Halk'dan Yana”, **Dünya**, 30 Eylül, 1966, s.2.

türlü bir hikâyenin sonuçları da on para etmez. Atatürkçülüğü iktisadi prensipleriyle bir halk rejimi olarak halka sunmaktan başka hiçbir çare yoktur.”⁶²⁸

Öyleyse yaptığı sosyal ve politik açılımlarla beraber sol siyasete kaydığı ifade edilen CHP içinde üç çeşit Atatürkçülük barındığı sonucuna ulaşılabilir. Bunlardan ilk ve en köklüsü Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Atatürk’ün de temsilini yapan İnönü cephesi, ikincisi ve daha dirayetlisi 27 Mayıs ruhu ile Atatürkçülüğü tümüyle bağdaştırılanların cephesi ve son olarak bunların dışında kalıp asıl gündemini tamamıyla yeni siyasi bakışların oluşturduğu kadroların cephesi. Bu ahvali en güzel özetleyen yazılı basın örneklerinden biri de *Son Havadis*’in 1967 yılında yaptığı bir parti – politika değerlendirme başyazısından anlaşılmaktadır. Yazıda şu ifadeler rastlanır;

*“Halk Partisi Meclisinde konuşulan ortanın solu meselesinin, Bülent Ecevit’in genel sekreter seçilmesiyle başlamış yeni bir perdesinden başka bir şey değil! Bülent Ecevit partiyi gençliğinden bu yana bağlandığı sosyalizmin kabuklarına sokmak istiyor. Karşısında yer alanlar Halk Partisinin sosyalist olmadığını, olamayacağını, ona sosyalist niteliği verildiği andan itibaren Atatürkçülükten dönmüş sayılacağını ileri sürüyor... Nihayet İnönü, «hareket bana karşı» diyerek tartışmanın ideolojik rengini bir anda siliyor, yerine şahsî ihtiras ve emelleri koyarak her iki tarafın, Feyzioğlu kadar vakitsiz ötmeğe başlamış Ecevit’in de çizmeden yukarı çıktıklarını işaret ediyor...”*⁶²⁹

Bu yaklaşıma parti içinden getirilen açıklamalardan biri ise eski Bayındırlık ve İmar Bakanı Emin Paksüt’ün sözlerinde şöyle hayat bulur:

“Biz Atatürk’ün millet egemenliği temel inancına bağlıyız. Atatürk’ün akılcı ve bilimci metodunun üstün metod olduğu kanısındayız. Siyasi hayatın, amacı bize göre uygarlık düzeyine çıkmaktır... CHP İllerin konuşma dili ve siyasî çabalan halkı kalkındırmak için olmalıdır, halkı

⁶²⁸ İlhan Selçuk, “Başka Yolu Yok“, *Cumhuriyet*, 19 Mart, 1964, s. 4.

⁶²⁹ “Halk Partisinde Olanlar”, *Son Havadis*, 9 Ocak, 1967, s.1.

ayaklandırmak için değil. Gayretler sefaleti yenmek için olmalıdır. Siyasî çıkarlar için sefaleti sömürmek değil... ”⁶³⁰

Muhtelif zamanlarda Ortanın Soluyla bir arada tanımlanmaya çalışılan Atatürk ve Atatürkçülük kavramlarına ilgi büyüktür. Örneğin Muzaffer Aşkın’ın şu köşe yazısında ele aldığı çözümleme genel görünümüne dair net bir tablo olmalıdır;

Atatürk toplumu bütün müessesleri, hatta gelenekleri ve alışkanlıkları ile değiştirmek isteyen bir devrimci idi. Her devrimci, tutucu ve statükocuların karşısında, sol bir hareketin temsilcisidir. Sol veya solcu kelimelerinin komünizm ve Marxist sosyalizm ile karıştırılması, bugüne kadar Türkiye’de bütün devrimci akımların veya devrimci kişilerin yerden yere vurulması için kasten ve haince, bir alet olarak kullanılmıştır. Bugün «Ortanın Solu» hareketinin başına getirilmek istenen de budur.⁶³¹

Bu çerçevede Yekta Güngör Özden’ in yazı dizisinde yer verdiği tarifte “siyasal bir atılım olan ortanın solu, C.H.P. nde. öze dönüştür... Atatürk ve devrim ilkelerine, insan haklarına yürekte bağlıdır, demokrasi ve özgürlüklerin koruyucusudur... ”.⁶³²

Öte yandan bu doğrultuda yayılan eleştiriler çoğaldıkça CHP içerisinde huzursuzluğa sebep olduğu düşünülen her türlü aksi tutum yazılı basın üzerinden hemen tenkit bulur. CHP Sivas Milletvekili Nazif Aslan’ın, “ortanın göbeğinde olanların partide kalmalarının şerefsizlik olduğunu” ileri sürmesi İnönü saflarında yeni bir direnç noktası meydana getirmiştir. ⁶³³ Bu hususta muhtelif mecmualarda İnönü’nün partiyi bir bütün halinde nasıl ayakta tutması gerektiğiyle ilgili tasvirler oluşmuştur. *Ant*’ın bir yazısında sığındığı açıklamalar şunlardır:

“Ortanın Solu’nun ne menem bir şey olduğu hâlâ kesin olarak belirmiş değildir. Ortanın Solu’nun ilk tanımlamasını İnönü yapmış, bunu, CHP yetkililerinin yüzlerce tanımlaması izlemiştir. Fakat bu tanımlamalar birbiriyle karşılaştırıldığında, aralarında büyük farklar

⁶³⁰ “Bize Göre Ortanın Solu”, **Akşam**, 28 Nisan, 1967, s.1.

⁶³¹ Muzaffer Aşkın, “Solculuk”, **Vatan**, 28 Nisan, 1967, s.2.

⁶³² Yekta Güngör Özden, “Ortanın Solu Ülküsü”, **Ulus**, 1 Eylül, 1968, s. 2.

⁶³³ **Yeni Gazete**, 7 Şubat, 1968, s.7.

olduğu ve eylemde uyuşmalarına imkân bulunmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kısacası, Ortanın Solu, muz gibi ne niyete yenirse o kokuyu vermeye devam etmektedir... Belki Ecevit ile çevresindeki iki elin parmaklarım geçmeyecek kadar arkadaşı bu «burjuva aldatmacası» olarak tezgâhlanan harekete gerçek bir sol hareket hüviyeti kazandıрмаğa çalışmaktadırlar, fakat daha önce de sık sık belirttiğimiz gibi, CHP'nin bünyesi itibariyle bir sol hareketi samimî olarak benimsemesi mümkün değildir...”⁶³⁴

12 Mart 1971 muhtırasıyla beraber Başbakan olan Nihat Erim de İnönü'nün mezkûr tutumunu ve görüşlerini ifade eden şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Büyük bir siyasî partide çeşitli akımlar olabilir. Bunlar bazen hizip halinde örgütlenir. Liderimiz Sayın İnönü'dür. Bizler onun yardımcılarıyız. Ama öyle olmasa da Sayın İnönü'nün yeniden ifade ettiği ortanın solu politikasını candan benimsiyorum. Hiçbir zaman hizipçiliği sevmemdim. CHP'nin programına samimiyetle bağlı herkes benim safımdadır. Başka türlüşünü kabul etmem, hizip tanımam...”⁶³⁵

Bununla birlikte yazılı basında İnönü lehinde çıkan yazılara da rastlamak mümkündür. Bu yazıların genelinde Atatürk dönemine atıfla meydana getirilmiş süreklilik vurguları öne çıkar. Bu saikde Agâh Sırrı Levend gibi o yıllara tanıklık etmiş isimlerin köşe yazılarında Atatürkçülük bağlamında ele alınan konularda İnönü'nün Atatürk'ten sonra başarılarla dolu bir siyasi geleneği sürdürdüğünü iddia eden görüşlerin bulunduğu görülecektir.⁶³⁶

Türkiye İşçi Partisi'nin kendi yerini tümüyle solda belirlemesiyle CHP'nin rasyonel bir politika hamlesi geliştirerek seçmen devşirmek maksadıyla zamanın popüler akımlarına geçiş yaptığını iddia eden görüşler vardır. Bu bağlamda Sina Akşin 1965 genel seçimlerindeki atmosferi tarif ederken “oy endişesi ve soldaki oy mecrasını kendi bünyesinde toplamak niyetiyle” ortanın solunda seçimlere gidildiğini ifade eder.⁶³⁷

⁶³⁴ Ortanın Solu Yeni Açmazlara Giriyor”, **Ant**, 7 Mayıs, 1968, s.6.

⁶³⁵ **Milliyet**, 17 Kasım, 1968, s. 7.

⁶³⁶ Agah Sırrı Levend, “Altın Devrini Özleyiş”, **Ulus**, 15 Şubat, 1964, s.2.

⁶³⁷ Sina Akşin, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal, Toplumsal ve ideolojik Kökenleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.2041.

Buna karşın partililerin betimlemelerinde inkılapçı ruh ile bu yolun esas yol olarak seçildiği yazılı basına aktarılmıştır. Mümtaz Soysal'ın *Milliyet* gazetesindeki bir değerlendirmesi hem siyaseten yaşanan değişimin hem de üstü kapalı mesajlarla aktarılan Atatürkçülüğün hangi yönde evirildiğinin analitik bir çözümlemesini şu şekilde sunar:

1945'ten beri Türkiye'deki politika hayatının CHP ve anti - CHP ikiliği çevresinde döndüğü muhakkak. Bir yanda, Kurtuluş Savaşından beri süregelen eşraf ve ağa kalıntılarına rağmen bürokratik niteliği ağır basan yüzeysel devrimcilik tutumu, bir yanda da yığınların sıkıntılarını ve bu çeşit devrimciliğe karşı tepkilerini ustaca kullanmasını bilen, gerektiğinde kırıncı ağayı ve eşrafı da yanına alabilen yeni burjuvazinin başkaldırışı. Bu ikilik, dengeyi zaman zaman değiştiren çeşitlemeleriyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında politika hayatına damgasını vurdu. Şimdi, yeni yeni, ekonomik ve sosyal yapıdaki gelişmeler 1961 Anayasasının yarattığı hava, nisbi temsilin benimsenmesi ve TİP'in kuruluşu bu acaip ikiliği bozmağa ve her iki yandaki sahte koalisyonları ortadan kaldırmağa yol açmaktadır. CHP'deki Ortanın Solu hareketi de, bu partiyi ayakta tutar görünürken aslında için için kemiren gülünç birleşmelerin sona ermesi demektir. Yarım yüzyıllık bir partinin, sınıf tahlillerinden hiç söz etmeksizin, tutarlı doktrin korkusunu üzerinden atmaksızın, böyle bir politikayı ne ölçüde gerçekleştirebileceği ayrı bir sorun... ”⁶³⁸

İsmet İnönü'nün seçim sathında *Ulus* gazetesine verdiği bir demeçte Ortanın Solu hareketinin “mevcut düzende devinimi istiyen, ileri fikirlerin takipçisi olan inkılapçı insanların davası” olduğunu söylediği bilinir. Türk siyasetine kazandırmaya çalışılan bu yeni hareket tarzı ile “memleketi faşizm, komünizm gibi ideolojilere karşı koruyacağını Batı memleketlerinin bu anlayışla kalkındıklarını...” ifade etmesi de öyle sanıyoruz ki yazılı basına karşı bu yeni kavramın sempatik gösterilmesinin bir

⁶³⁸ Mümtaz Soysal, “CHP’de Yeni Kadro ve Uzlaşma Hastalığı”, *Milliyet*, 6 Kasım, 1968, s.5.

gereğidir.⁶³⁹ Bir başka açıklama ise Nihat Erim'e aittir. *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir teorik çerçeve yazısında Ortanın Solu sözünün sosyal, iktisadi ve siyasi bilimlerde kullanılan bir deyim olduğunu söyleyen Erim, CHP'nin ilk andan itibaren “*altı umdeyle beraber ortanın solunda bir anlayışla birlikte yürütülmekte*” olduğunu aktarır.⁶⁴⁰

Kemal Satır'ın Trabzon'daki seçim çalışmalarında CHP siyasetinin “*Kızıl Moskof*” olarak nitelendirilmesine atfen yaptığı izahatlar kıymetlidir.⁶⁴¹ Satır, konuşmasının uzunca bir bölümünü ayırdığı Komünizmin ne olduğunu açıklayarak, ne Ortanın Solu hareketiyle ne de Atatürkçülükle bağdaşmadığını dile getirmiştir.⁶⁴² Seçimlerden bir yıl sonra CHP'nin Atatürkçülüğten uzaklaştığı yönündeki eleştirilerin dozunun artmasıyla *Ulus* gazetesinde Oğuz Kazım Atok imzalı bir yazı yayımlanmıştır. Diğer siyasi aktörlere sitem ederek başlayan yazıda, “*...Yeni Türkiye'nin kurucusu Ata'mız, CHP.'nin ilkelerini biçimlendirirken: Bizim ana görüşümüz, bizim prensiplerimiz herkese açıktır ve Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini ulusumuza kabul ettirmek için de şimdiye dek hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık.*” sözünü hatırlatma gereğini duymuştur. Buna müteakip yazının devamında şu ifadeler yer alır:

*“Atatürk, kendi ana görüşüne duygusallık göstererek, her düşün ve akımdan faydalanmayı, yolunu dünya görüşüyle ışıklandırmayı ihmal etmemiştir. Başka bir deyişle Atatürk, Türk Ulusunun tarihsel yapısını, kaynak ve olanaklarını göz önünde tutarak, modern anlamda bize özgü bir kalıp ve öz bulmuş, bunları uygulama alanına dökmekte, kendine inanan ve yardım edenleriyle birlikte sonuna değin direnmiştir. Tutucu, Ortaçağ tavrılı zihniyete başkaldıran, ya da aşırı sol kanat rejiminden kendini koruyan her siyasal topluluğun güdücü dayanağı, Atatürk'ü bu yaşam felsefesi ve O'nun sınırladığı toplumsal ortam olması gerekir.”*⁶⁴³

⁶³⁹ *Ulus*, 8 Ekim, 1965, s.1.

⁶⁴⁰ Nihat Erim, “Ortanın Solu ve CHP”, *Milliyet*, 4 Eylül, 1965, s.2.

⁶⁴¹ Bu eleştiri sıklıkla AP adaylarının dillendirdiği bir seçim söylemidir. Bir örnek için bkz. “Ortanın Solu Moskova Yolu”, *Sabah*, 11 Ağustos, 1965, s.3.; Rıdvan Bülbül, “Seçim Ortamı”, *Sabah*, 17 Ağustos, 1965, s. 3.

⁶⁴² “Komünizm Nedir, Ne Değildir?” *Dünya*, 20 Eylül, 1965, s. 1.

⁶⁴³ “Ana Görüşte Ortak Bağlantı Kurulmadıkça”, *Ulus*, 27 Kasım, 1966, s. 2.

Cumhuriyet gazetesine bir yazı kaleme alarak yapılan sert eleştirilere cevap verme niyetinde olan CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin şunları söylemektedir:

“Atatürk’e, yaptığı devrimlere, kurtarıcı ilkelerine ve 44 yıllık Cumhuriyet aşamasına ve bugünkü sosyal yapılı Anayasamıza karşılık bu sağcılığın devam ettirileceğini düşünmek boştur... Yakın zamanlara kadar Türk tarihi sağcılığın, tutuculuğun ve irticaî hareketlerin korkunç faciaları ile doludur.

Bütün maksatlı yaygaralara, koparılmak istenilen gürültülere ve aşağılık duygular ile herkese yapılan iftiralara karşılık çok iyi bilinmektedir ki, Türkiye’de komünist olmak istiyen, komünizmi seven, onun Marksist teorilerini benimseyenler iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır ve bunlar Atatürkçü güçleri alt edecek kudrete hiçbir zaman erişemezler. Bunun dışında herkes bu maksatlı yaygaracılardan daha çok, daha bilinçli ve akıllı olarak komünizmin karşısındadır...”⁶⁴⁴

CHP Sivas Milletvekili Kemal Palaoğlu’nun *Kim*’de çıkan yazısı da diğer partililerin yazdıkları gibi öze dönüşü konu edinmektedir. Buna göre;

Cumhuriyet Halk Partisi Ortanın Solunda olduğunu söylerken; yeni bir şey icad etmiyor, kendi öz yerini belirtiyor, gerçek anlamda Atatürkçü olduğunu isbatlıyor ve Atatürkçülüğün, her türlü spekülâsyonun dışında, en gerçek yorumunu yapıyordu. Kemalizmin, kendi hayatîyetini ve kendi yorumunu, bizzat kendi öz sahiplerinden beklemesinden daha tabî ne olabilirdi?⁶⁴⁵

CHP Gençlik Kolları’na ait yazılı basında çıkan bildiri de dikkate alındığında partinin tüm kadrolarıyla sola doğru açılan bu yeni hareket tarzı tümüyle benimsenmiş, “memlekette reformların ortanın solu ile yerleşeceği” kanaati hâkim olmuştur.⁶⁴⁶ Genel

⁶⁴⁴ Kenan Esengin, “Bu Zihniyet Değişmelidir”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan, 1967, s.2.

⁶⁴⁵ Kemal Palaoğlu, “Niçin Ortanın Solu”, **Kim**, 20 Nisan, 1966, s.8.

⁶⁴⁶ Bildirinin bir nüshası için bkz. **Milliyet**, 10 Ağustos, 1965, s.1.

bilanço itibarıyla Abdi İpekçi Ortanın Solu hareketini “*CHP'nin 40 yıllık program ve politikasından başka bir şey değildir*” sözüyle değerlendirmiştir.⁶⁴⁷

Genel seçimlerin ardından popülist söylemden sıyrılmış haliyle Ortanın Soluna yönelik diğer yazılı basın değerlendirmelerine bakıldığında Atatürkçülük ile ilgili temanın içeri daha fazla nüfuz ettiği görülecektir. Ahmet Karahan'ın *Ulus* gazetesinde yayımlanan bir yazı dizisinde hürriyet ve eşitlik prensibini açıklarken “*Reformcu Sol*” başlığıyla yaptığı tahlillerde tüm dayanakları “*Atatürkçülüğün bilimsel bir tecellisi*” olarak bildirmesi önemlidir.⁶⁴⁸ Ağâh Sırrı Levend ise bütüncül bir yaklaşımla CHP'nin yeni yolunu değerlendirmektedir. Yazara göre Cumhuriyetle yaşıt olan parti;

“...*temsil ettiği altı ilke ve program bakımından donmuş değildir. Yurdun gerçek ihtiyaçlarına dayanan ilkelerdir, bazı ilkelerin genişlemesi, günün gerçeklerinin adım adım izlenmiş olmasındandır CHP'nin reformculuğu devrimciliğinden gelmektedir.*”⁶⁴⁹

Naşit Uluğ'un da bu çerçevede ele alınabilecek tarafsız bir değerlendirmesi mevcuttur. Atatürk'ün ölüm yıldönümünde *Dünya* gazetesindeki yazısında Uluğ, “*Büyük Atatürk'ün Gerçek Yolu*” başlığı altında şunları söyler;

“...*Devrim hamlelerinde O'na biraz daha ağır, biraz daha temkinli ve idareli olmayı tavsiye eden yakınlarını dinlemeyip, kesin ve kararlı davranmayı, Türk toplumunun kurtuluşu şartı olarak kabul etmişti... Atatürk her hamlesini, her toplum hareketini yaparken mantıklı idi ve ihtiyatlı idi. Yaptıklarının sebep ve lüzumunu akla en uygun yollarla izah etmediği bir hareketi görülmemiştir...*”⁶⁵⁰

Varlık 'ta Mustafa Elöve imzalı ve “*Atatürk'ü Anlamak*” başlığını taşıyan yazı da burada anılmalıdır. Yazara göre “*Aradan 43 yıl geçmesine rağmen Atatürk'ü anlayabildik, onun söylediklerini ya da söylemek istediklerini içimize gerçek anlamında, sindirdik de, tam bir uygulama yapabildik mi?*” sorusu yanıt bulmamıştır. Bu saikde

⁶⁴⁷ Abdi İpekçi, “CHP ve Ortanın Solu”, *Milliyet*, 27 Temmuz, 1965, s. 1.

⁶⁴⁸ Ahmet Karahan, “CHP Programında Hürriyet ve Eşitlik”, *Ulus*, 13 Kasım, 1966, s. 2

⁶⁴⁹ Ağâh Sırrı Levend, “Partiler ve Temsil Ettikleri Fikirler”, *Ulus*, 16, Kasım, 1966, s.2.

⁶⁵⁰ Naşit Uluğ, “Büyük Atatürk'ün Gerçek Yolu”, *Dünya*, 10 Kasım, 1965, s. 7.

yapılmaya çalışılan “reformlar nafiledir”.⁶⁵¹ Bu yazıların yayımlandığı günlerde *Varlık*’ı çıkartan Yaşar Nabi’nin *Tek Yol Atatürk Yolu* isimli bir eseri basılmıştır. *ABC* mecmuasında içeriği tanıtılan kitaba dair şu notlar düşülmüştür:

*“1966 Türkiye’inde şartlar tersine çevrilmiştir. Dünya alıp başını erişilmez noktalara varmışken biz yerinde saymak da lâf mı, gerisin geri bir yarıştı tutturmuşuz... Atatürk Türkiye’nin Batılı bit ülke olmasını istiyordu. Batılı derken o —her zaman tekrarlamıştır— müspet ilimlere özgür düşünceye bağlı, kafaları bağımsız bir imkân topluluğunu kastediyordu... Bir özgür düşünür sıfatıyla doktrin kurmamış, bin yıllık hurafelerden şaşmıyarak bir yobazlık çukuru içinde yüzenleri bilimin, uygarlığın insanca yaşamanın aydınlığına çıkarmak için çırpınmıştı...”*⁶⁵²

Cumhuriyet gazetesinde yazan Bahri Savcı’nın da bir değerlendirmesi mevcuttur. Yazar’a göre “kökten ve halk yararına değişmecilik sosyal açıdan bir Atatürk gerçeğidir...”⁶⁵³

Bu dönemde sol temaya uyarlanmış Atatürk ve Atatürkçülük konulu içeriklerin yoğunlaşması üzerine, ortaya çıkan başka tenkitler de mevcuttur. *Adalet*’te yayımlanan bir başyazıda Atatürk ve Atatürkçülüğün bir siyasi partinin tekelinde siyaset aracı olarak kullanılmasının sert bir dille eleştirildiği görülmektedir:

“Gazetelerimizin birinde ortanın solu konusunda yayınlanan bir yazı serisinde, Atatürk’ü ortanın solunda oturtmak için büyük çabaların harcanıldığı görülmüştür... Hatalıdır çünkü. Atatürk özel veya tüzel kişilerin ilkel emellerine, hele meşru nizam düşmanlarına, kendi İktidarlarının ihmali yüzünden bugüne kadar bilgi seviyesi yükseltilememiş olan milletimizi gerici ve ilerici ithamlarıyla ikiye bölmekte çıkan olanlara, anarşistlere, komünistlere ve sonu nereye varacağı şimdiden kestirilemeyen sol çizgide cambaz yapanlara alet olacak bir lider değildir. İleri insanlık dışında Atatürk’ü dokirin ve

⁶⁵¹ Mustafa Elöve, “Atatürk’ü Anlamak”, *Varlık*, 1 Kasım, 1966, s.5.

⁶⁵² “Atatürk Üzerine Bir Devrimcinin Notları”, *ABC*, 12 Kasım, 1966, s. 15.

⁶⁵³ Bahri Savcı, “Atatürk’ü Yeniden Değerlendirme”, *Cumhuriyet*, 12 Kasım, 1966, s. 2.

yelpaze tartışmalarında onu kalkan yapanlar ve onu zedelemeye çalışanlar sahte ve küstah Atatürkçülüklerdir... ”⁶⁵⁴

Emekli Tuğamiral Necdet Tiryaki'nin *Son Havadis*'deki yazısı da sert bir eleştiri getirmektedir. Tiryaki'ye göre;

“Halk Partisi son bir senedir ortanın soldadır. Öyleyse rejimi ve anayasayı beğenmemekte ve onu reform ile ve belki de zorla değiştirmek istemektedir... Büyük Atatürk milletinin akliselimine, bilgisine-kitabî değil- ve sezişine her zaman inanmış ve güvenmiştir. Onun haklı olduğunu tarih göstermiştir göstermektedir ve gösterecektir.”⁶⁵⁵

Ortanın soluna dair Alparslan Türkeş'in de eleştirel bir demeci mevcuttur. Türkeş'in Akşam gazetesindeki değerlendirmesinde şu sözleri yer bulur:

“CHP Atatürk'e ve rejime ihanet halindedir. Kemalizmi ağzına almıyor, ortanın solu ile meydana çıkıyor. Doğu mitinglerinde ırkçılık yapılıyor, bölgescilik yapılıyor. Yabancı rejimleri kopya ile Türkiye kalkınamaz.”⁶⁵⁶

Mümtaz Faik Fenik'in İnönü ile bir hesaplaşma niteliği taşıyan tenkitli bir yazısı vardır. Köşe yazısında;

“Bizler, kendisinin en yakını olan Metin Toker «C.H.F.de komünistlerin yuvalandığını» yazdığı zaman bile, böyle muazzam bir tehlike göstermeğe ne dilimiz varmış ne insafımız el vermiştir... Ama onun tabiatı böyledir: Kendi partisi ortadan sola kayıp Atatürk'ün programına ihanet ettiği zaman, C.H.P.den ayrılanlara Çerkeş Etem sıfatını takmaktan çekinmemiştir.”⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ “Partiler Yelpazesinde Atatürk”, **Adalet**, 3 Aralık, 1966, s.2.

⁶⁵⁵ Necdet Tiryaki, “Ortanın Solunda Ne Var”, **Son Havadis**, 9 Aralık, 1966, s.2.

⁶⁵⁶ **Akşam**, 13 Ocak, 1969, s.6.

⁶⁵⁷ Mümtaz Faik Fenik, “İnönü Yine Kara Gözlük Taktı”, **Son Havadis**, 23 Ocak, 1968, s.1.

ifadeleri geçmektedir. 27 Mayıs 1960 sonrası tabii senatörlerinden Kadri Kaplan'ın “*Sağın Solun Ortası*” isimli yazısı ise yoğun tenkitlerle doludur. Senatörün kaleminden şu satırlar dökülmüştür:

*“Sağda soldan bir şeyler anlamak mümkün. Ya şu orta nedir?... Sağ, muhafazakârdık. Sol ise devrimci, yani yenileşme ve değişme arzulu. Peki, orta nedir? Her ikisi mi? Böyle ise, bu Tanzimat felsefesidir ve asla başarı kazanamamıştır. Millî değerleri koruyarak yenileşme ve değişme ise, o zaman sağ ve sol arasında fark yoktur... Biz Atatürkçülük düşüncesine bağlı Kemalistiz. Bizim sağımız solumuz yoktur... Biz, istiklal ve hürriyet aşkı, akılcılık inancı ve medeniyet sevgisi üzerinde yükselen Atatürk düşüncesinden hız ve ilham alarak metodlarımızı tayin ederiz...”*⁶⁵⁸

Falih Rıfki Atay'ın yine aynı çizgideki eleştirilerinde şu sözlere başvurulmuştur:

*“Ortanın solu sınıfçıdır. Atatürk halkçı ve toplumcu idi. Ortanın solu proleterya sınıfı saydıklarının dışındaki toplum takımına 19 uncu asır kinini beslemekte ve onun küfürleri ile sövmektedir... Yirminci asrın rejimi sosyal devlet ve parolası smıfsızlaştırmadır. Atatürk partisini bu temel üstüne kurduğunu İzmir zaferinden hemen sonra İzmit gazeteciler toplantısında açıklamıştı. Yeni partinin islahatçıhğı halk yığınlarını bölme ve birbirine saldırma sapıtkanlığına dayanmamakta, talancı bir ruh da taşımamaktadır. Biz bu partinin A.P. ile ayrılıkları olmasını tabii buluyoruz. Ama bu ayrılış «rahmet getirici ihtilâf» soyundandır.”*⁶⁵⁹

Atatürk'ün en sık anıldığı dönemlerden biri olan 10 Kasım zamanlarında benzer eleştirilerde bulunanların sayısı da azımsanamaz niceliktedir. Nedim Naim Nam'ın “*Atatürk İçin*” başlıklı yazı dizisindeki şu satırlar öyle sanıyoruz ki İnönü'ye yönelik bir tenkittir:

⁶⁵⁸ Kadri Kaplan, “*Sağın Solun Ortası*”, **27 Mayıs Mecmuası**, 10 Mayıs, 1966, s.10.

⁶⁵⁹ Falih Rıfki Atay, “*Bu İyi Başlangıç*”, **Dünya**, 13 Mayıs, 1967, s.1.

“Atatürk büyüklük kompleksine kapılmadı. Bilakis yaşadığı sürece bu türlü komplekslere sahip olan insanlarla mücadele etti... O ebediyete intikal ettikten sonra demokrasinin münakaşası yapılır oldu. Demokrasinin tarifinden çok diyalektiğine geçildi. Sanki Atatürk demokrasi değil de diktatörlük kurmuştu... Bu başıboş düzen içinde 28 yıllık devri heba edilerek bugüne getirildi.”⁶⁶⁰

Yazılı basın da desteğiyle birlikte, CHP Atatürk'ten miras kaldığına inanılan tüm manevi ve maddi değerlerle birlikte Atatürkçülükten ayrılmaz bir bütün meydana getirdiği aşikârdır. Bu bakımdan genel kanaat Atatürk dönemi politikalarının Atatürkçülük şemsiyesi altında sürmesini gerekli gören bir motivasyon meydana getirmiştir. Muhtemelen bu dirençlerin etkisiyle partililerin sığındığı tüm gerekçelerle birlikte Atatürk ve Atatürkçülüğün Sol siyaset içine taşınması sanıldığından daha uzun süren bir süreç oluşturmuş olmalıdır. Böylelikle dönüşümün başarısı da tartışmaya açıktır. Zira ortada kazanılmış bir seçim olmadığı gibi seçmenin genel tercihlerini belirlemek konusunda tabana inildiğini söylemek yanlı bir tutum ortaya koyacaktır. Buna bağlı olarak değişen siyasi atmosferin etkisini de hesaba katmak gerekir. Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde Sovyet etkisinden kaçınmak için uğraş verdiği bir noktada, sol söylemlerin istemsizce çağrıştırdığı tehlikeler, geçmişe öykünenlerin hayli çoğunlukta olduğu bir muhalif kitlenin eleştirileri ve parti içi hizipleşmeler 1960'lı yıllarda Atatürk ve Atatürkçülüğün sola konumlandırılması bakımından kaderini belirlemiştir. Son kertede siyasal sistemin temelinde tutulması beklenen olgular 12 Mart muhtırası gelirken merkezden ayrı bir yere götürülmüş gibidir.

12 Mart 1971 muhtırasına uzanan beş yılı aşkın sürenin Atatürk ve Atatürkçülük üzerine yazılı basına yansımış olan muhasebesi aşağı yukarı budur. Sol akımlar bağlamında ise toplum tarafından kavranamamış sığ siyasetin vahim bir sonucu olarak İsmet İnönü'nün ve diğer partililerin açıklamalarının halkı hangi düzeyde ikna ettiği sorgulamaya açıktır. En azından 1965 ve 1969 yılındaki genel seçim sonuçları başarısızlık algısını destekler niteliktedir.

MBK idaresinden sonra, 1962'den başlayarak önce bir ideolojik karmaşaya boğulan Atatürk ve Atatürkçülüğü yeniden bir yere konumlandırma arayışları tabanda

⁶⁶⁰ Nedim Naim Nam, “Atatürk İçin...”, **Havadis**, 13 Kasım, 1966, s.2.

net bir karşılık bulamadan her seçim sonrasında adeta bir parti içi krize dönüşerek kopmalara sebep olmuştur. Bu pencereden bakıldığında Atatürk ve Atatürkçülüğün sola konumlandırılışından ortaya çıkan tüm sonuçların 12 Mart'ta muhtıranın gelişine bir zemin oluşturduğunu söylemek de mümkündür. Gazetelerde tartışılmasa da Kemal Anadol tarafından aktarılan başka bir hakikatli meseleye yer vermekte fayda vardır. Mezkûr dönemin tanıklarından olan Anadol'a göre Ecevit'in ortaya koyduğu açılımla beraber parti politikalarında Atatürkçülükten çok uzağa, sola kayılmasından rahatsız olan bir kesim vardır.

“Genelkurmay'da İstihbarat Dairesi Başkanlığı yapmış Amiral Sezai Orkunt, 1969 seçimlerinde Genel Merkez tarafından kontenjan adayı gösterilerek milletvekili seçilmişti. Adı çeşitli cunta faaliyetlerine karışmış Sadi Koçaş da Konya'da önseçime girmiş, o da Konya milletvekili olarak parlamentoda yerini almıştı. Orhan Kabibay 14'lerdendi. Asker kökenli bu parlamenterler, CHP'nin sola açılmasından rahatsız olan Kemal Satır grubu ile işbirliği yaparak bir yıpratma ve çökertme planı ” uygulamaya koyduğuna inanılır.⁶⁶¹

3.2.2. Basına Göre Atatürk ve Atatürkçülüğün Sağda Konumlandırılışı

Türkiye'nin 1960'lı yılları hakkında ne zaman yeni bir yapıt yayınlansa veya o günlerin bir gazete sayfası açılrsa ilk satırlar Atatürkçülüğe yeniden dönüldüğünü müjdeleyen mutlu günlerin tasviriyle başlar. Son satırlar ise on yılda yaşananları bir tarafa fatura eder. Atatürkçülüğün tekrar yozlaştırıldığını belirterek o yıllara duyulan küskünlüklerle biter.

27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayıp 12 Mart 1971 muhtırasıyla kapanan hatıralar, Atatürkçülüğü yoğun biçimde sol veya sağ siyasi pratiklerin farklı noktalarından ilişki içerisinde, kimi zaman kendiliğinden gelişen kimi zaman da zoraki temas noktalarından bağlanmış olgularla açıklama gayretindedir. Bu doğrultuda her kesimin Atatürkçülüğe bağlı bulunduğu ve kendi düşüncesine karşı olan zihniyetlerle mevcudiyetini ifade ettiği bir ortamın portresini tasvir edilir. Bu bakış öylesine ince ayrımlarla doludur ki mezkûr

⁶⁶¹ Kemal Anadol, **a.g.e.**, s. 151.

dönemi yaşamamış veya döneme dair fikirleri olgunlaşmamış kimseler bu portrelerle karşılaştığında, okudukları karşısında bir yerin savunduğu görüşlerin haklılığına ikna olmaya mecbur hisseder. Nihayetinde Türkiye’de 1960’lı yılların yazılı basındaki bilançosu Atatürk ve Atatürkçülüğün giderek istismarına elverişli bir ortam doğurduğuna işaret eder.

27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye’de 1960’lı yıllara şeklini verdiği için mezkûr dönemin en etkili olayıdır. Selefine karşı kati ve Atatürk yolunda bir zafer olarak addedilir. Fakat orduya mensuplarının kendi elleriyle oluşturdukları yeni siyasi hayattan hem Anayasadaki hem de kendi tüzüğünde yer alan haklardan ötürü tümüyle çekilmediği için tarifi zor olan bir demokrasiye kavuşulur.⁶⁶² Öte yandan Hikmet Özdemir’in *Türkiye Cumhuriyeti’nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde zikrettiği gibi, kendine biçtiği esas görev “*rejimi korumak ve kollamak*” olan bu zümrenin hareket tarzının başkaları tarafından sorgulandığı nerede görülmüştür?⁶⁶³ Bu yüzden dünyaya sağ veya sol akımlardan bakmanın hiçbir çare üretmediği o günler için askeri müdahalelere Atatürkçülük ekseninde haklı gerekçeler bulunmuştur. Bu tutum bir alışkanlık haline gelmiş olacak ki Türkiye’de siyasal sistemin temelini oluşturan yol haritası ile bireyin dünya görüşünü şekillendiren ideallerin birbiriyle örtüştüğü yerlerde Atatürkçülüğün her çağdaş kalıba uyar gibi duran mahiyeti kurtarıcı olmuştur.

Kimin hangi felsefeye teveccüh gösterdiği az çok değişmekle beraber, o dönemde yaşananların detayları bugün dahi öyle afiyet vericidir ki her seferinde ordunun kudretine sığınarak bir düzen tutturmanın sakıncaları ekseriyetle göz ardı edilmiştir. Bundan dolayı ordu mensuplarının kurumlar ve makamlar vasıtasıyla giderek Türk siyasetinin içine yerleşmesinden yeni sorunlar doğacağı ilk bakışta anlaşılmamış gibidir. Her şeyden önce darbeyi yapanların Atatürk’ün yeniden vücut bulmuş hali olarak kabul görmesi, ilerleyen zaman içinde bunların siyasi partiler ve Senato bünyesindeki yükselişleri siyasal kültürünün ne derece oturmuş olduğu tartışmaya açık, tahammül sınırları düşük ve itimsiz bir düşünce cereyanının merkezden patlak verdiği

⁶⁶² Söz konusu hakların kullanımı Türkiye’de askeri müdahaleleri meşrulaştıran temel çıkış noktaları olarak bilinmelidir. Buna göre Türkiye’de ordu ya duruma bakarak Cumhuriyet’i kollama görevini icra eder ya da bu yasal hakkına sığınarak kurumlar ve makamlar vasıtasıyla erkleri denetler. **Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar**, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.6.

⁶⁶³ Hikmet Özdemir, **Türkiye Cumhuriyeti’nde...**, s.237.

ikilemler doğurmuştur. Bu nedenle 12 Mart 1971 muhtırasına iktidar olarak giren AP iktidar olurken ortaya koyduğu ilkeleri ve parti ideallerini çiğnediği izlenimini vermiştir.

AP'nin iktidara taşındığı seçimlerin ardından partinin ve parti liderinin izleyeceği yolun açıklandığı hükümet programında “*Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılâbına dayanan ve milli iradenin tasvibine mazhar olan anayasanın ruhu hâkim kılınacağı*” taahhüt edilmiştir. Bu vesileyle hükümetin, demokratik düzenin ve devletin temeli olan “*Atatürk devrimlerini bütün yönleriyle korumayı en önde gelen bir ödev*” olarak gördüğü belirtilmiştir. Bu saikde partinin yüzünün Batıya dönük olduğu söylenmiştir.⁶⁶⁴ Bununla beraber iktisadi ve sosyal hayatta kuvvetli bir dönüşüm yaşayan Türkiye’de “*manevi inanç ihtiyacını karşılayacak*” bir din eğitime fırsat verileceği de programda yerini almıştır. Bu çerçevede nitelikli aydın din adamları yetiştirme fikrine dayalı bir yol haritasının izleneceği vurgulanmıştır. Hükümetin iktisadi teşebbüsleri karma ekonomi dâhilinde değerlendirdiği geniş başlıklar altında ifade edilmiştir.⁶⁶⁵ Bu programın ana maksadının kalkınmaya öncelik verdiği düşünülürse, uygulamalar safhasında AP'nin iktidar günlerinde icracı olmaya fazla vakit bulamadan tenkitlerle karşı karşıya kaldığı kanaatine varılabilir. Yılmaz Öztuna, bu görüşü “*Demirel'in Türkiye’de demokrasiyi yerleştirme çabaları, hizmetlerinin en büyüklerinden biri*” olarak tarif ederken İktidarı üzerine kesin hükümler vermek için vakit erkendir.” sözleriyle destekler. Memlekette, “*zinde kuvvetler*” gibi gayrimeşru isimlerle “*millî iradeye karşı olan bu teşekküller akıl almaz hareketler*” sergilemektedirler.⁶⁶⁶

Parti programında da ele alınan siyasi mahkûmların af meselesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin şirketleştirilmesi, ithalata yönelen tüccarlığın teşviki konuları Türkiye’de sağ pratiğin Atatürkçülük bağlamında zor imtihanlar verdiği başlıklar olarak gazetelere yansır. İsmet İnönü’nün “*rejimin başına fena bir hal gelmesi*”⁶⁶⁷ halinde sorumlunun CHP olmayacağını ifade ettiği bir demeçten sonra iktidarın oluşturduğu savunularda Atatürkçülüğün farklı kavrayışları öne plana çıkmıştır. Süratle gündeme

⁶⁶⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 1, 1965, s.75.

⁶⁶⁵ aynı eser, s.77.

⁶⁶⁶ Yılmaz Öztuna, “Demirel ve AP İktidarı”, *Yeni İstanbul*, 30 Nisan, 1968, s.2.

⁶⁶⁷ “Siyasi Af Meselesi”, *Cumhuriyet*, 20 Ocak, 1966, s.1.

giren irtica meselesi ve toprak ağalarına imtiyaz sağlanması Atatürk ve Atatürkçülüğü solda konumlandıran yazılı basın tarafından sıkça eleştirilmiştir.

Esasen sağ pratikte cevabını aradığımız açıklamalar ise bu eleştirilerin cevaplarından başka bir şey değildir. Geneli itibarıyla da özgün bir görüş sunmak yerine gündemi meydana getiren iktidarın söylem ve demeçlerinden derlenmiş söz dizeleridir. Bu çerçevede siyasi tutuklulara af yasa tasarısı hazırlanırken *Ulus* gazetesinin başyazısından yöneltilen “*Atatürk’e hakaret etmekten çekinmeyenleri, derviş Vahdetileri, Dürriyadeleri, irticanın kendisi af etmek mi isteniyor?*”⁶⁶⁸ sorusuna karşılık, Başbakan Demirel’in “*memlekette ifade özgürlüğünü ele alacağız...*” sözü ile yanıt verilmek istenmiştir.⁶⁶⁹ Çok geçmeden bu siyasi faaliyetin “*karşı devrim*” girişimi olup olmadığı sorularını beraberinde getiren siyasi af mevzusu, 27 Mayıs mefhumundan köklü bir taviz olarak düşünülmüştür. Senato bünyesinde söz alanlar gerekirse Türk milleti adına “*askeri, sivil ve koskoca bir Türk gençliği ile bu idealin korunacağına*” dair açık mesajlar vermiştir. Senatörler arasında vuku bulan bu hadise yazılı basında hassas bir mevzu olarak addedilmiş olacak ki o günün bazı köşe yazılarında bu konuşmalar yer almış ancak yazar görüşleri paylaşılmamıştır.⁶⁷⁰

Dış siyasette ise “*Atatürk’ün çizdiği esaslardan daima mülhem olacağız. Atatürk, sadece sözleri ile değil fakat aynı zamanda icraatı ile de hangi prensiplerden hareket edilmesi gerektiğini tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde göstermiştir.*” denilmiştir.⁶⁷¹ Bu tutumun gerçekçi bir politika olduğu, programda yer alan vaatlere sadık kalmakla “*Atatürkçü Türkiye’nin hiçbir devletin peyki olmadığı*” ve katıldığı bölgesel sözleşmeler gereğince “*şerefli bir müttefik*” halinde kalmaya devam edeceği AP’nin iktidara geldiği ilk zamanlarda yazılı basına yansımıştır.⁶⁷² Bu doğrultuda Demirel’in bilfiil takip ettiği Avrupa Ekonomik Topluluğu Konsey faaliyetlerinde defaatle verilen demeçlerde ve konsey konuşmalarında topluluk bünyesinde yer almanın “*Atatürk yolunda bir Türkiye*” meydana getirmek olduğu, “*Büyük Atatürk’ün siyasî, İktisadî ve sosyal alanlarda*

⁶⁶⁸ “İrtica hortladı mı?”, *Ulus*, 6 Şubat, 1966, s.1.

⁶⁶⁹ “CHP Affın Karşısında”, *Adalet*, 7 Şubat, 1966, s.1.

⁶⁷⁰ Bir örnek için bkz. Abdi İpekçi, Siyasi Hakların İadesi Hiçbir Şeyi Değiştiremez”, *Milliyet*, 6 Kasım, 1969, s.1.

⁶⁷¹ *a.g.e.*, s.93.

⁶⁷² “Üniversitelerin bildirisi”, *Yeni İstanbul*, 1 Şubat, 1966, s.1.

*Türkiye Cumhuriyetine vermiş olduğu istikametini Batı'ya uzanan” bir yol olduğu dile getirilmiştir.*⁶⁷³

Öte yandan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu “*bizim unutmamak üzere Atatürk'ümüzden aldığımız öğüt (Yurdda Sulh, Cihanda Sulh) tur. Türk Milleti dostuna çok dost, düşmanına amansız düşmandır. Dostluk... Evet. Fakat Türk istiklâl ve Hürriyetine asla dokunmamak şartile*” bakışıyla dış politikada Atatürk döneminden bir fark olmadığını savunur.⁶⁷⁴ Eğer 1960'lılar boyunca yazılı basın her alanda söylediklerinin net bir muhasebesi yapılabilsen dünya görüşünü Atatürkçülükle bağdaştırılanların sayısının diğer müstakil düşüncelere oranla daha fazla çıkması şaşılacak bir tesadüf olmadığı kanaatine varılır. Zira bu memleketin basmakalıp siyasi düşünceleri 1960'lılara kadar aynı idealleri farklı cümlelerle ifade ederek birbirlerine rakip olmuşlardı. Üstelik hiçbiri Selim Deringil'in açıklamaya çalıştığı çağın gerçeklerine dayanan “*ulvi politika felsefesi*” denge siyasetinin üzerine çıkacak tecrübeleri de barındırmıyordu.⁶⁷⁵ William Hale'e göre 1950'li yıllarda Türkiye'nin Batı ittifakına dâhil olması da buna bir etken olarak görülmüyordu. İsmet İnönü'den devralınan iktidar yalnızca iç siyasette iktisadi prensiplerin dönüşümüne sahne olmuştu. Bundan ötürü iç siyasi gelişmelerden etkilenerek Türkiye'nin dış politikadaki yeri hakkında köklü bir değişimin yaşandığını iddia etmek zordur.⁶⁷⁶ Bunun bir yansıması olarak Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde ve iktidarın Sovyet Rusya'ya karşı takındığı sert tutum neticesinde Komünizm tehlikesine karşı askeri ittifaklar basının sağ kalemlerinde yüzeysel bir savunu haline dönüşür. 6. Filo olayı gibi uzun süre infiale dönüşen vukuatlarsa parlamento dışı muhalefet olarak görülüp yatıştırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de sağ kalemler 1965'ten sonra sol düşünceyle sert tartışmalara girene kadar Kıbrıs meselesi, Sovyet rejimi altındaki Türkler, Batı kaynaklı dış politika krizleri gibi ana başlıklarda sathı müdafaa yaparak ortak görüşleri paylaştıkları izlenimlerini uyandırır. Bu uzlaşımın bozulduğu yer ise solda CHP'nin Atatürkçülüğü de yanına alarak merkeze yönelen bir konuma gelmek istemesi ve siyaseten demokratlaşma

⁶⁷³ “Plan Hedeflerine Ulaşılmıştır”, **Yeni Gazete**, 17 Mayıs, 1967, s. 1.

⁶⁷⁴ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, “Bence”, **Yeni İstanbul**, 27 Eylül, 1968, s.2.

⁶⁷⁵ Selim Deringil, **a.g.e.**, s.1.

⁶⁷⁶ William Hale, **Turkish Foreign Policy**, Frank Cass, London, 2000, s.109, 110.

paradigması, diğer temsilcilerinin ise devrim geleneğine sığınarak Atatürkçülükle beraber uçlara taşınması olarak karşımıza çıkar. Böylece Türkiye’de solun pek ihtimam göstermeyerek cici demokrasi terimiyle küçümsediği, sağın ise AP ile birlikte iktidarı yeniden kontrol altına aldığı 1965 sonrasında, sandık demokrasisi söylemlerine tutunduğu gergin bir atmosfer hâsıl olur. Buna karşın yeri geldiğinde Atatürk ve Atatürkçülük bağlamında –izm(ler)le rasyonel bir ilişkisi de bulunur. Örneğin Ahmet Emin Yalman’ın “*Rusya ile İyi Komşuluk*” başlıklı yazısı bu çerçevede kolay çözümlenebilir bir içerik sunmuştur. Buna göre;

*“-Atatürk'ün «Yurtta, sulh, cihanda sulh» parolasını benimseyen bir millet sıfatı ile biz yalnız şunu isteriz Sovyet Rusya, emperyalist ve militarist heveslere tamamiyle arka çevirsin, başka memleketlerdeki 'rejimlerin farklarını toleransla karşılasın, Dünyayı ihtilâle vermek heveslerinden, vazgeçsin ve cihanda anlayış ahenk ve barış kurma gayretlerini de bir zamanlar Litvinof 'ün milletler cemiyeti muhitinde yapmaya çalıştığı gibi, desteklesin... Biz, Atatürk'ün rehberliği ile bir «Millî Misak» politikasına sarıldık her türlü emperyalist rüyaları bir tarafa bıraktık.”*⁶⁷⁷

Tercüman’ da yazan Kadircaan Kafli’nin da Atatürk dönemi dış politikasını referans olarak bu çizgide seyreden görüşler sunduğu bilinir. Bunlardan birisinde şu ifadeler geçmektedir:

Ruslar yardım yaparken Türkiye’de «Komünist Partisi» kurulmasını da şart koşmuşlardı, Mustafa Kemal bu partiye fırsat vermedi, Ruslar kızdılar, Mustafa Kemal; — Kızma birader! Türkiye’de komünist partisi var dedi, hemen en yakın, en milliyetçi ve güvenilen arkadaşlarına «Yeşil Ordu Cemiyeti» ve «Türkiye Komünist Partisi» kurdurdu... «Komünist Partisi» nin kurulduğunu bildiren genelgede Mustafa Kemal imzası da vardı. Paşalar «Yoldaş» oldular! İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra «Komünist Partisi» ne lüzum kalmadı, kapatıldı. Hattâ Mustafa Kemal bir kaç sene sonra Eskişehir’de;

⁶⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “Rusya ile İyi Komşuluk”, **Durum Mecmuası**, 29 Aralık, 1966, s. 32.

«Komünizm Türk milleti için en büyük tehlikedir, nerede görülürse ezilmelidir» dedi.⁶⁷⁸

Parti programının görüşülmesi esnasında iktidarın kendinden önceki dönemin Atatürk ve Atatürkçülük anlayışına getirdiği yorumlara göre “maksatlı davranışlar uğrunda ve bu maksatları örtülemek niyetiyle bir kalkan gibi” kullanıldığı söylenmiştir.⁶⁷⁹

Yazılı basına göre Atatürkçülüğü CHP’nin tekelinden çıkararak önemli gelişmelerden biri Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesidir. Abdi İpekçi’ye göre Sunay’ın tercih edilmesi esasen AP’nin Atatürkçülüğe verdiği önemin bir işaretidir. Bu vesileyle şüphe ile bakılan “Atatürk ve 27 Mayıs devrimlerine karşı aykırı davranışların” tükeneceği kanaati doğmuştur.⁶⁸⁰

Yazılı basının sağ kalemlerinde, karşı durdukları yazarların yer verdiği gibi irili ufaklı ideolojileri gözeterek sistemli çözümler yapmayı deneyen bir çalışma takviminin bulunduğunu iddia etmek zordur. Bu nedenle Atatürk ve Atatürkçülük hakkındaki kavrayışları daha yalın görünür. Bu saikde Atatürk ve Atatürkçülüğün gündeme girmesine vesile olan bir tartışmanın başını çekmedikleri düşünülür. Son kertede bir olgular bütünü olarak Atatürk ve Atatürkçülüğe bağlanan söylemleri reddetmekten ziyade kendilerine addedilen karşıt sözleri esefle karşıladıkları malumdur. Fatin Fuad’ın “27 Mayıs Düşmanları” başlıklı yazısı neticede en verimli izlenimlerden birini şu satırlarla sunar:

27 Mayıs adına. 27 Mayısın sinesinde, 27 Mayıs ruhuna durmadan hançer savrulduğunun farkında mısınız?... Hiç bir sebebi yokken, yeri ve sırası değilken, ikide birde Adalet Partisine dönerler; «Haydi 27 mayısa bağlı olduğunuzu söyle de dıyalım» derler. Bu budalaca talepler ara sıra mukabele görür. İcabet ettiği zaman, Adalet partisi adına, 27 mayısın aslâ inkarcısı olunmadığı bildirilir. Bu sefer de kalkarlar «yalan söylüyorsunuz, sahtekârsınız!» derler... Dünyada

⁶⁷⁸ Kadircan Kafalı, “Mustafa Kemal’in Komünist Partisi!..”, **Tercüman**, 20 Kasım, 1964, s.3.

⁶⁷⁹ **a.g.e.**, s.204.

⁶⁸⁰ Abdi İpekçi, “İhtiyacımız ve Ümidimiz”, **Milliyet**, 29 Mart, 1966, s.1.

hiç bir aşk ve muhabbet yoktur ki, saat tik - takları gibi her saniye şüphe, vehim ve hiddete maruz kalsın da bıkkınhğa dönmesin. Hürmet; devamlı bir mecburiyet halini alırsa, ya yok olur yahut da bir dalkavuk sahtekârlığına inkılâp eder... Ne kadar gariptir; Adalet Partisinin; 27 mayısa mutlaka düşman olması şartmış. lâzımmış gibi, hâdiselerin tefsiri hep o noktaya doğru itilip kakılıyor... Düşünülün ki; 20 milyona yakın bir vatandaş Adalet Partisiyle aynı yolda olduğuna göre, hep bu itham ve iftiranın muhatabıdır. Yâ bir gün sabır taşı çatlarsa...’’⁶⁸¹

Bu minvaldeki serzenişlere bir örnek teşkil etmesi bakımından Tekin Erer’in, 27 Mayıs darbesi hakkında sağ kalemleri gayri samimi gösteren köşe yazılarına yaptığı göndermeler incelenebilir. Buna göre Yunanistan’da vuku bulan askeri darbeden sonra, Nadir Nadi’nin bu hadiseyi yermesine cevaben “*Hani yedi sene önce aynı adam, aynı sütunda yazdığı başmakalelerle 27 Mayıs ihtilâlinde şeref payı olduğunu göstermek için yapmadığı kelime cambazlığı bırakmıyordu...*” yanıtını verir. ⁶⁸² Bir başka yazısında ise komünistlerin kasıtlı olarak yanlış tanıttığı ve “*Turancılıkla itham edilmelerinin*” bir hata olduğunu bildirir. Erer’e göre izlenen yol “*Atatürk yoludur ve yirminci asrın davasıdır.*”⁶⁸³

Bunlara ek olarak, yazılı basın sorguladığı meselelerden biri de Atatürk’ün “solcu” olup olmadığıdır. Bu hususta Orhan Seyfi Orhon İnönü’nün çok bilinen “*Ortanın solundayız, sol olmakla da iftihar ederiz.*” sözüne itibar ederek bağlı bulunduğu akımı tarif ederken “*milliyetçilik eğer sağ demekse, biz de sağ olmakla iftihar ederiz.*” sözünü söyler. Buna mukabil Atatürk için “*neden ölünceye kadar bu millete solcu olduğunu söylemedi?*” sorusunu yöneltir. Atatürk’ün bunun aksine her fırsatta “*milliyetçiyim*” ifadesini kullandığını belirtir. Bu çerçevede “*Atatürk inkılabı da milliyetçi fikirlerdir.*”⁶⁸⁴ Bu saikde yazara göre Atatürkçülük; “*Atatürk’e mahsus siyasi bir doktrin, siyasi bir felsefe ve bir başka rejimi değil, sadece milliyetçiliktir.*”⁶⁸⁵

⁶⁸¹ Fatin Fuad, “27 Mayıs Düşmanları”, **Adalet**, 24 Mayıs, 1966, s. 2.

⁶⁸² Tekin Erer, “Şundan Bundan”, **Son Havadis**, 13 Mayıs, 1967, s. 5.

⁶⁸³ Tekin Erer, “Biz Turancı Değiliz”, **Son Havadis**, 31 Ocak, 1968, s. 3.

⁶⁸⁴ Orhan Seyfi Orhon, “Eğer Sağ, buysa!”, **Son Havadis**, 10 Ağustos, 1965, s.2.

⁶⁸⁵ Orhan Seyfi Orhon, “Atatürkçülük!”, **Son Havadis**, 13 Ağustos, 1965, s.2.

Türkiye’de, 1961 Anayasası’nın sağladığı serbestiler dâhilinde sol siyasetin toplumsal tabanındaki örgütlenme biçimine karşılık gelen sağ örgütlenmeler de mevcuttur. Bunlar arasında hukuk önünde yapısal bir farklılık olmamakla beraber ayırt edici yönünün “*milliyetçi*” hüviyetine yaptığı isim vurgusudur. Öte yandan örgütlenmelerin kendi fikirlerini sunmaları bakımından temel farklar bulunur. Sol örgütlenmenin içinde Atatürk ve Atatürkçülüğün kavranışı sürekli devrim çizgisindeki aksiyoner bir kimlikteyken bu olgunun sağdaki yansımalarında reaksiyoner olduğuna dair emareler kuvvetlidir. Yazılı basında kimi zaman bu cenaha mensup birlikler, dernekler ve federasyonların görüşleri yer bulduğunda Atatürk ve Atatürkçülüğün korumacı bir dille savunulduğu anlaşılır.⁶⁸⁶ Bunlardan birinin görüş ve tepkilerine yer veren *Son Havadis* gazetesi Milliyetçi Öğretmen Dernekleri Konfederasyonu Genel Başkanı ile bir mülakat yapıp, 1970’li yıllara girerken Atatürk ve Atatürkçülüğün mevcut durumuna dair bir değerlendirme sunar. Mülakata katılan konfederasyon başkanı Selahattin Arıkan, Türkiye’de sosyalistlerin Moskova’dan aldıkları talimatlarla kasıtlı olarak “*Atatürk adına konuşmalar yapıp anarşizmin talimatlarını ondan aldığını*” belirtir. Bu vesileyle “*toplumu Atatürk’ten usandırmak ve soğutmak* “ istenmektedir. Arıkan’a göre yıllar önce Atatürk’ün resmini pullardan kaldırarak kendi resimlerini bastıranlar, naaşını Anıtkabir’e nakletmeyerek kabri herkesin gömüleceği bir mezarlık haline getirmek isteyenler aynı kişilerdir. Hatta “*27 Mayıs sonrası Atatürk Cumhuriyeti’nin bittiği dillere dolaşmış, Birinci Cumhuriyet biterken kitapları yayımlanmıştır... Bizim vazifemiz dikkatli ve uyanık olmak, milli varlığımızı muhafaza etmektir.*”⁶⁸⁷ Aynı hassasiyetin basın-yayın organları üzerinde de bir iktidar tahakkümü kurduğunu söyleyen Turgut Özakman, o yıllarda genel müdür yardımcılığını üstlendiği TRT yayınlarının muhalif seslere de yer vermesi gerektiğini belirttiği bir yazısında basın yayın personelini ve yayın programını “*Atatürk devrimlerine uygun*” düşmediği gerekçesiyle ve keyfi kararlarla yönlendirebilmiştir.⁶⁸⁸

Atatürk ve Atatürkçülüğün sağda himaye altına alınmasıyla ilgili bir başka husus 1961 Anayasa’sı ile ilgili ortaya çıktığı düşünülen yorum farkıdır. 1970’li yıllara girilirken, yazılı basının gözünde kabahatli bulunan yasalar yüzünden parlamento dışı

⁶⁸⁶ Orhan Seyfi Orhon, “Atatürk Tehlikede!”, *Son Havadis*, 15 Şubat, 1968, s.2.

⁶⁸⁷ Selahattin Arıkan, “Atatürk’ü ve Anayasayı İnkâr Edenler”, *Son Havadis*, 2 Nisan, 1969, s.7.

⁶⁸⁸ Turgut Özakman, “Talihsiz Bir Tasarı”, *Milliyet*, 26 Nisan, 1969, s.2.

komünist siyasi faaliyetlerinin “*Türkiye’nin temeline dinamit koyduğu*” ifade edilir. Anayasanın kanun dışı örgütlenmeye açık olduğu belirtilerek birtakım yanlış anlaşılmalardan ötürü bu suçluların himaye edilmesine ortam hazırlandığı söylenir. Bu bağlamda *Dünya* gazetesinin, dünya görüşü olarak CHP’den koştuktan sonra Atatürk ve Atatürkçülüğün diğer siyasi yaklaşımlardan yalıtılması maksadıyla bir araya gelen aydınlar şunlar söyler: *CHP’nin «Ortanın Solu» kolu, ne istediğini berrak olarak tayin edememiş birtakım basın ve konunun yeniliği karşısında müteredit ve sağlam bir mevzuata dayanmayan bir durumda bulunan Adalet cihazı vardır.*” Bu sayede Komünistler tarafından yayınlanan neşriyatın “*muğlak mevzuata takılmadan*” adalet dağıtanları çaresiz bıraktığı dile getirilir. Memlekette şimdiye kadar siyasi eşkıyalığın görülmediğini ifade eden gazete, bu saikde 1961 Anayasası’nın sol cereyanlara açık olduğunu ve sosyalizmin sokakta örgütlenmesine fırsat tanıdığını belirtir.⁶⁸⁹ Şüphesiz bu bakış açısı düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında 1950’den bu güne yazılı basın açısından bağlayıcı hükümlerin zaman içinde değiştirilerek genişletilmesinin bir sonucu olmalıdır.

Ülke genelinde şiddete dönüşmesi muhtemel örgütlenmelerin olduğu haberleri yazılı basında ciddiye alınan konulardan biri olduğu için bu konuya dikkat çeken yazarlar yalnızca sol cenahtaki kamplaşmayı incelememiştir. Hür Anadolu’nun bir yazı dizisine konu edilen Alparslan Türkeş ve siyasi faaliyetleri etraflıca tefrikalaştırılmıştır. MHP’nin aşırı sağcı bir politika üzerinde Atatürkçülükten uzakta seyrettiği belirtilen yazı dizisinin bir parçasında şu ifadeler yer almaktadır:

Türkeş, ihtilâl devrinde söz sahibi iken, hemen seçimlere gidilip idarenin politikacılara devredilmesine, Atatürk devrimlerinin yıpranmış olduğu ve bunlar eski hayatiyetine kavuşturulmadan seçimlere gidilmesinde memleket için bir fayda sağlanamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır... Bugünün Türkeş’i ile o günlerin Türkeş’i arasında bir bağlantı kurmak, iyiden iyiye imkânsız hale gelmiştir. Milliyetçi Hareket Partisinin Genel Başkanlığını yapan Türkeş, yolundan ayrılmayacağını söylediği ve bu uğurda savaşağına ant içtiği Atatürk’le tamamen irtibatım kesmiş gibidir.

⁶⁸⁹ “Suç ve Ceza”, *Dünya*, 5 Nisan, 1969, s.2.

Atatürk ilkeleriyle bağdaşmayan tutumlarıyla, bu ilkelere taban tabana zıt bir pozisyona girdiğini söylemek ise haksızlık sayılmamalıdır. Alparslan Türkeş, partiye milliyetçi geçinen bir takım dinci unsurları almış, söz sahibi etmiştir... Böylece parti, aşırı milliyetçi ve aşırı dinci iki gurubun yönetiminde Atatürk ilkelerinden uzaklaşmıştır. Bu parti bazı gençleri komando adı altında askeri eğitime tabi tutmaktadır. Bu gençlerin birer milis gibi yetiştirildiği ileri sürülmektedir. Oysa Atatürk ilkelerinin en bariz niteliği devlet kuvvetlerinin dışında hiçbir teşekkülün güvenlik kuvveti meydana getiremeyeceğidir. ⁶⁹⁰

Türk sağıının Atatürkçülüğü temelden sarstığını düşünen kalemlerin eleştirileri üzerine, *Adalet* gazetesinde yazan Fatin Fuad bu eleştirilerin mahiyeti yüzünden “*en büyük hasarın Atatürk’ün ulvi karakterine verildiğini*” söyler. Devamında şu ifadelerle getirilen eleştirilerin haksız olduğunu belirtir: “*Atatürkçü ya göğsüne altı ok takacak yahut da alnın ortasına orak çekiç dövürecektir... Türk Milletinde «Ben Atatürkçüyüm» diyene karşı bir şüphe, «Bu Atatürk düşmanıdır » denilene karşı da tam zıddında bir güven...*”⁶⁹¹ Vecihi Ünal ise bir yazısında bu ayrımı yapan kimselerin “*sahte Atatürkçüler*” olarak anılması gerektiğini Atatürk’ün komünizmle ilgili söylediklerini alıntılararak belirtir. Yazara göre Atatürk’ün hatırasına zarar veren kimseler “*milleti güdülmeye layık kaba bir yığın sayan diktatörlük heveslisi solcular*” olduğunu söyler.⁶⁹² Necmettin Önder ise bu zümrenin “*vakti zamanında kendi elleriyle Atatürk’ün anayasasını yıktıklarını şimdi kendi getirdikleri düzeni yıkmak için anayasayı kullandıklarını*” söyleyerek Atatürk’ün adının vahim olaylar karşısında “*paslı demagojiye*” kurban edildiğini söyler.⁶⁹³

Atatürk ve Atatürkçülüğe iktidarın gözünden bakarak, temel dünya görüşünden farklı olmayan Sağ siyasetin aşırılıklarından uzak bir yere konumlandırarak korumacı davranmanın Nadir Nadi gibi usta kalemlerde tepki yarattığı anlaşılmaktadır. 69 genel seçimleri öncesinde hükümet lideri olarak son basın toplantısını gerçekleştiren

⁶⁹⁰ Erdoğan Örtülü, “Türkeş’in Şaşkınlığı”, **Hür Anadolu**, 7 Temmuz, 1969, s.3.

⁶⁹¹ Fatin Fuad, “Kaos Asıl İşte Bu”, **Adalet**, 8 Şubat, 1966, s.3.

⁶⁹² Vecihi Ünal, “Sahte Atatürkçüler Gerçek Atatürkçüler”, **Ticaret**, 1 Kasım, 1969, s.2.

⁶⁹³ Necmettin Önder, “Nerede O Zihniyet”, **Zafer**, 7 Kasım, 1969, s.7.

Demirel'in konuşmasının büyük bir kısmında Atatürkçülüğe yer vermesini hoş karşılamayan Nadir Nadi, Başbakanın getirdiği uyarıların yersiz olduğunu söyler. Nadi'ye göre Demirel'in Atatürk ile ilgili konuşması yakışıksızdır. Ortaya konulan görüşlere göre;

“Çok partili hayata geçtiğimiz günden beri o yana bu yana çekile çekile Atatürk adı Başbakanın deyimiyle gerçekten « tahrip » edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Bizim anladığımız Atatürk, Cumhuriyet'in halkçılığın, ulusal bağımsızlığımızın, vicdan ve düşünce özgürlüğünün ve devrimciliğin yurdumuzda kurucusu, gerçekleştiricisi ve yürütücüsü olmuştur. Atatürk sağ olsaydı bugün şöyle yapardı, böyle yapardı gibi denemesi ve ispatlaması imkânsız iddialarla bir davranışı haklı ya da sevimli göstermeye çalışmak Atatürk'e karşı gösterilecek saygısızlıkların en büyüğü olur. Ölümünden otuz yıl sonra bugün gerçi O'nun devrini arıyorsak da bu arayışımı devrimler konusunda uğradığımız kayıplardan ötürüdür.”⁶⁹⁴

Öte yandan yazılı basının irili ufaklı iddiaları gündemine alarak Atatürk ve Atatürkçülük savunuları meydana getirdiği gölgede kalmış bazı alt başlıklar vardır. Bu vesileyle *Adalet* gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısında kendine “*Milli Birlik Grubu*” ismini veren tabii senatörler olduğunu belirten Reşat Kızıltan, 12 Mart'a doğru temel eleştiri noktalarından birini tarafgir olmakla itham ettiği bu gruba yönelir. Yazara göre Atatürk'ün; “*Hürriyetin de, müsavatin da, adaletin de istinat noktası, Millî Hâkimiyettir*” vecizesi millilik kavramını tanımlayıcı niteliktedir. Bunun üzerinde bir millilik arayışına girerek kendini anayasanın da meclisin de halkın oyuyla seçilmiş kimselerin de üstünde göstermek gayri milli hareketlerdir. Böyle bir isimlendirme “*yalnızca parlamentoyu baskı altında tutmaya*” yönelir.⁶⁹⁵ Taner Erdoğan da yazdıklarıyla “*Kuvay-ı Milliye ruhuyla ulu önder Kemal Atatürk tarafından ilan edilen rejimin ilelebet sabit kalacağı*” hususunda okuyucuyu cesaretlendirir. 1970'li yılların hemen öncesinde böyle bir kaygının nasıl ortaya çıktığına dair bir tek fikir ortaya koyan yazar “*sözde sosyalist ve aydınca geçinen zümrenin*” bu söylentileri çıkardığını

⁶⁹⁴ Nadir Nadi, “Son Basın Toplantısı”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz, 1969, s.1.

⁶⁹⁵ Reşat Kızıltan, “Milli Birlik Grubu Tabiri”, **Adalet**, 23 Şubat, 1969, s. 2.

belirtir.⁶⁹⁶ Orhan Seyfi Orhon'a göre memlekette muhalif gazetelerin örgütlediği bir “azgın azınlık” vardır. Bu azınlık ülkede her daim ihtilal ister. “irtica geliyor” söylentileri yayarak rejimin huzurunu tehdit eder. Yazar Orhon'a göre “millet Atatürk'ü başa getirmiş, istiklal savaşı verilmiş ve vatan bir kere kurtarılmıştır. Tipçilerin dediği gibi vatani ikinci kez kurtaracağız demeye kimsenin hakkı yoktur.”⁶⁹⁷

Şüphesiz savunuların yoğunlaştığı temel mesele Atatürkçülüğün milliyetçi bir çerçeveden sahiplenilmesidir. Nurbaki'ye göre Türk milliyetçiliğinin temel sorunu milliyetçilik prensibinin yoruma açık olmasıdır. Bu bağlamda;

*“bizdeki milliyetçi hareketlerde yurt içinde ve dışındaki gerçeklerden bihaber çelişmeden çelişmeye sürüklenip gitmektedir. Önce aşırı sağ bir ırkçı politika içinde ortam arayan Turancılık, sonradan muhafazakârlarla birleşerek tutucu bir cephe haline gelmiştir... Fikir yönünden bahtsız ülkemizde ne çare ki, milliyetçi geçinenlerin çoğu gerçek Atatürkçülerin çevresinde toplanacakları yerde onları yerme yoluna gitmiştir. Atatürk milliyetçiliği hem sivri uçlardan uzak, hem de ekonomik milliyetçiliği kapsayacak güçtedir. Buna karşın ülkemizde sağ alanda gelişmek isteyen milliyetçiler milli sorunlara sahip çıkmadıkları için Atatürk milliyetçilerini de güç durumda bırakmışlardır.”*⁶⁹⁸

Hiç şüphe yok ki Türkiye'nin siyasetindeki keskin dönemeçlerden biri 1961 Anayasasının kabulüdür. Tanel Demirel bu bakış açısını şu şekilde savunur. Önceleri “ilerlemeci - gelenekçi çatışması” olarak bilinen farklılığın sağ ve sol olarak adlandırılması 27 Mayıs darbesinin akabinde vuku bulmuştur. Yazara göre iktidarı DP'ye verdikten sonra siyasal sistemin dışında bırakılmaya zorlanan grubun “Atatürk'e referans vererek sistemle yeniden barışması...” önemli bir dönüm noktasıdır. Böylece, kendilerine “ilerici, hürriyetçi, inkılapçı, demokrat gibi sıfatlar biçen, 27 Mayıs cephesi içinde ruşeym olarak var eden eğilimler” kısa sürede Türkiye'de solun sözlük anlamı haline gelmiştir. “O vakte kadar öcü olarak algılanan sol fikirler Atatürkçülük halesi altında kendilerini meşruluğunu kurabilmiştir.” Asıl şaşırtıcı olan ise solun gösterdiği

⁶⁹⁶ Taner Erdoğan, “Rejim Değişmeyecektir”, **Adalet**, 29 Ocak, 1968, s.2.

⁶⁹⁷ Orhan Seyfi Orhon, “Azgın Azınlık”, **Son Havadis**, 10 Mart, 1968, s.2.

⁶⁹⁸ Nurbaki, “Türk Milliyetçiliğinin Temel Gerçekleri”, **Ulus**, 28 Ocak, 1968, s.2.

bu atılıma karşılık sağ siyasetin geçmişte yaşananlara bedel sayılacak bir çatışma içine girmekten kaçınmasıdır. Her ne var ki bu tutum Atatürk ve Atatürkçülüğün solun tekeline girdiği izlenimini de vermemelidir. Cemil Koçak'ın "*Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları*" sözüyle nitelediği bu durum esasen ortalama siyaset dilindeki karşılığı "*Atatürk milliyetçiliği*" olarak can bulur. Ayrıca Atatürkçülüğün her vücuda uyan tanımında hemfikir olunan toplumsal mutabakata işaret eder. Buna mukabil gazetelerden yükselen nadir sayıdaki ses Atatürkçülüğün sol düşünceye uymadığını söyler. Burada dikkat çektikleri sol siyasi teori değil, Atatürkçülük kisvesi altında faaliyet gösteren örgütlenmelerdir. Başlangıçta sol ile Atatürkçülük arasındaki her türlü temas temeli zayıf siyasal bir strateji olarak görülür. Bu tutum Falih Rıfkı Atay'a göre bir sömürü unsurudur. "*Son yıllarda sağ ve sol fikir akımlarında Atatürkçülüğün sömürülmekte olduğunu görüyoruz. Komünist de, koyu milliyetçi de Atatürk'ü kendi lideri olarak benimsemek ister... Atatürkçülük Nascılığa karşıdır. Ancak daha sonra adı net bir biçimde Komünizm olarak konulacak düşman, Ahmed Emin Yalman'ın tabiriyle "yeniden mezarından kaldırılacaktır". Yine Tanel Demirel'e göre soldaki sistemli ilerleyiş "millî manevi değerlere, dine, millî devlete ve onun simgesi bayrağa karşı" olduğu düşünülen bir kimlik kazanarak sağda Türk benliği yüksek milliyetçi kesimi bir araya getirmeye yetecek motivasyonu sağlayacaktır.*

Yaygın kanaatle sağ, solun evrensel kardeşlik ve eşitlik düşüncesine ait değerleri sorgulayarak topluluğun iradesine odaklanmaktadır. Solun aksine, bireyin doğasına karamsar bakar. Bireye atfedilen temel haklar yerine onun toplumsal ödevlerini ve toplum hiyerarşisindeki yerini öne çıkartır. Sağın idealinde her zaman kurulu düzenin devamı vardır. Bunu değiştirmeye uğraşmak milli iradeye aykırı bir davranış olarak görülür. Bundan dolayı yeryüzünde evrensel bir küme oluşturacak herhangi bir düşünce içinde bulunmak sağın kıymet verdiği değerlerle bağdaşmaz. Farklılıklarını göstermeye çalıştığımız bu iki bakışı Cemil Meriç'in 1974 tarihli tasviriyle tamamlayalım:

" Sağ adı verilen bu bedbaht topluluk, solun kusuntuları ile yaşar... Kendine mahsus hiçbir fikri yoktur. Batı dili bilmez. Osmanlıca bilmez. Ebediyen vesayet altındadır. Huysuzluğu intibaksızlığından gelmektedir. İntibaksızlığı tembelliğinden. Sağın cilasını kazıyın, altından kıskançlık çıkar..."

Sol, papağandır. Öğretilenleri tekrar eder. Topaldır, koltuk değnekleri ile yürür. Hareket etmek için mutlaka bir batılıya muhtaçtır. Dost olmanız için dilini konuşmanız lazım. Dilini, yani seçtiği pirin, mürşidin dilini. Sembollere ve sloganlara mahpustur. Reçete ister... ”⁶⁹⁹

Her nasılsa bizdeki sağ ve sol için Atatürk milliyetçiliği her iki görüşü aynı potada eritebilen belirgin bir anlayış ortaya koyar. Hatta günlük siyasi tartışmaların dışına taşarak *Yön, Ant, Devrim* gibi tarih tezleri ve teoriye yoğunlaşan mecmuaların belletenlerini bir bakıma boşa çıkarır.⁷⁰⁰ Bu minvalde bir yazısı bulunan Yılmaz Öztuna’yı anmakta yarar vardır:

“...Bugün muhafazakâr akımla ilerici akım, hâlâ ve ala denge hâlinde, dost değildir. Her iki akım da, kendilerine bazan «devrimci», bazan «sosyalist» diyen ve Türkiye devletinin istiklâlini Rusya lehine ortadan kaldırmak isteyen Marksistler hariç, bu vatanın çocuklarıdır. Açık ve anlayışlı bir şekilde, mümkünse iki büyük partide kanalize olmaları, birbirlerini dinsizlik veya yobazlık gibi şeylerle ithâm etmemeleri icabeder. Hele birinin diğerini yok edebileceği, söndürebileceği fikri, bir hayâl olması ve gerçeklerin tam zıddı bulunması bir yana, bütün çabaların memleket zararına ifnası, elde iki taraf için de sıfırdan başka birşey kalmamasıyla neticelenmeye mahkûmdur. İki tarafın da birbirinden öğreneceği çok şey vardır.”⁷⁰¹

İlhan Selçuk’un da Atatürk milliyetçiliği üzerine değindiği şu husus öyle sanıyoruz ki birleştirici bir çatı kurmaktadır:

“Atatürkçülük işte bunun için önemlidir ve Millî Kurtuluş Tarihimizden ayrı olarak ele alınabilecek bir meslek değildir. Atatürk millî bağımsızlık savaşımızı ve millî bağımsızlık savaşımız Atatürk’ü yaratmıştır. Her kim ki Atatürkçülüğün hem o yana, hem

⁶⁹⁹ Cemil Meriç **Jurnal**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 198.

⁷⁰⁰ Bu kapsamda yayımlanmış en verimli teorik çalışmalardan biri Yıldız Sertel’e aittir. Bkz. Yıldız Sertel, **Türkiye’de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 115-149.

⁷⁰¹ Yılmaz Öztuna, “Türkiye Tarihinde Muhafazakârlık ve İlericilik”, **Tercüman**, 16 Mayıs, 1967, s.2.

bu yana çekilebildiğini iddia eder, ormanı göremeyip teker teker ağaçlardan ahkâm çıkarmaya çalışır. Yeryüzünde her büyük tarih kahramanının bir anlamı vardır. Bn anlamı kavriyamayan tarihi kavrayamaz. Milli Kurtuluş Savaşının anlamına sırt çevirmekte direnen aydın, Türk toplumunun gerçeğine sırt çeviren aydın demektir.”⁷⁰²

Ekseriyetle *Son Havadis* gazetesinin üstlendiği Atatürk milliyetçiliği misyonu ile solun ortaya koyduğu teorilerin yürütüldüğü uygulamalara değinilmiştir. Başını Orhan Seyfi Orhon’un çektiği bu akımda, yazar kendini Atatürk milliyetçisi gösterenlere “*tatlı su komünistleri*” diye seslenir. Düşüncelerinde samimi olmadıklarını dile getirerek;

“... Onlar bunun için «milliyetçiyiz!» demiyorlar. Milliyetçiliği kendi maksatlarına âlet etmek milliyetçiliği kullanıyorlar.” ifadelerini kullanılır. “Cumhuriyetin Onuncu yıldönümünde «Ne mutlu Türküm diyene!» nutkunu söyleyen Atatürk bunların sözcüsüymüş! Biz Adalet Partililer de milliyetçiliği onlardan öğrenmiş olacağız? Bu yalanları niçin söylüyorlar? Komünistlerin milliyetle, dinle ilgisi olmadığını herkesin bildiğine şüpheleri mi var? Hepimiz, onların bu memleketi nasıl sola kaydırmak istediğini bilmiyor muyuz? sorularıyla kendi bakışını açıklamaya çalışır.”⁷⁰³

Bununla beraber yazılı basında Atatürk milliyetçiliğinin farklı yönleri de tanıtılmıştır. Bunlardan biri ise terbiye konusudur. *Adalet* gazetesinin bir değerlendirme yazısında “*Atatürk’ün milli kültüre bağlı kalınmasını vasiyet ettiği*” söylenir. Sosyalizm gibi cereyanlar milletin faydasına değildir. “*Onlar milli terbiyeyi yıkmak içindir.*”⁷⁰⁴

Başbakan Demirel’in beyanatlarıyla katkıda bulunduğu yazılı basının Atatürk ve Atatürkçülüğü sağa konumlandırışında öne çıkan unsur Anayasa’daki hükümlerin mutlak üstünlüğüdür. Bu üstünlüğün ise meclis tarafından kullanılması gerektiğini belirtir. Meclisi meydana getiren gücün ise seçmen olduğunu söyler. Bu vesileyle Demirel “*iktidara giden meşru yolların sonuna kadar açık tutulduğunu*” söyler.

⁷⁰² İlhan Selçuk, “Milliyetçiliğin Amentü’sü”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1969, s. 2.

⁷⁰³ Orhan Seyfi Orhon, “Milliyetçiymişler”, **Son Havadis**, 5 Aralık, 1967, s.2.

⁷⁰⁴ “Atatürk, Terbiye ve Sosyalizm”, **Adalet**, 20 Ekim, 1968, s. 2.

Demirel'e göre “bu, Türkiye'nin siyasî huzur içerisinde olması demektir. Siyasî kanaatlere tahammül, siyasi kanat ayrılıklarına rağmen birlik ve beraberlik içinde bulunma ve yaşama temel felsefedir ve bu demokrasinin şartıdır. Sıhhatidir,”⁷⁰⁵ Başbakan Demirel'in tek bahsi Anayasa ve yasalardan doğan hakların kullanılmasıyla sınırlı kalmaz. Siyasi partilerin iktidara karşı tutum ve davranışlarıyla ilgili “sanki her gün devlet elden gidiyormuş gibi tavırlar takınıldığını” beyan etmesi hükümet zamanlarının en önemli cümlelerinden biridir. Bu saikde devletin “kanunların suç saydığı her fiilin takipçisi” olduğunu söyler. Gerektiğinde “bunları vazifesi olmayanlar değil, vazifesi olanlar takip eder.” İktidarın Atatürkçülükten büyük tavizler verdiğini, giderek otoriterleştiğini düşünenler için “hem kendilerini, hem de milleti tedirgin eden davranışlar son bulmalıdır.” ifadeleriyle belki de tarihe not düşen sözleri sarf eder.⁷⁰⁶

Öte yandan Türkiye'de düzenin merkezi olarak bilinen ortak kimlik, kültür ve değerler bütünüünün Atatürkçülükle bir anlam kazandığına inanılır. Bu noktada bir ikilemin içine düşmek veya kriz yaşandığını kabul etmek ortada bir düzen sorununun varlığını da kabul etmek anlamına gelecektir. Kuramsal çerçevesini Edward Shils'ten izlediğimiz “merkez” kavramı soyut otoriteyi temsiliyle istikrara katkıda bulunur. Shils'e göre merkezi inşa eden değerler toplumun tepe noktalarında bulunan elitler tarafından projelendirilerek topluma yayılır ve kendi rızasını yaratır.⁷⁰⁷ Shils'in tariflerine göre pazar ekonomisinin ve siyasal demokrasinin yayıldığı Batı coğrafyasında bu uyum diğer yerlere nazaran daha derine işlemiştir.⁷⁰⁸ Bizde ise tıpkı Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi; hastası belli, hekimi belli, teşhisi belli olan siyasal sistemimizin arızaları, tedaviyi yanlış yerlere uygulamaktan ötürü neticesi her defasında istikrarsızlığa hükmeden kısır döngüler meydana getirmiştir. Bu saikde Nadir Nadi'nin 1962 yılındaki “Yanlış Yola Baştan Sapıldı” başlıklı yazısında, seçkinlerin ahvalini çarpık bir demokrasi üretmek suretiyle “memleketi ilerletmesi gereken büyük davayı anlamaktan çok uzakta duran zahiri Atatürkçülük” olarak tasvir etmesi yersiz bir eleştiri

⁷⁰⁵ Bkz. “Çelmelelere Rağmen Türkiye'yi İleri Götüreceğiz”, **Son Havadis**, 30 Ocak, 1968, s.7.

⁷⁰⁶ Demecin ayrıntıları için bkz. **Hürriyet**, 5 Kasım, 1968, s.7.

⁷⁰⁷ Edward Shils, "Center and Periphery" **Modern Sociology: Introductory Readings**, (Der.) Peter Worsley, Penguin Books, Middle Essex, 1985, s. 566-572.

⁷⁰⁸ Aynı eser, s. 576.

olmasa gerekir.⁷⁰⁹ Aynı çerçeveden bakan Hikmet Bil de konuyu “*Türk Demokrasisinin Zafiyeti*” başlıklı yazısında irticayı öne çıkartarak işlemiştir.⁷¹⁰

En nihayetinde iktidarın muhalefeti nasıl gördüğü de önemlidir. *Zafer* gazetesinde; CHP ve ortanı solu için “*halkı anlamaktan uzak kendi kendini aldatma sanatı*” benzetmesinin yapılması ilgi çekicidir.⁷¹¹

AP iktidara gelmeden önceki yıllarda aynı yazar kadrolarının iktidarı nasıl gördüğü de ilgi çekici olmalıdır. Bu çerçevede Osman Turan, Tevfik Karasapan, Ali Fuat Başgil, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Kabaklı, Orhan Seyfi Orhon, Kadircan Kafılı gibi usta kalemler, sol siyasetin CHP’li karma hükümet yıllarında Atatürkçülükle temas kurmasına doğrudan eğilmemiştir. Muhtemeldir ki bu isimlerin pek çoğu muhalefet adına yazmanın cesurluğuyla iç politikada CHP’li siyaset adamlarının basiretsizliğine değinmeyi yeğlemekteydiler. Hatta siyaset adamlarının da cesaretlendirmeleriyle İnönü’ye ’iç seçim kazanamamış, partisine de Atatürk dışında iktidara vakıf olamamış yakıştırmalarını yapabilmektedirler.⁷¹² 1965 – 1971 arasında kurulan AP’li iktidarlar dönemlerinde ise solun hangi rengini savunduklarına bakmadan bu çemberin içinde gördüğü kimseleri “*Komünizmin kuklası*” olarak gösteren ortak sert söylemler geliştirmişlerdir.⁷¹³

Füruzan Tekil’in de Atatürkçülüğü dinamik, sürekli devrime dönüştürerek Marksizm’in peşine gidenleri eleştirdiği bir yazısı vardır. Yazara göre bu grup İstiklal Harbinin bitmediğini savunarak iktisadi ve sosyal alanda devrimlere ihtiyaç duyulduğunu savunur. Ayrıca yazarın gözünde Sovyetlerden beslenen bu grup;

“Bunlar da sık sık, Atatürk’ü bir savaş bayrağı gibi kullanma hesaplarında hayli ustadır. Atatürkçülüğü kimseye vermezler. Oysaki asıl zorluk gerçek manada Atatürkçülerin karşısına dikilmektedir. Hakikî Atatürkçü her şeyden önce milliyetçidir. Bu milliyetçilik, ne

⁷⁰⁹ Nadir Nadi, “Yanlış Yola Baştan Sapıldı”, **Cumhuriyet**, 21 Aralık, 1962, s.1.

⁷¹⁰ Hikmet Bil, “Türk Demokrasisinin Zafiyeti”, **Yeni Gazete**, 17 Mayıs, 1968, s.2.

⁷¹¹ Mehmet Dinçer, “Ecevit’inki Hayal Bile Değil!”, **Zafer**, 28 Eylül, 1968, s. 2.

⁷¹² Fehmi Anlaroğlu, “İsmet Paşa Gayet Ciddi”, **Son Baskı**, 14 Şubat, 1968, s.4.

⁷¹³ Sağ basındaki kalemlerin sıkça başvurduğu bu ifade öyle sanıyoruz ki ilk olarak Orhan Seyfi Orhon’un Çetin Altan’a yönelttiği hicivli bir sataşmaydı. Daha sonraki tarihlerde Türkiye İşçi Partisi’ne yönelik eleştiriler için de kullanılmıştı. Geriye dönük tespit edebildiğimiz ilk numune için Bkz. **Havadis**, 18 Ekim, 1964, s.1.

ırkçılık, ne de şovenliktir. Atatürkçülüğün büyük çizgisi İstiklâl savaşında görünen ilk çizgi olarak, istilâcıyı lanetleme fikridir... Atatürk istiklâl ve ittifak adamıdır. Yobazın gücü, Atatürk'ü anma yasağı getiremez. Çünkü o güç yetmez buna.”⁷¹⁴

Bununla birlikte devrimlerin sürekliliğine ilişkin farklı bir bakış açısı da ortaya konulmaktadır. Yurdakul Fincancı'ya göre Atatürk devrinde icraatları yapılmış olan inkılapların en başta laiklik olarak başarıldığına inanmak “*yarım Atatürkçülüktür*”. Buradan yalnızca aşırı uç düşünceler faydalanmamış devletin rejimini değiştirmek için harekete geçen gericiler de aşırı derecede faydalanmaktadır. Buna göre;

“Atatürkçü hareketi sürekli bir devrim hareketi gibi görmeyip, tarihin belli bir döneminde yapılan belli reform hareketleri şeklinde yorumlayan varım Atatürkçüler de sorumludur. Atatürk'ün kurduğu devlet neredeyse 50 yaşına giriyor. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında doğanlar henüz hayattadır. Fakat o nesil Atatürkçülüğü sürekli bir devrim dinamizmi olarak anlamadığı ve iplerin ucunu koyuverdiği için bugüne gelinmiştir.”⁷¹⁵

Dünya görüşü bağlamında mukaddesatçı çizgide seyreden *Bugün* gazetesinin bir başyazısında ise diğer yazarlardan ve köşe yazılarından farklı olarak hedef daha belirgindir. “*Atatürk Komünizme, Sosyalizme. Moskof Emperyalizmine karşıydı...*” girişile yapılan bir çözümlenme; “*68'in azılı komünistlerini, kudurmuş sosyalistleri, Nazım Hikmet'i*” Atatürkçü olarak gösteren zihniyeti yerer. Gazetenin yaptığı değerlendirmeye göre “*bunlar gerçekten Atatürkçü olsaydılar, onun baş düşmanı olan Rus köpekleri göklere çıkarmazlardı.*” *Bugün*'e göre “*Atatürk kalkan olarak kullanıp, O'nun dokunulmazlığına sığınıp, Türkiye'yi Rus: emperyalizmine satmak istiyorlar.*”⁷¹⁶ görüşü hakimdir. Yazılı basında Atatürk ve Atatürkçülüğün sağa konumlandırıldığı başarılı görüşlerden birinde *Zafer* gazetesi “*Atatürk, Türk istiklâlinin Dünya duruncaya kadar payidar olması için millî tesanütü, egemenliği, insan haklarını ve millî ekonomiyi Batı anlamında gerçek seviyesine ulaştırmak için aşırı sağın ve aşırı solun daima düşmanı olduğunu*” belirtir. “*Din istismarcılarının tarikatçılığına yeni bir paralel*

⁷¹⁴ Füzuran Tekil, “Atatürk'ün Adı”, *Zafer*, 27 Mart, 1968, s.7.

⁷¹⁵ Yurdakul Fincancı, “Şeriatçılık”, *Kim*, 29 Mart, 1968, s.5.

⁷¹⁶ “Bunlar mı Atatürkçü”, *Bugün*, 3 Kasım, 1968, s. 1.

olarak çıkanlar” için de bir yorum getiren gazete, “Memleketimizin yüksek millî menfaatleri ne dinî ve ne de siyasî tarikatçılıkla korunamaz. Memleket bu iki aşırı akımla asla kalkındırılmaz.” fikrini benimsediğini ifade eder.⁷¹⁷

Tercüman’ın bir başyazısında “engelli- çengelli demokrasi” yakıştırmaları yaptığı mezkûr ortamda;

“bir memleket tasavvur edin ki... Memleketin en yüce varlıklarının yüzüne tükürür gibi sövüp sayanları, mukaddesatı şamar oğlanına çevirenleri, ülke menfaatini çiğneyenleri, halkı birbirine katıp sınıflar arasında kin ve husumet yayanları hizaya siz mi getirecek siziniz? Millî iradeyi hâkim mi kılacaksınız? Rejime istikrar mı vereceksiniz? Meşru idarelerin devamlılığını sağlayıp hizmetlere hız mı vereceksiniz? Kanunların icabını yerine mi getireceksiniz? Yurdun su kadar, ekmek kadar, hava kadar muhtaç olduğu, beklediği kanunları mı çıkaracaksınız? Metelik etmez bir avuç insanın metelik etmez fiske ile bu muazzam teşebbüsünüzü baltalamanın yolunu bulup engellerler. Bunların hiçbirisine itibar etmeden: «Ya an cemaatin icrayı hükümet ederiz ve her şey bizim dediğimiz gibi olur ya da iflahınızı keseriz» diye engellerler.”⁷¹⁸

denilerek iktidarın inkılapçı politikalarının kötülenmesi yüzünden yıprandığını, tek çözüm yolunun ise milletin gücüne ve hakkına dayanmaktan geçtiği vurgulanır. Bu çerçevede iktidar ve muhalefet arasında çok partili bir düzenin içinde temel fikir ayrılıklarını meydana getiren sol düşüncenin yön verdiği iktisadi ve sosyal hayat ile iktidar gücünün kötüye kullanılması dışında Atatürk ve Atatürkçülük alanında sağ kalemlerin varlığını reddettiği bir başlık yoktur. Bununla beraber AP’nin iktidar yıllarında, CHP’nin parti içinde yaşadığı ideolojik hizipleşmeden ise “Komünizm tehlikesi” doğmuştur. Buradan hareketle sağ kalemlerin Atatürkçülüğü birey-toplum özelinde sığ bir çözümlenmeye giderek daha fazla sahiplenmeye başladığı dikkat çeker. Yazılı basında Atatürk’ün vecizli sözlerine daha çok sığınılır. Onlara göre Atatürk ve Atatürkçülüğün sola konumlandırılması “Mahut ve gafillerin büyük adama sahtekârca

⁷¹⁷ Mehmet Hatipoğlu, “Siyaset Tarikatçıları”, *Zafer*, 13 Mayıs, 1967, s. 2.

⁷¹⁸ “Engelli Çengelli Demokrasi”, *Tercüman*, 4 Şubat, 1968, s.7.

sığınmasıdır". Bundan dolayı "Türklerin iman dolu göğüsleri, mel'un ihtiraslara karşı daima çelikten bir duvar gibi yükselecektir..." Bu kesimler "bab-ı aliyi bab-ı adi" gibi göstermek niyetindeki solculardır. "Milli Cephe" şemsiyesi altında birleşecek kalemler "memleketi komünizmin uşaklarına teslim etmeyeceklerdir."⁷¹⁹

Yazılı basındaki tepkileri daha etkili sayılabilecek bir başka tartışma alanı ise Atatürkçülüğün hassas noktalarından biri olan laiklik üzerine uzlaşmaya varılamamasıdır. Yazılı basını ortadan ikiye bölen bu fikir ayrılığı vesilesiyle sağ kalemlerde milliyetçi – mukaddesatçı kaynaşmasının yaşandığı da görülür. Bu temas noktasında bir taassuba hükmeden görüşler "laiklik denince ilk hatıra gelen dinsizlik ve din düşmanlığıdır. Zira laiklik maskesi altında İslamiyet'e saldıranlar, imansızlık batağında yaygara koparanlar az değildir."⁷²⁰

Süleyman Demirel'e göre, Türk siyasal hayatında laiklik tartışmalarının temel sebebi, ahiri mevzuların, hurafenin ve dini temsil ettiğine inanılan şahısların siyasi ve sosyal hayata hâkim olacağı endişesiyle laikliğin katı ve din aleyhtarlığı olarak algılanmasıdır. Oysaki laiklik din aleyhtarlığı şeklinde değil de din ve vicdan özgürlüğü temelinde ele alınsa Türkiye'nin siyasal gündeminde laiklik üzerinden yaşanan tikanmaların önü açılacaktır. Demirel bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Türkiye'de Atatürk'ün kurduğu laik devletin esaslarını kimse değiştiremez... Atatürk'ün kurduğu bu büyük ve muhteşem devletin bütün müesseseleri teşekkül etmiş ve bu müesseseler işler vaziyettedir. Bu itibarla Türkiye'de ne şeriatı isteyenler çıkabilir; çıkabilir diyorum, yani getirmeye muktedir olabilir demiyorum, buna imkân ve ihtimal yok ne şeriatı isteyenler çıkabilir ne devletin nizamını değiştirmek isteyenler çıkabilir ne de lâikliğe aykırı kanun getirenler çıkabilir. Bu itibarla, Batı medeniyetçiliğinin anladığı mânada, yalnız lâikliği deminde söylediğim gibi, bir baskı bir korku unsuru olarak kullanmaya devam ettiğimiz müddetçe, bir takım şikâyetlerde de bulunmaya devam edeceğiz. Ama lâikliği, Anayasanın tarif ettiği mânada din ve vicdan hürriyeti mânasında anladığımız müddetçe de

⁷¹⁹ "Yeminciler ile Şafakçılar", **Son Havadis**, 19 Mayıs, 1967, s.3.

⁷²⁰ Necmi Hakkatapan, "Laiklik Taassubu", **Babialide Sabah**, 7 Ocak, 1970, s.7.

*bu şikâyetler çok geniş çapta, çok kısa zamanda ortadan kalkacaktır. Bunları, bu anlayışı, irticaa taviz vermek şeklinde, din istismarı şeklinde kıymetlendirmek, en azından insafsızlıktır.”*⁷²¹

Nadir Nadi bir köşe yazısında AP'nin temsil ettiği siyaset ile barışmanın kolay olmayacağını dile getirirken “gericilerin ve 27 Mayıs'a dış bileyenlerin Atatürkçülerle, ilericilerle ve 27 Mayısçılarla hemen sarmaş dolaş oluvereceklerini nasıl aklımızdan geçiririz...” sözleriyle kötümser bir bakış açısı sunar.⁷²² Nitekim bu olumsuz tutumun altını dolduran olayların akabinde, AP iktidarının belki bahtsızlığı da olsa gerek, ülke genelinde meydana gelen Atatürk anıtlarına saldırılar hükümetin siyaset sahnesindeki itibarını derinden sarsmıştır. Türk yazılı basınında çıkan haberlerde İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın “Büyük Atatürk'e, millet huzurunu bozacak tarzda anarşist hareketlerde bulunmak isteyenlerin alçak emeller ve kasıtlı tertipler uğrunda milletin büyüklerini ve Büyük Atatürk'ü kullanamaz...” sözlerine yer verilerek Atatürk anıtlarına yapılan saldırılar sonucunda toplumsal tepki oluşmadan ateşi söndürülmek istenmiştir.⁷²³ Bunun haricinde olaylara şüphe ile bakan, vuku bulan hadiselerin kaynağını “ortanın soluna, komünizme veya organize olmuş irtica ihtimallerinden birine” bağlayan bir kesim de vardır.⁷²⁴

Muhtelif zamanlarda meydana gelen büstlere ve anıtlara saldırı vakaları sağ kalemlere göre “Türk milletini karşılarına alarak Atatürk'e düşman gibi göstermeye çalışan solcuların yahut komünistlerin işidir. Akliselim idarecilerin bu hususta bilgili ve milliyetçi bir tutumundan taviz vermemesi” gerekir.⁷²⁵ Ayrıca Adalet gazetesine göre Başbakan Demirel titiz bir Anadolu çocuğu olarak makam sahibi olmadan önce ne kadar inançlı ise sonrasında da bir tavır değişikliğine gitmemiştir. “Atatürk İslamiyet'i yobazın elinden alıp hakiki Müslümana veren kişidir. Bu saikde Demirel sahici bir Atatürkçü olarak tıpkı Atatürk'ün yaptığı gibi hakiki Müslümanı ne zorlamış ne de yasaklayıcı tedbir almıştır.” Başyazılarda da tartışılan Atatürk anıtlarına saldırılar meselesi muhalif gazetecilerin olayları körüklediği inancıyla bu hassasiyete sahip olan

⁷²¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: IV, 27 Şubat, 1966, s. 754.

⁷²² Nadir Nadi, “Başarılar Dilerken”, **Cumhuriyet**, 29 Mart, 1966, s. 3.

⁷²³ Bkz. **Hürriyet**, 13 Nisan, 1966, s. 1.

⁷²⁴ Süheyla Şalvarlıoğlu, “Devrimlere Dil Uzatmayalım”, **Adalet**, 8 Mayıs, 1966, s.2.

⁷²⁵ Cengiz Uluçay, “Türkiye'nin Kritik Durumu”, **Sabah**, 14 Nisan, 1966, s.7.

tek siyasi görüşün iktidar partisi olduğunu belirtmekle yetinir.⁷²⁶ Bununla birlikte CHP lideri İsmet İnönü'nün de olan bitenler karşısında hükümetin gerekli tedbirleri almakta olduğunu belirttiği demeçlerle doğması muhtemel olan iç hadiselerin önüne geçilmesinde yardımcı olduğu bilinmelidir.⁷²⁷

Buna rağmen sağ kalemlerin iktidarın dış dünyaya bakış açısından da cesaret bularak 1965'ten sonra solu, belki de hakikatli bir biçimde tanıyıp tahlil edecek bir zaman bulamadığı “*Sovyet rejiminin içine oturtmaya çalışması*” 12 Mart 1971 muhtırasının geliş sebeplerinden biri olacaktır.⁷²⁸ Bununla beraber tümüyle bir yabancılaşmadan da söz etmek imkânsızdır. İlk olarak Kadircan Kafı'nın Moskova Radyosu'ndan kaydettiği notlar sağ kalemler için öyle sanıyoruz ki verimli bir kaynaktır. Bazı vakitlerde radyonun yayınlarını dikkate alarak yazdığı yazıların ilkinde şu ifadeler kullanılmaktadır:

“...Moskova radyosundaki bahis konusu insanlar Türk basınını günü gününe takip imkânı buluyorlar... Memleketimizdeki Amerikan Haberler Merkezi bile verici kullanamazken Rusya Büyükelçiliğinin bunu yapmakta olması dikkate lâyıktır... Moskova radyosunda Türkçe neşriyat yapanlar kendilerine yakın görüşlere sahip Türk basın mensuplarını vakit vakit överler, bazılarını kendi lehlerine propaganda vasıtası olarak kullanırlar. Bu arada komünizme aykırı fikirde olan Türk basın mensuplarını da her fırsatla yermekten geri kalmazlar. Geçenlerde Moskova radyosu söz arasında: — Türk basınının üç karası! tabirini kullandı. Hemen zihnimde bir merak uyandı: — Kimmiş bu karalar? — Karaveli Kabaklı, Kafı!... Bizler hiç bir zaman herhangi bir Rus devlet adamı veya muharriri, hele Moskova radyosunun Türkçe içeriğini idare edenler hakkında edep dışı kelime kullanmayız, onları asla tezviif etmeyiz, yalan yazmayız,

⁷²⁶ “Bitmeyen Kin”, **Son Havadis**, 17 Nisan, 1966, s. 1.

⁷²⁷ Bu çerçevede İnönü'nün basın açıklaması için bkz. “Atatürk’e Bağlılık Hepimizin Borcudur”, **Ulus**, 18 Nisan, 1966, s.1.

⁷²⁸ Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.38.

*fikir alanında gerçekçi kalırız. Bu bizim aldığımız gerçek demokratik terbiyenin de neticelerindedir.*⁷²⁹

Bu vesileyle sağ kalemlerin belleğinde kimlere ve hangi fikirlere karşı olduklarını ifade edebilecekleri esaslı bir delil meydana çıkmıştır. Soldaki yazarların ise sürekli yazmakla meşgul olduğu kavramsal çerçevenin bir şekilde takdir görmesi onları mutmain etmiş olacak ki bu dolaylı ilişkinin aksini iddia ettikleri bir gün de yoktur.

Sağ eğilimlilerin kendi dünya görüşlerine yatkın Atatürkçülük üzerine açılımları ise önceleri Türk dilini savunarak da başlamıştır. Bu girişimin Türk Dil Kurumu tarafından çıkartılan *Türk Dili Mecmuasına* ve Profesör Suat Sinanoğlu'nun Atatürkçülüğün diğer umumi ideolojiler gibi bir doktrine dayanmadığı söylemlerine alternatif olarak yükseldiği unutulmamalıdır.⁷³⁰ Bunlardan birinde Orhan Seyfi Orhon'un Türk dili üzerine yapılan çalışmalarla ilgili aktardıkları ilginçtir. 1964 yılındaki dil kurultayında görüşülen tüzük değişikliklerinde, bir hatibin söz alarak tüzükten “*devrimci*” sözünün çıkartılmasını talep etmesinden dolayı bir kriz yaşandığını belirten yazar, hadiseye dair görüşlerini şu sözlerle paylaşmaktadır:

*“«İnkılâp» kelimesi, Atatürk inkılâplarından başlayarak kütüphanelerimizi dolduran bütün eserlerde yaşıyor, ama yine, haydi, neyse, hoş görmeye çalışalım! Devrim bugününün modası bir kelimedir. Bir partinin elinde silâh gibi kullanılıyor. Bu aşırı alınganlık oradan geliyor, diyelim, mazur görelim!”*⁷³¹

Kadircan Kafı'nın bir başka yazısında sağ kalemlerin dili sahiplenmesindeki aracının Atatürk olmasından hayli tatminkâr olduğu her fırsatta bunu dile getirmelerinden anlaşılmaktadır. Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nun yayımlamaya başladığı bir mecmuayla ilgili görüşlerini aktaran yazar ilk baskıyı överken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Derginin birinci sayfasına konan Mustafa Kemal Atatürk'ün resmînin altında onun şu sözü var: «Göçmenler, kaybedilmiş

⁷²⁹ Kadircan Kafı, “Türk Basınının Üç Kararı”, **Tercüman**, 28 Mayıs, 1962, s. 2.

⁷³⁰ Bkz. “Melih Cevdet Anday, “Batılılaşmaya Verilen Yeni Bir Anlam”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak, 1962, s. 2.

⁷³¹ Orhan Seyfi Orhon, “Dilimiz!”, **Son Havadis**, 17 Temmuz, 1964, s. 2.

ülkelerimizin milli hâtıralarıdır.» Hâtıralara bağlılık millî birlik ülküsünü yaşatır, ülküleri yaşatmak onlara ulaşma gayretlerini besler. Her milletin milli ülküsü vardır, Türk'ün milli ülküsü de «Türk Birliği» dir. Bu birlik dil birliği ile başlar, Türk birliğinden korkanlar bilhassa dil birliğini bozmak isterler, nitekim buna misal Türklerin en çok buldukları Rusya'da komünist devlet Türk diline değişik şekiller vererek yaymağa çabalyor.”⁷³²

Türk diliyle alakalı yegâne örneklerden bir başkasındaysa Nihad Sami Banarlı ismiyle karşılaşılacaktır. Milli Kütüphane'nin kurucusu Adnan Ötüken'in çalışmalarını anlatan yazar, Ötüken'in *Türk Dili için Millî Mücadele* serileriyle ilgili derlemeler yapıp kendi çevresindeki diğer yazarlara ait görüşleri toplamıştır. Farklı kalemlerin görüşleri yazı dizileri halinde yayımlanmıştır. Banarlı'nın 12 Mart 1971 muhtırasından önceki son yazı dizisinde bu konuyu kendi ifadeleriyle şöyle takdim etmektedir:

“Türkiye’de uydurma dil ve dil vâsıtasıyla millî bütünlüğü yıkma hareketlerine bu yurdun, son asırda yetiştirdiği en büyük dil, ilim ve sanat adamları, bir an bile dil çalışmalarına iltifat etmemiş ve buna karşı durmuşlardır. Uydurmacıların ise bu gün hâlâ Atatürk'ün buna tarafdar olduğunu söylemeleri tamâmiyle adi bir iftira ve bizzat Atatürk'e bir ihanettir...”⁷³³

Dil hareketi üzerinden Atatürkçülüğe yönelişin en tertipli hali hiç şüphe yok ki ismi diğer yazarlar arasında pek dikkat çekmese de Türk Dili Yazı Kurulu Üyesi Mehmet Salihoglu'na aittir. Önce dil devriminin tarihsel arka planını açıklayan yazar, sözlerinin devamında kendine “devrimci kafa” diyenlerin düştükleri gülünç durumları ve neden Atatürk'ün zihniyetiyle dil konusunda ters düştüklerini özetlemektedir.⁷³⁴

Türk dili hakkında daha sert söylemlere aşırı sağ eğilimlileri besleyen kısa ömürlü yayınlarda rastlamak mümkündür. *Milli Cephe*'nin bir başyazısında neden vatan ülküsüne sahip gençler yetiştirilemediği Atatürk'ün öğütleri hatırlatılarak şu şekilde ifade edilmektedir:

⁷³² Kadircan Kafılı, “Türk Dünyası”, **Tercüman**, 3 Mart, 1966, s. 3.

⁷³³ Nihad Sami Banarlı, “Türkçe İçin Mücadele”, **Meydan**, 14 Ocak, 1969, s. 16.

⁷³⁴ Mehmet Salihoglu, “Atatürkçülükte Dil ve Düşünce”, **Akşam**, 26 Eylül, 1966, s.7.

“Türk tarihini benimseyen, Türk dilini koruyan, Türk sanat ve folkloru için heyecan duyan, Türk felsefesi ve milli kültürü için destekçi olan, vatanına ve milletine karşı ödevlerini yapan genç biri varlık gösteriyor demektir. Bunun haricinde davranışı olanlar dejenerleşme yolundadırlar.”⁷³⁵

Bu yayınların yapılış amacında ise aşırı sol cephede örgütlenmeye giderek ülkedeki diğer dil ailelerini harekete geçirme fikri taşıyan uç akımların etkisi büyüktür.⁷³⁶ Dil bayramının kutlandığı günlerde bu neşriyatın tüm sayfaları Atatürkçülüğün milli düsturunu anlatan yazılarla bezelidir. TRT’nin de, yer verdiği sol hareketin nümayişlerinden ötürü bu yayınlardaki eleştirilerden payını alması mutlaka ilgi çekici başlıklardan biri olmuştur.⁷³⁷

Mezkûr dönemde AP iktidarları her ne kadar 27 Mayıs 1960 hakkında sarih bir tutuma sahip olmasa da sağ cephedeki bir başka açılım ise 27 Mayıs 1960 darbesine karşı takınılan ılımlı tavidir. Türk ordusunun, solun ileri uçlarında gezinenler gibi devrimci bir düşünceye sahip olmadığını ispat etmek isteyen yazılar halk tarafından hangi mertebede tanındığı muğlak olan memleketlerin devrim güçleriyle kıyaslanarak savunulmuştur. Bu örneklerden birinde İzzet Mühürdaroğlu’nun imzası bulunur. Yazara göre:

“...Son zamanlarda bu deyimler biraz fazla dile dolandı gibi geliyor bize. Türk ordusuna, Halk ordusu demek suretiyle, temelsiz ve köksüz, bir Kastro ve Mao başıbozuk ordusuna benzetmeğe yeltenen bu kötü zihniyete bir (DUR) demek zamanı gelmiştir.”⁷³⁸

İlginç örneklerden saydığımız bir başyazıda ise şu ifadeler geçer:

⁷³⁵ “Gençlikte Milli Şuur”, **Milli Cephe**, 28 Eylül, 1967, s. 3. Sağ basının daha yumuşak ifadelerle aynı içeriği sunuş şekli için bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Türk Gencine Düşen Vazifeler”, **Zafer**, 28 Eylül, 1967, s. 6.

⁷³⁶ Buna bir örnek olarak Doğu realitesi olarak sunulan *Kürt Davası* başlıklı yazı dizisi dikkat çekicidir. Bkz. “Kürt Davası”, **Barış Dünyası Mecmuası**, 1 Haziran, 1963, s. 335.; Ayrıca Aleviler üzerine bir sahiplenmeyi tatbik etmek için bkz. “Anadolu Âlevîleri ve Bektaşiler Türkoğlu Türktürler” **Adalet**, 15 Haziran, 1966, s. 7.

⁷³⁷ Tam sayfa basılan bir eleştiri yazısı için bkz, İsmail Develioğlu, “İslahı Zaruri Olan Muhtar Bir Müessese: TRT”, **Bugün**, 27 Haziran, 1970, s.2.

⁷³⁸ İzzet Mühürdaroğlu, “Şerefli Türk Ordusu Kastro ve Mao Devşirmesi Değildir”, **Adalet**, 16 Mayıs, 1967, s.1.

“Dikkati çeken bir başka nokta, ordunun idareyi ele aldığı ülkelerden hiç birinin komünizme kaymadığıdır. Nasır ve Ne Win gibi birçok Asya Afrika diktatörü solcudur, sosyalizm denemesindedir ve Moskova ile veya Pekin ile flört etmektedir. Fakat hiç biri Marksizm’e dönmemiştir...

Atatürk ise de Gaulle'den daha çok, gerçek bir imaj olarak hizmet etmiştir. Türk ordusu, nesillerden beri, sosyal bir elite'den değil, geniş bir demokratik kitleden gelen subayları ile daha liberal bir ordu olagelmıştır. Sosyal bir ihtilâli yöneten kurmay subay Kemal'in önderliğinde Türkiye, reform yolunda ilerlemiştir ve bugün de, bir Generalin Cumhurbaşkanlığında aynı yolu izlemektedir.”⁷³⁹

Bu minvaldeki sözler 27 Mayıs darbesi öncesinde ortaya çıktığı düşünülen ordu muhalefet yakınlaşmasına bir alternatif olarak 12 Mart muhtırası öncesinde ordu-iktidar yakınlaşmasının dolaylı bir tarifi niteliğindedir. Türk siyasi tarihine, darbe teşebbüsleriyle geçen Talat Aydemir'in Atatürkçülük tanımı da bunu destekler niteliktedir. Buna göre;

Türk Milletini bugünün ve geleceğin medeni milletlerin seviyesi çıkarmak, devlet kudretini, ülkede huzur emniyeti, halkın refah ve saadetini arttırmak maksadı ile;

Türkiye Milliyetçiliğini şuurlandırmak, laik devlet anlayışını milli birliğe ve medeni gelişmeye uyar tarzda dine saygılı olarak uygulamak,

Hayata uymayan hayalci, katı ve statik düşünceden ziyade gerçek devrimci bir anlayışa sahip olmak,

Ferdin ve toplumun hak etme esasına göre varlık ve geçim kaynaklarını düzenlemek,

Serbest teşebbüsle toplum menfaatlerini bağdaştırarak halkın yapacağını halka ve devletin yapacağını devlete yaptırmak sureti ile

⁷³⁹ “Asya ve Afrikalı Askeri İdareler”, **Bugün**, 21 Şubat, 1967, s.1.

*istikrarlı, muvazeneli, aktif ve gelişen bir istikamette demokratik bir Cumhuriyet idaresi ile barış, huzur ve emniyet içinde yaşamaktır.*⁷⁴⁰

Sonuç olarak Atatürk ve Atatürkçülüğün sağa konumlandırılışındaki muhasebelerin vardığı nokta Atatürk milliyetçiliği gibi temeli sağlam bir direğe bağlanmak arzusunda oluşudur. Bu merkez etrafında toplumun gerçeklerini yansıttığına kani olunan öğeler de Atatürkçülük içinde tanımlanarak korumacı bir dille sahiplenilmiş, laiklik gibi uzlaşma zemini bulunmayan alanlarda ise çatışma devam etmiştir. Şüphesiz iktidarın politikaları topluma sunuş biçiminin de bir taktik avantaj sağladığına değinilmelidir. Başbakan Demirel'in alışlagelmiş bürokrat siyasetçi kimliğinden farklı bir portre çizmesi, yazılı basınla kurduğu samimi ilişki, Atatürk ve Atatürkçülük kapsamında ortaya koyduğu vecizeleri halkla buluştuğu esnada onu daha sempatik gösteren bir kimlik meydana getirmiştir. Bu çerçevede hemen her seçime kendinden emin ve bir siyaset tarzı değişikliğine gitmeden yalnızca Sola konumlandırılmaya çalışılan Atatürkçülük fikrini Komünizm aleyhtarı propagandalara yön vererek, inanç serbestisini farklı bir yorumdan ele alarak hem ortalama vatandaşın dünya görüşüne hem de iktidardan beklentilerine cevap verebildiği söylenebilir.

3.2.3. Mukaddesatçılara Göre Atatürk ve Atatürkçülük

Çok yerde belirtildiği gibi Cumhuriyet rejimine geçişin cereyan ettiği yıllarda Osmanlı kimliğine hayat veren öğelerin keskin bir ayrışmaya maruz kaldığı düşünülür. Böyle bir düşünce için, bütünüyle sorunlu olmadığını kabul etmekle birlikte üstyapıda ve altyapıda meydana gelen hareketlerden etkilendiğini söylemek daha yerinde bir değerlendirme olacaktır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak kendi arasında uyuşmayan fikirler doğmuş, birbirine baskın gelmeleriyle de dönemlerin zihniyetini oluşturmuştur.

Aslen felsefi boyutta gelişerek bir altyapı kuran görüşlerin Osmanlı tabirini değiştirmekte olan koşullara göre yeniden inşa etme çabası önce İslamcılık, akabinde Batıcılık ve en nihayetinde Türkçülük olarak üç ana akımda kendini göstermiştir. Bunların her birine ait izleri Türk basın tarihi üzerinden takip etmek mümkündür.

⁷⁴⁰ Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.122.

Tercüman gazetesinin ortaya koyduğu fikre göre “milliyet sahasından geçen din yolu gerekli ve gerçek inkılaplarla çatışmaz.” Bu bağlamda;

*“Türkleşmek, küllenen milli ruh ocağının altını eşmektedir. İslamlaşmak, ilahi duyguya feyz kazandırmaktadır. Muasırlaşmak, Türklükten gelen, Müslümanlıkla gelişen davâ hamlesini, medenî enerjiye inkılâp ettirmektir. Bunların biri eksik olursa millî varlık yerine oturamaz.”*⁷⁴¹

Üstyapıda ise bu akımların Tanzimat’tan başlamak suretiyle II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’e geçişi hem tetiklemelerinden hem de içine doğduklarından bahsedilebilir.

Bunlardan her biri modernleşmenin çözüm yolu olarak belirmiş olsa da, Selahattin Hilav’a göre “sundukları pratikler yüzeyseldir”.⁷⁴² Bu yüzden sorunları temelden ele alarak irdelememişlerdir. Ancak kuvvetli bir diyalektiği de beraberinde getirdiklerinden söz edilmelidir. En çok eleştirilene ise şüphesiz özüne yabancılaşma olarak kabul edilen Batılılaşma hareketleridir.⁷⁴³ Bu çerçevede bir yorum sunan Semih Sumerman’a göre ;

*Tanzimat’la gerçekleşme yolunu tutan batılılaşma eylemi, Atatürk’ün fikir ve aksiyon yapısında yönünü bulmuş, temellenmiştir. Büyük devrimimizle batıya tamamiyle açılan kapılarımızdan girenleri iyi kontrol edememek ve toplumu muzu fikir ve ruh bakımından yeterlikle hazırlayamamak yüzünden sosyal yapımızda büyük gedikler ve çatışmalar doğduğunu inkâra imkân yoktur. Dâvâ, Batılılaşıyoruz derken, sosyal hayatı ve temel ahlaki süratle çöküntüye giden, mutluluğunu gittikçe kaybeden büyük bir ulusu kurtarmaktan geçer.”*⁷⁴⁴

İlk bakışta, Osmanlı kimliğini tasnif etmek üzere bir ayağı Batı’da bir ayağı Doğu’da bulunan çok uluslu bir topluluk meydana getirme gayretleri ümmeti geri plana

⁷⁴¹ “Din ve Milliyet”, **Tercüman**, 27 Eylül, 1968, s. 2.

⁷⁴² Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Sina Akşin (Ed.), Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997 s.357.

⁷⁴³ Necip Fazıl Kısakürek, “Kahramanlarımız”, **Sabah**, 12 Mart, 1967, s.1.

⁷⁴⁴ Semih Sumerman, “Batılılaşma”, **Son Havadis**, 11 Kasım, 1966, s.2.

attığı için en başından çökmüştü. Her nasılsa bunun sentezden İslamcılık yorumu bir tepki olarak ortaya çıkmış oldu.⁷⁴⁵ II. Meşrutiyet'ten itibaren derli toplu İslamcı görüşler öncelikle *Sebilürreşad*'da can bulmuştu. *Büyük Doğu* ve *Hilal* gibiler ise diğer düşünce sistemlerine yaşama hakkı vermeyen aşırılıklarla doluydu. Üstelik yaydıkları fikirler sadece Türkiye'yi değil diğer Müslüman devletleri de tercüme yoluyla yakından ilgilendiriyordu.⁷⁴⁶ Bunların dışında çoğu haftalık gazete ile mecmua arasında bir yere oturan ve sınırlı bir kitle tarafından okunan *İrşad*, *Diriliş*, *İttihad*, gibi neşriyatlar 1960'lı yıllarda varlık sebeplerini mukaddesata bağlayan yayınlar olmuşlardır. Tipik bir basın hamlesi olarak devlet de bu işe *Diyanet* gazetesi ile müdahil olmuştu. Buradaki asıl amaç 1960'lı yıllarda çeşitlenme içerisine giren mukaddesatçı basın dışında resmi kaynaklar vasıtasıyla dini ve ilmi bilgilerin vatandaşa ulaştırılmasından başka bir şey değildi.⁷⁴⁷ Sebebi bilinmemekle birlikte istikrarlı bir yayın haline hiçbir zaman gelmedi.

Mukaddesatçı neşriyat uluslaşma sürecinin veya siyasal sistem krizlerinin ivmelendiği her dönemde belirli aralıklarla yayın hayatlarını sonlandırmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ise arzuladığı özgür yayın ortamına kavuşarak bugünkü halini almıştır. 1960lar ise daha çok mukaddesatçı söylemi cesaretlendiren bir portre çizer. Bu çerçevede Sırrı Yüksel Cebeci, *Son Baskı*'daki köşesinden çağrıda bulunarak yazılı basındaki mukaddesata inanan kesimlerden şunu ister: “*Türk basını, ezeli ve ebedi İslam - ruh kadrosuyla bir ülkü etrafında birleşmelidir. Büyük ve haklı dâvalarda bir ve beraber olması gerekmektedir. Bugün Türk gazetecilerine düşen görev Anadolu'da ruhçuluk, mâneviyatçılık ve milliyetçilik için mücadele etmektir.*”⁷⁴⁸

Her şeyden evvel, İslam konusu yazılı basına Cumhuriyet devrinden önce bir tefekkürün tahlili ve tatbiki biçiminde girmişti. Düşünürlerin kaleminde Müslüman Osmanlı kimliği Batı'nın yozlaştırıcı etkisinden sıyrılmış, modernleşmek isteyen devlete yaraşır ahlaklı bir topluluktur. Faruk Timurtaş'a göre, bu açıdan bakıldığında

⁷⁴⁵ Bu kavram hakkında genel bir sunuş için bkz. İsmail Kara, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, (Ed. İsmail Kara, Asım Öz), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17.

⁷⁴⁶ Ahmet Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,” **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Ve Çeşitlenme**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 20.

⁷⁴⁷ Diyanet gazetesinin çıkış maksadıyla ilgili olarak, ilk nüshada yer alan başyazıda köylü ve kentli herkesin mukaddes inanca dair sorusuna cevap bulabileceği resmi yayın organı olduğu belirtilmektedir. Bkz. “Başlarken”, **Diyanet**, 22 Kasım, 1968, s.1.

⁷⁴⁸ Sırrı Yüksel Cebeci, “Gazete ve Gazeteciliğimiz”, **Son Baskı**, 12 Mart, 1967, s.5.

Atatürk'ün öngördüğü Batılılaşmadan da bir farkı yoktu.⁷⁴⁹ İslam da, uluslara bölünerek parçalanmayı önleyecek manevi bir tutkaldı. Aynı zamanda Kur'an ve halifelik İslami kuralları uygulamak için yeterli gücü üstyapının hizmetine sunuyordu. Bu açıdan İslamcılık, Batı'nın çürütmekte olduğu Osmanlı'yı İslam'ı esas alarak yeniden diriltme metodu olarak anılır.

Bununla beraber İslamcılığın mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan en ilgi çekici olanı Selahattin Hilav'ın aynı makalede ele aldığı modernist İslam olgusudur. Yazara göre;

*“...modernist İslamcılar, geleneğin içinde kalmaktan kaçınıp çağdaş uygarlığın sorunlarına eğilmek, İslam dini ile bu sorunlar arasında bir uyuşma yaratmak istiyorlardı. Onlara göre İslamiyet, donmuş bir dogmalar bütünü değildi ve içtihat kapısı açıktı.”*⁷⁵⁰

Yasin Aktay tarafından yapılan bir başka tanımda ise “*şu veya bu yolla İslam'a referansla siyasal katılımında bulunmak*” ya da “*ne tür bir İslam yorumuna sahip oldukları önemli olmaksızın, siyasal pratiğinin merkezine İslam'ı koyan her türlü Müslüman oluşumu*” İslamcılık olarak adlandırılmaktaydı.⁷⁵¹ Bu müstakil ifadeler İslamcılığın modern bir hareket olduğuna dair görüşleri pekiştirirken büyük oranda İslamcılık konusunun Cumhuriyet rejimi ile birlikte terk edilmeyen birkaç güçlü unsurunun bulunduğunu kabul eder. Tarık Zafer Tunaya'ya göre İslamcılık akımı modernizmden faydalanmış, temelde Kur'an ve Sünnete dayanan esasları akıl ve bilimle yorumlayarak rasyonel bir metot meydana getirmiştir.⁷⁵² Nitekim İslamcılık uluslaşmanın en önemli yerinde en çok da bu rasyonaliteyle Cumhuriyet rejimine eklemlenmiş olmalıdır. En azından Milli Mücadelenin manevi yönü ve Cumhuriyet'i kuranların Osmanlı oluşu kahir ekseriyetle İslam tefekkürünü dışlamanın her zaman geçerli olmadığı, örf ve adetlerle iç içe yaşayan bir benlik meydana getirmiş sayılır. Şerif Mardin'in ortaya koyduğu görüşler de bu bakış açısını destekler. Mardin'in açıkladığı İslamcılık anlayışı iki türde değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi temel

⁷⁴⁹ Faruk Timurtaş, “Atatürk ve Milliyetçilik”, **Tercüman**, 7 Kasım, 1969, s.2.

⁷⁵⁰ Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi”, **a.g.e.**, s. 359.

⁷⁵¹ Yasin Aktay, “Türkiye’de İslamcılığın Siyasal Marjları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 18.

⁷⁵² Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, 1991, s. 16.

nitelikleri 19. yüzyılın ortalarında belirgin bir hal almış olan ve “1870’lerden itibaren imparatorluğun merkezinde güçlenmeye başlayan bir ideolojik davranış kümesi” olarak bilinmektedir. İkincisi ise halk arasında “o kadar kesin çizgilerle ifade edilmeyen, yazıya geçtiği zaman bile teorik konulardan çok bir nizamı ifade eden düstur” gibidir.⁷⁵³ Buradan hareketle birinci tanıma karşılık gelen İslamcılığın Cumhuriyet fikri ile çeliştiği gerekçesiyle geriletildiği, ikincisinin ise halen yaşamaya devam ettiği belirtilmelidir.

Bu saikde kendini devletin bir parçası sayarak siyasetin içinde bulunmaya alışık olan İslam olgusu için dönüm noktası hiç şüphe yok ki 1922’de saltanatın lav edilmesidir. Akabinde 1924 yılında ilga edilen hilafetle birlikte etkinliğinin erime sürecine girdiği varsayılabilir. Bunu devletin laik duruşunun temelini oluşturan Şer’iyye ve Evkaf vekâletlerinin kaldırılması, Şerri mahkemelerin ve medreselerin kapatılması bağlamında devlet idaresini sekülerleştiren kanunlar izler. Buna rağmen devletin dinin İslam olduğu ibaresi 1924 Anayasası’nda yer almıştır. Bu vurgu 1928’e kadar varlığını korumaya devam eder. 5 Şubat 1937’de ise laiklikle İslam’ı yer değiştiren kanun kabul edilerek inanç temelli öğelerin bütünü sosyal hayatın dışında bırakılmıştır.

Cumhuriyet devrinde taassubun kaynağı her daim bu kısa tarih aralığına odaklanarak Türkiye’de birey ve toplumun Atatürk tarafından başlatılan devrimlerle birlikte İslami değerler bakımından soysuzlaştırıldığını “dalkavukluk” yakıştırmalarıyla iddia eder.⁷⁵⁴ Devlet idaresinin de bundan kötü manada nasiplendiğini belirterek devrin icraatlarını gerçekleştiren tek siyasi parti CHP’yi de İslam karşıtı olmakla itham eder. Tarık Zafer Tunaya’nın 1967 yılında dikkatleri çekmek istediği bir “medenilik savaşı” olan bu tutumun 31 Mart vakasından bugüne miras kaldığını belirtir. Tarihimizde ilk olarak irticanın neşriyattaki köklerinin “Volkan” olarak bilinen gazeteyle başladığını bildiren Tunaya, maksatlı bir biçimde derviş Vahdeti zihniyetinin Atatürk’e “beyaz put” demesini eleştirir.⁷⁵⁵ Söz konusu savunu öylesine kuvvetlidir ki aynı dönemin kadrolarının diyanet işlerine özel yaptığı hukuki düzenlemeleri ve akademik alanda ilahiyat kürsüsü kurulmasını, hatiplik okullarının açılmasını görmezden gelir. Halil

⁷⁵³ Şerif Mardin, “İslamcılık”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1400.

⁷⁵⁴ Osman Erkmen, “Laiklik İlkesine Aykırı Bir Dalkavukluk Örneği”, **Yeni İstiklal**, 25 Ocak, 1967, s.2.

⁷⁵⁵ Tarık Zafer Tunaya, “Volkanın Lavları”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan, 1967, s.2.

İnalcık'a göre taassup erbabı kimselerle Atatürk arasındaki dine dayalı görüş farklılığı şu koşullara dayanır; Atatürk Müslümanlığı reddetmez, aksine manevi dünyaya açılan kapıyı kutsal görerek bu olgunun siyaset malzemesi yapılmasına mani olmak ister. İslam'ın menfaat ve ihtiras uğruna kişilerin tekelinden kurtarılması zaruri bir iş olarak görülür. Tarihteki tecrübeler de göstermiştir ki devlet, bireyler ve toplum adına mukaddes değerleri kollamakta aciz kalırsa taassup ve erbabları bunların arasından yükselerek ilerlemekte olan bir milleti yeniden geri bırakabilir.⁷⁵⁶ Bu yaklaşımla İslam'a evvelki zamanlar boyunca ulema tarafından katılan sahte kisveler yıkılmış, bireyin maneviyatı dini zümrelerin tahakkümünden çıkarılmıştır. Bundan sonra geriye kalanlar ise Anadolu coğrafyasına yayılmış olan mutasavvıflar ve onların ilmi, felsefi eserlerinden ibarettir.

Amiran Kurtkan'ın gözünde tasavvufla ele alınan İslamcılık Türklüğün öz zenginliği olarak tarif edilir. İslamcılığın laikliğe aykırı olmadığı ispata çalışılarak, birey ve toplum ilişkilerinde tasavvufi yönden “*kendini bilmenin*” faydaları sosyolojik bir bakış açısı ile yorumlanır. Buna ek olarak tasavvufla elde edilebilecek gerçek Kur'an lafzının mutasavvıflar tarafından açıklanması halinde laik kanunlara esaslı bir temel oluşturacağı söylenir. Bütün bu akidelerin bir sosyal kuvvet meydana getireceği belirtilir. Böylelikle Türklerin laiklikten kopmasına lüzum olmadan İslam'la bir arada yaşayabileceği bir sosyal yapının mümkün olduğu ispat edilmeye çalışılır.⁷⁵⁷ Bu bağlamda İslamcılığın Cumhuriyet sonrası serüveninde Türk – İslam sentezine doğru evirildiği bir düzenden bahsedilebilir. Her nasılsa bu pencereden bakıldığında İslam'ın gündelik yaşantıda yer bulabilmek için kendine bir tamamlayıcı arayışı olduğu aşikârdır.

Erol Güngör'ün tasvirlerinde ise karşılıklı var olma veya tamamlayıcılık durumu âlimlerimizin 20. Yüzyılda tutulduğu “*ilmi bir arıza*” olarak eleştirilir. Güngör'ün görüşlerinde İslam, her alanda kapsayıcı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Hatta günümüze dair yaptığı değerlendirmelerde İslam'ı mevcut düzen içerisinde sosyal toplumun bir parçası olarak kabul etme eylemi tasavvufun ne kadar geniş bir alan kapladığının göstergesi gibidir. Bu vesileyle dini temanın yeniden güç kazandığına dair

⁷⁵⁶ Halil İnalcık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s.86.

⁷⁵⁷ Amiran Kurtkan, **Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik**, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 21.

bir vurgu yapılır.⁷⁵⁸ Muhtemelen yazılı basınımıza dönüp baktığımızda en kolay çözülecek kanıtlar da burada yatmaktadır. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek'in hatiplik yaptığı ortamlarda sıklıkla İslam'ı maddeci bir ilimmiş gibi düşünenleri yermesi onların rasyonaliteye ağırlık vermesinden ileri gelir. İslam'ı modernleştirme fikri üzerine kurulan karşıtlık toplumda güçlenmekte olan tasavvufun bir koldan, şeriatın ayrı bir koldan yürütmesini İslam'ın doğasına aykırı bulur.⁷⁵⁹

Her ne var ki Türk – İslam sentezinden doğan İslamcılığın tek eleştirisi kendi cemiyetinden yeşermez. Dıştan yapılan değerlendirmelerde bu kavramın ne kadar sorunlu olduğunu en somut haliyle izah edenlerden birisi de İsmet Zeki Eyüboğlu'dur. Yazar, Türklerin İslam'dan önce göçebe iken, İslamlaştıktan sonra bir uygarlık inşa ettiğine dair fikirleri ancak birer varsayım olarak kabul eder. Türk – İslam vurgusunda Müslüman olmayan Türklerin dışarıda bırakıldığına işaret ederek, İslamlaşanların da Türk olmayan diğer Müslüman topluluklara karışmasını bir sorun olarak belirtir.⁷⁶⁰ Buna rağmen Türk – İslam sentezinin 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra gözlemlenen düşünce açılımlarından olumlu yönde etkilendiği söylenmektedir. Çağlar ve Uluçakar, yazılı basında da sıkça görüşleri yer alan aydınların yürüttüğü düşünce ve örgütlenme faaliyetleri neticesinde 12 Eylül 1980 darbesine müteakip devlet politikalarında sağ veya sola alternatif olarak bu yolun benimsendiğini ifade eder.⁷⁶¹

Öyleyse Cumhuriyet'in ilanından itibaren 1960'a kadar geçen süre için Necdet Subaşı'nın Atatürkçülük yerine zımnen belirttiği resmi ideolojinin altında “*sindirme ve sindirilme*” yaklaşımı mukaddesatçı düşünce açısından tam bir karşılık bulur. 1960'larla birlikte siyasetle irtibat yeniden kurulmuştur. Zira İslamcılık ve bu olgunun kendi basını adına bir yükseliş ve çeşitlenme dönemi saptanacak olursa bunun 27 Mayıs 1960'tan sonraki özgürlükçü ortama borçlu olduğu belirtilmelidir.⁷⁶² Subaşı'ya göre her ne kadar cemiyetteki kıpırdanmalar DP dönemine rast gelse de önceleri için Türk

⁷⁵⁸ Erol Güngör, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993, s.172-174.

⁷⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1996, s.11.

⁷⁶⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, **İrticanın Ayak Sesleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 51.

⁷⁶¹ Ali Çağlar – Mustafa Uluçakar, “Günümüz Türkçülüğünün İslam'la İmtihanı: Türk-İslam Sentezi Ve Aydınlar Ocağı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2017, s. 127.

⁷⁶² Nazlı Kaner, “Atatürkçülüğün Çağdaşlık Görüşü İle İslami Geleneklerin Bir Sentezi Var mıdır? Cumhuriyet Türkiye'sinin Fikir Hayatındaki Gelişmeler Samiha Ayverdi Örneği”, **Atatürkçülük ve Modern Türkiye Konferansı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, No, 582, 1998, s. 214.

milliyetçiliği ile kaynaşma içinde kalmış bir yapının dışına radikal anlamda çıktığını iddia etmek zordur.⁷⁶³ Şaban Sitembölükbaşı'nın gözlemleri de bu çerçeveden bir bakışı destekler. Yazara göre İslamcı basının ilk örneklerine göre bu dönemin meselelerinin ele alınışı sığ ve lafebeliği doludur.⁷⁶⁴ Bununla birlikte esas yansımaları henüz yazılı basına aksettirilmeden evvel milliyetçi damarı yoğun olan Müslüman kulüpler 27 Mayıs'ın arifesinde hızla çoğalmış akabinde ise birleşerek veya bağımsız hareket ederek gücünü artırmıştır.⁷⁶⁵

Yazılı basında mukaddesata yönelişin kaynaklarına inmeden evvel bunun nasıl olup da siyasete yeniden bir meydediş olduğunu açıklamakta da büyük fayda vardır. Buraya kadar yaptığımız tespitlerde sosyal yönüyle izaha muhtaç bulunan İslamcılığın bir diyalektik içinde çözümlenişine şahit oluruz. Mukaddesatçıların yazılı basında siyasal sistemin arızalarını dile getirmeleri ve geçmişi yâd etmeleri bu yüzdendir. Devirden devire değişen seyriyle birlikte kendine bir karşıt bulma şekli İslam'da muhafazakâr nüvenin kuvvetini de ortaya koymuştur. Lakin bu tek başına yeterli bir açıklama değildir. 1960'lı yıllardaki dönüşümün sağ ve sol açısından ayrı bir boyutta cereyan ettiğini bilmek gereği Tanıl Bora tarafından şu şekilde ifade edilir: 1960'larda sağ ve sol çizgiye yayılmış hayatın her alanında, “*anti-komünizm üzerinden sağcı olmuş bir İslâmcı*” camia vardır. Bu camia evvela klasik sağ ve sol kavramlarının bir meclisteki oturma düzeninden yoğun şekilde etkilenerak Atatürkçülüğü temsil ettiği düşünülen CHP'nin karşısında bir yeri tutmuş sayılır.⁷⁶⁶ Burhan Felek, bunu yalnızca CHP karşıtlığıyla sınırlamayıp, eskiden “*Atatürkçülük taassubu halini alan yobazlığın*” 1960'lı yıllarda aşırı sol ile “*- sağ ol*” demenin dahi yanlış anlaşılmalara yol açtığı daha yüksek mertebelere tırmandığını anlatır.⁷⁶⁷

Pek çok açıdan ilgisiz görünse bile 1960'lı yıllarda mukaddesatla siyasi yelpazenin farklı renklerini barıştırma gayreti dikkatten kaçmamıştır. 1960'ların

⁷⁶³ Necdet Subaşı, “1960 Öncesi İslami Neşriyat”, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Ve Çeşitlenme**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 60.

⁷⁶⁴ Şaban Sitembölükbaşı, **a.g.e.**, s. 186.

⁷⁶⁵ Bunlardan en çok bilinenleri Milli Türk Talebe Birliği, Milliyetçiler Federasyonu ve Aydınlar Ocağıdır. Türk- İslam sentezi odaklı bu örgütlenmelerin muhtevası için bkz. Fatma Yurttaş Özcan, **Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı Ve Türk Siyasetine Etkileri**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s.69-74.

⁷⁶⁶ Tanıl Bora, “Sağ-Sol ve İslamcılık”, (Ed. İsmail Kara, Asım Öz), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 519-521.

⁷⁶⁷ Burhan Felek, “Hafıza-yi Beşer”, **Milliyet**, 18 Mayıs, 1967, s.3.

başlarında *Yön*’de mukaddesatçılara yer ayrılmasıyla başlayan felsefesi çözümlemelerde “*İslam sosyalizmi*” gibi tepki çeken kavramlar türetilmiştir. Ne var ki burada işlenen konular yeniden laiklik üzerinde düğümlendiğinden mukaddesatçılara tartışma çıkartacak yeni malzemeler oluşturmaktan başka bir işe yaramamıştır.⁷⁶⁸ Bunun haricinde Komünizme geçmiş ülkelerde Arapça radyo yayınları yapılması meselesi de çok dikkat çekmemiş hususlardan olmalıdır. Mukaddesatçıların bu yayınları takdirle karşılaması hayli ilgi çekicidir. Fakat sağ kalemlerden biri olan Tekin Erer bu tutumu eleştirerek, “*Hilâfeti lâğvettiği için Atatürk düşmanlığı yaratmak da bir Arap propagandasıdır. Sanki hilâfet olmazsa Müslümanlık olmazmış gibi...*” bakış açısını ortaya koyar.⁷⁶⁹ Türkiye’de ise bu tarz yayınlar gerçekleştirilmemesi bir basın yayın ayıbı sayılmıştır. Türk devrimi adı altında ümmetin diğer milletleriyle olan dini ve tarihi bağların Latin alfabesine geçişle birlikte kopartıldığı anlatılmaktadır.⁷⁷⁰

Nihayetinde CHP ortanın solundadır. İslamcılarının temel politik retoriğinde ise laiklik üzerine ayırt edici bir bilinç inşa edildiği gündeme gelen tartışmalardan görülecektir. Atatürkçülüğe haiz olan diğer prensipler aşağı yukarı diğer Doğu ve Batı medeniyetindeki ülkelerde ideolojik bir disiplin olarak mevcut olduğu için İslamcı basının cumhuriyetçilik, halkçılık ve devletçilik gibi başlıklarda sessiz kaldığı gözlemlenecektir. Milliyetçilik ise Türk – İslam sentezi bağlamında 27 Mayıs 1960 darbesinden önce sahiplenildiği için İslamcılık fikri gelişimine ket vurduğu inancıyla laiklik konusuna fazlaca odaklanır. Bu saikde laikliğin “*dinsiz bir toplum ve gençlik meydana getirme projesi*” ve “*devrim yobazlığı*” olduğu çokça konuşulmuştur.⁷⁷¹ Şüphesiz laiklik hakkında söylenen en ilginç sözlerden biri bunun bir “*kilise kaçkınılığı*” olduğudur.⁷⁷²

Mukaddesatçıların Atatürk ve Atatürkçülük mevzusuna eğilişi yalnızca Cumhuriyet’i meydana getiren prensiplerle sınırlı değildir. Ortada bir var olma, kendi karşıtını bu mecrada kurma arzusu düşünce düzleminde meydana gelen çizgideki gibi

⁷⁶⁸ Çağlar Kırçak, *Türkiye’de Gericilik 1950-1990*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s.159.

⁷⁶⁹ Tekin Erer, “Önce Türk’üz”, *Son Havadis*, 27 Eylül, 1968, s. 3.

⁷⁷⁰ Bir örnek için bkz., “İslam Dünyası ve Yabancı Radyolar”, *Bugün*, 12 Mayıs, 1964, s.3.

⁷⁷¹ Birkaç örnek için bkz., “Özlediğimiz Din Adamları ve Atatürk”, *Havadis*, 14 Şubat, 1967, s. 4.; Mehmet Şevket Eygi, “Türkiye’nin Yüz Karası”, *Bugün*, 14, Ekim, 1967, s. 6.; “163. Madde ve Ötesi”, *İttihad*, 5Aralık, 1967, s. 7.; “Hilafet Meselesi”, *Tercüman*, 2 Ağustos, 1969, s. 7.

⁷⁷² Ali Fuat Başgil Akis’e verdiği bir demeçte laiklik prensibini Batı medeniyetine manevi hayatta da teslim olmak şeklinde izah eder. Bkz. *Akis*, 20 Temmuz, 1960, s. 9.

aynen devam eder. Herhangi bir zaman diliminde Atatürkçülük üzerinden yapılan bir gönderme, karşının cevap vermesi sonucu sonu gelmeyen hamasi söylemlere vardırılır. Buna en çok 1965 sonrası AP'nin tek başına iktidar olduğu dönemde tanık oluruz. Bu sayede siyasî mahiyette yeni bir irtica tipinin ortaya çıktığını belirten Hüseyin Nail Kubalı, “*iktidarla irtica arasında gizli, açık her türlü ilgiyi önlemek için işbirliği*” çağrısında bulunur. Bu çerçevede dünya görüşü ne olursa olsun vatandaşların ortak bir hareket ile esas hedefi Atatürk ve Atatürkçülüğü yıkararak, Anayasayı ortadan kaldırarak Türkiye’ye el koymak olan bu ikinci irticanın önü kesilmelidir. Kubalı’ya göre;

*“Bu itibarla Atatürk Devrimlerine inanan, millî bağımsızlığımızın, birlik ve bütünlüğümüzün, demokrasimizin, sosyal ve lâyük hukuk devleti düzenimizin korunmasını isteyen her yurtsever Türkün, aslında liberal ruhlu İslâm dinine yapılan büyük kötülükten ıstırap duyması gereken her gerçek yurt sever Müslümanın fikir, eğilim ve parti ayrılıklarından sıyrılarak, hissi zaaflardan kurtularak bu hayati temel dâvanın çözüm çaresini bulmak ve gerekli mücadeleyi yapmak için el ele vermesi lâzımdır.”*⁷⁷³

Bir başka bakış açısına sahip İlhan Selçuk irticaya kaynak oluşturduğunu düşündüğü tüm gelişmeleri tek tek sıralar. Yazar’a göre irticanın gelişmesinin önündeki imkânları sağlayan AP iktidardır.⁷⁷⁴ Mustafa Kuntay *Cumhuriyet* gazetesindeki bir yazısında laiklik uygulamaları etrafında yanlış yöne sevk edilen işlerden biri için Cumhuriyet insanı profiline uygun, aydın zihniyetli din adamlarının yetiştirileceği kurumların eksikliğinden bahseder. Bundan dolayı ortaya çıkan boşluğun taassup erbapları tarafından doldurulduğunu şu sözleriyle anlatır:

“Millet. camisine, kendisine, köyüne din adamı aramış, ne bulduysa onu getirip makamına oturtmuştur. Cumhuriyet ilk yıllarında tesis edilmiş İmam Hatip Okullarının kapatılmasından sonra din adamı yetiştiren müesseselerin kaynağı kurutulmuş, kulaktan dolma bir iki bilgiye veya 400-500 sene önceki bilgilere az çok vakıf olan cahil

⁷⁷³ “Kubalı Devrimci Örgütleri İşbirliğine Çağırır”, **Hürriyet**, 27 Eylül, 1969, s. 3.

⁷⁷⁴ İlhan Selçuk, “İrtica Gökten Zembille İnmiyor”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat, 1968, s.2.

*kimseler şehir ve köylerde en büyük dinî mevkilere getirilmiştir.
Sonu malûmdur.*⁷⁷⁵

Hiç şüphesiz siyasetle kurulan ilişkiler bağlamında mukaddesatçı basının algısı DP geleneğinden gelenleri desteklemek üzerine kuruludur. Zira mezkûr dönemin başlangıcında AP'nin kuruluş maksatları yazılı basında yer bulurken hem sistemi gözetleyen ordu hem de mukaddesatçılar için şirin görünecek şu beklentileri için taahhütlerini sıralamıştır:

*Büyük Atatürk'ün izinde ve dürüst politika izlemek, milli menfaatlerin asıl amaç olduğunu atlamamak, oy için prensiplerden ödün vermemek, vatandaşlar arasında birliği sağlamak, laikliği din karşıtlığı olarak anlamlandırmamak...*⁷⁷⁶

Din adamı yetiştirme hususunda bu boşluğu doldurması için seçim meydanlarında vaatler veren Süleyman Demirel doğal yoldan mukaddesatçıların desteğini almış sayılır. Bu konuda yazıl basının sağında olduğunu söyleyen kalemlerden de ilgi gördüğü aşikârdır.⁷⁷⁷ Ancak çok sürmeyecek bu çıkar birlikteliği 1969 genel seçimleriyle beraber meclise Konya'dan bağımsız milletvekili olarak giren ve henüz yeminini ederken bile yazılı basının ilgisini çeken Necmettin Erbakan lehine bozulacaktır.⁷⁷⁸ Böylelikle mukaddesatçı yazılı basın açısından yeni bir yol daha açılarak İslamcı olarak kabul gören Milli Nizam Partisi ile bir güç birliğine kuruluş bildirgesi olan 26 Ocak 1970'den itibaren başlayacaktır. Her ne var ki MNP, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra "*laik Cumhuriyet yıllarını devr-i dalalet*" gösterdiği için siyasi faaliyetleri durdurulacaktır.⁷⁷⁹ 1970'li yıllarda yerini Milli Selamet Partisine bırakacaktır.⁷⁸⁰

Buna karşın genel seçimler yaklaştıkça dini olgulara daha fazla yer ayıran Başbakan, yaptığı toplu konuşmalarda hem "*27 Mayıs darbesinden kalan tortuları kaldırmak hem de dini ritüelleri serbest bırakmak*" gibi tepkileri hemen karşılık bulacak

⁷⁷⁵ Mustafa Kuntay, "Atatürk ve Din Öğretimi", *Cumhuriyet*, 6 Şubat, 1967, s. 2.

⁷⁷⁶ *Son Havadis*, 4 Şubat, 1961, s.1.

⁷⁷⁷ Orhan Seyfi Orhon, "Din Adamlarımız", *Son Havadis*, 29 Eylül, 1969, s.2.

⁷⁷⁸ Bedii Güray, "Erbakan Meclis'te Namaz Kıldı", *Akşam*, 23 Ekim, 1969, s.7.

⁷⁷⁹ Bu siyasi partinin kapatılma gerekçesi 163. Maddeye dayandırılmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 22 Mayıs, 1971, s.1.

⁷⁸⁰ Binnaz Toprak, "Milli Selamet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.2105.

vaatlere kalkışıdır. 163. Maddenin tadili Bunların içinden en çabuk toplumsal eleştiriye dönüşeni ise Başbakan Demirel'in 27 Mayıs hakkındaki söylemleri nedeniyle “*Nurcular denilen cehalet güruhunun harekete geçirildiğinin*” iddia edilmesidir.⁷⁸¹ Öte yandan Arap – İsrail savaşlarının etkisinde kalan mukaddesatçı neşriyatın Türkiye’de iktidarı bir araç olarak kullanması da gözden kaçmayacak bir başka husustur. Bu konuya düzenli yer veren *Fedai* gazetesi “*Komünizmin ikiz kardeşi*” dediği Siyonizm’i ve İsrail’i Arap devletlerine karşı takınılan saldırgan tavırdan dolayı eleştirir. İktidara sürekli çağrılar yaparak “*Müslüman Devletler Birleşiniz*” sloganını kullanır.⁷⁸²

Bir başka husus ise tarikatçılığın gündemde kapladığı yer olmalıdır. 27 Mayıs darbesi ve sonrasında gerçekleşen diğer darbe teşebbüslerinde irticanın etkisi dikkate alındığında Türkiye’de siyasal sistemi gözetleyen mekanizmaların hassasiyetle bu konuyu takip etmesinden dolayı yeterince yer bulmaz. 163 maddenin sebep olduğu davalar ve mahkeme kararları dışında, Ticaniler, Nakşibendiler, Nurcular gibi bir önceki dönemin popüler mukaddesatçıları günlük gazete ve mecmualarda gündemde kalmamıştır. Gündeme geldiklerinde ise konu ya Atatürk’ün büst ve heykellerine yapılan münferit saldırılardır ya da bir yerde softalarla tartışma çıkmış olmalıdır. Münferit bulunarak değeri kıymetsiz görülen konularda bu eylemleri yapanların “*meczuplar, sarhoşlar*” olduğu varsayılır.⁷⁸³ Bir istisna olarak Cumhurbaşkanlığı yıllarında Cevdet Sunay 1967 senesi kurban bayramı mesajında tarikatlar ve irtica konusuna dikkat çekerek bu tür bir örgütlenmenin hem laiklik prensibine hem de Atatürk devrim ve ilkelerine aykırı düştüğünü belirtme gereği hissetmiştir.⁷⁸⁴

Mukaddesatçıların yazılı basında kullandığı bir başka metot ise Atatürkçülüğün siyasi liderler ve siyasi partiler üzerinden eleştirilmesidir. Tezat bir biçimde buna en çok CHP’nin laiklik karşıtı olduğunu iddia eden görüşlerde rastlanır.⁷⁸⁵ Öyle sanıyoruz ki düşünsel bir taktik olarak laikliğin savunusunu yapan yazılar din ve vicdan hürriyeti meselesinden yola çıkar. Toplumda İslam odaklı inanç serbestisi sağlama, örgütlenme

⁷⁸¹ “Nurcular Ordusu Harekete Geçirildi”, **Vatan**, 2 Ekim, 1966, s.5.

⁷⁸² Tarihte üç büyük Siyonizm ve komünizm karşıtı hareketin liderleri olarak sunulan Sultan Abdülhamid, Nazi lideri Adolf Hitler ve Cevat Rifat Atilhan ile ilgili inceleme yazısı için bakınız “İsrail ile Siyasi İlişkiler Kesilmelidir”, **Fedai**, 26 Haziran, 1967, s.3.

⁷⁸³ Gazetelerde tarikatlarla alakalı olarak yer verilen bir haber içeriği örneği için bkz. **Tercüman**, 4 Ekim, 1964, s.3.; 23 “Emperyalizmi Tel’in”, **Tercüman**, Temmuz, 1968, s.1.; “Meczupların İşidir”, **Son Havadis**, 10 Temmuz, 1969, s.3.

⁷⁸⁴ “Sunay, Yeni Tarikatların Türediğini Söyledi”, **Cumhuriyet**, 10 Mart, 1967, s.7.

⁷⁸⁵ “Bizi Bölemeyeceksiniz”, **Zafer**, 13 Aralık, 1966, s. 1.

ve Müslüman oluşumların faaliyetlerine özgürlük kazandırma konularına odaklanır. Bu temel başlık altında ceza kanununda yer alan 163. maddenin yeniden düzenlenmesine yönelik kampanya yapılır. Bu meseleye odaklanan *Bugün* gazetesinin neredeyse her köşe yazısında bu konu hakkında beyanatlarına rastlanacaktır.⁷⁸⁶ Sol cenahın bu kanunun tadil edilmesine dair gösterdiği muhalefeti eşitsizlik olarak ele alan yazılar, esas “*rejim düşmanları*” olarak CHP’lileri suçlar.⁷⁸⁷ Onlara hakikatli bir ders verilmesi için AP hükümetinden mütedeyyinlerin önündeki kanun engelini kaldırması yönünde talepler tekrar edilir.⁷⁸⁸ Oysaki 27 Mayıs darbesinden sonra mukaddesatçıların yazılı basında dolaylı yollara başvurmadan, sakın değerlendirmelerle İslamcılık adına etkinliklerini bir nebze genişlettikleri bilinmektedir. Bu çerçevede ilk hatıra gelen vaka *İslam* mecmuasının MBK yönetimine hitaben bir bildiri niteliğinde yayımladığı yazı olsa gerekir. “*Anayasada Din Hürriyeti İstiyoruz*” başlıklı yazı 1960larda tartışma konusu yapılan her mevzuyu içine alır.⁷⁸⁹ Bir tesadüf müdür bilinmez, mukaddesatçıların bu yazısı olumlu bir karşılık bulmuş olacak ki o düşünceleri paylaşanlar arasında yer alan İstanbul müftüsü, kısa zaman sonra Diyanet reisi olarak atanmıştır.⁷⁹⁰ MBK’nın bu kararı daha ilk baştan Atatürk ve Atatürkçülükten bir taviz ve mukaddesatçılara şirin görünme gayreti olarak yorumlanmıştır. Buna karşın 1970’li yıllara girilirken mukaddesatçıların iktidarla olan ilişkilerinin ılımlı bir küskünlük havasına büründüğü söylenmelidir. *Bugün* gazetesi bu bahaneyi “*ahali AP’ye güvenip, bel bağlayacak bir ümit ışığı göremediği gibi AP de bu güveni millete verememiştir. Zira ne 163. maddeyi kaldırmış ne de Müslümanlara yapılan baskıyı!...*” şikayetleriyle dile getirir.⁷⁹¹

Mukaddesatçı basının bir başka uğraşısı ise Atatürkçülüğün sembolik değerlerini temsil eden milli bayramlar ve törenlerin kötülenmesi olarak anlaşılır. Gençlikle ilgili mevzuları ele alan köşe yazılarında bayramların uygulanış şekline dair itirazlar vardır. Şölenlerde kız öğrencilere giydirilen kıyafetler, erkek öğrencilerle yapılan dans gösterileri, pankartlar 12 Mart muhtırası öncesinde dahi Türkiye’yi Batıya özenmek

⁷⁸⁶ “163. Madde ve Ötesi”, *Bugün*, 5 Aralık, 1967, s.1.

⁷⁸⁷ Raif Karadağ, “CHP iktidarı ve Din Anlayışı”, *Yeni İstanbul*, 29 Haziran, 1966, s. 7.

⁷⁸⁸ 163. Madde hakkında ürettiği kampanyaya bir örnek için bkz, Sudi Reşat Saruhan, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması Hakkında”, *Bugün*, 21 Mayıs, 1967, s. 2.

⁷⁸⁹ *İslam*, 1 Temmuz, 1960, s.1.

⁷⁹⁰ Halil Nebiler, *Türkiye’de Şeriatın Kısa Tarihi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2010, s.27.

⁷⁹¹ Sinan Ömür, “Demirel Çekilirse”, *Bugün*, 4 Haziran, 1970, s.3.

olarak resmetmiş ve sert dille eleştirmekten çekinmemiştir.⁷⁹² Nitekim genellikle gençlik üzerinden yürütülen mukaddesatçı söylem, Batı'nın bize uymayan kültürüyle onları zehirlediğini, İslam'dan uzaklaştırdığını, aile kurumunu bozduğunu iddia eder. Bu bağlamda bir yazı kaleme alan Kadircan Kafı her zamanki sol karşıtı tutumuyla; eğitim idarecilerini “*sosyalist zihniyetli ve kime kulluk ettikleri apaçık meydanda olan nankörler*” olarak tanımlar. Kafıya göre mukaddesatçılar;

“«Türkiye» gemisini İçeriden kemiren farelere karşıdır. Müslümanlığımız «iddia» değil gerçektir. İnançları solcuların sömürdükleri görülmüştür ama imanlı ve milliyetçi olanlar buna asla tenezzül etmezler.... «Atatürk ilkeleri» diye bir lâf tutturmuşlar, Atatürk solcuların nerede görülürlerse ezilmelerin! vâsiyet etmiştir. Kaldı ki biz Atatürk'ten önce Allah'a inanırız, Zira Atatürk de, Fâtih de, Sezar da, hatta Hazreti Muhammed de Allah'ın kullandır. Allah yolunda ölenlere nusret, Allahsızlara lânet!” eder.⁷⁹³

Türk devriminin, Türk – İslam sentezine dayanan sanat hayatını da bozduğunu iddia edenler çıkmıştır. *Bizim Anadolu*'nun 12 Mart muhtırasına sayılı zaman kala Türk tiyatroculuğunu eleştiren bir yazısında şunlar söylenmektedir:

“Namuslu ve iffetli insanların yüzünü kızartan sahneler, kepezelik ve edepsizliğin en pespayesi, milletin ahlâk ve dinini yıkmağa matuf, dini ve din adamını küçülten ve tahkir eden, solun her fırsatta propagandasını yapan her türlü fikirler tiyatroların sermayeleri ve esas konularıdır.”⁷⁹⁴

Bu saikde memleketin bağımsızlığının elden gittiği mukaddesatçıların en çok değindiği varsayımların başında yer almaktadır. Türk gençliğinin sol akımlar tarafından zihinleri teslim alındıktan sonra veya Batı kültürüne kendilerini kaptırıp hippiliğe merak saldıktan sonra “*devrimin memlekete ihanetinin*” nihayet gerçekleştiği söylenir.⁷⁹⁵ Bu meseleler üzerine mukaddesatçıların önerdiği çözümlerden biri zorunlu din derslerinin

⁷⁹² Bir örnek için bkz. “Kargaşalık mı İhtilal mi?”, **Bugün**, 4 Haziran, 1970, s.7.

⁷⁹³ Kadircan Kafı, “Nankörler”, **Tercüman**, 20 Temmuz, 1966, s.3.

⁷⁹⁴ Zeki Ünal, “Sanat Tiyatro Ahlak”, **Bizim Anadolu**, 5 Haziran, 1970, s. 2.

⁷⁹⁵ **İttihad**, 25 Şubat, 1968, s.1.

orta ve lise okullarında okutulmasıdır. Aksi halde “*Memleket içten çökmekte ve millet son süratle uçuruma yuvarlanmaktadır: Rezalet, sefalet, ahlâksızlık, canilik, dinsizlik, komünistlik, masonluk, siyonistlik, Kürtçülük, menfaatçılık, çıplaklık, aleni fuhuşçuluk. Zevk-u sefa ve çılgınlık almış yürümüştür.*”⁷⁹⁶

Yıl 1969’a geldiğinde mukaddesatçı basın gündeminde tek mesele olarak Atatürk’e olumlu referansların verildiği ahlak mefhumu kalmıştır.⁷⁹⁷ Burada 1950’li yılların ilk Müslüman kulüpleri ve bunlara mensup liseli gençler sıklıkla övülür. Bunlardan biri de Milli Türk Talebe Birliği olarak diğerlerinden daha fazla yazılı basında yer bulmuş ve öne çıkmıştır. Ayrıca Komünizmle Mücadele Derneği’nin pankartlarına dizilen övgüler unutulmamalıdır. Amerikan 6. Filosunun ülkemize yaptığı ziyaret sebebiyle tertip edilen gösteriler mukaddesatçılar tarafından göklere çıkartılırken köşe yazılarına o günlerde slogan olarak kullanılan “*Müslüman Türkiye*”, “*Allah İçin Savaş*”, “*Yaşasın Toplum Polisi*” gibi tepkisel başlıklar atılır.⁷⁹⁸ Yazılı basında çıkan olaylar ve hayatını kaybeden vatandaşlarla ilgili eleştirel sesler yükselirken mukaddesatçıların buna bir anlam veremediği anlaşılmaktadır. *Yeni Asya*’nın olayların ardından belli bir süre geçtikten sonra yayımladığı bir değerlendirme yazısında “*MTTB genel başkanını münafık, bozguncu, yalancı diye itham ettiler. İslâmî gazeteleri de gayri millî basın ve seviyesiz, şirret diye isimlendirdiler.*” ifadelerine yer vermesi Türk basınında bu cenahın cemiyet tarafından sahiplenilme adına sorunlar yaşadığının ispatı olmalıdır.⁷⁹⁹ Fakat 12 Mart 1971 muhtırasına giden yolda yazdıklarına bakılacak olursa, mukaddesatçıların içinde yaşadıkları toplum ve devletle aralarına mesafe koymak gibi bir alışkanlığının olduğu izlenimi doğar. *Bugün* gibi günlük neşriyatı olan siyasi gazetelerin Türkiye’yi Atatürk devrimlerinden ötürü “*geri kalmış bir ülke*” olarak isimlendirmesi, Türk ordusunun gücü hakkında “*bu millet isterse...*” diyerek basitleştirmesi hâlihazırda krize sürüklenmekte olan siyasi ortamı daha fazla germiş gibidir.⁸⁰⁰ Bu meselelerin mukaddesatçılar tarafından işlendiği tarihte Türkiye’nin Batı ittifakındaki yerini iktisadi yönden sağlamlaştırması maksadını taşıyan Ortak Pazar

⁷⁹⁶ *Yeni İstanbul*, 16 Mayıs, 1967, s.2.

⁷⁹⁷ Refik Korkut, “Atatürk ve Komünizm”, *Son Baskı*, 19 Haziran, 1968, s.2.

⁷⁹⁸ “Müslüman Türkiye”, *Tercüman*, 15 Şubat, 1969, s.5.; “Yaşasın Toplum Polisi”, *Zafer*, 16 Şubat, 1969, s.3.

⁷⁹⁹ *Yeni Asya*, 4 Haziran, 1970, s.6.

⁸⁰⁰ Ali Vural, “Maddi Kalkınmamızın Yolu”, *Bugün*, 3 Haziran, 1970, s.7.; Selami Toscuoğlu, “Paşa, Paşa!, Bu Millet İsterse...”, *Bugün*, 4 Haziran, 1970, s. 5.

konusu *Bizim Anadolu* gazetesinde yine bir İslam dinini terk etme hadisesi olarak açıklanmıştır. Okurlarına, “*Türkoğlu!... Sana bir İktisadî işbirliği olarak gösterilen Ortak Pazar, gerçekte seni Allah’ından al bayrağına kadar en mukaddes varlıklarına düşman edecek bir haçlı komplosudur.*” sözleriyle seslenen başyazı bundan böyle hiçbir siyasi makama ve mevcut hükümete itaat etme lüzumunun kalmadığını aktarmıştır.⁸⁰¹

O günlerden geriye zihinlerde kalan ve zımnen bir Atatürk devrimleri eleştirisi olan “*Daha hızlı, daha heyecanlı, daha hınçlı olarak üzerinize atılacaklar! Askerlerin miğferine, kağınların tekerlerine, tabutların heykeline Hak Yol İslam Yazacaklar!...*” sözleri mukaddesatçılar tarafından topyekûn bellenen bir ifade biçimidir. Bir devir 12 Mart muhtırasıyla beraber kapanırken Türk – İslam sentezinden yetişenlere bu sözler 1960’lı yılların bir özeti olarak hatırlatılmış, 1970’li yıllarda yapılacaklar olarak anlatılmıştır.⁸⁰² Yazılı basında mukaddesatçıların yaklaşımı bir değerlendirmeye tutulduğunda şu sonuca varılacaktır: Atatürk ve memleketin salahiyeti için ihtiyaç duyulan tüm devrimler bir ihtiyaçtır ve sahip çıkılmalıdır. Her imanlı Türk vatandaşı bu bilince sahip çıkmak zorundadır. Buna karşın mukaddesatçılık bağlamında solun düştüğü hatalara saplanarak irticaya meydan açmak İslam dini açısından bir tehlikedir. Yazılı basına düşen, aklım selim davranarak uyarmaktır.

3.2.4. Gençlik Hareketleri İçerisinde Tanımlanan Atatürk ve Atatürkçülük

Atatürk ve Atatürkçülüğün yazılı basında görünür olmasını sağlayan yegâne unsurun mezkûr döneme şeklini ve ruhunu veren 27 Mayıs 1960 darbesi olduğunu düşünmek diğer faktörlerin yoğun etkisini bir bakıma gölgelemek anlamı taşıyabilir. Zira bu tarihten önce oluşan muhalefetin toplumdaki beslenen kaynakları 27 Mayıs darbesinin sonuçları sayesinde geniş kitleler halinde örgütlenmiş ardından 1961 Anayasasının bu topluluklara tanıdığı sosyal kimliklerle etkili güçler haline gelmiştir. Bu çerçevede 1961 Anayasasının Türkiye’ye bahsettiği önemli kazanımlardan biri fikir hürriyetinden doğan haklarla birleşme ve örgütlenme geleneğidir. Bu vesileyle 27 Mayıs darbesi öncesinde muhalefet ve ordunun yanında durarak darbe sonrasında ise

⁸⁰¹ *Bizim Anadolu*, 5 Haziran, 1970, s. 1.

⁸⁰² Hubeybe Aktoprak, “Moskof Uşaklarına”, *Bugün*, 6 Ocak, 1970, s. 2.

konumunu Atatürk ve Atatürkçülüğün herhangi bir noktasında belirleyen geniş bir kesimin siyasetin merkezinde adından söz ettirmesi yazılı basın için tartışılması gereken ayrı bir gündem olmuştur.

Hikmet Özdemir'e göre gençler arasındaki hizipleşmelerin belli siyasi görüşler üzerinde olgunlaşmasıyla “*iktidar ve muhalefet partileri çevresinde odaklaşmanın ötesinde, düzen yanlısı (sağ) ve düzen karşıtı (sol) şeklinde gelişmesi*” “*1961 Demokrasisi*” olarak adlandırdığı eşsiz dönemin bir ürünüdür.⁸⁰³

Sözünü ettiğimiz gençlik örgütlenmeleri yalnızca sosyal birliktelikler sunmanın ötesinde siyasi partilere alternatif hiyerarşik yapıları meydana getirmiştir. Kökleri Cumhuriyet kadar eskiye giden işçi faaliyetlerinin iradesiyle Türk siyasi hayatının en tecrübesiz birlikteliği TİP, bu usulde partileşerek meclise girebilmiştir.⁸⁰⁴ Yine aynı görüşün temsilcileri tarafından Fikir Kulüpleri Federasyonunun kurulması⁸⁰⁵, üniversite ve lise teşkilatlarını teşekkül etmeleri⁸⁰⁶ bu yapılara verilebilecek en iyi örneklerden olmalıdır.⁸⁰⁷ Buna müteakip Türk İş gibi “*bünyesinde 8 mesleki federasyon, 7 birlik ve 8 sendikal federasyona kayıtlı toplam 174bin işçi ve 215 sendika barındırarak toplam sendikalı işçilerin yüzde 62'sini temsil eden*” bir oluşum 27 Mayıs darbesi sonrasında 1961 Anayasasının hazırlanışına resmen dâhil edilmiştir.⁸⁰⁸ Böylelikle bir ucu siyasetin gündemine tutunmuş bir ucu ise toplumsal realiteye adanmış organize bağlar ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan sendikal gelişmeler ve işçi hakları gibi emek sahasında cereyan eden olaylar silsilesi Türk gençliğini harekete geçiren tetikleyicilerini günden güne inşa etmiştir. Diğer taraftan Türkiye’de vuku bulan hadiselerle verdikleri tepkilerle günlük hayatın vazgeçilmez parçası olmuşlardır. Dünyada hüküm süren 68 kuşağı ile bütünleşip, 12 Mart muhtırasını çağıran parlamento dışı muhalefet olaylarının merkezinde bulunmuşlardır.

⁸⁰³ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s.226.

⁸⁰⁴ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 117-120.

⁸⁰⁵ Turhan Feyizoğlu, **Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-1968**, Cilt1, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s.255.

⁸⁰⁶ Bu örgütlenmelere ilişkin ayrıntılı bir liste için yazılı basın kaynaklarından bkz. Uğur Mumcu, “Gençlik Olayları”, **Yön Dergisi**, 27 Ocak, 1967, s.16.

⁸⁰⁷ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 31-33.

⁸⁰⁸ Ertuğrul Kürkçü (Yay. Haz.), “1960- 1965 Arasında Türkiye’de İşçi Hareketleri ve Sendikacılık”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.2004.

Kuşkusuz işçiyi ve gençliği Atatürkçülük bağlamında etkileyen muteber meseleler yalnızca onların çalışma hayatına katılmalarını ilgilendiren koşullarla ilgili değildi. Esasen bu mevzu DP’li yıllardan bu yana iktisadi alanda bir atılım içinde olmak için uğraş veren iktidarların üretim - atölye ve sermaye sahipleriyle çalışanlar arasındaki etkileşimin nihayet sulha bağlanması demektir. Bununla beraber işçi, kendi lehine kazandığı tüm haklarla beraber artık şehir hayatının bir parçası, kendi meslek grubunun bir üyesi, evinde ise hane halkı gelirinin büyük paydaşı sayılırdı. Bu saikde Türkiye’de entelektüel düşüncenin dikkatini çekmiş oldu. İşçinin dünyası yazılı basında bir mecra buldu.

1960’ların ortalarına kadar MBK’nın gölgesinde süren İnönü’lü koalisyon hükümetleri mezkûr demokrasimizin içine açılmış bir parantez gibiydi. Her ne var ki 1965 genel seçimleriyle beraber denge yeniden DP’nin doğal temsilcisi olduğu söylenen AP’nin lehinde bozuldu. Bu dinamikler ışığında Atatürk ve Atatürkçülük de yeniden gündemin bir parçası haline gelerek, birbirinden bağımsız alanlarda ilerleyen tartışmaların yolu ortak bir noktada kesişmiş oldu. 1960’ların sonuna doğru ise ne Atatürk ve Atatürkçülük hususunda ne de onun doğal unsurları olan sosyal toplum hakkında bir yön tayin edemeyen siyaset kurumu yazılı basına göre günlük hayatın rutinlerinin dışına taşarak rejim buhranı haline dönüşmüştü. Şüphesiz o tarihlerde Türkiye’de tüm siyasi partilerin geçirdiği ideolojik dönüşümler ve çözmek zorunda oldukları parti içi hizipler onların dünyadaki gelişmeleri kavrama boyutunda geç kaldığını da belgeliyordu. Bedri Baykam’ın derlediği anılarda ortaya çıkan tablo şu sorularla aradaki mesafeyi tanımlıyor:

“CHP neden gençlerle doğal iletişimini yitirdi? Niye 1960’taki diyalog bozuldu? CHP’nin elinden kaçırıldığı, bu dünyayı değiştirmeye kararlı gençlik kitlesini ideolojisi kâğıt üstünde buna çok daha uygun görünen TİP nasıl kazanamadı? Bu coşkulu gençlik dalgası, TİP’in legal kalma yarışında tehlike olarak algılanmış. Böylece FKF, DÖB, Dev-Genç derken gençler adım adım yola çıkış noktaları olan kitlesel eylem çizgisinden kopup, gittikçe kendi

*içlerine kapanıp marjinalleşmiştir. Bu işler başka türlü olmayacak görüşüyle gerilla savaşı deneyine geçmelerine neden olmuştur...*⁸⁰⁹

Bu konuda bir istisna olarak TİP'i meclis dışında bırakan köklü bir dünya görüşü değişimi yaşamıştı.⁸¹⁰ Ortaya çıkışında savunduğu emek, iş ve köylü gibi temel kavramların yerini, parlamentodaki sandalyelerini kaybetmesinden sonra meydanlara inmeye ürken sosyalist başkaldırı almıştı.⁸¹¹

Diğer yandan bu değişimi anlatan farklı bir dil ve birbirinden bağımsız ilerleyen siyasal teori literatürü eğitim hayatı devam eden kitleler için yeni bir keşif alanı olmuştur. Mezkûr düzenin çarpıklığını anlatan, düzeni değiştirmek için çıkış yolları sunan bir neşriyat ağı günlük yazılı basının küçük bir kısmı tarafından desteklenmiştir.⁸¹² Buna karşın alternatif dünya görüşlerinin bir potada eritilerek komünizmle ilişkilendirilmesi yazılı basınının geneli tarafından işlemekten usanmadığı bir eleştiri tahtasıdır. Sürekli Atatürk'e atfedilmekle birlikte, alternatif düşünceye muhalif olan yazılı basınıımız, "*komünizm görüldüğü yerde ezilmelidir*" vecizini kullanarak "*1961 Anayasasının sağladığı demokratik ortamla yükselişe geçen sosyalist düşünceleri*" baskılamaya çalışmıştır.⁸¹³ Türkiye'de yazılı basının iktidara yakın duruşu onun süregelen alışkanlıklarından biri olmuştur. Bir ortak paydaları bulunmamasına karşın; tarafsız kalarak yalnızca Atatürkçülük yolunda gittiğini söyleyen, mukaddesatçılığı önceleyen veya merkez sağ ile aşırı sağ görüşleri benimseyen geniş bir blok sol düşüncenin diyalektiğini ortaya koyarak üretim ve iş hayatına katılma arayışında olan işçiyi köylüyü ve yeni nesli etkilemeye başlayan kim varsa karşısına almıştır. Bu nedenle İnönülü koalisyonlardan sonra başlayan 1965 -1971 arası yıllar, AP'nin DP'li yıllarda başvurduğu gibi devlet aygıtlarını teker teker kontrol altına almaya başladığı bir dönemi yaşatmıştır.

Buna ek olarak Türkiye'nin askeri ve iktisadi alanda NATO, AET gibi iktidar dışı güç merkezleriyle de kaynaşmayı başarması sonucunda yönü Batı ittifakına dönük

⁸⁰⁹ Bedri Baykam, **68'li Yıllar**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 12.

⁸¹⁰ Ahmet Kabaklı, TİP Neden Kaybetti", **Tercüman**, 21 Ekim, 1969, s.2.

⁸¹¹ Orhan Seyfi Orhon, "TİP Amblemi", **Son Havadis**, 7 Temmuz, 1969, s. 2

⁸¹² Engin Höke, **1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 24-26.

⁸¹³ Murat Belge, **a.g.e.**, s. 1955.

ve sol düşünce karşısında meşruiyeti daha derli toplu duran bir iktidar kurmasını sağlamıştır.

Yazılı basınımızın temel kaygısı uç düşünce cereyanları ile mücadele olduğu için gençlik hareketlerine bakış açısında ortak bir yan vardır. Hemen her köşe yazısında Türk gençliği akliselime davet edilerek alternatif düşüncenin etkisi altından kurtarılmaya çalışılmıştır.⁸¹⁴ Oysaki gençliğin ilk sorunlarının yazılı basına yansımaları ideolojik tartışmalardan çok uzakta, yükseköğrenim hakkından yararlanmak istemesiyle başlar. Oral Çalışlar ise ilk direnş hareketliliklerinin DP’li yıllarda iktidara karşı gösterildiğini savunur.⁸¹⁵ Şehirde yaşanan küçük gruplar bir araya gelerek ilk gösterilerinde eğitimde fırsat eşitliği için sesini duyurmaya çalışmıştır.⁸¹⁶ İlerleyen yıllarda bu mevzu ülke genelinde bir “*milli eğitim sorunu*” olarak ortaya çıkacaktır.⁸¹⁷ Özerk yüksekokulların kurulmasının gündeme girmesiyle beraber bu kitle arasında bir sınıf ayrımı da yaşanacaktır.⁸¹⁸ Bu vesileyle Atatürk gençliğinin ihmal edildiği gerekçesini ortaya koyan sol basın gençlik hareketlerine bir “*Yön*” dinamizmi kazandıracaktır. Bu çerçevede Doğan Avcıoğlu kendi başına bir toplumsal sınıfa işaret etmese de Türk gençliğinin 27 Mayıs darbesindeki etkin duruşundan ötürü “*dinamik ve ileriye dönük bir güç olarak, iktisadi bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde önemli bir rol oynamaya aday*” olduğu vurgular.⁸¹⁹ Bu bakımdan “*Türk gençliği henüz dimağları kirlenmemiş Atatürk yolunda*” ilerleyen bir topluluktur.⁸²⁰ Buradan hareketle yeni nesil dayanışma içinde bulunmalı, hem Atatürk’ün gençliğe hitabesindeki hem de varlığı büyük tartışma konusu olan Bursa nutkundaki gibi “*ülkesine sahip çıkma fikrinden ayrılmamalıdır*”.⁸²¹

Bu doğrultuda TİP’in, sendikaların, meslek örgütlerinin ve dünya görüşüyle artık solda yerini aldığını özgürce belirten neşriyatın bozuk düzene karşı devrimi bir öneri

⁸¹⁴ Metin Toker, “28 Nisan Olaylarının Yıldönümünde...”, **Akis**, 30 Nisan 1962, s.6.

⁸¹⁵ Oral Çalışlar, **68 Başkaldırının Yedi Rengi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988, s.93.

⁸¹⁶ “Devre Arasında Öğrenci Kaydedilmeyecek”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1961, s.3.; “Üniversiteye Şubat Döneminde Öğrenci Alınmıyor”, **Milliyet**, 8 Ocak, 1961, s.1. ; “Rektörün Açıklaması”, **Ulus**, 25 Ocak, 1961, s.1.

⁸¹⁷ Bu sorunu ele alan bazı köşe yazıları için bkz. Fakir Baykurt, “Eğitim Sorunumuz ve TÖS”, **Akşam**, 14 Ekim, 1967, s.2.; Ali Rıza Alp, “1966 Plan Hedefleri Aşıldı”, **Tercüman**, 1 Nisan, 1967, s.2.; “Temelsiz Eğitim”, **Yeni Gazete**, 19 Eylül, 1969, s.1.

⁸¹⁸ “Öğrenci İstekleri Henüz Bir Sonuca Bağlanmadı”, **Tercüman**, 1 Kasım, 1968, s.7.

⁸¹⁹ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalist Gerçekçilik”, **Yön Dergisi**, 12 Eylül, 1962, s.20.

⁸²⁰ İlhan Selçuk, “Gençlik Gençlik...”, **Yön Dergisi**, 15 Mayıs, 1963, s. 3.

⁸²¹ Mümtaz Soysal, “Kovansız Arılar”, **Yön Dergisi**, 12 Mart, 1965, s.3.

olarak sunması Türkiye’de gençlik hareketleri açısından dönüm noktasıdır.⁸²² Bir kavrayış olarak devrim geleneği Atatürk ve Atatürkçülükle ilişkilendirilecek bağlantılar aramıştır. Buna mukabil sosyal hayatın bu yeni sınıfının peşi sıra gelen hak talepleri için direnç gösteren siyasi partiler ise iktidar veya muhalefette olmalarından bağımsız olarak kendi karşı devrimlerini meydana getirmiştir. Bu bakımdan Türkiye’nin 12 Mart muhtırası öncesinde en problemlili zamanlarından biri 1967-1969 tarihleri arasında geçirilmiş gibidir.

Öte yandan bu tarih aralığında, 1970’li yıllara geçerken, dünyada vuku bulan bir başka sosyal hareket olan 68 olaylarının Türkiye’de gençlik üzerine yansımalarının olduğu söylemektedir. Kuşkusuz tarihe 68 kuşağı adıyla geçen bu olaylar zinciri Türkiye’deki gelişmelerden farklı bir nedene dayandırılrsa da doğurduğu sonuçlar bakımından bir örtüşmenin olduğu tahmin edilebilir. Hiç değilse 27 Mayıs darbesiyle beraber başlamış olan gençlik örgütlenmelerine bir ivme katarak özellikle üniversite gençliği ile bütünleşmiştir. 68 kuşağı, 1960’lı yıllarda başta Batı dünyasını etkisi altına alan özgürlük akımından doğarak Uzak Asya ve Amerikalarda yaşanan savaflara karşı bir tepki olarak yükselmiş, özellikle öğrenciler arasında yayılmış olağandışı bir akım olarak bilinir. Zira bütün dünyada özgürlük için bir araya gelen topluluklar hem iktidarların uygulamalarına karşı bir tutum sergileyip hem de muhalefetlerin siyaset yapışından kaçınmak istemişlerdir. Bu görünümüyle “*bir siyasal teoriyi tatbik etmek yerine birbirinden farklı sosyal teorilerin öne çıkışına*” zemin hazırlamıştır.⁸²³ Ülkemizde “*Milli demokratik devrim tezleri*” de bu sayede parlamento dışı muhalefetin üzerinde tartıştığı bir mesele haline gelmiştir. Buna göre karma bir bakışın ürünü olarak “*hem kapitalist eleştiriyi barındıran hem de milli değerleri koruma*” bağlamında Atatürkçülükle yoğurulan bir sonuç gençlik dünyasını etkisi altına almıştır.⁸²⁴

Kuşkusuz bir başka bağlantı noktası ise 1960’lı yıllarla birlikte uluslararası sistemdeki etkileşimin Türkiye açısından tedirgin edici sonuçlarıdır. Bu bağlamda genç kuşağın emek sömürsüne dayandığını iddia ettiği Batı –izimleri bu yeni sosyal sınıfın kendisini hızla siyasi temsilden tahliye etmesi anlamı taşımıştır.⁸²⁵ Nitekim 1960’lı

⁸²² Uluç Gürkan, “Polis Oyunları Tutmadı”, **Devrim**, 6 Ocak, 1970, s.2.

⁸²³ Cahit Tanyol, “Türkiye’de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler”, **Yön Dergisi**, 22 Ekim, 1965, s.12.

⁸²⁴ Aclan Sayılğan, **Türkiye’de Sol Hareketler**, Otağ Yayınları, İstanbul, 1976, s.482.

⁸²⁵ “Gençlik Neden Ayaklanır?”, **Barış Dünyası**, Sayı 93, 1 Haziran, 1970, s.28.

yılların başında ayrı bir kıtada yer alan Küba ile bir dış politika krizi sonucunda yazılı basın vasıtasıyla tanışılmıştır. Kıbrıs'ın taksim edilmesinin gerekliliği yine yazılı basında konuşularak iktidarın dikkatini buraya vermesini sağlamıştır. Mao - Tao rejimlerinde baskı altında ezilen Müslüman Türkler ve toplumlar konusu yine bu sayfalarda işlenerek kendine has özellikleri olan bir gündem kurmuştur. Buna ek olarak 1960'lı yıllarda üçüncü dünyanın bağımsızlıklarını kazanma sürecinde Atatürk'ten de esinlenmiş olmaları güçlü bağlantıların oluşmasına bir vesile olmuştur. Avcıoğlu *Yön*'de ele aldığı üçüncü dünya yazısında bu gerçeği şu sözleriyle tarif eder:

*“...hiç bilmediğimiz bir Çin var. Amerika'ya ve Sovyetler Birliği'ne kafa tutan. Kurtuluş Savaşı başarımız üzerine gözlerini ümit ve hayranlıkla Mustafa Kemal'e çeviren Mao'nun Çin'ini pesin hükümleri bırakarak tanımak zorundayız. Yön, bu hususta üstüne düşecek görevi yerine getirecektir. Yön 3. Dünyayı, hayale yer vermeden ümitleri ve ümitsizlikleri ile olduğu gibi tanıtacaktır.”*⁸²⁶

Bahri Savcı'nın gördüğü şekliyle gençlik hareketlerini Batıya karşı bir duruş haline dönüştüren yegâne tutum *“Atatürk dönemi politikalarından yanlış yola sapılmış olmasıdır.”* Gençliğin temel aldığı bağımsızlık prensibi 1960'lı yılların hükümetleri tarafından korunabileceğine şüpheyle bakılmaktadır. Ülkenin on yıldan fazladır dış yardımlar ve kredilere muhtaç hale gelmesine müteakip, *“gelirde ve adalette eşitlikçi olması gereken Cumhuriyetin rejiminin değerleri temelinden sarsılmıştır”*.⁸²⁷

Temel gayeleri hak arayışı olan gençlik hareketlerinin şiddet vakalarına dönüşmesinde belirleyici olan hassas mesele ise yalnızca iktidarın güttüğü politika değildir. Buna ek olarak yazılı basın da dâhil olmak üzere toplumda yeniden canlanan irtica tartışmaları gençlik dünyasında bir cepheleşmeyi beraberinde getirmiştir. Türk yazılı basını, gençlik arasında cereyan eden bu hadiseleri zamanında okuyamamış olacak ki Atatürk anıtlarına saldırılardan sonra başlayan Cumhuriyet nöbetleri yalnızca muhalefet lideri İsmet İnönü'nün temaslarıyla sonlanmıştır. Hiç şüphe yok ki en az bu saldırılar kadar etkili ve yazılı basın tarafından görmezden gelinmiş bir başka husus Bursa nutku mevzusu üzerine dönmüştür. Atatürk ve Atatürkçülüğü sağa

⁸²⁶ Doğan Avcıoğlu, “Üçüncü Dünya”, *Yön Dergisi*, 17 Haziran 1966, s.2.

⁸²⁷ Bahri Savcı, “Demokratik Gelişmemizin Başarıya Ulaşma Problemleri”, *Yön Dergisi*, 23 Mayıs, 1963, s.7.

konumlandırarak milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı kimliğiyle anılanlar nutkun Atatürk'e ait olup olmadığını veya ortada bir nutuk olup olmadığını tartışmaya açarak⁸²⁸ gençlik hareketlerinin karşılıklı bildirimler yayımlamasına varan yeni bir sürecin kapısını aralamıştır.⁸²⁹ Bu bildirimlerden birini yayımlayan *Forum*'da şu metinler kayda geçmekteydi:

“Herkes, Atatürk’ü ve Atatürkçülüğü kendine uydurma çabasındadır. Herkes Atatürkçü olduğunu söylemektedir. Ama eylemlerin, uygulamaların Atatürkçülükle bir ilgisi görülmemektedir... Atatürk’ün ölümünden sonra meydana gelen sosyal ve ekonomik sapmaları, Cumhuriyet ilkelerine zıt düşen uygulamaları örtmek istenmektedir. Atatürk’e ait olmayan birtakım sözler Atatürk’e mal edilirken, Atatürk’ün söylediği sözler yadsınmaya, Stalin’e mal edilmeye çalışılmaktadır. Atatürk’ün düşünce çevresinde değil de, duygu çevresi içinde yorumlanmasına özel bir çaba harcanmakta; Atatürk’ün ayağının topraktan kesilmesine uğraşılmaktadır. Bunlara göre Atatürk bir masal kahramanıdır; öyle de yorumlanır, böyle de... Önce şunu belirtelim: Atatürk, belli bir dönemde yaşamış, belli işler yapmış ya da yapmaya çalışmış, bir devlet adamıdır. İnsandır; hareket noktası insan gerçeğidir. Atatürk’e en büyük ihanet, bu gerçeği ortadan kaldırıp, Onu bir masal kahramanı gibi düşünmekle başlar.”⁸³⁰

Bu bildiriye müteakip yazılı basın gündeminden inmeyen “devrim - ihtilal” çekincesi bir başka “*Moskova Türkçesi ile yazılmış*” neşriyat ile tam merkeze girmiş bulunuyordu. İstanbul Deniz Harp Okulu öğrencilerinden bir grubun hazırladığı 1968 kültür yıllığı iktidar cephesinin sesi olan gazetelerde Sovyet ihtilalinin bir kalkışması olarak sunuluyordu.⁸³¹ Her ne var ki bu bakış görece taraflı ve yazılı basında sahiplenilmiş değildi. Oktay Akbal’a göre Türk gençliği arasında yaygınlaşan tek tepki NATO’nun

⁸²⁸ “Atatürk Gençlikten Kanuna Uymalarını İstiyordu”, **Son Havadis**, 31 Aralık, 1966, s.1.

⁸²⁹ Bu konu yargı makamlarına taşınarak Tarih Kurumundan nutkun orijinalliği hakkında bir tespit yapılması istenmiştir. Nutukla ilgili olarak da hükümeti yıkmaya teşebbüs ve tahrik suçundan davalar açılmıştır. Konu hakkındaki bir yargı kararının basına yansıyan sonucu için bkz. **Ulus**, 17 Mayıs, 1967, s.1.

⁸³⁰ Ahmet Köklügiller, “Atatürk’ün Yeri”, **Forum**, 15 Kasım, 1968, s.3.

⁸³¹ “Askeri Talebelere Nato ve Dine Karşı Propaganda Yapılıyor”, **Adalet**, 5 Kasım, 1968, s.1.

Türkiye'deki faaliyetleri ile ilişkiliydi. Bunun da sebebi “*savaşa, ölüme, sömürgeciliğe, tutsaklığa götüren anlayışsızlığa hayır*” denmesiydi.⁸³² Bu görüşü destekleyenlerden bir diğer köşe yazarı da Selçuk İlhan'dı. Yazara göre Atatürk'ün gençlere emaneti “*sürekli devrimdi*”. Devrimin gerekçeleri de şu şekilde izah edilmekteydi:

“Türkiye'nin bugünkü koşullarında:

1 — Memleketin içinde örgütlenmiş Amerikan emperyalizmi vardır.

2 — Emekçi halk, sömürüye karşı bilinçlenme kesimine girememiştir.

3 — Toplum mütegalibe-komprador ittifakının kontrolundadır.

*Böyle tehlikeli, boşluklu, kaypak bir ortamda Türk gençliği halkı örgütlemek eyleminin güçlü teminatıdır; Sömürücü güçlerin karşısına dikilmiş baskı grupudur; 27 Mayıs Anayasasının bilinçli neferidir; zulme karşı direnme hakkının militanıdır.”*⁸³³

Yazılı basındaki cephelerin telkinleri arasında gidip gelen Atatürk ve Atatürkçülük ilgi çeken tabirlerle bezenmişti. Gençlik hareketlerinin sosyalist yönünü rejime bir tehdit olarak ilk dile getirenlerden Kadircan Kafı, Tercüman'daki köşesinde “*gençlik galeyanı*” olarak bahsettiği üniversite gençliği tarafından tertiplenen protesto gösterilerine Atatürk'e ve Cumhuriyet ilkelerine yakışmadığı gerekçesiyle esefle karşılandığını belirtmekteydi.⁸³⁴ Bir başka nazik görüşü ortaya koyan Sadi Irmak ise “*devrim tarihi eğitimi*” eksikliğinden bahsetmektedir.⁸³⁵ İlhan Bardakçı'nın gerekçeleri de Türk gençliğine eşsiz nasihatler vermektedir. Yazar'a göre 1968'e girerken Türkiye, Atatürk felsefesini iliklerine kadar hazmetmiş olan 40 yıl öncesinin gençleri sayesinde “*dikenli bir yolda emin ve sağlam adımlarla*” ilerlemektedir. Türkiye'de, sağ — sol tartışmalarının yapılması bir zaaf'ın değil, aksine sağlam bünyenin işareti ile doludur. Bu saikde Sovyet Rusya'dan çekinmenin de bir gereği yoktur.⁸³⁶ Şüphesiz yazılı basın gözünden kaçan bir ince başlık ise Nadir Nadi'nin köşesinde kayda geçmiştir. Köşe yazısında 1960'lı yılların sonuna doğru 27 Mayıs bayramının artık eski havasında

⁸³² Oktay Akbal, “Nato Çıkmazı”, **Vatan**, 20 Mayıs, 1968, s.3.

⁸³³ Selçuk İlhan, “Dünya Gençliği ve Türk Gençliği”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs, 1968, s.2.

⁸³⁴ Kadircan Kafı, “Türk Gençliği ve Komünizm”, **Tercüman**, 8 Ekim, 1962, s.2.

⁸³⁵ Sadi Irmak, “Devrim Tarihi Öğretimi Ne Halde”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat, 1968, s.2.

⁸³⁶ İlhan Bardakçı, ABD Rusya ve AP İktidarı”, **Tercüman**, 27 Eylül, 1967, s.3.

kutlanmadığı ifade edilir. Buna mukabil 19 Mayıs Bayramı vesilesiyle öğrenci birlikleri ve dernekleri tarafından bu hafta “*Devrim Haftası*” şeklinde kutlanacak Atatürkçü bir organizasyona adanmıştır. “*Öğrenci derneklerinin yaptığı bu hamle yarınımız adına güven verici bir davranıştır.*”⁸³⁷

Gösteri ve protestoların yoğunlaştığı 1968 yılına dair İlhami Soysal’ın devrimcileri güç birliğine davet ettiği yazısında da şunlar yer almaktadır:

*“Atatürk gençliği «Bağımsız Türkiye, özgür Türkiye» diye haykırabilmiş, bunun gerçekleştirebileceğini nöbetlerinde göstermiştir. 27 Mayısın «kitabî» özgürlük türkülerinden, «Bağımsız Türkiye, emperyalizme karşı savaş, işbirlikçilerine karşı savaş, tam bağımsız, gerçek demokrasi» sloganlarına gelinmesi, bazı miyop ve astigmatların sapıtkanlığına rağmen bir büyük aşamadır. Bu aşamayı inkâr, devrimi inkâr, bilimi inkârdır... Yirmi Yedi Mayıstan çok değil, sekiz yıl sonra görülmüştür ki, 27 Mayıs, Atatürk Devrimlerinin bir aşaması olan 27 Mayıs, bugün artık tıpkı Mustafa Kemal’e olduğu gibi sahip çıkan, lâyük olan tek kuvvet Türkiye Devrimciler Güç Birliği saflarında kenetlenen, gücünü memleket gerçeklerinden, Mustafa Kemal’den alan Türk Solcularıdır.”*⁸³⁸

Cihad Baban ise gençlik hareketlerine dair bir başka değerlendirme yazısında yaşanan hadiselere tepkisiz kalan iktidarı şu sözleriyle eleştirir:

“Atatürk her şeyden evvel, Türk ümmetini millet yapma kudretini gösteren, bu toplumu özgürlüğe doğru götüren insandı. Ölümünden otuz yıl geçtikten sonra, başparmağınızı yeleğinizin koltuğuna sokup diğer parmaklarınızı da havalandırarak: «Monşer Atatürk» diye başlayıp, o da şunu bunu yapamadı... diye eleştirilerde bulunmak,

⁸³⁷ Nadir Nadi, “Uyanış”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran, 1967, s.1.

⁸³⁸ İlhami Soysal, “Devrimciler Güçbirliği Bir Aşamadır”, **Yön Dergisi**, 7 Mayıs, 1968, s.5.

*belki fikir özgürlüğüne aykırı değildir ama, ne insafa, ne Türk vatandaşı bakımından insanlığa, ne de ahlâka sığar.”*⁸³⁹

Gençlik hareketlerini toplantılarına bilfiil katılarak yakından izleyen Metin Toker’in *Akis*’deki yazısı verilen telkinlere en iyi örneklerden biridir. Bu doğrultuda Türk gençliğini bir grup devrimcinin yaptığı gibi antipatik eylemlere yönlenmek yerine Atatürk gençliğinden halkın beklediği gibi evvela rejimin sorunlarını mevcut anayasa üzerinde gidermek için çabalaması talep edilmektedir. Toker olup biten hadiselerle ilişkin şu ifadeleri dile getirmiştir:

*“Avrupa’da da şüphesiz, çokluk öğrencinin azlık öğrencilerin tesiri altına geçip anarşinin unsurunu teşkil etmesi zarar taşımaktadır. Ama Türkiye’de, Atatürk’ten devrimlerin emanetini devralmış gençliğin geniş kütleler, aydınlar ve memleketin sağlam kuvvetleri tarafından bir anarşi unsuru halinde görülmesi bin misli zararlı ve tehlikelidir. Çünkü bu damga o gençliği asıl ödevinde tesirsiz ve hareket kabiliyetinden mahrum bırakır. Hâlbuki 1969 Türkiye’sinde bu ödev, bir başka görev eklenmiştir: Düzeni, Anayasa esasları üzerine oturacak şekilde değiştirmek. Temayülleri, o bir avuç militanın, rejimi evvelâ toplumu anarşi içine atmak suretiyle yıkma hedefine uymayan çokluk öğrencinin, kendilerini antipatik olma yoluna sokmuş davranışları derhal durdurmasında fayda vardır.”*⁸⁴⁰

Kurtul Altuğ’un gözünde Türk gençliğinde gözlemlenen hareketlilikler aşırı uçların telini ile ortaya çıkmış oyunlardır. Ülkemizin ”sağlam kuvvetleri” olarak bu hususta aşırı cereyanlara kapılmamalıdır. Nitekim yazara göre hadiseler ordunun yeniden müdahalesini gerektirecek kadar vahim ilerlemektedir. Altuğ’un tespitleri ise şu şekilde ifade edilmiştir;

“Aşırı sol ve aşın, sağ, ülkenin geleceği gençlik üzerinde «Türlü .Çeşitli» oyunlar deniyor. Din sömürüsü edebiyatını, ya da hilafet savunuculuğunu bir ticari meta haline getirenler gazetelerinde halkımızın göz bebeği Silahlı Kuvvetlerimin şerefli mensuplarının

⁸³⁹ Cihad Baban, “Atatürk Fikri Yıkılırsa”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak, 1970, s.2.

⁸⁴⁰ Metin Toker, “Gençlik! Lütfen Dikkat”, **Akis**, 15 Ocak, 1969, s.2.

damarına basıyorlar. Atatürk'ün devrimci kuşağı, devrimlerin bekçiliğini büyük feragatle yapacak, demokrasinin vazgeçilmez unsurları siyasi örgütler, gerekirse «Düzen- değişikliği» fikrini halk topluluklarına mal ederek, halk yararına bir çaba içinde bulunacaklar... Ve demokrasi yaşatılmağa çalışılarak...»⁸⁴¹

Bu bağlamda Medeniyet gazetesi de evvela bir çağrı yaparak Türk gençliğini dünyada vuku bulan hadiselerden ayrı bir yere koymuş ve şu satırları paylaşmıştır:

“Türk gençliği büyük Atatürk'ten ilham almıştır. Milliyetçi, insancıl bir ruha ve çıkar kaygısıyla sapmamış sapam bir ahlaka sahiptir. Bu meziyetleri ona, yurt sorunlarına ilgisiz kalmak, gamsız kedersiz yaşamak hakkını tanımamaktadır. Bir başka deyişle sorumluluk anlayışı dev bir mknatıs gibi temiz, vicdanları etkilemekte, göreve çağırmaktadır.”⁸⁴²

Son söz olarak, Nermin Abadan'ın yaptığı bir çalışmaya burada yer vermek gençlik hareketleri içerisinde Atatürk ve Atatürkçülüğün hangi kerte ele alındığını tam olarak saptamak adına aydınlatıcı olacaktır. Gençlik hareketlerinde oluşturulan bildirilerde Atatürk ve Atatürkçülüğe bağlanarak devrimlerin korunmasına yönelik olanların sayısı 1968 yılında on bir, 1969 yılındaki bildirilerin içinde on dört ve muhtıradan önceki yıl bu sayı otuz yedidir. Buna mukabil yalnızca laiklik bağlamında değerlendirilebilecek bildiri sayısı 1970 yılında iki yüz dördür. Bildirilerde başı çeken bu konuyu hükümet politikalarının eleştirileri takip etmiştir.⁸⁴³

Görüldüğü üzere yazılı basın gençlik hareketlerine eğiliş biçimi kendi içinde derli toplu bir tahlilini yapmak amacını gütmemiştir. Bunun yerine neşriyatın önde gelenleri vasıtasıyla Atatürk ve Atatürkçülükle bağdaştırılan yönler birer telkine dönüşmüş gibidir. Bu vesileyle özellikle 68 olaylarına tekabül eden dönemde cereyan eden gösteri, eylemler ve protestolar içinde, Atatürk'ün Cumhuriyet ve devrimleri

⁸⁴¹ Kurtul Altuğ, “Demokrasi Yaşamalıdır”, **Yeni İstanbul**, 4 Kasım, 1968, s.1.

⁸⁴² Remzi Şahin, “Gençlik ve Politika”, **Medeniyet**, 22 Ağustos, 1966, s.2.

⁸⁴³ Nermin Abadan, “Türk Üniversite Öğrencileriyle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri” **S.B.F. Dergisi**, Cilt 26, sayı 1, Ankara, 1971, s.71.

emanet ettiği nesil olduğu vurgulanmıştır. Verdiği telkinler arasında aşırı uçlardaki görüşleri telin etmek için en uygun ortam yaratılmıştır.

4. BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASINDA YAZILI BASIN

4.1. 12 Mart Muhtırası Öncesindeki Gelişmelerin Türk Basımına Yansıması

12 Mart 1971 muhtırası, yazılı basınıımızda cici demokrasi adını alarak 1980'e kadar süren irtifa kaybının ilk devresini bitiren bir bildirge niteliğini taşır. 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra Türk inkılabının önemli bir aşamasının daha başarıldığı düşüncesi hâkimken, önce birbirini takip eden başarısız darbe teşebbüslerinin daha sonra ise parlamento dışı muhalefetin yükselişe geçerek Türk siyasetinin itibarını yitirmesinin muhtıranın ortaya çıkış sürecinde etkili olduğu düşünülebilir. Bu çerçevede muhtıra öncesi gelişmeler iki ana çizgi takip edilerek incelenebilir.

Buna mukabil gelişmelerin siyaset kurumunun etkinliğini yitirmesiyle güçlenen parlamento dışı muhalefet tarafından meydana getirilmesinden ötürü yazılı basındaki yansımaları köşe yazıları yerine ilk ve iç sayfalardaki haberlere taşınmıştır.

1969 seçimleri yaklaşırken, yazılı basını etkisi altına alan ilk mevzu hiç kuşku yok ki milli bakiye seçim sisteminde yapılan baraj tadilidir. Böylelikle kitle partilerinin mecliste daha fazla sandalye elde etmelerini sağlayan değişiklik 1965'ten bu yana kendine az da olsa temsil alanı bulmuş dar temsil yeteneğine sahip siyasi partilerin dışarıda kalmasına sebebiyet vermiştir.⁸⁴⁴

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda meclis üç ana partiden oluşuyor ve iktidar AP'de kalmaya devam ediyordu. Bunun haricinde meclis dördüncü güç olarak bağımsızlardan oluşan yeni bir blokla tanışmış oldu. Bu blok içinde; Osman Bölükbaşı önderliğindeki Millet Partisi, Türkeş'in liderliğini yaptığı MHP, Hüseyin Balan tarafından idare edilen Birlik Partisi, Mehmet Ali Aybar'ın başından beri ideoloğunu da üstlendiği TIP ve Yusuf Azizoğlu başkanlığındaki Yeni Türkiye Partisi yer almıştır. Ortanın solu ile 1960'lı yıllarda en köklü değişimi yaşadığı düşünülen CHP ana muhalefet vasfını sürdürmüştür. CHP'den 1965 seçim sonuçlarının

⁸⁴⁴ Bu kapsamda 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanununa bazı maddelerin eklenmesi hakkındaki 20.03.1969 tarihli ve 1036 sayılı Kanun kabul edildi. Bkz. Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877–1999)**, Tesav Yayınları, Ankara 2002, s.218.

başarısızlık olarak addedilmesiyle beraber koparak kurulan Güven Partisi ise muhalefet bloğunun küçük ortağı halini almıştır.⁸⁴⁵

1969 seçim sonuçları, milli iradenin temsil yeteneği kazandığı TBMM'nin dışındaki bir eksenden okunduğunda ise ortaya çıkan tablo başkadır. Bu çerçevede ana muhalefet partisi CHP'nin elde ettiği sonuç yazılı basın üzerinden bir başka başarısızlık olarak değerlendirilmiştir.⁸⁴⁶ Her ne var ki alınan oylar ve kazanılan sandalyeler bakımından Oktay Akbal gibi düşünenler için bu sonuç bir sürpriz sayılmaz. 1967 yılında bir değerlendirme yazısı kaleme alan Akbal ortadaki ve sola meyleden partiler için şunları söylemektedir:

TİP, gelecek parlâmentoya en az otuz kırk temsilci ile katılacaktır. «Gelecek seçimde iktidar için çarpışacağız» savı gerçekleşirse de, bu başarılı bir sonuç olacaktır. Ortanın solundaki CHP... yirmi yıldır üç buçuk milyon seçmenin oyunu toplamayı başarır. Ortalaması bu. İki yıl sonra bu sayıya gene ulaşır mı? Bu, biraz da bu yeni ekibin iki yıl boyunca yapacağı çalışmaya, göstereceği başarıya bağlı. Doğrusu, yeni kişiliğiyle CHP'nin «seçim ağırlığını» ölçebilmek zor. Bir de İnönü «faktörü» var. İnönülü bir CHP ile İnönüsüz bir CHP'nin halk gözündeki değeri var... Ortadaki partilerden Güven Partisi'nin en azından kırk elli temsilci çıkartacağını sanırım... Birlik Partisi'ni şimdilik kimse ciddiye almıyor. Oysa bu partinin hazır milyonluk bir seçmen yığını var. Ama yetmez «lider» i yok bu partinin...⁸⁴⁷

1969 seçimlerinden sonra bu tahminler az çok gerçeğe dönüşmekle beraber muhtemelen Atatürk devrimlerinin halkın nazarındaki yansımalarının son kez siyasi partilere bakarak oylandığı kanaatini doğurur. Bu kanaatin oluşmasında ise 1965'den sonra oluşan siyasi atmosferin oy kayıplarıyla beraber devamlılığı etkili olmuştur. CHP'den bölünerek Atatürkçülüğün geride kalan temsilcisi olduğunu iddia edenler bir yanda dursun, DP'nin son mirasçısı AP hâlihazırda kendi iktidarını sürdürmüştür. Toplum muhalefetini üstlenen diğer uçlar ise ya meclis dışında kalmayı tercih etmiş ya da TİP gibi birkaç

⁸⁴⁵ Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, C. 7, s. 1817,1818.

⁸⁴⁶ Doğan Avcıoğlu, "Takke Düştü", **Devrim**, 21 Ekim, 1969, s.5.

⁸⁴⁷ Oktay Akbal, "Orta ile Ortanın Solundakiler", **Cumhuriyet**, 5 Aralık, 1967, s. 2.

sandalye temsiline razı gelmiştir. Sonuçlar pek çok açıdan değerlendirmeye tabi tutulduğunda parti politikalarının geçerliliğini yitirdiğine işaret etmektedir. Buna karşın Bahri Savcı bu düşüncüyü parlamentonun irticai faaliyetlere tepkisiz kalışı dışında Anayasaya olan inancın süreceği temennileriyle reddeder.⁸⁴⁸

Bunun ötesinde, 27 Mayıs 1960 darbesinin Atatürkçü cereyanları tazeyken, iktidarı kurma görevi verilen İnönü'nün CHP'si siyasal sisteme yön verme yetkinliğini 1965 seçimlerinden sonra tümüyle kaybederek sistemi gözetleyen en geniş siyasi sınıf görünümüne geçiş yapmıştır. Nitekim Ecevit'in seçim sonuçlarına dair değerlendirmede bulunduğu beyanatında şu olumsuz ifadeler kullanılmıştır: *“Yoksulluğa ve sömürü düzenine karşı savaşı güçleştiren en büyük etken sömürülen halkın içindeki ve devrimciler arasındaki bölünmelerdir.”*⁸⁴⁹ Büyük ihtimalle 27 Mayıs darbesinden sonra bu geniş kütleli sınıfı ordu mensupları takip etmiş sayılır.

Durum, orta ve ortanın solu için kati bir muhalefete hükmederken, uç siyasetin neticeleri açısından şu tespite varılabilir. Seçmen oy dağılımları dikkatle incelendiğinde parlamento dışı muhalefeti meydana getiren unsurlar yalnızca sol uçtakiler değildir. Seçmenin meclise gönderdiği bağımsızlar içinde irticaya yol açtığı söylenen Erbakan, komünist, sosyalist, Leninist ve Marksist militan örgütlenmeye karşı örgütlenen Türkeş'in temsil ettiği kitleler bakımından bu sonuç kısmen bir başarı olmalıdır.

Öte yandan 1969 seçim sonuçlarının üzerinde durulan bir başka etken ise parlamento dışı muhalefetin kazandığı geniş hareket alanıyla ilgilidir. Bu, bir bakıma Türk siyasetinin işlerliğini yitirdiğini ve ülkenin geleceğini gençlik hareketlerinin kurtaracağını düşünenler açısından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Nitekim şiddet olayları tırmanana kadar yazılı basın önemli bir kesimi de bu görüşlere katılarak büyümekte olan bu kitlenin hareketini desteklemiştir. Buna karşın özellikle Atatürk ve Atatürkçülüğü sağa konumlandıranlar ve mukaddesatçılık bağlamında yorumlayanlar açısından ise bu bakış bir tehlike arz etmiştir.

Türkiye'de parlamento dışı muhalefeti görünür hale getiren başlıca etmenin 68 kuşağı dalgasının olduğu sıklıkla dile getirilir. Buna rağmen yazılı basının gözüyle yeniden bir değerlendirmeye gidildiğinde bu gelişmenin kökünün en azından Batı ittifakı içinde patlak veren Küba krizinin ve ardından da Kıbrıs'ta yaşanan elim olaylar sonucunda Türk tarafına ait tezlerin anlaşılammış olmasının sebebiyet verebileceği iyi

⁸⁴⁸ Bahri Savcı, “Devletin Değil Rejimin Şekli Değişiyor”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan, 1967, s. 3.

⁸⁴⁹ “Ecevit'in Beyanati”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan, 1970, s.1.

etüt edilmelidir.⁸⁵⁰ O vakitten sonra ikili ilişkiler bağlamında AP hükümetlerinin sürdürdüğü “*rasyonel ve ılımlı tutuma*” karşılık, parlamento dışı muhalefetin ortak paydasının tanımı Batı ittifakının emperyalizmine “*hayır*” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵¹ Bu çerçevede Amerikan donanmasına mensup 6. Filo’nun Türk limanlarına yaptığı ziyaretlerin protesto edilmesiyle başlayan nümayişler birkaç yıl içinde şiddet eylemlerine dönecek faaliyetler için birer deney sahasından farksız bir hal almıştır. Bu hadiselerin aşağı yukarı sürdüğü iki üç yıllık zaman zarfında ortak paydanın dağılarak sol cereyanlar ekseninde genişlediğini belirtmekte fayda vardır. Amerikan donanmasıyla ilgili polis tarafından yapılan tahkikatları yerinde bulan yazılı basın, muhalefet cephesi ve parlamento dışı muhalefetin davranışlarını ise yasa dışı siyasi faaliyetler çerçevesinde görerek yermiştir. 1940’lı yıllardan beri pek çok İstanbul gazetesinin Ankara haber müdürlüğü görevini de yürütmüş olan Osman Yereşen’in olaylara ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

“6. Filo, Cumhurbaşkanımızın söylediği gibi Şanlı Ordumuzun davetlisi ve misafiridir. O’nu protesto asla millî bir vazife değildir. Millî vazife ancak Millet tarafından arzu edilen ve vatanın selâmet ve menfaati için olanlardır... İçişleri Bakanı veya Hükümet aleyhine bir takım asılsız iddia ve isnatlar ileri sürmek ve bu uydurulanları da bilahare delil olarak göstermek kimseye bir şey kazandırmaz. Aksine millî vicdanı rahatsız eder. Sayın Sükan’m Mecliste verdiği cevapta söylediği gibi «Kızılı rehber edenler, kızılı bayrak olarak kabullenenler asıl anarşistlerdir. Türk Polisi ve Hükümet el betteki bu anarşistlerin karşısında olacaktır.»”⁸⁵²

1969 yılına varıldığında polis müdahaleleriyle yatıştırılabildiği olayların “*Kanlı Pazar*” adıyla anılan en vahim olanı 16 Şubat günü İstanbul Taksim meydanında yaşanmıştır.⁸⁵³ 1970’li yıllarda sıkça işlenen faşizm ve anarşizm kavramlarının da yazılı basın lügatinde

⁸⁵⁰ Tarık Buğra, “Özet”, **Yeni İstanbul**, 1 Aralık, 1967, s. 1.

⁸⁵¹ İki ülke arasındaki görüşmelerin kilit zirvelerinden biri Cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeye katılan Sunay ve hükümet üyeleri, düzenledikleri basın bildirisinde, sağcıyla solcusuyla Türkiye’nin ikili anlaşmalara ve Batı ittifakına sadık kalacaklarını beyan etmişlerdir. Bir değerlendirme yazısı için bkz. Kayhan Sağlamer, “Sunay Johnson Görüşmeleri”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan, 1967, s. 3.

⁸⁵² Osman Yereşen, “Samimiyetsiz Muhalefet”, **Son Havadis**, 17 Ekim, 1968, s.2.

⁸⁵³ Yaşanan hadiseye ilişkin görüntüler ve haber içeriğinin bir örneği için bkz. **Cumhuriyet**, 17 Şubat, 1969, s.1.

kalıcı hale gelmesine vesile olan hadiselerin Sunullah Arısoy tarafından değerlendirilmesi şu şekildedir:

Oy toplamanın, devlet yönetimini ele geçirmenin bizde alışılmış yöntemlerinden biri demokratik düzene girdiğimizden bu yana, sağa açık görünmektir. Bu yöntemle, kolaylıkla oy toplamanın hesabını yapan alaturka kurnaz siyasetçilerin amaçlarına vardıklarını da belirtmek sorundayız. Halkın iyi niyetli ama sağlam ve doğru bir eğitime dayalı olmayan dinsel inançların sömürmek yoluyla oyunu alıp iktidara gelenler, bir süre sonra önlerine sürülen faturaların ağır bedellerini ödemekle karşı karşıya geleceklerdir. Gelmişlerdir de. Her gericilik olayının çıkışında, ister yazar olsun, ister aydın olsun ister devrimci ve ilerici örgütler olsun, iktidar partisini uyarmışlardır. İktidarda kalmanın yolunu sağın sırtını sıvazlamakta buluyorsun ama bu yol çıkar yol değildir demişlerdir. Konya olaylarında bu böyle olmuştur. İmran Öktem olaylarında bu böyle olmuştur. İstanbul'da Kanlı Pazar olaylarında bu böyle olmuştur. Nerede bir sağ başkaldırması olmuşsa, bu olaya doğru teşhis koyması için İktidar partisi uyarılmıştır. Güvenlik örgütleri de raporlarıyla bu görevi yerine getirmişlerdir. Nitekim, bir iki gün önce, büyük gazetelerimizden birinde çıkan bir haberde siyasi polisin aşın sağın çalışmalarıyla ilgili ilginç ve gizli bir raporu İçişleri Bakanlığıyla Başbakanlığa sunduğu yazılıyordu. Elbette bu ne ilk rapordur ne de son.⁸⁵⁴

1970 yılı ise parlamento içi muhalefetin de neler getirdiğine yer verilmelidir. Daha evvel CHP'nin ortanın soluna açılmasıyla başlayan değişim sürecinde kopmalar yaşanmış ve buradan “Güven” ismiyle yeni bir siyasi parti peyda olmuştur. Yazılı basının belirttiği gibi benzer bir güç mücadelesi 1969 seçim sonuçlarının ardından iktidarını sürdürmeyi başaran AP'yi de etkilemiştir.⁸⁵⁵ Hizipleşmelerin demokrasiyi nafile sonuçlara götürdüğü gerekçesiyle siyasi hayatın yeniden seçimle dirtilmesi gündeme gelmiştir.⁸⁵⁶ AP'nin en önemli seçim vaatlerinden biri olan bu vesileyle siyasi

⁸⁵⁴ Sunullah Arısoy, “Rüzgar Eken Fırtına Bıçer”, **Ulus**, 21 Ağustos, 1969, s.2.

⁸⁵⁵ “Helal Oylara Layık Olmak”, **Tercüman**, 24 Ekim, 1969, s.1.

⁸⁵⁶ “AP İçindeki Muhalif Gruplar Faaliyette”, **Yeni Gazete**, 28 Haziran, 1970, s.7.

hakların iadesi kapsamında yeniden Türk siyasetinde ismi zikredilen “*Celal Bayar faktörü*” de yazılı basına göre AP’nin muhtemel iktidar gücünü iyiden iyiye zayıflatmıştır. Oysaki AP lideri Demirel, önemli bir seçim vaadini yerine getirmenin ferahlığı ile “*hem TSK’nın hem sağlam kuvvetlerin şiddetle karşı çıktığı*” bu mevzuya tarafların sessiz kalmasını parlamentonun itibarının güçlenmesine bağlamıştır.⁸⁵⁷ Buradan hareketle demokrasiyi mutlak biçimde işletmesi beklenen iktidar partisi hakkında *Ulus* şu kanaate yürümüştür:

“Yeni Demirel hükümetinin yapısı, bu ümit ve çırpınışın boşa gittiğini, Adalet Partisi içindeki büyük ve gerçek gücün komprador burjuvazinin elinde toplanmış olduğunu açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Demirel’in yeni hükümeti, Adalet Partisini ulusal ve halkçı bir parti olarak görenlerin gözünü artık açmalıdır. Demirel yönetimindeki Adalet Partisi ne ulusaldır, ne de halkçı. Yeni hükümetin yapısının da açıkça gösterdiği gibi dış çıkar çevrelerinin etkisinde, yabancı sermaye ile işbirliği içinde olan bir komprador partisidir.”

İşte bu görünüm parlamento dışı muhalefetin teoride bile reddettiği tabloyu meydana getirmiştir. 1970’e gelindiğinde 68 kuşağının etkisindeki gençlik hareketinin ideolojik yönü daha baskın bir düzeye geçmiştir. Hâlihazırda son birkaç toplu hareketlilikte şiddetin artmasına müteakip toplu gösterilerin yerini, kendilerini devrimci sıfatı ile tanıtan militanların aldığı söylenebilir. Bu fiili liderlik; devrimin bundan böyle ancak gerilla usulüyle başarılacağına inanmış, ihtilal isteyen, eli silahlı, Türk siyasetinde demokrasinin mezkûr parlamento düzeniyle rafa kalktığını iddia eden sosyalist terimlerle harmanlanmış bir tahakkümü oluşturmuştur. Bu kısa dönemde Türk siyasi hayatına damga vuran olaylara yazılı basının ilk sayfalarına bakarak erişmek mümkündür. Buna göre dikkat çeken geniş çaplı olayların sıralı çetelesi aşağıdaki gibidir:⁸⁵⁸

- Filonun protestosu için Beyazıt’tan Taksim’e yürüyüş (25 Haziran 1967)
- Filonun protestosu için Dolmabahçe’de oturma eylemi (8 Ekim 1967)

⁸⁵⁷ Kurtul Altuğ, “Siyasi Af Çıkarken Başkent”, **Akşam**, 6 Kasım, 1969, s.7.

⁸⁵⁸ Bu olaylar tüm neşriyatta haber olarak ele alındığı için liste oluşturulurken yalnızca Cumhuriyet gazetesindeki haberlerden yararlanılmıştır.

- Özerk eğitim kurumlarının devlete devredilmesi için İstanbul'dan Ankara'ya protesto yürüyüşü (8 Kasım 1967)
- Devrimci Öğrenciler Birliği tarafından İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi konferans salonunda devlet bakanı Seyfi Öztürk'ün protesto edilmesi (8 Mart 1968)
- “Üniversitede Reform” boykotlarının yapılması (16 Mayıs 1968)
- “NATO'ya Hayır Haftası” için ortak protesto eylemleri (17 Mayıs 1968)
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin öğrenciler tarafından işgal edilmesi (11 Haziran, 1968)
- İstanbul Üniversitesi'nin öğrenciler tarafından iki hafta boyunca işgal edilmesi (12 Haziran, 1968)
- 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesinden sonra yapılan protesto- Gümüşsuyu öğrenci yurdu baskını (16 Temmuz 1968)
- Gümüşsuyu öğrenci yurdu baskınının protestoları (26 Temmuz 1968)
- Tam bağımsızlık için Mustafa Kemal yürüyüşü (30 Ekim 1968)
- Yeni Amerikan Büyükelçisi Robert W. Komer'in protesto edilmesi (17 Kasım 1968)
- İstanbul Üniversitesinde Demokratik Üniversite forumunun yapılması (10 Aralık 1968)
- Amerikan Büyükelçisi Robert W. Komer'in ODTÜ'de protesto edilmesi (7 Ocak 1969)
- 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesinden sonra yapılan protesto (11 Şubat 1969)
- Kanlı Pazar hadisesinin yaşanması (17 Şubat 1969)
- İstanbul Üniversitesinin işgali ve polis müdahalesi (10 Haziran 1969)

Bunula beraber İstanbul ve Ankara’da yoğunlaşmış olan hareketlilikler İzmir ve Adana ilinde de NATO ve 6. Filo’nun protestosu şeklinde tekrar etmiştir.⁸⁵⁹ Buna karşın kayda geçen bir şiddet eylemi yazılı basına yansımaz. Fakat işçi ve gençlik olayları sonucunda hayatını kaybedenlerin cenaze törenleri de yazılı basında geniş yankı bulmuştur. Bu olayların farklı bir yönü ise 27 Mayıs darbesine yol açan hareketlilikten bu yana ilk defa can kaybı yaşanmış olmasıdır.⁸⁶⁰ 1971’e girilirken birbirini takip eden günlerde yazılı basında kamu mallarına verilen hasarlar, darp, adam kaçırma, banka soygunları, dağa çıkarak isyan başlatma girişimleri tek gündem olmuştur. Bir süredir üniversite direnişlerinin ülke çapında getirdiği sesle beraber halk tarafından isimleri belenmiş olan gerilla devrimini tatbik eden gençler manşet haberlerine kadar taşınmıştır.⁸⁶¹

Öte yandan Türk gençliği içinde cereyan eden bu hareketlilikler dışında önemli işçi grevleri ve boykotlara Saraçhane mitingi, Türkiye Yapı-İş Federasyonu üyesi işçilerin izinsiz yürüyüşe geçmesi, Maden-İş sendikası üyelerinin Kavel grevini başlatması mutlaka emsal gösterilmelidir. Her bir işçi eylemi sonucunda hükümetin başvurduğu işten çıkarma, toplu iş feshi ve kovuşturma gibi caydırıcı tedbirlerin sendikaların, birliklerin ve kooperatiflerin örgütlü gücünü aşındırdığı ifade edilmektedir.⁸⁶² Gidişatın vahametinden ötürü Cumhuriyet Senatosu üyesi Suat Hayri Ürgüplü çalışma takviminin dışında bir özel gündem konuşması yapmıştır. Cumhurbaşkanı Sunay’ın önderliğinde bir çözüme gidilmesi gerektiğini söyleyen Ürgüplü şu talebini bildirmiştir:

“Bence yapılacak işlerin başında çok ağır iktidar sorumluluğu taşıyan sayın hükümetimizin muhalefetin sayın liderleri ile vakit kaybetmeden temasa geçerek birleşik davalar üzerine eğilmeleri ve aydınlık noktaları bulunca, Sayın Cumhurbaşkanımızın başkanlıklarında toplanarak kendilerinin geniş tecrübe ve değerli

⁸⁵⁹ Bkz, **Akşam**, 17 Şubat, 1969, s.1.

⁸⁶⁰ Ertuğrul Kürkçü (Yay. Haz.), “Türkiye’de 1968”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.2085.

⁸⁶¹ Bir örnek için bkz. “Bir Banka Soygunu Daha”, **Hürriyet**, 13 Şubat, 1971, s.1.

⁸⁶² Sedat Ağralı, “Batı Sendikalarındaki Gelişim ve Türk Sendikacılığı”, **Son Havadis**, 4 Haziran, 1970, s.2.

*telkinlerinden de faydalanarak yurt için faydalı sonuçlara varmalarındır.”*⁸⁶³

Parlamento dışı muhalefetin başvurduğu direniş metotlarının etkisinde, senatörlerin dikkat çekmeye başladığı ahval ile yazılı basında yer alan siyasilerin demeçlerinde olağanüstü hal ilanının zaruri hale geldiğine dair görüşler çoğalmıştır. Hiç kuşku yok ki rejim buhranının yazılı basındaki görünür emareleri arasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın askeri birliklere yaptığını aktaran gizli ziyaretler ve komutanlarla yaptığı bildirilen özel görüşmeler başı çeker.⁸⁶⁴

Buna ek olarak 1970 yılı Haziran ayının farklı günlerinde yazılı basında hükümetin çekilmesi için ordu tarafından bir muhtıranın verildiği yazılmıştır.⁸⁶⁵ Oktay Ekşi’nin köşesinde bu iddia hükümete yöneltilmiş bir soru ile şu şekilde açıklanmaktadır: “*Millî İstihbarat Teşkilâtının birçok tertibin içyüzüne vakit olduğu ve Başbakan Demirel’i ikaz için kendisine 19 maddelik bir muhtıra verdiği iddiası asılsız mıdır?*”⁸⁶⁶ Bu tarihten önce 1970 yılında irticanın varlığına dikkat çeken bir muhtıra haberinin daha olduğu, bu mektubun ise ordu mensuplarının desteğini de alarak sivil toplum kuruluşları tarafından hükümete gönderildiği yazılı basında gündeme gelmiştir.⁸⁶⁷ Nitekim benzer bir iddia Kemal Anadol tarafından 12 Mart muhtırasının sebepleri arasında gösterilmiştir. Anadol’a göre halkın teveccühünü kazanmış olan parlamento dışı muhalefet aşırı uçlara taşınarak ihtilal düşüncesine kapılanlar yüzünden odakları dağılmıştı. “*Soldaki dağınkılığa karşın sağ toparlanıyordu. Toplu cihat namazları kılınıyor, istenmeyen kişi ve gruplar hedef gösteriliyordu.*”⁸⁶⁸ Kısmen haklı bulunabilecek bu düşünceye alternatif olarak devrimci gençlik örgütlenmelerinin ihtilal hazırlığında olduğu ihtimalleri hatırlanmalıdır.⁸⁶⁹

Olağanüstü koşulların oluştuğuna işaret eden tüm olaylar ve söylentilere rağmen muhtıranın gelişini gösteren hassas dönemeç muhtemelen Milli Güvenlik Konseyi’nin 25 Ocak 1971’de gerçekleştirdiği toplantının ana gündemi olmuştur. Yazılı basına

⁸⁶³ **Cumhuriyet**, 15 Ocak, 1969, s.7.

⁸⁶⁴ “Sunay Askeri Birlikleri Ziyaret Ediyor”, **Cumhuriyet**, 12 Aralık, 1970, s.1.

⁸⁶⁵ Milletle Bu Kadar Oynanmaz”, **Hakikat**, 27 Haziran, 1970, s.1.

⁸⁶⁶ **Yeni Gazete**, 5 Haziran, 1970, s.1.

⁸⁶⁷ Fehmi Yavuz, “Muhtıra ve Sunay’ın Son Mesajı”, **Milliyet**, 10 Ocak, 1970, s.2.

⁸⁶⁸ Kemal Anadol, **a.g.e.**, s.157.

⁸⁶⁹

yansıyan haberlerde MGK'nın yayınladığı bildiri de “*demokratik rejimi hedef alan, yurt bütünlüğünü bozmaya yönelik, kamu düzenine zararlı ve anarşik hareketlerin önlenmesi için kanuni tedbirlerin hükümet tarafından derhal ele alınması gerektiği*” söylenmiştir.⁸⁷⁰ Bu ilk uyarının ardından ikinci tebliğde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, hükümet reisi Demirel'e TSK'nın ülke genelindeki güvenlik zafiyeti olarak addettiği problemleri şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Orduyu otorite içinde tutmamız gerek. Bunun içinde evvela anarşinin ortadan kalkması gerekir. Çok kesin önlemlerle anarşi kesilsin. Bunların rayına oturması için önlem lazım. Bu bizim işimiz değil. Biz sadece gördüğümüzü söylüyoruz. Biz durumu vahim görüyoruz. Ortam budur. Tek kurtaracak 'Ordu' kalmıştır. Bu noktada hükümet üyeleriyle ayırız.”*⁸⁷¹

Cüneyt Arcayürek, MGK'nın aynı toplantısı içinde Demirel'in mezkûr ortama dair bir çare üretmeyerek çözüm için destek istediğini aktarır.⁸⁷²

12 Mart muhtırasından önce Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç'ın ismi gazetelere son kez 4 Mart 1971 tarihinde yansımıştır. İlk sayfalarda manşetten verilen haberlere göre Tağmaç, yönetime el konulmasını isteyen iki bini aşkın subaya son durumu aktararak “*demokrasiyi korumak adına*” ellerinden geleni yapacaklarını anlatmıştır.⁸⁷³ Bundan sonra 9-11 Mart arasında yayımlanan haberler ülkede anarşinin otoyolların teslim alınmasına kadar uzandığını aktaran haberlerle kaplıdır. 11 Mart 1971 günü komutanların olağanüstü toplantısını haber yapan gazeteler⁸⁷⁴ 12 Mart günü manşetlerine şu başlığı atmıştır: “*Ordu Ültimatı Verdi: Hükümet Çekilsin*”.⁸⁷⁵ Böylelikle bir süredir parti içi hizipleşmeden kötü etkilenecek hem güç hem de ülke genelinde kontrolü kaybeden iktidarın olağanüstü fesih fermanı imza altına alınmıştır.

⁸⁷⁰ MGK'nın görüştüğü gündemin haberi metni için bkz. **Hürriyet**, 26 Ocak, 1971, s.1.

⁸⁷¹ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s.288.

⁸⁷² Cüneyt Arcayürek, **aynı eser**, s.288.

⁸⁷³ Bir örnek için bkz. **Akşam**, 4 Mart, 1971, s.1.

⁸⁷⁴ **Cumhuriyet**, 11 Mart, 1971, s.1.

⁸⁷⁵ Aynı başlıkla yayımlanan gazetelerin bir örneği için bkz. **Hürriyet**, 12 Mart, 1971, s.1.

4.2. 12 Mart Muhtırasının Türk Basınına Etkisi

12 Mart 1971 tarihli, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur imzalı askeri muhtıra, toplam üç ana madde ile şu gerekçeleri tebliğ etmiştir:

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraat ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.⁸⁷⁶

Bugün, TSK'nın en üst rütbesindeki komutanlar tarafından hazırlanarak Türk siyaseti açısından "ara rejimi" başlatan 12 Mart muhtırası elli yaşını henüz geçmiş sayılır. O günlerin fena asayişine rağmen demokrasinin sekteye uğratıldığını iddia edenler hayli fazladır. Hiç şüphe yok ki muhtıranın az ve öz maddelerinin tipik Atatürkçü kimliği bir kenarda dursun, 27 Mayıs 1960 darbesini tecrübe eden bu

⁸⁷⁶ Muhtıra tebliği 12 Mart günü yayın kuruluşları vasıtasıyla radyo, televizyon üzerinden 13 Mart günü ise gazetelerden halka ilan edilmiştir.

memleketin hassas dengelerinden birinin TSK'nın savunduğu görüşlerin üzerine oturduğu bir defa daha bu muhtıra ile ispatlanmış olur.

Çokça tartışılıp bir karara varılmış olsa bile, 12 Mart'ta ordunun sivil siyasete müdahil oluşu nasıl karşılanmalıdır? Vuku bulan gerçek bir ordu darbesi midir? Ara rejime CHP'den istifa ederek liderlik eden Nihat Erim 12 Mart'ı şu sözlerle tanımlar: *“12 Mart, 27 Mayıs biçimi bir ihtilal, bir devrim sayılamaz. Politikacılara bir ihtar, bir tenbih demek daha doğru olur.”*⁸⁷⁷ Kusurlu görünmeyen bu yaklaşımla beraber, Erim'in ortaya koyduğu şahsi görüşü muhtemelen eksiktir. Zira bu konuyu, Türk siyasal sisteminin yapı taşlarını muhteva edenler bakımından ele aldığımızda muhtıranın görünmez maddeleriyle etki ettiği diğer kesimlerin durumları teşhis edilmelidir. Bu bağlamda politikacının içine sürüklenen durumdan ötürü kurtarıcısı olduğunu iddia eden muhtıra, Türkiye'de siyasi hayatın itici güçlerinden biri olan yazılı basın açısından neler bırakmıştır?

Türkiye'de 1967 yılından başlamak üzere son birkaç yıl içinde meydana gelen hadiselerden alenen sorumlu tutulan meclis ve üyeleri Atatürkçülükten saparak rejimi, sosyal hayatı ve devletin bekasını tehlikeye attıkları gerekçesiyle muhtemeldir ki en ağır ithamla karşı karşıya kalan kesim olmalıdır. Bu doğrultuda istifası alınan Başbakan Süleyman Demirel'in ardından temsil yetkisi yalnızca Cumhurbaşkanı sıfatıyla eski Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın üzerinde kalmıştır. Buna müteakip muhtıranın en kati uygulaması tıpkı 27 Mayıs darbesinde de olduğu gibi olağanüstü hale geçiş sürecinin başlatılmasıdır.

Muhtıranın ilan edildiği ilk günlerin etkisinde yazılı basına doğrudan temas etmeyen sonuçlar, siyaset kurumunun da tasfiyesinden önce, muhtırayı verenlerin planladığı icraatları yerine daha sert tedbirlerin alınması için tahakküm kurabilecek subayların tasfiyesine yönelmiştir.⁸⁷⁸ Bu yönelişle beraber yeniden kurulması gereken düzenin inşasına kadar geçen kısa sürede muhtıranın savunduğu prensipler ilk uygulamalarında kendini daha net gösterir.

1970'e girerken Türkiye'de cereyan eden hadiseler yazılı basındaki portrelerden de anlaşılacağı gibi sığ bir işçi – öğrenci kaynaşmasıyla peyda olmuş

⁸⁷⁷ Nihat Erim, **a.g.e.**, s.14.

⁸⁷⁸ Görevleri değiştirilen subayların isimleri için bkz. **Hürriyet**, 13 Mart, 1971, s.1.

hareketler değildir. Nitekim her olay gittikçe şiddet düzeyi artan yeni ve asayişin çözmeye aşına olmadığı başka bir problemi gündeme getirmiştir. Daha önce bahsini ettiğimiz gibi adam kaçırma, dağa çıkma, soygunlar, silahlı baskınlar olurken, bunu bir hak mücadelesi ekseninde gösterebilme olanağının da basın elinden çıkıp gittiği mutlaka vurgulanmalıdır. 1961'den sonra, yeni Anayasanın sağladığı rahatlıkla beraber fikirleri özgürce nakledebilme fırsatını bulan Türk basını 12 Mart muhtırasını getiren hadiseler yüzünden bir hüsrana yaşamış mıdır? Bu saikde bir süredir sola, ortanın soluna, sağa ve onların uçlarına açılımlarla başlayan köşe yazılarındaki ideolojilere yaklaşan tartışmalar birinci sayfadan verilen dehşet haberlerine dönüşüvermiştir. Yazılı basından anlaşıldığı kadarıyla hükümetin olan bitenle ilgili tek kaygısının yasa dışı faaliyetleri engellemek, bu çerçevede “aşırı sol eylemlere geçit vermemek” adına sıkıyönetime başvurmak olmuştur.⁸⁷⁹ Bu tutum yazılı basının bir kısmı için tatminkâr görünse bile hadiselerin vardığı boyut muhtemeldir ki diğer bir kesim için açık bir hüsrana olmuştur.

Buna mukabil polis gücüyle alınan tedbirlerin çare olmadığı aşikârdır. Zira başkent Ankara'da üniversiteleri askıya alırtabilen eylemlerin yanısıra “*Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu*” adı altında memleket adına “tam bağımsız Türkiye için özgürlük savaşı” verdiğini iddia eden bir grubun bundan böyle silahlı mücadeleyle zafer kazanacağını bildiren tebliğler 12 Mart 1971 muhtırasının hemen arifesinde yayılmıştır.⁸⁸⁰

Cüneyt Arcayürek'in “*Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi*” isimli eserindeki hatıralara sığınarak görüyoruz ki 12 Mart muhtırası 1961 Anayasasının kazanımlarını kurtarmak maksadıyla, birkaç yıldır hem ordu içinde hem de düşünce hayatında örgütlenen geniş kadrolu cuntaların darbesinden sakınmak maksadını taşımıştır. Bu vesileyle hem TSK'nın itibarı korunmuş hem de daha sonra ortaya çıkması muhtemel “*kanlı müdahalelerin*” önü alınmıştır.⁸⁸¹ İşbu halde Arcayürek'ten aktarılanlar tarihin bir noktasında duran en somut örneğin sağlamasını yapmış sayılır. Nitekim ordu komutasının en yüksek mertebesindeki dördlünün imzasını taşıyan muhtıra, kati bir askeri yönetim tertipleme niyetinde olmadığını son maddede salık verdiği gibi partiler üstü hükümetin kurulması için Nihat Erim'e bu görevi devrederek ispat etmiştir. Fakat

⁸⁷⁹ “Aşırı Solun Tahriklerine Kapılmayalım”, **Adalet**, 17 Haziran, 1970, s.1.

⁸⁸⁰ Bu konuyla alakalı bir bildirin metni için bkz. **Milliyet**, 5 Mart, 1971, s.1.

⁸⁸¹ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi, 12 Mart Darbesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.349.

bu devir teslim işine dair nasıl bir hükümet kurulacağı yazılı basın tarafından bir değerlendirmeye tabi olmamıştır. Bir bakıma TSK'nın aldığı bu karara sessiz kalınmıştır. Oysaki Nihat Erim'e yeni hükümeti teşekkül etme görevinin verilmesi demek ordunun demokrasinin işletilmesi bakımından yeniden CHP'ye teveccüh göstermesi çağrışımını da beraberinde getirmiştir. Ara rejimin Başbakanı CHP'den yükselecektir. Muhtemelen İnönü faktörünün de etkisiyle zımnen sorgulamaya kapalı kalan bu tutum 27 Mayıs darbesinin gölgesinde yazılı basının yeniden tedirgin edileceği günlerin geldiğinin en sarıh göstergelerinden biri olmuştur. Bu suskunluğun nasıl tetiklendiğiyle ilgili bir başka bakış açısı ise Hakkı Uyar tarafından “*Muhtıra ile parlamento kapatılmamıştı ama hükümet istifa etmek zorunda bırakılmıştı.*” ifadesiyle ortaya konulur.⁸⁸² Şüphesiz bu görüntü bizlere total bir demokrasi aşamasına geçildiğini gösterir. Diğer taraftan azledilen hükümet görevden çekilirken, Demirel'in sunduğu istifa gerekçesinde demokratik düzenlerde bu tür davranışlarla hükümetleri istifaya zorlamanın rejim açısından kabul edilebilir bir yanının olmadığını vurgulamakla şerhini belli eder. Bu vesileyle yazılı basın için ortada tartışılması gereken yeni bir başlık rejim meselesi devreye girmiştir.

12 Mart muhtırası tıpkı 27 Mayıs 1960'da olduğu gibi yazılı basın tarafından destek görmüş bir harekettir. Özünde Atatürkçü bir hareket olduğuna kani olunduğu için ilk etapta solu temsil edenler tarafından benimsendiği görülecektir. Günlük yazılı basında AP aleyhtarlığı ağır basan kalemler de bu gelişmeyi malumun ilanı şeklinde görerek desteklemiştir. Oysaki durum sanılanın aksine Erim hükümetinin aldığı sıkıyönetim kararıyla tersine işleyecek bir sürecin habercisidir. Hükümetin milli ve devrimci olduğu iddiasıyla bir süredir sosyal hayatı tehlikeye atan bu başkaldırıya karşı otoriteyi sağlaması maksadıyla 27 Nisan 1971'de, Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt'ten oluşan 11 ilde olağanüstü hale geçme kararı sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiştir. Böylelikle 1961 Anayasasından aldığı güçle düşünce ve ifade serbestisini sonuna kadar yaşayan Türk basını için kara günlerin yeniden geldiği ilk andan geçici süre ile on gün boyunca kapatılmasına karar verilen *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazeteleri ile daha iyi anlaşılacaktır. *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin iki önemli temsilcisi, Çetin Altan ve İlhan Selçuk

⁸⁸² Hakkı Uyar, **İki Darbe Arasında CHP**, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s.390.

kapatma kararıyla beraber gözaltına alınmıştır.⁸⁸³ Bu iki ismin ortak özellikleri ise emperyalizm karşıtı köşe yazılarında Atatürk milliyetçiliğini ve CHP'nin tek parti dönemi uygulamalarını övmeleridir. Çetin Altan'ın ismi Selçuk'a göre daha radikaldir. Zira TİP'in de eski bir milletvekili olan Altan Akşam gazetesindeki bazı köşe yazılarında yalnızca bir hükümet eleştirisi yapmakla kalmayıp kimi zaman sosyalizme dair çözümlere girmiştir. İlhan Selçuk ise mezkûr dönemde yazdığı devrim çatısı altında birleşme fikirleri ile yer etmiştir.

Erim hükümetinin bunun dışında kalan ilk reform icraatlarından bir diğeri ise 1961 Anayasasının esnekliğinden doğduğu düşünülerek anarşinin sebebi olarak görülen kişi hak ve özgürlükleri, toplu sözleşme ve grev hakkı, üniversite ve TRT özerkliği ile ilgili kanun maddelerinde kısıtlayıcı tadillere gidilmesidir.

Alpay Kabacalı'nın aktardıklarına göre 12 Mart muhtırasının yazılı basın üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi Erim hükümeti üzerinden uygulanan tahakkümün başlatılmasıdır. “*Balyoz hareketi*” olarak bellenen tahakküm 23 Nisan vesilesiyle ara rejimin Başbakanı Nihat Erim'in şu sözleri ile ifade edilmiştir: “*Memlekette idareyi kim zorlamış ise alınacak tedbirler balyoz gibi kafalarına hemen inecektir.*”⁸⁸⁴ Bu sözlerini anılarında da kaleme alan Erim balyoz hareketinin Türkiye Cumhuriyeti'ni silah yoluyla yıkmak, zorla iktidarı ele geçirmek isteyenlere karşı alındığını ifade etmiştir.⁸⁸⁵ Bu iradeyle hareketin ilk eğildiği konu devrimci kimliğiyle öne çıkan grupların dağıtılması olmuştur. 26 Nisan 1971'de başlayan sıkıyönetim ile beraber Dev-Genç, Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu, Ülkü Ocakları ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneğinin kapatıldığı haberleri 27-30 Nisan tarihli gazetelerden duyurulmuştur.⁸⁸⁶

Balyozun indiği yer yalnızca devrim-ihtilal çizgisinde beklentiye girenlerin toplandığı aşırı sol ve siyasi teorilerin denendiği merkezler değildir. Bu kapatma fesihlerin ardından ilgili grupları besleyen yayınlara da yasak ve toplatma yasakları

⁸⁸³ “Akşam ve Cumhuriyet Gazeteleri Kapatıldı”, **Dünya**, 29 Nisan 1971, s. 1.

⁸⁸⁴ Nihat Erim'in beyanatu için bkz. “Başbakan 23 Nisan mesajı yayınladı”, **Dünya**, 23 Nisan 1971, s. 1

⁸⁸⁵ Erim **a.g.e.** s.220.

⁸⁸⁶ Haberlerin bildirildiği gazete örneklerinden biri için bkz. “Dev-Genç, Ülkü Ocakları, Doğu Kültür Ocakları Kapatıldı”, **Son Havadis**, 28 Nisan 1971, s. 7.

getirilmiştir. Buna göre Muhtıra birinci ayını doldururken *İşçi-Köylü, Proleter Devrimci Aydınlık, Aydınlik, Türkiye Solu, Devrim ve Ant* gibi aşırı sol eylemlere yön verdiği düşünülen neşriyata el konularak toplatılmıştır.⁸⁸⁷

Basın hayatını bir bakıma geri götürdüğü söylenebilecek bu kararların ardından yazarların sıkıyönetim komutanlıkları tarafından alıkonulduğu bir balyoz dalgası daha yaşanmıştır. Erim hükümetinin, ihtilal arzusunda olanlara fırsat vermemek amacıyla kaleme aldığı son bildirgesinden sonra nerede bulduklarına bakılmaksızın kamu düzenini bozduğuna kanaat getirilmiş kişilerin yakalanmasına ve hükümeti ortadan kaldırma suçu işledikleri ispatlanmış olanlar için de idam cezasına çarptırılacaklarına hükmedilmiştir.⁸⁸⁸ Bu kararın uygulama safhasında büyük sıkıntılara yol açtığı çok geçmeden anlaşılacak ve 12 Mart muhtirasının sürmekte olan bir sıkıyönetim darbesi olup olmadığı yeniden tartışılmaya başlanacaktır. O günlerde Başbakan Nihat Erim'in basın danışmanlığı görevini yürüten Kurtul Altuğ'un anlattıklarına göre, bu karar sonrasında ülkede kötü gidişe dur demesi için tarafsızlar içinden seçilen Erim hükümetinin reform beklentisiyle başlayan ilk dönemi sekteye uğrayarak güven kaybetmiştir. Zira bir kovuşturmayla başvurmadan yapılan yakalama hadiseleri sonucunda denetim Erim hükümetinin elinden çıkarak sıkıyönetimin eline geçmiş izlenimini vermiştir.

Balyozun ilk tutuklamalarının indiği yere bakıldığında çoğunluğu TİP çizgisine yakın duran sendikacılar ve gazeteciler oluşturmaktadır. Buna göre ilk etapta gözaltına alınanlar arasında Tarık Zafer Tunaya, Altan Öymen, Oktay Kurtböke, Hilmi Karabel, Uluç Gürkan, Ali Sirmen, Muammer Aksoy, Bülent Tanör, Bahri Savcı gibi 1960'lı yıllar boyunca Atatürk ve Atatürkçülük üzerine sıhhatli görüşler ortaya koyduğu düşünülen entelektüel isimler vardır. Diğer taraftan Kemal Türkler, Kemal Sülker, Kemal Nebioğlu, Şinasi Kaya, Hilmi Güner, Şaban Erik, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal gibi sol siyasi teorilerle Türkiye pratiğini buluşturmayla çalışan yazar ve sendikacılar da bulunmaktadır.⁸⁸⁹ İşin asıl ilginç yanı ise sıkıyönetim komutanlığı aranmakta olan diğer

⁸⁸⁷ "Ankara'da Üç Gazete ve 2 Dergi Kapatıldı", **Hürriyet**, 30 Nisan, 1971, s. 9.

⁸⁸⁸ Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, 7 Gün Yayınları, Ankara, 1973, s. 71.

⁸⁸⁹ Yapılan gözaltı girişimleri gazetelerin ilk sayfa haberleri arasında yer almıştır. Bir örnek için bkz. "Yüzlerce Kişi gözaltına alındı", **Hürriyet**, 19 Mayıs, 1971, s. 1.

şahısların isimlerini yazılı basın aracılığı ile ilan edip, teslim olmalarını talimat veren yayınlar da yaptırmıştır.⁸⁹⁰

Bütün bu olanların haricinde ara rejimin ilk evresi, 22 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe giren 1488 sayılı sıkıyönetim kararnamesi ile 1961 Anayasası'nda garanti altına alınan basın özgürlüğü prensiplerinde tadile gitmiştir. Alpay Kabacalı tarafından verilen bilgilere göre Anayasada geçen 22 ve 27 numaralı maddelerde ulusal basın olarak tanımlanan ve basım dağıtımı Türkiye'de yapılan neşriyatın mahkeme kararıyla toplatma yetkilerini mahkemelerden alarak hükümetin onayına ve savcılarının yetkisine vermiştir. Nitekim ülkemizde basın yasakları söz konusu edildiğinde en sık başvuru yöntemlerinden biri olan toplatma kararları mahkeme kararı beklenmeden uygulanabilmesinin önu bu saikde tümüyle açılmıştır. 22. Maddenin uygulanması için aranan meslek görevini kötüye kullanmak suçuyla, devletin bölünmez bütünlüğünü tehdit etmek başlığının alt maddelerinde de düzenlemeler yapılarak, mezkûr dönemde gerçekleştirilen eylemler, bu eylemlere konu olan haberler ve haberlere konu olan şahısların, örgütlerin övülmesi basın suçları kapsamına dâhil edilmiştir.

Kabacalı'nın belirttiğine göre kanun maddesine eklenen genel tanımlar "*elastikidir*". Bu vesileyle basın yayın hayatının keyfi kararlarla durdurulmasının önünde hiçbir engel bırakılmamıştır. Daha evvel açılmış davalar da bu kapsama katılarak Alpay Kabacalı, Doğan Koloğlu, Osman Arolat gibi isimler "*Cumhurbaşkanına aleni hakaretten*" tutuklanarak cezaevine konmuştur. Ara rejimin ilk evresinde toplam 39 defa süreli ya da süresiz gazete kapatma cezası uygulanarak yayın hayatları durdurulmuştur.⁸⁹¹ Türkiye Radyo Televizyon ve Yayın Kurumu yayın organı TRT ile ilgili bir düzenleme de yapılmıştır. Özerk olan kuruluş Nihat Erimin de verdiği beyanattaki gibi "*Cumhuriyet'in TRT'si*" olarak yeniden yapılandırılmış ve tüzel kişiliği kamu tüzel kişiliği olarak güncellenmiştir.⁸⁹²

Bu haliyle pek de parlak başlamayan ara rejim dönemi yazılı basın üzerinde tipik caydırıcı uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Tıpkı 27 Mayıs darbesinde tecrübe edildiği gibi düzeni yeniden tesis etmekle görevli makamların ilk başvurduğu tedbirler arasında basının terbiye edilmesi gelmiştir. 12 Mart muhtırası tasfiyelere siyaset

⁸⁹⁰ Bir örnek için bkz. "18 Sayılı Bildiri ile Aranan Kimseler", **Dünya**, 19 Mayıs, 1971, s.7.

⁸⁹¹ Kabacalı, **a.g.e.**, s.197-199.

⁸⁹² "TRT Yönetimi Değişiyor", **Cumhuriyet**, 6 Nisan, 1971, s.1.

kurumundan başlanacağı izlenimi gösterirken, hedef önce kendi içindeki aşırı kanadı tasfiyeye kalkışmış ve ardından bir balyoz darbesi gibi basın yayın hayatını sert kanunlarla yeniden tertiplemeye yönelmiştir.

4.3. Türk Yazılı Basınının 12 Mart 1971 Muhtırasına Yaklaşımı

12 Mart 1971 Cuma TRT radyosu öğlen haberlerinde TSK'nın en üst kademesi tarafından ilan edilen muhtırayı duyuruyordu. 27 Mayıs 1960'tan sonra bir kez daha, son birkaç yılın gazete sayfalarındaki köşe yazılarında konuşulan bir söylenti gerçek olmuştu. Ordu, üç maddelik bir bildiri ile 1965'den bu yana iktidarda olan hükümetin fesih belgesini alarak memleketi ara rejime sokan bir dönemi başlatıyordu. Hükümetin çekilmemesi koşulunda ise muhtıra doğrudan doğruya bir darbe halini alacak ve idare tümüyle TSK'nın eline geçmiş olacaktı. Nitekim bu son çare üzerindeki caydırıcılık hemen tesir etmiş kısa süreli bir istişare sonrasında mezkûr dönemin Başbakanı Demirel, 1969 genel seçimleriyle kurduğu iki yıllık hükümetinin istifasını vermişti.

13 Mart 1971 günü basılan gazeteler 27 Mayıs 1960 darbesinin geleneğini sürdürdü. İlk sayfa muhtıra tebliğine ayrılmış ve geri kalan kısımda paşaların fotoğrafları bezenmişti. Hükümetin geri çekildiğine dair istifa haberi ise göre küçük ve bir yerlere iliştilmiş gibiydi. Az sayıdaki neşriyat hükümetin düştüğünü manşete taşımış asıl haber 12 Mart muhtırası olarak sunulmuştu. Alt manşetlerde ise bozuk siyasal düzen, Anayasa ve Atatürkçülüğün istismarı ile anarşizm muhtıranın verilmesine sebep olarak gösterilmekteydi. Bu bakımdan gazeteler yine tek ses olmuş, ilk sayfaları ile yapılan ordu müdahalesini açıktan desteklemişlerdi.⁸⁹³

Bünyesinde eski TİP vekillerinden isimler ve AP hükümetine karşı kişileri barındıran Akşam gazetesi muhtırayı şu değerlendirmeye görmüştü: “*Kabine olağanüstü toplandı ve Hükümet Dün İstifa Etti*” Ayrıca ilk sayfanın ana konusu “*Komutanların Ültimatı: Anayasanın Öngördüğü Reformlar Yapılmazsa Ordu İdareye El Koyacak*” başlığı olarak göze çarpıyordu. Muhtıra ise “*Komutanların Ültimatı: Cumhuriyetin Geleceği Tehlikede*” başlığının adında sunulmuştu.

⁸⁹³ Gazetelerin bazı ilk sayfa nüshaları için Ankara Ticaret Odası tarafından hazırlanan **Unutulan Manşetler** isimli çalışmanın 1971 yılına ait sayfaları gözden geçirilebilir.

Muhtıraya dair tek yorum ise partiler üstü reformist bir hükümet teşekkül etmediği takdirde ordunun yönetime el koymakta kararlı olduğunun bildirilmesiydi.⁸⁹⁴

13 Mart 1971 tarihli *Milliyet* gazetesi yaşanan gelişmeleri “*Demirel İstifa Etti*” manşetiyle duyuruyordu.⁸⁹⁵ Gazetenin 1960’lı yıllar boyunca güttüğü tarafsız yayın politikasının aksine, muhtıranın odağı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay üzerine kurulmuştu. Muhtemelen sivil idarenin başı olarak görülen Sunay’ın olan biten karşısında takınacağı tavrı etüt etmek isteyen gazete muhtıraya dair yaptığı tek yorumda daha önce dile getirdiği “*Türkiye Uçuruma Doğru Gidiyor*” ikazlarının nafile çıktığını belirtiyordu. Bir istisna olarak Demirel’in istifa mektubunu da paylaşan gazete, istifaya şerh düşen gerekçeyi de okuyucusuna gösteriyordu. *Hürriyet* gazetesi de *Milliyet*’in yayınına benzer bir tutum benimseyerek başyazısında yer verdiği kısa yorumda “*Kendi düşen ağlamaz*” sözüyle muhtıraya desteğini belli ediyordu.⁸⁹⁶

Gazetenin Abdi İpekçi imzalı başyazısında muhtıranın rejime fayda sağlayacağı belirtilerek hedefin aslen Türk demokrasisi olmadığı, demokratik düzeni bozanlara bir çare olduğu açıklanıyordu. Bu vesileyle kuvvet komutanlarına şükranlarını gönderen başyazı, tercih edilen yolun darbeden uzak bir yöntem olduğunu belirterek bu davranışlarıyla Türk demokrasisine olan inançlarını ispat etmelerinden ötürü muhtırayı yerinde bir tutum olarak değerlendiriyordu.⁸⁹⁷

AP politikalarının daima dışarıdan destekleyicisi olmuş *Son Havadis* gazetesi verilen kesin uyarı ile anarşi, kardeş kavgası ve iç huzursuzlukların önlenmesinin talep edildiğini bildiriyordu. Gazetenin taraf olduğu yaklaşım gereği ilk sayfası Süleyman Demirel’e ağırlık vermişti. Ayrıca Demirel’in istifa gerekçesindeki “*muhtıranın anayasa ile bağdaşması mümkün değildir*” sözü adeta “*Komutanlar Ultimatom Verdi*” manşetine bir cevap gibi yerleştirilmişti. Gazetenin iki usta kaleminde birincisi Orhan Seyfi Orhon muhtırayı değerlendirirken AP hükümetinin vazifesini şerefle yaptığını, iktidardan düşmediğini, bir istifa kararıyla kendi içine çekildiğini belirtiyordu.⁸⁹⁸ Gazetenin ilk değerlendirme yazısında ise Abdullah Uraz imzası vardı. Uraz, AP

⁸⁹⁴ **Akşam**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁸⁹⁵ **Milliyet**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁸⁹⁶ **Hürriyet**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁸⁹⁷ Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler”, **Milliyet**, 14 Mart, 1971, s.1.

⁸⁹⁸ Orhan Seyfi Orhon, “İstifa Haktır”, **Son Havadis**, 16 Mart, 1971, s.2.

hükümetinin istifa ile görevinden çekilmesine “*Millet ve memleket hizmetinde feragat ve faziletle çalışan AP iktidarı aranacaktır.*” ifadelerini kullanmıştı. Aynı yazıda sert bir eleştiri getirerek “*Mesele Adalet Partisi iktidarını yıkmak değil milli iradeyi yıkmaktır. Millet in seçtiğine tahammülsüzlüktü. Kin ve hasetti*” görüşünü ortaya koyuyordu.⁸⁹⁹

Muhtemelen *Son Havadis*'in manşet taktiğine benzer bir yapı ile çıkan *Hürriyet* de muhtırayı iki sade manşeti buluşturarak vermiş bulunuyordu. Gazeteye göre “*Ordu Ultimatomu Vermişti*”. Bunun üzerine “*Hükümet İstifa Etmışti*”. Bu manşeti tamamlayan Demirel görseli ile olağanüstü hale geçildiği bildiriliyordu.⁹⁰⁰

Tercüman 12 Mart muhtırasına ilişkin manşetinde “*Ordu İdareye El Koyacak*” bilgisine yer vermişti. Gazetelerin ekseriyetine dair bir gözlem yapıldığında, *Tercüman*'ın muhtıra haberini duyuruş biçimi diğerlerinden farklı bir his uyandırarak gelişmeler karşısındaki heyecanı öne çıkartıyordu. Zira gazetenin İsmet İnönü'nün görüşlerine de yer vermesi ayrı bir nitelik taşıyor olmalıydı. Bununla birlikte az sayıda gazete kuvvet komutanları ve Genelkurmay başkanının üniformalı fotoğraflarına yer ayırmıştı. *Tercüman* da bunlardan biri olarak yerini almıştı.⁹⁰¹ Bu heyecan *Yeni Tanin*'in de ilk sayfasında kendini gösterirken İnönü'nün “*Demokratik Bir İstifa*” sözü alt manşet haberi olarak kullanılmıştı. Gazetenin yayımladığı başyazıda ise Başbakan Demirel'in uyarılara kulak asmamasının bir hata olduğu vurgulanmaktaydı. Muhtıra hakkında ise “*dileriz 12 Mart harekâtı... Hayırlı olsun*” temennisinde bulunuluyordu.⁹⁰² *Bugün* gazetesi ile beraber sağ cenahta bir blok meydana getiren bu gazetelerden farklı manşet kullanmayı tercih eden tek neşriyattı. Mukaddesatçı bir görünüm de çizen gazete, 12 Mart muhtırası ile ilgili duyuruya “*Ordunun Tarihi Kararı*” başlığını atmıştı.⁹⁰³

Yeni Gazete ve *Hürriyet* 12 Mart muhtırasının panoramasını bundan sonra neler olacağını merak eden halkın gözünden değerlendirerek derhal bir reform hükümeti kurulmazsa ordunun tümünden idareyi ele alacağı bildiriliyordu.⁹⁰⁴

⁸⁹⁹ Abdullah Uraz, “Aranacak”, **Son Havadis**, 14 Mart 1971, s.1.

⁹⁰⁰ **Son Havadis**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁹⁰¹ **Tercüman**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁹⁰² **Yeni Tanin**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁹⁰³ **Bugün**, 13 Mart, 1971, s.1.

⁹⁰⁴ **Yeni Gazete**, 13 Mart, 1971, s.1.

AP hükümetlerinin muhalifi olan gazetelerden *Cumhuriyet*, muhtıra yorumunda “*Parlamento ile hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatın yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğunu*” belirtmekteydi. Rejim sorunlarının çözümü için Anayasa’dan güç alınarak “*reformları Atatürkçü bir görüşle eke alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşkilinin zaruri*” olduğunu bildiren bir metin 12 Mart muhtırasına dair beklentiyi okuyucuya aktarılmaktaydı.⁹⁰⁵ Nadir Nadi’nin 17 Mart tarihli değerlendirme yazısı ise karamsar bir bakış açısıyla kaleme alınmış gibiydi. Nadi bu yazısında;

*“Biz, seçimlerin yenilenmesi ile muhtırada öngörülen devrim kanunlarını uygulayacak kuvvetli inandırıcı bir hükümetin kurulabileceğine inananlardan değiliz... Türkiye’de seçimlerde her seferinde tutucu ve çıkarıcı güçler devlet yönetimini ele geçirmişlerdir. Bugünkü koşullar altında yenilenecek bir seçim, aynı güçlerin zaferi ile sona erecek ve belki de muhtırayı hazırlayanlar suçlu duruma düşürülmek isteneceklerdir”*⁹⁰⁶

ifadelerini kullanarak kuvvet komutanlarına da bir mesaj göndermiş oluyordu.

Buradan hareketle konulacak şu teşhiste kuvvetle muhtemel bir hata yoktur: Yazılı basın Türkiye’de ordunun siyasal sisteme yön verme kararlılığı gösterdiği 12 Mart muhtıra sürecinde de 27 Mayıs 1960 darbesinde gösterdiği uyumu muhtıraya destek vererek sürdürmüştür. İlk günün haberleri, konuyu kavrayış ve sunuş biçimi bakımından yekpare bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu tavrın muhtıranın öngördüğü reform hükümetinin kuruluş aşamasında da sürdüğü görülmüştür. Bir yandan meclisin ve Anayasanın askıya alınmaması sonucunda oluşan olumlu hava ile muhtıranın askeri yönü göz önünde tutulmaya devam edilmiş, diğer yandan ise yeni kurulacak hükümet için başlatılan çalışmalar yorumsuz biçimde verilmeye gayret edilmiştir. Gazetelerin siyasi partilerin dünya görüşlerine yakınlığının belirleyici olduğu bu süreçte manşetlerdeki uyum dikkat çekicidir. Bir başka değerlendirmede ise Kemal Anadol’un şu sunuşuna yer verilebilir:

⁹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 13 Mart, 1971, s.1.

⁹⁰⁶ Nadir Nadi, “Hiçbir şey Değişmez”, *Cumhuriyet*, 17 Mart, 1971, s.3.

“Değişik ve birbirine ters köşe yazarlarının ittifak halinde bu işe alkış tutmaları düşündürücüydü, 14 Mart Pazar tarihli gazeteler, ülkedeki birçok kuruluşun muhtıraya destek bildirimlerini yayınlıyorlardı. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), Devrimci Avukatlar Derneği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türk Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası ve Türkiye Orman Yüksek Mühendisleri Odası'nın yayınladığı ortak bildiride komutanların muhtırası ve Demirel'in istifası konusunda adı geçen kuruluşların olumlu görüşleri açıklanıyordu.”⁹⁰⁷

Öte yandan 12 Mart muhtırasının sonuçları üzerine esaslı değerlendirmelerin yer aldığı köşe yazılarında ise görüşlerin farklılıklar taşıdığı söylenmelidir. Bu saikde muhtıraya ve dolaylı yoldan TSK'nın gücüne sığınarak AP'nin seçim sahinde yaptığı göndermelere toplu bir cevap niteliği taşıyan bu yazılardan en ilgi çekici olanı İlhami Soysal'ın “Nasılısınız Eyi misiniz?” başlığını taşıyanıdır. Sağ siyaset adamlarına ve Demirel'e taşlamalar yapan, irticanın sonunda ortaya çıkan tablo ile hesap vermeleri gerektiğini söyleyen köşe yazısı tüm parlamento üyelerini muhtıra karşısında sorumlu tutmaktadır.⁹⁰⁸ Buna karşın kaleme alınan yazıda yaşanan şiddet olaylarında payı olan sol kümelenmeler kıymet bulmamıştır. Buradan hareketle muhtıranın irticaya karşı alınan bir tedbir olarak algılandığı izlenimi doğmaktadır.

Çetin Altan, muhtıranın ardından yaptığı ilk gün değerlendirmesinde ise TSK'nın müdahalesini “Şahmerdan Güm Diye İndi Sonunda” başlığıyla görmüş, yine Demirel'in izlediği tutarsız politikaları yermiştir.⁹⁰⁹ Lakin bu yazılara tepkiler yükselmiş olacak ki gazetenin geçici süre ile kapatılmasına karar verilecektir. Bu yazıya tepki olarak cevap veren *Babıalide Sabah* gazetesi, önce başyazısından tecrübeli bir hükümet kurmak kaydıyla Anayasada bir değişiklik ihtiyacının bulunmadığını belirtir. Muhtıraya değinen başyazı TSK'nın öngördüğü maddelerin, gelinen noktada ne kadar verimli bir sonuç getireceğinin kestirilemediğini belirterek olumsuz bir bakış ortaya

⁹⁰⁷ Kemal Anadol, *a.g.e.*, s.161.

⁹⁰⁸ İlhami Soysal, “Nasılısınız Eyi Misiniz?”, *Akşam*, 14 Mart, 1971, s.4.

⁹⁰⁹ Çetin Altan, “Şahmerdan Güm Diye İndi Sonunda”, *Akşam*, 14 Mart, 1971, s. 2.

koyar.⁹¹⁰ İsmail Oğuz imzalı yazıda ise Çetin Altan ve Akşam gazetesine bir cevap tertip edilmiş, bu yazıda artık “*inkılaplar devresinin kapatılması gerektiği*” ifade edilmiştir.⁹¹¹

Muhtırayı vakur bir biçimde karşılayarak TSK’nın müdahalesini komünizmle amansız bir mücadele olarak gören Bugün gazetesinin başyazısı muhtıraya giden sürecin bir sürpriz olmadığını belirtir. Buna müteakip “...*bir gün devletsiz kalmaktansa bir süre hükümete kalmak bin kere milyon kere iyidir.*” sonucuna varmıştır. Ayrıca başyazı şu iddiayı da gündemine taşır:

*“Komünistler bir aşama daha geçirdiklerini, hükümetin değişmesiyle rejimin de değişerek kendi arzularına uygun bir yola döneceğini bir süre sonra orduya da nifak sokabileceklerini ümid edebilirler. Fakat yiyecekleri sille akıllarını başlarına getirecektir.”*⁹¹²

Cumhuriyet gazetesinin “*Devrimci Ordunun Sesi*” isimli başyazısı ise açıkça Demirel hükümetini hedef alarak şu ifadeleri kullanır:

*“Aylardan beri beklenen olay nihayet gerçekleşme yoluna girmiştir. Göstermelik demokrasinin bir ürünü olan Demirel, işbaşına geldiği günden beri Atatürk devrimlerine boş vermiş, laik Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerini hiçe saymış, Anayasayı dilediği gibi yorumlamış... Son muhtıra göstermelik demokrasinin belini kırmıştır”*⁹¹³

Muhtemeldir ki siyasi tarihimizin kaderini değiştiren hadiselerine ya tanıklık etmiş ya da içinde bulunarak imzasını atmış en kıymetli isimlerin başında İsmet İnönü gelir. İnönü’nün 12 Mart muhtırasıyla ilgili ortaya koyduğu görüş ile yazılı basında AP taraftarlığıyla bilinen isimlerden takdir gördüğü söylenmelidir. Buna göre İnönü’nün yorumu şu ifadeleri içermektedir:

“... Ordu kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler

⁹¹⁰ “İdareyi TSK’ya Teslim Etmek Tek Çıkar Yol Değildir”, **Babıalide Sabah**, 14 Mart, 1971, s.1.

⁹¹¹ İsmail Oğuz, “Mes’ele”, **Babıalide Sabah**, 15 Mart, 1971, s.3.

⁹¹² Refik Özdek, “Sonuç Elbette Sürpriz Değil”, **Bugün**, 14 Mart, 1971, s.1.

⁹¹³ Nadir Nadi, Devrimci Ordunun Sesi”, **Cumhuriyet**, 13 Mart, 1971, s.3.

yapmaları lazım geldiğini düşünür, takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz...”⁹¹⁴

Bu sözleri üzerine İnönü'nün ortaya koyduğu demokratik tavrı öven Bedii Faik, *Son Havadis* gazetesinde kaleme aldığı köşe yazısında Cumhurbaşkanı Sunay'ın çekimser kalışını eleştirmiştir.⁹¹⁵

Öte yandan 12 Mart muhtırasına zemin hazırlayanlardan olduğu düşünülen *Devrim* ve entelektüel dünyası ortaya çıkan tabloyu değerlendirirken aksiyoner oluşunun verdiği canlılıkla hareketin Atatürkçü, hareketi yapanların da kendileri gibi aksiyoner olacağı izlenimine kapılmış gibidir. Devrimin başyazılarını yazarak neşriyatın ideolojisine yön veren Doğan Avcıoğlu'nun bakış açısı “*Ordu anti-kemalist gidişe artık dur dedi*” sözleri ile izah edilmiştir. Avcıoğlu'na göre parlamento feshedilmedikçe ve siyasi partiler tümüyle siyasetten çekilmedikçe bu müdahale başarıya ulaşmış sayılamazdı. *Devrim* kadrosuna göre cici demokrasinin artık sonu gelmişti ancak siyaset sahnesinden çekilmesi için biraz zaman gerekiyordu.⁹¹⁶ Avcıoğlu, ilk günlerde muhtırayı olumlu bir hareket olarak değerlendirmesine rağmen balyozdan kaçamamış, Antalya'da tutuklanmıştı. Bu tutuklama ile *Devrim* ve ideolojisini yansıtan Milli Demokratik Devrim tezi de neşriyatın 26 Nisan 1971'de durdurulmasıyla tükenmiş sayılacaktı. Yazar kadrosundaki bir başka isim olan Uğur Mumcu, hareketin Atatürkçü yönlerine dikkat çekmiş ve şu yorumu getirmişti:

“Atatürkçü meclis, bugünkü partilerin bulunmadığı meclistir. Açıkça söylüyoruz: Ordu'yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarınız son bulmak üzeredir.”⁹¹⁷

⁹¹⁴ **Ulus**, 14 Mart, 1971, s.1.

⁹¹⁵ Bedii Faik, “Demokrasi Yaşamalıdır”, **Son Havadis**, 15 Mart, 1971, s.7.

⁹¹⁶ Doğan Avcıoğlu, “Teşhis ve Tedavi”, **Devrim**, 16 Mart, 1971, s.7.

⁹¹⁷ Uğur Mumcu, “İflas”, **Devrim**, 16 Mart, 1971, s.5.

12 Mart muhtırasının vuku bulduğu anlarda, hükümetin istifasıyla başlayan ilk birkaç günün ortalama görüntüsü sol entelektüel kesimler, onun neşriyatı ve radikal örgütleri tarafından hareketin sağa yönelik olduğu izlenimine kapılmalarına yol açmıştır. 1965’den bu yana Türk siyasetinin yenilmez ismi Demirel’in çekilmesi bir yanılığı doğurmuştur. Ancak muhtıradan hemen sonraki bir ay içinde başlayan balyoz hareketi ile birlikte, hedefte bu kesimin olduğu net olarak ortaya çıkacaktır. Sağın aydınları ve gazeteler ise başlangıçta muhtıranın tahliline girerek, Demirel’in yeniden hükümet kurmasını sağlayacak demokratik formülleri yoklamıştır. Muhtıra sonuçlarının sol kesim üzerinde yoğunlaşması üzerine kesintiye uğratıldığı düşünölen demokrasi söylemleri üzerinden bir destek noktası oluşturmuşlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atatürkçülük, her daim sistemli ideolojilerin yerine geçebilecek kati kurallar barındıran evrensel bir kılavuza sahip olmadığı için ona hayat veren Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından, farklı siyasal teorilerin Türk siyasi hayatında denenmesi ve sonuçlarının gözlemlenmesi aşamasında aynı anda tezahür edebilmiştir. Bu kavram en belirgin özellikleriyle Atatürk döneminde yapılan icraatlar ve inkılapların hayata geçirilmesini esas alarak bir birikim evresinden geçmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren siyasal sistemin merkezine ilerleyerek kurulu düzenin temel direği haline gelmiştir. Bu vesileyle Cumhuriyetin dayandığı hüviyeti tasvir edebilmek için her devrin siyasi ve entelektüel kadrolarının kendi ideallerini topluma benimsetmek amacıyla düzenli kullandığı bir ilaç gibidir.

Bu davranış modelinin Türk basınına da doğrudan yansiyarak siyasal sistemimizde ortaya konulan farklı görüşlere meşruiyet zemini oluşturulmasında etkili bir araç olmuştur. Her ne kadar Batı'daki örneklerine kıyasla bizdeki basın hayatı daha genç olsa da, II. Meşrutiyet yıllarından bu yana Türk siyasetinden edindiği tecrübelerle hâkimiyetin el değiştirdiği her dönemde bir tarafın dünya görüşüne paydaş olarak ayakta kalmayı başarabilmiştir. Bu bakımdan bizdeki basının Batıdaki modelleri emsal almak suretiyle dördüncü erk olarak yükselmeyi tercih etmediği söylenebilmektedir.

Yazılı basında böyle bir tercihin oluşmamasında etkili olan birden fazla faktörden bahsetmek mümkündür. Bunların başında belirli aralıklarla basın kurumunun iktidarın nüvesine göre sert ya da yumuşak tedbirlerle tahakküme uğratılması gelir. 27 Mayıs 1960'da bir askeri darbe ile başlayıp 12 Mart 1971 tarihinde bir askeri muhtıra ile biten bu devirde olağanüstü yönetimlerle geçinebilmeyi başaran yazılı basınımız Atatürk ve Atatürkçülüğün gazete sayfalarında ve köşe yazılarında neredeyse on yılı aşkın bir süre boyunca tatbiki bakımından geride nadide bir maden bırakmış sayılır.

Diğer taraftan böyle bir hazinenin oluşmasına imkân veren bir diğer faktör ise döneme ruhunu veren 1961 Anayasası olmalıdır. Anayasanın ifade özgürlüğüne açık yapısı gereği yazılı basın bu tarih aralığında altın çağını yaşamış sayılır. Her şeyden önce, 1924 Anayasasının iktidara sunduğu geniş yetkiler bundan böyle sınırlandırılmış,

kurulan yeni kurumlar vasıtasıyla keyfi uygulamaların bir şekilde önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Türk siyasetinin görece yabancı olduğu pek çok kavramın tartışılabilirdiği darbeden demokrasiye devredilmiş bir ortamda yazılı basınımız iki misyonu kusursuz olarak yerine getirmiştir. Bunlardan birincisi ve daha kıymetlisi 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin Atatürk ve Atatürkçülükle bağdaştırılmasını sağlamak, ikincisi ise ortaya çıkan askeri vesayete ayak uydurarak TSK'nın siyasal sistemimizdeki mutlak yerini tayin etmektir. Bunlara üçüncü bir misyon daha eklenecek olursa siyasi partilerin dünya görüşlerini Atatürk ve Atatürkçülükle sınavarak neşriyat vasıtasıyla bir muhakeme meydana getirmek olabilir.

Nitekim 27 Mayıs darbesiyle beraber siyaset sahnesinden ilga edilen DP'nin ve 12 Mart Muhtırasıyla beraber istifaya zorlanan AP'nin başına gelenler aşağı yukarı bu üç misyonun toplam sonucudur. Halktan aldığı teveccühlerle iktidar koltuğunu en az on beş sene tutmuş olan bu iki siyasi partinin meşruiyeti yazılı basının yürüttüğü muhalefetle bir nebze aşındırılmıştır. Kimi zaman siyasetin ana gündeminden bağımsız olarak kurdukları alternatif gündemlerle iktidarlara yüklenen entelektüeller hükümetlerin baskı oluşturan uygulamalarını veya politikaları bakımından tutarsız buldukları yanları ağır eleştirilere tabi tutarak onların etki alanlarını daraltmaya çalışmıştır. Ekseriyetle Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden izahatına gidilebilen Türk demokrasisinin, hükümet elinde oy kazanmak uğruna suiistimal edildiği gerekçesine sığınılmıştır. Türk basını bu sürüşmelerden doğan tazyiklere maruz kaldığında ise gerekli hallerde darbe veya darbeyi anımsatan teşebbüslerle yeni bir düzen kurulmasında bir beis olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Bu saikde yazılı basını bölerek muhalif görüşlere karşı bir cephe kurmak isteyen DP - AP iktidarlarının ortak noktalarından biri kamu kaynaklarının kullanımında kendi dünya görüşüne yakın neşriyata ayrıcalıklar sunarak kalkınmalarının sağlanmasıdır. Bu alışkanlığın mahalli basına kadar indirildiği tespit edilmiştir. Seçim sathına gelince, seçmenin ikna edilmesinde etkili oldukları kanaatiyle hemen her ilde demokrat gazeteler kurdurularak yayın politikalarının iktidar partisi tarafından belirlendiği anlaşılmıştır.

Çok partili seçimlerin yapıldığı 1950 ve çok partili ara rejimin kurulduğu 1971 yılları arasında, 27 Mayıs darbesinin Atatürkçü yönünden istifade ederek İnönülü

koalisyon hükümetleri dışında iktidar elde edemeyen ana muhalefet partisi CHP'nin de DP – AP'nin basın geleneğine yakın bir çizgide ilerleyen fakat daha dağınık görünen bir muhalefet alışkanlığının olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Bu tutum ve davranışların yazılı basına sirayet ettikten sonra muhalefetin tarafındayken özgürlükçü, iktidar gücüne ortak olunmasıyla da baskıcı ve bağınaz bir siyasal söylemin kurulduğunu söylemek yersiz olmaz. Zira bugün dahi gördüğümüz bu davranış kalıplarının, II. Meşrutiyet yıllarında hızla yayılmaya başlayan fikir hareketlerinin içinde gelişen tutum ve davranışlardan tevarüs ettiği düşünülür.

Yazılı basının karşı karşıya kaldığı ordu müdahaleleri ise bu alışkanlıklar içinde bir istisna olarak karşımıza çıkar. Yazılı basının gözünde demokratlara karşı yapılmış her başarılı müdahale olumlu karşılanarak adeta bir sahnede rol paylaşımı yapar gibi her kesimin siyasal sistemimizde işgal ettiği yer ve kütlesi hatırlatılmıştır. Türk basınına göre Atatürk döneminden sonra Cumhuriyet'in ve buradan aldığı kudretle Atatürkçülüğün mutlak bekçisi Türk Silahlı Kuvvetleridir. Anayasadan aldığı güçle bu rolün tüm siyasi aktörler üzerinde mutlak üstünlüğü söz konusudur ve bir yol gösterici gibi sistemi izler ve denetler. Bunu siyasal sistemimizin işlerliğini sağlayan bürokrasi takip eder. Demokrat hükümetlerle bu zincir kırılarak siyasi partilerle bürokrasi daha sonra yer değiştirmiştir. Son katmanda ise inkılapları özümsemesi beklenen sivil toplum yer alır. Yazılı basın ise hangi dünya görüşünün iktidarda olduğuna bağlı olarak Atatürk devrimlerine yakın duran kesimin yanında konuşlanır. Bu çerçevede kavramsal değerlendirmenin vardığı en önemli sonuçlardan biri ortaya çıkan tablonun topal ve sorunlu bir demokrasiden ibaret olduğudur.

Bununla birlikte askeri idareler altında veya kontrolünde yürütülen basın hayatının tek sesli bir yapıya bürünüşü yazılı basınımız açısından en somut sonuçtur. Ne arzulanen özgürlüklere kolayca kavuşulmuştur ne de siyasal sisteme yön verecek görüşleri baskın gelebilmiştir. 27 Mayıs darbesinin vuku bulduğu günlerde demokratların kurduğu mahalli gazeteler dahi Menderes hükümetini suçlu bulmuştur. Darbeye ise topyekûn alkış tutulmuştur.

Yazılı basındaki köşe yazıları dikkatlice incelendiğinde 27 Mayıs darbesinden yana duruşunu dört temel sebebe bağlar. Her biri daha sonra Atatürkçülüğün

savunulmasını zaruri gösteren bir şemsiye altında birleştirilecek olan bu sebepler; demokrasinin nimetlerinin kötüye kullanılarak düzenin bozulması, laiklik odağında irticanın baş göstermesi, dış siyasette Atatürk dönemi politikalarından farklı bir yöne sapılarak Batı merkezli bir yörüngeye girilmesi, iktisadi hayatta milli varlıkların kamu yararına kullanılmasının terk edilmesi ve ithal ikameci bir anlayışta ısrar edilmesi yüzünden halkın fakirleşmesidir. Bunun yanı sıra Atatürk dönemi siyasetinin ikinci adamı İsmet İnönü'ye ve Atatürk anıtlarına karşı yapılan protestolar, saldırılar ve muhalefetin parlamentodan tasfiye edilmesi sürecini başlatan tahkikatın en az diğerleri kadar etkili olduğu söylenmelidir. Bu saikde 27 Mayıs darbesi bir günde ortaya çıkmamış, Atatürk ve Atatürkçülükle ilgili olduğu düşünülen suiistimaller yazılı basında sıklıkla işlenmiştir. DP hükümeti düşürüldükten sonra, Yassıada'da yapılan mahkemeler boyunca gazeteler her bir duruşmanın detayını halkla taraflı bir gözden bakarak buluşturmuştur. Burada bir tespit daha yapma ihtiyacı bulunur. Yazılı basınımız yıllarca şikâyet ettiği tahakkümün bir benzerini Yassıada'da gözlemlene fırsatını bulmuştur. Yargılananlar Atatürk'ün kurduğu CHP'den koparak halkın verdiği oylarla iktidara ortak olmuştur. Ortada rejimin sertleştiğine dair somut emareler bulunsa da yargılamaların usul bakımından Türk siyasi hayatının henüz oturmamış demokrasi pratiğini de kapsadığı ya göz ardı edilmiş ya da olayların heyecanı ile unutulmuştur.

Her şeye rağmen 1960'lı yıllara bir askeri müdahale ile merhaba diyen Türk basınının ödülü geçmiş on yılda geri bırakmak zorunda kaldığı basın özgürlüğünün 1961 Anayasasıyla tekrar kazanılmış olmasıdır. Bundan önceki uygulamalar yüzünden basın yasakları ve sansür 1957 sonrasında koşulsuz bir iktidar tahakkümü kurmuştur. Darbeden demokrasiye dönerken “*Basın hürdür, sansür edilemez*” evrensel prensibinin en yüksek mertebede uygulanacağını bildiren yeni düzenlemeler dört ana maddede yapılan tadillerle beraber fikir hayatında canlanmanın önünü açmıştır. Basın hayatının önderleri adeta birer ideolog, neşriyatları birer ders tahtası, köşe yazıları da doktrinlerini açıkladıkları alan gibi kullanılmıştır.

Atatürk ve Atatürkçülük bağlamında, Türk basınında ideolojilerin tartışılması 1960'lı yıllar açısından pek de yeni olmayan bir mevzudur. Buna karşın fikirlerin açıkça masaya yatırılması bakımından pek çok yenilik mevcuttur. Bu doğrultuda yapılacak bir değerlendirmede karşımıza önce komünizm ve onun Türkiye'deki uyduları ile mücadele

edilmesi çıkar. Her nasılsa 27 Mayıs darbesinin Atatürkçü etkisi ilk birkaç yıl için bu tartışmaları geri planda tutmayı başarmıştır. Zira Atatürk'ün izinde - Atatürkçülüğü korumak adına yapılmış bir müdahalenin hemen ardından beynelmilel ideolojilerin gündeme getirilmesi muhtemelen sakıncalı bulunmuş olacaktır. Ayrıca demokrasiye yeniden dönüşün ardından birkaç defa tekrar eden darbe teşebbüsleri yazılı basını ürkütmüş olacak ki, AP 1965 genel seçimleriyle yeniden iktidara gelene kadar bir süreliğine suskun sayılabilecek nizami bir basın hayatı sürüp gitmiştir. Nitekim 27 Mayıs darbesinden sonra kurulan yeni düzen her ne kadar özgürlükçü bir havayı çağrıştırıyor olsa da sistemi denetlemek maksadıyla kurulan yeni kurumlar ve danışma meclisleri ile bu kurullara tabii yoldan getirilen eski subaylar vesayetın sürdürdüğüün bir göstergesidir.

Bu dönemde hemen her yeni düşünceyi baştan kabullenmeyen, reddeden ya da iyice irdelemek isteyen bir tavır gösterilmiştir. Her tartışma ortamında olduğu gibi ideolojik düşman komünizm tehlikesi başrolde-dir. Yazılı basında Türkiye'de komünizm tehlikesi var olduğu algısını besleyen temel algının kökleri yine DP'li yılların bir basın geleneğidir. Oysaki 1960'lı yılların ideoloji tartışmalarında, özellikle AP iktidarı tek başına devrıldıktan sonra ortaya çıkan tablo şu şekilde bir sonuca kavuşturulabilir: Yazılı basında Atatürk ve Atatürkçülüğün işlendiği altı ana başlık türemiştir.

Bunların en başında Atatürkçülüğün beynelmilel –izmlerle bir arada yaşaması, bulunması veya aynı potada eritilerek kullanılması gerektiğini düşünenler gelir. İki kutuplu dünya düzeninde bu görüşün peşinden gidenler Atatürk'ün uygulamalarını ve inkılapları hayata geçirme metotlarını inceleyerek Türkiye'nin sağ siyasi veya sol siyasi hayatın pratiklerine uyum sağlamasını istemişlerdir. Bu bağlamda ideolojik düzeydeki tartışmalar teorilerin birer testinden ibaret olup, Atatürkçülüğün kurtarılması adına yapıldığı söylenen 27 Mayıs hareketinden kopuşu içselleştirmiştir.

İkinci olarak, kendi düşüncelerini yalnızca inkılaplar ve Cumhuriyet prensipleri ekseninde tanımlayanlar Atatürkçülüğün partilerin siyasi emelleri ve halk nazarında oluşturdukları popülizm uğruna istismar edildiğini söylemişlerdir. Bu kesimin yazar kadroları ile 27 Mayıs darbesinden sonra siyasetin içinde bulunanlar arasında iyi bir uyum yakalandığı anlaşılmıştır. Hiç şüphe yok ki 27 Mayıs idaresi, MBK'nın 32. Nolu tebliğinde ele aldığı darbenin yönü ve amacını Atatürkçülüğü korumak adına

kazanıldığı düşünölen bu zafere hiçbir siyasi partinin ortak edilmeyeceğini vurgular. Bu vesileyle siyasal teori olarak yalnızca Atatürkçölüğü savunan köşe yazılarının pek çoğunda hem CHP hem de AP'ye bir karşıtlığının olduğu aşıkârdır.

Üçüncü olarak, Atatürk ve Atatürkçölüğü sol siyasi pratik içine oturtanlar hâlihazırda Atatürk hayattayken bu yönelişin başladığını açıklar. 1960'lı yılların ortalarına doğru en başta CHP ve seçmenine yönelik geliştirilen bu konumlandırma 27 Mayıs darbesinin gerekçelerine temas etmeden partinin artık ortanın solunda olduğunu ifade eder. Bu teörinin üretilmesinde dünya siyasetinin izlediği yol ve Türkiye'de kurulmuş olan yeni düzenin buluşturulmasının yattığına inanılır. Buna göre ortanın solu siyaseti inkılapların özüne uygun ve halka benimsetilmesi bakımından tek çıkar yoldur. CHP, bu vesileyle uzun zamandır elinde tuttuğu Atatürk mirasını ve Atatürkçü olduğu iddiasını geri plana bırakarak, daha genç kadrolarla birlikte devrin popüler söylemlerine odaklanır. Her ne var ki parti politikalarındaki bu değışim – dönüşüm, iktidara giden yolda bir çözüm üretmemiştir. Aksine hem 1965 seçimlerinde hem de 1969 seçimlerinde tüm siyasi partiler açısından ortak oy kaybı meselesi CHP'ye de etki etmiştir.

Dördüncü olarak, Atatürk ve Atatürkçölüğü sağ siyasi pratik içinde açıklayanlar tıpkı sol pratik içinde tanımlayanların yaptığı gibi dünya görüşlerinin geçerliliğini ispatlamak için Atatürk dönemi politikalarına referans vererek yola çıkmışlardır. Buradan hareketle DP'nin de izlediği halka mal olmuş inkılapların korunması prensibini zımnen yazılı basında savunmuştur. Bu çerçevede Atatürk milliyetçiliğı öne çıkartılmıştır. Komünizmin kati suretle karşısında olan bu kesim teoriden yoksun, pratikte ise Milli Mücadele yıllarına öykünen düşünce yapılarıyla kendilerine yöneltilen bağınazlık eleştirilerine cevap vermeye çalışmıştır. Öte yandan iktidarın da bu minvalde bir dünya görüşü olduğunu savundukları için bir bakıma yazılı basın ve iktidar arasındaki kaynaşma noktasıdır. Bu görüşün diğerlerinden farklı olan bir başka özelliğı ise mukaddesatçılıkla da temas eden yönlerinin bulunmasıdır. Aşırı fikirlere kapalı olmakla birlikte, Atatürk milliyetçiliğı ve İslam arasında bir ahenk olduğu kanaatine varmışlardır.

Beşinci olarak Atatürk ve Atatürkçölüğün yazılı basındaki yansımaları bağlamında mukaddesatçı düşünceye yer verilmesi lazımdır. Kütlesi bakımından daha

zayıf fakat düşünce derinliği bakımından diğerlerine oranla daha derin olan bu kadrolar 1961 Anayasasının getirdiği serbest düşünce ortamının etkisiyle hem örgütlenmede hem de düşünce dünyasında bir canlanma göstermiştir. Mukaddesatçılar Atatürkçülükle iki farklı yönde etkileşime girmiştir. Bunlardan birincisi Atatürkçülüğü kendilerine vurulmuş bir ket kabul ederek, siyasal sistemin bir gereği olarak zımnen kabullenmiştir. İkincisi ise mukaddesatçılığın bilimle kavranacağını düşünenlerdir. Buradan hareketle Milli Mücadele yıllarının mukaddesatçı yönü üzerinden Atatürk ve Atatürkçülük bağlantısı kurulmuştur. Bu dar kesim diğerinin aksine Atatürkçülüğün İslam dinine yönelik bir aleyhtarlık taşımadığını kabul ederek laiklik prensibinin geçmiş siyasi iktidarlar tarafından yanlış uygulandığı fikrini dile getirmiştir.

Altıncı ve son olarak, gençlik hareketleri içerisinde tanımlanan Atatürk ve Atatürkçülük yazılı basındaki uç düşüncelerin bir denemesidir. Esasen teorik düzlemde ideolojilerin içerisine oturtulmaya çalışılan Atatürkçülüğün pratiğe geçirilmiş halidir. Bu görüşü savunanlar, diğerleri tarafından daima sorunlu görülerek Türkiye’de aşırı cereyanların yeri olmadığına ikna etmeye gayret göstermiştir. Nitekim bu hareketin temel savunusu Cumhuriyet’in kuruluş safhasını ilk devrim olarak ele alıp kabul etmektir. Atatürk’ü de devrimin lideri. Ancak burada kastedilen devrim, sözcük anlamından farklılaşarak o dönem dünyayı etkisi altına alarak düzene karşı bir başkaldırı oluşturan ihtilalci zihniyettir. Yazılı basınıımızda da karşılığı bulunan bu yaklaşım hem teori hem pratiği beraber işlemiştir. Mevcut – izmleri tatbik etmeye çalışan, aynı anda Atatürkçülüğü savunduğu iddiasında olan siyasi partileri ve parlamentoyu işlevsiz bulan bu kesim Türkiye’nin kurtuluş reçetesini bir halk ayaklanmasında görmektedir. 1966 yılında yalnızca bir antiemperyalizm organizasyonu görünümündeyken Amerika önderliğindeki Batı karşıtlığı tırmanışa geçmiş, bunu izleyen bir iki yıl içinde de devrimin yönü tarif edilmiştir. Askeri komuta zinciri içinde de yer almaya çalışan bu grup, 27 Mayısın amacına ulaşmadığı düşüncesiyle irticanın siyasi partilerce önü alnamadığı için hızla yayılarak bir rejim tehdidi boyutuna ulaştığını dile getirmiştir. 1969 genel seçimlerinden sonra sokağı esir alan bu grubun toplum içinde örgütlenmesinden ötürü parlamento dışı muhalefetin ana aktörü haline gelmiştir.

Bu fikrin temsilini üstlenen yazılı basın dikkat çekmekten imtina ettiği bir husus burada dile getirilmelidir. 1961 Anayasasının sosyal hayata tanıdığı serbestiler dâhilinde sivil toplum örgütlerinin kurulması demokrasinin giderek olgunlaşması adına olumlu gelişmelerden biridir. Buna karşın o dönemde ölümünün üzerinden 30 yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen sosyal hayatın işleyişine dair kazanımların büyük ölçüde yerine getirilemediği gözlenmektedir. Zira örgütlenmenin özünde yatan hak arayışı ve adalet kavramları meslek grupları ve öğrenciler arasında kurulan teşekküllerde hızla radikalleştirilerek ihtilale yöneltmişlerdir. Bu süre zarfında toplumun kutuplaştırılmasına dair pek bir önlem de alınmış sayılmaz. DP’li yıllarda yaşandığı gibi, gelişmeler yazılı basının da desteğiyle olumsuz bir yöne evrilmiştir.

Birinci devrimin Batı emperyalizmine karşı direniş gösterilerek Atatürk ile başarılı olduğunu söyleyen yazılı basın 1970’li yıllara adım atarken, ikinci devrim hareketiyle Türkiye’de tüm sorunların kökten çözümünü üstlenecek gerilla hareketinin teorisyenliğini üstlenmiştir. İlk başta Türkiye’nin Batının bir müstemlekesi olma ihtimalinin önünü tıkamak istemiştir. Yön ile başlayan devrim ile kapanan aşırı sağ ve sol teori – taktik çalışmaları neticesinde her planın Atatürkçülük uğruna yapıldığı yayımlanan yazılardan ve bildirilerden anlaşılmaktadır. Kendi içinde çelişen bu görünümüyle şiddete başvurmaktan başka çare olmadığını kanıksamış olan kitleler aşırı uçlarda yer alan diğerleri ile çatışmalara girişmiştir. İşbu durumda Atatürkçülüğü seçim meydanlarında istismar ettiklerini dile getirenler Türkiye’yi önümüzdeki bir on yıl daha esir alacak iç terör ortamının doğmasına sebebiyet vermişlerdir.

İşte 12 Mart muhtırası yazılı basının tahlili yoluyla elde edilen bu ortamın eseridir. Her biri birbirinden farklı olan altı ana başlığa ayırabildiğimiz Atatürkçülük kavrayışı, muhtırayı veren en üst düzeydeki ordu komutanları tarafından cezaya çarptırılmıştır. Hâlihazırda işlerliği tartışmalı olan demokrasi bir defa daha suçlu bulunmuştur. Böylelikle CHP’den istifa ile ayrılan tarafsız Başbakan Nihat Erim idaresinde ara rejim dönemine geçilmiştir.

12 Mart muhtırasının Türk basını açısından doğurduğu en keskin sonuç bu kadar özgürlüğün tanındığı ortamda, onu anlayacak, kullanma ehliyetine sahip olacak kimselerin yoksunluğudur. Bu açıdan bakıldığında ise ara rejimin özgürlükleri kısıtlamaya gitmesi sürpriz değildir. Yazılı basının özgürlüğü açısından da durum

tehlike arz etmektedir. Nihat Erim hükümetinin açıkça saf Atatürkçülüğe yatkın olmayan reçetelere gösterdiği sert tutum bir balyoz gibi devrim isteyenlerin tepesine inmiştir.

Genel bir değerlendirmeyi burada saptamak amacıyla yazılı basın arşivinin bizi çıkardığı yol ile varılan yolun demokrasinin tatbik edilmesi bakımından önemli farklar oluşturduğu burada belirtilmelidir.

Yazılı basının ürettiği Atatürkçü ifadelerin de kimi zaman askerinin dikkatini çekebileceği yine burada söylenmelidir. İkinci Cumhuriyet, Milli Mücadele devrimi veya ihtilali gibi söylemlerin komuta kademesinde nasıl cereyan ettiği bilinmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanması esnasında gözden geçirilen anı eserleri dikkate alındığında orduya mensup kimseler sanki tek bir görev için darbeleri gerçekleştirmiştir. Buna göre her subay bir gün kendi iktidarını kurmak, Atatürkçülüğü yeniden diriltmek ve bütün toplumda yaşatmak arzusunu gütmektedir. Muhtemelen Türkiye'deki cunta pratiği de buradan feyzlenmektedir.

Türkiye'de Atatürk ve Atatürkçülüğün mahiyeti bakımından halen soyut daire çok geniş olduğu söylenebilir. Böylelikle içine konulabilecek öge sayısının fazlalığı bu kavramların içinin sulandırılması bakımından tehlikelidir. Özellikle mezkûr dönemde yazılı basının bir dava haline dönüştürdüğü irtica meselesi aslen laiklik üzerinden tartışılmak yerine karşılıklı suçlamalar ile sürdürülmüştür. Bu saikde 1960'lı yılların laiklik uygulamalarının vakit kaybettiren bir döneme daha işaret ettiği söylenebilir.

Bu çalışmanın sonuç denemesi adına sonsöz şöyle bitirilebilir: Atatürk ve Atatürkçülük yılların ve olayların eskitemediği deneyimli bir sınama tahtası, Türk yazılı basını ise köşe yazılarında farklı görüşlerin tartışıldığı verimli bir sosyal laboratuvardır.

KAYNAKÇA

1. Tezler

Gökkaya, Kürşat, **Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti (1950-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.

Haydar Seçkin Çelik, **İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Meşe, Ertuğrul, **Türkiye’de Mukaddesatçı Anti- Kemalizm (1945 – 1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022.

Özcan, Fatma Yurttaş, **Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı Ve Türk Siyasetine Etkileri**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

Sanlı, Ferit Salim, **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.

Şıvgın, Ayşe Lale, **12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Şimşek, Halil, **Lozan'ın Getirdiği Statü ve Türkiye'de Azınlıkların Durumu**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Tatar, Yağmur, **Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar**, Erciyes Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Tokmak, Mustafa, **Basın- İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Uyar, Hakkı, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998.

Yalçın, Betül, **Türkiye'de İslamcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak (1960-1980)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

2. Kitaplar

Ahmad, Feroz, **The Making of Modern Turkey**, New York, Routledge, 1993.

-----, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

-----, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.

Ahmad, Feroz ve Bedia Tugay Feroz, **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

Ağaoğlu, Samed, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Aksoy, Hikmet, **Trabzon Basını Gazeteler, Gazeteciler**, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 1998.

Aksoy, Muammer, **Atatürk ve Tam Bağımsızlık**, Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Yorum Matbaası, Ankara, 2014.

Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Cilt 2, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.

Alemdar, Korkmaz, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.

Alemdar, Zeynep, **Oyunun Kuralı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Alp, Tekin, **Kemalizm**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1936.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Alp Tümertekin (Çev.), İthaki Yayınları, İstanbul, 2019.

Altuğ, Kurtul, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, 7 Gün Yayınları, Ankara, 1973.

Anadol, Kemal, **Filmi Geriye Sarınca**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Arcayürek, Cüneyt, **Bir İktidar Bir İhtilal**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.

-----, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Aren, Sadun, **TİP Olayı 1961–1971**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Armaoğlu, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954–1960: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İncelemeler)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

Arslan, Mustafa, **Ne Haber**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2010.

Aslan, Asım, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1973.

Avcıoğlu, Doğan, “1965 yılında Atatürkçülük”, **Atatürkçülük Nedir?**, İleri Yayınları, İstanbul, 2003.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

-----, **İkinci Adam (1950-1964)**, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydemir, Talat, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Baban, Cihad, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

Baraz, Turhan, **Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basın Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1988.

Başgil, Ali Fuat, **27 Mayıs: İhtilali ve Sebepleri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1966.

Bayar, Celal, **Bir Darbenin Anatomisi: 27 Mayıs İhtilali**, Emre Yayınları, İstanbul, 1991.

Baykam, Bedri, **68’li Yıllar**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Belen, Fahri, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1960.

Bila, Hikmet, **CHP Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

Birand, Mehmet Ali, **Demirkırat**, İstanbul, Doğan Kitap, 1991.

Bora, Tanıl, **Türkiye’nin Linç Rejimi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

Cem, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınevi, İstanbul, 1998.

Çakır, Ruşen, “İslami Medyanın Bağımsızlaşma ve Diğerlerine Benzeme Süreci”, (Ed. Doğan Tılıç), **Türkiye’de Gazetecilik**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, İstanbul, 2001.

Çalışlar, Oral, **68 Başkaldırının Yedi Rengi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988.

Çavdar, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Demir, Hülya ve Akar, Rıdvan, **İstanbul’un Son Sürgünleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Demirel, Tanel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Deringil, Selim ,**Denge Oyunu: II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Ecevit, Bülent, **Ortanın Solu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

-----, **Bu Düzen Değişmelidir**, Ulusal Basımevi, İstanbul.

Erdemir, Sabahat (Der.), **Muhalefette İsmet İnönü**, İstanbul, 1962.

Erdoğan, İrfan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Korkmaz Alemdar (Der.), TÜSES, İstanbul, 1999.

Erim, Nihat, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Erkanlı, Orhan, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, **İrticanın Ayak Sesleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Demirel, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu: II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Durmuş, Enver, **Yassıada'dan İmralı'ya**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

Dursun, Davut, **Ertesi Gün: Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000.

Feyizoğlu, Turhan, **Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-1968**, Cilt1, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.

Fırat, Melek, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

Gevgilili, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, .A.Ü.S.B.F. Yayınları, Cilt I, 1977.

Güngör, Erol, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993.

Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1983.

Güryay, Tarık, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.

Güven, Sami, **1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998.

Halbwachs, Maurice, **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi**, Heretik Yayınevi, Ankara, 2016.

Hale, William, **Turkish Foreign Policy**, Frank Cass, London, 2000.

Heper, Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2006.

Höke, Engin, **1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1989.

İçel, Kayıhan, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, Merter Matbaası, 1990.

İnalçık, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.

-----, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.

İnan, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1. Sanayi Planı (1933)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

İnuğur, Mehmet Nuri, **Basın Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınevi, 2005.

İpekçi, Abdi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004.

İskit, Server, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

Janowitz, Morris, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**, Free Press, New York, 1971.

Kabacalı, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Karaca, Emin, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, Gendaş, İstanbul, 2004.

Karaca, Yılmaz, **Eskişehir Basın Tarihi**, Eskişehir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eskişehir, 2002.

Karakuş, Emin, **Kırk Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**. Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.

Karlık, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

Karaosmanoğlu, Y. Kadri, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

-----, **Kısa Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Kayaçelebi, Kaya, **Doğunun Yıldızı Van**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1999.

Kayalı, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs – 12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Kılıçbay, Ahmet, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

Kırçak, Çağlar, **Türkiye’de Gericilik 1950-1990**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Kısakürek, Necip Fazıl, **Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1996.

Kızılkaya, Nezir, **Manşetlerle Malatya**, Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Malatya, 2015.

Kocabaş, Süleyman, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Koçak, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Kongar, Emre, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Kurtkan, Amiran, **Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik**, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1977.

Kuyucuklu, Nazif, **Türkiye İktisadı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

Mannheim, Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev.) Mehmet Okyayuz, Epos Yayıncılık, Ankara, 2002.

Mcquail, Dennis, **Mass Communication Theories: An Introduction**, London, Sage Press, 1983.

Meriç, Cemil, **Jurnal**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

-----, **Jurnal**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

-----, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Mumcu, Uğur, **Gazetecilik**, Um:ag, Ankara, 1998.

Nebiler, Halil, **Türkiye’de Şeriatın Kısa Tarihi**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2010.

Neziroğlu, İrfan, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.

Nordlinger, Eric, **Soldiers in Politics: Military Coups And Governments**, Prentice Hall, New Jersey, 1977.

Oktay, Ahmet, **Toplumsal Değişme ve Basın**, Kelepir Yayınları, İstanbul, 1987.

Okyar, Osman ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar’ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1999.

Öymen, Altan, **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Özdağ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Özdemir, Hikmet, “Siyasal Tarih 1960-1980”, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Sina Akşin (Ed.), Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.

-----, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Rejim ve Asker Üzerine Bir İnceleme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Özgentürk, Nebil, **Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi, Türk Basını**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)**, C.1. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, No.19, 1998.

Parasız, İlker; **Türkiye Ekonomisi: 1923'ten günümüze İktisat ve istikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

Pazarıcı, Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Ricoeur, Paul, **Hafıza, Tarih, Unutuş**, Metis Yayınevi, 2012.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre, **Ap-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

San, Salih (Yay. Haz), **Kalkınan Malatya**, San Yayınevi, Malatya, 1955.

Sayılgan, Aclan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Otağ Yayınları, İstanbul, 1976.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, May Yayınları, 1974.

Sertel, Yıldız, **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

Sitembölükbaşı, Şaban, **Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Soroka, Stuart , “Media, Public Opinion, and Foreign Policy“, **The International Journal of Press/Politics**, New York, Sage Journals, Cilt 8, Sayı 1, 2003.

Soysal, İsmail, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye**, İstanbul, İsis Yayıncılık, 1997.

Soysal, Mümtaz, **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964.

-----, **Anayasaya Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

Sönmez, Atilla, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunahımı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Şubat, 2001.

Şapolyo, E. Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971.

Şimşek, Sedat, **Kocaeli Basın Tarihi**, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2007.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Taşkın, Yüksel, "Türkiye'de Sağcılık", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Toker, Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.

-----, **DP'nin Altın Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

-----, **Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

-----, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

Tosh, John, **Tarihin Peşinde**, Özden Arıkan (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Tunaya, T. Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Arba Yayınları, İstanbul, 1996.

-----, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, 1991.

Tuncer, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, Tesav Yayınları, Ankara 2002.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1950-1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Turhan, Mümtaz, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma**, Şehir Matbaası, İstanbul, 1965.

Tütengil, Cavit Orhan, **Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Uyar, Hakkı, **İki Darbe Arasında CHP**, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

Yaşa, Memduh, **İktisat ve Maliye Politikası**, Nur Ofset, İstanbul, 1982.

Yaşar, Muammer, **Acılı Günler**, Tekin Yayın, İstanbul, 1987.

Yavuzalp, Ercüment, **Menderes’le Anılar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Yılmaz, Mustafa - Doğaner, Yasemin, **Cumhuriyet Döneminde Sansür**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev.) Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

3. Makaleler

Abadan, Nermin, “Türk Üniversite Öğrencileriyle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri” **S.B.F. Dergisi**, Cilt 26, sayı 1, Ankara, 1971.

Acun, Fatma, “Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, **Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, Ankara, Sayı 42, 1998.

Akşin, Sina ,“Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal, Toplumsal ve ideolojik Kökenleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Aktay, Yasin, “Türkiye’de İslamcılığın Siyasal Marjları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Alpkaya, Faruk ,“Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Altınay, Ayşegül, “Tabulaşan Ordu – Yok Sayılan Militarizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ateş, Toktamış ,“Atatürkçülük Bir İdeoloji midir?”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- Belge, Murat, “ Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar)” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Bora, Tanıl, “Sağ-Sol ve İslamcılık”, (Ed. İsmail Kara, Asım Öz), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Boratav, Korkut, “Türkiye’de Devletçilik”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Çağlar, Ali, –Uluçakar, Mustafa, “Günümüz Türkçülüğünün İslam’la İmtihanı: Türk-İslam Sentezi Ve Aydınlar Ocağı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2017.
- Doğaner, Yasemin, “İhtilalin Mantiği”, Mete K. Kaynar (Yay. Haz.), **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Erdem, Tarhan, “CHP’de Parti İçi Mücadele Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- İrvan, Süleyman, “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 13, Ocak, 2012.
- Heper, Metin ve Tanel Demirel, “The Press and Democracy in Turkey”, **Turkey: Identity, Democracy, Politics**, Sylvia Kedourie (Ed.), London, Frank Cass Publishers, 1998.
- Hilav, Selahattin, “Düşünce Tarihi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Sina Akşin (Ed.), Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.

Huntington, Samuel, “Armed Forces and Democracy: Reforming Civil - Military Relations”, **Journal of Democracy**, John Hopkings University Press, Cilt 6, Sayı 4, 1995.

Kara, İsmail, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, (Ed. İsmail Kara, Asım Öz), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Kahraman, Nazan, “Amasya Basınında Erken Tarihli Bir Gazete Birleşmesi Örneği: Sabah”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Gümüşhane, Cilt 7, Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı, 2019.

Kaner, Nazlı ,“ Atatürkçülüğün Çağdaşlık Görüşü İle İslami Geleneklerin Bir Sentezi Var Mıdır? Cumhuriyet Türkiye’sinin Fikir Hayatındaki Gelişmeler Samiha Ayverdi Örneği”, **Atatürkçülük ve Modern Türkiye Konferansı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, No, 582, 1998.

Kepenek, Yakup, “Türkiye’nin Sanayileşme Süreçleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Köker, Levent, “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Köroğlu, Ahmet ,“Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,” **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Ve Çeşitlenme**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.

Kurtoğlu, Zerrin, “Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

- Kürkçü, Ertuğrul ,(Yay. Haz.), “1960- 1965 Arasında Türkiye’de İşçi Hareketleri ve Sendikacılık”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Mardin, Şerif, “İslamcılık”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Mazıcı, Nurşen, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, Sayı 5, 1996.
- Önder, Mehmet, “Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Döneminde Basın”, **Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)**, C.1, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Arı Ofset Matbaacılık, Konya, 1999.
- Özkorkut, Nevin Ünal, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, **A.Ü.S.B.F.D.**, Ankara, 2002.
- Parla, Taha, “Türkiye’de Anayasa ve Meşruiyet”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Pehlivanlı, Hamit, “1960 Darbesinin Yerel Basındaki Yansımaları”, **Türk Basın Tarihi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 3, Ankara, 2018.
- Shils, Edward ,"Center and Periphery” **Modern Sociology: Introductory Readings**, (Der.) Peter Worsley, Penguin Books, Middle Essex, 1985.
- Subaşı, Necdet, “1960 Öncesi İslami Neşriyat”, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Ve Çeşitlenme**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Sunay, İlkey, Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. 8. İstanbul, 1998.

- Ülman, Haluk, “NATO ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 4, s. 22, AÜSBF Matbaası, Ankara, 1967.
- Ünder, Hasan, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tarım, Abdullah, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 67, No. 2, Ankara, 2012.
- Tekeli, Şirin, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7. İletişim Yayınları, İstanbul 1986.
- Toprak, Binnaz, “ Milli Selamet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Tuğluoğlu, Fatih, “1961 Anayasa Referandumunu ve DP Tabanı”, **Akademik Bakış Dergisi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, Cilt 12, Sayı 24, 2019.
- Tunçkanat, Haydar, “30. Yıldönümünde 27 Mayıs 1960 Devrimine Bakış” **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Maya Matbaacılık, Ankara, C.14, sayı, 119, 1990.
- Yanık, Aybars,- Bora, Tanıl ,“Altmışlı Yıllarda Türkiye’nin Siyasi Düşünce Hayatı”, (Yay. Haz.) Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Aralık, 1999
- Yılmaz, Mustafa –Doğaner, Yasemin, “1961 – 1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararıyla Yasaklanan Yayınlar” , **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, Sayı 37-38, Mayıs – Kasım, 2006.

4. Süreli Yayınlar

Sebilürreşad, C. 2, Sayı 27.

Sebilürreşad, C. 12, Sayı 290.

Hür Adam, No. 11, 28 Ağustos, 1959.

Hilal, Cilt 1, No. 11, 1959.

5. Arşivler

Ak Devrim, T.C. Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara, 1960.

Ankara Ticaret Odası (Yay.Haz.), **Unutulan Manşetler**, ATO Yayınları, Ankara, 2007.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 1, 1961.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Yay. Haz.), **Türk Basın Yayın Mevzuatı**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara: 1977.

CHP Araştırma ve Yayın Bürosu, **C.H.P. Bünyesindeki Gelişmeler**, Rüzgârlı Matbaası, Ankara,

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, Ali Rıza Cihan (Der.), C.1., TBMM Yayın Kurulu, Ankara, 1992.

Kalkınma Bakanlığı (Yay. Haz.), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014), 2015.**

Neziroğlu, İrfan – Tuncer Yılmaz (Yay. Haz.), **Hükümetler – Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.2, Ankara, TBMM Basımevi, 2013.**

Resmi Gazete, Sayı 8584, 16 Aralık 1953.

Resmi Gazete, Sayı 6542, 26 Şubat, 1947.

Resmi Gazete, Sayı 9800, 6 Ocak, 1958.

Resmi Gazete, Sayı 10627, 28 Nisan, 1960.

Resmi Gazete, Sayı 10672, 12 Kasım, 1960.

Resmi Gazete, Sayı 10672, 5 Aralık, 1960.

Resmi Gazete, sayı 10682, 16 Aralık, 1960.

Resmi Gazete, Sayı 10515, 30 Mayıs, 1960.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Yay: Haz.), 50 Yılda Türk Sanayii, Ankara 1973.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, Ankara, TBMM Matbaası, 1.11.1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, Ankara, TBMM Matbaası, 4.12.1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, Ankara, TBMM Matbaası, 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.7, Ankara, TBMM Matbaası, 21.11.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, V, C.16, TBMM Matbaası, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.2, TBMM Matbaası, Ankara, 17.02.1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1.11.1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, III, C.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1931

TBMM Zabıt Ceridesi, IV, C.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1931

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1.11.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, C.13, TBMM Matbaası, Ankara, 1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, LII, C.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1962.

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 24. Dönem, Yasama Yılı 3, Cilt 1, 2012.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 34. Birleşim, 30 Mart, 1961.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 36. Birleşim, 3 Nisan, 1961.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 37. Birleşim, 4 Nisan, 1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C. 6, B. 58.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C. 1, B. 3.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: IV, 27 Şubat, 1966.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 1, 1965.

Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları,
Ankara, 1980.

6. Gazeteler ve Gazete Yazıları

Adımlar

Akis

Akşam Gazetesi

Amasya

Bizim Anadolu

Cumhuriyet Gazetesi

Demokrat Amasya

Demokrasiye Hizmet Maraş

Demokrat İzmir

Demokrat Kocaeli

Demokrat Malatya

Demokrat Mardin

Demokrat Türkiye

Doğrusöz

Dünya

Emel

Fedai Gazetesi

Gayret

Güneş

Hâkimiyet Milletindir

Halk Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Hür Aydın

Hür Ses

Işık

İslam Gazetesi

İstikbal

İttihad Gazetesi

Kıroba

Maraş'ın Sesi

Mihrak

Milliyet Gazetesi

Mücadele Gazetesi

Öncü

Öz Demokrat Konya

Politika

Sakarya

Tercüman Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vansesi

Van Postası

Vatan Gazetesi

Yarın

Yeni Ant

Yeni İstanbul

Yeni Gazete

Yeni Kastamonu

Yeni Konya

Yeni Malatya

Yeni Malatya Postası

Yeni Meram

Yeni Sabah

Yeni Yol

Yeşilirmak

Yön Gazetesi

Türk Yolu

Zafer Gazetesi

Zaman

Abadan, Yavuz, “Meclisteki Hadise”, **Ulus**, 6 Şubat 1949.

“Celal Bayar’ın Nutku”, **Yeni Malatya**, 29 Ekim, 1949.

“Din Hürriyetlerimizin Bizlere Bahşettiği”, **Mihrak**, 23 Haziran, 1950.

“Ya Hafız”, **Mihrak**, 7 Haziran, 1950

“Seçim Nssıl Geçti”, **Sakarya**, 17 Mayıs, 1950.

“Muhtar Seçimleri”, **Sakarya**, 19 Temmuz, 1950.

“Belediye Seçimi, **Sakarya**, 09.Eylül,1950.

“Akçaabat’ın Sefil Halinin Mesulü Eski İktidardır”, **Yeni Yol**, 26 Temmuz, 1950.

“Trabzon Gençliği Sol Cereyanlara Karşı Hislerini Bir Daha Belirtti”, **Yeni Yol**, 31 Temmuz, 1950.

“DP’nin Seçimi Önde Götürdüğü Anlaşıyor”, **Yeni Yol**, 16 Mayıs, 1950.

“DP Artvin’de Kazandı”, **Yeni Yol**, 16 Mayıs, 1950.

“Susmak Yok”, **Hür Ses**, 12 Aralık, 1950.

“İnönü”, **Hür Ses**, 10 Mayıs, 1950.

“Şehrimize On İki Bin Göçmen Geldi”, **Sakarya** 2 Temmuz,1951.

“Atatürk‘ün Eseri Yıkılmaz”, **Sakarya**, 11 Aralık, 1953.

“Demokrasi Rejimi Tehlikede”, **Sakarya**, 16 Aralık, 1953.

“Millet DP‘den Ümidini Kesti”, **Sakarya**, 19 Aralık, 1953.

“Başvekil Sakarya‘da Şeker Fabrikasını Gezecek” **Demokrat Kocaeli**, 13 Ekim, 1953.

“Halk Partisine Yardım İçin”, **Sakarya**, 21 Aralık, 1953.

“Demokrasiye Meşum Darbe”, **Aydın**, 11 Aralık, 1953.

“CHP‘nin Günahları”, **Demokrat Amasya**, 16 Mart, 1954.

“DP‘nin Büyük Zaferi”, **İstikbal**, 06 Mayıs, 1954.

“Genç Demokratlar Teşkilatı”, **İstikbal**, 25 Şubat, 1954.

“Basın Hürriyeti Ölüyor”, **Sakarya**, 17.Şubat, 1954.

“Petrol Kanunu Tasarısı Memlekete Değil Sermayedara Kazandıracak”, **Sakarya**, 2 Şubat, 1954.

”Batı Trakya Türklüğü Mahvoluyor”, **Sakarya**, 20 Ocak, 1954.

“Böyle Demokrasi Olmaz”, **Sakarya**, 20 Mayıs,.1954.

“Ondokuzlar ve Düşüncelerimiz”, **İstikbal** 16 Kasım, 1955.

“Bir Şey Değişmiyor”, **Demokrat İzmir**, 8 Aralık, 1955.

“Bir Daha Açıklayalım...”, **Demokrat İzmir**, 18, Aralık, 1955.

“Muhalifler Birleşiniz”, **Sakarya**, 19 Kasım, 1955.

“Kızılay Demokrat Parti’nin Bir Kolu Değildir”, **Halk**, 2 Eylül, 1957.

“Bütün Memlekette Demokrat Parti Prestij Kaybetti”, **Halk**, 17 Eylül, 1957.

“Seçim Tazyiki Başladı”, **Halk**, 23 Eylül, 1957.

“Şehir yenilendi”, **Yeşilyurt**, 30 Ocak, 1957.

“Yeni İskan Kanunu”, **Demokrat Amasya**, 20 Nisan, 1957.

“Gençlik için Spor Mühimdir, Stad Yapılıyor”, **Yeşilirmak**, 29 Ocak, 1957.

“Birleşmeye Dair”, **Demokrat Kocaeli**, 24 Ağustos, 1957.

“Demokrat Parti’nin İlimiz Teşkilatındaki Tebeddülü”, 10 Mayıs, **Emel**, 1958.

“Dünyada İhtilal Havası Esiyor”, **Hür Aydın**, 28 Mayıs, 1958.

“Niçin Muhalifiz”, **Demokrat İzmir**, 28 Nisan – 9 Mayıs, 1958.

“Türk Mahkemelerine İtimadımız Tamdır”, **Demokrat İzmir**, 7 Kasım, 1958.

“Yollara Parke Döşenecek”, **Demokrat Amasya**, 24 Ağustos, 1959.

“Devlette Parti”, **Demokrat Kocaeli**, 19 Eylül 1959.

“Demokrasiyi Yaşatmak”, **Demokrat Kocaeli**, 17 Mayıs 1959.

“İç Politikada Mücadele Şiddetlenmeye Başladı”, **İstikbal**, 17.Ekim, 1959.

“Uşak DP‘lilerinin Çirkin Tertipleri”, **Sakarya**, 2 Mayıs, 1959.

“DP Meclis Grubunun Tebliği”, **İstikbal**, 8 Mayıs, 1959.

“İlk Hedefler Beyannamesi”, **Yeni Kastamonu**, 19 Ocak, 1959.

“Ordu Yönetime El Koydu”, **Yeni Kastamonu**, 27 Mayıs, 1960.

“Sabıkların Gemileri Varmış”, **Yeni Yol**, 16 Haziran, 1960.

“Nasıl Tutuldular”, **Demokrat İzmir**, 29 Mayıs 1960.

“Kuşadası Gençliğinin Asil Hareketi”, **Demokrat İzmir**, 4 Haziran, 1960.

“Demokrat Parti’de İlkbahar Devam Ediyor”, **Hâkimiyet Milletindir**, 20 Mart, 1960.

“Bu yıl 180bin Tondan Fazla Krom Satılacak”, **Hâkimiyet Milletindir**, 1 Nisan, 1960.

“Başvekil Bugün İran’a Gidiyor”, **Hâkimiyet Milletindir**, 27 Nisan, 1960.

“Başvekilimiz Konya’ya Gidecek”, **Hâkimiyet Milletindir**, 27 Mayıs, 1960.

“Hürriyet Şenlikleri”, **Yeni Asır**, 5 Haziran, 1960.

“Aydın’da Bayram Havası”, **Demokrat Ege**, 4 Haziran, 1960.

“Aydın’da Ordumuza Tezahürat”, **Ege Ekspres**, 1 Haziran, 1960.

“Çakırbeyli Çiftliğinde Arama Yapıldı”, **Demokrat İzmir**, 3 Haziran, 1960.

“Kalplerimiz itimat ve ümitle dolu olarak ayrıldık”, **Demokrat Türkiye**, 2 Haziran, 1960.

“Fiyatlarda Bir Düşme Oldu,” **Hâkimiyet Milletindir**, 7 Mart, 1960.

“Milletçe Girişilen Asil Hareket”, **Yeni Yol**, 18 Haziran, 1960.

“DP’nin Milis Teşkilatına Ait Planı Açıklandı”, **Yeni Yol**, 27 Haziran, 1960.

“Demokrat Parti’nin Feshi”, **Yeni Yol**, 18 Temmuz, 1960.

“Başvekil Yakında Konya’ya Geliyor!”, **Yeni Konya**, 25 Ocak, 1960.

“Başvekilimiz İnönü’ye Cevabını Verdi”, **Hâkimiyet Milletindir**, 12 Ocak, 1960.

“Dün Kayserililerin Gönlüne Taht Kuran Büyük Adam”, **Sakarya**, 4 Nisan, 1960.

“Vali Atınç’ın Beyanatı”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 3 Ağustos, 1960.

“Neler Oldu?” **Zaman**, 28 Ağustos, 1960.

“Kadioğlu’nun Mektubu”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 1 Haziran, 1960.

“İnönü DP Kayseri Kalesini de Fethedecek”, **Sakarya** 2 Nisan, 1960.

“Türk Silahlı Kuvvetleri İdareye El Koydu”, **Doğrusöz**, 28.05.1960.

“Ordunun Şerefli Mensupları”, **Sakarya**, 7 Nisan, 1960.

“Sakarya İki Yeni Tefrikaya Başlıyor”, **Sakarya**, 7 Nisan, 1960.

“Bütün Parti Kongreleri ve Her Türlü Siyasi Toplantılar Durduruldu”, **İstikbal**, 20 Nisan, 1960.

“Yolumuz”, **Öncü**, 26 Ağustos, 1960.

“Dürüst Seçim İstiyormuş”, **Demokrasiye Hizmet Maraş**, 15 Nisan, 1960.

“İstanbul‘da Vuku Bulan Hadiseler Neşredilmeyecek”, **İstikbal**, 29 Nisan, 1960.

“Başvekilimiz Şehrimizi Şerefledirdiler”, **İstikbal**, 26 Mayıs, 1960.

“Türk Silahlı Kuvvetler Kumandanlığından Bildirilmiştir”, **Sakarya**, 28 Mayıs, 1960.

“Menderes Nasıl Yakalandı”, **İstikbal**, 1 Haziran, 1960.

“Bütün Eskişehirliilerin Asil Tezahürü”, **İstikbal**, 2 Haziran, 1960.

“Devre Arasında Öğrenci Kaydedilmeyecek”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1961.

“Meş‘um Gün”, **Demokrat İzmir**, 2 Mayıs 1961.

“Üniversiteye Şubat Döneminde Öğrenci Alınmıyor”, **Milliyet**, 8 Ocak, 1961.

“Rektörün Açıklaması”, **Ulus**, 25 Ocak, 1961.

“Yurtta Olup Bitenler”, **Akis** 1 Kasım, 1961.

“Basın Hürriyeti Kalkarken”, **Tercüman**, 4 Mart, 1962.

Ada, İhsan, “Kapalı Rejime Giden Yol”, **Vatan**, 4 Mart, 1962.

“Sükûnetimizi Koruyalım”, **Ulus**, 27 Aralık, 1963.

“Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hâkim?”, **Ulus**, 20 Mart, 1964.

“Bizans Patriği”, **Tercüman**, 20 Nisan, 1964.

“Türk-Yunan Münasebetleri”, **Ulus**, 22 Mart, 1964.

“İslam Dünyası ve Yabancı Radyolar”, **Bugün**, 12 Mayıs, 1964.

“Sükûnetimizi Koruyalım”, **Ulus**, 27 Aralık, 1963.

“Kürt Davası”, **Barış Dünyası Mecmuası**, 1 Haziran, 1963.

“Bizans Patriği”, **Tercüman**, 20 Nisan, 1964.

“Türk-Yunan Münasebetleri”, **Ulus**, 22 Mart, 1964.

“Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hâkim?”, **Ulus**, 20 Mart, 1964.

“Ortanın Solu Moskova Yolu”, **Sabah**, 11 Ağustos, 1965.

“Komünizm Nedir, Ne Değildir?” **Dünya**, 20 Eylül, 1965.

“Bitmeyen Kin”, **Son Havadis**, 17 Nisan, 1966.

“İlkeler Işığında Devlet Görüşü”, **Ulus**, 11 Eylül, 1966.

“Atatürk’e Bağlılık Hepimizin Borcudur”, **Ulus**, 18 Nisan, 1966.

“Nurcular Ordusu Harekete Geçirildi”, **Vatan**, 2 Ekim, 1966.

“Atatürk Gençlikten Kanuna Uymalarını İstiyordu”, **Son Havadis**, 31 Aralık, 1966.

“Anadolu Âlevîleri ve Bektaşiler Türkoğlu Türktürler” **Adalet**, 15 Haziran, 1966.

“Bizi Bölemeyeceksiniz”, **Zafer**, 13 Aralık, 1966.

“Hangi Yol”, **Cumhuriyet**, 23 Aralık, 1966.

“Gücümüzü Atatürk’ün Direktifinden Alıyoruz”, **Ulus**, 29 Nisan, 1966.

“Atatürk Üzerine Bir Devrimcinin Notları”, **ABC**, 12 Kasım, 1966.

“Siyasi Af Meselesi”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak, 1966.

“İrtica hortladı mı?”, **Ulus**, 6 Şubat, 1966.

“CHP Atatürk’ün Vasiyetini İstismar Etmiş”, **Adalet**, 19 Mayıs, 1966.

“CHP Affin Karşısında”, **Adalet**, 7 Şubat, 1966.

“Üniversitelerin bildirisi”, **Yeni İstanbul**, 1 Şubat, 1966.

“Partiler Yelpazesinde Atatürk”, **Adalet**, 3 Aralık, 1966.

“Ana Görüşte Ortak Bağlantı Kurulmadıkça”, **Ulus**, 27 Kasım, 1966.

“Plan Hedeflerine Ulaşılmıştır”, **Yeni Gazete**, 17 Mayıs, 1967.

“Ordu Demirel’in Tutumunu Benimsiyor”, **Yeni Gazete**, 31 Ocak, 1967.

“Halk Partisinde Olanlar”, **Son Havadis**, 9 Ocak, 1967.

“Bize Göre Ortanın Solu”, **Akşam**, 28 Nisan, 1967.

“Özlediğimiz Din Adamları ve Atatürk”, **Havadis**, 14 Şubat, 1967.

“163. Madde ve Ötesi”, **İttihad**, 5 Aralık, 1967.

“163. Madde ve Ötesi”, **Bugün**, 5 Aralık, 1967.

“Sunay, Yeni Tarikatların Türediğini Söyledi”, **Cumhuriyet**, 10 Mart, 1967.

“Yeminciler ile Şafakçılar”, **Son Havadis**, 19 Mayıs, 1967.

“CHP ve lideri”, **Adalet**, 16 Mayıs, 1967.

“Gençlikte Milli Şuur”, **Milli Cephe**, 28 Eylül, 1967.

“Asya ve Afrikalı Askeri İdareler”, **Bugün**, 21 Şubat, 1967.

“İsrail ile Siyasi İlişkiler Kesilmelidir”, **Fedai**, 26 Haziran, 1967.

“Bunlar mı Atatürkçü”, **Bugün**, 3 Kasım, 1968.

“Din ve Milliyet”, **Tercüman**, 27 Eylül, 1968.

“Başlarken”, **Diyanet**, 22 Kasım, 1968.

“Engelli Çengelli Demokrasi”, **Tercüman**, 4 Şubat, 1968.

“CHP İçindeki Doktrin Çatışması”, **Zafer**, 31 Ocak, 1968.

“Askeri Talebelere Nato ve Dine Karşı Propaganda Yapılıyor”, **Adalet**, 5 Kasım, 1968.

“Emperyalizmi Tel’in”, **Tercüman**, Temmuz, 1968.

“Nato ve Dine Karşı Propaganda Yapılıyor”, **Adalet**, 7 Kasım, 1968.

“Öğrenci İstekleri Henüz Bir Sonuca Bağlanmadı”, **Tercüman**, 1 Kasım, 1968.

“Çelmelere Rağmen Türkiye’yi İleri Götüreceğiz”, **Son Havadis**, 30 Ocak, 1968.

“Atatürk, Terbiye ve Sosyalizm”, **Adalet**, 20 Ekim, 1968.

“Suç ve Ceza”, **Dünya**, 5 Nisan, 1969.

“Temelsiz Eğitim”, **Yeni Gazete**, 19 Eylül, 1969.

“Müslüman Türkiye”, **Tercüman**, 15 Şubat, 1969.

“Yaşasın Toplum Polisi”, **Zafer**, 16 Şubat, 1969.

“Meczupların İşidir”, **Son Havadis**, 10 Temmuz, 1969.

“Kubalı Devrimci Örgütleri İşbirliğine Çağırıldı”, **Hürriyet**, 27 Eylül, 1969.

“Hilafet Meselesi”, **Tercüman**, 2 Ağustos, 1969.

“İhtilal Söylentileri ve Aranılan Formül”, **Yeni Gün**, 4 Haziran, 1970.

“Aşırı Solun Tahriklerine Kapılmayalım”, **Adalet**, 17 Haziran, 1970.

“İsmet Paşa İkazlarda Bulundu” **Cumhuriyet**, 13 Mart, 1970.

“Ecevit’in Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan, 1970.

“Kargaşalık mı İhtilal mi?”, **Bugün**, 4 Haziran, 1970.

“Başbakan 23 Nisan mesajı yayınladı”, **Dünya**, 23 Nisan 1971.

“İdareyi TSK’ya Teslim Etmek Tek Çıkar Yol Değildir”, Babıalide Sabah, 14 Mart, 1971,

“Ankara’da Üç Gazete ve 2 Dergi Kapatıldı”, **Hürriyet**, 30 Nisan, 1971.

“TRT Yönetimi Değişiyor”, **Cumhuriyet**, 6 Nisan, 1971.

“Akşam ve Cumhuriyet Gazeteleri Kapatıldı”, **Dünya**, 29 Nisan 1971.

“18 Sayılı Bildiri ile Aranılan Kimseler”, **Dünya**, 19 Mayıs, 1971.

“Dev-Genç, Ülkü Ocakları, Doğu Kültür Ocakları Kapatıldı”, **Son Havadis**, 28 Nisan 1971.

”Yüzlerce Kişi gözaltına alındı”, **Hürriyet**, 19 Mayıs, 1971.

Akbal, Oktay ,“Orta ile Ortanın Solundakiler”, **Cumhuriyet**, 5 Aralık, 1967.

-----, “ Yelpaze Kuruluyor”, **Cumhuriyet**, s. 14 Nisan, 1967.

-----, “Nato Çıkmazı”, **Vatan**, 20 Mayıs, 1968.

-----, “Olacak Olan Olur”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim, 1969.

Alp, Ali Rıza “1966 Plan Hedefleri Aşıldı”, **Tercüman**, 1 Nisan, 1967.

Aktan, Gündüz ,“Basın ve Dış Politika”, **Radikal**, 4 Nisan, 2002.

Aktoprak, Hubeybe ,“Moskof Uşaklarına”, **Bugün**, 6 Ocak, 1970.

Altan, Çetin, Bugün Canım Yazı Yazmak İstiyor”, **Milliyet**, 28 Mayıs, 1960.

-----, “Bir Başka Ölçüdür Bu”, **Akşam**, 18 Mayıs, 1965.

-----, “Niye Şaşıyorsunuz”, **Akşam**, 13 Şubat, 1968.

-----, “Az Gelişmiş Partilerle Gelişme Olur mu?”, **Akşam**, 15 Eylül,
1969.

-----, “Demokrasi Üstüne Nutuk”, **Akşam**, 7 Temmuz,1969.

-----, “Şahmerdan Güm Diye İndi Sonunda”, **Akşam**, 14 Mart, 1971.

Altuğ, Kurtul ,“Demokrasi Yaşamalıdır”, **Yeni İstanbul**, 4 Kasım, 1968.

Anday, Melih Cevdet, “ Batılılaşmaya Verilen Yeni Bir Anlam”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak, 1962.

Anlaroğlu, Fehmi ,“İsmet Paşa Gayet Ciddi”, **Son Baskı**, 14 Şubat, 1968.

Arcayürek, Cüneyt ,“Uyanın Beyler Uyanın!”, **Hürriyet**, 23 Aralık, 1963.

Arıkan, Selahattin ,“Atatürk’ü ve Anayasayı İnkâr Edenler”, **Son Havadis**, 2 Nisan, 1969.

Arısoy, Sunullah ,“Rüzgar Eken Fırtına Biçer”, **Ulus**, 21 Ağustos, 1969.

Aşkın, Muzaffer ,”Solculuk”, **Vatan**, 28 Nisan, 1967.

Atay, Falih Rıfki, “27 Mayıs”, **Dünya**, 27 Mayıs, 1963.

-----, “Dünden Geriye Bakarken”, **Dünya**, 30 Mayıs, 1960.

-----, “Teşhis İyi Konmalıdır”, **Dünya**, 26 Şubat, 1962.

-----, “Atatürkçülük Ne idi?”, **Dünya**, 19 Ağustos, 1965.

-----, “İki Uçurum Ortasında”, **Dünya**, 22 Mart, 1966.

-----, “Bu İyi Başlangıç”, **Dünya**, 13 Mayıs, 1967.

-----, “Bir Gericilik Toplantısı”, **Dünya**, 30 Mart, 1968.

-----, “ Pazar Konuşması”, **Dünya**, 24 Ağustos, 1969.

-----, “ Yerinde Bir Tasfiye”, **Dünya**, 21 Ekim, 1969.

-----, “ Ecevit’in Üniversitelerde İşi Ne?”, **Dünya**, 3 Haziran, 1970.

Atok, Oğuz Kazım, “Atatürkçülüğün Düşmanları”, **Ulus**, 17 Ağustos, 1962.

Ay, Behzat , “Atatürk Halkçıydı...”, **Öncü**, 12 Kasım, 1962.

Baban, Cihad, İnkılabı Muvaffakiyete Ulaştırmak İçin”, **Ulus**, 29 Mayıs, 1960.

-----, ”Kurultay Öncesi Durumun Tahlili”, **Ulus**, 25 Nisan, 1967.

-----, “Atatürk Fikri Yıkılırsa”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak, 1970.

Balkan, Aydemir, “ Ata’nın İntikamı”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran, 1960.

Banarlı, Nihad Sami ,“Türkçe İçin Mücadele”, **Meydan**, 14 Ocak, 1969.

Bardakçı, İlhan, “ABD Rusya ve AP İktidarı”, **Tercüman**, 27 Eylül, 1967.

Baykurt, Fakir, “Eğitim Sorunumuz ve TÖS”, **Akşam**, 14 Ekim, 1967.

Bil, Hikmet, “Olup Bitenlerin İçyüzü”, **Yeni Gazete**, 4 Haziran, 1970.

-----, “Türkiye Nereye Gidiyor”, **Yeni Gazete**, 6 Kasım, 1968.

-----, ,“Türk Demokrasisinin Zafiyeti”, **Yeni Gazete**, 17 Mayıs, 1968.

Bilgin, Şevket, “İkinci Cumhuriyetin Derin Manası”, **Hür Aydın**, 3 Haziran, 1960.

Borçbakan, Cihan, “35’lerden sonra 19’lar”, **Türk Yolu**, 3 Aralık, 1955.

Buğra, Tarık, “Özet”, **Yeni İstanbul**, 1 Aralık, 1967.

Bülbül, Rıdvan, “Susturulmuş Kalemim ve Yeni Konya’nın Yaşı”, **Yeni Konya**, 1 Haziran 1960.

-----, “Seçim Ortamı”, **Sabah**, 17 Ağustos, 1965.

Cebeci, Sırrı Yüksel, “Gazete ve Gazeteciliğimiz”, **Son Baskı**, 12 Mart, 1967.

Cüceoğlu, İbrahim, “Batıdaki Gelişme Karşısında Türkiye”, **Ulus**, 8 Eylül, 1963.

-----, “Türk Toplumunu ve İlkeleri”, **Ulus**, 10 Eylül, 1963.

-----, “Türk Toplumunu ve İlkeleri”, **Ulus**, 10 Eylül, 1966.

-----, “Sosyal Devlet”, **Ulus**, 12 Eylül, 1966.

Çamlıbel, Leyla, “Atatürk’ün laiklik çağrısı”, **Söz**, 27 Eylül, 1968.

Çanga, Sadrettin, “DP’lilere Açık Mektup”, **Yeni Ant**, 19 Nisan, 1960.

Develioğlu, İsmail, “İslahı Zaruri Olan Muhtar Bir Müessesesi: TRT”, **Bugün**, 27 Haziran, 1970.

Diñer, Mehmet, “Ecevit’inki Hayal Bile Değil!”, **Zafer**, 28 Eylül, 1968.

-----, “On Yıllık Rötür”, **Yeni Tanin**, 4 Haziran, 1970.

Doğan, Mustafa, “Sakarya Vilayeti”, **Hür Söz**, 7 Aralık 1953.

Ekinci, Fikret, “Ortak Temel”, **Ulus**, 18 Mayıs, 1966.

-----, “CHP’de Kesinlik Var”, **Ulus**, 26 Eylül, 1967.

Erdoğan, Taner, “Rejim Değişmeyecektir”, **Adalet**, 29 Ocak, 1968.

Erer, Tekin, “Şundan Bundan”, **Son Havadis**, 13 Mayıs, 1967.

-----, “Önce Türk’üz”, **Son Havadis**, 27 Eylül, 1968.

-----, “Biz Turancı Değiliz”, **Son Havadis**, 31 Ocak, 1968.

-----, “Atatürk’ün Halk Partisi ve Ecevit’in CHP’si!”, **Son Havadis**,
16 Ağustos, 1969.

Erim, Nihat, “Beslemenin Tarifi”, **Ulus**, 24 Şubat, 1953.

-----, “Ortanın Solu ve CHP”, **Milliyet**, 4 Eylül, 1965.

Erkanlı, Orhan, “27 Mayıs Devrimi ve Hedefleri”, **Ulus**, 27 Mayıs, 1965.

Erkmen, Osman, “Laiklik İlkesine Aykırı Bir Dalkavukluk Örneği”, **Yeni İstiklal**, 25
Ocak, 1967.

Esatoğlu, Selahattin Hakkı, “ ve Balıkesir!”, **Ulus**, 14 Mayıs, 1965.

Esengin, Kenan ,“Bu Zihniyet Değişmelidir”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan, 1967.

Evliyagil, Gökhan, “Niçin Bu Kanuna Muhalifim”, **Yeni İstanbul**, 4 Mart, 1962.

Eygi, Mehmet Şevket, “Türkiye’nin Yüz Karası”, **Bugün**, 14, Ekim, 1967.

Faik, Bedii, “Demokrasi Yaşamalıdır”, **Son Havadis**, 15 Mart, 1971.

Felek, Burhan ,“Hafıza-yi Beşer”, **Milliyet**, 18 Mayıs, 1967.

Fenik, Mümtaz Faik, “Halk Niçin DP’yi Tercih Etti?”, **Zafer**, 19 Mayıs, 1950.

-----, "Kocaeli’nde Yeni Bir Işık", **Demokrat Kocaeli**, 20 Mart 1952.

-----, “İnönü Yine Kara Gözlük Taktı”, **Son Havadis**, 23 Ocak, 1968.

Feyzioğlu, Turhan ,“Güven Partisinin Cevabı”, **Milliyet**, 21 Ağustos, 1967.

Fincancı, Yurdakul ,“ Güven Partisi Tutuculuğunu Programıyla İspatlıyor”, **Ulus**, 18 Mayıs, 1967.

-----, “Şeriatçılık”, **Kim**, 29 Mart, 1968.

Fuad, Fatin ,“Kaos Asıl İşte Bu”, **Adalet**, 8 Şubat, 1966.

-----, “27 Mayıs Düşmanları”, **Adalet**, 24 Mayıs, 1966.

Gensoy, Şahap ,“Türkiye ve Gericiler”, **Tasvir**, 5 Kasım, 1968.

Giritli, İsmet, “27 Mayıs”, **Milliyet**, 27 Mayıs, 1965.

-----, “Birinci Cumhuriyet mi? İkinci Cumhuriyet mi?”, **Milliyet**, 8 Ağustos, 1964.

-----, “Sosyalizm mi? Kemalizm mi?”, **Dünya**, 31 Mart, 1967.

-----, “Bayar’ın Anayasa Tahlili”, **Milliyet**, 8 Temmuz, 1969.

Giritlioğlu, Fahir ,“ Siyasi Tarihimizde Komünistlik Töhmetsi”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran, 1966.

Göze, Ergun ,“Partiler Yelpazesini”, **Tercüman**, 5 Haziran, 1970.

Gücüyener, Atilla ,“Çifte Sevinç”, **Yeni Konya**, 1 Haziran, 1960.

Güner, Safa, “İnsancıl ve Barışçıl Dünya için Atatürkçülük”, **Yeni Gün**, 8 Aralık, 1968.

Gür, Turgut ,“Türk Amerikan Dostluğu ve Basınımız”, **Adalet**, 9 Ocak, 1970.

Güray, Bedii ,“Erbakan Meclis’te Namaz Kıldı”, **Akşam**, 23 Ekim, 1969.

Güresin, Ecvet, “Yaratılan Çatışmalar”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan, 1966.

-----, “Cemal Aga”, **Hürriyet**, 14 Eylül, 1969.

Güventürk, Faruk ,“29 Yıl Sonra Atatürk İnkılaplarına Bakış”, **Tasvir**, 19 Mayıs, 1968.

Hakkatapan, Necmi ,“Laiklik Taassubu”, **Babıalide Sabah**, 7 Ocak, 1970.

Hanhan, Ziya, “ Dağ Sporü”, **Demokrat İzmir**, 8 Nisan, 1958.

Hatipoğlu, Mehmet ,“ Siyaset Tarikatçıları”, **Zafer**, 13 Mayıs, 1967.

Hekimoğlu, Müşerref, “Ne Mutlu Sana Atam!”, **Akşam**, 28 Mayıs, 1960.

Irmak, Sadi, “Atatürkçülük Büyük Bir Sistemdir”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül, 1968.

-----, “Devrim Tarihi Öğretimi Ne Halde”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat, 1968.

İnan, Afet, “ Türk Gençliği Atatürk’e Cevap Verdi”, **Ulus**, 10 Haziran, 1960.

İpekçi, Abdi ,“CHP ve Ortanın Solu”, **Milliyet**, 27 Temmuz, 1965.

-----, “İhtiyacımız ve Ümidimiz”, **Milliyet**. 29 Mart, 1966.

-----, “Siyasi Hakların İadesi Hiçbir Şeyi Değiştiremez”, **Milliyet**, 6 Kasım, 1969.

-----, “Muhtıra ve Gerçekler”, **Milliyet**, 14 Mart, 1971.

Kabaklı, Ahmet, “TİP Neden Kaybetti”, **Tercüman**, 21 Ekim, 1969.

Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Gencine Düşen Vazifeler”, **Zafer**, 28 Eylül, 1967.

Kafı, Kadircan ,“Türk Gençliği ve Komünizm”, **Tercüman**, 8 Ekim, 1962.

-----, “Türk Basımının Üç Karası”, **Tercüman**, 28 Mayıs, 1962.

-----, “Neler Olabilir?”, **Tercüman**, 06 Mart, 1964.

-----, “Mustafa Kemal’in Komünist Partisi!...” , **Tercüman**, 20 Kasım, 1964.

-----, “Türk Dünyası”, **Tercüman**, 3 Mart, 1966.

-----, “Nankörler”, **Tercüman**, 20 Temmuz, 1966.

Karadağ, Raif, “CHP iktidarı ve Din Anlayışı”, **Yeni İstanbul**, 29 Haziran, 1966.

Karahan, Ahmet, “ CHP’nin Doğuşu”, **Ulus**, 20 Temmuz, 1962.

-----, “İsmet Paşa’dan Ürgüplü ’ye”, **Ulus**, s. 12 Mart, 1965.

-----, “10 Ekime Doğru”, **Ulus**, 15 Haziran, 1965.

-----, “CHP Programında Hürriyet ve Eşitlik”, **Ulus**, 13 Kasım, 1966.

-----, “CHP Programında Hürriyet ve Eşitlik”, **Ulus**, 13 Kasım, 1966.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Türkiye’nin Sahibi”, **Ulus**, 5 Mart 1962.

-----, “Atatürk’ün Tarihi Misyonu”, **Yeni Tanin**, 19 Mayıs, 1969.

Karasapan, Tefik, “İsmet Paşanın Son Kampanyası”, **Zafer**, 18 Mayıs, 1967

Karpat, Kemal ,“İkinci Cumhuriyet mi Atatürk Cumhuriyeti mi?”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz, 1960.

Kazgan, Gülten, “İlerici Gerici ve Çatışması ve Toplumsal Evrim”, **Vatan**, 10 Eylül, 1962.

Kısakürek, Necip Fazıl ,“Kahramanlarımız”, **Sabah**, 12 Mart, 1967.

Kızıltan, Reşat ,“Milli Birlik Grubu Tabiri”, **Adalet**, 23 Şubat, 1969.

Koç, Süreyya , “Milli Güvenliğimizin Sağlanması”, **Yeni Tanin**, 10 Mart, 1968.

Korkut, Refik ,“Atatürk ve Komünizm”, **Son Baskı**, 19 Haziran, 1968.

Kubat, Hürrem, “Değişmesi Lazım”, **Demokrat İzmir**, 14 Ocak, 1955.

Kumaş, Rahmi, “Atatürk Ulusculuğu”, **Ulus**, 29 Mart, 1969.

Kuntay, Mustafa, “Atatürk ve Din Öğretimi”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat, 1967.

Kuran, Alp, “Türkiye’de Demokrasinin Geleceği”, **Vatan**, 2 Mart 1962.

Kurdakul, Necdet ,“Halk’dan Yana”, **Dünya**, 30 Eylül, 1966.

-----, “Kördögüşü”, **Dünya**, 5 Haziran, 1970.

Levend, Agâh Sırrı ,“Altın Devrini Özleyiş”, **Ulus**, 15 Şubat, 1964.

-----, “Partiler ve Temsil Ettikleri Fikirler”, **Ulus**, 16, Kasım, 1966.

Nadi, Nadir, “ 27 Mayısın Hedefi”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs, 1965.

-----, “Bir Büyük Sorun”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım, 1957.

-----, "O Günün Manası", **Cumhuriyet**, 16 Mayıs, 1950.

-----, "II. Cumhuriyet'i Kurarken", **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1961.

-----, "Yanlış Yola Baştan Sapıldı", **Cumhuriyet**, 21 Aralık, 1962.

-----, "Başarılar Dilerken", **Cumhuriyet**, 29 Mart, 1966.

-----, "Uyanış", **Cumhuriyet**, 7 Haziran, 1967.

-----, "Son Basın Toplantısı", **Cumhuriyet**, 7 Temmuz, 1969.

Mühürdaroğlu, İzzet, "şerefli Türk Ordusu Kastro ve Mao Devşirmesi Değildir",
Adalet, 16 Mayıs, 1967.

Nam, Nedim Naim, "Atatürk İçin...", **Havadis**, 13 Kasım, 1966.

Nurbaki, "Ortanın Solu", **Ulus**, 24 Kasım, 1965.

-----, "Türk Milliyetiliginin Temel Gerçekleri", **Ulus**, 28 Ocak,
1968.

Oğuz, İsmail, "Mes'ele", **Babıalide Sabah**, 15 Mart, 1971.

Orhon, Orhan Seyfi, "Dilimiz!", **Son Havadis**, 17 Temmuz, 1964.

-----, "Eğer Sağ, buysa!", **Son Havadis**, 10 Ağustos, 1965.

-----, "Atatürkçülük!", **Son Havadis**, 13 Ağustos, 1965.

-----,“Milliyetçiymişler”, **Son Havadis**, 5 Aralık, 1967.

-----, “Atatürk Tehlikede!”, **Son Havadis**, 15 Şubat, 1968.

-----, “Azgın Azınlık”, **Son Havadis**, 10 Mart, 1968.

-----, “TİP Amblemi”, **Son Havadis**, 7 Temmuz, 1969.

-----, “Din Adamlarımız”, **Son Havadis**, 29 Eylül, 1969.

-----, “İstifa Haktır”, **Son Havadis**, 16 Mart, 1971

Ömür, Sinan ,“Demirel Çekilirse”, **Bugün**, 4 Haziran, 1970.

Önder, Necmettin ,“Nerede O Zihniyet”, **Zafer**, 7 Kasım, 1969.

Örtülü, Erdoğan ,“Türkeş’in Şaşkınlığı”, **Hür Anadolu**, 7 Temmuz, 1969.

Övür, Mahmut, “Seçimler ve Sloganlar”, **Sabah**, 13 Mayıs, 2018.

Özakman, Turgut ,“Talihsiz Bir Tasarı”, **Milliyet**, 26 Nisan, 1969.

Özdek, Refik, “Sonuç Elbette Sürpriz Değil”, **Bugün**, 14 Mart, 1971.

Özden, Yekta Güngör ,“Ortanın Solu Ülküsü”, **Ulus**, 1 Eylül, 1968.

Öztin, Tahsin, “Köye Kadar İnen Parti” **Hürriyet**, 20 Haziran, 1960.

Öztuna, Yılmaz ,“Türkiye Tarihinde Muhafazakârlık ve İlericilik”, **Tercüman**, 16 Mayıs, 1967.

-----, “Demirel ve AP İktidarı”, **Yeni İstanbul**, 30 Nisan, 1968.

Perin, Cevdet ,“Niçin Bu Çıkmaza Girdik”, **Milliyet**, 25 Mayıs, 1966.

Sadak, Necmettin, “Söz ve Yazı Hürriyeti Asla Tahdit Edilemez Amma...”, **Akşam**, 12 Ağustos 1946.

Sağlamer, Kayhan, ”Sunay Johnson Görüşmeleri”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan, 1967.

Salihoğlu, Mehmet ,“Atatürkçülükte Dil ve Düşünce”, **Akşam**, 26 Eylül, 1966.

Saruhan, Sudi Reşat, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması Hakkında”, **Bugün**, 21 Mayıs, 1967.

Savcı, Bahri ,“Atatürk’ü Yeniden Değerlendirme”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım, 1966.

-----, “ Demokrasiye Veda Çizgisi”, **Cumhuriyet**, 31 Ocak, 1967.

-----, “İkinci Cumhuriyet ve Zor Yolu”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül, 1966.

-----, “Devletin Değil Rejimin Şekli Değişiyor”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan, 1967.

-----, “Devrimciler Yanılıyor”, **Yeni Gün**, 4 Ocak, 1969.

Selçuk, İlhan , “ Zor Ama Keyifli Mücadele”, **Yön Dergisi**, 15 Ağustos, 1962.

-----, “ Başka Yolu Yok “, **Cumhuriyet**, 19 Mart, 1964.

-----, ” Satılmışlara Değil Milli Kurtuluş Cephesine Yardım Etmeliyiz”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat, 1968.

-----, “İrtica Gökten Zembille İnmiyor”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat, 1968.

-----, “Dünya Gençliği ve Türk Gençliği”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs, 1968.

-----, “Milliyetçiliğin Amentü’sü”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak, 1969.

-----, “Çekoslovak Dramından Alınacak Dersler...”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs, 1969.

-----, “Kemalist Bildiri”, **Cumhuriyet**, s. 21 Ekim, 1969.

Sertoğlu, Mithat, “Türkiye’de İlk Resmi, İlk Özel ve İlk Müstakil Gazete”, **Hürriyet**, 5 Ekim, 1965

Sevig, Vasfi Raşit , “Siyaset ve Ötesi”, **Ulus**, 12 Temmuz, 1966.

Simavi, Sedat, “Değişen Nöbet”, **Hürriyet**, 21 Mayıs, 1950.

Sinangil, Ali Doğan, “İlk Hamle”, **Yeni Konya**, 9 Haziran, 1960.

Sofuoğlu, Süreyya, “İşbirliği Suya Düşükten Sonra”, **Demokrat Kocaeli**, 24 Eylül, 1957.

Soysal, İlhami , “Serin Kanlılıkla”, **Akşam**, 5 Mayıs, 1963.

-----, “Türkiye Bağımsız mıdır?”, **Akşam**, 19 Mayıs, 1966.

-----, “Nasılsınız Eyi Misiniz?”, **Akşam**, 14 Mart, 1971.

Soysal, Mümtaz ,“ CHP’de Yeni Kadro ve Uzlaşma Hastalığı”, **Milliyet**, 6 Kasım, 1968.

Soyuer, Halil, “27 Mayıs Yaşayacaktır”, **Medeniyet**, 28 Mayıs, 1969.

Sumerman, Semih ,“Batılılaşma”, **Son Havadis**, 11 Kasım, 1966.

Şahin, Remzi, “Gençlik ve Politika”, **Medeniyet**, 22 Ağustos, 1966.

Şalvarlıoğlu, Süheyla ,“Devrimlere Dil Uzatmayalım”, **Adalet**, 8 Mayıs, 1966.

Tanju, Sadun, “Asıl Suçlu Yobazdan Önce AP’dir”, **Demokrat İzmir**, 6 Kasım, 1968.

Tekil, Füzuzan, “Kemalizm”, **Zafer**, 11 Mayıs, 1963.

-----, “Atatürk’ün Adı”, **Zafer**, 27 Mart, 1968.

Telser, Selahattin, "Gazetemiz Dört Yaşına Girdi ", **Hür Söz**, 21 Eylül, 1952.

-----, “Sakarya Vilayeti İçin Acele Edilmelidir”, **Hür Söz**, 10 Aralık 1953.

-----, “İktidar ve Muhalefet Münasebetleri”, **Hür Söz**, 29 Eylül 1956.

Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif ,“Bence”, **Yeni İstanbul**, 27 Eylül, 1968.

Timurtaş, Faruk ,“Atatürk ve Milliyetçilik”, **Tercüman**, 7 Kasım, 1969.

Tiryaki, Necdet ,“Ortanın Solunda Ne Var”, **Son Havadis**, 9 Aralık, 1966.

Toker, Metin ,“Gençlik! Lütfen Dikkat”, **Akis**, 15 Ocak, 1969.

-----, ”28 Nisan Olaylarının Yıldönümünde...”, **Akis**, 30 Nisan 1962.

Toscuoğlu, Selami, “Paşa, Paşa!, Bu Millet İsterse...”, **Bugün**, 4 Haziran, 1970.

Turan, Osman, “Solcular, CHP, Kaos”, **Yeni İstanbul**, 27 Haziran, 1966.

Tunaya, Tarık Zafer ,“Volkanın Lavları”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan, 1967.

-----, “Atatürkçülüğün Bugünkü Halkaları”, **Demokrat İzmir**, 6 Kasım, 1968.

-----, ”Hükümet Dini Kontrol Altına Almalıdır”, **Ulus**, 4 Ocak, 1969.

Tünay, Bekir ,“Ve Güven Partisi”, **Yeni Tanin**, 29 Mart, 1968.

Türel, Nihat ,“Parlamento Dışı Muhalefet”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım, 1969.

Tütengil, Cavit Orhan ,“Atatürk ve Üçüncü Dünya”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim, 1963.

Uluçay, Cengiz ,“Türkiye’nin Kritik Durumu”, **Sabah**, 14 Nisan, 1966.

Uluğ, Naşit ,“Büyük Atatürk’ün Gerçek Yolu”, **Dünya**, 10 Kasım, 1965.

Uraz, Abdullah, “Ya İstikrar Ya Seçim”, **Son Havadis**, 4 Haziran, 1970.

-----, “Aranacak”, **Son Havadis**, 14 Mart 1971,

Ünal, Vecihi, “Siyasi Partiler”, **Babıali’de Sabah**, 16 Mayıs, 1967.

-----, “Sahte Atatürkçüler Gerçek Atatürkçüler”, **Ticaret**, 1 Kasım,
1969.

Ünal, Zeki, “Sanat Tiyatro Ahlak”, **Bizim Anadolu**, 5 Haziran, 1970.

Vural, Ali, “Maddi Kalkınmamızın Yolu”, **Bugün**, 3 Haziran, 1970.

Yalçın, Burhan Sadık, “Atatürk ve Palavracılık”, **Tasvir**, 10 Mart, 1963.

Yalman, Ahmet Emin, “Askeri Şerefimiz ve Milli İtibarımız”, **Vatan**, 28 Mayıs, 1960.

-----, “ Macera: Baş Düşman”, **Hür Vatan**, 14 Mart, 1962.

-----, “ Macera İstemiyoruz”, **Hür Vatan**, 22 Şubat, 1962.

Yereşen, Osman, “Samimiyetsiz Muhalefet”, **Son Havadis**, 17 Ekim, 1968.

Yüce, Mehmet, “Uşakta Yere Düşen Kan”, **Türk Yolu**, 9 Mayıs, 1959.

-----, “Hesap Vermek”, **Türk Yolu**, 1 Haziran, 1960.

-----, “Adalet Düsturumuz Olmalıdır” **Türk Yolu**, 6 Nisan, 1960.

Yücel, Hasan Ali, “Niçin Atatürk”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran, 1960.

7. Dergiler, Mecmualar

27 Mayıs Mecmuası

Ajanstürk

Ant

Barış Dünyası

Bayrak

Devrim

Durum

Forum

Kim

Varlık

Yön Dergisi

“Gençlik Neden Ayaklanır?”, **Barış Dünyası**, Sayı 93, 1 Haziran, 1970.

Aksoy, Muammer, “Atatürk”, **Forum**, 1 Aralık, 1964.

Avcioğlu, Doğan, “Ümitsizlik”, **Yön Dergisi**, 4 Ekim, 1962.

Avcıoğlu, Doğan, “Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, **Yön Dergisi**, sayı 85, 1964.

-----, “Takke Düştü”, **Devrim**, 21 Ekim, 1969.

-----, “Sosyalist Gerçekçilik”, **Yön Dergisi**, 12 Eylül, 1962.

-----, “Rejim Buhranı”, **Yön Dergisi**, 7 Kasım, 1962.

-----, “Üçüncü Dünya”, **Yön Dergisi**, 17 Haziran 1966.

-----, “Teşhis ve Tedavi”, **Devrim**, 16 Mart, 1971.

Başar, Ahmet Hamdi ,“İkinci Kurtuluş Savaşı”, **Barış Dünyası**, 1 Aralık, 1963.

Elöve, Mustafa, “Atatürk’ü Anlamak”, **Varlık**, 1 Kasım, 1966.

Evliyagil, Necdet ,“Ölümsüz Atatürk”, **Ajanstürk Mecmuası**, 1 Kasım, 1963.

Gürkan, Uluç ,“Polis Oyunları Tutmadı”, **Devrim**, 6 Ocak, 1970.

Kaplan, Kadri ,“Sağın Solun Ortası”, **27 Mayıs Mecmuası**, 10 Mayıs, 1966.

Kemal, Mehmed ,“Milli Türk Sağı”, **Yön Dergisi**, 27 Mayıs, 1966.

Köklügiller, Ahmet ,“Atatürk’ün Yeri”, **Forum**, 15 Kasım, 1968.

Mumcu, Uğur, “Gençlik Olayları”, **Yön Dergisi**, 27 Ocak, 1967.

-----, “İflas”, **Devrim**, 16 Mart, 1971.

Oskay, Ünsal, “Asya Örnekleri ve Türkiye’nin Devrimcilik Geleneği”, **Kim**, 23 Aralık, 1968.

Özdenlioğlu, Şinasi ,“Atatürk’ü Devam Ettirmek”, **Ajanstürk Mecmuası**, 1 Mart, 1966.

Palaoğlu, Kemal, “Niçin Ortanın Solu”, **Kim**, 20 Nisan, 1966.

Savcı, Bahri, “Demokratik Gelişmemizin Başarıya Ulaşma Problemleri”, **Yön Dergisi**, 23 Mayıs, 1963.

Selçuk, İlhan, “1962’de Türk Milliyetçiliği”, **Yön Dergisi**, 6 Haziran, 1962.

-----, “Gençlik Gençlik...”, **Yön Dergisi**, 15 Mayıs, 1963.

Soysal, İlhami, “Devrimciler Güçbirliği Bir Aşamadır”, **Yön Dergisi**, 7 Mayıs, 1968.

Soysal, Mümtaz, “Kovansız Arılar”, **Yön Dergisi**, 12 Mart, 1965.

-----, “Kovansız Arılar”, **Yön Dergisi**, 12 Mart, 1965.

-----, “Komprador Dinciliği”, **Yön Dergisi**, 4 Şubat, 1966.

Tanyol, Cahit ,“Türkiye’de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler”, **Yön Dergisi**, 22 Ekim, 1965.

Tünay, Bekir, “Atatürkçü Kim”, **Ajanstürk Mecmuası**, 1 Mart, 1968.

Uluç, Fuat, “Atatürkçülük ve Halk Partisi”, **Bayrak Mecmuası**, 19 Eylül, 1962.

Yalman, Ahmet Emin ,“Rusya ile İyi Komşuluk”, **Durum Mecmuası**, 29 Aralık, 1966.

EK 1. KÖŞE YAZISI ÖRNEKLERİ

Makale adı: Bitmeyen kin	Baskı yeri:	
	No: 2030	1st.
Tarihi: 17.4.966	Sütunu: 7	
Sayfası: 1		
yayın adı: SON HAVADIS		

Bitmeyen kin

HAVADIS ★★

Ne gariptir şu insan ruhu! Bir çok defa sahibinin kabına uymuyor. Adam sert, aşk yüzü, hırçın. Ama bakıyorsunuz, bu ürkütücü görünüşün altında şefkatli bir kalp çarpıyor. Geviş bir hoşgörülülük ile desteklenmiş, ifratlardan uzak bir zekâ parlamakta. Çevresinde olup bitenleri tarafsız ölçülerle tartan bir akıl hareketlerine hakim.

Bazen de bunun tam aksi. Yumuşak, sekin, telaşsız bir insan. Yüzu size ne iyi adam dedirtiyor hemen. Bakışları sevgi dolu. Fakat bir an geliyor, inanılmaz derecede kindar, havsala-nın alamayacağı kadar zalim ve baksız oluyor.

Cumhuriyetin sayın başyazarı işte böyle kalıbı ruhuna uymayan bir insan oldu son yıllarda. 12 Nisan 966 tarihli başyazısı Nadir Nadi'nin görünüşü ile nasıl çelişiyor ya Rabbil Bir ihtilale yıkılmış, lideri ve erkânından ikisi asılmış, yüzlerce adamı en ağır cezalara uğratılmış bir iktidar için bütün bu olaylardan 5-6 yıl geçmiş olmasına rağmen kullandığı dile bakınız:

«Düşük iktidar takımına bu zihniyet hâkimdi. Seçimle geldiği yerden gene seçimle gitmeyi aklına sığdıramıyor, demokrasinin temel ilkele-rini çiğnemek bahasına orada tutunabileceğini umuyordu..... Düşükler din sömürçülüğüne de, başına yönettikleri baskılara da, Vatan Cephesi edebiyatı ile muhalefeti ezme gayretlerine de ancak görülmemiş kalkınma politikasının kimseyi aldatamaz hale geldiğini anladıkça adım adım başvurudular.»

Düşükler, düşükler! Fakat artık bu kelimeleri ve bir zamanlar hemen arkasından gelen «Kuyrukları» gibi kelimeleri ihtilali elleri ile yapanlar bile kullanmıyorlar. Eski iktidara karşı yönettilen en ağır tenkidlerde bile terk edilmiş edebiyat! Ama sayın Nadir Nadi bırakmıyor bir türlü.

Düşünüyoruz, Nadir bey için kimlerdi bu düşükler? Tam yedi yıl onların desteği ile, onların listesinden milletvekili seçildi. Gazetesinin birçok ihtiyaçlarını onların himayesiyle karşıladı. Sofralarında, seyahatlarında beraber bulundu. Güttükleri basın politikasından kendi hesabına en ufak bir zarara uğramadı. Ne resmî ilânları kesildi, ne de mahkemelere verildi. Tenkidleri de eksik değildi hiç bir zaman. Bu doğrudur, fakat bu tenkidler yüzünden kendisine acı tek kelime bile söylenmedi. Bu da bir gerçek.

Sonra, iyi hatırlıyoruz, bugün Atatürk heykellerine yapılan tecavüzleri eski iktidara hücum vesilesi sayanlar arasında sayın Nadir Nadi yine bu heykellere ve Atatürk'ün hatırasına her türlü tecavüzü yasak eden kanunun çıkarıldığı günler zamanın iktidarını fikir hürriyetini kismakla suçlamıştı.

Nadir Nadi bey «Düşükler görülmemiş kalkınma politikasının kimseyi aldatmadığını anladıkça adım adım baskılara başvurudular» derken nasıl bir ruh hali içindeydi acaba?

Görülmemiş kalkınma politikası! Bir yanda tedbirler kanunuyla eller, kollar, ağzlar bağlı, eski devirden iyi dile bahsetmek büyük suç. Bir yandan da yığın yığın insan ve meselâ görünüşü nazik, tavri ince, geniş yüzünde tahr, masum gülümsemeler, sayın Nadir Nadi o devre durmadan küfrediyor, hakaretler savuruyor!

Ah mertlik, ah erkeklik neredesin?

Sağın Solun Ortası

27 MAYIS

Tabii Senatör
Kadri Kaplan

Sağ de soldan birşeyler anlamak mümkün. Ya şu orta nedir? Düşünce çatılarını kurmuş ve uygulama sistem ve metodlarını belirlemiştir olmasına rağmen, sağ-sol bile, ekonomik durum müstesna, tam bir açıklığa kavuşmamıştır. Ya ortamın fikir temeli, düşünce çatısı ve uygulama sistemi nedir? Orta, sağ ve solu hiç hesaba katmayan bir başka anlayış ve davranış mıdır? Yoksa, sağ ve soldan imâl edilmiş bir sentez midir? Sağa sola bakınyarak doğru yürü! Amma, hangi düşünce temeline dayalı sistemle... Hangi ekonomik tedbirlerle... Diyelim ki sol, sosyalist, sağ liberal bir düzendir. Ortada ise, ihtiyaca göre her ikisinden de yararlanılır. Karma ekonomi ile demek, kifayetsiz değildir. Temelli, esasları, ilkeleri belirtilmiş ve sistemi kurulmuş bir karına ekonomi düzeni içinde bulunamazsak, bugün olduğu gibi, her iki taraf kendine çekerek hareket durur ya da zaman zaman bir taraf ağır basarak hareket zikzaklı ve istikrarsız olur. Sağ, muhafazakârdır. Sol ise devrimci, yani yenileşme ve değişime arzulu. Peki orta nedir? Her ikisi mi? Böyle ise, bu tanzimat felsefesidir ve asla başarı kazanamamıştır. Millî değerleri koruyarak yenileşme ve değişime ise, o zaman sağ ve sol arasında fark yoktur. Peki milliyetçi nedir? Sağ mı, sol mu? Komünistlerin bile millîletin çıktığı çağda, bunu hangisine yakıştıralım. Üstün ırk nazariyesine dayalı şovenist ve saldırgan nazi milliyetçiliğini belki en sağa oturtmak mümkün amma, bunun talibi kim? Bu düşünce tarzı ile örnekleri alabildiğine çoğaltmak mümkün. O

halde, sağla, solla, ortayla bu işin içinden çıkılmaz. Biz Atatürkçülük düşüncesine bağlı Kemalistiz. Bizim sağımız solumuz yoktur. Sağdan soldan esen rüzgârlara göre şaşırın, bunalan bir ortamda değiliz. Biz, istiklâl ve hürriyet aşkı, akılcılık i-ranç ve medeniyet sevgisi üzerinde yükselen Atatürk düşüncesinden hız ve ilham alarak sistemimizi kural, metodlarımızı tâyin ederiz. İşte bunun için biz, lâik düşünceli, devrimci ruhlı, milliyetçi toplumlularız. Kemalistliğimiz de buradan gelmektedir. Atatürkçü Kemalist gençleri Sizler ne sağcı ne solcu, ne de orta yolcusunuz. Alınacak tedbire illâ bir ad koymak ve onu bir cenaha

yakıştırmak gerekiyorsa, bırakın, bunu meraklıları yapsın. Biz halktan, sosyal adaleten, emekten, meşru kazançtan ve namuslu sermayeden yanayız. Solcu mu diyorlar, yoksa daha ileri mi gitmek istiyorlar ne derlerse desinler. yeterli halkın yüzü gülsün. İşte o zaman, ne sağa ne sola bakma doğru ilerli! Biz milliyetçiyiz. Sağcı mı diyorlar, daha ileri mi gidiyorlar ne derlerse desinler. Yeterki Türkün yüzü gülsün. Kemalist gençleri! Siz sağcı da, solu da, ileriyi de kavrayan hacimli, gerçekçi bir üstün görüşün sahibisiniz. Hepsinin üstüne çıkınalı, halk için, millet için, vatan için ileri, daha ileri koşmalıyız.

Makale adı: Sağın Solun Ortası	Basıldığı yer: Ank.	
	Tarifi: 27 Mayıs 1966	No: 15
Süresi: 27 Mayıs	Sayı: 10	Sıra: 1
	Sıra: 1	
Yazarı: KAPLAN, Kadri	Süresi: 27 Mayıs	

DÜŞÜNCELER FATİN FUAD

27 Mayıs düşmanları

27 Mayıs adına, 27 Mayısın sinesinde, 27 Mayıs ruhuna durmadan hançer savrulduğunun farkında mısınız?..

Bir meczup, hâfttan aldığı bir emre uyarak, Atatürk heykeline el kaldırır. Daha ziyade aklıye mütchassıslarınm alâkalanacağı bu menfur hâdise ile derhal Adalet Partisi ve 27 Mayıs arasında irtibat kurularak ve Adalet Partisinin 27 Mayıs karşı olduğunun dellini bulmuş gibi «Evreka... Evreka...» diye bağırma bağırma hamam küllhanından çırıl çıplak sokağa fırlarlar.

Bir Halk Partili Öğretmen kasten yine bir Atatürk büstü kırmıştır. Aynı gayret ve aynı netice: Adalet Partisi 27 Mayıs düşman. Güya Atatürk adına ve Atatürk hassasiyetiyle bir protesto yürüyüşü yaparlar; hiç münasebetli yokken, cadde-lerde dost bir devletin misafir bahriyelle rime sâdırırlar. Ve hele hiç münasebetli olmadığı halde, protesto yürüyüşünün heykel tecavüzlerini lanetlemekten ibaret olan aslı hüviyetini hemen unuturlar ve bütün kin ve gayızlarıyla Devlet ve Hükümet büyüklüklerine küfürler kusarlar, «Teksasın ayısı — Amerikaya kaçtı, geço yarısı — gibi seftilin ezeli mâniler bağırır.

Hiç bir sebebi yokken, yarı ve sırası değilken, ilçide birde Adalet Partisine dönerler; «Haydi 27 Mayısı bağli olduğunu söyle de duyalım» derler. Bu budalaca talepler ara sıra mukabele görür. İcabet ettiği zaman, Adalet partisi adına, 27 Mayıs aslı inkarcısı olunmadığı, bildirilir. Bu sefer de kalkarlar «yalan söylüyorsunuz, sahtekârsınız!» derler.

Çerre çıkan bir parsacı softa, köyün birinde hürâfeler anlatır, serlattan dem vurur. Memlekette irtica hortluyor, tehlike var patridısından hemen sonra tekrar Adalet Partisinin 27 Mayısı girtikle-mek noktasında karar kılınır.

Mecliste, alaylı tavrıyla, hakaret ve istikalleriyle durmadan Adalet Partisi grupunun sınır uçlarında törpü dolaştıran bir küfürbaz, nihayet iki üç kişiden dayak yer; o küfürbazın şahsında, Adalet Partisi tarafından 27 Mayısın suratına sil-le indirildiği hükmü çıkartılır; gazete çürükandanın, baldırı çıplak sokak nümayişine kadar bütün ilerici kuvvetler, milletli Adalet Partisine karşı kıyama dâvet eder.

Mecliste, ihbar üzerine demirbaş dak-

tilo makinelerinin, mes'ul ve vazifeli kimselerce envanteri yapılır; Hâdise evvelâ dışardan Meclise tecavüz olarak yayılır, sonra «Eşkiyalar Meclisi bastı.» denilir, daha sonra da iş döndürülür, dolaştırılır, Adalet Partisinin 27 Mayıs düşmanlığına getirilip, orada karar kılınır.

Adalet Partisini destekliyen gazetelerin ne müşkül şartlar içinde çıktıklarını, ne fedakârlıklarla devam edebildiklerini bilen biliyor. Onların dayısı yok, onların değerlerine su taşıyan yok, onların hiç bir yerdin çıkarı yok, beklediği yardım da yok. Daracak teknik imkânlar içinde ancak hayatiyetlerini devam ettirmenin derdine düşmüşlerdir. Bu yüzden de nese lâ «Adalet Gazetesi» yüreği sızlıya sızlıya, Cumhurbaşkanı, her cümlesi ayrı bir hususiyet ve ehemmiyet taşıyan mesajından ancak o mesajın yirmide biri kadar bir parçayı sülûmlarına alabilmiş ve bu arada Sunayın 27 Mayıs aitt sözleri de, mecburen o yirmiye on dokuzu meyanında aksettirilemiştir. Hemen ertesi günü «Ulus», bizi suç üstü vakalıyor; «Maskeleri bir kerre daha düştü.» diyor ve sırtımızda, «işte 27 Mayıs düşmanları» yaftası, ellerimize kelepece vurulmuşçasına efkârı umumiyeye mahkemesinin huzuruna sürükleniyoruz.

Dünyada hiç bir sevgi yoktur ki; kor-san gemilerinin forsa tokmağı gibi dakika başı kafaya insan de, usanç vermesin. Din yada hiç bir aşk ve muhabbet yoktur ki, saat tik - takları gibi her saniye şüphle, vehim ve hiddete maruz kalsın da bikkun-lığa dönmeyin. Hürmet, devamlı bir mecburiyet halini alırsa, ya yok olur - yahut da bir dalkavuk sahtekârlığa inkişaf eder. Bütün bunlar insan psikolojisinin en basit ve en tabii reaksiyonlarıdır.

27 Mayısın, gitgide bu hâle sokulmak istendiği farkedilmiyor mu?..

Ne kadar gariptir: Adalet Partisinin 27 Mayısı mutlaka düşman olması şart-mış, lâzımımız gibi, hâdiselerin tefsiri hep o noktaya doğru itilip kalkıyor. Ağzıla kus tutulsa para emiyor ve bes yıldır hep bunun davulu çalıyor.

Düşünülün ki; 20 milyona yakın bir vatandaş Adalet Partisiyle aynı volda oldu ğuna göre, hep bu itham ve iftiranın mu-hatabıdır. Ya bir gün sabır taşı çatlar da, 27 Mayıs karşı hakikatın ve hâlâ mevcut olan saygı ve bağlılık; böylesine tarzıkla, böylesine horlamalar ve böylesine hovrat-lıklar karşısında tahammül olunmaz bir-bukluluğa döner de; o 20 milyon ayaga kalkıp «of, yeter be!» diye bağırırsa, «ma dem ki öyle istiyorsunuz, öyle olsun» der se o zaman ne olacaktır?..

Sevilmesi, sayılması, ihtiramla karşı-lanması ve dokunulmazlığının mahfuz tutulması istenen bir mefhum; bu derece

dil pelesengi edilir, istismara tâbi tutulur mu?..

Ben bundan daha azgın bir çılgınlık örneği gösterilemeyeceğine inanm.

Biraz Türk milleti rahat bırakılın da biraz Adalet Partisiyle uğraşmaktan vaz-gecilsin de; 27 Mayıs, sadece idrâk ve haysiyet ölçütleri noktasından bağli olan-lar asıl 27 Mayıs düşmanlarını ve 27 Mayıs hainlerini teshiste zorluk çekmesinler.

Makale adı: 27 Mayıs düşmanları	Beşlediği yer: Ank.	
	Tarih: 24-5-1966	No.: 1359
Yazarı: FUAD, Fatih	Sayfası: 2-5	Sütunu: 1-1
Süreli yayının adı: Adalet		

SİYASİ TARİHİMİZDE 'KOMÜNİSTLİK, TÖHMETİ'

CUMHURİYET

Fahir GİRİTLİOĞLU

«Bu şekildeki itham, Atatürk'ün kurtuluş hareketi için, Anadolu'ya ayak basışının birinci yıldönümü olan 19 Mayıs 1920 de yapılmaya başlanmıştı.»

Kısmi Senato seçimlerinde dahi, siyaset adamlarımızdan bazıların ve siyasi partilerimizden bir kısmının, komünizme meyilli olmakla suçlandırdıklarını, üzümlere gördük.

1965 milletvekili seçimlerinden C.H.P. nin, ekonomik ve sosyal alandaki görüşlerini hülasa eden (ORTANIN SOLU) sloganının, nasıl bir siyasi istiszar konusu haline getirildiği ve (ORTANIN SOLU — MOSKOVANIN YOLU) tarzındaki mükafatlı bir deyim, propaganda alanına nasıl usulakla atıldığı, hiç kimsenin hatırladığını çıkmamıştır.

G.H.P. bir evvelki seçimlerden aldığı bu acı dersten dolayı, son kısmi senato seçimlerinde, ortanın solu deyimini kabul olduğu kadar kullanmaya itina göstermiş ve maksadını, başka kelimelerle ifadeye çalışmıştır.

Bu şekil kınatların mazisi yarım asra yaklaşıyor ve Milli Mücadele tarihimizin ilk yıllarına kadar uzanır. O tarihte (BOLŞEVİKLİK) deyimini ile adlandırılan, bu tarzda bir isnadın yapıldığına; fena bir tesadüf eseri olarak, Büyük Atatürk'ün Samsun'a ayak basışının tam birinci yıldönümünde şahit olmaktayız.

Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından kaleme alınıp, mümkün olan her yere gönderilen 19 Mayıs 1920 tarihli beyannamesi şöyle başlamaktadır: «... Bolşevik namı altında dört yüz senelik din ve devlet düzenimizi olan Moskoflardan çıkmış, muhalif-i şer-i şerif ve meşayir-i kanun olan bir adete kapılan bir takım eşkiya, yatacaı kurtaracağız diye, Anadolu'nun sız sat ve namuskar ahalisini aldatarak, Padişahına, Halife-i Müslimine isyan bayağı çekmişlerdir...»

Beyannamede, komünizmin uzun bir tasvir yapıp bu rejimin, ahlak, din, milliyet, nikâh gibi kutsal müesseseleri ayaklar altına alan bir rejim olduğu anlatıldıktan sonra, Anadolu'da, Milli Mücadele adı altında, kanuna ve meşru hükümete isyan edenlere ahali tarafından uyulmaması istenmiştir.

Bu beyannameden bir yıl sonra, Sadrazam Damat Ferit Paşanın, hükümet vilâyetlere ve resmî dairelere gönderilen daha tesirli bir beyannamesine şahit olmaktayız. Bu beyannamesinde, Sadrazam Paşa şöyle demektedir:

«... Sarktan memlekete giren bolşevikliği bütün memlekete kabul ettirmek için, Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Hukuk adı altında, bir takım teşkilâtler kurmaktadır.»

Bu suretle, Damat Ferit Paşa, kısmen de Padişah Vahdettin' ağından olmak suretiyle, Milli Mücadele hareketini, bir bolşeviklik yani komünistlik hareketi olarak vasıflandırmış, bu milli dövayı halkın gözünden küçük düşürmek için en şen iftirayı yapmaktan çekinmemiştir. İLâkin, o gün, bugün, her ileri hareket ve bu hareketin idderlerine, komünistlik ve bolşeviklik damgası vurmak âdeti de, teessüs etmiştir.

Büyük Önder Atatürk 14 Ağustos 1920 tarihinde ve Doğu Anadolu'nun Ermeni işgalinden kurtarılmasının yakın olduğu günlerde, Sovyet Rusya-

nın Kafkas politikasını ve iki memleket arasındaki dostluk sebebiyle, bu dostluktan Ermeni meselesinin hali konusunda, ne suretle faydalanmanın kabul olabileceğini, T.B.M. Meclisinde, açıkladığı sırada; Zihinde yanlış kanaatlerin doğmasından duyduğu endişe ile, sözü bolşevikliğe getirmiş ve bu rejimi Türkiye'nin kat'iyetle reddettiğini söyleyerek aynen şöyle demişti:

«... Bizim nokta-i nazarıma göre, milletimizin temini hayat ve teallisi, kendi kabiliyeti hazmivesi ile mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat; esas itibarıyla tetik olumsuz bizim nokta-i nazarıma (KI HALKÇILIKTIR) kuvvetin, kudretin, idarenin, doğrudan doğruya halka verilmesidir. Halkın elinde bulundurulmasıdır. Yani, şüphe yoktur ki, bu, dünyanın en kuvvetli bir esası ve prensipidir...»

1920 Ağustosunda Millet Meclisi huzurunda ilk defa ifade edilen (HALKÇILIK) deyimini, Atatürk tarafından Türk toplumuna verilerek istenilen sosyal ve ekonomik düzenin bir ifadesi olmuştur. Milli Kuruluş Hareketi (HALKÇILIK) iktisade dayandırılmış ve bu ilke bütün teşebbüslerde hareket noktasını teşkil etmiştir. Şu kadar ki, Halkçılığın tarif ve izahında, o gün için ve o gündeki şartlar altında, bunu bir bolşeviklik hareketine benzetmeler olmuştur.

Hiç şüphesiz; Anadolu İhtilâli ile devletin bir yandan politik bünyesini değiştirmek hedefi güdüürken, diğer taraftan buna paralel olarak; memleketin sosyal yapısını değiştirmesi gereği düşünülmüş ve böylece halkın görüşü Anadolu İhtilâlinde kendisini kuvvetle hissettirmişti.

Atatürk bu konuşmasından sonra, 13 Eylül 1920 tarihinde 1921 Anayasasının menesini teşkil eden (HALKÇILIK PROGRAMINI) Meclise verdiği gibi, Büyük Millet Meclisinin ikinci toplantı yılım açış nutukunda 1 Mart 1921 günü (İç politikada, amacının Halkçılık olduğunu) açıkça ifade etmiş ve nihayet; Anadolu - Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Halk Fırkasına inkılap edeceğini açıklayan meşhur 9 Nisan 1923 tarihli beyannamesinde, şu önemli cümlesi yer aldı:

(TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BİR HALK DEVLETİ VE HÜKÜMETİ TEŞKİL ETTİ.)

Atatürk 1923 tarihinde yaptığı ve açık beyanının her türlü tebliğkesini göze almıştır. Her türlü vehim, tezyir ve iftira kasdının neticesi olarak kendisine karşı yapılacak olan (BOLŞEVİKLİK — KOMÜNİSTLİK) isnatlarını beldeyordu. Bütün bu isnat ve iftiraları yenebilme gücünü kendinde görüyordu.

Zira; B.M.M. nin üçüncü toplantı yılım açarken 1 Mart 1922 de söylediği nutukta:

«... Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisiz, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok, refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh, T.B.M. Meclisi Hükümetinin siyaseti iktisadiyesi, bu gaye-i asliye-i istihale mahtuttur...» diyordu.

Büyük Atatürk'ün Türk köylüsü hakkındaki bu konuşması dahi, yankılar yaratmış, o tarihte İstanbul basınına ait bazı vehimli kalemler, bu noktada komünizmin işaretlerini bulduğunu iddiasına kalkmışlardır. Tıpkı 40 sene sonra, sosyal güvenlik ve sosyal adalet ilkelere üzerinde duran siyasetçilerimize, yapılan komünistlik isnatları gibi...

Makale adı:	Siyasi tarihimize 'komünistlik, töhmeti'	Basıldığı yer:	İst.
Tarhi:	24-6-1966	No.:	15049
Sayfası:	2	Sitnumu:	1
Yazarı:	GİRİTLİOĞLU, Fahir		
Süred, yayının adı:	Cumhuriyet		

MERHABA

Kadircan
KAFI

TELCÜMAN NANKORLER...

Türkiye'de «Sosyalist» ve «Solcu» olmakla öğrenimlerin nasıl aşağılık bir maksadın ve tutumun kulluğunu ettikleri artık apaçık bellirmiştir. Bu gibilerin hele öğretmenler arasında da bulunmaları son otuz senelik milli (!) eğitim idarecilerinin en büyük günahları, hiyanetleri, nankörlükleridir.

27 Nisanda yazdığım habere 31 Temmuzda cevap verdi. Daha önce ise idaresi altındaki okulum kadını erkekli sekiz on öğretmenin imzasıyla bana mektup yazdırarak savunmasını yapmağa kalkmıştı. Ben «teşhîr etmiş olmayım» diye adını açıklamamıştım, o kendî kendini teşhîr etti.

Öğretmenler arasında solcuların çok olduğuna bizzat namuslu, milliyetçi ve vatansever öğretmenler pek üzgündürler. Öğretmenliğin herşeyden önce Türk Milletine hizmet, Moskof tehlikesine karşı direnme mesleği olduğunu unutuyorlar, kendilerini yediren, içiren, giydiren, okutan Türk Milletine nankörlük ediyorlar. Serbest meslek sahiplerinin solcu ve sosyalist olmaları sapıklıktır ama bilhassa öğretmenlerin solcu ve sosyalist olmaları hiyanettir; bu hiyanet o kadar ağır ve tehlikelidir ki asla müsamaha edilemez. Zira Türk Milleti bunlara yeni nesilleri usaklaştırın diye para ve emek vermiş değildir; yeni nesilleri milli ruhla, millî aşkla, millet sevgisi ve düşmana karşı kınle silâhlanmış olarak yetiştirsinler diye mukaddes bir meslek bağışlamıştır.

«Asılsız» diyor, tutumunu iftira ediyor; «seviyesiz» diyor, seviyesizliğin son derecesine düşüyor. Üç beş oy için yazsaydım oy verecek olanlar hakkında yazardım. İnanç larımı üç beş değil, yüz milyon oy için bile feda etmez. Tutumunda ancak «millî çıkarlara» var, zira savaşımızı «Türkiye» gemisini içeriden kemiren farelere karşıdır. Müslümanlığımız «iddia» değil gerçektir. İnançları solcuların sömürdükleri görülmüştür ama imanlı ve milliyetçi olanlar buna asla tenezzül etmezler.

Yazdıklarım namuslu, vatansever, imanlı ve Türk milletine layık öğretmenlerin anlattıklarıdır.

Moskofların «Bizim Radyo» sında solcuların sağmaları coşkun övmelerle okunur; bizim yazılarımız münasebetiyle ise bize sövülür. Solcu gazete ve dergiler bu gibilerin zarvalarını, fesatçı gayretlerini alkışlarlar, bize iftiralılar ederler. İşte aramızdaki fark budur. O uğursuz radyo ile o fesatçı dergi ve gazetelerle aynı fikirde olmasalar da onun fikirlerini benimserler miydi? «Yurtsever bir kişi» olduğumu hem kabul etmek hem de «savunma» yerine «saldırı» ya geçmek şaşkınlığım göstermiyor mu? «Tarlancı» olanlar solcular ve sosyalistlerdir. Fırsat bulsalar Türkiyeyi de talan edeceklerdir ve bu fırsatı yaratmak için çabalıyorlar.

«Atatürk ilkerleri» diye bir laf tutturmuşlar, Atatürk solcuların nerede görülürlerse ezilmelerini vâsiyet etmişlerdir. Kaldı ki biz Atatürk'ten önce Allah'a inanırız, zira Atatürkde, Fâtihde, Sezarda, hattâ Hazretî Muhammed'de Allah'ın kullarıdır. Allah yolunda ölenlere nusrat, Allahsızlara lanet!...

Yazarı: KAFI, Kadircan	Makale adı: Nankörler...	Basıldığı yer: 1st.	
		Tarihi: 22.8.966 No.: 1739	Sütunu: 7
Sürekli yayının adı: Tercüman		Sayfası: 3	

MERHABA

Kadircan
KAFLI

Mustafa Kemal'in Komünist Partisi !..

Rusyada 1917 Kasım ayında patlak veren Bolşevik İhtilâli bütün dünyayı komünist ve Rus sömürgeci yapmak gayesini güdüyordu, bu ihtilâlin ardında Rus emperyalizmi vardı. Nitekim ilk günlerde «bütün milletlerin istiklâllerine saygı gösterilecektir» denildiği halde çok geçmeden Rus Çarlığının istilâ ettiği Türk toplulukları «Rusyanın esirleri» olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşından sonra bu esirler arasında, Polonya, Doğu Almanya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Çekoslovakya gibi bir çok memleketler daha sokulmuşlardır. Bu yoldaki çabalar sürüp gitmektedir, Rusya bir taraftan Türkiye ile iyi münasebetlerden bahsederken bir taraftan da «Birim Radyo» ve ajanları vasıtası ile Türkiye'de «Kızıl İhtilâl» çıkarmaya çalışmaktadır, bu Moskof ajanları geçen Cumartesi günü Ankara'da bu ihtilâlin ilk provasını yaptılar.

Türk İstiklâl Savaşı yalnız İngiltere'ye, Fransa'ya, İtalya'ya ve İngiltere'nin eskiya çetesi olan Yunan ordularına karşı yapılmamıştır, komünist Rusya da Türkiye'yi istilâ etmek gayretindeydi. Su farkla ki birinciler bu işi silâhla, Rusya ise Türkiye'ye nifak saçarak ve ajanlarını Türkiye'ye sokup devleti şeytanca ele geçirmek suretiyle başarmak istemişlerdir. O zaman Türkiye'ye silâh vermişse bu işikeyi Yunanlılara kaptırmamak ve en kısa zamanda kendisi ele geçirmek içindi. Yani öyle bir zampara durumunda idi ki saldınaya uğrayan kadını saldıranlardan kurtarmış görünecek, fakat kendisi onun namusuna, şerefine daha alçakça saldıracaktı.

Bu maksatla Ruslar Moskovada bir takım Türk isimli hain ve alçaklara ihtilâl ve hıyanet usullerini öğrettiler, bazılarını Türkiye'ye soktular, «Halk İştirakiyon Fırkası» denilen «Komünist Partisi» ni kurdurdular, bu mendeburlar az daha devleti ele geçiriyorlardı. Atatürk onlara karşı tedbirler alınmak zorunda kaldı ve hepsini dağıttı.

Ruslar yardım yaparken Türkiye'de «Komünist Partisi» kurulmasını da şart koşmuşlardı, Mustafa Kemal bu partiye fırsat vermedi, Ruslar kızdılar, Mustafa Kemal :

— Kızma birader! Türkiye'de komünist partisi var! Dedim, hemen en yakın, en milliyetçi ve güvenilen arkadaşlarına «Yeşil Ordu Cemiyeti» ve «Türkiye Komünist Partisi» kurdurdu.

Belki şaşarsınız! Sasmayınız, biz havadan laf etmeyez. İstiklâl Savaşı sırasında en mühim istibharat işlerinde, hükümetin fikir ve siyaset organı olan «Hâkimiyet-i Millîye» Gazetesinde çalışan değerli meslekdaşımız Feridun Kandemir bu konuyu «Atatürk'ün kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Somrası...» İsmiyle, vesikalarıyla ve bütün ayrıntılarıyla yazdı, 192 sahifelik bir kitap halinde neşretti.

13 Ekim 1920 tarihli «Hâkimiyet-i Millîye» Gazetesinin baş makalesinde Rus ihtilâlinde ve Türkiye'de bahsediliyor «Bolşevizm inkılâbı, bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil, pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi, onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek, onun usullerini şekil itibarıyla aynen taklid etmekten de o derece hazer edeceğiz. Her şeyde körü körüne taklidçilik fenadır. Bilhassa inkılâpçılıkta!»

«Komünist Partisi» nin kurulduğunu bildiren genelgede Mustafa Kemal imzası da vardı. Paşalar «Yoldaş» oldular!

İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra «Komünist Partisi» ne lüzum kalmadı, kapatıldı. Hatta Mustafa Kemal bir kaç sene sonra Eskişehir'de: «Komünizm Türk milletini için en büyük tehlikedir, nerede görülürse ezilmedir» dedi.

Ruslar o zaman Türkiye'yi komünizmle istilâ edemediler, fakat bu maksatla Türkiye aleyhinde ne mümkünse yaptılar, Moskof ajanları «Atatürkçüydüz!» diyorlar. Atatürkün vasiyetine uyarak onları hükümet ezmezse milletçe ezmek; Hükümeten de hesap sormak gerekir.

Makale adı: <i>Mustafa Kemal'in ...</i>	Basıldığı yer: <i>157.</i>	
	No.: <i>1931</i>	Sütunu: <i>7</i>
fazarı: <i>KAFLI Kadircan</i>	Tarihi: <i>20.11.66</i>	Süreli yayının adı: <i>Tercüman</i>
	Sayfa: <i>3</i>	

ATATÜRK ve CUMHURİYET ÜÇÜNCÜ DÜNYA

Doç. Dr. Cavit Orhan TUTENGİL

İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

Az gelişmiş ülkeler topluluğunu anlatmak için kullanılan «Üçüncü Dünya» kelimesinin yaygınlik kazanması gerçik 1955 yılında toplanan «Bandong Konferansı» na bağlanabilir. Fakat, sömürgecilik döneminde bırakarak «millî uyanış» basamağına ulaşan ya da «müstevlî» lerî ülkelere-ründen atmak için silâha sarılan «Üçüncü Dünya»-yı nitelenmek için çok önceleri kullanılan «mâzûm milletler» terimi Mustafa Kemal'a aittir. Bunun içindir ki günümüzde sık sık kullanılan az gelişmiş ülkeler teriminin göbek adı Atatürk tarafından konulmuştur, diyoruz.

«Mâzûm milletler» sözünün Atatürk tarafından ilk kullanılışı 3 Ocak 1922'dir. Ukrayna temsilci General Frunse şerefine verdiği bir sözünde Atatürk, Birinci Dünya Savaşının bütün insanlığın düşüncesinde önemli izlenimler bıraktığını, Afrikalıları savaş içinde yakından tanıdığını belirttikten sonra şunları söylemiştir: «Müstevliler ve onların müteceviz orduları kendilerini hiç bir vakit taziykten hâli kalmadı. Fakat bu taziyke ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir, hareketine karşı duramayacaktır. Bütün mâzûm milletler zâllimleri bir gün mahv ve nâbut edecektir. O zaman dünya yüzünden zâlim ve mâzûm kelimeleri kalkacak, insanlık kendine yakışan bir haleli içtimaiyeye mazhar olacaktır». (1)

Türkiyenin açtığı çığır

7 Temmuz 1922 tarihli konuşmasında Türkiye'deki Kurtuluş Savaşının evrensel yanına işareten Atatürk'ün söyledikleri daha da anlamlıdır: «Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret şâf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mâzûm milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirmeye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakiki icabını takip edecektir». (2)

Atatürk istilâci düşüme, başka bir deyişle emperyalizme ve kapitalizme karşı Türkiye'ni açtığı çığırda Afrika ve Asya uluslarının da mutlaka geçeceklerine yürekten inanıyordu. 1933 martında yaptığı şu konuşma, uzak görüşlülüğün ve çağdaş dünya anlayışının en değerli belgeleri arasında sayılmak geriktir: «Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin de uyanışlarını böyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyete kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vukubulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklerle ve bütün mânilere rağmen muvaffak olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemeleceçlik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeden yeni bir âhenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır». (3)

Atatürk'ün dünya sorunlarını ele alınmasında gözönünde tutulmasını istediği temel ilkelere 21 haziran 1935'te Gladys Baker'e verdiği demeçte açıklıkla ortaya konulmuştur: «Eğer devamlı sulh isteniyorsa insan kütelerinin vaziyetlerini iyileştirecek beynemilî tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyet-i umumiyesinin refahı, eşlik ve taziyken yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, sevgülülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir». (4)

Görüldüğü gibi Atatürk «üçüncü dünya» konusunda, ceylen planında olduğu gibi düşünce alan-

Atatürk'ün önderliğinde başarıya ulaştırılan Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen Cumhuriyetin kuruluşu, bir gün uyanacaklarından emin olduğu Asya ve Afrika ulusları arasında kalınarak bazı Avrupalı liderleri de etkilemiştir. Mussolini kendisi için «Milano Ankara'sının Mustafa Kemal'i derken Hitler de «Onun ilk talebesi Mussolini, ikinci talebesi de benim» diyordu (5). Hindistan'dan Tunusa kadar, ulusal kurtuluş savaşlarını başarıya ulaştırın bazı liderlerin bu etkilenmeyi dile getirdikleri görülür. Şu sözler 1963 yılında Pandit Nehru tarafından söylenmiştir: «Kemal Paşa, gençlik günlerimde, benim kahramanımdı... O, Doğu'da modern çağın yapılarından biridir. Onun en büyük hayranları arasında bulunmakta devam ediyorum.» 1965 yılında Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba ise şöyle diyor: «Sakarya Savaşı, Sakarya zaferi yirmi yaşının en kuvvetli hatırası olmuştur. O zamanlar kendi kendime diydüm: Acaba ben de ulusumu böylesine seferber edemeyim, onun ruhuna bu kurtarıcı hamle, bu dizgin tanımaz ihtirası aşırıyım mı?» (6).

Atatürk'ün ölümü üzerine bir Çin gazetesinde yer alan aşağıdaki satırlar objektif ölçüler içinde Atatürk'ün etkisini izlemektedir: «Onun sayesinde ki, Çin'den Tuna havzasına kadar bütün milletler, aynı idealin etrafında kardeşçesine birleşmişlerdir. Bu ideal şudur: Hürriyet ve millî istiklâl emperyalistlere ve ecebe müstevillere karşı her ne pahasına olursa olsun müdafaa etmek ve asri bir devlet vücutu getirmeye çalışmak. Büyük ölül, bu iki işin birincisini tamamiyle ve ikincisini de kısmen yapmıştır.» (7).

Atatürk Türkiye'sinin «üçüncü dünya» ile ilişkileri köthü bir dönemden de geçmiştir. Son yıllardaki yeni belirlilere rağmen bu köthü dönem izlerinin tamamen silindiğini söylemek maalesef mümkün değildir. Cezayirin özgürlüğü için can verenlerin koynundan «Kurtuluş Savaşı Mustafa Kemal'in resimleri» çıkarılan Birleşmiş Milletler'deki Türk delegasyonu oyun «mâzûm milletler» aleyhine kullanmakta idi. Bu tutumun yıkılışı, kadar tahribatı da büyük olmuştur. Az gelişmiş ülkeler açısından Türkiye'nin önderliği bugün tartışma konusudur.

Sonuç

Atatürk'ün özlemi gerçekleşmiş, gün nasıl a- çarıyorsa «mâzûm milletler» de uyanmışlardır, özgürlüklerini kazanmışlardır. Ne var ki, iktisadî bağımsızlıkla perçinlenmiyen kurtuluş savaşlarının amaca ulaştırılmayacağı çok geçmeden anlaşılacaktır. «Üçüncü dünya» şimdi de eyeni sömürgecilik (8) karşısında verdiği savaşların içindedir.

- (1) Atatürk'ün Söyley ve Demeçleri, Ankara 1952, C. II, s. 29.
- (2) Adı geçen eser, s. 40.
- (3) Atatürk'ten Düşünceler, Ankara (T.S.), 2. baskı, s. 17 (Derleyen: E. Z. Karal)
- (4) Atatürk'ün Söyley ve Demeçleri, Ankara 1954, C. III, s. 97.
- (5) Bk. Ağlayan Dünya, İstanbul 1964, s. 27 (Derleyen: M. Ender)
- (6) Atatürk İçin Diyorlar ki, İstanbul 1965, s. 194 (Derleyen: S. Çiller)
- (7) Bk. Aynı Tarih, S. 60 Mikerrer, «Atatürk'ün Vefatları» özel sayısı, s. 196.
- (8) Yeni sömürgecilik «Afrikaya bir elle bağımsızlığın verip öteki elle onu geri alma metodu» diye tanımlayan Nkrumah'nın aynı adı taşıyan

311, C. Orhan

Atatürk ve Üçüncü Dünya

Cumhuriyet

Baskın yer:	1. İst.
No.: 15192	Sifuru: 1
Tarih: 15-11-1966	Sayfası: 2

Lâiklik ilkesine aykırı bir dalkavukluk örneği

YENİ İSTİKLAL

Osman Erkmen

Yeni İstiklal gazetesinin 235. ci sayısında «Lâiklik ilkesine aykırı bir dalkavukluk örneği» diye takdim edilen şiir okunmuş sunuzdur.

Eski Türkçe fotokopisi ile suretli basılmış ve Ali Hâdi adında bir dînîsize ait olan «GAZİ» başlıklı, dalkavukluk örneği şirir:

Çok görme rûkû etse de
karşında bu millet
Hoş geldin eyâ Gazi-i serdar-ı
hanıyyet.

beyti ile başlıyor ve
Her yaptığın iş hârikadır,
her sözün âyet
Kavmin otalım sen bize din
eyle inayet.

Din istemeyiz, öyle Arap
felsefesinden.
Gâzi! Bize bir din de yarat
Türk nefesinden.

beyti ile bitiyor.
Şuna çok dikkat edilmelidir
ki: rûkû ve secde yalnız Allaha
edir, kullarına değil! Âyet, yalnız
Allah kelâmıdır, kul sözü
değil! Allahdan başka hiç kimse,
ân inayetinde bulunamaz.
İslâm dînî, dînlerin en mütekâ-
mill, bütün kâinatın ve insan-
hın dînidir. Arap felsefesi de-
ğildir.

Bu dalkavukluk örneği yazı
Mustafa Kemal'in harf inkılâ-
bından önce yazılmış idi. Böyle
yazılar harf inkılâbından sonra
da devam etmiş ve e'ân da de-
vam etmektedir. Bizim, Nu-
reddin Rüşdî Bingöl'ün küçüklük
kır esp kitabı olarak 1937 de
İstanbulda basılan «Dümlupınar
Duygularından Türk Erişlerine
Armağan» adlı kitabında da ba-
zı dalkavukluk örnekleri gözü-
memiştir. Bu kitabın 5. ci sah-
fesindeki «Atatürk» adlı şiirin-
de şöyle diyor:

- 1 -

Gelmeli yer yüzüne birgün eşin
Türke can verdi ilâhî güneşin.
Verelim uğruna bu canı peşin
Türke can verdi ilâhî güneşin.

- 2 -

Bilmem Allaha mı yükseldi
sesin.
Bin hayat verdi bir nefesin.
Söyle dâhî mi peygamber mi
nesin?
Türke can verdi ilâhî güneşin.
Şair bu şiirine başlamadan
önce şöyle bir giriş yapıyor :
«Bize benliğimizi, varlığımızı
veren balâskârımızı bir sembol

Dalkavuk şair burada M. Ke-
mali benzetecek hiç bir şey bu-
lamayarak onun fânî kud-
retini, Allahın kuvvet ve kud-
retine benzetiyor. Zira Allahın
«KÜN = ol» emriyle herşeyin
olması ile, onun fânî kudretini
arasında bir ilgi kurmaya ça-
lışıyor. Aynı zamanda ona:
«Söyle dâhî mi, peygamber mi
nesin?» demekle, «sen ya pey-
gambersin veya bir dâhîsin»
denek isteniyor.

Dalkavuk şair aynı kitabın 6.
ci sahifesinde «Atatürk İstan-
bulda» adlı şiirinde şöyle diyor:

Kalkın ey zill-i ilâhî geçinen
İhtâkânlar.

Kalkın ey hâkim-i mütlak
.....kesilm. zisânlar.
Dizilin saf saf olup ey kuru
kof Sultanlar.

O rehakâr-ı vatan, dâhî-i
devran geldi.

ve buna benzer bir çok şağma
sapan dalkavukluk örnekleri ve-
riyor.

Bu ve buna benzer şiirler :
«Ben de bir fânîyim, ben de bir
gün toprak olacağım» ve «Be-
nim nâgiz vücudum elbet bir
gün toprak olacaktır» diyen M.
Kemal'in görüşüne ve lâiklik
ilkesine aykırıdır.

Bir fânîyi (hâşâ) Allahlaştı-
mak, (âlemlere rahmet olarak
gönderilen yüce peygamber Hz.
Muhammed (S.A.) den sonra
hiç bir peygamber gelmeyeceği
hâlde M. Kemalî Türkün pey-
gamberi (!) olarak göstermek
yirminci asır medeniyet anlayı-
şına ve modern lâiklik prensip-
lerine aykırı çirkin bir müşrik-
lik örneğidir.

Meşhur olmayı Zenzem ku-
yusuna işemekte bulan, dünün
Ali Hâdi'si ve Nureddin Rüşdî
Bingöl'ü ne ise, bu zamanda O.
Nuri Çerçman'ı, Behçet Kemal
Çağlar'ı ve Fazıl Hüsni Dağ-
larca'sı da aynıdır.

İnsanların bu hususta yapa-
cağı bazı şeyler vardır. Huku-
kullaha (Allahın hakkına) te-
câvüz etmemek, Allahı Allah,
Peygamberi peygamber ve di-
ğer insanları da insan olarak bil-
mek lâzımdır. Kulların, Allaha
inanmak ve O'na ibadet etme-
le mükellef olduğunu bilmesi lâ-
zımdır. İnsanların, Allahlaştı-
rılmıyacağını, ve bu hususun
mülâttan asırlarca önce Mısır
ve Babilde Firavun ve Nemrut-
lar devrinde olduğunu ve nihâ-
yet kendilerine Tanrı gözü ile
bakan kimselerin de helâk ol-
duğunu bilmek lâzımdır.

Enst bir kimsede diğer bir kim-

ters istikamette tezahür eder.
O sevgi, olem ve ızdıraba gö-
ner.

Allahın yarattığı bir kulu se-
viyorum diye Allah (C.C.) ve
Peygamber (S.A.) sevgisiz bir
yana atarsak o sevgi boştur ve
felâket sebebidir.

Sen ey! Eli kalem tutan ya-
zar ve şiir. Allahın sana ver-
miş olduğu nimetin kadriyi bil,
şükürünü edâ et, haddi aşma.
Şayet mahiyetini bilmediğin si-
mirden geçmek istersen, Cehen-
nemde devamı kalacağım u-
nutma. Makalelerinde ve
şiirlerinde dalkavukluk yap-
ma. Sevgide ölçülü ol, rıya-
dan, yalandan, vatana ihanet-
ten ve her türlü bozguncu fikir-
lerden vaz geç. Kalbin yalnız;
dinin, milletin ve vatanın için
çarpısın. Çarpısın ki senin hak-
ki insan olduğunu öğrenelim. Bu

Makale adı :	Lâiklik ilkesine aykırı bir...	
	Basıldığı yer :	İstiklal
Yazarın adı :	Osman	
	Tarih : 25.6.67	Sayfa : 2
No. : 282	Sütun : 1	
	Sıra : 1	

Pencere

Yeniden Samsun'a çıkmak

Türkiyede bir toprak ağası kalkar bir broşür hazırlar, Türkiyenin bütün ilerici ve reformcu güçlerini komünistlikle itham eder. Amerikan ayduluğunu ve usaklığını göklere çıkarır. Atatürk'ün «İstiklâl» ilkesine yüzde yüz ihanetin bu kara belgesi ordunun subaylarına ve assubaylarına yetkili kişilerin kanallarından dağıtır.

Aynı hepimize yetecek kadar acı bir gerçektir bu!
Türk Silahlı Kuvvetlerinin sorumlu mevkilerinde bulunların dikkate üstüne eğilecekleri bir büyük dava vardır. Ordunun çeşitli kurslarında, kurmaylık eğitiminde, yüksek kumanda seminerlerinde kimlere hangi kursüler emanet edilmiştir?

Biliyoruz ki iktisat ve sosyal bilimlerde subayların eğitimi için birtakım sivil yüksek askeri kurumlara gidip konferanslar ve dersler veriyorlar; acaba bu derslerin mahiyeti nedir?

Eoğlu Ticaret Odalarıyla, iş adamlarıyla menfaat şebekesini kurmuştur. Yabancı kumpanyalarla ortaklaşa memleketi sömürerlerin gözde adamıdır. Gider kurmayların karşısına çıkar saatlerce yabancı sermaye propagandası yapar. 76 bin dönümlük toprağa sahip zati muhterem, Türk subayına gönderdiği broşürde Türk halkını değil elbette kendi çıkarlarını savunacaktır. «Türlü-çeşitli ortaklıklarda hasır neşir iktisat profesörü de elbette yabancı sermayenin propagandasını yapacaktır.

Bu konuda dikkate değer bir örnek verelim :
Teknik Üniversite Petrol Kürsüsü başında bulunan Prof. Ekrem Göksu yabancı petrol kumpanyalarının savunmasını gazete köselerinde yaparak meşur olmuştur. Bu zati muhteremin petrol davasında yabancı sermayeyi tutması kendi bileceği bir iştir. Üstelik Bay Ekrem Göksu, Amerikalılar tarafından her ay binlerce lira ile finanse edilen kürsünün başındadır.

Bundan sonrası Sayın Profesörün yayınladığı «Türkiyede Petrol» adlı kitabından beraberce okuyalım. Diyor ki Bay Göksu:

«— Maden Fakültesinde okuttuğumuz petrol jeolojisi derslerinde 6326 sayılı Petrol Kanunu hakkında öğrencilerimize her yıl su sözleri tekrar ederiz (Petrol Jeolojisi Ders Notları S. 57) :

«1954 senesi Türkiye petrolleri tarihinde en önemli yeri işgal edecektir. Zira 7 Mart 1954 tarih ve 6328 sayılı Türk Petrol Kanunu devletçilik zihniyetinden ayrılmış modern, gerek yerli ve gerekse yabancı sermayenin iştirakini mümkün kılan yeni bir çığır açmıştır.»

Görülüyor ki, Amerikan petrol kumpanyalarının müşaviri Max-Ball'un hazırladığı ve İsmet Paşanın Meclis kürsüsünde :
«— Kapitalizasyonları geri getiriyor» diye ilân ettiği kanun. Teknik Üniversite ders kitaplarında propaganda konusudur.

Dahası var :
İşte bu kafada olan Profesör Bay Ekrem Göksu yıllardan beri Yıldız Milli Savunma Akademisinde subaylara petrol politikası konusunda ders vermektedir. Bunu da aynı kitapta açıklamaktadır :

«— Yıldız Milli Savunma Akademisinin General, Albay ve her Bakanlığa bağlı yüksek dereceli memur ve idare amirlerinden müteşekkil seçkin topluluğu karşısında (Türkiyenin yeraltı servetleri ve petrol davası) konusunda konferanslar vermekteyiz.»

Bu konferanslarda subaylar Bay Ekrem Göksu'ya yabancı kumpanyaların oyunlarına dair sualler soruyorlar, Profesör büyük safiyetle bu sualleri cevaplandırıyor. Max Ball Kanunundan sonra memlekete gelen yabancı kumpanyaları ne şartlarla karşıladığımızı da şöyle anlatıyor :

«— Sunu da arz edeyim ki, biz petrol aramalarını ecnebilere açtığımız zaman burasının Arabistan ve Kuveyt olmadığını biliyorlardı. Arabistana veya Kuveyte gidecek şirketlere verilebilecek ortada yapılmış bir şey yoktu. Ama biraz evvel size gösterdiğim haritayı; biz Amerikalıların eline teslim ettik, dedik ki, buyurun birinci derecede şu saharalar mühimdir ve doneleri budur. Bunlar arasında milyonlarca liralık jeolojik araştırma raporları - çoğu gizli idi ve biz dahi göremezdik - 100 bin metre sondaj vardır. Her türlü bilgiyi size veriyoruz. Arayın, size bunları bilerek veriyoruz.»

Türklerin bile görmedikleri gizli raporları yabancı kumpanyaların eline teslim etmek, milyonlarca liralık jeolojik araştırma çabalarını eloğluna hediye etmek, ve bizim milli petrol şirketimiz TPAO'yu kundaklamak!..

İşte petrol politikamızın temeli bu olmuştur.
Ve bu politikamızın avukatlarından biri de Türk Ordusunun subaylarına devamlı surette yabancı petrol kumpanyalarının propagandasını yapmak vazifesine getirilmiştir.

Türkçe sözlükte insaf diye bir kelime vardır, Türk Ordusunun subayları Amerikalılara maasla bağlı yabancı kumpanya savunucularından petrol davasını, ve toprak ağalarından komünizm - kapitalizm konularını mı öğrenecek?

Bu bir garip hikâyedir. Teknik Üniversite kürsülerinden Yıldız Harb Akademisine kadar Max Ball kanunu reklâmı yapılır. Sökedeki çiftlikten Türk Ordusuna broşür dağıtılır, ve sonra Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Amerikayla imzalanmış 54 ikili anlaşmadan 24'ünün metni olmadığını açıklar.

Çağlayangil'in dün A.P. Grupunda söylediğine göre, bu 24 ikili anlaşmanın metni Dışişleri arşivlerinde bulunmadığı için suretleri Amerikadan istenmiştir.

Yazık, yazık.. Cumhuriyet devleti devlet olalı bu kadar çözülmemiştir; Mustafa Kemal dirilip de aramıza katılsa bu durumda ilk yapacağı iş yeniden Samsun'a çıkmak olurdu.

İbrahim Selouk

Makale adı :

Yeniden Samsun'a çıkmak

Tarih : <i>1.4.54</i>	No : <i>15325</i>	Basıldığı yer : <i>İst.</i>
Sayfası : <i>2</i>	SÖtunu : <i>7</i>	

Atatürk'ün devrimci Türkiyesinde şeriat özlemi çeken gençler yetiştirme çabası gösterilmesi, tehlikeli bir gelişmedir. Bazı okullarda Atatürk'le ilgili kitapların bile kitaplıklardan çıkarılması; kararı alınmaktadır. Bu bakımdan gerçekçi Atatürkçülere önemli görevler düşmektedir. Aşağıdaki yazı, Atatürkçülükaleyhtarı bir tehlikeye ve eğitimdeki akıl dışı çabalara işaret etmektedir.

Şeriat özlemi duyan gençler...

ULUS

Numan KARTAL

Lise Edebiyat Öğretmeni

Atatürk Türkiye'sinde şeriatın özlemini duyan gençlerden söz etmek mutsuzluğuna düşmenin verdiği acıyı duymamak olanağı yoktur. Bizli, böyle bir yargıya varıran eğitim düzenindeki uygulamalar ile bunun sonucu olarak görülen somut örneklerdir.

Bilindiği üzere Türkiye'de okullar, özelliklerine göre iki bölüme toplanırlar. Birinci bölüm Anayasa ilkeleri ile Atatürk ilkelerinin gerçekleştiricisi, Türk halkını çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma görevi ile yükümlü olan devrimci okullardır. Diğer bir deyişle bilim üzerine kurulmuş akılcı okullardır. İkinci bölümün Anayasasının ışığı altında toplumun dinsel görevlerini yerine getirecek olan imam-hatip okullarıdır.

Görünüşte böyle olan bu okullar, aslında böyle değildir. Gerçek devrimci okullarda gerekse imam-hatip okullarında uygulanan eğitim; buralarda okuyan öğrencileri şeriatın özlemini çekerek biçimde yetiştirme çabası da olduğunu göstermektedir. Bu gün Türkiye'nin hangi okuluna giderseniz gidiniz, şu sözlerle sık sık karşılaşsınız: «efendim, Tefik Fikret, Tarihi Kadim isimli şiirinde Tanrı'yı inkâr ediyor. Bizli, toplumsal görüşleri savunan ozanlar ile yazarlar din sığıştırmaya çalışıyorlar. Sevmiyoruz bu adamları, okutmayın bizli. Bizim en büyük sairimiz diğni bütün Mehmet Akif Ersoy'dur. Namık Kemal mi, bırakın efendim. O, toplumsal görüşleri savunmakla bu günkü sosyalistlerin görüşlerine uygun düşünceler savunmuş. Atatürk mü, O'nu Atatürk yapan Sultan Vahdettin'dir. Vahdettin, Atatürk'ü çağırıyor. Ona kara kaplı bir çiçek tap gösterdi. Paşa Paşa, bu çiçek ne dek yaptığınız hizmetler bu kara kaplı kitaba geçti. Şimdi Anadolu'ya gidin, orada çalışın. Bundan böyle yaptıklarınız da bu kitaba geçecek dedi, Atatürk'e beş yüz altın verdi. Sonra Doğu'yu kurtaran Atatürk değil, Kâzım Kara Bekir'dir, «Bunlar gibi daha nice sözler söylenip durmaktadır.»

Bunun nedeni nedir? Kuşkusuz bizler için önemli olan yan, bu noktadır. Kanımızca nedenlerin başlıcaları şunlardır:

1 - Okullarımızda uygulanan eğitim düzeni, çağımızın koşullarına uygun akılcı bir eğitim düzeni değildir. Batıdan aktarılanma önemini yitirmiş yöntemlerin doğunun uyandırıcı havası ile yoğrulmasından doğan bir eğitim düzenidir. Böyle olduğun-

dandır ki, bilgi ile yetenekleri geliştiren, beceriler veren eğitim düzeni özelliğini yitirmemekte, bunun sonucu olarak da topluma oportünist kişiler yetiştirmektedir.

2 - Ders yapıları; öğrenciyi araştırmaya, bilgi ile becerilerini arttırmaya, toplum sorunları ile ilgilenmeye yönelteceği yerde romantik acılara sürüklemektedir.

3 - Dersleri yöneten öğretmenler, eski eğitimin görgü kuralları içinde yetişmiş olmalarının sonucu, öğrenciyi, sevgiye dayanan bir eğitim yerine dayanağı dayanan bir eğitimi uygulamaktadırlar. Bilgi yönünden yetersizlikleri ise öğrenciler yönünden ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

4 - Okulların araç ile gereği yönünden, öğrencilerin gereksinimlerini karşılama açısından yetersiz oluşları; öğrencilerinolumlu bilimden yoksun olarak yetişmelerinin nedeni olmaktadır.

5 - En önemlisi de uygulanan eğitim düzeninin, toplum yararını gözetmeyen bir eğitim düzeni olmasıdır. Gerçekten ki, bugünkü eğitim düzeni, kurulu düzeni sürdürmek, temeli üzerine kurulmuştur. Böyle olduğundandır ki, devrimden yana bir gençlik yerine, tutucu bir gençlik yetiştirmekte, türlü çarpışmalara ayak uyduramayan gençler şeriatın özlemini çekmektedir.

Tüm okulların bu genel özellikleri yanında kurulu düzenin avukatlarını yetiştiren kurumlar olarak da karşımıza imam-hatip okulları çıkmaktadır. Bu okullar çağımız koşulları dışında yaşamaktadır. Okulları birer parti ocağı durumuna getirmişlerdir. Örneğin Sivas İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenleri, 1967 yılının mart ayı için de yaptıkları öğretmenler kurulunda öğretmenler kurulu kararı ile okullarının sınıf kütüphanelerinden Varlık Yayınlarından olan «Atatürk Şiirleri Antolojisi»ni çıkarmışlardır. Aşağıda ki yazılar da 1968 yılı içinde okulun duvar gazetesinde çıkmıştır:

«En açık gezen hayvanlardır. Anne ve kızı açık gezmekle hayvanlığı tercih etmiştir. Domuz, dışısını hiç kıskanmaz. Baba eşini kıskanmamakla domuzluğu tercih etmiştir.» Okulun 4/A sınıfı öğrencilerinden Sükrü Kavrak böyle yazıyor.

«Ben bir yol açıcı idim! Yolu açtım. İşlenecek yeni yollara işaret taşlarını koydum. Size başı yukarıda bir devlet olmanın kayıtsız şartsız bağımsızlığın gururunu ve beraberini verdim... Toprağın, suyun, köyün, köylünün, işçinin, kadın erkek bütün Türk milletinin her nimele la yık olduğunu, efendiliğini ve dünyaya bedelliğini söyledim. Durma! düşersin, iste yaparsın, çabla, güven ve övün dedim. Niçin bu yolda yürütmediniz? Niçin bu yolda yürütüyorsunuz?» dese ne karşılık verebiliriz...

Artık bu eğitim düzeninden vaz geçilmeli; toplumsal, eylemcı, akılcı, kafa yapısını değiştirici; geliştirici bir eğitim düzenine dönülmelidir. Devleti yönetenler, topluma karşı sorumluluklarını bilmeli, parti çıkarlarını bir yana bırakmalı, Atatürk ilkelerinden ayrılmamaya çalışmalı, usullardan çıkarmamalıdır. Aydınlar, usulları erenler, bilinçli kişiler, gençler, kısa deyişle tüm Atatürkçüler birleşmeli, el birliği ile bu soruna çözüm yolu bulmalıdırlar. Devleti yönetenleri uyarmalıdır, tarihi görevlerini yerine getirmelidirler.

106

ADRES: Nispetiye Caddesi
No: 65 İSTANBUL
TELEGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU: 492, İstanbul
TELEFON: 22 44 10 (Central)

YIL: 21, SAYI: 8386

BUGÜN
SAYFA
GO
KURUŞ

Milliyet

2. BASKI

Halk Gazetesi

SİLÂHLİ KUVVETLER ÜLTİMATOM VERDİ

Parlâmento ve Hükûmet tutum göriş ve icraatiyle Cumhuriyetin
geleceğini ağır bir tehlike içine düşürmüştür.

ANKARA, ÖZEL
GENELKURMAY Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celâl Eyceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, dün Cumhurbaşkanı

Hürriyet

TÜRKİYE TÜKLERİNİN

CUMA - 12 MART 1971

GÜNÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessesesi: İZMİR - İZMİR

Müessesesi: İZMİR - İZMİR

**YILDIRIM
BASKI**

ORDU ÜLTİMATOM VERDİ "Hükûmet çekilsin.."

Ordu'da bütün izinler kalktı **BİRLİKLER ALARMDA**

ANKARA, —Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celâl Eyceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, bugün Cumhurbaşkanı

HÜKÜMET TOPLANI

NASIL BASINA VERİLDİ?

El-Fatih te gerilla eğitimi gören İselli yakalandı

El-Fatih te gerilla eğitimi gören İselli yakalandı

Milli Hükûmet kurulmazsa ORDU idareye el koyacak

CENELKURMAY Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celâl Eyceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, bugün Cumhurbaşkanı

HÜKÜMETİN İSTİFASI İÇİN GENERALLERE SÖZ VERİLDİ

7+7=14

Okuyucularımıza
14 Murat otomobili
arımaçam
ediyoruz

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14/02/2023

Tez Başlığı / Konusu: 27 MAYIS DARBESİ'NDEN 12 MART MUHTIRASI'NA TÜRK BASININDA ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK (1960-1971)

Yukarıda başlığı / konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 369 sayfalık kısmına ilişkin, 08/12/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

(Öğrencinin İmzası)

Adı Soyadı:	Burak GÜLER
Öğrenci No:	12364044644
Anabilim Dalı:	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Programı:	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Statüsü:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN ONAYI

Tarih: .../.../.....

UYGUNDUR

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

**HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE
DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 14/02/2023

Thesis Title / Topic: ATATÜRK AND KEMALİSM İN THE TURKİSH PRESS FROM THE MAY 27 COUP TO THE MARCH 12 MEMORANDUM (1960-1971)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 08/12/2022 for the total of 369 pages including the a) Title Page b) Introduction, c) Main Chapters d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Ataturk Institute for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Signature

Name Surname:	Burak GÜLER
Student No:	12364044644
Department:	Discipline of Ataturk's Principles and History of Turkish Revolution
Program:	Ataturk's Principles and History of Turkish Revolution
Status:	☐ Masters ☒ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

Date: .../.../.....

APPROVED.

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14 /02/2023

Tez Başlığı / Konusu: 27 MAYIS DARBESİ'NDEN 12 MART MUHTIRASI'NA TÜRK BASININDA ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK (1960-1971),
Yukarıda başlığı / konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

(Öğrencinin İmzası)

Adı Soyadı: Burak GÜLER
Öğrenci Numarası: 12364044644
Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Programı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Tarih:/..../.....

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

**HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE
DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 14/02/2023

Thesis Title/Topic: ATATÜRK AND KEMALİSM İN THE TURKİSH PRESS FROM THE MAY 27 COUP TO THE MARCH 12 MEMORANDUM (1960-1971)

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Signature

Name Surname: Burak GÜLER
Student No: 12364044644
Department: Discipline of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution
Program: Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Date: .../.../.....

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ